

İCTİMAİYAT

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

YIL/YEAR: 2022 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 2

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

İCTİMAİYAT

Dergi İsmi: İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi

e-ISSN: 2602-3377

Yayına Başlama Tarihi: Kasım 2017

Yayın Dönemleri: Mayıs/Kasım

Özel Sayı: Yılda Bir

Basım Biçimi: E-Dergi

Dergi Arşivleme Yeri: DergiPark

Dergi Dili: Türkçe/İngilizce

Dergi Web Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

İletişim Bilgileri:

Telefon: 5054620905

Email: ictimaiyatdergi@gmail.com,
h.kara36@hotmail.com

Yönetim Yer: Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Merkez/MUŞ

Journal Name: İctimaiyat Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2602-3377

Broadcasting Date: November 2017.

Broadcast Periods: May/November

Special Issue: Once a Year

Publishing Format: E-Journal

Journal Archiving Location: DergiPark

Journal Language: Turkish/English

Journal Web Address: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ictimaiyat>

Contact information:

Telephone: 5054620905

Email: ictimaiyatdergi@gmail.com,
h.kara36@hotmail.com

Executive Office: Muş Alparslan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. Center/MUS

[Bu eser Creative 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.](#)

[This journal is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0](#)

[İctimaiyat Açık Erişim politikasını benimsemektedir.](#)

[The Journal Of Ictimaiyat Supports Open Access Policy](#)

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin görüşlerini yansıtmaz.

The views and opinions expressed in the articles are the personal views of the authors and do not reflect the views of the journal.

İçtimaiyat

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Sayı-Cilt/Issue-Volume: 6(2), Kasım/November 2022

Yayıncı / Publisher

Hidayet KARA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9642-7890> Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. E-mail: h.kara36@hotmail.com, ictimaiyatdergi@gmail.com

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Ahmet GOKÇEN

ORCID: 0000-0002-8150-1880. Samsun Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü. E-mail: ahmetgokcen_47@hotmail.com

Editör/ Editor-in-Chief

Doç. Dr. Hidayet KARA

ORCID: 0000-0001-9642-7890. Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Muş/TURKI YE

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants

Doç. Dr. Ahmet GOKÇEN

ORCID: 0000-0001-8150-1880 Ahmet, Email: gokcen_47@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Abdul Samet ÇELİKÇİ

ORCID: 0000-0001-7203-9957. Email: sametcelikci@hotmail.com

Veri Girişi / Data Entry

Önder TILCI

Sosyal Medya/Social Media

Abdul Samet ÇELİKÇİ

E-Yayın/Electronic Publication

İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi (2017), Mayıs-May/Kasım-November, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Basım Tarihi/Date of Publication

30 Kasım/November 2022

Yönetim Yer / Executive Office

Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Merkez/MUŞ

Alan Editörleri/Section Editors

Tarih/History

Doç. Dr. Bahattin Çatma, *İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Malatya/TÜRKİYE.*

Doç. Dr. Musa Gumuş, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Aydın/TÜRKİYE.*

Sosyoloji/Sociology

Doç. Dr. Ahmet Gokçen, *Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi. Samsun/TÜRKİYE.*

Doç. Dr. Ahmet A. Koyuncu, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Afyon/TÜRKİYE.*

Siyaset Bilimi/Political Science

Doç. Dr. Berat Çiçek, *Turgut Ozal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Malatya/TÜRKİYE.*

Dr. Öğr. Üyesi Abdul Samet Çelikçi, *Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Karabük/TÜRKİYE.*

Felsefe/Philosophy

Prof. Dr. Emin Çelebi, *İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. Muş/TÜRKİYE.*

Politik İktisat/Economic Policy

Dr. Öğr. Üyesi Abdülmecit Yıldırım, *Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. Muş/TÜRKİYE.*

Sosyal Bilimlerde Yöntem ve İstatistik(Methodology and Statistics in Social Sciences)

Dr. Görkem Ceyhan, *Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Muş/TÜRKİYE.*

Türk Dili ve Edebiyatı/Turkish Language and Literature

Doç. Dr. Turan Güler, *Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Muş/TÜRKİYE.*

Türkçe Dil Editörü/Türkisch Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Murat Parlakpınar, *Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Muş/TÜRKİYE*

İngilizce Dil Editörü/English Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Akar, *Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü. Muş/*

Dergi Kurulları/Journal Boards

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

- Prof. Dr. Haluk Alkan, İstanbul Üniversitesi / Türkiye.
- Prof. Dr. S. Selçuk Günay, Atatürk Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Besim Özcan, Atatürk Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Muhammed Harun, Universty of Botswana / Botswana
- Prof. Dr. Kenan Çağan, Afyon Kocatepe Üniversitesi / Türkiye.
- Prof. Dr. Emin Çelebi, İnönü Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Fabio L. Grassi, SRoma Sapienza University / Italy
- Prof. Dr. Mithat Eser, Selçuk Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Oktay Kızılkaya, Kafkas Üniversitesi / Türkiye
- Doç. Dr. Yahya Başkan, İnönü Üniversitesi / Türkiye
- Doç. Dr. Recep Özman, İnönü Üniversitesi/Türkiye
- Assoc. Dr. Aleksey Alekseyevich Krivopalov, IMEMO RAN/Russia.
- Asst. Prof. Khalid Abed Dahlezz, A'sharjiyah Universtiy/Oman
- Dr. Mohammed Aboramadan, Insubria University/Italy
- Dr. Vadim Kuzin, M. K. Ammosov North-Eastern Federal University/Russia
- Dr. Baptiste Brodard, International Peace Collage South Africa/South Africa
- Dr. İbrahim Suberu, University Of Port Harcourt/Nijerya
- Dr. Abdül Samet Çelikçi, Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Danışma Kurulu/Advisory Board

- Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram, Marmara Üniversitesi/Türkiye
- Prof. Dr. Bilal Sambur, Ankara Yıldırım Beyazid Üniversitesi/Türkiye
- Prof. Dr. Mehmet Fatih Birgül, Uludağ Üniversitesi/Türkiye
- Prof. Dr. Merziyye Necefova, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi/ Azerbaycan
- Prof. Dr. Zhanna Yusha, Russian Academy of Sciences Siberian/Russia
- Doç. Dr. Cihan Özgün, Ege Üniversitesi/Türkiye
- Prof. Dr. Mustafa Alican, Turgut Özal Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. İ. Sami Yuca, Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. Yahya Yeşilyurt, Kastamonu Üniversitesi / Türkiye
- Doç. Dr. Ercan Çağlayan, Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. Adem Palabıyık, Bitlis Eren Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. Adem Levent, Uludağ Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. Aykut Küçükparmak, İnönü Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. Yahya Başkan, İnönü Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. Recep Özman, İnönü Üniversitesi/Türkiye
- Assoc. Dr. Mirsad Karic, International University of Sarajevotesi/ Bosnia and Herzegovina
- Assistant Prof. Dilmurod Ernazarov, Tashkent State University of Economics/Özbekistan
- Assistant Prof. Bunjamin Bela, Mother Teresa University/Macedonia
- Assistant Prof. Rahul Chaunhan, Parul University/India
- Assistant Prof. Abdul Fareed Brohi, Dawah Academy, International Islamic University/Pakistan
- Assistant Prof. Asodollah Athary, Islamic Azad University/Iran
- Assistant Prof. Sedat Beşliya, Universty of Sarajevo/Bosnia-Herzegovina
- Dr. Öğr. Üyesi İskender Dölek, Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Ankey, Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye

Sekreteryaya / Secretariat

Dr. Öğr. Üyesi Önder Tilci, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Dizgi/ Layout Editor

Dr. Öğr. Üyesi. Abdulmecit Yıldırım, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Teknik Redaksiyon / Redaction

Doç. Dr. Üyesi Turan Güler, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Grafik Tasarım / Design

Bilal Ercan, Muş Nokta Kırtasiye / Türkiye

Amaç-Kapsam

İçtimaiyat Dergisi İnsan ve Toplum Bilimleri alanında güçlü bilimsel bir yaklaşımla hazırlanmış nitelikli çalışmaları yayınlamak üzere altı aylık dönemlerle (Mayıs ve Kasım) yayınlanan ulusal akademik hakemli bir dergidir. İçtimaiyat Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, ilk yayın hakları İçtimaiyat Dergisi'ne aittir. Yayınlanan yazılar İçtimaiyat Dergisi'nin yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

İçtimaiyat sosyal bilimlerle (dil bilimi, edebiyat, felsefe, güzel sanatlar, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalara yer vermektedir. Dergimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Aim and Scope

The Journal of Social Science is an international academic peer-reviewed semi-annual (May and November) journal tending to publish qualified works with a strong scientific approach in the fields of humanities and social sciences. Authors bear the sole legal responsibility for their published works in the Social Science. The Journal of Social Science has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of Journal of Social Science. Editorial board is free to decide about the publishing or not publishing the articles received to Journal of Social Science.

İçtimaiyat focuses on, but not limited to the following topics: fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology and sociology, etc. All articles published in our journal are open access and freely available online. All articles published in our journal are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Dizinleme Bilgileri/Indexing

TrDizin (Ulakbim)
EBSCOhost
SOBIAD
İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
İdealonline
Academic Resource Index
IJIF (International Innovative Journal Of Impact Factor)
Scientific Indexing Service
Asos Index
Google Scholar
Crossref DOI (Digital Object Identifier)
Open Academic Journal Index
Researchbib (Academic Research Index)
Index Copernicus

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İçindekiler / Contents

Editörden

İskender Cüre, Toplumsal Hafızanın Anlatı Üzerinden İnşası: Cerrahilik Örneği / *Construction of Collective Memory Through Narrative: Jerrahis ...*370-385

İhsan Konak, İspanyol Indignados/15M Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme / *An Evaluation of the Spanish Indignados/15M Movement ...*386-401

Önder Tilci, Diyalektikten Tedrici İlerlemeye Gelişme Fikrinin Dönüşümü: Herbert Spencer'in Bilgi Anlayışı ve Evrim Düşüncesi / *The Transformation of the Idea of Development from Dialectic to Gradual Progress: Herbert Spencer's Understanding of Knowledge and Evolutionary Thought ...* 402-418

Vefa Can Kaya, İstiklâl Marşı Tartışmalarının Yüz Yılı: Sahiplenilmeyen Milli Ethos ve Ulus İnşası Problemi / *Century-old Independence March Discussions: Disowned National Ethos and the Problem of Nation-Building ...* 419-431

Yusuf Gocuk, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşınmasında Türk Dünyası Vakfı Örneği (Eskişehir) / *Transmission of Intangible Cultural Heritage: The Case of the Turkic World Foundation (Eskişehir) ...* 432-448.

Nagehan Elemana, 19. Yüzyıl Ortalarında Kızılviran Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Görüntüsü / *Socio-Economic View of Kızılviran Village in the Mid-19th Century ...*449-462

Coşkun Sağlık-Halil Ecer, Covid-19 Pandemi Sürecinin Ebeveyn-Çocuk İlişisine Etkisi / *The Effect of the Covid-19 Pandemic Process on the Parent-Child Relationship ...* 463-481

Yahya Başkan, Türk Tarihinde Oğuzlar ve Devlet / *Oghuzes and the State in Turkish History ...* 482-492

Muhammed Ferid Duman, TR Dizin'de Suç ve İnternet Konusuna Gösterilen Akademik İlginin Toplumsal Gerçeklikle İlişkisi / *The Relationship Between Social Reality and Academic Interest on Crime and Internet in TR Index ...* 493-506

İlkay Kirişcioğlu, On Sene Sonra Macar Mültecileri (1848-1851): İhtida ve İltica'nın İki Nesli? / *Hungarian Refugees (1848-1851) A Decade Later: Two Generations of Conversion and Refuge?...* 507-521

Hümeyra Sönmez-İlyas Sucu, Sosyolojik Düşünme, Sosyolojik Düşünce ve Sosyolog İlişkisi Üzerine Bir Deneme / *An Essay on Sociological Thinking, Sociological Thought and the Relationship of a Sociologist ...* 522-537

Fatma Sena Yaman, Kültürel Belleğin Aktarımında Zanaatkârlar: Safranbolu Demirciler Çarşısı Örneği / *Craftsmen in the Transfer of Cultural Memory: The Case of Safranbolu Demirciler Çarşısı ...* 537-553

Gengiz Arıkan-Güven Yarımbatman, Siyasi İktidarın Sınırlandırılması ve Anayasal Denge Denetim Düşüncesinin Kökeni / *Delimitation of Political Power And Origins of The Idea of Constitutional Checks And Balance ...* 554-573

Serpil Durgun-Sabit Duman, Bıçağın Ucu: Devrim, Darbe ve Toplumsal Cinsiyet Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme / *Tip of the Knife: A Study on the Problematiqué of Revolution, Coup and Gender ...* 574-589

Özlem Ünal-an-İbrahim Ünal-an, Türk Kültüründeki Yapraklı Panayırları ile Arap Kültüründeki 'Uk'az Panayırlarının Benzerlikleri / *Similarities Between the Yapraklı Funfair in the Turkish Culture and the Ukaz Funfair in the Arabic Culture ...* 590-601

Ahmet Dağlı, "Ara Söz" Kavramı Hakkında Meddahtan Romana Karşılaştırmalı Bazı Tespitler / *Some Comparative Findings on the Use of Digression Concept from Meddah Stories to Novel ...* 602-622

İlhan Aras, Understanding China Through Sharp Powe: Dragon's Teeth? / *Keskin Güç ile Çin'i Anlamak: Ejderha'nın Dişleri Mi?...* 623-635

Naime Elcan Kaynak, The Ümpacts of Ethnicwar in Bosnia and Herzegovina on Education / *Bosna Hersek'teki Etnik Savaşın Eğitime Yansımaları ...* 636-646

Onur Dündar-Mustagfa İslamoğlu, The French Revolution: The Marxist Interpretation and the Revisionist Critic / *Fransız Devrimi: Marksist Yorum ve Revizyonist Eleştiri ...* 647-454

Şeyma Karameşe, Cultural and Spatial Negotiation in German Everday Life: The Case of Turkis Students in Tubingen / *Alman Gündelik Hayatında Kültür ve Mekân Müzakereleri: Tübingendeki Türk Öğrenciler Örneği ...* 655-668

Gizem Bilgin Aytaç, Cyprus Peace Operation in the Perspective of Responsibility to Project / *Koruma Sorumluluğu Açısından Kıbrıs Barış Harekâtı...* 669-680

Şarika Berber, Studies on Micro Histoography Based on Ancient Mesopotamian, Western and Chinese Histiographic Traditions / *Kadim Mezopotamya, Batı ve Çin Tarihyazım Geleneğinden Hareketle Mikro Tarihyazımı Üzerine Tetkikler ...* 681-687

Nuh Doğan, Formal and Semantic Hierarchy of Turkish Transitive Verbs / *Türkçe Geçişli Fiillerin Biçimsel ve Anlamsal Hiyerarşisi ...* 688-703

Merve Ercan-Orhan Koçak- Fatümatü Zehra Ercan, An Investigation of the Relationship Between Gender Roles Attitudes and Self-Esteem of Married / *Evlü Kadınların Toplumsal Cinsiyet Tutumları ve Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ...* 704-716

Mustafa Özmen-Oğuzhan Yıldırım-Nuri Türk, Adaptation of the Racial Microaggression Scale to Turkish Culture: Validity and Reliability Study / *İrksal Mikroagresyon Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması ...* 717-729

Engin Güneş, A Research on Communication Problems of Syrian Refugee Students from a Linguistic Social Work Perspective / *Dilbilimsel Sosyal Hizmet Perspektifinden Suriyeli Mülteci Öğrencilerin İletişim Problemleri Üzerine Bir Araştırma ...* 730-742

Hikmet Yaman, Tek Parti Döneminde Şırnak'ta Nüfus ve Demografik Yapı (1927-1950) / *The Population and Demographic Structure in Şırnak During The Single-Party Period (1927-1950) ...* 743-760

KİTAP TANITIMI

Ümran Erkoyuncu, İmparatorluk Çağı (1875-1914) ... 761-763

Değerlendirme Süreci ... 764

EDİTÖRDEN...

Değerli okuyucularımız,

İçtimaiyat Dergisi'nin altıncı cilt, ikinci sayısıyla sizleri selamlıyoruz.

TR Dizin, EBSCO Host ve ASOS Index gibi birçok indekste dizinlenen dergimiz, her geçen yıl nicel büyüme ile birlikte nitel anlamda da literatüre önemli katkılar sunmaya devam etmektedir. Bu sayıda da kıymetli yazarlarımızın kaleme aldığı ve alanında uzman hakemlerimizin değerlendirdiği birbirinden değerli makaleleri sizlerle buluşturmaktan gurur duyuyoruz. 27 araştırma makalesi, bir kitap değerlendirmesiyle ve bir vakıa takviminden oluşan Kasım sayımızla dergimiz 2022 yılını tamamlamış bulunmaktadır. Bu sayıyla beraber altıncı yılını dolduran dergimiz, yeniliklere açık yayın politikalarıyla birlikte saygın dizinlerde yer almak için çabalamaktadır. Sayıda emeği olan yazarlarımız ve hakemlerimiz başta olmak üzere dergi ekibi ve siz değerli okuyucularımıza teşekkür ederiz. Bununla birlikte 2023 yılının Eylül ayında yayımlanmak üzere dergimiz, "Balkanlar" Özel Sayısı için çağrıya çıkmıştır. Özellikle Balkanlar ile ilgilenen araştırmacıların, Balkanlar özelinde tarih, kültür, toplum, ekonomi, eğitim, siyaset, din, edebiyat v.b konularda çalışmalarını bekliyoruz.

Saygılarımla.

Editör Kurulu Adına

Baş Editör: Doç. Dr. Hidayet KARA

Atf: Cüre, İ. (2022).
Toplumsal Hafızanın Anlatı
Üzerinden İnşası: Cerrahilik
Örneği. *İctimaiyyat Sosyal
Bilimler Dergisi*, 6(2), ss.
370-385.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
15 / 02 / 2022
Kabul / Accepted:
02 / 08 / 2022

Toplumsal Hafızanın Anlatı Üzerinden İnşası: Cerrahilik Örneği^a *Construction of Collective Memory Through Narrative: Jerrahis*

İskender CÜRE^b

ÖZ	ABSTRACT
<p>Bu çalışma, İstanbul'da faaliyetlerini sürdüren bir Cerrahi Tekkesi örneğinden yola çıkarak, tekke mensuplarının toplumsal hafızasının anlatı üzerinden inşasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda tarikatın ritüelleri derinlemesine incelenerek tekke içerisinde sohbetler, hikâyeler ve ilahiler aracılığıyla toplumsal hafızanın anlatı aracılığıyla nasıl inşa edildiği ele alınmıştır. Alan araştırmasında nitel yöntem uygulanmış, bu süreçte "katılarak gözlem" ve "mülakat" yoluyla veriler toplanmıştır. Araştırmacı, Ağustos 2019-Mart 2020 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan Cerrahi Tekkesi'nde haftada iki kez düzenlenen meşklere ve zikirle düzenli olarak katılmıştır. Katılarak gözlem sürecinde elde edilen verileri derinleştirmek amacıyla 10 farklı tekke mensubu ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, etnografik nitelikteki özgün saha araştırması sürecinde elde edilen verilerin sunumu niteliğini taşımakta olup, Karagümrük Cerrahi Tekkesi dışında Cerrahilik hakkında yapılan ilk araştırma olma özelliğine de sahiptir. Araştırma kapsamında, "Cerrahi Tekkesi'nde toplumsal hafıza anlatı aracılığıyla nasıl inşa edilmektedir?" sorusu ele alınmış ve sonuç olarak daimî sözlü kültür akışıyla topluluk üyelerinin toplumsal hafızasının inşa edildiği bulgulanmıştır.</p>	<p>This study aims to explain the construction of the collective memory of dervishes through narrative with the example of an active Jerrahi lodge in Istanbul. In this research, the rituals of the tariqat are examined in depth and how social memory is built through speeches, stories and hymns in the lodge is explained. Qualitative method was applied in the field research, and data were collected through "observation by participation" and "interview" in this process. Between August 2019 and March 2020, the researcher regularly attended the meşks and dhikrs held twice a week at the Jerrahi lodge in Istanbul. Semi-structured interviews were conducted with 10 different dervishes to deepen the data obtained during the observation process by participating. This study is a presentation of the data obtained during the ethnographic field research process, and that it is the first study conducted on a Jerrahi lodge other than the Karagümrük Jerrahi Lodge. Within the scope of the research, "How is social memory constructed in the Jerrahis through narrative?" question addressed, and it was found that the collective memory of the community members was built with the constant flow of culture.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Toplumsal Hafıza, Anlatı, Cerrahilik, Tasavvuf, Tarikat</p>	<p>Keywords</p> <p>Collective Memory, Narrative, Jerrahi, Sufism, Tariqat</p>

^a Bu makale İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Anlatı ve Müziğin Toplumsal Hafıza ve Kimlik İnşası: Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinin verileri kullanılarak hazırlanmıştır

^b Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Bölümü; Sanatçı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tasavvuf, İrfan ve Meydan Meşikleri Topluluğu. Email: iskendercure@hotmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanunun hayata geçirilmesiyle birlikte, Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren toplumsal hayat başta olmak üzere farklı alanlarda da etkili olan tarikatların faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu yıllardan itibaren tarikat faaliyetleri büyük oranda sonlandırılırken istisnai durumlar da ortaya çıkmış ve örneği az sayıda olmakla beraber bazı tarikatların faaliyetlerine devam ettikleri görülmüştür. İstanbul özelinde düşünüldüğünde, tekkelerin kapatılmasının ardından tarikat faaliyetlerini devam ettiren merkezlerden birisi Karagümrük Cerrahi Tekkesi'dir. Dönemin şeyhi Fahreddin Efendi'nin ardından onun halifelerinden Muzaffer Efendi ve Safer Efendi, sırasıyla tekkeye şeyh olmuş ve Cerrahilik halen aktif bir tarikat olarak günümüze kadar gelmiştir.

Tarihsel seyri itibarıyla bakıldığında İstanbul menşeli bir tarikat olan Cerrahilik, Bursa gibi yakın bölgelerin yanı sıra Balkanlarda da faaliyet göstermekle birlikte kitleselleşmiş bir ekol değildir. Tarikatın bu özelliği "İstanbullu" ve "şehirli" bir tarikat olarak ifade edilmesini beraberinde getirmektedir (Karaatlı 2006: 39). Tarikatın coğrafi dağılımının merkezin etrafında gelişmesi, toplumsal hafızanın merkez üzerinden şekillenmesinde etkili olduğu gibi, 1925 yılının ardından da faaliyetlere devam edilmesi, hafıza zincirinin kopmamasını sağlamıştır. Buna ek olarak faal durumda bir tarikat olmasının etkisiyle diğer tarikatların mensuplarının hafızaları da Cerrahiliğin hafızasına eklenmiş ve netice itibarıyla ritüeller bağlamında zengin bir yapı ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma, İstanbul'da faaliyetlerini sürdüren bir Cerrahi Tekkesi üzerinden tekke mensuplarının toplumsal hafızasının, anlatı üzerinden inşasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda tarikatın ritüelleri derinlemesine incelenerek tekke içerisinde sohbetler, hikayeler ve ilahiler aracılığıyla toplumsal hafızanın nasıl inşa edildiği açıklanmıştır. Bu çalışma, etnografik nitelikteki özgün saha araştırması sürecinde elde edilen verilerin sunumu niteliğini taşımakta olup, Karagümrük Cerrahi Tekkesi dışında Cerrahilik hakkında yapılan ilk araştırma olma özelliğine de sahiptir. Türkiye'de tarikatlara dair yapılan benzer çalışmalardan farklı olarak, tarikatları toplumsal hafıza ve ritüeller bağlamında ele almasının yanı sıra, uzun süren bir gözlem sürecine dayalı yapısı bu araştırmayı farklılaştırmaktadır. Araştırma kapsamında, "Cerrahi Tekkesi'nde toplumsal hafıza anlatı aracılığıyla nasıl inşa edilmektedir?" sorusu ele alınmış ve sonuç olarak daimî sözlü kültür akışıyla topluluk üyelerinin toplumsal hafızasının inşa edildiği bulgulanmıştır.

2. Cerrahiliğin Hafızası

Cerrahilik tarikatının kurucusu Muhammed Nureddin Cerrahi, 17. yüzyılın son çeyreği ile 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. Süleymaniye medreselerinde eğitim hayatını tamamladıktan sonra, tayin edildiği göreve gitmekte iken Halveti Ramazani şeyhi Köstendilli Ali Efendi'yle tanışmış ve görevinden feragat ederek, onun müridi olmuştur (Öztürk 2007: 252). Muhammed Nureddin Cerrahi, 1703'te Karagümrük'te inşaatı tamamlanan Cerrahi Tekkesi'nin ilk şeyhi olarak 18 yıl görev yapmıştır (Tanman, 2007: 253). Onun ardından, tarikatın merkezi konumundaki tekkede 20 farklı şeyh postnişin olmuş ve tarikat günümüze kadar ulaşmıştır.

Cerrahiliğin, kurulduğu dönemden itibaren faaliyetlerini ara vermeden sürdürmesi; tarikatın hafızasının devamlılığı anlamında önem taşımaktadır. Bu duruma tarikatın büyük bir coğrafi yayılım göstermemesinin de eklenmesiyle, tarikatın hafızası merkez üzerinden inşa edilebildiği gibi hafızanın korunması da mümkün olmuştur. Cumhuriyet dönemi ve sonrası özelinde düşünüldüğünde ise tarikatın hafızasının en önemli taşıyıcısı, Cerrahilik mensupları tarafından ikinci pir olarak da kabul edilen Fahreddin Efendi'dir. Cumhuriyet sonrasında "Erenden" soyadını alan Fahreddin Efendi'nin bu önemli konumunun oluşmasında, farklı alanlardaki yetkinliğinin yanı

sıra dedesi Abdülaziz Zihni Efendi, amcası Yahya Galib Efendi ve babası Rızaeddin Yaşar Efendi'nin tekkenin kendisinden önceki şeyhleri olması da rol oynamıştır (Azamat, 1995: 83).

Tarikatın hafızasının inşa edildiği tekkede doğan Fahreddin Efendi, ailesinden gelen tarikat mirasını sonraki kuşaklara aktardığı gibi, kendisinden sonra şeyh olan Muzaffer Efendi (Topuzoğlu, 2007: 17) ve Safer Efendi (Çakır ve Dal, 2020: 303) de Fahreddin Efendi'nin yetiştirdiği isimlerdir. Hafızanın korunması ve taşınmasında büyük rol oynayan ve görev yaptıkları dönemlerin kendilerine göre farklı özellikleri ön plana çıkan bu isimlerin öncülük ettiği faaliyetler; zaman içerisinde kitaplara, ses ve video kayıtlarına da dönüşmüş, o dönemde korunan hafıza; ritüeller aracılığıyla günümüze kadar ulaştırılmıştır. Araştırmaya konu edilen tekkenin şeyhi Mehmet Efendi'nin de Safer Efendi'nin halifelerinden olması, hafıza zincirinde devamlılığın sağlanması açısından ayrıca önemlidir.

3. Kavramsal Çerçeve

Hafıza kavramı Arapça kökenli bir kelime olup, sözlük manasıyla ele alındığında “duyulan ve görülenleri zihinde saklayan kuvvet” anlamını taşımaktadır (Devellioğlu 2004: 310). Bu açıdan bakıldığında bireysel bir anlam taşıyan hafıza hakkında sosyal bilimler literatürü incelendiğinde de kavramın öncelikle bireysel boyuttan ele alındığı ve psikoloji disiplinine konu edildiği görülmektedir. Hafıza kavramının toplumsal yönünün değerlendirilerek daha geniş çaplı ele alınmasını; sosyolojinin, felsefe ve psikolojiden bağımsız bir disiplin olarak neşvünema bulmasında da etkili olan Emile Durkheim'in “kolektif bilinç” kavramsallaştırmasına kadar götürmek mümkündür. Emile Durkheim'a göre kolektif bilinç; bireyden bağımsız, kendine özgü, insani olan her şeyin kaynağında bulunan ve her bireye kendisini zorla kabul ettiren bir bilinç türüdür ve kolektif bilinç toplum içinde yaşayanların ortak inanç ve duygularının bütünüdür (Durkheim 2006: 49).

Toplumsal hafıza kavramının sosyal bilimler literatürüne kazandırılması ise Fransız sosyolog Maurice Halbwachs ile olmuştur. Türkçe literatürde kolektif hafıza/bellek ya da toplumsal hafıza/bellek kullanımlarıyla da karşılaşılan bu kavramsallaştırmanın oluşmasında Halbwachs'ı etkileyen iki ismin, Henri Bergson ve Emile Durkheim olduğu söylenebilir. Bergson'un felsefe anlayışında hafıza üzerindeki vurgusunun yanı sıra, Durkheim'in hafızanın bireysel yönünden çok toplumsal yönüne değinmesi, Maurice Halbwachs'ın toplumsal hafıza üzerindeki çalışmalarına yön vermiştir (Karaarslan 2019: 38). Onun bu alandaki çalışmaları 1925 yılında yayınlanan *Les Cadres Sociaux de la Mémoire/Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri* ve Naziler tarafından toplama kampında öldürülmesinden sonra 1950'de yayınlanan, *La Mémoire Collective/Kolektif Hafıza* kitaplarıyla literatürde yer edinmiştir.

Maurice Halbwachs, farklı toplumsal gruplara dair açıklamalar getirerek ortak kimliğin ve ortak hafızanın inşa edildiğini açıklamanın yanı sıra, kimliğin inşasında hafızanın belirleyici olduğunu ifade eder. Rüyalar üzerine olan uzun çalışmalarından da faydalanan Halbwachs, aile ve dini gruplar gibi çeşitli örnekler üzerinden, toplumsal hafıza yaklaşımını detaylandırırken, her toplumsal grubun belirlenmiş mekâna ve ritmik özellik taşıyan ritüellerini hayata geçirdiği zamana paralel şekilde, toplumsal hafızasını barındırdığını ve taşıdığını söyler (Karaarslan 2019: 66)

Toplumsal hafızanın inşasında mekân, ritüel ve zaman öğeleri belirleyici etkiye sahip olmakta ve bir toplumsal grubun ortak hafızasının inşasında, daimî olarak yaşatılan ortak hatırlama biçimleri hafızanın canlılığını korumaktadır. Bu süreçte hafıza korunduğu ve aktarıldığı gibi yeniden inşa da edilebilmektedir zira kimlik gibi hafıza da dinamik bir olgudur. Halbwachs'a göre de toplumsal hafızanın inşasında ortak anılar belirleyici olmakta ve toplumsal gruplarda hafızanın inşa edilmesini

sağlayan öğeler olarak kolektif anılar belirginleşmektedir (Halbwachs 2019: 13). Onun toplumsal hafıza yaklaşımında ortak anılar ana eksene oturtulduğu gibi, toplumsal hafıza da bir toplumsal grubun üyelerinin anılarının toplanması şeklinde ifade edilmiştir (Aktin 2020:5).

Toplumsal grupların hafızası bağlamında düşünüldüğünde farklı sosyal gruplar arasındaki ilişkiden de bahsetmek mümkündür. Ortak veya çakışan yönleri bulunmakla birlikte, her toplumsal grubun hafızasının kendine özgü yönleri olduğu ve böylelikle diğer toplumsal gruplardan ayrıştığı söylenebilir (Russell 2006: 796). Toplumsal grubun ortak hafızası, o grubun ortak kimliğini de inşa eden ritüeller ve bu ritüellere yön veren önemli olaylarla şekillenmektedir. Bu süreçte tanımlayıcı öneme sahip ortak anıların hatırlatılmasının sıklığı ve biçimleri değişkenlik gösterebildiği gibi zamanla bazı olaylar daha önemli hale gelirken bazı olaylar da unutulabilmektedir. Buna benzer değişimler, toplumsal hafızanın dinamik yapısını ortaya koyar niteliktedir.

Toplumsal hafıza kavramı etrafında diğer sosyal gruplar gibi dini gruplardan da söz edilebilir (Karaarslan 2019: 22). Müslüman tarikatlar özelinde düşünüldüğünde bu gruplar; ortak hatırlama biçimlerinin yanı sıra toplumsal hafızanın zaman, mekân ve bedensel pratik gibi farklı öğelerini barındıran ritüelleriyle geleneklerini korumakta, sürdürmekte ve taşımaktadırlar. Bu kapsamda merasimler ve ritüellerin yanı sıra peygamberlerin, sahabelerin yahut tarikat büyüklerinin hayatlarından örneklerle anlatılan hikayelerden ve onların şiirlerinin bestelenmesiyle müzikal bir forma bürünen anlatı öğelerinden bahsetmek mümkündür. Yüzyıllar içerisinde oluşan bu geniş çaplı anlatı ağı, dini grupların ortak hatırlama biçimlerini şekillendirmektedir. Halbwachs'a göre de ortak biçimde hatırlamak, geleneği taşımak için en iyi yoldur (Halbwachs 2019: 258).

Bir toplumsal grup olarak tarikatlarda kalıcı hale gelen ortak hafızayı tanımlarken Assman'ın kültürel bellek/hafıza kavramsallaştırmasından da yararlanılabilir. Onun ifade edişine göre iletişimsel bellek; oluşan ancak kaybolan geçici belleğe karşılık gelirken, kültürel bellek/hafıza kutsal olanla yakın bir ilişkiye sahip ve törensel özellikleri de haiz bir hafıza türüdür (Assman 2001:61). Bir toplumsal gruba kültürel süreklilik kazandıran bu hafıza türü, kültür aracılığıyla bir topluluğun üyelerini birbirine yakınlaştırmaktadır. Kültürün birleştirici rolünden bakılacak olursa, ritüeller aracılığıyla yaşanan ortak deneyim; bir sosyal grup için önemli anıları sürekli olarak canlı tutma yoluyla, geçmişi bugünle buluşturduğu gibi sembolik bir anlam dünyasıyla da grup üyelerini birbirine bağlamaktadır (Oğuzhan Börekçi 2020:5).

Halbwachs'ın dini hikayeler aracılığıyla Hıristiyanlığın toplumsal hafızada kalıcı yer edinmesi üzerinden ifade ettiği gibi, Assman da anlatıya önem vermekte ve bir sosyal gruba dair öykülerin anlatılmasıyla anıların canlandırıldığını söylemektedir. Bu süreçte anlatı, ortak duyguları harekete geçirerek ortak aidiyetin ve kimliğin temellerini oluşturmaktadır (Özçelik 2020: 269). Grup içerisinde aktarılan anılar ve bilgiler bütünü; diğer kuşaklar için kültürel kimliği yapılandırmakta (Davies 2009: 1) ve kültürel bellek/hafıza ortak kimliği sürdürme işlevini de görmektedir (Temur 2017: 174).

Hafıza kavramı ele alınırken bireysel hafıza ile toplumsal hafızadan söz edilebileceği gibi kimlik kavramını incelerken de bireysel kimlikten ve sosyal kimlikten bahsedilebilir. Bu anlamda bireysel kimlik; bir bireyin kendine özgü ve onu diğerlerinden ayıran nitelikler bütünü, sosyal kimlik ise siyasi ve dini gibi farklı toplumsal gruplara üye olması ile ortaya çıkan, üyesi olduğu grubun paylaştığı kimliği ifade etmektedir (Yapıcı 2016: 41). Toplumsal grupların üyelerinin ortak kimliğinin baskınlığı, o toplumsal grup içerisinde bireysel kimliğin geri planda kalması ve grup üyelerinin ortak kimlik etrafında homojenleşmesine yol açabilmektedir. Böylelikle bireysel kimlikten toplumsal kimliğe geçerek kimliksizleşme (depersonalisation) yaşanmaktadır (Yapıcı 2016: 47).

Tarikatlar özelinde düşünüldüğünde, grup aidiyetinin yükselmesiyle bireysel kimlik geri planda kalmakta ve grup üyelerinin ortak üst kimliği olarak “dervişlik” kimliği ön plana çıkmaktadır.

Bu noktada dini kimlikten bahsetmek gerekir zira din, insanların kimlikleriyle sıkı bir bağ içerisindedir (Greil ve Davidman 2016: 3). Toplumsal hafızada olduğu gibi kimliklerin de aktif bir şekilde inşa edildiğini söylemek mümkündür (Peek 2016: 295). Toplumsal hafıza ve kimlik ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, toplulukların ortak hafızası, ortak kimliğin inşasında büyük rol oynamaktadır. Paylaşılan bir hafızaya dair bilinç, bireysel kimlik için olduğu gibi sosyal kimlik için de gereklidir (Davie 2005: 38). Tarikatlarda, tasavvuf geleneğinden doğan kültür, toplumsal hafızayı şekillendirmekte olup ortak kimliğin inşasında ve sürdürülmesinde de hafıza ana aktör konumundadır.

Toplumsal hafıza ile anlatı ilişkisi ele alındığında, bir toplumsal grubun ortak kimliğinin anlatı üzerinden şekillendiği söylenebilir. Anlatı, grupların ve bireylerin kimliklerini hem ifade etmekte hem de inşa etmektedir (Mallini, 2005: 8). Grup içerisinde ortak anlatı ağının oluşması, grup üyelerinin ortak bir zeminde buluşmalarını ve grubun üyesi olduklarına dair uzlaşmalarını sağlamaktadır. Ortak geçmişin kabul edilmesi, ortak ve paylaşılan bir hafızayı geliştirmekte ve grup içerisinde birlik duygusu oluşturmaktadır (Hamber ve Wilson Richard 2002: 35).

Anlatı ağı içerisinde ise kalıplaşmış ifadeler, şiirler ve hikayeler gibi tekrarlanması kolay anlatı türleri ön plana çıkmaktadır. Bu öğeler içerisinde bazıları zaman içerisinde seçilerek sürekli bir biçimde yeniden hatırlanmakta, bazıları unutulmakta bazıları da dönem dönem ön plana çıkabilmektedir. Böylelikle hafıza devamlı olarak anlatı aracılığıyla inşa edilmekte, bu süreç ise bir unutmaktan ziyade “belirli bir şekilde hatırlama” olarak karşımıza çıkmaktadır (Bole, SJ, ve Hennemeyer 2004: 3).

Netice itibarıyla hafızanın ve kimliğin bireysel olmaktan çok toplumsal olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal grupların ortak hafızaları ve kimlikleri bulunduğu gibi bu durum dini topluluklar için de geçerlidir. Grupların ortak hafızası, topluluk üyelerini bir arada tuttuğu gibi dinamik yapısıyla yeniden inşa edilebilmektedir. Toplumsal hafıza ve kimlik bu anlamda sabit olgular değil dinamik inşa süreçlerini içeren sosyal olgulardır. Bu çalışmada ifade edilmeye çalışıldığı şekilde toplumsal hafıza anlatı aracılığıyla inşa edilebilmektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında yürütülen alan araştırmasında nitel yöntem uygulanmış ve ortak değerleri paylaşan bir grubun anlaşılması bakımından önemine binaen etnografik araştırma deseni benimsenmiştir. Bu süreçte “katılarak gözlem” ve “mülakat” yollarıyla veriler toplanmıştır. Araştırmacı, gözlem sürecine başlamadan önce tasavvuf ve tarikatlara dair sosyal bilimler alanındaki araştırmaları incelemiş, buna ek olarak Cerrahilik hakkındaki literatürün tamamı taranmış ve detaylı olarak ele alınmıştır.

Saha araştırmasına başlangıç aşamasında, araştırmacının diğer tarikatlar hakkında yaptığı araştırmalarda edindiği kaynak kişiler yol gösterici olmuş ve Cerrahi Tekkesi’ne gidilmesi için aracılık yapmışlardır. Araştırmacı, önceki çalışmalardan edindiği tecrübeden yola çıkarak, tekkedeki hiyerarşik düzenin en tepesindeki isim olan ve topluluk arasında “Efendi” olarak anılan tekke şeyhi ile birebir görüşme talebini iletmiştir. Yapılan görüşmede yürütülmesi planlanan araştırma ana hatlarıyla ifade edilmiş ve şeyhten izin alındıktan sonra veri toplama sürecine başlanmıştır.

Bu çalışmanın alan araştırması Ağustos 2019-Mart 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı bu süreçte İstanbul'da bulunan Cerrahi Tekkesi'nde haftada iki kez düzenlenen meşklere ve zikirle düzenli olarak katılmıştır. Tekke içerisinde "lokma" olarak adlandırılan akşam yemeğine yakın bir vakitte tekkeye gidilmiş, tekke mensuplarının tekkeden ayrıldığı zamana kadar tekkede bulunulmuştur. Covid-19 pandemisinin başlangıcıyla tekkedeki faaliyetlere de ara verilmiş ve gözlem süreci böylelikle tamamlanmıştır.

Katılarak gözlem sürecinde elde edilen verileri derinleştirmek amacıyla 10 farklı tekke mensubu ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Tekke mensuplarının genel yapısını yansıtmaya açısından; bu kişilerin tamamı üniversite mezunu ve özel sektörde ücretli çalışan olan, yaş aralıkları 24 ila 31 arasında bulunun erkek mensuplardan seçilmiştir.

5. Anlatının Toplumsal Hafızayı İnşası

Bu bölümde saha araştırması sürecinde katılımcı gözlem ve mülakatlar yoluyla elde edilen veriler kategorik bir biçimde sunulacaktır. Bu kapsamda öncelikle somut bir yapı olmasıyla birlikte tekke içerisindeki anlatı ağıyla bir hafıza unsuru haline gelen tekke binası ele alınacaktır. Ardından tekkede düzenli olarak yapılan ritüeller incelenecek, onu takip eden bölümde tekke içerisinde kullanılan ortak dilin hafızaya etkisine odaklanılacaktır. Sonrasında sözlü kültür geleneğinin yansımaları ve söz tutmak kavramının önemine değinilecek, tekke içerisinde anlatılan hikayeler ve okunan ilahilerin toplumsal hafızanın inşasındaki rolüne yer verilecektir. Tüm bu başlıklarda ana omurgayı toplumsal hafıza ve anlatı ilişkisi oluşturacak, bu ilişki saha araştırmasının sonuçlarıyla ele alınacaktır.

5.1. Hafızanın Mücessem Hali: Halveti Tekkesi

İstanbul Fatih'te bulunan Cerrahi Tekkesi, kurulduğu yıllardan Cumhuriyet dönemine kadar 400 yıla yakın bir süre faaliyette olmuş bir binadır. 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla, tekkelerde yaşayanların "kayd-ı hayat" şartıyla ikamet etmelerine izin verilse de mevcut şeyhlerin vefatıyla binaların tamamına yakını işlevsiz hale gelmiş, boşaltılmış, yıkılmış yahut başka amaçlarla kullanılabilir hale gelmiştir. Tarihte de Halveti tarikatının başka bir kolu tarafından kullanılan tekke binası, zaman içerisinde yıkılmış, 2000 sonrasında restore edilerek yeniden faaliyete geçirilmiştir.

Tekke binası üç katlı olup binanın ana bölümünü zikirlerin, meşkların ve sohbetlerin yapıldığı "meydan" kısmını içeren üçüncü kat oluşturmaktadır. Kalem işi bezemelerle donatılan meydan bölümünün duvarlarında geleneksel sanat dallarından hat, ebru ve tezhip sanatlarının çeşitli örneklerine yer verilmektedir. Meydan bölümünün haricinde tekke binasının diğer katlarında da geleneksel sanatların farklı örneklerine rastlanmaktadır. Bunlara ek olarak farklı tarikatlara ait olan ve "tac" olarak adlandırılan çeşitli başlıklar sergilenmekte ve tüm bu eserlerin içerisinde eski dönemlere ait örneklerin yanı sıra yeni üretilen örnekler de bulunmaktadır. Binanın tamamında rastlanan bu örnekler, tasavvuf geleneğinin sanata yansımalarını sürekli olarak hatırlatmaktadır. Buna ek olarak tekke şeyhi de farklı sanat dallarında eğitim almak isteyenleri desteklemekte, tasavvuf ve tarikatların hafızası bu anlamda dinamik tutulmaya çalışılmaktadır.

Tekke binasındaki somut göstergelerin tasavvuf geleneğinin hafızasını yansıtmalarının yanı sıra tekke binasının bizatihi kendisinin, hafızasının mücessem hali olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Tekke içerisinde yapılan konuşmalarda, içerisinde bulunan binanın öneminden sıkça bahsedilmektedir. Tarihi süreçte bu tekkede yaşamış ve etki bırakmış isimlerden de örnekler getirilerek, buldukları mekânın önemi tekraren vurgulanmakta ve tekkede bu bilinçle hareket edilmesi gerekliliği dile getirilmektedir. Bu anlatının ana hatlarını; tekkenin kendilerine emanet

edildiği ve manevi büyüklerin sürekli olarak onları gözlemlediği, zaman zaman rüyalar aracılığıyla uyarılarda buldukları söylemi şekillendirmektedir.

Mekân-hafıza ilişkisi hakkındaki verileri derinleştirmek amacıyla, tekke mensuplarına yüzyıllardır Halveti tekkesi olan bir mekânda olmanın onlarda nasıl karşılık bulduğu sorusu yöneltilmiş ve 10 katılımcıdan 9'u bu nevi bir mekânda olmanın ortak hafızalarındaki önemine değinmiştir. Bu 9 katılımcıdan 5'i mekânın hafızaya etkisini tarihle olan bağ üzerinden ele alırken 4'ü de hafızada sağlanan sürekliliği gelenek üzerinden ifade etmiştir.

Mekânın hafıza ile ilişkisini tarihle olan bağ üzerinden ele alan katılımcılardan 3'ü (K3, K5, K9) kendilerinden önce o mekânda yaşamış kişilerle kurdukları ilişkiye referansla hafızadaki devamlılığı vurgulamışlardır:

Orada daha önce bulunanları düşünerek ona göre hal ve hareketlerime düzen vermeye çalışıyorum (K3, 25).

O havayı teneffüs etmek, dedelerimiz diyebileceğimiz insanların oraya ayak basmış olması, orada ibadet etmeleri, orada yapılan sohbetlerden dolayı oraya giderken her halimize dikkat edecek şekilde orada bulunuyoruz (K5, 25).

Eskiden beri orada yaşamış olanların oradaki duvarlara, taşlara aksetmiş olan nefeslerini hissetmiş oluyorum (K9, 28).

Geçmişle kurulan irtibat; gelenek vurgusu yapan 2 katılımcı (K1, K4) tarafından da şu şekilde ifade edilmiştir:

Oraya gelen insanlar tarafından bu gelenek yaşatılıyor ve kendimizi dış dünyadan soyutlayarak o döneme gitmiş oluyoruz. O dönemde yaşamış gibi, o dönemdeki insanlarla bir arada olmuş gibi hissediyorum (K1, 25).

Geçmişten bugüne devam eden bir geleneğin parçası olduğumu ve geçmişle bir iletişim kurduğumu düşünüyorum (K4, 29).

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü gibi tekke binası, hafızada devamlılığı sağlarken; tekke mensupları bina aracılığıyla geçmişte yaşamış kişilerle irtibat kurmaktadır. Bu noktada geçmişte yaşayan manevi büyüklerle kurulan ilişkinin tekke içerisindeki öneminden bahsetmek gerekir. Tasavvuf geleneği silsile halinde gelen ve isimden isime aktararak yaşatılan bir gelenek olduğu gibi tasavvuf büyüklerinin şiirlerin okunması, ilahilerinin söylenmesi yahut hikayelerinin anlatılması da bu geleneğin bir parçasıdır. Bu sebeple tasavvuf ve tarikatların hafızasında belli temel isimlerle irtibat kurmak önemli bir hal almaktadır. Katılımcıların geçmişte o mekânda bulunan kişilerle kurdukları bağa referansla hafızadaki devamlılığı vurgulamaları, tasavvuf geleneğinin ana omurgasını oluşturan, kişiden kişiye aktarılan yapısını ortaya koyar niteliktedir.

Tekke içerisindeki anlatı ağında karşılık bulan bu söylem, tekke mensuplarının davranışlarını da düzenler mahiyettedir. Tekke mensupları bina ile kurdukları ilişki üzerinden kadim bir geleneğin devam ettirilişini sürekli olarak hatırladıkları gibi mekân da devam ettirilen bir geleneğin somut hali olarak kendini hatırlatmaktadır. Toplumsal hafızayı inşa eden bir unsur olarak mekân, kendisini farklı şekillerde açık bir biçimde göstermekte, tasavvuf geleneğinin mirasını taşıdığı gibi tekke mensuplarının tasavvuf ve tarikatların hafızası ile irtibat kurmasında da rol oynamaktadır.

5.2. Zikir ve Meşk: Ritüellerin Hafızayı Kültürle İnşası

Cerrahi Tekkesi mensupları haftada iki kez düzenli olarak bir araya gelmekte ve ritüellerini sürdürmektedirler. Bu kapsamda her hafta 1 kez tekke musikisi meşki ve 1 kez de zikir icra edilmektedir. Kelime kökeni olarak bakıldığında “anma, hatırlama” anlamlarını barındıran zikir,

erken dönemlerinden bu yana farklı tarikatlarda görülen bir ritüel olup ana hatlarıyla ifade edildiğinde oturarak yapılan zikre “kuud zikri”, ayakta yapılan zikre “kıyam zikri” ve halka şeklinde ayakta durarak yahut yürüyerek yapılan zikre de “devran zikri” denilmektedir. Bu zikir biçimlerine ek olarak Vefa Devri, Tavaf Tevhidi yahut Dalga Tevhidi gibi isimlerle anılan bazı özel zikir biçimleri de bulunmaktadır.

Cerrahi Tekkesi’nde bu zikir türlerinin tamamı yapılmakla birlikte Halvetilik ile özdeşleşen devran zikri ön plana çıkmaktadır. Tüm ritüellere tekke musikisinin farklı örneklerinin eşlik etmesi ve ortak hatırlama araçlarıyla hafıza canlı tutulduğu gibi, zikir sırasında kurulan yakın fiziki temasla da birliktelik duygusunun pekiştiğinden söz etmek mümkündür. Zikre katılanlar zikir boyunca “Hu”, “Hayy”, “Allah” gibi farklı isimleri sürekli olarak, aynı anda ve aynı hareketlerle tekrar etmektedir. Böylelikle ortak hafıza pekiştirilmekte ve grup içerisindeki “bir” olma duygusu en üst düzeyde yaşanmaktadır.

Ritüellerin hafızaya etkisi kapsamında tekke mensuplarıyla görüşüldüğünde katılımcıların tamamı bu ritüelleri devam ettirmenin hafızalarına etkisini vurgulamıştır. Bu kapsamda verilen cevaplar içerisinde, 4 katılımcı tarafından tekke binası ile alakalı cevaplara benzer şekilde geçmişle kurulan bağın ve geleneği devam ettirmenin önemini vurgulanması dikkat çekicidir:

Zaman sanki aradan kalkmış ve geçmişten günümüze o insanlarla bir birliktelik oluşmuş gibi hissediyorum (K4, 29).

Kendi başına kalmaktansa bu yolda daha önce bulunmuş insanların bize bıraktıkları mirası takip ederek bu yolda bulunmak, bu şekilde çabalamak benim daha rahat bir şekilde bu yolda bulunmamı sağlıyor (K5, 25).

Bu bizim atalarımızdan gelen bir miras, ata mesleği... Bunun bir parçası olmak bizim için büyük bir şeref. Biz bunları yapmazsak bunlar gelecek nesillere aktarılamayacak, bu dışlinin bir çarkı olduğum için kendimi çok şanslı hissediyorum (K7, 31).

İzlerini sürdüğüm, eskiden yaşamış insanların yaptığı şeyleri yapmakla onlarla aynı yolda olduğumu hissediyorum (K10, 24).

Katılımcı ifadelerinde de görüldüğü üzere ritüelleri devam ettirmek ve sürekli olarak yaşatmak; dini kültürün öğeleri olarak da ifade edilebilecek unsurlar aracılığıyla hafızanın nasıl inşa edildiğini ortaya koyar niteliktedir. Bu ritüellerin zaman içerisinde, özellikle tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından unutulmaya yüz tuttuğu düşünüldüğünde, gündelik hayatta karşılaşılamayacak ritüellerin özel bir mekânda yaşatılmasının, tekke mensuplarında ayrıca karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda 3 katılımcı, ritüellerin etkisinin tekke ile sınırlı kalmadığını ve gündelik hayatlarına da yansıdığını ifade etmişlerdir:

Günümüzde insanları hayatın karmaşasından uzaklaştırmak için bir araç olarak görüyorum (K1, 25).

Belli ritüellerin yapılarak toplumda aktarılması önemli ama tasavvuf özelindeki ayinler kişinin de kendi içerisindeki manevi şevkini artırıyor. Bir yandan da insanın yükünü alıyor ve ertesi haftaya tazelenmiş bir şekilde başlıyorsun (K6, 31).

Bu dünyanın içinde bir anda asıl gerçekliğin içine girdiğim ve ne yaptığımı unutmamamı sağlayan bir şey benim için (K2, 26).

Katılımcıların açıklamalarında görülen “hayatın karmaşasından uzaklaşmak” ve “asıl gerçekliğin içine girmek” sözleri, tarihsel anlatıyla uyumlu şekilde, tasavvufun tekke içerisindeki zamanla sınırlı olmadığını ve orada alınan eğitimin gündelik hayata da yansıdığını gösterir mahiyettedir. K6’nın “manevi şevkini arttırdığı” yönündeki ifadesi de tekke içerisindeki ritüellerin hayatın diğer

aşamalarına yansımaları göstermesi bakımından ayrıca önemlidir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere mekâna ek olarak ritüeller de hafızayı kültür üzerinden inşa eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.3. Sırlamak, Dindirmek, Bereketlendirmek: Ortak Dilin Birleştiriciliği

Tasavvuf geleneği içerisinde zamanla kendine has bir terminoloji oluşmuş ve bu dil dünyasının yansımaları günümüze kadar ulaşmıştır. Buna göre tarikat faaliyetlerinin yürütüldüğü alanlar olan tekkelerin hankah, zaviye, âsitâne vb. özel isimlendirmeleri bulunduğu gibi tekke içerisinde farklı görevleri üstlenen kişilere de postnişin, şeyh, vekil, hizmetnişin, meydancı, aşçı, ferraş gibi çeşitli özel unvanlar tayin edilmektedir. Tekke içerisinde unvanların sürekli tekrar edilmesiyle kişilerle unvanlar özdeşleşmekte ve kişi, bireysel kimliğinden çok tekke içerisindeki kimliği ile hafızada kalıcı yer edinmektedir. Bunun en belirgin örneği, tekke şeyhinin bulunmadığı bir ortamda dahi “Efendi böyle buyurdu.” yahut “Efendi teşrif etti.” benzeri ifadelerle kendisinden “Efendi” olarak bahsedilmesidir. Böylelikle tekke şeyhinin konumu daimî olarak pekişmekte ve topluluk üyelerine hatırlatılmaktadır.

Ortak dil dünyasını şekillendiren unvanların yanı sıra olumsuz çağrışımları barındıran belli söz öbeklerinden de tekke içerisinde kaçınılmaktadır. Tarikat eğitiminin hayatının tamamını kapsadığının ifade edildiği ve sözlü kültürün önemini vurgulandığı tekkede, insanın kendisi gibi dilinin de düzgün olması gerektiği ifade edilmektedir. Buna binaen olumsuz çağrışımları barındıran bazı kullanımlardan uzak durulması vurgulanmakta, bu kapsamda örneğin “kapatmak” yerine “sırlamak”, “söndürmek” yerine “dindirmek”, “bitirmek” yerine “bereketlendirmek”, “yakmak” yerine “uyandırmak”, “uyumak” yerine “mihman olmak” gibi terimler kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak nefsi ve benliği çağrıştırdığı için tekke içerisinde “ben” yerine “fakir” veya “bendeniz” ifadeleri kullanılmaktadır. Böylelikle gündelik hayatta kullanılan dilden farklı, o gruba özgü bir dil dünyası sürekli olarak tekrarlanmakta ve ortak dil aracılığıyla ortak hafıza inşa edilmektedir.

Ortak hafızayı inşa eden bir diğer unsur olarak ortak dilin tekke mensupları üzerindeki etkisine dair yöneltilen soruya cevaben, katılımcıların tamamı ortak dilin hafızadaki etkisini vurgulamıştır. Bu kapsamda 3 katılımcı (K8, K9, K10) mekân ve ritüellere benzer şekilde tekkeye mahsus dil dünyasının geçmişle olan irtibatlarını ve devamlılığı ön plana çıkarmışlardır. 2 katılımcı da tekkenin dış dünyadan ayrı bir yer olduğunu hatırlattığını ifade ederek dil dünyasının öneminden şöyle bahsetmiştir:

“Bu dil insanları dışarıdaki hayattan ayrı bir yere sokmuş oluyor ve oraya has bir iletişim kuruyor. Bu dili kullandığın insanlarla boş şeyler konuşamıyorsun, bunun insanı koruyan bir tarafı var (K4, 29).

Orada verilen terbiyenin ciddiyetini gösteriyor ve orada verilen eğitime dikkat çekiyor. Askerde yapılanlar gibi orada verilen eğitimdeki terminoloji, oranın manevi atmosferine sokuyor” (K5, 25).

Tekke mensuplarından 3 katılımcı ise bu söz öbeklerinin içeriklerine ve kullanılma sebeplerine vurguyla dil dünyasının kendi davranışlarına olan etkilerine de değinmiştir:

Tekkede kullanılan ortak dili ilk duyduğumda da çok hoşuma gitmişti, çok kibar bir dil ve insanın hayatına da orada kullanılan dil yansıyor. İnsan hayatında da buna göre hareket ediyor ve daha nazik davranmayı öğretiyor (K1, 25).

Oradaki dil menfi anlam içeren kelimelerin daha farklı yorumlanması gibi. Gündelik hayattaki bir kelimenin farklı kullanımını görmek insanı ister istemez düşünmeye sevk ediyor (K6, 31).

Olaylara ve durumlara farklı bakmamızı gerektiriyor. Sadece kelimeleri düşünerek bile olayın dış yüzünde kalmamayı öğretiyor. Biz yanlış bir şeyi ifade ettiğimiz zaman bizi bambaşka yerlere götürebilir, o yüzden bu tür şeyleri öğrenmeye çalışıyoruz (K7, 31).

Tekke mensuplarının da ifade ettiği şekilde ortak dil dünyası ortak hafızayı farklı şekillerde inşa etmekte, özel bir alan olarak tekkeyi diğer mekânlardan ayırıştırmasının yanı sıra bireysel hafızada da yer edinerek tekke mensuplarının gündelik davranışlarını da düzenleyebilmektedir. Terminolojinin unvanlara denk gelen kısımlarının sürekli olarak tekrarlanmasıyla kişilerin konumları grubun üyeleri tarafından pekiştirildiği gibi, ortak dil dünyasının sürekli tekrarı ortak kimliğe de şekil vermektedir. Tüm bu açılardan ele alındığında hafızayı inşa eden bir unsur olarak ortak dil dünyası kendisini açık bir biçimde göstermektedir.

5.4. Nutuk Haklamak: Sözlü Kültürün Etkisi

9. yüzyıldan itibaren yazılı kaynakları oluşmaya başlayan tasavvufa dair geniş çaplı bir literatür bulunmakla birlikte bir eğitim metodu olarak daima sözlü kültürden beslendiğini söylemek mümkündür. Tekke içerisinde de vurgulandığı ve görüldüğü şekilde, şeyh ile mürid arasındaki ilişkiye dair bazı yazılı tarifler bulunsa da kişiden kişiye değişen bir eğitim şekli olarak nefis terbiyesi daha çok sözlü kültüre dayanan bir yapıya sahiptir. Şeyh; müridinin hali, hareketleri, davranışları ve rüyaları gibi farklı durumları gözeterek müridin manevi eğitimini takip etmekte, bu durum da sözlü iletişimin bizzat kendisini ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmektedir.

Bu kapsamda şeyhin dervişlerine yaptığı sohbetler, verdiği nasihatler, anlattığı hikayeler gibi örneklerin yanı sıra tekkede şeyh tarafından inşa edilen ana anlatı ağı, tekke mensupları tarafından da benimsenerek farklı şekillerde tekrarlanmaktadır. Tarikata girmek için yapılan biat merasimine “sözleşmek” anlamına gelen “ahitleşme” denildiği gibi girdikten sonra kendisine söylenen sözleri dinlemesi gerekliliği, tarikat mensuplarına daima hatırlatılmaktadır. Söz dinlemenin önemi, kendisine söylenenleri yerine getirmek olarak ifade edilebilecek “nutuk haklamak” ifadesiyle dile getirildiği gibi söz dinlemenin önemine binaen bazı kalıp cümleler de tekrarlanmaktadır:

“Söz tutmanın yararı vardır, tutmayana zararı vardır...”

“Bu yol çok kolaydır söz dinleyene, bu yol çok zordur söz dinlemeyene...”

“Söylenmemiş söz yok, tutabilene aşk olsun!”

Bu noktadan hareketle tekke mensuplarına “söz dinlemek” ve “söz tutmak” kavramlarının onlarda nasıl karşılık bulduğu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı farklı açılardan olmakla birlikte bu kavramların önemini vurgulamış, özellikle kendi hayatlarını düzenleme açısından kendilerine verilen nasihatleri ve söylenen sözleri yerine getirmenin ne kadar önemli olduğundan bahsetmişlerdir. 2 katılımcı, söz tutmanın kendileri için önemini yanı sıra şeyhin konumunu da pekiştirdiğini şöyle ifade etmiştir:

Tekkede söylenen söz herhangi birinin sözü olmuyor, senin orada tabi olduğun büyüğünün sözü oluyor. Onun sözünü dinlemek hem maddi hem manevi olarak işlerimi düzene sokmamı sağlayan şey. Benim iyiye doğru bir çizgide ilerleyebilmem için sözü tutmam gerekiyor (K3, 25).

Bunlar bizim için çok önemli çünkü söz söyleyen kişi kendi için değil bizim için söylüyor, bunları yaparsak mesafe kat edebiliyoruz. Bunu dinlemezsek bu sözü söyleyen kişiden değil bizden bir şeyler eksiliyor (K7, 31).

Katılımcı ifadelerinde de görüldüğü üzere tekke içerisindeki şeyh-mürid ilişkisi içerisinde açık bir asimetri söz konusudur. Şeyhin otoritesini kabul eden mürid, şeyhten gelen mesajları kabul ettiği

gibi kabul etmediği yahut onaylamadığı takdirde zarar gördüğünü veya göreceğini de ifade etmektedir. Sözü söyleyen kişinin kendisi için değil söylediği kişi için konuştuğu ifadesinde de görüldüğü üzere, söz dinlemek ve söz tutmaya tekke içerisinde büyük bir önem atfedilmekte, bu durum da hafızanın daima canlı tutulmasını kolaylaştırmaktadır.

2 katılımcı bu kapsamda mekân, ritüel ve ortak dile benzer şekilde hafızadaki devamlılığı ve bir geleneği sürdürmeyi ön plana çıkarmışlardır:

Bu kavramların da muhafaza olunmayla bir alakası var. Hayatında kendi kafana göre değil belli, muhafaza edilmiş bir çerçeve içerisinde bulunup onun içerisinde gitmekle alakalı bir değeri var. Kendi başına değilsin, bir cemaatin içerisinde... Bu hem nefse muhalefetle alakalı hem de silsileyle gelen, kendi başına olmamak, kendini bu silsile içerisinde bir yere dahil etmek anlamını da taşıyor (K4, 29).

Bizden öncekilerin hayatlarına baktığımızda söz tutmakla işlerinin yoluna koyulduğunu duyuyoruz ve kendi hayatımızda bile söz tutmakla yaşanan değişimleri de görebiliyoruz. Tekke kültürüne mensup insanlar arasında geçerli olan, yazılı olmayan kurallar silsilesi var ve bunlar da yüzyıllar boyu söz tutmakla, şifahi olarak nesilden nesle aktarılmış bir yaşam tarzının örnekleri. Bu kültür öncelikle dinlemekle başlıyor. Söz tutmak ve söz dinlemek tekkedeki kişinin en önemli görevleridir (K10, 24).

Bu örneklerde de görüldüğü üzere, tasavvuf ve tarikatların hafızası ile olan ilişki farklı araçlarla canlı tutulmaktadır. Katılımcılar, kendilerinden önce gelen kişilerin söz dinleyerek işlerini yoluna koyduğunu yahut silsile halinde bu geleneğin günümüze ulaştığını ifade ederek geçmiş kişilerle kurulan daimî bağın önemini vurgulamaktadır. Buradan da görüldüğü üzere sözlü kültürün sürdürülmesinde ana unsurlardan biri, tekke içerisinde şeyh tarafından farklı zamanlarda yapılan sohbetler ve tekke içerisinde oluşturulan ortak dil dünyasıdır. Şeyhin hiyerarşinin en tepesindeki konumunun yanı sıra sözlü kültürün öneminin de vurgulanmasıyla onun tarafından söylenen sözler, tekke mensupları için kritik bir konuma denk gelmektedir. Sözlü kültürün yanı sıra söz kavramı da tek başına önem kazanmakta ve anlatı ağı içerisinde kendisini farklı şekillerde göstererek hafızada süreklilik sağlanmaktadır.

5.5. Bir Derviş Mehmet Varmış: Dini Hikayeler

Tekke içerisindeki sözlü kültürün sürdürülmesinde en önemli öğelerden biri tekke şeyhi tarafından herhangi bir müfredata bağlı kalmadan yapılan sohbetlerdir. Tekkedeki anlatı ağının ana omurgasını oluşturan sohbetler, tekke mensupları tarafından dikkatle takip edilmekte, kayıt altına alınmakta ve bazı tekke mensupları tarafından not olarak dinlenmektedir. Alınan ses kayıtları tekke mensupları arasında da paylaşmakta, buna ek olarak sohbetlerde anlatılanlardan hafızada kalıcı yer edinen bölümler, tekke mensupları içerisindeki konuşmalarda tekrarlanmaktadır. Böylece sohbetlerde ön plana çıkan mesajların yanı sıra özellikle dini hikayeler hafızanın inşasında kalıcı yer edinmektedir.

Dini hikayelerin anlatımına farklı inançlarda rastlandığı gibi İslam dini özelinde de dini hikayelerin anlatımına rastlamak mümkündür. Kıssa, menkıbe yahut hikâye gibi farklı isimleri taşıyabilen bu anlatıların içerisinde Kur'an-ı Kerim'de farklı kavimlere ve peygamberlerin hayatlarında dair anlatılan kıssaların ayrıcalıklı bir konumu olduğunu söylemek mümkündür. Tekke içerisinde hikayeler anlatılırken, gelebilecek eleştirilere cevaben "Allah (cc) da kitabında hikâye anlatıyor..." denilmekte ve dini hikayelere sıkça yer verilmektedir. Dini hikayelerin anlatıldığı farklı yazılı kaynaklar bulunduğu gibi sözlü olarak da aktarılmaktadır. Anlatı ağının ana ayaklarından birini oluşturan hikayeler, dikkat çeken mesajları ve tekrarlanmalarının kolaylığı ile hafızada yer

edinmekte, bu kapsamda tekke mensuplarına sohbetlerden en çok hangi bölümleri hatırladıkları sorulduğunda da hikayelerin daha çok hatırlandığına rastlanmaktadır.

Bu kapsamda 6 katılımcı (K3, K4, K5, K6, K7, K9) hikayelerin önemini kendilerine yol göstermesi bakımından vurgulamıştır. 1 katılımcı bu bakışı şöyle ifade etmiştir:

Benim en çok duyduğum sözlerden birisi bu hikâyeler anlatılırken hikâye olarak dinlemememiz gerekliliği hakkında oldu. Bunları bizim de yaşayabilmemiz mümkün olduğu için hikâyelerin anlatıldığını biliyorum ve bu şekilde dinlemeye çalışıyorum. Fıkra bile anlatılsa gülmeden, oradan alabileceğimiz dersleri anlamaya çabalıyorum. Olmamız gereken profili bize anlatması açısından önemli buluyorum (K5, 25).

Katılımcının ifadesinde de görüldüğü üzere tasavvuf içerisindeki eğitim süreci hayatın tamamını kapsadığı için fıkra da anlatılsa ciddiyetle dinlenilmesi ve mesaja odaklanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Hikayelerin anlatılmasını hafızanın sürekliliği bağlamında ele alan 4 katılımcıdan (K1, K2, K8, K10) 1'i de hikayelerin içeriğinin önemini şöyle vurgulamıştır:

Anlatılan hikâyeler hem örnek teşkil etmesi açısından ve kıssalardan yapılması gerekenler hakkında sonuçlar çıkması açısından çok önemli. Bu bir eğitim ve daha önce bu eğitimden geçen kişilerin yaşadıklarını görmemizi sağlıyorlar (K2, 26).

Katılımcı ifadelerinde hikâyelerin içeriklerinin ön plana çıktığı görülürken bunu da bir gelenek olarak benimsedikleri anlaşılmaktadır. İçerikleri bakımından ele alındığında tekkede anlatılan dini hikayeler çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda isimsiz yahut anonim bazı karakterlerden bahisle derviş, molla, Bektaşî, Derviş Mehmet hikayeleri anlatıldığı gibi farklı tarikatların önemli temsilcilerinin hikayelerine de yer verilmektedir. Katılımcılara en çok ne türde hikayeleri hatırladıkları sorulduğunda da 7 katılımcı (K1, K2, K4, K7, K8, K9, K10) tarikat büyüklerinin hikayelerini hatırladığını ifade etmiştir. Bu durum, hafızanın sürekliliğinin tarih aracılığıyla kurulmasına örnek oluşturduğu gibi geçmişten gelen bir geleneğin devamcıları olarak tekke mensuplarının geçmişe atfettikleri önemi de ortaya koymaktadır. Hafızada kalıcı yer edinen isimler aracılığıyla gelenek, günümüzde de sürdürülmekte ve geleneği sürdürenler hafızalarının mihenk taşlarını ve nirengi noktalarını belirleyerek bu isimlerle irtibatlarını canlı tutmaktadır.

5.6. Ben Dervişim Diyene: İlahiler

Tasavvuf tarihine dair literatürde meşk yoluyla öğrenilen ve öğretilen müzik önemli bir rol oynamakta, mukabele gecesi olarak adlandırılan zikir gecelerine dini musikinin ilahi, kaside, şuşul, naat, durak gibi farklı örnekleri daima eşlik etmektedir. Türk müziği özelinde düşünüldüğünde lâ-dini musikide, medhal, peşrev, sirto, longa, semai gibi anlatı ögesi içermeyen örnekler bulunmakla birlikte dini musikinin tüm öğelerinde anlatı yer almaktadır. Bu bakımdan lâ-dini musikiden farklı olarak dini musikide müziğin araçsallaştığından ve anlatının müzik aracılığıyla ön plana çıktığından bahsetmek mümkündür.

Tasavvuf geleneğinin ritüellerinin icrasında büyük öneme sahip müzikal öğelere dair repertuara bakıldığında nota altına alınmış yüzlerce kayıt bulunmaktadır. Bununla birlikte mesajlarının önemi ve özlü ifadeleri dolayısıyla ilahilerin ezberlenmesinin yanı sıra gündelik hayatta da dinlenilmesi, tekke içerisinde sıkça ifade edilmektedir. Zira buna göre ilahilerin bestelendiği şiirler ayetleri, hadisleri ve tasavvufu etkili bir şekilde anlatan araçlardır. Bu örnek, müziğe benzer şekilde şiire de araçsal bir rol atfedildiğini ortaya koymaktadır.

Müzik, anlatı ve hafıza bağlamında tekke mensuplarıyla yapılan görüşmelerde de bu araçsal rol açıkça ifade edilmiştir. 2 katılımcı bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Ritimle ve müzikle ilahiler, birtakım kuralların ve kaidelerin kolayca öğretilbildiği ve aktarılabildiği bir alan oluyor, bu nedenle güzel ve önemli olduğunu düşünüyorum (K9, 28).

Biz musikiyi güftedeki ifadelerin daha kolay aktarılması için kullanıyoruz. Bunlar bizim muhabbetimizi diri tutmaya yarayan unsurlar ve nefsi yolundan çıkarmadan terbiye etmeye de yarıyor, kötülükten uzak tutuyor (K10, 24).

Tarikatın ritüellerinin tamamına eşlik etmekle birlikte tekke mensupları tarafından müziğin anlatıyı aktarmak için kullanılması, tekke mensupları tarafından açıkça vurgulandığı gibi müziğin farklı açılardan anlatının aktarımını kolaylaştırdığının da dile getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda 2 katılımcı müziğin bizatihi kendisinin önemini ifade etmiştir:

Bestelenerek günümüze kadar gelmiş, çok eski eserler de var ama insanın vecde gelmesinde özellikle ritimli ilahiler daha ön planda oluyor. Motamot şiirlerin okunmasından ziyade besteler halinde okunması insanı daha çok etkiliyor, insanın ayinler icra edilirken yaşadığı hazzı arttırıyor (K1, 25).

Müzik bu işin içinde olduğu için bana hitap ediyor. Müslümanların bir ilim olarak müzikte gösterdikleri başarıyı görmek, ruha hitap eden besteleri duymak beni olumlu yönde etkiliyor (K5, 25).

Müzikal değer taşıdığı ritmik öğelerin etkisinin görüldüğü bir diğer alan da hafızadaki kalıcılıktır. Tekke mensuplarına en çok hangi ilahileri hatırladıkları sorulduğunda da 3 katılımcı bestesi hareketli olan ilahileri (K3), bestesi güzel olan ilahileri (K4) ve bestesi yüzyıllar öncesine ait olan ilahileri (K5) hatırladığını söylemiştir. Katılımcı ifadeleri hafızayı inşa eden bir unsur olarak müziğin birden çok fonksiyon üstlendiğini farklı açılardan göstermekte olup mesajın etkili aktarımı amacıyla aracı olarak kullanıldığını da ortaya koymaktadır.

6. Sonuç

Toplumsal hafıza literatüründe ifade edildiği gibi ortak hafıza, ortak kimliğin inşasında ana omurgayı oluşturmaktadır. Cerrahi Tekkesi üzerinden yapılan bu araştırmada da görüldüğü üzere grubun ortak hafızası; mekân, ritüel, dil dünyası, hikayeler ve müzik gibi farklı öğelerin; anlatı aracılığıyla ifadesiyle inşa edilmektedir. Mekân özelinde düşünüldüğünde geçmişte de tekke olarak kullanılan bir mekânda bulunmak, onların geçmişle irtibat kurmalarını kolaylaştırarak tekke mensuplarının hafızasında sürekliliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Tekke içerisindeki ortak dil dünyası, iç iletişimi kolaylaştırmanın yanı sıra grup aidiyetini pekiştirmekte ve bulunulan mekânın dış dünyadan farkını sürekli olarak hatırlatmaktadır.

Tarikat büyüklerine ait hikayelerin anlatımıyla geleneğin devamlılığı ve kadimlik vurgulandığı gibi grubun ortak hafızası da tarihi öneme sahip kişilere atıfla inşa edilmektedir. Hikayelerin müzik öğelerinden farklılaşan yönü ise ilahilere konu edilmeyen bazı başlıkların hikayelere konu edilebilmesidir. Müziğin hafızaya etkisi bağlamında ele alındığına, ilahilerin müzikal yönleri sayesinde hem tekrarlanmalarının hem de ezberlenmelerinin kolaylaştığı görülmektedir. Buna ek olarak şiirlerden bestelenmeleri dolayısıyla anlatı boyutu ön plana çıkan ilahiler, katılımcı ifadelerinde de görüldüğü üzere hem içerdiği anlatı öğeleriyle hem de müzikal değerleriyle önem kazanabilmektedir. Netice itibarıyla tekke içerisindeki ritüeller müzik eşliğinde hayata geçirilmekte ve müzik aracılığıyla anlatının aktarımıyla ortak hafıza farklı yollardan inşa edilmektedir.

Tekke içerisindeki sözlü kültür akışı ve anlatı boyutundan bakıldığında, anlatı ağı içerisinde sürece en uzun olanlar şeyhin sohbetleridir ancak geniş bir içeriğe sahip olması, belirli bir müfredatı takip etmemesi gibi özellikleri sohbetlerin tamamen hafızada yer edinmesine engel teşkil etmektedir. Bu süreçte söz öbekleri, hikayeler, şiirler gibi kalıplar hafızada kalıcı hale gelmekte ve ön plana

çıkılmaktadır. Bu durumun sözlü kültürle yaşatılan geleneklerin dezavantajını açıkça ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Zira saha araştırması sürecinde de karşılaştığı şekilde, bu süreçte, söylenenler kişiden kişiye aktarılırken anlam değişikliğine uğramakta, söylenenleri uzaktan duyan yahut o sırada dikkatle dinlemeyen kişilerin söylenenden farklı aktarımlarına rastlanmaktadır.

Bu noktada iki temel sorundan daha bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki söylenen sözün bağlamından koparılması, diğeri de yorumlama sorunsalıdır. Saha araştırması sürecinde de görüldüğü üzere tekke içerisinde, şeyh tarafından daha önce söylenen bir söz, söylendiği bağlamdan ayrı olarak aktarılabilen ve yanlış anlaşılmalara sebep olabilmektedir. Bu noktada yorumlama sorunsalı devreye girmekte, sözgelimi bazı tekke mensupları şeyhin söylediği sözle söylemek istediğinin farklı olduğunu ifade edebilmektedir. Netice itibarıyla sözlü kültürün bir yansıması olarak, anlatının farklı şekillerde hafızayı şekillendirdiği tekke içerisinde görülebilmektedir.

Sözlü kültürün yansımalarının bir sonucu da özellikle hikayeler ve ilahilerde kişi, mekân, zaman gibi unsurların birbirine karışmasıdır. Bunun neticesinde aynı hikayeler farklı kişiler için anlatılmakta yahut iki kişi arasında geçen bir hikâyenin anlatımında, hikâyenin kahramanlarının aynı dönemde yaşamaması gibi örneklere rastlanabilmektedir. Hikayelerin sözlü kültürle aktarılırken bazı unsurların silikleşmesine benzer şekilde ilahilerde özellikle bestekarların çoğu bilinmemektedir. Güfte sahipleri arasında ise Yunus Emre ile Bursalı Aşık Yunus birbirine sıkça karıştırılmakta, Bursalı Aşık Yunus'a ait ilahiler Yunus Emre olarak zikredilebilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, İstanbul'da halen aktif bir Cerrahi Tekkesi'nde sürdürülen 7 aylık bir alan araştırmasından elde edilen bulgular ışığında; toplumsal hafızanın anlatı üzerinden inşasını ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularında da görüldüğü üzere tekke içerisinde dinamik ve daimî bir sözlü akış bulunmaktadır. Tekke mensuplarının ortak hafızasının inşasında anlatı, sözlü kültür geleneğinden beslenerek rol oynamaktadır. Ortak bir mekânda, ortak dil dünyasını paylaşarak farklı ölçeklerde anlatı öğeleriyle bezenen toplumsal hafıza, duygu birliğini tesis ettiği gibi grup aidiyetini de pekiştirerek tüm mensupları "dervişlik" kimliği etrafında birleştirmektedir.

Kaynakça

- Aktin, S. (2020). "Toplumsal bellek ve endüstriyel mekân: Antalya pamuklu dokuma fabrikası örneği". *Sosyoloji Notları*, C.4, S. 2. 2-21.
- Assman, J. (2001). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Azamat, N. (1995). *Fahreddin efendi. DİA, C. 12, İstanbul. 83-84.*
- Bole, W., Drew, C. S.J., ve Robert T. H. (2004). *Forgiveness in international politics: an alternative road to peace*. Washington D.C., United States: Conference of Catholic Bishops.
- Çakır, A., ve Dal, F. (2020). *Safer dal. DİA, C. EK-1, Ankara. 302-3.*
- Davie, G. (2005). *Modern Avrupa'da din*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Davies, P. (2009). *Biblical history and cultural memory*. England: University of Sheffield.
- Devellioğlu, F. (2004). *Hafıza. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. 330.*
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Greil, A. L., ve Lynn D. (2016). *Kimlik ve din. Ss. 3-38 içinde Kimlik ve din*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Halbwachs, M. (2019). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Hamber, B., ve Wilson, R. (2002). *Symbolic closure through memory, reparation, and revenge in post-conflict societies. Journal of Human Rights. C.1, S. 1. 35-53.*
- Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal hafıza: hatırlamanın ve unutmanın sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

- Karaatlı, P. (2006). Modernleşen bir gelenek: Cerrahilik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı, Ankara).
- Mallini, L. (2005). Narrative and collective memory: story at work in Israel. University of Georgia, Athens.
- Oğuzhan Börekçi, Ü. A. (2020). Tarih bilinci ve kültürel bellek inşası bağlamında bir analiz: Fatih İstanbul kapılarında. İçinde geçmişten günümüze toplumsal hafıza: anlatı türleri ve ritüeller üzerinden analizler. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özçelik, Z. B. (2020). Anadolu sözlü kültür belleğindeki ninnilerin manevi kodları ve iletişim fonksiyonu. İçinde geçmişten günümüze toplumsal hafıza: anlatı türleri ve ritüeller üzerinden analizler. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öztürk, M. C. (2007). Nureddin cerrahi. DİA, C. 33, İstanbul. 252-53.
- Peek, L. (2016). Müslümanlaşma: bir dini kimliğin gelişimi. Ss. 293-333 içinde Kimlik ve din. Adana: Karahan Kitabevi.
- Russell, N. (2006). Collective memory before and after Halbwachs. The French Review, C. 79, S. 4. 792-804.
- Tanman, M. B. (2007). Nureddin Cerrahi Tekkesi. DİA. C. 33, İstanbul. 253-56.
- Temur, N. (2017). Bir kültürel bellek mekânı olarak Mahtumkulu divanı. Türkbilgi, S. 34. 173-78.
- Topuzoğlu, T. R. (2007). Muzaffer Ozak. DİA, C. 34, İstanbul. 16-17.
- Yapıcı, A. (2016). Dini grup kimliği: kimlik ve dini aidiyet. Ss. 41-64 içinde Kimlik ve din. Ankara: Karahan Kitabevi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The law on the closure of dervish lodges, which has a wide impact on the aspect of civil society as well as its religious identity, has been a major deterrent in modern Turkey. Some of the tariqas affected by the ban on their activities have no members left in this process. After the tariqas were banned, it is possible to talk about small groups that could continue their activities in their dervish lodge, although the number was very limited. The subject of this research is Jerrahis, a sub-branch of the Khalwatiyye, which was the most widespread tariqa in the Ottoman geography, especially represented in Istanbul. The tariqa, which maintained its existence at that time, expanded its fields of activity in different regions in Turkey and abroad over time. This research focuses on the process of construction through narrative in collective memory, by investigating a sufi group in modern Turkey. In the construction of the common identity built through "dervishness" within the tariqa and tekke and the collective memory that plays a leading role in the formation of this identity, narrative; talks of the sheikh and legends in tekke. This study is the first to examine the tariqas in Turkey from this point of view.

Methods

Qualitative method was applied in the field research, and data were collected through "observation by participation", and "interview" in this process. Between August 2019 and March 2020, the researcher regularly attended the meşks and dhikrs held twice a week at the Jerrahi Lodge in Istanbul. Semi-structured interviews were conducted with 10 different dervishes in order to deepen the data obtained during the observation process by participating. In addition to this group, an unstructured interview was conducted with Mehmet Efendi, the sheikh of the lodge. Reaching the source person played a key role in the researcher's ability to carry out this research. Thanks to his previous studies, the researcher had the opportunity to get to know members of different tariqa. Afterwards, he continued his contact with these people by participating in the Mevlevi rites and expanded his circle in the Sufi environment. His acquaintance with this process provided great convenience for him to carry out this research at Jerrahi Lodge.

Construction of Collective Memory

One of the most important elements in the formation and survival of the oral culture in the lodge is the free talks made by the sheikh without being bound by any curriculum. What is told in the talks of the sheikh, which is the main source of the narrative in the lodge; it is listened carefully by the members of the lodge, it is recorded by some, and followed by some with notebooks. According to the information obtained from the interviews, the members of the lodge share the audio recordings among themselves. With the effect of sharing the audio recordings, what is told in the conversations of the sheikh is repeated among the members of the lodge after the conversations. Thus, the parts and stories that stand out in the conversations; It is constantly circulated and plays a role in the construction of collective memory.

Music is effective in the performance and continuity of the rituals of tariqa, and musical elements become permanent in the collective memory with the narrative elements they contain. According to what is told in the lodge, music plays an instrumental role in this process, that is, it comes to the forefront by playing a role in the transmission of what is told in mystical poems. The rituals repeated by the group reinforce the group belonging, and the hymns included in the rituals also play a role in the construction of collective memory and identity. The hymns sung in the lodge are sung or listened to by all members of the lodge, and the hymns repeated over time are memorized, become permanent and can be transferred. By composing poems that have artistic value in the literary sense, the hymns gain artistic value in the musical sense, and the contents of the poems in which the hymns are composed are conveyed through music. Considering the hymns discussed within the scope of the research, it is possible to talk about a wide content.

If we look at all of the hymns; the hymns are not only important with their musical structures and artistic values, but also come to the fore in terms of their content. The hymns that are constantly repeated in the lodge are memorized by the members of the lodge, some samples are remembered in their raw form, and the memory of the explanations of the hymns is built with the

explanation of some samples by the sheikh. In this process, music plays an instrumental role in the construction and transmission of collective memory by facilitating repetition and memorization.

Conclusion

As a result, this research focuses on the construction of collective memory by narrative and music. The subject of the research was discussed based on the findings obtained from the 7-month field research carried out in the Jerrahi lodge. As the research reveals, there is a constant verbal flow within the lodge. Narrative play a decisive role in the construction of the collective memory of the dervishes, fed by the oral culture tradition dating back centuries. This tradition, blended with stories and hymns, has reached the present day and is also passed down from generation to generation. By telling similar stories and repeating the same hymns, the collective memories of the members of the lodge are built, as well as the collective memory of the members of the lodge creates a unity of feeling, and the collective memory reinforces their group belonging.

EKLER

Ek-1: Mülakat Katılımcı Tablosu

Katılımcı Kısaltması	Yaş	Sektör
K1	25	SİVİL TOPLUM
K2	26	TURİZM
K3	25	SAĞLIK
K4	29	GIDA
K5	25	SAĞLIK
K6	31	BİLİŞİM
K7	31	TURİZM
K8	24	SİVİL TOPLUM
K9	28	BASIM-YAYIN
K10	24	BİLİŞİM

İspanyol Indignados/15M Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Spanish Indignados/15M Movement

İhsan KONAK ^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>2011 yılında dünya genelinde yoğun protesto hareketleri yaşanmıştır. Bu hareketler sadece gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerle sınırlı kalmamıştır. Ekonomisi gelişmiş, demokrasi düzeyi ve kalitesi görece yüksek ülkelerde de protesto hareketleri yaşanmıştır ve yeni toplumsal hareketlerin oluşumuna tanıklık edilmiştir. Dünyanın farklı yerlerinde yaşadıkları ülkelerin önemli meydanlarını işgal eden öfkeli kalabalıklar hem yaşadıkları sosyo-ekonomik sorunları dile getirmiş hem de ülkelerinin siyasal sistemlerini ve bu dizge içerisindeki demokrasi sorunlarını ortaya koymuşlardır. Çalışmada bu dönem İspanya’da ortaya çıkan <i>Indignados/15M</i> hareketi değerlendirilmektedir. 15 Mayıs 2011’de iktisadi krize ve kemer sıkma siyasalarına karşı öfkelerini ve hoşnutsuzluklarını dile getirmek için İspanyol halkı ve özellikle de gençler meydanlara inmiş ve öfkeli göstericiler ‘<i>Indignados</i>’ ismi ile anılmaya başlanmıştır. Görünüşte hiyerarşik bir yapısı olmayan, yerleşik siyasal parti ve sendikalardan destek almamış bu hareketin eylemlerine ciddi bir katılım sağlanmıştır ve eylem biçimleri diğer Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. Bu çalışmada öncelikle hareketin doğuşu ve onu meydana çıkaran koşullar ortaya konulmaktadır. Ardından kamusal alanlar olarak meydan işgallerinin anlamı, hareketin örgütsel yapısı ve İspanyol siyasetine etkisi ele alınmaktadır. Bu çalışmada <i>Indignados/15M</i> hareketi İspanya bağlamında analitik bir inceleme tabi tutulmaktadır.</p>	<p>In 2011, there were intense protest movements around the world. These movements were not limited to underdeveloped or less developed countries. Likewise developed or developing countries with relatively high level of democracy experienced protest movements and new social movements emerged. Throughout the world the angry crowds occupying the important squares of the countries they live in both expressed their socioeconomic problems and revealed the political systems of their countries and the problem of democracy within this system. In this study, the <i>Indignados/15M</i> movement that emerged in Spain during this period is evaluated. On May 15, 2011, the Spanish people and especially the young people occupied the squares to express their anger and discontent with the economic crisis and the austerity policies, and the angry demonstrators began to be called 'Indignados'. There was an intense participation in the actions of this movement, which apparently did not have a hierarchical structure and did not receive support from established political parties and unions, and its forms of action spread to other European countries. In this study, first of all, the birth of the movement and the conditions that led to the birth of the movement are revealed. Then, the meaning of square occupations as public spaces, the organizational structure of the movement and its impact on Spanish politics are discussed. In this article the <i>Indignados/15M</i> movement is subjected to an analytical examination in the context of Spain.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Yeni Toplumsal Hareketler, <i>Indignados/15M</i> Hareketi, Meydan İşgalleri</p>	<p>Keywords</p> <p>New Social Movements, <i>Indignados/15M</i> Movement, Square Occupations</p>

^aÖğr. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü. Email: ihskonak2015@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

2011 yılı, dünyanın birçok yerinde yoğun toplumsal protesto hareketlerinin sahnelendiği bir yıl oldu. Bu protestoların bazılarının gelişimi, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan Güney Avrupa'ya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne ve hatta ötesine yayılan bir ulusötesi dalga olarak yorumlandı (Della Porta, 2015). Dolayısıyla 2011, toplumsal hareketler ve protestolar yılı olarak değerlendirilebilir. Hatta bu durum *Time* dergisinin bir protestocuyu yılın kişisi olarak aday göstermesinden (Della Porta ve Andretta, 2013: 23) de anlaşılabilir. Öfkeli kalabalıklar, dünyanın farklı yerlerinde sokaklara ve meydanlara çıktı. Tüm dünyaya yayılan bu protesto hareketlerinde mevcut siyasal ve sosyo-ekonomik duruma karşı çıkıldı (Portos, 2019, s. 45). Bu protestolarda hem sosyo-ekonomik siyasalar hem de temsili demokrasiye yönelik sert eleştiriler dile getirildi (Della Porta ve Andretta, 2013, s. 34). Örneğin Arap Baharı'nın gerçekleştiği ülkeler, ABD'de gelişen *Occupy* (İşgal Et) hareketi, İsrail'de sosyal adalet protestoları ve Şili'deki öğrenci isyanları bunlardan sadece birkaçıdır (Portos, 2019, s. 45). Ancak tüm bu hareketlerin birbirinden ilham aldığı ve birbirine örnek olduğu düşünülse de her bir hareket, belirli bir ulusal bağlamda ortaya çıkmıştır. Ayrıca küresel iktisadi ve siyasal koşulların da ulusal çerçeveyi etkilediği görülmüştür.

Tüm bu süreçte, ortaya çıkan hareketlerden biri, İspanya'daki *Indignados/15M* hareketidir. *Indignados*, Avrupa'da hükümetlerin, avro krizine tepki verme biçimlerine ve uyguladıkları kemer sıkma önlemlerine karşı vatandaş direnişinin en örgütlü ve sesli biçimi (Hyman, 2015, s. 108-109) olarak değerlendirilir. İspanya'yı kasıp kavuran ve diğer Batı demokrasilerine de yayılan gösteri dalgasının başlangıç noktası, 15 Mayıs 2011'dir (Anduiza vd., 2014, s. 750). Bu tarihte İspanya'da gerçekleşen protesto gösterisi; harekete geçirme kapasitesi, görünürlüğü ve etkisi bakımından ülkenin yakın tarihinde eşi benzeri olmayan bir toplumsal hareketi tetiklemiştir (Romanos, 2017, s. 131). İspanyol *Indignados/15M* hareketi, yakın İspanyol tarihinde benzersiz bir destek ve katılım görmüş ve kararlılığı ile gözlemcileri şaşırtmıştır (Likki, 2014, s. 15). Arap ayaklanmalarından ve Tahrir Meydanı'ndaki demokrasi mücadelesinden ilham alan bu hareket, ayrıca Avrupa'da (özellikle Yunanistan ve Portekiz'de) bir işgal dalgasını tetiklemiş ve ABD'deki İşgal Et oturma eylemlerine ilham vermiştir (Rovisco, 2017, s. 340). Başlangıçta çevrimiçi uygulamalar üzerinden örgütlenen *Indignados/15M* hareketi, meydan işgalleri ve buralarda kurulan kamplar vasıtasıyla çevrim dışına çıkmıştır.

Bu çalışmanın odak noktasını, yoğun protesto hareketlerinin yaşandığı 2011 yılında İspanya'da ortaya çıkan *Indignados/15M* hareketi oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle bu hareketin doğuşu ve onu ortaya çıkaran nedenler ele alınmaktadır. Ardından bu hareketin talepleri, kamusal alanların işgallerinin hareket açısından anlamı ve onun örgütsel yapısı analitik bir incelemeye tabi tutulmaktadır. Ayrıca hareketin İspanyol siyasetine etkisine değinilerek *Indignados* kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Adeta toplumsal hareketlerin uygulama laboratuvarına dönüşen bu dönemin İspanya bağlamında incelenmesi, toplumsal hareketler yazını için ehemmiyet arz etmektedir. Ulusal bağlamda ortaya çıkan bu hareketin uluslararası bağlamdan etkilendiği ve uluslararası bağlamı da etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla bu hareketin incelenmesinin, hem yerel hem de küresel durumun anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2. Indignados/15M Hareketinin Doğuşu

15M hareketi, adını, 15 Mayıs'ta başlayan ve binlerce İspanyol'un sokaklara döküldüğü protestoların ilk gününe borçludur (Gerbaudo, 2016, s. 5-6). Birçok katılımcı da yürüyüşün tarihine ve ardından Madrid'teki bir meydan olan *La Puerta del Sol*'un işgaline atıfta bulunarak bu harekete 15M hareketi adını vermiştir. İspanyol medyasında bu toplumsal hareketin katılımcıları, İspanyolcada 'öfkeli' anlamına gelen *Indignados* olarak da ifade edilmeye başlanmıştır. İspanyol gazetecilerin ve yorumcuların çoğu, göstericilere duygusal bir tepkiyi ifade eden bu takma adı (Castañeda, 2014, s. 236) vermeyi tercih etmiştir. İspanyol basını tarafından türetilen '*Indignados*' ifadesi, Fransız direniş kahramanı Stéphane Hassel tarafından yazılan *Indignez-Vous!* adlı eserin başlığından esinlenilmiştir (Rovisco, 2016, s. 437). İktisadi krize ve kemer sıkma siyasalarına karşı öfkelerini ve hoşnutsuzluklarını dile getirmek için İspanyol halkı ve özellikle de gençler meydanlara inmiş ve öfkeli göstericiler '*Indignados*' ismi ile anılmaya başlanmıştır.

Sol öğrenci derneklerinin üyeleri tarafından kurulan *Juventud sin Futuro* (Geleceği Olmayan Gençlik) hareketi, İspanyol gençlerinin kemer sıkma siyasaları karşısında hayat ve istihdam koşullarını protesto etmek amacıyla 7 Nisan 2011'de Madrid'de bir gösteri düzenler. Toplanma çağrısına 5000'den fazla gösterici iştirak eder ve söz konusu katılım, gösteriyi düzenleyenleri de şaşırtır. Bu gösteri, daha fazla seferberlik potansiyeli sağladığı için, 15 Mayıs 2011'de *Indignados* hareketi olarak da adlandırılan 15M hareketine adını veren ve *Juventud sin Futuro*'yu ana kahramanlarından biri yapan kitlesel seferberliğin öncüsü olarak kabul edilir (Schwarz, 2019, s. 5). Aynı şekilde 15 Mayıs 2011'de yerel seçimlerden bir hafta önce İspanya'da 50 şehirde yaklaşık 130.000 kişi 'gerçek demokrasi şimdi' talebiyle sokağa çıkar. Bu gösteri herhangi bir siyasi parti veya sendika tarafından desteklenmez. Esas olarak çevrim içi sosyal medya aracılığıyla işletilen geçici platformlar tarafından düzenlenir. Merkezi platform, 400'den fazla örgütü bünyesinde barındıran *Democracia Real Ya!* (DRY – Gerçek Demokrasi Şimdi!)'dir (Anduiza vd., 2014, s. 751). Madrid'de düzenlenen gösteriye 25.000-60.000 arası eylemci katılır (Schwarz, 2019, s. 5). Gösterinin ardından oturma eylemi yapmak için *Puerta del Sol*'da kalan az sayıda genç, polis tarafından tartaklanır. Yaşananlarla ilgili videolar ve mesajlar sosyal ağlarda paylaşılır. Ertesi gün 'ev yok', 'iş yok', 'emekli maaşı yok', 'korku yok' gibi ilke sözlerinin olduğu pankartları taşıyan binlerce kişinin katılımı ile kitlesel bir halk desteği oluşur. Birkaç gün sonra yerel seçimler yapılacaktır ve bu gerekçeyle seçim kurulu gösterileri yasaklamaya çalışır (Abasolo vd., 2014, s. 36). Ancak 17 Mayıs'ta yaklaşık 10.000 kişi *Puerta del Sol*'u birkaç haftalığına yeniden işgal etmek için geri döner, bu eylem Barselona'da *Plaça Catalunya*'da ve diğer birçok şehirde yankılanır (Schwarz, 2019, s. 5). Böylelikle tüm İspanyol büyük şehirlerinin meydanları *Indignados*'ların eylem alanına dönüşür. Ayrıca bu protesto dalgası sadece İspanya ile sınırlı kalmayıp diğer Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde de görülür.

Indignados hareketi, 2008 küresel mali krizinin ardından ülkede büyüyen eşitsizliğin, siyasi yolsuzluğun ve yüksek işsizlik seviyesinin protesto edildiği gösterilerin hemen ardından doğar. Ardından sivil haklar, barınma, sağlık, eğitim, kamu borcu, şeffaflık ve yolsuzluk gibi alanlarda faaliyet yürüten sayısız yeni platform ve birliktelik aracılığıyla meydanların ötesine yayılır (Barbas ve Postill, 2017, s. 646). *Indignados*, medyada genellikle aykırı bir gençlik hareketi olarak tasvir edilse de (Likki, 2014, s. 15) bu hareketin kısa sürede İspanyol halkının geniş kesimlerinin sempatisini kazandığı (Gerbaudo, 2016: 5-6) bir gerçektir. Birçok eylemci ve İspanyol halkı için *Indignados* hareketi; son yılların en heyecan verici, ilginç ve şaşırtıcı siyasi

gelişmesidir. O dönem, birçoğunun ne hissettiğini anlatan bir ilke sözü de 'Uyuyorduk, şimdi uyandık!'tır (Abasolo vd., 2014, s. 35). Esas itibarıyla *Indignados* farklı toplumsal sorun ve talepleri olan çeşitli grupların harekete geçirilmesiyle doğmuştur.

Barışçıl gösteri tarzı benimsenen protestolar, vatandaşların kemer sıkma siyasalarına karşı hayal kırıklığının ve öfkesinin bir ifadesi olarak başlar. Çok geçmeden bunlar, çoğunlukla siyaset kurumunun ve kemer sıkma siyasalarının reddine ve ayrıca yurttaş katılımı için düzeneklerin oluşturulmasına odaklanan talepleri ile siyasi temsil krizinin bir ifadesi haline gelir (Kyriakidou ve Olivas Osuna, 2017, s. 458-459). *Indignados* hareketi, belirli bir hükümet siyasetine karşı tek sorun odaklı bir seferberlik değildir. Küresel olarak ülkenin ana siyasi ve iktisadi saç ayaklarına meydan okuyan bir harekettir. Ayrıca tarihsel olarak sadece yalnızca yetmişlerden bu yana yaşanan en büyük toplumsal kargaşa değil, aynı zamanda sağlam bir şekilde oturmuş gibi görünen ve kurumsal düzeni de sorgulayan bir harekettir. Bu açıdan *Indignados*, daha sonra derinleşecek rejim krizinin ilk işareti ve demokrasiye geçiş döneminin uzlaşısından kesin bir kopuş (Antentas, 2015, s. 143) olarak değerlendirilebilir. 'Uyuyorduk, şimdi uyandık!' ilke sözü de, aslında bu durumu tarif etmektedir. Bu açıdan *Indignados* hareketi sadece iktisada ilişkin memnuniyetsizlikle ilişkilendirilmeyip, geniş bir perspektiften kurumsal düzenin işleyişinin sorgulanması olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla bunun daha iyi anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için hareketi ortaya çıkaran etkenlerin ve eylemcilerin taleplerinin ele alınması gerekmektedir.

3. İktisadi Güçlerin Eleştirisi

İspanyol eylemci ve gözlemciler, *Indignados* protestolarının geciktiği konusunda hemfikirdir (Postill, 2013, s. 54). Bu değerlendirmenin nedeni ise İspanyol ekonomisinin o dönem içinde bulunduğu kötü durumdur. Dolayısıyla bu kötü gidişat ve geleceğe dair kötümser beklenti, farklı toplum ve hareketlerin *Indignados* çatısı altında protestolarda yer almalarına neden olmuştur. İktidar partilerinin ekonomi siyasalarının ve tüm dünyayı etkileyen iktisadi krizin sonucunda ortaya çıkan duruma ilişkin söylemler, *Indignados* hareketinin temel söylemleri arasındadır (Tandoğan, 2020, s. 714).

İspanya'da iktisadi kriz ve 2008'de konut piyasasının çöküşü (Postill, 2013, s. 54), 2007 ve 2011 yılları arasında yaklaşık 500.000 ailenin evlerini tahliye etmelerine sebep olur (Asara, 2016, s. 529). Bu dönemde İspanyollar, ipoteklerini ödemekte büyük güçlük çeker. Tahliye mağdurlarına yönelik bir hareket olan *Plataforma de Afectados por la Hipoteca*, (PAH-İpotekten Etkilenenler İçin Platform) gibi hareketler de bu süreçte ortaya çıkar. Bu hareketlerin eylem alanlarını, tahliye edilmek üzere olan insanların evlerini işgal etmenin yanı sıra gösteri ve dilekçeler oluşturur. Tahliyeler nedeniyle artan intiharlar, bu hareketin çok fazla bilinirlik kazanmasına neden olur. Rakamlar, intiharların 2011 ile 2012 yılları arasında yaklaşık %11 arttığını ve bu da toplam intihar sayısının 3500 civarında olduğunu gösterir. Çoğu yaş öbeğinde artık intihar etmek, araba kazasında ölmekten daha olasıdır. Tahliye haberi alan ve bu nedenle intihar eden çok sayıda İspanyol vatandaşı vardır (Eklundh, 2014, s. 224-225).

Gençler arasında yüksek işsizlik oranı ve milyonlarca kişinin düşük ücretli veya mevsimlik işlerde çalışmak zorunda kalması da İspanyol ekonomisinin durumunu gözler önüne serer (Postill, 2013, s. 54). İspanya'da 2011 yılında genel işsizlik oranı %23 iken (Abasolo vd., 2014, s. 37-38); gençler arasında bu oran %45'tir ve 16 ile 29 yaş aralığındaki yaklaşık 650.000 kişi de ne çalışabilen ne de eğitim gören durumundadır. 18 ile 34 yaş arası bireylerin %54'ü de

aileleriyle birlikte yaşamaktadır (Taibo, 2012, s. 156). Bu dönemde gençler arasında işsizlik oranı, 18 ile 25 yaşları arasında yaklaşık bir milyon işsiz olduğunu gösterir. Bu aynı zamanda özellikle işsizlik yardımlarındaki kesintiler ve hareketin birçok üyesinin istihdam edildiği kamu sektörü açısından sıkça tartışılan bir konudur. Bununla ilgilenen kilit örgütlerden biri *Juventud sin Futuro*'dur ve bu örgüt gençlerin eğitim, iş ve sosyal alanlardaki risklerini dile getirmiştir (Eklundh, 2014, s. 225). İspanyol gençlerinin çoğu, kalıcı bir kriz durumundan başka bir şeye tanıklık etmemiş ve ilk defa protesto eylemlerine katılmıştır. Genç *Indignados* terimi (Taibo, 2012, s. 156) ise, gençlerin içinde buldukları durumu ve duygusal bir tepkiyi (Castañeda, 2014, s. 236) ifade eden bir kavramdır. Dolayısıyla *Juventud sin Futuro*'nun bu koşullarda ortaya çıkmasının ve *Indignados* hareketinin önemli bir unsuru haline gelmesinin şaşırtıcı olmadığı söylenebilir.

O dönemde İspanyol nüfusunun %58'i, iktisadi durumun bir önceki yıla göre daha kötü olduğuna inanır ve %70'i de gelecek yılın aynı veya daha da kötü olmasını beklerdi. Bu rakamlar, hem ailelerin önceki tüketim alışkanlıklarını sürdürme ve mali yükümlülüklerini yerine getirmedeki sorunlarını hem de hükümetin sağlık ve eğitimde yaptığı kesintilerin neden olduğu yaşam koşullarının kötüleşmesini yansıtır (Anduiza vd., 2014, s. 751). Hareketin yükselişinin arkasındaki etkenlerden biri de orta sınıfın gelecek vizyonunun ve özleminin ortadan kalkması ve çok nitelikli gençlerin bile bu geleceklere talip olamayacakları hissine kapılmasıdır. Kriz ve kemer sıkma siyasaları, İspanya'da yaşam standartlarında ciddi bir düşüşe yol açar. İspanya'da güneydeki bazı bölgeler (çok daha yüksek işsizliğin olduğu) ile Bask veya Katalonya gibi daha müreffeh bölgeler arasında ortaya çıkan büyük eşitsizliğin (Abasolo vd., 2014, s. 37-38) toplumsal öfkeyi daha da arttırdığı ifade edilebilir.

İspanya'da tartışılan bir diğer konu da sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesidir. *Marea Blanca* (Beyaz Dalga) bu soruna odaklanan bir harekettir. Sağlık sistemine ilişkin tartışmalar, kapitalizmin yoğun bir şekilde eleştirildiği güçlü bir ideolojik arka planı yansıtmaktadır. Hükümet, kamu maliyesini düzene sokmak için birçok sektörde kesinti ve düzenlemelere başvurmuştur. Bunlardan biri, sağlık hizmetleri gibi geleneksel olarak devlet kontrolündeki alanların özel sektöre açılmasıdır. Göstercilere göre bu siyasayla ilgili temel sorun, kâr odaklı oyuncuların sağlık sistemine girmesine onay vermesi ve böylece özel sektörün vergi sübvansiyonlu sektörlerden, insanların yaşam koşullarını iyileştirmek için harcanabilecek parayı elde etmesidir. Bir diğer şikâyet edilen husus da tahliye tartışmalarıyla bağlantılı bankacılık ve finans sektörünün rolüdür. İspanya'nın IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Avrupa Merkez Bankası (AMB) tarafından desteklenmesi için İspanyol hükümeti tarafından bankalara ağır kısıtlamalar getirilir. Bu durum, banka müşterilerine karşı çok katı bir tutumla sonuçlanmıştır ve birçok İspanyol, bu tutumun haksız olduğuna düşünmüştür. Kamu harcamalarında kesintiye gidilmesi şartıyla İspanyol bankalarına verilen kurtarma paketleri, fiilen sıradan insanların zarar görmesi anlamına gelmiştir. Bankalar, İspanyol devletinden ve IMF/AMB'den önemli destekler alırken, aynı zamanda tahliye ve hacizler devam etmiştir. Bu uygulamalar, bankaların destek almaması durumunda bunun daha büyük buhranlara yol açabileceği iddiasıyla motive edilse de, bu iddiaya *Indignados* eylemcileri şüpheyle yaklaşmıştır (Eklundh, 2014, s. 225). Tüm değerlerin iktisadi olana boyun eğmesi sorgulanmıştır. Paranın insanlardan daha değerli görülmesi ve kendi içinde bir amaç haline gelmesi söz konusu olmuştur. Siyasetin iktisadi güçler tarafından boyun eğdirildiği ve devletlerin siyasi egemenliklerini *Troyka*'ya ve diğer büyük mali güçlere devrettiği düşünülmüştür (Asara, 2016, s. 534). Bu durum mevcut siyasal ve iktisadi yapılara

karşı öfkeyi ve güvensizliği arttırmıştır. Dolayısıyla *Indignados*'un bu arka planda nasıl ortaya çıktığı daha net anlaşılmaktadır.

Siyasetçilerin, güçlü iktisadi aktörlerin çıkarlarını ön planda tutarken bir dizi temel vatandaşlık haklarını da göz ardı ettiği düşünülmüştür. Bu haklar barınma, istihdam, kültür, sağlık, eğitim, siyasal katılım, ücretsiz kişisel gelişim ve sağlıklı ve mutlu bir yaşam için gerekli olan malların tüketimine erişimdir (Romanos, 2017, s. 143). Hareket, bu haklara erişimin olmadığı iddiası ve söylemi ile gösteri çağrısı yapmış ve yaygın bir destek görmüştür. Bu gösterilerde kemer sıkma siyasaları, banka kurtarmalar ve hükümetin krizi ele alış biçimi protesto edilmiştir. Farklı kaynaklardan beslenen bu maddi hoşnutsuzluk, farklı birlikteliklerin doğmasına sebep olmuştur. Bu birlikteliklerin de *Indignados* hareketinin nüvesini oluşturduğu söylenebilir.

4. Siyasal Sistemin Eleştirisi

Indignados hareketinde maddi koşullara odaklanma esastır. Ancak tartışmaya maddi olmayan boyutlar eklemek için nedenler vardır. Harekete katılanların çoğu yalnızca maddi yaşam koşullarından değil, İspanyol demokrasisinin durumunda da kaygı duyar. Birçoğu için Frankocu diktatörlük ile mevcut demokrasi uygulaması arasında fark yoktur (Eklundh, 2014, s. 225-226). Mevcut haliyle İspanyol demokrasisinin halkı temsil etmediği ve işlemediği düşüncesi hâkimdir (Yıldırım, 2013, s. 146). Hareketin ana temalarından biri, temsili demokrasi sisteminin eleştirisidir (Cruells ve Garcia, 2014, s. 5). 'Ben ne temsil ediliyorum ne de savunuluyorum, bu bir demokrasi değil!'; 'Fikirlerimi dayatmak istemiyorum; kendi başınıza düşünmenizi istiyorum' (Rovisco, 2017, s. 347-348); 'Bizi temsil etmiyorlar'; 'Buna demokrasi diyorlar ve bu bir demokrasi değil!' (Kaldor vd., 2012, s. 11) gibi ilke sözlerinin ve söylemlerin mevcut siyasal sistemden duyulan memnuniyetsizliği yansıtır. Öfkeliiler açısından bir temsil krizinin olduğuna ve vatandaşların taleplerinin siyasal sistemde çıktıya dönüş(e)mediğine yönelik eleştiriler de vardır.

Indignados protestoları, 1970'lerin Franco sonrası geçiş döneminden bu yana gerçekleşen en önemli toplumsal isyandır ve mevcut siyasal sistemin ve kurumsal çerçevenin küresel eleştirisini temsil eder. Hareketin toplumsal bir meşruiyeti vardır. Haziran 2011'de yapılan bir ankete göre, İspanyol vatandaşlarının %80'i hareketin iddialarında haklı olduğuna inanır (Antentas, 2016, s. 8) ve iktidardakilerin kendilerini temsil etmediklerini düşünür (Portos ve Masullo, 2017, s. 201). Halkın siyasete katılamayacağı, deneseler bile sistemin geri bildirim kapalı olduğu, bu durumun güçlü bir dışlanmışlık duygusu yarattığına dair şikâyetleri vardır. Halkın sesinin, yalnızca 'arka plan gürültüsü' olarak algılandığı ve siyasi tartışmalarda yer bulmadığı iddia edilir. Hareket, sorun yaşanan çeşitli alanlarda siyasa üretmeye, değiştirmeye çalıştığı anda, siyasal katılım engellenirdi. Halkın talepleri ile hükümet siyasaları arasında uyumsuzluk vardı. Hareket, temsili demokrasiye karşı çıkararak alternatif siyasal katılım biçimleri oluşturma çabasındaydı (Eklundh, 2014, s. 226). İspanyollar mevcut siyasal sistemi ve partileri vatandaş katılımına açık olmadığı için eleştirmekteydi. Vatandaşlar, taleplerinin sistem içerisinde çıktıya dönüşmediğini ve karar alma süreçlerinden dışlandıklarını düşünmekteydi.

Indignados, demokrasiye geçiş sürecinden bu yana mevcut siyasi sistem ve kurumsal çerçevenin, özellikle de son otuz yılda İspanyol siyasi hayatına egemen olan iki ana partinin, PSOE ve PP'nin eleştirisini temsil eder. Her iki parti, PSOE ve PP, İspanya'da yarı iki partili bir sistem oluşturup seksenlerin başlarından beri İspanyol hükümetlerinde ve bölgesel ve yerel yönetimlerde (genellikle ulusal muhafazakâr partiler tarafından yönetilen Katalonya ve Bask

Bölgesi hariç) iktidardalar. PSOE, 1982 ile 1996 yılları arasında Felipe Gonzalez liderliğinde ve 2004 ile 2012 yılları arasında ise Jose Luis Rodriguez Zapatero liderliğinde iktidara gelmiştir. PP ise Adolfo Suarez'in merkez sağdaki Union de Centro Demokrato'nun (UCD) dağılmasının ardından 1982'de sağ partiler arasında öne çıkmıştır. Ülkeyi 1996'dan 2004'e kadar yönetmiş ve 2012'de yeniden iktidara gelmiştir. Hareket, siyasal sisteme ilişkin küresel bir rahatsızlığı ifade ederek her iki partiyi de hedef almıştır (Antentas, 2015, s. 146). *Indignados*, İspanya'daki iki partili sisteme karşıydı ve asıl şaşırtıcı olan ise hareketin, çerçevesi devrim sonrası 'demokratik' Avrupa tarafından belirlenen bir ülkede ortaya çıkmış olması ve gerçek demokrasi talep etmesidir (Rico, 2019, s. 79). *Indignados* açısından İspanya'da demokrasiye geçiş tamamlanmış olsa bile demokrasinin niteliğine ve işleyişine yönelik sorunlar görülmüştür. Siyasa yapım sürecine vatandaş katkısının sınırlı ya da hiç olmadığı iddia edilmiştir. Hareket açısından mevcut siyasal sistemin ve demokratik süreçlerin demokratikleştirilmesi gerektiği aşikârdır.

Öfkeli eylemciler, daha fazla ve daha verimli siyasal katılım ve müzakere kanalları talep ederek İspanyol demokratik sisteminin kalitesini eleştirmiştir. Bu talepler aynı zamanda iktisadi yapıların siyasi karar alma süreçlerine müdahalesiyle ilgilidir. Eylemciler, kemer sıkma siyasalarını demokrasi ve egemenliğin yokluğuyla özdeşleştirmiştir. Yolsuzluk, kontrol düzeneği zayıf olan demokratik bir sistemin ve çoğunluğun yaşam koşulları aleyhine siyasi ve iktisadi seçkinlerin zenginleşmesini teşvik eden bir siyasi düzenin ürünü olarak görülmüştür (Romanos, 2016: 250). Bu bağlamda siyasetçiler halktan kopuk, iktisadi çıkarlara bağlı ve zenginlerin yararına çalışıyor gibi algılanmıştır (Prentoulis ve Thomassen, 2013, s. 174). Protestoların arka planında ise yolsuzluk skandalları ve siyasi liderlerin iktisadi zorluklara cevap veremeyecek durumda olduğu algısı vardı. 2010 yılı Kasım ayında yapılan bir ankete katılanların neredeyse %50'si İspanyol demokrasinden memnun olmadıklarını belirtir. Siyasi seçkinler ve siyasal partiler, İspanya'da işsizlik ve iktisadi krizin ardından en önemli üçüncü sorun olarak görülüyor (Anduiza vd., 2014, s. 752). *Indignados* hareketi, mevcut temsili demokrasi örneğinin demokratik olmayan karakterinin kınanmasını merkeze koyar. Sadece 4 yılda bir oy vermenin demokrasi olmadığı düşünülür. Yerine getirilmeyen seçim vaatlerinin sıklığı ve gerçek siyasal katılıma izin vermeyen yozlaşmış iki partili düzenin, gerçek olmayan bir demokrasi yarattığı (Asara, 2016, s. 534) iddia edilir.

'Bizi temsil etmiyorlar' ilke sözü, hareketin en etkili sözlerinden biri, belki de en birleştirici ve anlamlı olanıdır. Aynı zamanda iktisadi güçler tarafından gasp edilen siyasi sistemin içgüdüsel reddini en iyi ifade eden ilke sözüdür. Bu söz, farklı şekillerde de yorumlanır. Bazıları için, yalnızca melez 'PPSOE' lakaplı iki partinin, PP ve PSOE'nin eleştirisidir, ancak *Izquierda Unida* (geleneksel olarak İspanya'nın üçüncü gücü olan Komünist Parti merkezli Birleşik Sol) gibi siyasal partileri içermez. Diğerleri için ise 'bizi temsil etmiyorlar' ifadesi, her türlü siyasi projeyi hedef alır ve siyasal temsil anlayışının bir eleştirisidir (Antentas, 2015, s. 147). Demokrasinin içinin boşaltıldığını düşünen *Indignados*, demokrasiyi halkın bir aracı olarak yeniden yapılandırmayı arzular ve gerçek bir demokrasi için talepte bulunur (Cossarini, 2014, s. 292).

Öte yandan, 'bizi temsil etmiyorlar' ilke sözünün harekete ilişkin içsel bir boyutu da vardır. Bu unsur, hareketin kendi içerisinde demokrasiye vurgusu, bireysel özelliklerin ve sözcülerin reddi ve örgütsel yataylığın savunulmasıyla kendini gösterir. Bu durum, mevcut siyasal sisteme, demokrasi ve siyasal katılım modellerine yönelik memnuniyetsizlik ile bağlantılıdır. Bu çerçevede hareket, siyasal temsil krizi bağlamında ortaya çıkan demokratik bir siyasal

yenilenme çabasıdır (Antentas, 2015, s. 147). Halkı gerçek siyasi özne olarak gören hareket, iktidarı, haksız yere elinde bulunduran siyasetçiler, işadamları ve bankacılardan alıp sahibine geri vermeyi hedefler (Cossarini, 2014, s. 298).

İspanyollarda temsili demokrasinin içinde barındırdığı yalnızca belirli bir eksiklikten kaynaklı memnuniyetsizlik değil genelde 'demokrasi' olarak uygulanan şeyin doğasından kaynaklanan bir hoşnutsuzluğun varlığı söz konusudur. Demokrasinin, pratiklerinin ve daha da önemlisi gündelik hayatla insan yaşamlarıyla olan ilişkisinin yeniden yorumlanması arzulanmaktadır (Kaldor vd., 2012, s. 14). Bu bağlamda, hareket temsili demokrasinin ötesine geçen yeni demokratik tahayyüller ve teamüller inşa etmeyi hedeflemektedir ve bu, hareketin önemli bir özelliğidir (Antentas, 2015, s. 147). Pek çok İspanyol vatandaşının hayal kırıklığına uğraması, General Franco'nun 36 yıllık diktatörlüğünün sona ermesinden sonra demokrasiye ilişkin umutlarının gerçekleşmemesiyle ilgilidir. Bazıları hâlâ demokrasiye geçişi ve daha iyi günlerin vaadini hatırlar (Castañeda, 2014, s. 238). Hem iktisadi krizden kaynaklanan sorunlar hem de geleneksel siyasal partilerinden, daha genel olarak temsili demokrasiden ve demokratik işleyişten duyulan rahatsızlık *Indignados* hareketinin merkezinde yer almaktadır ve bu temel unsurların hareketin ortaya çıkış koşullarını hazırladığı görülebilir.

5. Meydan İşgallerinin Anlamı ve Hareketin Örgütsel Yapısı

Son yıllarda öfkeli isyanıyla birlikte toplumsal örgütlenmede eşi benzeri görülmemiş bir deneyime (Antentas, 2015, s. 147) tanıklık edilmiştir. Kamusal alanlar, bu örgütlenmenin laboratuvarını oluşturmaktadır. Kamusal alanların işgali yaygın bir protesto ve yurttaş katılım uygulamasıdır ve aynı zamanda ortak eylem yoluyla geliştirilen dayanışma duygusunu pekiştirmeye hizmet etmektedir (Mathers, 2007, s. 92). *Indignados*, kamusal alanı, kamusal alanın gerçekleştiği bir yer olarak yeniden şekillendirir. Kamusal alanı bir kamusal tartışma alanı olarak işgal eden *Indignados* hareketi, kamusal alanın sözlü ve yazılı etkileşimin kendine özgü bir biçimi olduğunu hatırlatır (Rovisco, 2016, s. 443). Şehir meydanlarının uzun süreli işgali ile ortak sorunlar ortak kullanım alanları üzerinden dile getirilir (Yıldırım, 2013, s. 145). Bu hareketi farklı kılan şey, işgal edilen şehir meydanlarını kamusal alan çerçevesinde işlevsel bir hale getirmesi ve yeniden yorumlamasıdır. *Indignados* hareketi kamusal iletişimi ve söylemleri meydanlara taşımasıyla öne çıkar. Hareket açısından şehir meydanları, ortak eylemlerin gerçekleştiği mekândır ve katılımcı ve müzakereci demokrasi örneğinin uygulanabileceği yerlerdir.

Tahrir Meydanı'ndan esinlenilerek gerçekleştirilen meydan işgalleri ve kamplar hareketin itici gücüdür ve aynı zamanda hareketin ifade biçimi ve eylemlerinin temel bileşenidir. Tıpkı 1960'ların oturma eylemleri ya da 1990'larda ve 2000'lerde gerçekleştirilen küreselleşme karşıtı gösteriler gibi, meydan işgalleri yeni dönemin karakterini tanımlar. Doğası gereği, meydan tarihsel olarak aynı anda hem iktidarın (sembolik binaları vb. ile) halka açık bir şekilde sergilendiği bir yer hem de bir protesto mekânıdır. Siyasi mülahazalar, kamusal alana yüklenen anlamı değiştirir. İşgaller ve kamplar aracılığıyla meydan yeniden yorumlanır ve eski gündelik anlamları ve kullanımları sorgulanır. Hareket açısından meydanların artan önemi, özel çıkarlar karşısında yozlaşan mekânların yeniden kazanılması arzusunun yansımasıdır (Antentas, 2015, s. 137). Meydanların işgali ve buralarda kurulan kamplar bir nevi iadeitibar fırsatı oluşturur. Kamusal alanın tekrar halka açılması ve farklı bir demokratik siyaset biçiminin burada hayat bulması hedeflenir. Meydan işgallerine demokrasi mücadelesi bağlamında özel bir önem verildiği görülebilir. Şehir meydanlarına vatandaşların katılımıyla kamusal işlevi tekrar kazandırılmak

istenmektedir. Katılımcı demokrasi anlayışına uygun olarak meydanlara tekrar işlevsellik kazandırılması hedeflenir.

Meydan siyaseti iki açıdan önemlidir. Bir yandan meydan, protestocuların bireysel ve ortak kimliklerinin kamusal alanda etkileşim yoluyla şekillendiği, değiştirildiği ve icra edildiği bir siyasi tiyatro işlevi görür. Diğer yandan, *Indignados*, meydanları denetleyerek açık ve kapsayıcı bir demokrasi örneği için bu mekânları yeniden yorumlar. Meydan siyasetinin ikinci boyutuna ilişkin, göstericiler kamusal alanları (meydanlar, sokaklar ve parklar vb.) işgal eder ve kamusal alan işgallerini demokratik mücadelenin sembolü olarak görmeye alışmış küresel (Batılı) izleyicisi ile özdeşleşmeyi sağlayarak dünya çapında bir kitleyi harekete geçirmeye çalışır (Rovisco, 2017, s. 350). Hareketin özgünlüğü, taleplerinde değil talepleri dile getiriliş biçiminde, kamusal alanın kullanımında ve sivil toplumda oluşturduğu etkide yatmaktadır. *Indignados*, krizin nedenlerinin ortak bir yorumu olarak görülebilir. Otuz yıllık neoliberal baskı, toplumsal bölünmüşlük ve işçi sınıfının zayıflamasının ardından gelen dönemin bir sonucudur. Hareket, siyaseti kurtarmak ve piyasanın siyaseti ele geçirmesini engellemek için ortak bir çabayı temsil eder. Çoğunluğun ihtiyaçları karşısında krizin bir azınlık tarafından yönetildiği algısından doğan *Indignados* hareketinin güçlü bir etik boyutu vardır (Abasolo vd., 2014, s. 37). 'Biz bankacıların ve siyasetçilerin elinde meta değiliz!' (Anduiza vd., 2014, s. 751) gibi ilke sözleri bu durumu yansıtır. Meydan işgalleri hâkim iktisadi ve siyasi yapılara karşı toplumsal memnuniyetsizliğin bir ifadesi (Özen, 2015, s. 17) olarak değerlendirilebilir.

Meydan işgalleri hem vatandaşların hükümetlere taleplerini iletmeleri için fırsat sağlar hem de siyaset teorisyenlerinin katılımcı ve müzakereci demokrasi başlığı altında tartıştıkları şeyi hayata geçirir. Bu 'öteki-demokrasi' anlayışı ile meydanlar nitelikli tartışmalar için özgür alanlara dönüştürülür ve tüm vatandaşlara eşit konuşma ve dinleme hakkı tanınır. Böylelikle meydanların kamusal tartışma ve anlamlı özneler arası iletişim alanları olarak yeniden yorumlanması (Rovisco, 2017, s. 342) hedeflenir. Soyut kamusal alan kavramı meydan işgalleri ile somutlaştırılır (Yıldırım, 2013, s. 145). *Indignados* ve benzeri hareketler gerçekte, Claus Offe'un 1985'te demokrasinin meta-soru olarak tanımladığı şeyi eylemlerinin merkezine yerleştirir (Della Porta ve Andretta, 2013, s. 24). Eylemlerinin merkezinde demokrasinin meta-soruları vardır. Siyasetin yapıma biçimindeki derin, içkin ve tekrarlanan -belki de çözülemeyen- ikilikler açığa çıkartılır: bir yanda temsili demokrasiye karşı doğrudan demokrasi anlayışı, diğer yandan siyasi meşruiyetin biçimleri ve sınırları (Cossarini, 2014, s. 300). Meydan işgalleri ile asli hüviyetini kaybettiği düşünülen kamusal alanları tekrardan katılımcı ve müzakereci demokrasinin uygulandığı ve bu meta-sorunların tartışıldığı mekânlara dönüştürme çabası söz konusudur.

Hareket karmaşık bir dizi bileşeni bir araya getirmiş ve bu yüzden de tanımlanmasında her zaman sorunlar yaşanmıştır. Farklı siyasi eğilimler, duyarlılıklar ve sosyo-politik kültür bir aradadır (Abasolo vd., 2014, s. 36). Buna karşın hareket, köktenci bir siyasal katılım alternatifi oluşturmuş ve uzlaşıya dayalı yatay meclisler geliştirmiştir (Cossarini, 2014, s. 300). Meydan ve kamplarda yürütülen kamusal tartışmalar, başkalarının önerilerine ve fikirlerine saygılı olduğu sürece herkesin müdahale etmesine izin veren müzakereci uygulamalar ve katı kurallar çerçevesinde yönetilirdi. Sıradan vatandaşlar toplantılara katılabilirdi ve tüm toplantı tutanakları halka açıktı (Rovisco, 2016, s. 445).

Şehir merkezlerinde düzenlenen kitlesel toplantılar ve uzun süreli kamplar, hareketin eylemlerinin merkezindedir. İki eylem biçimi yakından ilişkilidir. İlk kamp, Madrid'de bir mecliste

doğar. Buna karşılık kamplar, 'genel' toplantıların (hareketin yerel düzeydeki toplantılarının) yanı sıra daha 'özel' toplantılara (kamplarda oluşturulan çalışma gruplarına ve komisyonlara) da ev sahipliği yapmıştır. Kamplarda ve başka yerlerde oluşturulan meclislerde, güçlendirilmiş müzakereci demokrasi örneği deneyimlenmiştir. Zamanla meclisler, şehirlerin merkez meydanlarından mahallelere yayılmıştır. Mahalle meclisleri, çalışma grupları ve kurullar oluşturulmuştur (Romanos, 2017, s. 139). Katılımcı demokrasinin örneği olarak meclisler, yatay bir yapıya sahiptir. Katılımcılar, uzlaşmayı elleri kaldırıp parmaklarını şaklatarak ve anlaşmazlığı ise ellerini çapraz yaparak ifade etmişlerdir (Rovisco, 2017, s. 342). Meclislerde oylama yapılmaz, anlaşmaya müzakereler yoluyla ulaşılır ve bazı konularda uzlaşma bazen saatlerce sürebilirdi (Abasolo vd., 2014, s. 36). Bu meclis toplantılarında eylemcilerin, 5000 kişiye kadar katılımının sağlandığı ve uzlaşmaya dayalı toplantıları yönetme yeteneklerini (Flesher Fominaya, 2015, s. 148) hayata geçirdikleri görülmektedir.

23 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilen eş güdüm toplantısında, grupların yataylığı ve temsil edici olmaması örgütün temel ilkeleri olarak belirtilir (Flesher Fominaya, 2015, s. 157). Sözcülerin kullanımına hareket içinde itiraz edilir, çünkü bu, hiyerarşi ve görüşlerin yok olması anlamına gelir ve çoğu zamanda temsilcilerin olmaması olumludur. Eylemciler, kurulların hiçbir şeyi temsil etmediğini ve sadece mevcut katılımcıların sesi olarak var olduklarının altını çizmek için yaptıklarını parlamentarizm yerine 'kurulculuk' ('assembly-ism') olarak isimlendirir. Örneğin *So/ Genel Kurulu*'ndan (2011) yapılan bir açıklamada bu durum şöyle ifade edilir: '*So/ Genel Kurulu*, katılan kişiler dışında hiç kimseyi temsil etmez.' Bununla birlikte, statüleri farklı şekillerde kontrol edilse bile hareket sözcü kullanır. Örneğin Madrid'de sözcüler sürekli çalışır ve hareket adına değil, belirli kurulları ve toplantıları temsilen konuşurlar. Temsil eden (sözcü) ile temsil edilen arasındaki dikey ilişki, yatay bir unsur eklenerek kesintiye uğratılır. Temsil ve sözcü kullanımı faydalı olsa da, göstericilerin düşüncelerinin çarpıtılmasını veya yanlış temsil edilmesini en aza indireyecek düzeneklerin devreye sokulmasının gerekli (Prentoulis ve Thomassen, 2013, s. 177) olduğu düşünülür.

Bireysel katılım temel örgütlenme ilkesidir. Bu ilke, katılımcı ahlakı yansıtır ve herkesin hareketin tüm faaliyetlerine aktif olarak katılması beklenir. Ayrıca temsil ilkesinin kendisi de reddedilir. İster bir grubun veya organizasyonun parçası olsun veya hangi ideolojiye sahip olursa olsun, bireyler, gruplar adına konuşmazlar (Baiochhi ve Ganuza, 2012, s. 115). Bürokratik örgütlenme ve belli bir kişinin veya grubun liderliği katiyen reddedilir (Özen, 2015, s. 21). Siyasi örgütlere veya sendikalara mensup kişilerin de bağımsız ve bağlantısız bireyler olarak toplantılara katılmaları beklenir (Asara, 2016: 530). Bu nedenle sol örgütlere üye eylemciler toplantılarda birey olarak kendilerini ifade etmek durumunda kaldılar ve kendilerinden başka hiç kimsenin temsilcisi olduklarını iddia edemediler. Bu durum sol örgütleri sarstı, çünkü her şeyden önce *Indignados*'un başarısı onları şaşırttı ve ikinci olarak da *Indignados*, sol örgütlerin uygulamalarına bir meydan okumayı temsil etti (Abasolo vd., 2014, s. 37). Hareket, sol örgütlerin alışılmış uygulamalarından kendini ayırır ve katılımcıların sadece kendi adlarına fikir beyan edebilecekleri ve temsil iddiasında bulunamayacakları bir örnek ortaya koyar.

Özerklik ve yataylık tabii veya anlık değildir; kararlaştırılmıştır. Genel kurul usulleri çerçevesinde belirlenir. *So/* kampında nasıl davranılacağına ilişkin kurallar vardır. Örneğin, kamp içinde sigara içilemeyeceği, alkol tüketilemeyeceği ve başkalarına saygı gösterilmesi gerektiğine ilişkin kurallar belirlenmiştir. Bu kurallar, bireylerin kendilerini rahat hissedebilmeleri ve ifade edebilmelerini kolaylaştıracak fiziksel ve sosyal bir alan yaratmayı hedeflemektedir. Böylece

bireysel özerkliğin korunacağı düşünülmemektedir. Toplantılarda ve tematik gruplarda da nasıl davranılacağına ilişkin kurallar vardır. Örneğin sırayla söz alma ve işaret dili kullanımı ile ilgili kurallar bunlardan bazılarıdır. Buradaki amaç, eşit sesi kolaylaştıran bir sosyal alan yaratmaktır. Moderatörün rolü, megafon kullanımı ve diğer birçok uygulama ve örgütsel konular da dâhil olmak üzere tüm kurallar tartışılır. Sorunlar ne kadar önemsiz görülse bile hepsi katılımcıların söz sahibi olacağı alanın yaratılmasıyla ilgilidir ve dolayısıyla eşitlik ve temsil ile ilgilidir (Prentoulis ve Thomassen, 2013, s. 177-178).

Örgütlenmedeki bu güçlü deneyimin sınırlılıkları ve zorlukları da vardır. İlk aşamadan sonra meclisler yavaş yavaş ivme kaybetmiştir. *Indignados*, çeşitli dayanışmaları içinde barındıran ve hegemonik siyaset, soldaki büyük partiler ve sendikalar tarafından temsil edilmediğini hisseden insanlar arasında yakınlaşmalar oluşturan güçlü bir kutup görevi görür. Meydanlar bireylerin fiziksel ve siyasal olarak buluşmalarına yardımcı olur. Aynı zamanda insanların birbirini tanıma, ortak ilke sözleri ve fikirler çerçevesinde kaygılarını, mücadelelerini birleştirme ve aynı hareketin veya girişimin parçası olarak hissetmelerini sağlar. Ancak bu toplama kapasitesi geçiciydi (Antentas, 2015, s. 147-148) çünkü zamanla kitlesel toplantılara katılımın azaldığı görüldü.

Hareketin kapsayıcılığının iki yönü vardır. Birincisi, karar alma süreçlerine katılımı sağlayacak düzenekler hâlihazırda hareketin parçası olanları değil, potansiyel katılımcıları hedef alır. Burada meydan önemli bir rol oynar. Hareketin kendine özgü bir unsuru, kamusal alanın merkezinde yeni demokrasi örneklerini denemesidir. Böylelikle hareket, daha önce sosyal forumlar, toplumsal merkezler ve barış kampları gibi sınırlı alanlarda hayata geçirilen müzakereci demokrasi modeli uygulamalarını yoldan geçenlerin davet edildiği kamusal meydanlara yayar. Bu, belki de *Indignados*'u diğer hareketlerden ayıran önemli bir farkı yansıtır. Kitlesel toplantılara katılanların faaliyetlerinden ziyade bu toplantılara katıl(a)mayan sıradan insanlar hedef alınır (Romanos, 2017, s. 144-145). 'Biz, sıradan insanlar' ifadesi hareketin metinlerinde geçer ve hareketin kapsayıcılığının boyutunu ortaya koyar (Yıldırım, 2013, s. 145). Hareketin kapsayıcılığının ikinci yönü ise, hareketin daha az ussal ancak daha etkili bir kapsayıcılık duygusu geliştirmesidir ve bu duygu, karar alma süreçlerinden çok kamusal alanların duygudaşlığa açık bir mekâna dönüştürülmesine yönelik bir duygudur. Hareketin gücü, birbirinden farklı olan bir çoğunluğu temel aldığı gerçeğine dayanır (Romanos, 2017, s. 144-145). Bu özelliği ile *Indignados*, harekete katılanların kendi farklılıklarına rağmen bir aidiyet duygusu geliştirmesini sağlamıştır. Muhtemelen hareketin yaygın bir şekilde kabul görmesinin esas nedeni katılımcılarda oluşturduğu bu duygudur. Oluşturulan bu duygudaşlığın harekete siyasal olanı şekillendirmede daha fazla imkân sağladığı görülebilir. Oluşturulan bu hissiyat sayesinde farklı hassasiyet ve taleplere sahip kitleler harekete geçirilebilmiştir.

6. Hareketin İspanyol Siyasetine Etkisi

Protesto döngüsünde yaşanan düşüş, şu veya bu şekilde *Indignados* ile ilgili olan yeni siyasal partilerin ortaya çıkmasıyla aynı zamana denk gelir (Romanos, 2017, s. 136). Hükümet yetkililerinin mali krizi ele alış biçimine ve İspanyol demokrasisine tepki gösteren bazı *Indignados*'lar, önemli şehirleri yöneten yeni siyasal partilerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkıda bulunur. Böylece onlar, Aralık 2015'te gerçekleştirilen seçimlerin ardından ulusal düzeyde önemli bir aktör haline geldiler (Romanos, 2017, s. 131). İspanyol büyük şehirleri artık *Indignados* hareketinden doğan siyasal oluşumların kontrolündedir ve bu hareketten doğan *Podemos* (Yapabiliriz), İspanya'da Sosyalist Parti'nin (PSOE) önünde ikinci siyasal parti olur

(Barbas ve Postill, 2017, s. 647). Mayıs 2014'te kuruluşundan yalnızca üç ay sonra, *Podemos* eşi görülmemiş bir seçim başarısı elde etmiştir. 1,2 milyon oy toplamış ve Avrupa Parlamentosu (AP) seçimlerinde beş milletvekilliği elde etmiştir. Esasen parti liderleri, iktisadi ve siyasi krizden kaynaklanan yapısal değişikliklerin sunduğu fırsatı değerlendirerek kendi siyasal partilerini oluşturmuştur. *Podemos*, *Indignados* hareketiyle bağlantılı öfke dalgasını seçim süreci üzerinden siyasi değişim heyecanına dönüştürmek için halkın duygularına dokunmuştur. *Podemos*'un AP seçimlerindeki başarısı ve iki ana partinin gerilemesi (ki bu, bazılarının iki partili sistemin krizi olarak nitelendirdiği şeyde, ilk kez toplamda oyların yüzde 50'sinden daha azını aldılar), İspanyol siyasetinde büyük bir karışıklığa neden olmuş gibi gözükmektedir (Romanos, 2017, s. 136). Yaklaşık kırk yıldır İspanyol siyasetine hâkim olan iki partili sistemin *Podemos*'la birlikte değişebileceği sinyali verilmiştir (Tandoğan, 2020, s. 726). *Podemos* örneğinden hareketle *Indignados*'tan doğan siyasal oluşumların İspanyol siyasetinde etkili ve şaşırtıcı bir giriş yaptığı görülebilir. Önemli bir siyasal aktör olma yolunda ilerledikleri söylenebilir.

Podemos, başarısının bir kısmını siyasal kültürde değişime neden olan *Indignados* hareketine borçludur. Hareket, eski solun bazı sınırlarına meydan okuyarak ve çoğunluğun toplumsal huzursuzluğunu geleneksel sol-sağ ekseninin ötesine taşıyarak, siyasi değişim için yeni toplumsal çoğunluklar inşa etmeyi hedefler. Hareket, köklü bir değişim sürecinde kendi başarısının getirdiği birçok umut ve şüphe, zorluk ve sorumlulukla karşı karşıyadır. Topluluklar (şu anda 650'den fazla) köy, mahalle, şehir veya sorun (ekonomi, ekoloji ve enerji, kültür vb.) odaklı birliktelikler etrafında örgütlenir (Abasolo vd., 2014, s. 39-40). *Podemos*'un *Indignados*'un örgütsel yapısını sürdürdüğü görülmektedir. Halk meclisleri vasıtasıyla demokrasinin tabana yayılmasının hedeflendiği görülebilir. Bu bağlamda *Indignados*'un İspanyol siyaseti üzerindeki etkisi kayda değerdir.

Hareketin etkisi hem güçlüdür hem de zayıftır. Güçlüdür çünkü siyasal ve toplumsal iklim büyük ölçüde değişmiştir. 2014'te İspanyol toplumu, *Indignados* öncesine göre çok daha siyasallaşmış ve kriz karşısındaki teslimiyet atmosferi yerini harekete geçme eğilimine bırakmıştır. Toplum yeniden siyasete aktif katılmaya başlamış ve ortak eylemlere ilgi yeniden canlanmıştır. *Indignados*, kamusal tartışmayı yeniden şekillendirmiş, belirli konuları siyasetin gündemine taşımış ve ortak aklın ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Öte yandan, zayıftır çünkü *Indignados*'un karşı çıktığı kemer sıkma siyasaları günden güne uygulanmaya devam etmiş ve toplumsal kriz daha da derinleşmiştir (Antentas, 2016, s. 9). *Indignados* siyasete ve toplumsal hareketlere ilgiyi arttırsa da etkisinin belirli bir noktada sınırlı kaldığı söylenebilir.

Birçok İspanyol için meclislere/toplantılara katılmak siyasi bir aydınlanma fırsatıydı. 36 yaşındaki José Manuel, *Indignados*'tan önce siyaset hakkında gerçekte olduğundan daha fazla şey bildiğini düşündü, ancak meclislere katılmaya başladıktan sonra siyaset hakkında 'hiç bir ipucu'nun olmadığını fark etti. Siyasetin gerçekten ciddi uğraş ve uygun bir eğitim gerektiren bir şey olduğunu keşfetti, çünkü tartışmaya katkıda bulunabilmek için kişinin bilmesi gereken bazı siyasal teoriler vardı. Bu farkındalık, onu siyaseti anlamaya teşvik etti. Eylemciler, tartışma ve kamusal müzakere gibi kavramlara ve siyasal katılım araçları olarak meclis/toplantı uygulamaları fikrine bağlıydı. Meclislerle ilgili en önemli şeyin bir sonuca varmak olmadığı vurgulanırdı. Bu uygulamalarla hedeflenen, insanların, önyargılı kavramlara meydan okuyan bireysel ve ortak düşünce süreçlerini harekete geçirebilmesidir. Bunun gerçekleşmesi için ciddi bir zaman ve çaba gereklidir (Barbas ve Postill, 2017, s. 651). Meydan işgalleri, kamplar ve toplantı/meclis uygulamaları bu açıdan değerlidir ve bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Kendisini geleneksel siyasal süreçlerin ve parlamenter demokrasinin karşısında konumlandıran *Indignados* hareketi alternatif demokratik bir düzen oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 15 Mayıs ve sonrasında gerçekleştirilen şehir meydanlarının işgali, kampların kurulması ve bu mekânlarda katılımcı demokrasi örneğinin uygulanması kayda değerdir. Görünüşte hiyerarşik bir yapısı olmayan, yerleşik siyasal parti ve sendikalardan destek almamış bir hareketin yüksek katılım ve ciddi başarı elde etmesi *Indignados*'un etkisini ortaya koymaktadır.

7. Sonuç

Arap ayaklanmalarından ve Tahrir Meydanı'nın işgalinden esinlenen *Indignados/15M* hareketi, İspanyolların öfkesini kamusal alanlara taşımıştır. Hareketi sadece iktisadi gerekçelerle izah etmek hatalı bir değerlendirme olabilir. Aynı zamanda *Indignados*, İspanyolların demokratik ve siyasal sisteme ilişkin şikâyetlerini de dile getirmiştir. Halkın taleplerinin siyasal sistem içerisinde ele alınmadığı ve çıktıya dönüş(e)mediği düşünülmektedir. Hareket açısından mevcut siyasal partiler ve demokratik süreçler halka açık değildi ve halk edilgen bir durumdaydı. Siyasal partilerin ve demokratik düzenin küçük bir finansal ve siyasal sınıfın hizmetinde olduğu ileri sürülmekteydi. Demokrasi sadece belirli aralıklarla oy vermek olarak düşünülmemiş, demokrasinin ne olduğu ve ne olması gerektiği de sorgulanmıştır. Mevcut parlamenter demokratik sistemin öfkeli taleplerini karşılamada yetersiz kaldığı görülmekteydi. Bu bağlamda *Indignados*, halkın tekrardan demokratik süreçlere ve düzeneklere nasıl dâhil edilebileceği arayışı içerisindeydi. Hareket, halkın demokrasiyi yeniden şekillendirme ve anlamlandırma çabasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Halk ile siyasal sistem arasındaki kopukluğa istinaden sürekli bir siyasal katılımın sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda kamusal alanların gerçek sahibi olan halkın sesinin demokratik süreçlere dâhil edilmesi gerekir. Demokrasinin 'kasabadaki tek oyun' olarak kalabilmesinin bu kopukluğun giderilmesi ve düzenli vatandaş katılımının sağlanmasına bağlı olduğu söylenebilir.

Şehir ve kasaba meydanlarının işgalleri ve buralarda kurulan meclisler, kamusal alanlar olarak meydanların tekrar işlevsel hale getirilmesi açısından önemlidir. Söz konusu alanlarda sıradan insanların katılımı sağlanarak kamusal konular ele alınmaktadır. Kamusal tartışma ve iletişimin gerçekleştiği yerler olarak meydanlarda kurulan meclislerde katılımcı ve müzakereci demokrasi uygulanmaktadır. Yerleşik siyasal partiler ve sendikalarla kendi arasına kasıtlı olarak mesafe koyan bu hareket, şaşırtıcı şekilde bir kitle hareketine dönüşmüştür. *Indignados*, farklı siyasi eğilimleri olan, daha önce siyasal süreç ve eylemlere katılmamış olanları bir araya getirmeyi başarmıştır. Ayrışık kitlelerin birbirinden farklı talep ve beklentileri dile getirilmiştir. Hiyerarşik olmayan ve yatay bir örgütsel yapıya sahip olan bu hareket, kitlesel meydan işgallerini temel eylem biçimi olarak belirlemiştir.

Uluslararası bir protesto dalgasının bir parçası olsa bile *Indignados* hareketi belirli ulusal koşullarda ortaya çıkmıştır. İspanyol hükümetinin iktisadi krizi ele alış biçimi, İspanyollarda büyük bir öfkeye neden olmuştur. Ayrıca İspanya'daki demokratik süreçlerin etkin bir şekilde işletilmediğinden şikâyet edenler kentlerin meydanlarına akın etmiş ve buralarda kurulan kamplarda ve meclislerde kendi müzakereci demokrasi örneklerini uygulamıştır. *Indignados*'un etkisi sadece İspanya ile sınırlı kalmamıştır. Hareketin eylem biçimleri ve çerçeveleri diğer AB üyesi ülkeleri de etkilemiştir. Kamusal alan işgalleri ve kamplar bu ülkelerde de yaşanmıştır.

Podemos örneği göz önüne alındığında kısa sayılabilecek bir zaman diliminde *Indignados* hareketinden doğan siyasal partilerin ve hareketlerin başarılı olduğu açıktır. Hareket sonrası

İspanyol toplumu, daha önce görülmemiş bir seviyede siyasallaşmış ve toplumsal hareketlere katılım potansiyeli artmıştır. Demokrasiye yüklenen anlam *Indignados* sonrası farklılaşmıştır. Ancak hareketin uzun dönemli etkisini veya etkilerini değerlendirmek için daha geniş bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Böylelikle *Indignados* hareketinin etkinliği daha doğru bir şekilde değerlendirilebilecek ve İspanyol ve Avrupa siyasetinde kalıcı bir etki bırakıp bırakamayacağı anlaşılacaktır.

Kaynakça

- Abasolo, O., Gilbert J. & Wainwright H. (2014). The *Indignados* and Us. *Soundings: A Journal of Politics and Culture*, 57, 35-49.
- Anduiza, E., Camilo C. & Sabucedo J. M. (2014). Mobilization through Online Social Networks: the Political Protest of the *Indignados* in Spain. *Information, Communication & Society*, 17 (6), 750-764.
- Antentas, J. M. (2015). Spain: the *Indignados* Rebellion of 2011 in Perspective. *Labor History*, 56, 136-160.
- Antentas, J. M. (2016). Spain: from the *Indignados* Rebellion to Regime Crisis (2011-2016). *Labor History*, 58 (1), 1-26.
- Asara, V. (2016). The *Indignados* as a Socio-Environmental Movement: Framing the Crisis and Democracy. *Environmental Policy and Governance*, 26 (6), 527-542.
- Baiocchi, G. & Ganuza, E. (2012). Politics Without Banners: The Spanish *Indignados*' Experiment in Direct Democracy. *Building New Communities – Notes from the Transatlantic Dialogue of Dialogues*. Stetter, Ernst; Karl, Duffek ve Ania Skrzypek (Eds), Brussels: Foundation for European Progressive Studies.
- Barbas, A. & Postill J. (2017). Communication Activism as a School of Politics: Lessons From Spain's *Indignados* Movement. *Journal of Communication*, 67 (5), 646-664.
- Castañeda, E. (2014). The *Indignados* and Occupy Movements as Political Challenges to Representative Democracy: A Reply to Eklundh. *Global Discourse*, 4 (2-3), 236-243.
- Cossarini, P. (2014). Protests, Emotions and Democracy: Theoretical Insights from the *Indignados* Movement. *Global Discourse*, 4 (2-3), 291-304.
- Cruells, M. & Garcia, S. R. (2014). Political Intersectionality within the Spanish *Indignados* Social Movement. *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 37, 3-25.
- Della Porta, D. & Andretta M. (2013). Protesting for Justice and Democracy: Italian *Indignados*?. *Contemporary Italian Politics*, 5 (1), 23-37.
- Eklundh, E. (2014). Who is Speaking? *Indignados* as Political Subjects. *Global Discourse*, 4 (2-3), 223-235.
- Flesher Fominaya, C. (2015). Debunking Spontaneity: Spain's 15-M/ *Indignados* as Autonomous Movement. *Social Movement Studies*, 14 (2), 142-163.
- Gerbaudo, P. (2016). Social Media Teams as Digital Vanguard: the Question of Leadership in the Management of Key Facebook and Twitter accounts of Occupy Wall Street, *Indignados* and UK Uncut. *Information, Communication & Society*, 20 (2), 1-18.
- Hyman, R.(2015). Austeritarianism in Europe: What Options for Resistance?. *Social Policy in the European Union: State of Play 2015*. David Natali ve Bart Vanhercke (Eds.), Brussels: ETUI, 97-126.
- Kaldor, M., Selchow S., Deel S. & Murray-Leach T. (2012). The 'Bubbling up' of Subterranean Politics in Europe. *London School of Economics and Political Science Civil Society and Human Security Research Unit*, London, UK,
<http://eprints.lse.ac.uk/44873/1/The%20E2%80%98bubbling%20up%20of%20subterranean%20politics%20in%20Europe%20Isero%29.pdf>, (Erişim Tarihi:_07.06.2021).
- Kyriakidou, M. ve Olivas Osuna, J. J. (2017). The *Indignados* Protests in the Spanish and Greek Press: Moving Beyond the Protest 'Paradigm'?. *European Journal of Communication*, 32 (5), 457-472.
- Likki, T. (2016). Unity Within Diversity: A Social Psychological Analysis of the Internal Diversity of the *Indignados* Movement. *Contemporary Social Science*, 9 (1), 15-30.
- Mathers, A. (2007). *Struggling for a Social Europe – Neoliberal Globalization and the Birth of a European Social Movement*, Aldershot, UK: Ashgate.
- Özen, H. (2015). Meydan Hareketleri ve 'Eski' ve 'Yeni' Toplumsal Hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 11-40.

- Portos, M. (2019). Keeping Dissent Alive under the Great Recession: No-Radicalisation and Protest in Spain after the Eventful 15M/*Indignados* Campaign. *Acta Politica*, 54, 45-74.
- Portos, M. & Masullo, J. (2017). Voicing Outrage Unevenly: Democratic Dissatisfaction, Nonparticipation, and Participation Frequency in the 15-M Campaign. *Mobilization*, 22 (2), 201-222.
- Postill, J. (2013). Democracy in an Age of Viral Reality: A Media Epidemiography of Spain's *Indignados* Movement. *Ethnography*, 15 (1), 51-69.
- Prentoulis, M. & Thomassen, L. (2013). Political Theory in the Square: Protest, Representation and Subjectification. *Contemporary Political Theory*, 12 (3), 166-184.
- Rico, S. A. (2019). Podemos in Spain: Limits and Possibilities for Change. *Spain After the Indignados/15M Movement: The 99% Speaks Out*, Óscar Pereira-Zazo ve Steven L. Torres (Eds.), New York: Palgrave Macmillan, 75-88.
- Romanos, E. (2016). Immigrants as Brokers: Dialogical Diffusion from Spanish *Indignados* to Occupy Wall Street. *Social Movement Studies*, 15 (3), 247-262.
- Romanos, E. (2017). Late Neoliberalism and Its *Indignados*: Contention in Austerity Spain. Late Neoliberalism and its *Discontents in the Economic Crisis: Comparing Social Movements in the European Periphery*, Della Porta, Donatella; Massimiliano, Andretta vd. (Eds.), Cham: Palgrave Macmillan, 131-168.
- Rovisco, M. (2016). A New 'Europe from Below'? Cosmopolitan Citizenship, Digital Media and the *Indignados* Social Movement. *Comparative European Politics*, 14, 435-457.
- Rovisco, M. (2017). The *Indignados* Social Movement and the Image of Occupied Square: The Making of a Global Icon. *Visual Communication*, 16 (3), 337-359.
- Schwarz, C. H. (2019). Collective Memory and Intergenerational Transmission in Social Movements: The "Grandparents' Movement" *laioflautas*, the *Indignados* Protests, and the Spanish Transition. *Memory Studies*, 1-18
- Taibo, C. (2012). The Spanish *Indignados*: A Movement with Two Souls. *European Urban and Regional Studies*, 20 (1), 155-158.
- Tandoğan, Ş. M. (2020). Toplumsal Hareketten Siyasal Harekete: İspanya-Indignados Hareketi ve Lübnan-Beyrut Medineti Hareketi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 706-730.
- Yıldırım, Y. (2013). Kent Aracılığı Ortak Olanı Kurmak: "Öfkeliler" ve "İşgal Et" Hareketleri. *Mülkiye Dergisi*, 37 (1), 143-162.

EXTENDED ABSTRACT

In 2011, there were intense protest movements around the world. These protest movements were not limited to underdeveloped or less developed countries. Protest movements have also been experienced in countries with developed economy and relatively high level of democracy, and the formation of new social movements has been witnessed. The furious crowds occupying the important squares of the countries they live in both expressed their socio-economic problems, pointed out the political systems of their countries and complained about the democracy deficit within these systems. In this study, the *Indignados/15M* movement that has emerged in Spain during this period is analyzed. Inspired by the Arab uprisings and the occupation of Tahrir Square, the *Indignados/15M* movement brought the anger of the Spaniards to public spaces. On May 15, 2011, the Spanish people and especially the young people occupied the squares to express their anger and discontent with the economic crisis and the austerity policies, and the angry demonstrators began to be called 'Indignados'. There was an intense participation in the actions of this movement, which apparently did not have a hierarchical structure and did not receive support from established political parties and unions, and its forms of action spread to other European countries. Primarily, the *Indignados* reflected the feelings of the Spanish people against the heavy economic conditions and austerity policies of the period. However, it is not possible to explain the movement solely on economic grounds. At the same time, the *Indignados/15M* movement also expressed the Spaniards' grievances about the democratic and political system. It was thought that the demands of the people were not handled within the political system and did not turn into output. According to the *Indignados/15M* movement, existing political parties and democratic mechanisms were not open to public participation. It was argued that political parties and the democratic order were in the service of a small financial and political class. Democracy was not thought of as just voting at regular intervals, but the problems related to the quality of democracy were prioritized. In this context, the *Indignados/15M* movement sought to reintegrate the 'demos' into democratic processes and mechanisms. The *Indignados* movement can be evaluated as a result of the people's effort to reshape and make sense of democracy. It is thought that a continuous political participation should be ensured as it is believed that there is a disconnection between the people and the political system. It can be said that the survival of democracy as "the only game in town" depends on eliminating this disconnection and ensuring regular citizen participation. Even though there was a wave of international protest, the

Indignados movement emerged in national circumstances. However, the forms and frameworks of *Indignados'* actions also affected other EU member states and the protests spread. Political activism spread through square occupations. The square occupations and camps inspired by Tahrir Square are the driving force of the movement and at the same time the main component of the movement's expression and actions. The unity, which was achieved among the *Indignados* activists despite their differences, was apparent in the public squares. Through the occupations of the squares, there is an effort to transform public spaces, which are thought to have lost their original identity, into spaces where participatory and deliberative democracy is practiced and these meta-problems are discussed. The *Indignados* movement has succeeded in bringing together those who have different political preferences and have not participated in political processes and actions before. Squares help individuals meet physically and politically. They also enable people to get to know each other, to unite their concerns and struggles within the framework of common principles and ideas, and to feel as part of the same movement or initiative. The movement, which has a horizontal and non-hierarchical structure, has determined the mass occupation of squares as the basic form of action. In accordance with this action digital media applications are of key organizational importance. In this way, social movements get the opportunity to convey their messages to the public in an accurate way without intermediaries. The high participation rate without support from established political parties and unions reveals the influence of *Indignados*. The influence of *Indignados* was not limited to Spain. The movement's forms of action and frameworks also influenced other EU member states. Occupations of public spaces and camps also occurred in these countries. Following the *Indignados*, the Spanish society was politicized at an unprecedented level and the potential of participation in social movements increased. The meaning attributed to democracy has changed after *Indignados*. In this study, first of all, the birth of the movement is evaluated. Then, the meaning of square occupations as public spaces, the organizational structure of the movement and its impact on Spanish politics are discussed. The *Indignados/15M* movement is subjected to an analytical examination in the context of Spain.

Diyalektikten Tedrici İlerlemeye Gelişme Fikrinin Dönüşümü: Herbert Spencer'in Bilgi Anlayışı ve Evrim Düşüncesi

The Transformation of the Idea of Development from Dialectic to Gradual Progress: Herbert Spencer's Understanding of Knowledge and Evolutionary Thought

Önder TİLCİ^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Genel olarak canlılar arasındaki benzerlikler, farklılıklar, ortak atadan gelme, genetik aktarım, doğal seçilim ve güçlü olanın hayatta kalması gibi ilke ve önermeler üzerine inşa olan evrim düşüncesi, her ne kadar zirve noktasına ondokuzuncu yüzyılda Darwin ile birlikte ulaşırsa da, tarihsel olarak çok daha gerilere uzanmaktadır. Canlıların ya da sosyal yapıların basit olandan karmaşığa, belirli ilkeler doğrultusunda ve zamana yayılan bir biçimde değiştiği/evrildiği fikri düşünce tarihinin ilk dönemlerinden itibaren birçok düşünür tarafından ele alından bir konu olmuştur. Ancak tarih içerisinde, canlıların bir takım ilkeler doğrultusunda var oldukları ve varlıklarını sürdürdükleri düşüncesi, mevcut bilimsel verilerin sınırlılığından dolayı bilimsel bir açıklama niteliği kazanamamış, canlılar arasındaki benzerlik, akrabalık, çeşitlenme, doğal ayıklanma ya da en iyi olanın hayatta kalması gibi süreçler bilimsel bulgular ışığında tam olarak açıklanamamıştır. Bu çerçevede, modern anlamda evrimci düşüncenin bilimsel tarihi çok daha yenidir. Bu makale, modern anlamda evrimci düşüncenin ondozuncu yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden olan Herbert Spencer'in <i>İlk Prensipler</i> adlı çalışmasında tartışmaya açtığı din ve bilim arasındaki sınırların yeniden inşa çabasını ve bu sınırlar çerçevesinde düşünür tarafından geliştirilen bilimsel bilgi ve evrim hakkındaki düşünceleri konu edinmektedir.</p>	<p>Although the idea of evolution, which is generally built on principles and theses such as similarities, differences, descending from a common ancestor, genetic transmission, natural selection and the survival of the fittest among living beings reached its peak with Darwin in the nineteenth century, it has gone back much further historically. The idea that living beings or social structures change/evolve from the simple to the complex in line with certain principles and over time, has been an issue that has been dealt with by many thinkers since the first periods of the history of thought. However, throughout history, the idea that living beings existed and continued to exist in accordance with certain principles could not gain a scientific explanation qualification due to the limitations of existing scientific data, processes such as similarity, kinship, diversification, natural selection or survival of the fittest among living beings could not be fully explained in the light of scientific findings. Within this framework, the scientific history of evolutionist thought in the modern sense is much more recent. This article primarily deals with the efforts to reconstruct the boundaries between religion and science, which Herbert Spencer opened up for discussion in his work titled <i>First Principles</i>, and the thoughts on scientific knowledge and evolution developed by the thinker within these boundaries.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Herbert Spencer, İlerleme, Evrim, Bilgi, En İyinin Hayatta Kalması</p>	<p>Keywords</p> <p>Herbert Spencer, Progress, Evolution, Knowledge, Survival of the Fittest.</p>

^a Araştırma Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. Email: ondertilci@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1.Giriş

Düşünce tarihinde yaşanan kırılma ya da kopuşlar, bu kırılma ya da kopuşları mümkün kılacak tarihsel bir sürekliliğin sonucunda gerçekleşir. Mevcut yargı ya da kategorilerin maddi ve düşünsel dünyayı açıklama konusunda artık iş göremez ya da eksik kalışı, düşüncenin tarihsel sürekliliği ile bir araya geldiğinde sözü edilen kopuş ya da kırılmalar kaçınılmaz bir hal alır. Neredeyse bir yasa niteliği taşıyan bu kopuş hikâyesi, alan ayrımı gözetmeksizin bütün doğa bilimleri ya da sosyal bilim alanlarında kendisini gerçekleştireceği ve yazacağı tarihsel koşulları yaratmanın peşindedir. Birbirinin yansımasından ibaret olan madde ve düşünce dünyasında gerçekleşen her bir sıçrayış, bu kabiliyetini, kendinden önceki tarihin bu sıçrayışa tanıdığı imkâna borçludur.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılda bilimsel sahada gerçekleşen dönüşüm ve kaydedilen ilerlemeler, insanın doğa ve toplum içerisindeki konum ve pozisyonunun ele alınmasını, bu konum ve pozisyonun alışlagelmiş olandan farklı olarak yeniden tasarlanmasını beraberinde getirmiştir. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte düşüncenin kilise tahakküm ve boyunduruğundan koparılması, insanı/dünyayı anlama ve açıklama çabasının önündeki katı ve esnemeyen bariyerleri ortadan kaldırmış, bilimsel alanda radikal dönüşümleri ve yeni açıklama modellerinin doğuşunu mümkün kılan bir düşünsel iklimin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, sözü edilen bu imkân ve zeminde, insanın var olma ve varlığını sürdürmesini belirleyen/şekillendiren koşulları, kendi döneminde radikal olarak nitelenebilecek bir bakışla yeniden formüle etme çabasındaki evrimci perspektifin ondokuzuncu yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden olan Herbert Spencer'in bilgi ve evrim anlayışına ilişkin temel savlarından hareketle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Düşünce tarihi aynı zamanda, insanın doğa ve toplum içerisindeki konumun sorgulanışının, bilimsel ve felsefi sıçrayışlar eşliğinde yeni konum arayışlarının tarihidir. Tarihsel süreç içerisinde belirli kopuş ya da tıkanmalarla karakterize olan bu arayış, insanın içinde yer aldığı dünyaya ilişkin algısında meydana gelen farklılaşmalara bağlı olarak kendisini gerçekleştirir; hakim akıl yürütme biçimleri, bilgi üretme süreçlerinde kullanılan kavram ve kategori setleri, uygulanan yöntem ve tekniklerin yeniden inşası, insanın, dünyaya dair değişen ve dönüşen algısının bilimsel tezahürleri olarak belirir.

Kabaca tarif edilen bu epistemik kopuş, bilimsel pratiklere yeni ufuklar açmanın yanı sıra, insana dair bu konum arayışının yeni uğraklarını mümkün kılar. Bu çerçevede, aydınlanma ile birlikte yaşanan süreç, ondokuzuncu yüzyılda, özellikle doğa bilimlerinde bir sıçrama ve ilerlemeyi mümkün kılmış, biyoloji ve jeoloji alanlarında elde edilen bilimsel bulgu ve keşifler, felsefenin temel konusu olan varlığın, ahlak, estetik, siyaset gibi olgularla ilişkisinin yeniden ve alışlagelmişin dışında tasarlanmasına zemin hazırlamıştır. Sözü edilen bu düşünsel dönüşümün ve elde edilen yeni bulguların en önemli sonuçlarından biri hiç şüphesiz evrimci görüşün ondokuzuncu yüzyıl bilim çevrelerinde kazandığı yaygın geçerlilik olmuştur.

Bu makale, öncelikli olarak Herbert Spencer'in (1947a; 1947b) *İlk Prensipler* adlı iki ciltlik çalışmasında tartışmaya açtığı din ve bilim arasındaki sınırların yeniden inşa çabasını ve bu sınırlar çerçevesinde düşünür tarafından geliştirilen bilimsel bilgi ve evrim hakkındaki düşünceleri konu edinmektedir. Bu çalışmanın temel amacı; ondokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesinin en önemli temsilcilerinden olan Herbert Spencer'in din, bilim ve felsefe arasındaki sınırları, döneminin hakim düşünüş biçimi çerçevesinde nasıl tasarladığını ve düşünürün evrim

yaklaşımının hangi temel ilkeler üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktır. Bununla birlikte, Herbert Spencer gibi sentetik bir felsefi sistem kurma iddiasındaki düşünürün evrim yaklaşımını bütün yönleriyle ele almak bir makaleden çok daha fazlasını gerektirmektedir. Söz konusu güçlüğün bilincinde olarak bu çalışma, Herbert Spencer'in bilgi anlayışı ve düşünür tarafından varlığın en yüksek yasası olarak tanımlanan evrim düşüncesinin temel savlarıyla sınırlandırılmış, ahlakın ve toplumun evrimci tasarımı kapsam dışı bırakılmıştır.

2. Diyalektikten Tedrici İlerlemeye, Gelişme Fikrinin Dönüşümü

Ondokuzuncu yüzyıl felsefesini kendisinden önceki dönemlerden ayıran başlıca unsurlardan biri de yüzyıl düşüncesine büyük oranda egemen olan ilerleme, gelişme ve evrim kavramlarına doğa, tarih, toplum ve kültürü açıklarken yüklenen anlamlardaki dönüşümdür. Sözü edilen ilerleme ve gelişme düşüncesi yalnızca doğa bilimlerinde değil, sosyal bilimlerde ve özellikle bağımsız bir disiplin olma iddiasındaki sosyoloji için de hâkim düşünüş biçimi haline almıştır. Onsekizinci yüzyıl Alman idealist felsefesinde doğa, tarih ve toplumun bir erek doğrultusunda ilerlediği ve bu ilerlemenin diyalektik bir nitelikte olduğu düşüncesi hâkimdir. Özellikle Schelling, Fichte ve Hegel felsefesinde tarih, toplum ve kültürün ilerleyişinin diyalektik karakteri çok daha belirgindir; tarihsel ve toplumsal gelişme diyalektik bir yöntemle kavranır. Bununla birlikte gelişme ve ilerleme fikri ondokuzuncu yüzyıl felsefesinde önemini muhafaza etse de onsekizinci yüzyıldaki diyalektik gelişme fikrinden, diyalektiğin yerine tedrici gelişme ve evrim düşüncesini ikame ederek farklılaşır.

Alman idealist felsefecilerinden farklı olarak İngiliz düşünürleri için gelişme, diyalektik bir biçimde kavranmaz; araya giren farklı öğeler nedeniyle daha çok derece derece ilerleyen bir nitelik arz eder. Bu tedrici oluş anlayışını, uzun zaman aralıkları boyunca görülüp sezilemeyen sayısız küçük ara basamaklarla kendini gerçekleştiren bir gelişme düşüncesini jeolojide Lyell, yerkürenin tarihini açıklamada o zamana dek kullanılan katastrof teorisi yerine koymuş, Darwin ve Spencer de bu düşünceyi bitki ve hayvan türlerinin oluşumlarını açıklamada kullanmışlardır (Gökberk, 2000: 425). Darwin ve Spencer, bu aşama aşama gelişme fikrini yalnızca doğa ve canlıların değil aynı zamanda toplumsal/ahlaksal davranışların ve toplumsal kurumların gelişim süreçlerini açıklamak için de kullanmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, Spencer ile birlikte sözü edilen tedrici ve aşama aşama evrim anlayışının biyolojik olandan toplumsal olana uyarlanması çabasıdır. Böylelikle ondokuzuncu yüzyılda hâkim olan biyolojik evrim anlayışı Spencer tarafından toplumsal alana uygulanmış olur.

Düşünce tarihinde değer atfedilen hedeflere doğru bir yöneliş olup olmadığına ve bu türden bir yöneliş varsa, bunun hangi mekanizmalarla desteklendiğine ilişkin sorular, doğa, tarih ve toplumun anlaşılmasına dönük önemli ve işlevsel sorulardır. Klasik anlamıyla ilerleme/gelişme fikri, ayrıntılı ve kapsamlı bir değişim imgesi içerir ve olayların kaydını düşme niteliğindeki tarihe belli bazı yönelimler verilmesini ve sürece dışarıdan bir istikamet tayin edilmesini beraberinde taşır (Bock, 1997: 53). Ancak klasik anlamıyla ilerleme fikrinin önemini teslim etmekle birlikte Bury (1920: 1-8), bu fikri onyedinci yüzyılda ortaya çıkmış ve tam ifadesini onsekizinci yüzyılda bulmuş, bütün olarak modern bir ürün olarak tanımlar. Bury'nin işaret ettiği ayrıma ve ilerleme fikrine getirdiği modern tanımlamaya sadık kalmak kaydıyla Spencer, ondokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesini toplumsal alana uyarlamasının yanında, ilerlemecilik düşüncesinin de önemli temsilcilerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Herbert Spencer (1820-1903), kavramsal çelişki ve çatışmalarla dolu olan Viktoria döneminin¹ gerek dönemin topluma ilişkin bu çelişki ya da çatışmaların deşifre edilmesine dönük sosyolojik yaklaşımı ve gerekse 1893 yılında yayınlanan *A System of Synthetic Philosophy* adlı on ciltlik çalışmasıyla ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının en önemli düşünürlerinden biri olarak anılır. Spencer, toplumsal gelişmeye dair -dönemin hakim anlayışına uygun olarak- genel bir evrimci model içerisinde, toplumu sistem olarak gören bir yaklaşım ile toplumu bireylerin toplamı sayan bir anlayışı birleştirmeye çalışır. Onun çalışmalarının odağında olan şey, insanların zihinsel durumları değil, toplumsal yapılarla kurumların evrimsel olarak gelişmesidir (Swingewood, 1998: 74). Bununla birlikte Spencer, bir sentetik felsefi sistem kurmayı amaçlar. On ciltten oluşan eseri, sentetik bir felsefenin temellerini ortaya koyduğu *İlk Prensipler* ile başlar ve bu esasları sırasıyla; *Biyolojinin İlkeleri*, *Psikolojinin İlkeleri*, *Sosyolojinin İlkeleri* ve *Ahlakın İlkeleri* çalışmaları takip eder.

Sentetik bir felsefi sistemden kendi bilgi anlayışına, basit gündelik ilişkilerden toplumsal kurumların işleyiş ve farklılaşma ilkelerine kadar çok geniş bir alanda ürünler veren Spencer'in yaşadığı Viktoria dönemi İngiltere'si, hiç şüphesiz, düşünürün paradigmasının ve kurmaya çalıştığı sistemin anlaşılması bakımından özel bir ilgiyi hak eder. Bu dönem, endüstri devriminin İngiltere'de zirve noktasına ulaştığı, kırsal alanlardan kitlesel üretim merkezlerine dönüşen kentlere yoğun nüfus hareketlerinin yaşandığı, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin radikal bir biçimde farklılaştığı ve bu sürece toplumsal, politik ve dinsel hayattaki dönüşümlerin eşlik ettiği, uzmanlaşma ve işbölümünün bütün toplumsal hayata damga vurduğu, toplamında, geleneksel toplumsal yapı ve kurumların yerini hızla endüstriyel toplumun yapı ve kurumlarına bıraktığı ve buna bağlı olarak toplumsal yapının hemen her katmanında bütünlüklü ve radikal dönüşümlerin tecrübe edildiği bir tarihsel dönemi ifade eder. Sosyolojinin kurucularından olan E. Durkheim'in (2018) kavramsallaştırmasıyla "anomi"² bütün toplumsal yaşamın üzerinde kendisini hissettirdiği bu dönemde Spencer, bu toplumsal dönüşümü, temeline bireysellik, özgürlük ve adalet kavramlarını koyduğu sosyal evrimci bir bakışla çözümlenmeyi amaçlar.

3. Sentetik Bir Felsefi Sisteme Doğru: Bilimin Sınırlarının İnşası

Spencer, kendi felsefi sistemi ve bilgi anlayışının inşa ve açıklamasına ilk olarak bilinemeyen (din) ile bilinebilir (bilim) alanlarının ayrımını yaparak başlar. Bu kısım aynı zamanda din-bilim ilişkisinin ve bilimsel düşünüş ve pratiklerin sınırlarının belirlendiği alandır. Düşünür açısından, öteden beri var olan din ve bilim arasındaki karşıtlığın ve bu ikisinin etkinlik alanlarının arasındaki sınırların tayin edilmesi önemli bir başlangıç noktasını teşkil eder.

¹ Viktoria Dönemi, 1837 yılında kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla başlayıp, 1901 yılında ölmesiyle sona eren dönem. Bu dönem aynı zamanda endüstri devriminin Britanya'da zirvesini yaşadığı, ekonomik, politik, dinsel ve sanatsal pek çok radikal değişim ve dönüşümün yaşandığı bir zaman aralığını ifade eder. Herbert Spencer'in çalışmalarında Ahlak ve gündelik yaşamın belirgin bir yer kaplaması Viktoria döneminin karakteriyle doğrudan ilgidir ve düşünürün çalışmalarının, içinde yaşadığı zamanın ruhu ile olan ilişkisine dikkat çekmek adına özellikle vurgulanmıştır.

² Toplumsal normların geçerliliğini ve yaptırım gücünü kaybetmesi, değer ve norm hiyerarşisinin bozulması ve değer anarşisinin toplumsal hayatta egemen olması durumunda normsuzluk, anomi ortaya çıkar. Bir başka deyişle, geçerli toplumsal normların geçerliliğini yitirmesi ve herkes tarafından benimsenecek yeni kuralların yaratılamamış olduğu bir toplumda hâkim olan kuralsızlık haline anomi denir. Sosyoloji disiplini içerisinde sözü edilen duruma dikkati çeken ilk isim Fransız Sosyolog E. Durkheim olmuştur. Ayrıntılı bir okuma için bkz. (Durkheim, 2016; 2018).

Spencer (1947a: 4), insan zihninin doğru bir istikamette seyretmesi için insanların ortalama inançlarının hem ne kadar doğru ve hem de ne kadar yanlış olduğunun saptanmasının gerekliliğine işaret eder. Bu yolla, ilk bakışta yanlış görünen, hatta yanlış olan tarihsel olgulardaki doğruluk payının saptanması, bir yanıyla yanlış olanın belirlenmesini, diğer yanıyla da doğru olanın bulunmasını mümkün kılar. Düşünürü göre inanç alanının içerisinde yer alan olguların kategorik olarak reddedilmesi, o şeyin içinde saklı olan doğrunun açığa çıkarılmasına da engel teşkil eder. Dolayısıyla Spencer'in (1947a: 11-12) işaret ettiği bu metot, insanların inanç alanında süregelen zıtlıkların kavrama imkânı verir. Bununla birlikte, insanlar arasındaki çatışmaların en eskisi, en geniş, en derin olanı ve en önemlisi din ile bilim arasında olanıdır. Bu çatışmalı doğa, insanlar arasındaki en basit gündelik ilişkilerden en karmaşık toplumsal olgulara dek her şey üzerinde -insanın bütün bilgi alanında, en basit akıl yürütmeden en kompleks düşünce sistemlerine- kendini gösterir. Bu tespit, düşünürün kendi düşünce sistemini inşa etmeye neden din-bilim ayrılığı ile başladığının da örtük olarak açıklaması niteliğini taşır.

Spencer (1947a: 17), dinsel inançların varlığına ilişkin iki temel varsayım olduğunu öne sürer; dinsel inançlar ya özel bir yaratmanın sonucunda var olmuştur ya da bu duygunun kendisi de tıpkı diğer bütün başka duygular gibi zihinsel yetilerde meydana gelen bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak her iki durumda da mevcut bütün dinsel inançlar ne kadar tutulmaya, arkasında durmaya elverişsiz, bu inançlarla el ele giden anlamsızlıklar ne kadar belli, hatta bu inançları savunmak için öne sürülen argümanlar makul olmaktan ne derece uzak olursa olsun, bu inançların içinde saklı kalmış hakikatten yüz çevrilmemesi gerektiğini savunur (Spencer, 1947a: 20). Dolayısıyla dinsel inanışlar ve bilimsel düşünüş ayrımı ne kadar önemli olursa olsun, Spencer'in yaklaşımında aslolan şey dinsel inançlara ilişkin kategorik -reddeden- bir tutum değil, varlığı ve dışımızdaki dünyayı açıklamaya dönük işlevsel bir yaklaşımı benimsemektir.

Dinsel inançlardan farklı olarak bilim, Spencer (1947a: 22) tarafından, gündelik hayatı tecrübelerinden meydana gelen, geliştikçe etraflarına gitgide daha uzak, daha kalabalık ve daha kompleks deneyimler toplayan, sonrasında bunlar arasındaki, en basitinden en karmaşık olanına, karşılıklı bağımlılık ve etkileşim kanunlarını ortaya koyan pratik olarak kavranır. Bununla birlikte bilimsel olanın sınırlarını tayin etmek, bir çizgi çekip, bilim burada başlar ve burada son bulur demek mümkün değildir. En basit gözlemden, bilimin en yüksek ve en soyut gözlemlerine dek bilgi, davranışın yönetilmesini amaçlar, daha yalın bir dille ifade etmek gerekirse bilimsel olanın amacı öngörüü mümkün kılmaktır ve her türden öngörü eninde sonunda insanları iyiye yaklaştırıp kötünden alıkoymaya yardımcı olur (Spencer, 1947a: 23). Bu bağlamda, düşünür açısından bilim, yalnızca dışımızdaki dünyanın belirli bilimsel ilke ve yöntemler doğrultusunda anlaşılması veya açıklanmasına değil, aynı zamanda insan davranışlarını iyiye yöneltme ve kötü olandan uzaklaştırmaya dönük bir amaca sahiptir. Bu çerçevede Spencer'in bilgi ve bilim anlayışı ahlaki bir bakışla el ele gider. Bilim; evrenin kurulmuş düzeninin insan zekâsı tarafından durmadan açılması işidir (revelation). Spencer tam bu noktada kendi bilim anlayışına koşut olarak insanlık için ahlaki bir ödev tanımı daha yapar; her insana düşen ödev, sözü edilen bu insan zekâsının açılmasını gücünün yettiği kadar gerçekleştirmek ve bu işi yaptıktan sonra bilimsel bulguların hükmüne alçakgönüllülükle boyun eğmek.

Düşünce tarihindeki en eski ve en önemli çatışma alanı olarak ortaya konulan din ve bilim arasındaki çatışmayı aşmak için Spencer bu iki alan arasında bir barışın sağlanmasını önerir. Ancak onun önerisi dinsel inanışlar ve bilimsel düşünüşün derme çatma bir birleştirilmesinden ibaret değildir. Ona göre hem bilimsel düşünüşün ve hem de dinsel inanışların bulgu/yargılarını

birleştiren bir anlayış tarzı aramak, aynı gerçeğin biri yakın veya görünür tarafı, diğeri ise uzak veya görünmeyen tarafı olmak üzere, iki cephesini nasıl ifade ettiğini görmek zorundayız (Spencer, 1947a: 26). Burada kaba bir biçimde yapılan ayırım, dinsel olanın anlatmak/açıklamak iddiasında olduğu “mutlak” ile bilimsel düşünüş alanının içinde yer alan mekân, zaman, madde ve kuvvet gibi duyulabilir dünyanın ayırımıdır. Buna göre bilimsel pratiğin konusu yalnızca sonlu ve sınırlı olan fenomenler dünyasıdır.

Spencer, dışımızdaki dünyanın varlığı ya da kuvvet ve neden gibi bilginin temel kavramlarının objektif geçerliği konusunda realist bir görüşe sahiptir, öte yandan, pozitivizm ile bir düşünerek, bilmeyi objelerin karşılaştırılması ve bunlar arasındaki nedensel bağlantıları kurmak biçiminde kavrar, dolayısıyla her şeyin kaynağı olarak tasarlanan “kuvvet”i, yani evrenin son temelini, “mutlak” olanı bilinmez olarak kabul eder. Mekân ya da zamana dair olgular, deneyimin sınırlı ve izafi dünyasında kaldıkça açık ve işlevseldirler (Gökberk, 2000: 427). Bu noktada çelişkiye neden olacak şey, deneyimin sınırlı dünyasındaki olgular ile mutlak bir varlığın özü arasında bir ilişki kurmaya çalışmak olacaktır.

Spencer, dinsel olanla bilimsel olan arasındaki sınırları tahkim etme çabasının sonucunda ilginç sayılabilecek bir çıkarıma ulaşır, bu çıkarım; tarihsel olarak insanların ulaştığı son dinsel fikirler ile bilimsel düşüncelerin, gerçeklik hakkındaki bilgi ve kavrayışlar değil, gerçekliğin yalnızca sembolik temsilleri olduğu yönündedir. Ona göre insan zekâsının gücü mutlak olanın bilgisini elde etmeye yetmez ve bütün fenomenlerin arkasında var olan gerçeklik/öz bilinemezdir ve daima bilinemez olarak kalacaktır (Spencer, 1947a: 91). Bununla birlikte Spencer, bilimsel bilginin bağıntılı karakterinin analitik bir yolla ortaya konulabileceğini öne sürer. Gerek genel, gerek özel deneyimlerden elde edilebilecek tümevarım, insan zekâsının doğasından çıkarılmış bir tümdengelimle desteklenebilir. Şu halde sözü dilen tümdengelimle varmak için düşünür iki yol işaret eder; kavramların mutlak olmadığı ve hiçbir zaman olamayacağına dair tutum ile düşüncenin “süreci”nin analiz edilmesi (Spencer, 1947a: 92-93). Spencer’in işaret ettiği bu iki yol, aynı zamanda kendisinin bilimsel düşünüş ve pratiğe yüklediği misyonu da ortaya koyar. Buna göre bilimin konusu, ne sınanması mümkün olmayan bir başlangıç noktası ya da mutlak neden, ne de birbirleri arasında bir bağıntı kurulması mümkün olmayan olgulardır. Bilimsel pratik, düşüncenin ve gözlemlenebilir olguların birbiri ile olan sınanabilir bağları ve sürecin kendisine odaklanmalıdır.

Dinsel olanla bilimsel olan arasındaki ayırımı bilinemeyen-bilinebilir alanlar olarak belirledikten sonra Spencer, bilinebilir alanın sınırları içerisinde konumlandığı felsefenin bilimden farkına ortaya koyma çalışır. Buna göre bilimin konusu, olguların eşzamanlı ya da ardışık olarak neden-sonuç ilişkisi içinde ve belirli ilkeler ve yöntemler eşliğinde incelenmesi işidir. Olguların bazı basit ve aşağı dereceden genellemeler yoluyla gruplara ayrılması, bunun devamında ise derece derece daha yüksek ve daha geniş/kapsayıcı genellemelere ulaşılması, bilimsel işleyişin aşamalarını ifade eder. Bilim yalnızca bilimler ailesidir, farklı bilimsel branşların elde ettiği bilginin toplamından daha fazla bir şeyi temsil etmez. Bununla birlikte bilim birbirinden az ya da çok ayrılmış bulunan gerçeklerden oluşur ve bu gerçekler bilim tarafından tamamen bütünleşmiş bir şekilde kabul edilmez (Spencer, 1947a: 169-179). Spencer’in (1947a: 179) düşüncesinde varlığın bir bütün olarak kavranması, dolayısıyla bilginin de bütünü bilgisi olması gerektiği örtük düşüncesi, felsefeye getirdiği tanım ile daha belirgin hale gelir; ona göre felsefe, en yüksek genellik derecesindeki bilginin adıdır:

“Demek ki felsefe, tecrübenin, önce olguları toplamakla bize verdiği bilgi türüne taban tabana zıt olan bir bilgi türüdür. Bundan başka, birtakım kuru müşahedeler derlemekle başlayan, özel hallerin daha geniş ve daha belirmiş önermelerin işlenmesiyle devam eden ve nihayet, evrensel önermelere varan bir işlemin en son verimidir. Bu tanıma en basit ve en açık şeklini vermiş olmak için, şöyle de diyebiliriz; en aşağı tür olan bilgi ‘hiç birleşmemiş bilgi’, ‘kısmen birleşmiş bilgi’ olan bilimsel bilgi ve ‘tamamen birleşmiş bilgi’ olan felsefe.”

Her düşünce ya da bilgi, bütün bir düşünceler ya da bilgiler sistemine içkindir ve bütünü oluşturan parçalar arasındaki bağların koparılması durumunda o düşünce ya da bilginin varlık imkanı ortadan kalkar (Spencer, 1947a: 181). Dolayısıyla bilginin en yetkin formu parça ile bütün arasında kurulacak olan tamamen birleşme haliyle mümkün olur. Bu ise felsefi bilginin kendisidir. Bu doğrultuda, tamamen birleşmiş bilgiye ulaşmak için felsefenin izleyebileceği iki yol vardır; felsefe, konu olarak evrensel hakikatleri ele alabilir, esasen felsefenin kullandığı bütün tikel hakikatler evrensel hakikatlerin aydınlatılmasına yarar (Tümevarım). Ya da evrensel hakikatlerden hareketle tikel hakikatlere varır ve bunları evrensel hakikatlerin ışığında yorumlar (Tümdengelimi). Her iki durumda da felsefenin konusu evrensel hakikatlerdir (Spencer, 1947a: 180). Bilgiyi yalın bilgi (gündelik bilgi), kısmen birleşik bilgi (bilimsel bilgi) ve tam birleşmiş bilgi (felsefi bilgi) olarak sınıflandıran düşünürü göre temel amaç her türden bilginin en yüksek formu olan tam birleşmiş bilgiye ulaşmaktır. Tüm varlığı bir sistem olarak tanımlayan Spencer, tam olarak birleşmiş bilgiyi, yani felsefi bilgiyi evrensel hakikatlere ulaşmanın yolu olarak işaret eder.

Bilimsel pratik, gözlemlenebilir olgular ve bu olgular arasında belirli ilkeler doğrultusunda ilişkiler kurarak, tümevarım yoluyla yasalara ulaşmayı amaçlar. Söz gelimi biyoloji disiplini, organizmayı, onu oluşturan alt sistemler arasındaki ilişkilerden hareketle açıklamaya çalışır. Bilim, yasalarını, bu tek tek olgulardan hareketle tümevarım ve genellemelere başvurarak üretir. Felsefe ise elde edilen bulguları, son ve kesin olan bir birlik içinde derlemeye çalışır. Ancak Spencer’e göre birbirleri karşısında direnen kuvvetlerin bir bileşkesi olan her oluş, yalnızca cansız doğada değil, canlı doğa ve insanlar arasındaki ilişkilerde de geçerli olmasına rağmen, bu dizge, felsefede var olduğunu düşündüğü sentez problemini çözmeye yetmez (Gökberk, 2000: 427). Sözü edilen sentez sorununun çözülmesi için yapılması gereken, bu kuvvetler ile bu kuvvetlerin yasalarının evrenin bütününe oluşturma ve bunun gelişmesini belirlemede nasıl birlikte çalıştıklarını ve birlikte çalışmalarının ilkelerini göstermektir. Dolayısıyla bir nesne ya da olguya etki eden kuvvet ile o kuvvetin yasalarını deneyimlemek, o nesne ya da olguyu tam anlamıyla bilmek anlamına gelmez. Bir nesne ya da olguyu tam olarak bilmek için onun tarihini bilmek, onun bu kuvvet ve yasaların etkisiyle nasıl bir biçim kazanmak zorunda kaldığını geçmişte ve geleceğe doğru izlemek gerekir (Gökberk, 2000: 427). Dolayısıyla düşünür açısından bilgi, bütünün bilgisi – tam birleşmiş bilgi- olmalıdır, bilgiye bu niteliği kazandıracak olan ise bilgiye konu olan nesne ya da olgunun tarihinin, geçmişten geleceğe doğru etkisi altında kaldığı değişkenlerin onda yarattığı değişimin sürecinin bilinmesidir.

Her olgunun bir tarihi olduğu ve bilmenin, tam anlamıyla bilmenin ancak bu tarihin bilinmesiyle mümkün olabileceğini savunan Spencer (1947a: 236-237), bu bilgi anlayışını, kendisinin zorunlu olarak kabul edilmesi gereken hakikatler/ilkelere biçiminde ifade ettiği temeller üzerine inşa eder. Bununla birlikte, bir hakikatin zorunlu olarak kabul edilebilmesini de iki şarta bağlar; ilk şart, bir önermenin terimleriyle, bu terimler arasında ileri sürülebilecek ilişkiyi kavrayabilecek düzeyde gelişmiş bir zihnin varlığıdır. İkinci koşul ise, ilgili terimlerin söz konusu ilişki hakkında açık bir bilinci ve akıl yürütmeyi mümkün kılacak kadar belirgin olmasıdır. Ancak bu iki şartın sağlanması durumunda dışımızdaki dünyanın kabul edilmesi zorunlu hakikatlerini kavramak

mümkün olacaktır. Düşünürün bu noktada işaret ettiği bir diğer önemli nokta, zorunlu hakikatlerin olduğu gibi tanınmasının, zihinsel yetilerde süregiden evrim ile kol kola giden bir süreç olduğudur. Dolayısıyla zihinsel yetilerdeki evrim ne kadar yüksek bir dereceye ulaşmış olursa, evrene ilişkin var olduğu iddia edilen ve kabulünün zorunlu bir nitelik taşıdığı hakikatlerin kavranması da aynı ölçüde mümkün olacaktır.

Sözü edilen hakikatlerden ilki, maddenin yok edilemezliği ilkesidir, buna göre hiçbir varlık yok edilemez. Spencer'e (1870) göre bu ilke yalnızca a posteriori değil, aynı zamanda a priori bir nitelik de taşır.³ Diğer bir zorunlu ilke, hareketin sürekliliğidir. Tıpkı maddenin yok edilemezliği gibi devrimin sürekliliği de hem bilim ve hem de felsefeyi mümkün kılan temel ilkelerdir. Üçüncü hakikat, hareketin sürekliliğini sağlayan kuvvet/enerjinin devamlılığıdır. Düşünürün bu ilkeden kastettiği şey, bizim bilgi ve tasarımı aşan herhangi bir nedenin devamlılığıdır. Bu önerme aynı zamanda bir başlangıcı ya da sonu olmayan, şartlandırılmamış bir gerçekliğin, sözü edilen hakikati mümkün kıldığıdır (Spencer, 1947a: 369). Bu ilke dolaylı olarak bir başka hakikati de içerir, tımdengelsel olarak kuvvetin devamlılığından çıkarılabilecek sonuç, kuvvetler arasındaki ilişkilerin de sürekli olduğudur. Kuvvet/enerji'ye ilişkin bir diğer ilke, kuvvetlerin dönüşümü ve eşitdeğerliliğidir. Önü ve sonu olmayan bir kuvvetin kaynaklık ettiği ve bitimsiz olan hareket hep bir istikamete doğrudur. Bununla birlikte, herhangi bir istikamete doğru olan bir hareketin kendisi de aynı istikamete doğru giden yeni bir hareketin nedeni olur. Spencer'in düşüncesinde hareketin yönü ilkesi aynı zamanda insanlardaki biyolojik ve zihinsel değişme ve gelişmesinin açıklanmasında önemli bir rol oynar. Bu ilkeden hareketle düşünür, bu prensibin, türlerin gelişmesi konusundaki fonksiyonuna işaret eder; süregelen hareket ve onun yönü, harekete gösterilen direnç ve doğal ayıklanma arasında bir bağ kurar. Buna göre, herhangi bir bitki ya da hayvan türünün kendisi için zararlı olan yerlerde çoğalması, birbirine karşı kuvvetlerin başka yerlere kıyasla daha az oldukları bir gelişmedir. Çevresel koşullara uyum sağlamak konusunda diğer bireylerden daha başarılı olan türlerin korunumu ise sözü edilen hareketin – hayat hareketi- kendisine karşı yolu kapatan engellerin ortadan kalkmasına en elverişli bulunan yönlerde devam etmesinden ibarettir. Ancak yine Spencer'e (1947a: 333) göre bu modeli insanların zihinsel gelişim süreçlerine uyarlamak, biyolojik süreçlere uyarlamak kadar kolay değildir.

Harekete dair bir başka ilke ritmdir. Basit değil birleşik bir bütün olan ritm, bir dengeye ulaşamayan kuvvetlerin çarpışması nerede ise orada bulunur ve ritm zorunlu olarak tamamlanmamış bir niteliktedir. Hareketin ritmi ilkesi, Spencer'in özellikle toplumsal süreçleri açıklamak için sıklıkla başvurduğu bir prensiptir.

4. Varlığın En Yüksek Yasası: Evrim

Toplum ve toplumu oluşturan kurumlar da dâhil olmak üzere bütün doğada değişim ve gelişimin evrensel, tek biçimli ve tek yönlü olduğu kabulünden hareketle Spencer (1891, ss. 20-35), bir bütün olarak kabul edilen uygarlığın bünyesindeki değişim ve gelişim uğraklarının var olan vahşi

³ Spencer'in burada kullandığı "a priori hakikat" ve "zorunlu hakikat" terimleri, deneyimden tamamen bağımsız olan bilgi değil, birçok deneyimin sonsuzca birikmesi neticesinde organik bir nitelik kazanmış bilgi anlamına gelir. Bu deneyimler, kısmen bireyin kendisi tarafından edinilmiş olmakla beraber, insanların kalıtım yoluyla atalarından edinmiş olduğu tecrübelerdir. Bu evrimci yaklaşıma göre, sözü edilen kalıtım yoluyla elde edilen deneyimler kümesi, tek bir bireyin kazanabileceği deneyimlere nisbetle ölçülemeyecek derecede büyük bir deneyim yığını temsil eder. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Spencer, 1870).

ve barbar insan topluluklarına, yok olmuş uygarlıklara ve son olarak çağdaş Avrupa'ya bakarak belgelenebileceğini öne sürer. Bir bütün olarak doğadaki hareket türdeşten türdeş olmayana, basitten karmaşığa, biçim ve fonksiyon bakımından farklılaşmamış olandan farklılaşmış olana doğrudur (Bock, 1997: 79). Genel hatlarıyla evrimci yaklaşımı yukarıda ifade edildiği biçimde olan Spencer, Tort'a göre, aynı zamanda felsefi anlamda evrimciliğin yaratıcısıdır. Spencer'in sentetik bir sistem adını verdiği felsefesinde evrim, yalnızca canlıların biyolojik değişimlerini açıklayan bir model olarak kavranmaz; ahlak, psikoloji, toplum ve toplumu oluşturan kurumlar, devlet ve birey ilişkileri gibi süreçler de bu genel evrimci model içerisinde ele alınır.

Evrimci düşüncelerini büyük ölçüde Lamarck'ın etkisinde geliştiren Spencer kendi felsefi sisteminin kuramsal temelini, özümleme ve ayrışma yoluyla yapısız bir homojenlikten yapıllı bir heterojenliğe aşamalı bir geçişi ifade eden "evrim yasası"nı koyar. Spencer bunu embriyoloji ve fizikten alıp doğadaki bütün canlı ve cansız fenomenlere uygular (Tort, 2015: 77). Spencer, Tort'un ifadesiyle yalnızca felsefi anlamda evrimciliğin değil, Sosyal Darwinciliğin de kurucusudur. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Spencer, neredeyse Darwin'den bile daha popüler bir "evrimci"dir. Onun oldukça hacimli çalışmaları, doğa bilimlerinden, özellikle fizik ve biyolojiden türetilen kolektivist bir organizmacılık ile laissez-faire ekonomi politiğine dayalı radikal denebilecek bir bireyciliğin sentezine ulaşmayı amaçlar. Spencer aynı zamanda, doğa bilimlerinin ondokuzuncu yüzyılda kazanmış olduğu prestij ile yükselen kapitalizmin bireyci ve rekabete dayalı niteliğinin üzerine inşa olmuş bir ilerleme teorisi sunar (Swingewood, 1998: 74). Spencer'in evrim yasası temelinde bütün olarak doğayı, tarihi ve toplumu açıklama çabası, aynı zamanda politik bir içerime de sahiptir.

Kendi evrim anlayışını Darwin'in (2017) *Türlerin Kökeni*'nden önce tasarlamış olan Spencer için evrim, belirli birtakım yasa ya da mekanizmaların işleyişinin sonucunda ortaya çıkan bir süreç değil, başlı başına bir yasa, biyolojik ve zihinsel süreçlerin yanı sıra canlı-cansız bütün doğanın en yüksek yasasıdır. Ondokuzuncu yüzyıl düşüncesinde ve özellikle Darwin'in çalışmalarıyla yeni ve sağlam bir temel niteliği kazanan evrim düşüncesi, Spencer ile birlikte felsefi bir nitelik ve yetkinlik kazanmıştır. Bu çerçevede evrim düşüncesi, ondokuzuncu yüzyılda kazandığı şöhreti Darwin'e borçluysen, terimi felsefi bir bağlama yerleştiren isim Herbert Spencer olmuştur.

Spencer için bilginin, bilmeye konu olan bir obje ya da fenomenin tam anlamıyla bilinmesi ancak o obje ya da fenomenin geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki tarihçelerinin bir araya getirilmesiyle mümkün olur. Dolayısıyla Spencer'in düşüncesinde varlığın bir bütün olarak algılanmasına, o varlığın tarihçesinin de bir bütün olarak bilinmesi süreci eşlik eder. Canlı-cansız doğada meydana gelen değişimleri tarihçeleri ile bilmek, bu sürece tanıklık etmek ve bu tanıklıkların ışığında çıkarımlarda bulunmakla gerçekleşir. Bu noktada çıkarım yapmak, tanıklığın sınırlılıklarını aşmanın tek ve kaçınılmaz yolu olarak belirir. Tek tek ele alınan obje ya da fenomenlerin ne başlangıç ne de sonları ile ilgili tam anlamıyla bir açıklama elde etmek düşünür açısından imkânsızdır. Bu durumda, ne öncesi ne de sonrası ölçülemez varlık hakkındaki kaçınılmaz spekülasyonları gerçekleştirebilmek evleviyet ve usavurma sayesinde mümkün hale gelir. Tarif edilen bu felsefi tasarım, örtük olarak felsefenin amacını da ifade eder, buna göre felsefenin amacı, varlık hakkında, algılanamaz olandan algılanabilir olana geçişi, sonra yine, algılanabilir olandan algılanamaz olana geçişi içeren kavrayıcı bir açıklamayı ortaya koyabilmek olmalıdır (Spencer, 1947a: 397-398).

Spencer, her duyulur varlığın tarihçesini meydana getiren ve her varlığın yaşam döngüsünü içine alan bir formül ortaya koyar; dağınık ve algılanmaz bir halden algılanır hale geçiş, maddenin tamamlanması ve hareketin buna paralel olarak dağılması. Buna karşılık, maddenin algılanır bir halden dağınık ve algılanmaz bir hale geçişi, hareketin yutulması ve buna paralel olarak maddenin dağılması. Bu birbirine zıt iki sürecin birlikte ele alınması yoluyla her varlığın tarihçesi meydana getirilmiş olur. Spencer (1947a: 399) için bu dizge, olup biten değişmelerin bütün serisini içine alan bir formüldür. Buna göre gelişmenin birinci uğrağı, bir bütün olarak toplanma/bütünleşmedir. Bir obje/fenomenin oluşması, öncesinde dağınık ve ayrı ayrı bulunan parçaların bir yerde toplanıp bütünleşmeleri anlamına gelir. Bunun canlılar dünyasındaki karşılığı, daha önce çevrede dağınık halde bulunan öğeleri, canlı organizmanın kendinde toplayıp özümsemesidir. Gelişimin ikinci aşaması ise, bütünleşmenin çözülmesi, bütünleşme içerisinde gittikçe artan bir şekilde özel toplanmaların, daha küçük ve yoğunlaşmış bütünlerin oluşmasıdır. Başlangıçta kendi içinde homojen olan bütünleşme, zamanla heterojen bir niteliğe bürünür. Bu aşamanın canlılar dünyasındaki karşılığı, kendi içinde ayrılaşmamış olan tohumdan başlayarak çeşitli dokuları olan, farklı fonksiyonlara sahip organlardan oluşan organizmaların meydana gelmesidir. Gelişimin üçüncü ve son uğrağı ise belirlenimdir. Gelişimin bu ayağı, aynı zamanda ilk iki aşamanın birleşiminin, sentezinin ifadesidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, gelişme ile dağılma arasındaki farktır. Gelişme, daha az düzenli ve daha az belirli bir durumdan daha belirli ve daha düzenli bir duruma geçişi temsil eder; gerçek anlamda gelişme, kısımları dağınık ve homojen olan bir karmaşa halinden parçaları heterojen olan ve bütünü oluşturan parçalar arasında karşılıklı bağlantıların olduğu daha düzenli bir bütüne doğru ilerlemeyi ifade eder (Gökberk, 2000: 428).

Spencer'e (1947a: 402) göre her şey gelişir ya da çürür, madde biriktirir ya da maddeyi aşındırır, tamamlanır/bütünleşir ya da dağılır/çözülür; her şey yoğunlaşır, genişler, tamamlanır ya da dağılır. Yukarıda ifade edilen ve bütün varlığı içine alan gelişim basamaklarından çıkarılması gereken zorunlu sonuç, benzer olmayan parçaların bir araya gelerek oluşturduğu her bütünün, her an ya daha büyük bir yoğunlaşmaya ya da dağılmaya doğru ilerlediğidir.

Durmadan olup biten bu değişmelerin, dağınık ve algılanmaz bir halden yoğunlaşmış ve algılanır bir hale, sonradan tekrar dağınık ve algılanmaz bir hale dönmeleri, gerek değişmelerin görünürdeki çeşitli gruplarını, gerekse her grubun bütün ilerlemesini biriktirmeye yarayan ve madde ile hareketin yeniden dağıtılmasına ait olan evrensel kanun, düşünür tarafından evrim ve çözüşme olarak adlandırır (Spencer, 1947a: 404). Buna göre en genel anlamıyla evrim, maddenin tamamlanması ve hareketin kaybolmasıdır. Evrim, güneş sisteminden tek tek her bir gezegene, doğadaki tüm canlı organizmalara, canlıların bedenlerinden bütün toplumsal süreç ve kurumlara dek değişimin üzerine temellendiği esas kanundur. Spencer, canlı ya da cansız bütün yapılara uyguladığı evrim kanununu, dillere bile uyarlar ve dillerin ortak, yabanıl bir kökenden aşama aşama evrimleştiğini savunur (Alter, 1999: 21). Çözüşme ise hareketin yutulması ve maddenin dağılmasıdır. Farklı disiplinlerde evrim teriminin birbirinden çok farklı biçimlerde tanımlandığı ve kullanıldığına dikkat çeken Spencer (1947a: 406), evrimi maddenin tamamlanması ve hareketin kaybolması olarak tanımlasa da bunun, yani evrimin, birçok durumda yaptığı bu tanımdan çok daha fazlası olduğunu da bir şerh olarak düşer. Kendi evrim tanımlamasının sınırlılıklarına işaret ettikten sonra Spencer, evrimi basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayırır. Düşünür bu ayrımı yaparken, sentetik felsefesini oluşturmada büyük ölçüde etkisinde olduğu Newton'un fizik sisteminden örneklerle başvurur. Evrimin bileşik ve basit karakteri, çoklukla maddenin halleri ve maddenin yapısındaki fiziksel/kimyasal farklılaşmalara

referansla açıklanır. Onun evrim anlayışı evrensel bir evrim yasasının varlığına dayanır ve bu bakımdan biyolojik temelli evrim, bu sözü edilen evrensel evrim yasasının bir alt sistemi niteliğindedir. Bu yönüyle Spencer'in evrim teorisi, büyük oranda etkilendiği Lamarck (2011) ve çağdaşları Darwin (2017) ile Wallace'nin (2016a; 2016b) biyoloji temelli evrim düşüncesinden farklılaşır.

Spencer, temelinde basit ve homojen olandan karmaşık ve heterojen olana aşama aşama geçişin olduğu evrim anlayışını öne sürerken, insanların biyolojik olarak gelişmesinin de bu yasa doğrultusunda gerçekleştiğine, Karl Ernst von Baer'in çalışmalarından hareketle, basit ve farklılaşmamış bir yumurtadan organizmanın farklı bölüm ve organlarının gelişmesini kanıt olarak öne sürer (Nordenskiöld, 1928: 495). İçine biyolojik evrimi de alan kuşatıcı ve evrensel bir yasa olarak evrim düşüncesini bütün olarak varlığa uyarlamaya çalışan ve bir sentetik felsefi sistem kurma iddiasındaki Spencer, evrim tartışmaları bağlamında, büyük ölçüde Charles Darwin ve sosyal Darwinizm ile ilişkilendirilmesine rağmen onun biyolojik temelli evrim hakkındaki görüşlerinin oluşmasında Lamarck'ın tesiri çok daha belirgindir. Öyle ki Spencer, Lamarck'ın görüşlerini, embriyoloji alanından örneklerle, Darwin'den çok daha önce birleştirmeye ve biyolojik evrim konusunda bir senteze ulaşmaya çalışmıştır (Bowler, 2003: 245-246).

Felsefeyi mümkün kılacak olan tekleştirilmiş ve tamamlanmış bilgi, ancak ve ancak bu bilgiyi soyutlama düzeyinden kurtararak, bütün varlık türlerinde maddenin ilerleyici bir tamamlanması ile bu süreçte hareketin kaybolmasının nasıl gerçekleştiğinin fiili olarak gösterilmesini gerektirir. Bu çerçevede Spencer (1947b: 3), evrim yasasını, gözlem ve çıkarımın izin verdiği ölçüde, gerek astronomi ve jeolojiye ve gerekse biyoloji, psikoloji ve sosyolojinin ele aldıkları konulara uyarlamaya çalışır. Bu yolla, soyutlama düzeyinde kurduğu evrimsel modeli, obje ve fenomenler üzerinden görünür hale getirmeyi amaçlar. Buna göre evrimin ilk görünüşünün en açık örneği, güneş sistemin dağınık ve tutarsız bir halden katı ve tutarlı bir hale geçişidir. Bununla birlikte organik evrim, ilke olarak, öncesinde daha geniş bir mekan üzerine yayılmış bulunan maddenin kendisine devamlı olarak yedirilmesinden kaynaklı, benzer olmayan parçalardan oluşmuş bir bütünü meydana getirir. Dolayısıyla güneş sisteminin bir nebülözden meydana geldiği, yani evrimin ilk aşaması olan toplanma/bütünleşmeden oluştuğu ilkesi, canlı varlıkların da evriminin ilk ayağını oluşturur.

Memeli hayvanların embriyosunda meydana gelen gelişmeleri aşama aşama kaydeden Spencer, insanlar ve hayvanlar arasındaki biyolojik gelişim süreçlerinin bazı biçimsel farklılıklarla birlikte aynı oluşuna işaret eder, bu gelişim aşamalarından hareketle, insanın gelişmesinde olup bittiğini gördüğümüz her türden değişmeyi, bütün hayvanlarda da izlemenin mümkün olduğunu öne sürer. Düşünürü göre organik ya da organik olmayan doğada, maddenin tamamlanması ve hareketin dağılması ilkesi, varlığın her alanında evrimsel gelişmenin doğrudan doğruya örneğini sunmayabilir. Ancak bu ilke, gezegenlerin oluşumundan canlı organizmaların büyümesine, toplumu oluşturan birim ve kurumlardan İngiltere'deki tekstil atölyelerine, biçimsel birtakım farklılıklar göstermesine rağmen geçerliliğini muhafaza eder. İnsan varlıklarındaki yapı değişimleriyle, yine insan varlıklarının oluşturduğu bütünlere, birincilere paralel olan yapı değişiklikleri bir araya gelerek, insanın yapıp etmelerinin tümünde, bu yapıp etmelere karşılık gelen değişimleri meydana getirir (Spencer, 1947b: 21). Dolayısıyla Spencer'in yaklaşımında evrim yasası hem tek tek obje ve fenomenlerin gelişimini, hem de obje ve fenomenler ile bütün arasındaki ilişkileri açıklayan bir model olarak tasarlanır.

Memeli hayvanlardan kanatlılara, kabuklu deniz canlılarından kemirgenlere, birçok canlı türünün oluşum ve gelişim süreçlerini açıkladıktan ve bunlar arasındaki benzerlikleri ortaya koyduktan sonra Spencer (1947b: 17), türlerin kendi gelişim süreçleri ve başka türlerle kendileri arasındaki bağlantıların tafsilatı için Charles Darwin ve Onun çalışmalarını adres gösterir. Türlerin ve türler arasındaki ilişkilerin açıklanmasında Spencer'in Darwin'i adres olarak işaret etmesi aynı zamanda Spencer ve Darwin arasındaki bilimsel temas ve esinlenme ilişkisini göstermesi bakımından önemli bir kayıt niteliği taşır.

Toplumsallığa eğilimli olmak ya da sürü halinde yaşamak, bazı türler için çok bazı türler içinse daha az önemli ve belirgindir. Ancak her iki durumda da düşünür, şu üç temel prensibi anımsatır; bütün hayvanlar doğrudan ya da dolaylı olarak bitkilerden beslenir; hayvanlar arasında etçil olanlar otçul olanlar olmaksızın hayatta kalamaz; birçok bitki kendi türlerini ancak böceklerin yardımıyla devam ettirebilir. Bunun yanı sıra her coğrafyanın hayvansal ya da bitkisel bir doğası vardır ve bu doğaya ait türler, başka bir coğrafyanın hayvan ve bitkileri arasına götürülünce ölecek kadar birbirine bağlı ve tamamlanmış bir bütün meydana getirirler. Bu tamamlanmanın kendisi de organik evrim ilerledikçe artma eğilimi göstermeye devam eder (Spencer, 1947b: 17).

Herbert Spencer'in evrim teorisi hiç şüphesiz çağdaşları Darwin ya da Wallace'nin çalışmalarında olduğu kadar sistematik gözlem ve araştırma sonuçlarına dayanmaz. Bununla birlikte onun bir bütün olarak doğaya uyarlamaya çalıştığı evrim yasası, büyük ölçüde organizmaların biyolojik gelişim süreçlerinden çok insana ve toplumsal yapılara ilişkindir. Yine aynı nedenle, evrim yasasının ele alındığı ve ayrıntılı bir biçimde açıklandığı İlk Prensiplerin ikinci cildinde bu yasanın işleyişi çoklukla dil, sanat, toplum ve toplumsal yapılar üzerinden ortaya konulur. Sözü edilen cilt boyunca düşünür, canlıların evrimsel gelişimini, yani evrimin biyolojik ayağını Darwin ve çalışmalarına havale etmiş görünmektedir.

Dil, edebiyat ve endüstri, düşünürün evrimsel gelişmeyi açıklamak için başvurduğu alanlardan bazılarıdır. Dil ve gramer yapılarının gelişimi, yani tamamlanmaya doğru ilerleyişi, tıpkı birbirinden farklı bütün alanlarda olduğu gibi evrimsel bir gelişmenin aşamalarını izler. Örneğin, "medenileşmiş" insan topluluklarının dilleri daha aşağı dillere göre daha kısa sözcüklerden meydana gelir (Spencer, 1947b: 23). Gelişmiş bir topluluğun dilinin tarihinde, esasında alışkın olunan kelimelerin fazla uzun oluşu, aşağı bir gelişme derecesi içerir; buna karşılık aşağı dillerin mükemmelleşmeye doğru gitmeleri esnasında derece derece yükselen bir tamamlanma meydana gelerek çok heceli sözcükler iki veya tek heceli sözcüklere dönüşür. Sonuç olarak dilde meydana gelen tamamlanma ve evrim, uzun ve çok heceli sözcüklerin kısalması ve gramer yapısında meydana gelen değişimlerle gerçekleşir.

Yine tıpkı endüstri ve mekanik alanlarında olduğu gibi sanat, estetik ve edebi eserlerde de benzer türden bir evrim ve tamamlanma süreci işler. Eski çağlara ait hikâye ya da masallarda anlatılanlar, yalnız doğal olmayan değil, aynı zamanda aralarında doğal bağlantıların olmadığı birtakım olay örgülerinden ibarettir. Daha çok hayal gücüne dayanan modern bir edebi eser ya da anlatıda ise olaylar, belli şartlar altında yaşayan karakterlerin kendilerine özgü, aralarında karmaşık ahlaki ilişkilerin olduğu ve birbirlerinin kişilikleri üzerinde etki yapıp tepkiye maruz kalan varlıklar olarak temsil edilir. Ancak eski çağların anlatılarında şahıslar, fikirleri ya da duyguları öteki şahıslar veya olaylar tarafından asla etkilenmeksizin, kendi rollerini durmadan oynamaya devam ederler (Spencer, 1947b: 34). Böylelikle en basit edebi türler ve bu türlerin içerikleri, kurgu ve karakterleri, olayların örgüsü ve eserdeki ilişkilerin temsil edilme biçimleri

evrimleşerek çağdaş zamanların kompleks, etkileşim içeren, içinde değişen duygu durumları ve birtakım ahlaki ilişki biçimlerini barındıran, tamamlanmaya doğru ilerleyen sanat eserlerine dönüşür.

Spencer'in evrim anlayışı, bir yüzü tamamlanma ve bütünleşmenin, diğer yüzü ise bütünün parçalara bölünmesinin temsil edildiği bir madalyonu andırır. Ona göre her bütünün tamamlanması, o bütünü meydana getiren parçaların her birinin tamamlanmasıyla eşzamanlı olarak gerçekleşir. Ancak madalyonun diğer yüzü, yani bütünün hangi biçimlerde parçalara ayrıldığı konusu, tutarsız bir halden tutarlı bir hale dönüşen maddenin çok daha dikkate değer olan diğer boyutunu ifade eder. Evrimin ikinci ve belki de daha önemli olan görünüşü, sözü edilen bu ilerleyici ayrımsama yönüdür.

Farklı birçok alanda çalışmalar yapan Spencer'in bir bütün olarak kendi düşünce sistemini oluşturmasında fizik ve biyoloji disiplinleri özel bir öneme sahiptir. Ondokuzuncu yüzyılda biyologlar sıklıkla toplumsal terminolojiden yararlanmış, toplum ve canlı organizma arasında kurulan analogiler, organizmanın işleyişini açıklamada başvurulan akıl yürütmelerden biri olmuştur. Ancak Spencer, sözü edilen terminoloji ve kurulan analogileri biyologlardan geri alır, onları daha yetkin bir forma kavuşturarak "süper organik alan"a uygular. Bu; düşünürün toplumsal kurum ve organizasyon ağlarını betimlemek için kullandığı bir kavramsallaştırmadır. Bunun yanı sıra Spencer'in iki ciltten oluşan *The Principles of Biology* adlı çalışması, biyoloji alanında döneminin en önemli ve ileri çalışmalarından biridir (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 68). Düşünür sonraki çalışmalarında, biyoloji alanında bulguladığı ilkeleri, kendisinin süper organik bedenler olarak tanımladığı toplumsal yapı ve onu oluşturan parçalar arasındaki ilişki ağlarına uygular.

Spencer'in biyoloji alanındaki çalışmaları, toplumsal yapı ve kurumların işleyişlerinin açıklanmasında sahip olduğu önem ve işlevselliğinin yanında, biyolojinin kendi sınırlarında da oldukça önemli ve anlamlı bulguları içinde barındırır. Onun formüle ettiği bazı biyolojik temel yasaların yanında gelişme, büyüklük ve yapı üzerine açıklamaları, biyoloji alanında hala geçerliliğini koruyan bir model olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte çok az sayıda çağdaş biyolog, cisimleri düzenli olarak şekillendiren yasayı formüle eden, yüzey alanın doğrusal boyutların karesi olarak ve hacmin küpü olarak arttığını, ve böylece daha büyük cisimlerin kuvvet kazanması ve büyümesi için yeni yapısal düzenlemeleri gerektirdiğini ortaya koyan kişinin Herbert Spencer olduğunun farkındadır (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 68). Fizik ve biyoloji disiplinleri dışında, Spencer'in evrim yaklaşımının oluşmasında üç düşünür önemli bir yer teşkil eder. Bunlardan ilki, Thomas Malthus ve onun yayınlandıktan sonra çok sayıda teoriye esin kaynağı olan *An Essay on the Principle of Population* adlı çalışmasıdır. Malthus'un (1798) adı geçen çalışmasında yer alan temel iddia, kaynakların aritmetik, nüfusun ise geometrik olarak artıyor oluşunun sonucunda çatışma, kıtlık, salgın hastalıklar için uygun koşulların oluşacağı yönündedir. Nüfus; kendisinin dört atlı adını verdiği, kıtlık, salgın, savaş ve farklı hastalıklar tarafından baskılanana dek büyümeye devam edecektir. Spencer, Malthus'un kaynaklar ve nüfus arasında kurduğu bu denklemi, iyimser bir bakışla işlevsel bir bağlama yerleştirme eğilimindedir. Ona göre kıt kaynakların karşısında artmaya devam eden nüfus, rekabet ve sert bir mücadeleyi beraberinde getirecek, bu da en iyilerin hayatta kalması (survival of the fittest) ve bunun sonucunda toplumsal/ırksal ilerleme mümkün olacaktır. "Survival of the Fittest" ilkesi onun evrim anlayışının temel yasası niteliğini taşır. En iyilerin hayatta kalması, çevreye uyum gösterme becerisini temele alarak, kendi nesillerini devam ettirebilen canlılara göndermede

bulunur. Bu aynı zamanda, Darwin'in evrim kuramının temel mekanizması olan doğal seçilimin Spencer'in teorisindeki karşılığıdır. Spencer (1864: 404-405), en iyilerin hayatta kalması prensibini, kendi toplumsal ve ekonomik yaklaşımı ile Darwin'in biyolojik temelli evrim teorisi arasında paralellikler kurmaya çalıştığı *The Principles of Biology* adlı çalışmasında ortaya koyar; bu çalışmasında mekanik terimlerle ifade etmeye çalıştığı en iyinin hayatta kalması ilkesi, Darwin'in doğal ayıklanma veya yaşam mücadelesinde tercih edilen soyların korunması dediği şeydir.

Spencer'in yaklaşımının oluşmasında bir diğer önemli referans, Alman embriyolog Karl Ernst von Baer ve çalışmalarıdır. Von Baer'in (1862) çalışmalarında bulgularan biyolojik form/organizmaların farklılaşmamış embriyolojik formlardan fizyolojik işbölümü sergileyen oldukça farklılaşmış yapılara doğru geliştikleri fikri, Spencer'in biyolojik, psikolojik ve toplumsal yapıların evrimleşmesi konusunda geliştirdiği düşüncelerin büyük ölçüde çıkış noktasını temsil eder. Von Baer'in çalışmalarından hareketle Spencer, evrim ve tamamlanmaya doğru ilerleyen gelişme sürecinin tutarsız, içsel bütünlükten yoksun, farklılaşmamış ve homojen bir durumdan, işlevlerin iyi koordine edildiği, farklılaşmış, bütünlüklü ve heterojen bir yapıya doğru gelişim olduğu sonucuna ulaşır (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 69). Çözülme ise yukarıda ifade edilen sürecin tersine dönmesi ve dağılmaya doğru bir hareketi ifade eder. Dolayısıyla Spencer'in evrim düşüncesinin temellerini yukarıda sözü edilen Malthus ve von Baer'in çalışmalarında bulmak mümkündür.

Spencer'in (1947b: 93) düşüncesinde evrim, bir yanıyla bir ve aynı olandan, çok ve farklı olana giden bir değişmeyi ifade ederken öte yandan, belirsiz bir oluş durumundan belirli olana gidişi temsil eder. Basit olandan kompleks olana doğru gerçekleşen değişmeye karışıklıktan düzenli olana doğru gidiş eşlik eder. Dolayısıyla evrim, yalnızca nicel bir farklılaşma ya da çoğalmayı değil, aynı zamanda niteliksel olarak bir düzene doğru hareketi de ifade eder. Belirsiz olandan belirli olana ilerleyiş, Spencer'in evrim anlayışının temel karakteristik niteliklerinden biridir. Evrimin sözü edilen bu temel niteliğine bitki, hayvan ya da insanlardaki organik gelişim süreçlerinde olduğu gibi toplumsal yapıların gelişim aşamalarında da rastlamak mümkündür. Tıpkı canlılardaki uzvi gelişmelerde olduğu gibi, göçebe ya da vahşi toplulukların medeni ya da yerleşik topluluklara evrilmesi sürecinde de evrim, belirsiz olandan belirli olana doğrudur.

İlerleme, bireysel hareketin bir araya gelmiş cisimlerin aksiyonlarında bir kaynaşmasına doğru gelişir; bu ilkeye toplumsal yaşamın farklı alanlarında çok daha belirgin olarak tanık olmak mümkündür; ayrı ayrı savaşımların dağınık biçimlerdeki düzeninden birleşik bir düzene ilerleyişi, üretim hayatında tek tek ya da az sayıda çalışanların oluşturduğu küçük üretim birimlerinden büyük ve çok sayıda çalışanın oluşturduğu kompleks üretim tesislerine ilerleyiş ya da tek tek hareket eden yurttaşların oluşturduğu birlik, parti ya da benzer örgütlenmelere ilerleyiş gibi. Dolayısıyla evrimsel ilerleme basit birimlerin hareketlerinden birleşik birimlerin hareketlerine, bireysel hareketten kitlesel harekete, ve daha küçük kitlelerin hareketlerinden daha büyük kitlesel oluşum ve hareketlere doğru gerçekleşir (Spencer, 1947b: 123). Yukarıda ifade edilen evrimin karakteri ve ilerlemenin istikametine dönük açıklamalardan sonra Spencer (1947b: 142) kendi evrim tanımının bir formül biçiminde inşasını tamamlamış olur, buna göre evrim, "maddenin, hareketin dağılmasıyla beraber giden öyle bir tamamlanmasıdır ki, bu esnada madde, belirgin olmayan, birbirini tutmayan bir biricinslikten, belirgin ve birbirini tutan bir ayrıncılığa geçer, ve tutulmuş olan hareket de buna paralel olan bir dönüşüm geçirir". Spencer, bütün varlığın hareket ilkesi olarak tasarladığı kendi evrim anlayışını oluştururken

biyolojiden üç temel unsuru alır; bunlardan ilki, hem bireylerin hem de toplumların sahip olduğu birçok temel özellik, bireyler ve toplumsal rekabet neticesinde ortaya çıkar. İkinci olarak, bireysel ve toplumsal evrim, homojen ve farklılaşmamış bir biçimden, karşılıklı etkileşim halinde olan işlevlerin etkisinde, heterojen ve farklılaşmış yapılara doğru bir hareketi içerir. Ve son olarak, hem bireyler ve hem de toplumsal sistemler arasındaki farklılıkların, farklı çevresel koşullara adaptasyonlarının sonucunda gerçekleştiği düşüncesi (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 69).

5. Sonuç

Herbert Spencer, doğa bilimleri ve sosyal bilimleri sentezleyerek kurmaya çalıştığı felsefi sistem ve bütün varlığa uygulamaya çalıştığı evrim yasası düşüncesiyle ondokuzuncu yüzyıl düşüncesinin en önemli ve ayrıksı düşünürlerinden biridir. Onun çalışmalarını önemli kılan ve döneminin düşünürlerinden ayrı bir noktada konumlandırılmasına neden olan şey, farklı disiplinlerden beslenerek bir felsefi sistem kurma iddiasında olması ve ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim çevrelerinde yaygın bir geçerlilik kazanan ve neredeyse hâkim düşünüş biçimi haline alan evrimci yaklaşıma getirdiği bütünlüklü bakış açısıdır.

Herbert Spencer, kendi sentetik felsefesinin ana hatlarını ortaya koyduğu *İlk Prensipler* adlı çalışmasında, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılda fizik ve biyolojide geliştirilen fikir ve bulguların bir sentezini yapmayı amaçlar. Bu yönüyle onun felsefesi ve bilgi anlayışı özellikle fizik ve biyoloji disiplinlerine çok şey borçludur. Doğa bilimlerindeki bulguların bir sentezi niteliğindeki çalışmalarını yaşamın bütün alanlarına uyarlaması ve evrim anlayışını sosyal yapıların açıklanmasında ustaca kullanışı, toplumsal bilimlerin ondokuzuncu yüzyıldaki gelişimine önemli ve anlamlı katkılar sunmuş, kendinden sonraki birçok düşünür için bir temel, bir çıkış noktası haline almıştır. Bu bağlamda, ondokuzuncu yüzyılda Darwin sayesinde tartışmaya açılan insanın doğadaki pozisyonu Spencer'in çalışmalarıyla toplumsal bir bağlama oturtulmuş, Darwin'in kuramında üzerinde çok fazla durulmayan evrimin toplumsal boyutu Spencer tarafından ele alınmış, toplumsal bütün ve onu oluşturan parçaların değişim ve gelişim süreçleri evrimci bir bakışla onun tarafından yeniden formüle edilmiştir.

Düşünce tarihindeki en önemli kırılmalardan olan Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* çalışması evrim düşüncesinin ondokuzuncu yüzyıldaki "kutsal" kitabı haline almışken Spencer, Darwin'in biyolojik temelli evrim yaklaşımının sınırlarını; içine ahlak, siyaset, toplum ve tarihi alacak şekilde genişletmiş, evrimi bütün varlığın en yüksek yasası olarak yeniden formüle ederek canlı ya da cansız yaşamın bütün alanlarına uyarlamıştır.

Spencer'in evrim düşüncesinin temelinde yer alan "en iyinin hayatta kalması" ilkesinin, yirminci yüzyılda çoğunlukla muhafazakâr felsefe ve daha kötüsü baskıcı siyasal rejimler ve öjenik hareketler tarafından kötüye kullanılması neticesinde söz konusu ilkenin damgalanmasına ve gözden düşmesine neden olmuştur. Ancak bilim ve düşüncenin tarihi aynı zamanda bilim ve düşüncenin kötüye kullanılmalarının tarihidir. Bu çerçevede Herbert Spencer, hacimli ve çoklukla ufuk açıcı çalışmalarının yirminci yüzyılın tutucu, muhafazakâr, baskıcı ve faşizan bilimsel çevreleri ya da siyasal rejimleri tarafından kötüye kullanılmasıyla gözden düşse de onun çalışmalarının dışımızdaki dünyanın bütünlüklü ve evrimci bir bakışla anlaşılmasına çokça katkı sunduğu ve sunacağı söylenebilir.

Kaynakça

Alter, S. G. (1999). *Darwinism and the linguistic image*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

- Baer, K. E. V. (1862). *Welche auffassung der lebenden natur ist die richtige? und wie ist diese auffassung auf die entomologie anzuwenden?*. Berlin: Hirschwald Verlag.
- Bock, K. (1997). İlerleme, gelişme ve evrim kuramları. T. Bottomore, R. Nisbet (Der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (51-93). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bowler, P. J. (2003). *Evolution: The history of an idea*. Berkeley: University of California Press.
- Bury, J. B. (1920). *The idea of progress: An inquiry into its origin and growth*. London: Temple of Earth Publishing.
- Darwin, C. (2017). *Türlerin kökeni*. S. Belli (Çev). Ankara: Onur Yayınları.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve toplum*. Ankara: Pinhan Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2018). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. Ankara: Pozitif Yayınları.
- Gökberk, M. (2000). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lamarck, J. B. P. A. (2011). *Philosophie zoologique*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malthus T. (1798). *An essay on the principle of population*. London: St. Paul's Church-Yard.
- Nordenskiöld, E. (1928). *The history of biology: A survey*. New York: Tudor Publishing Company.
- Spencer, H. (1864). *The principles of biology*. London: Williams and Norgate.
- Spencer, H. (1870). *The principles of psychology*. London: Williams and Norgate.
- Spencer, H. (1891). Progress: its law and cause. *Essays: scientific, political, and speculative vol. I* içinde (8-62). London: Williams and Norgate.
- Spencer, H. (1947a). *İlk prensipler I*. S. Evrim (Çev). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Spencer, H. (1947b). *İlk prensipler II*. S. Evrim (Çev). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. O. Akınhay (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tort, P. (2015). *Darwin ve evrimin bilimi*. Ö. Aygün (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner, J. H., Beeghley, L., Powers, C.H. (2021). *Sosyolojik teorinin oluşumu*. Ü. Tatlıcan (Çev.). Bursa: Sentez Yayınları.
- Wallace, A. R. (2016a). *Contributions to the theory of natural selection*. London: White Press.
- Wallace, A. R. (2016b). *On the tendency of varieties to depart indefinitely from the original type*. London: White Press.

EXTENDED ABSTRACT

Questions about whether there is a tendency towards the goals attributed to value in the history of thought, and if there is such a tendency, by what mechanisms this is supported, are important and functional questions for the understanding of nature, history and society. In its classical sense, the idea of progress/development includes a detailed and comprehensive image of change and carries with it certain orientations to history, which is a record of events, and the determination of an external direction to the process. But while recognizing the importance of the idea of progress in its classical sense, Bury defines it as a thoroughly modern product that emerged in the seventeenth century and found its full expression in the eighteenth century. In keeping with the distinction Bury pointed out and the modern definition he brought to the idea of progress, Herbert Spencer appears before us as one of the important representatives of the idea of progressivism, as well as adapting the idea of evolution to the social field in the nineteenth century.

Herbert Spencer (1820-1903), with his sociological approach to deciphering these contradictions or conflicts regarding the society of the Victorian era, which was full of conceptual contradictions and conflicts, and his ten-volume work *A System of Synthetic Philosophy*, published in 1893, is the most important part of the second half of the nineteenth century. He is known as one of the most important thinkers. Spencer tries to combine an approach that sees society as a system and an understanding that considers society as the sum of individuals, within a general evolutionist model, in accordance with the prevailing understanding of the period. What is at the center of his work is the evolutionary development of social structures and institutions, not the mental states of people. However, Spencer aims to establish a synthetic philosophical system. His ten-volume work begins with the *First Principles*, in which he lays out the foundations of a synthetic philosophy. *Principles of Biology*, *Principles of Psychology*, *Principles of Sociology*, and *Principles of Morals* follow.

Herbert Spencer is one of the most important and distinctive thinkers of nineteenth century thought, with the philosophical system he tried to establish by synthesizing natural and social sciences, and the idea of the law of evolution he tried to apply to all existence. What makes his work important and causes him to be positioned at a different point from the thinkers of his

time is that he claims to establish a philosophical system by feeding from different disciplines and his holistic viewpoint towards the evolutionist approach, which has gained widespread validity in scientific circles since the second half of the nineteenth century and has become almost the dominant way of thinking. .

In his *First Principles*, in which he outlines his synthetic philosophy, Herbert Spencer aims to synthesize ideas and findings developed in physics and biology in the eighteenth and nineteenth centuries. In this respect, his philosophy and understanding of knowledge owes much to the disciplines of physics and biology. His adaptation of his work, which is a synthesis of the findings in the natural sciences, to all areas of life and his skillful use of the understanding of evolution in the explanation of social structures, made important and meaningful contributions to the development of the social sciences in the nineteenth century, and became a basis and a starting point for many thinkers after him. In this context, the position of man in nature, which was brought up for discussion in the nineteenth century thanks to Darwin, was placed in a social context with Spencer's work, the social dimension of evolution, which was not emphasized much in Darwin's theory, was handled by Spencer, and the change and development processes of the social whole and its parts were analyzed by an evolutionist. was reformulated by him.

In Spencer's thought, evolution, on the one hand, expresses a change from the one and the same to the many and different, on the other hand, it represents going from an indefinite state of being to a definite one. The change from the simple to the complex is accompanied by the move from the messy to the regular. Thus, evolution signifies not only a quantitative differentiation or proliferation, but also a qualitative movement towards order. The progression from the indefinite to the definite is one of the key characteristics of Spencer's understanding of evolution. It is possible to encounter this basic feature of evolution in the developmental stages of social structures as well as in organic development processes in plants, animals or humans. Just as in the organic developments in living things, evolution is from the indefinite to the definite in the process of evolution of nomadic or wild communities into civilized or settled communities.

While Charles Darwin's *Origin of Species* work, which is one of the most important breaks in the history of thought, became the "holy" book of evolutionary thought in the nineteenth century, Spencer stated the limits of Darwin's biologically based evolution approach; He expanded it to include morality, politics, society and history, reformulated evolution as the highest law of all existence and applied it to all areas of life, animate or inanimate.

The "survival of the fittest" principle, which is at the core of Spencer's evolutionary thought, has been stigmatized and discredited in the twentieth century as a result of its abuse, mostly by conservative philosophy and worse, by oppressive political regimes and eugenic movements. But the history of science and thought is also the history of the abuses of science and thought. In this context, it can be said that although Herbert Spencer's voluminous and mostly seminal works have been discredited by the abuse of conservative, conservative, oppressive and fascist scientific circles or political regimes of the twentieth century, his works have contributed and will contribute greatly to the understanding of the world outside us with a holistic and evolutionist perspective.

Atf: Kaya, V. C. (2022). İstiklâl Marşı Tartışmaları'nın Yüz Yılı: Sahiplenilmeyen Milli Ethos ve Ulus İnşası Problemi. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2, ss. 419-431.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
14 / 04 / 2022
Kabul / Accepted
16 / 08 / 2022

İstiklâl Marşı Tartışmaları'nın Yüz Yılı: Sahiplenilmeyen Milli Ethos ve Ulus İnşası Problemi

Century-old Independence March Discussions: Disowned National Ethos and the Problem of Nation-Building

Vefa Can KAYA^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Milli marşlar milletlerin kimliğini ve karakterini, hedeflerini ve arzularını ortaya koyan ulusal sembollerdir. Sosyolojik açıdan inşa edilmiş nesnelere olarak ulusal sembollerini imal eden ve dağıtımını sağlayarak meşruiyet kazanmasını sağlayan toplumsal aktörler ise siyasal seçkinlerdir. Bu çerçevede siyasal seçkinlerin milli marşların inşa edilmesi ve benimsetilmesi sürecinde marşların toplumu bağlayıcı ve birleştirici işlevinden faydalanma istekleri bütün marşlarda ortak özellik olarak karşımıza çıkar. Bir şiirin milli marş olarak kabul edilmesi, benimsenmesi ve tartışılması süreci, inşa edilen ulusal kimliğe ilişkin önemli ipuçları sunar. Bu makalede, İstiklâl Marşı'na ilişkin tartışmaların yüz yıllık seyri Türk siyasi tarihi bağlamında ve ulus inşası problemi çerçevesinde ele alınacaktır. Bu çerçevede tartışmaların seyri takip edildiğinde, resmi ideoloji ile milli marş arasında açılan makasın giderek derinleştiği ve oluşan boşluğun 1970'li yılların politik ortamında genç kuşaklar arasında yayılan radikal ideolojilere eşlik eden alternatif ideolojik marşlar tarafından doldurulduğu görülmektedir. 12 Eylül darbesi ile toplumsal ve siyasal alanda yeni bir ulusal birlik ideolojisi kurmak isteyen siyasal seçkinlerin milli marşını siyasal şiddet aracı olarak kullandıkları ve buna tepki olarak İstiklâl Marşı'nın baskıcı ve otoriter devlet anlayışıyla özdeşleştirildiği bir ortamın oluştuğu ifade edilebilir. Sonuç olarak İstiklâl Marşı tartışmalarının yüz yıllık seyri üzerinden Türkiye'de ulusal kimlik sorununun derinleştiği ortaya konmaktadır.</p>	<p>National anthems are national symbols that reveal the identity and character of nations, their goals and aspirations. The social actors who manufacture and distribute national symbols as sociologically constructed objects are political elites. In this context, the desire of the political elites to benefit from the binding and unifying function of the anthem in the process of constructing and adopting the national anthems is a common feature in all marches. The process of accepting, adopting and discussing a poem as a national anthem provides important clues about the constructed national identity. In this article, the hundred-year course of the debates on the National Anthem will be discussed in the context of Turkish political history and the problem of nation-building. In this context, when the course of the debates is followed, it will be revealed that the gap between the official ideology and the national anthem gradually deepened and the gap created was filled by the ideological anthems accompanying alternative ideologies among the younger generations in the political environment of the 1970s. It is stated that with the September 12 military coup, the political elites who wanted to establish a new national unity ideology in the social and political field used the national anthem as a means of political violence, and in response to this, an environment emerged in which the national anthem was identified with the oppressive and authoritarian understanding of the state. As a result, it is revealed that the national identity problem in Turkey has deepened over the course of the 100-year-old national anthem debates.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Milli Marşlar, İstiklâl Marşı, Ulusal Kimlik, Kemalizm, Milliyetçilik</p>	<p>Keywords</p> <p>National Anthems, Turkish National Anthem, Nation Building, Kemalism, Nationalism.</p>

^a Arş. Gör., Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Email: vefa.kaya@samsun.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş: Sosyal Bilimlerin Nesnesi Olarak Milli Marşlar

Bütün milli marşlar ortak bir ikili işleve sahiptir: Kendi içlerinde milletleri birleştirici, bütünleştirici, bağlayıcı bir fonksiyon icra ederken, milletlerarası çerçevede milletlerin ayırt edici, karakteristik özelliklerini ortaya koyarlar. Bu bağlamda marşlar, bir milletin kimliğini ve karakterini, iktidardakiler tarafından ortaya konduğu şekliyle ruh halini, arzularını ve hedeflerini temsil ederler. Marşlar bir milletin “kartvizitine” dönüşür. Milletlerin kendilerini birbirlerinden ayırdıkları veya kimlik sınırlarını yeniden doğruladıkları modern işaretlerdir. Milli marşların okullarda öğretilmesi ve resmi törenlerde okunması ile ülke nüfusunun genelinde yaygınlaştırılması söz konusu birleştirici, bütünleştirici işlevinden faydalanma hedefinin bir ürünüdür. Böylece devlet seçkinleri milli marşa diğer vatansever şarkılarda olmayan özel bir meşruiyet kazandırır. Sosyolojik açıdan inşa edilmiş nesnelere olarak ulusal sembollerini imal eden ve dağıtımını sağlayarak meşruiyet kazanmasını sağlayan toplumsal aktörler ise siyasi seçkinlerdir. Siyasi seçkinler bu sembollerini, karşılaştıkları toplumsal koşullara ve halka yansıtmak istedikleri hedeflere göre dönüştürürler (Cerulo, 1989: 76-80). Siyasi seçkinlerin modern ulus devlet inşa süreçlerinde bir ulusal kimlik oluşturmak, var olan ulusal kimliği güçlendirmek ve bütünleştirmek için kullandıkları ulusal semboller içerisinde en önemlileri bayrak ve milli marşlardır. Bu açıdan bir ülkedeki milli marş tartışmaları o ülkenin ulus inşası ile toplumsal ve siyasal dinamikleri hakkında önemli bir analiz nesnesi olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, İstiklâl Marşı'na ilişkin tartışmalar ulus inşası¹ problemi çerçevesinde tarihsel bir perspektifle ele alınacaktır. İstiklâl Marşı'na ilişkin literatüre bakıldığında milli marş ile ilgili tartışmaları içeren metinlerin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Turinay'ın çalışması (2007), Erken Cumhuriyet döneminde İstiklâl Marşı üzerinden yaşanan tartışmaları ve milli marş değiştirme çabalarını dönemin aktörleri üzerinden ele alan, polemik yönü ağır basan önemli bir metindir. Öztürkçü (2015), Mehmet Âkif'in vefatından sonra dönemin öne çıkan edebiyat dergilerinden biri olan Yeni Adam'da Âkif hakkında aydın ve edebiyatçı çevrelerin görüşlerini incelemektedir. Arabacı ve Şahin ise (2018), tek parti döneminde İstiklâl Marşı'nı değiştirme çabaları üzerine müstakil bir eser ortaya koymuştur. Bu çalışma ise, Erken Cumhuriyet dönemine yoğunlaşan milli marş üzerine tartışmaları Türk siyasal hayatı bağlamında ve ulus inşası problemi çerçevesinde incelemektedir.

İstiklâl Marşı, ilk kabul edildiği zamandan bugüne kadar sürekli tartışmaların odağında bir marş olmuştur. Bu tartışmaların yüz yıllık süreçte hangi eksende yürütüldüğü ve hangi dönemlerde nasıl farklılaştığı meselesi, Türk siyasal hayatında yaşanan dönüşümlere ve milli kimlik problemine ayna tutmaktadır. Bir başka deyişle İstiklâl Marşı tartışmaları, Türkiye'nin ulus inşasında karşılaştığı sorunları, imkân ve sınırlılıkları ortaya koymasından önemli bir veri olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda makalenin amacı, ulus inşası problemini tarihsel bir bağlam içerisinde İstiklâl Marşı ile ilgili tartışmalar üzerinden değerlendirmektir. Böylece çalışmanın, İstiklâl Marşı'na ilişkin tartışmaların bütününe kapsama iddiasından uzak bir biçimde, Türk siyasal hayatı

¹ Ulus inşası kavramı, ulusun modern çağda ortaya çıkmış sosyal bir kurgu olduğu argümanını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda literatürde yaptıkları kuramsal çalışmalarla milliyetçilik araştırmalarını etkileyen Benedict Anderson (1983), Ernest Gellner (1983) ve Eric Hobsbawm'ın (1991) ulusun modern bir kurgu olduğu fikrinde birleştikleri görülmektedir (Arslan, 2012: 395-396). Bu yaklaşımın karşısında, ulusun tarih öncesi kökenlere sahip sosyal ve tarihsel bir gerçeklik olduğu, bu bağlamda ulusun milliyetçi ideolojinin bir icadı olmadığı ve milliyetçiliği yaratan kaynağın ulus olduğu düşüncesi vardır. Bu yaklaşım tarihi yardıma çağırarak ulusların doğal bir biçimde gelişim gösterdiğini vurgulamaktadır (Kerestecioğlu, 2007: 312-313). Bu makalede ulus kavramı tarih öncesi veya tarih-üstü bir hakikat olarak değil, modern çağda ortaya çıkmış tarihsel bir entite olarak ele alınmaktadır.

bağlamında ideoloji ve siyasal seçkinlere odaklanan bir çerçevede üzerinden meseleyi incelemeye çalıştığı ifade edilmelidir. Bu çerçevede İstiklâl Marşı ile ilgili tartışmaları dönemleştirerek incelemek işlevsel olacaktır. Bu çalışmada milli marş tartışmaları, Erik Jan Zürcher'den mülhem bir tasniflendirme (Zürcher, 1993) ile 1923-1960 yılları arasındaki dönem için birinci, 1960-1980 arası dönem için ikinci ve 1980 sonrasındaki süreç için üçüncü cumhuriyet dönemi üzerinden ele alınacaktır². Bu üç dönemde yaşanan tartışmaların değişen eksenini, ulusal kimlik problemi açısından Türkiye'nin hangi evrelerden geçtiğini göstermektedir.

2. Birinci Cumhuriyet Döneminde (1923-1960) Milli Marş Tartışmaları: “Canavar” Batı İmgesinin Reddi ve Seküler Milliyetçilik

İstiklâl Marşı yüz yıl önce milli mücadelenin en çetin koşullarında kabul edilmiş bir marştır. İstiklâl Marşı ilk kez 1 Mart 1921 tarihinde Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından TBMM kürsüsünde okunmuştur. Meclis zabıtlarında ilk okunduğu sırada büyük bir coşkuyla sürekli biçimde alkışlandığı ve İstiklâl Harbi devam ettiği için “Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda” mısraından sonra inşaallah sadaları yükseldiği ifade edilmektedir (TBMMZC, D:1, C:9, s.13-14, 1 Mart 1921). İstiklâl Marşı kendisini doğuran tarihsel koşullar açısından bakıldığında milli mutabakat metni hüviyetinde olmasına karşın kabul edildiği günden beri sürekli tartışılmaktadır. Nitekim 12 Mart 1921 tarihinde İstiklâl Marşı'na yönelik ilk itiraz TBMM'de kabul edildiği sırasında bazı milletvekillerinden gelmiştir. Kütahya Milletvekili Besim Atalay Bey, milli marşların halkın içinden çıkması gerektiğini ifade ederek ödül konarak yarışma münasebetiyle ısmarlama yazılmış bir şiirin milli marş olamayacağını ifade eder. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ise Akif Bey'in para ödülü olduğu için müsabakaya katılmadığını, ancak ödül şartının kaldırılmasıyla şiiri yazdığını aktarır. Daha sonra söz alan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise, Hamdullah Suphi Bey'in marşın kabulü için acele etme kararına iştirak etmediğini, İstiklâl Marşı'nın milletin ruhundan doğma bir marş olmadığını ifade ederek şiirin bir edebiyat komisyonuna havale edilmesi gerektiğini ifade eder. Tunalı Hilmi'nin şiiri değiştirme gayretleri sonuç vermeyince, İstiklâl Marşı ezici çoğunluk tarafından milli marş olarak kabul edilir. İlk marş tartışmasıyla ilgili önemli olan husus, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in İstiklâl Marşı şiirinin halkta karşılığı olup olmadığı tartışmasına dair söylediği çarpıcı sözlerdir: “Bahusus ki arkadaşlar ısmarlama sözü ve halkın tercümanı olmaz sözü yanlıştır. Çünkü halkın temsilcileri olan sizlerin huzurunda okunan şiirin yüksek heyetiniz üzerindeki azami tesirine bendeniz de şahit oldum. Eğer halk üzerine olan tesirini anlamak için kendi kalbimizden başka miyarımız varsa o başkadır. Eğer halkın teessürünü kendimiz anlayacak olursak halkın kalbini de anlamış oluruz”. (TBMMZC, D:1, C:9, s.88, 12 Mart 1921). Bu açıklama dönemin hâlet-i ruhiyesini ve siyasal atmosferi açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Milletin temsilcisi olan vekiller ile millet arasında kurulan özdeşleşim seçkinler ile halk arasındaki ikiliğin görünmez hale geldiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda İstiklâl Harbi'nin henüz kazanılmadığını ve ülke içinde sosyo-politik kontrolün en düşük seviyede olduğunu hatırlamak gerekir. O halde İstiklâl Marşı, Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmiş büyük bir imparatorluğun esasını teşkil eden bir milletin ölüm-kalım mücadelesini yansıtmaktadır. Böylece milletin bizatihi kendisinin dönemin askeri, siyasal ve entelektüel seçkinleriyle birlikte siyasal ve toplumsal bir özne olarak milli mücadelede yerini aldığı bir sürece işaret eder.

TBMM'de büyük bir coşkuyla, defalarca ayakta dinlenilerek kabul edilen İstiklâl Marşı'nın 1925 gibi oldukça erken bir tarihte değiştirilmeye çalışıldığı, bu amaçla yeni bir yarışma düzenlendiği

² Zürcher'in (1993) tasnifinin bu çalışmada tercih edilmesi, Türk siyasal hayatında askeri darbe dönemleri sonrası oluşan siyasal rejimler arasındaki süreksizlik ve kopuşların radikal bir biçimde ifade edilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

bilinmektedir³. Dönemin kültür müdürü ve 1925 yılında gerçekleşen devlet marşı yarışmasının sorumlusu olan Dr. Hamit Zübeyir Koşay kendi el yazısıyla yazdığı marş şartnamesinde İstiklâl Marşı'nı şöyle değerlendirmektedir: “Âkif Bey'in şiirinde, “medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar” gibi gazetelerde kıyl ü kali mucib olan ibarelerden ma'ada Türklüğe sembol olacak bir marşta Türk kelimesi bir defa olarak geçmez. Âkif Bey'in İstiklâl Marşı mücadele günlerinin bir hatırası olarak yaşamalı, merasimlerde ve mekteplerde söylenmelidir. Fakat devlet marşının güftesi yüce Türk milletinin medeni gaye ile yürüdüğünü, Cumhuriyete istidlal ettiğimiz manayı ve Türk milletini saadete ulaştıranlara umumi tarzda şükran ifade etmelidir” (Arabacı ve Şahin, 2018: 136-137). Bu açıklamaların ardından devlet marşının merasimlerde ayakta kalacak zevatın yorulmaması için daha kısa olması ve milli marş güfte ile bestesinin ümit saçacak surette neşeli olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu şartname dönemin Millet ve Akşam gazetelerinde 13 Kasım 1925 tarihinde resmen duyurulmuştur (Arabacı ve Şahin, 2018: 138-141). Bu açıklamalardan hareketle İstiklâl Marşı'nın Cumhuriyet'in radikal batılılaşma projesiyle çatıştığı için değiştirilmek istendiği söylenebilir. Böylece 1925 gibi oldukça erken bir tarihte İstiklâl Marşı'nın artık milli mücadelenin bir “hatırası” olarak, meşakkatli ve mücadele dolu günlerin bir nostaljisi olarak değerlendirildiği dikkat çekmektedir. İstiklâl Marşı'nın değiştirilmek istendiği 1925 yılının sonlarında Akif'in Mısır'a bir nevi sürgün olarak gitmek zorunda kalması da bu açıdan manidardır. İki olay arasında bir irtibat olup olmadığına dair elimizde herhangi bir veri olmamasına karşın İstiklâl Marşı ve Akif üzerine tartışmaların Akif'in Mısır'a gitmesiyle daha fazla alevlendiği açık bir şekilde söylenebilir. Akif'in 1936 yılı sonunda hasta olarak ülkeye dönmesi ve kısa süre içinde ölmesinin akabinde ise İstiklâl Marşı'nın kaldırılması yeniden gündeme gelmiştir. Bu dönemde özellikle Nurullah Ataç'ın Akif'i ve İstiklâl Marşı'nı ele alan eleştiri yazıları öne çıkmaktadır. Ataç'a göre istiklâl fikri Türkiye için artık aşılımış bir ideali temsil eder. Milli marşta yer alan yoğun dini semboller ve Batı medeniyeti karşıtlığı, yüzünü Batı'ya ve çağdaş uygarlığa dönmüş bir Türkiye'nin ideallerine uygun düşmemektedir (Turinay, 2007: 81). Ataç'ın alevlendirdiği tartışmayla milli marşın yeniden kaldırılması gündeme gelmiştir. 1938 yılının başlarında Ulus Gazetesi'nde yeni bir milli marş yazılması için yarışma düzenlenmiştir. Ancak kamuyounda tepki uyandırmamak için söz konusu yarışma, onuncu yılda yapıldığı gibi Cumhuriyet'in onbeşinci yıl kutlamalarına özel olarak kullanılacak bir onbeşinci yıl marşı olarak ilan edilmiştir. Daha sonra kazanan eserin İstiklâl Marşı'nın yerine yeni bir milli marş olarak benimsenmesi planı benimsenmiştir (Turinay, 2007: 86-87). Daha önce tıpkı Akif'e yapılan milli marş teklifi gibi ilgili dönemde Falih Rıfkı Atay bu yarışmaya katılması için büyük şair Necip Fazıl'a teklif götürmüştür. Necip Fazıl yarışmanın iptal edilip marşı kendisinin yazması koşuluyla teklifi kabul etmiş ve nihayetinde Büyük Doğu Marşı'nı yazmıştır.⁴ Ancak Atatürk'ün ağırlaşan hastalığı nedeniyle marş kendisine takdim edilememiş ve İsmet Paşa'nın Reis-i Cumhur olmasıyla proje rafa kaldırılmıştır (Arabacı ve Şahin, 2018: 130-131).

Akif'le ilgili tartışmalarda dönemin aydınlarında ikili bir ruh hali göze çarpmaktadır. Bir yandan Akif inkılâpların düşmanı bir islâmcı olarak yaftalanır ancak aynı zamanda samimi bir vatansever şair, yobaz olmayan bir müslüman, şahsiyet sahibi bir kişilik ve en önemlisi kendi kuşağı arasında 1908 Jön Türk Devrimi'nden Milli Mücadele döneminin sonuna kadar tarihin “doğru tarafında” yer almış

³ 1925 yılında İstiklâl Marşı yerine yeni bir devlet marşı seçmek için bir müsabaka düzenlenmesi, 2008 yılında Kasım Kocabaş isimli bir öğretmenin internet üzerinden satın aldığı belgelerin incelenmesiyle ortaya çıktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kasım Kocabaş, *Sandıktan Çıkan Belgelerle İstiklâl Marşı'nın İstikbal Mücadelesi*, İstanbul, 2016.

⁴ Süreçle ilgili Necip Fazıl'ın tanıklığını içeren ayrıntılı bilgi için bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *Bâbîâli*, İstanbul, 1975.

bir aydın figür olarak telakki edilir. Falih Rıfki'nin Akif hakkındaki yazısı dönemin aydınlarının bu tutumunu çok iyi yansıtır:

“Birçok fikirlerde birleşemediğimiz Akif'in, bizden asla ayrılmayan tarafı, şerefli ve müstakil bir millet görmek davası idi. Akif kara softaların birbirinde gördüğümüz zilletlerin hepsinden uzak kalmıştır. Bizim fikirlerimize düşmanlığı, onu asla, vatana aykırı bir politika işine sürüklememiştir. Akif, şerefli ve müstakil bir millet olmamız için, fikirlerinin zaferini istiyordu. Halbuki şerefli ve müstakil bir millet olmamızı, bizim fikirlerimizin zaferi temin etmiştir. Akif şimdi milli marş güftesinde hayal ettiği İstiklal Türkiye'sinin topraklarında yatıyor. İnandığı Allah'tan bu Türkiye'nin mes'ut ve kudretli kalmasından başka hiçbir şey dilemeyerek ölmüştür” (Atay, F. R. (1937, 20 Ocak). Yedi Gün; aktaran Turinay, 2007: 82).

Akif'e yönelik bu ikili bakış açısını İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Akif'in ölümünün ardından Yeni Adam Dergisi'nde Akif hakkında yapılan ankette bulmak mümkündür. Anket, Akif'in ölümünden iki buçuk ay sonra Yeni Adam'ın 167 ve 172. sayılar arasında yayınlanan, dönemin önemli şair, yazar ve devlet adamlarından oluşan 22 kişilik bir gruba sorulan 7 soruya verilen cevaplardan oluşmaktadır. Ankette “çok mühim sayılan” yedi soru şunlardır: 1. Âkif milliyetçi bir şair midir, İslâmcı bir şair midir? 2. Âkif bir sınıf şairi midir, yoksa halk şairi midir? 3. Âkif'in Türk inkılâbına hizmeti var mıdır? 4. Âkif'in edebiyata teknik bakımdan hizmeti olmuş mudur? 5. Âkif'in memleketten uzaklaşmasını nasıl izah edersiniz? 6. Eserlerinde sosyal bir tez var mıdır? 7. Âkif'in insanî olan tarafları var mıdır? (Öztürkçü, 2015: 10-11). Ankette özellikle üç, dört ve beş numaralı soruların açık bir şekilde olumsuz yargı yüklü sorular olduğu görülmektedir. Akif'e yönelik olumsuz tutumu daha iyi anlayabilmek için 12 Nisan 1937'de Abdülhak Hamit'in ölümü üzerine sona erdirilen Akif anketinden hemen sonra aynı dergide çıkan Abdülhak Hamit anketine bakmak yeterlidir. Hâmit'in eserlerindeki kelimelerin sayısı kadar ağaç dikmek istediğini belirten Baltacıoğlu'nun yazarlara Hâmit için sorduğu 7 soru şunlardır: 1. Hâmit'in ölümü karşısındaki intibalarınız nedir? 2. Hâmit'in Türk edebiyatına getirdiği yenilikler nelerdir? 3. Hâmit en büyük Türk şairi midir? 4. Hâmit'te muayyen bir felsefi görüş var mıdır? 5. Hâmit'in eserleri arasında en değerlisi hangisidir? 6. Hâmit'in eserleri bütün insanlığın malı sayılabilir mi? 7. Hâmit'in eserleri yabancı dile çevrilmeli midir? (Öztürkçü, 2015: 12-13). Yeni Adam Dergisi'nin Akif'e karşı olumsuz bir tavır içerisinde olduğu Abdülhak Hâmit örneği ile kıyaslanınca açıkça görülmektedir. Anket içerisinde yer alan Akif'in Türk inkılâbına hizmeti olup olmadığı sorusu ise İstiklâl Marşı'nın gündeme gelmesine neden olmuştur çünkü bu soruya olumlu cevap verenlerin en önemli dayanağı milli marş olmuştur. Örneğin Peyami Safa, “İstiklâl Harbi, Türk inkılâbının başlangıcı sayıldıkça İstiklâl Marşı bu inkılabın tarihinde yer alacak eserdir” ifadesiyle milli marşın inkılâba hizmet olduğunu iddia eder. Şükufe Nihal, Zekeriya Sertel ve Yaşar Nabi ise soruya olumsuz yanıt vererek Akif'in inkılâba hiçbir hizmeti olmadığını ifade ederler. Olumsuz yanıtlar arasında Suphi Nuri İleri'nin İstiklâl Marşı hakkında yaptığı eleştiri milli marş tartışmalarının yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Nuri'ye göre bu marş Türklerin hakiki duygu ve düşüncelerini yansıtmaz, hatta insana yüksek ve kuvvetli bir heyecan vermez. Coşturan, ağlatan ve güldüren cinsten müspet ve dinamik bir marştan ziyade uyutan, menfi ve statik bir marştır. Eleştirilerini doğrudan yazara yönelten Suphi Nuri, İstiklâl Marşı'ndaki duygu eksikliğinin nedeninin şairin bizatihi kendisi olduğunu vurgular: “Zaten Âkif, Türk'ün milli heyecanını duysa, anlasa ve sevse idi bizi bırakıp Mısır'a gitmezdi. Âkif nerede, millilik nerede, milli heyecan nerede?” Ankete katılan Nurullah Ataç da anketin devam ettiği günlerde Akşam gazetesindeki köşesinde Suphi Nuri'yi destekleyerek milli marşı eleştirir (Öztürkçü, 2015: 19-24). Bu ankete katılanların dile getirdiği görüşlerden hareketle Osmanlı'nın son döneminde doğmuş ve Milli Mücadele'ye bilfiil katılmış olan kuşak için Akif'in ve İstiklâl Marşı'nın bir turnusol işlevine sahip olduğu söylenebilir. İnkılâpları ve resmi ideolojiyi

önceleyen aydınlar medeniyet savunusu üzerinden İstiklâl Marşı'na ve Akif'e karşı bir pozisyonda yer almışlardır. İnkılâpları destekleyip desteklememenin ötesinde milli mücadeleye ve uğruna savaşılan değerlere sadakatle bağlı kalanlar ise Akif'i ve İstiklâl Marşı'nı desteklemekten geri durmamışlardır. Burada dar bir ideolojik kamplaşmanın ötesine işaret etmek gerekir⁵. Bu açıdan örneğin Nazım Hikmet'in Kurtuluş Savaşı Destanı adlı şiirinde "Akif inanmış adam / büyük şair" diyerek İstiklâl Marşı'nı anti-emperyalist bir söylem içerisinde savunan çizgisi, İstiklâl Marşı tartışmalarının ideolojik denklemlere ve kültürel çatışmaya indirgenmemesi gerektiğini göstermektedir⁶.

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ve ardından çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte milli marşın değiştirilmesi gündemden düşmüştür. İstiklâl Marşı değiştirilememiş olsa da gerek yapılan tartışmaların muhtevası gerekse şiirin bütünsel anlamını muğlaklaştıran bestesi İstiklâl Marşı'nın milli mutabakat metni olmasının önüne set çekmiştir. Kısaca radikal bir batılılaşma programı benimsemiş resmi ideolojinin talep ettiği seküler ulus kimliğine dayalı, Batı'yla ve değerleriyle barışık, daha kısa ve daha neşeli bir ulusal marş isteği, resmi çevrelerde İstiklâl Marşı'nın kaldırılmasına kadar varan tasarımlara yol açmıştır. Türkiye'nin istikbalinin Batı uygarlık alemine intibak etmek olduğuna inanan Cumhuriyet rejimi, İstiklâl Marşı'nın ortaya koyduğu canavar Batı imgesini unutturmayı amaçlayan bir siyaset izlemiştir. Rejimin öngördüğü ulus inşası ile İstiklâl Marşı'ndan çıkan millet ideali arasındaki tezatlığın milli marşın gençlik üzerinde etkisinin zamanla azalmasına yol açtığı söylenebilir.

İstiklâl Marşı'nın serencamı ile genç kuşaklar arasındaki ilişki bu açıdan önem taşımaktadır. Akif öldüğünde devlet töreni yapılmayan ve yok sayılan milli şairin cenazesine İstanbul Üniversitesi'nin idealist gençlerinin sahip çıktığı bilinmektedir. Ancak ilerleyen süreçte inkılaplar doğrultusunda batılılaşmış genç kuşakların İstiklâl Marşı'ndan ve Akif'ten giderek daha fazla uzaklaştıkları söylenebilir. Akif hakkında yazdığı biyografide Mehmet Emin Erişirgil'in 1947 yılında Halkevleri'ndeki bir toplantıda gençlerin İstiklâl Marşı hakkındaki eleştirel görüşlerini içeren tanıklığı düşündürücüdür. Marşın "korkma" diye başlaması ve çok yavaş olması gibi eleştiriler getiren bir gencin "İstiklâl Harbi artık geçti, şimdi mesut bir hayata girdik. Bu hayatın marşını istiyoruz." şeklinde serzenişte bulunması ve akabinde ona destek olan başka bir gencin, "Ben, softa Mehmet Âkif'in marşını söylerken hele o şiirde, "Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar, "Medeniyet" dediğin tek dişi kalmış canavar?" mısrası olduğunu düşünürken doğrusu utanıyorum bu asırda Türk'üm demeye..." ifadeleri, 1945 sonrası Cumhuriyet kuşaklarının İstiklâl Marşı'na yönelik değişen menfi tutumlarını göstermektedir (Erişirgil, 2017: 331-332).

⁵ İnkılâpları savunan ve resmi ideolojiye bağlı kalan Mithat Cemal Kuntay'ın Mehmet Akif'in biyografisi, kişiliği ve sanatını ele aldığı eserinin (2010) literatürde Akif hakkında yazılmış en önemli eserlerden biri olması, İmparatorluğun son döneminde doğan aydın kuşak arasında Akif'in ideolojiler-üstü müstesna konumunu göstermektedir.

⁶ İsmet Özel, Nazım Hikmet'in *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nın 1965 yılı ilk baskısında yer alan "büyük şair" mısraının büyük şairliği Mehmet Akif'e yakıştıramayanlar tarafından sonraki baskılarda sansür edildiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özel, İ. (2001, 13 Şubat). İade-i İtibar, *Yeni Şafak*. Edebiyat araştırmacısı Beşir Ayvazoğlu da "büyük şair" mısraının çıkarıldığını fark etmiş, ardından İsmet Özel'in keşfini okuyunca hâlâ işleyen bir sansür mekanizması olduğunu ortaya koymuştur: Ayvazoğlu, B. (2017, 20 Temmuz). Nâzım'a Göre Yahya Kemal ve Âkif, *Karar*.

3. İkinci Cumhuriyet Döneminde (1960-1980) Radikalizmin Yükselişi: İstiklâl Marşı Protestoları ve Alternatif Marş Arayışları

1960'lı yıllar, Türk siyasal hayatında farklı siyasal çizgilerin ayrıştığı ve ideolojik farklılaşmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu ayrışmalar ve ideolojik çatışmaların derinleşmesi aynı zamanda siyasal hareketlerin merkezden uzaklaşmasına ve radikalizmin yükselişine zemin hazırlamıştır. DP döneminde başlayan ekonomik kalkınma sürecinin bir sonucu olarak köyden kente göç, kentleşme, 1961 Anayasası'nın yol açtığı liberal siyasal ortam gibi pek çok faktörün birleşmesi sonucu ortaya çıkan ideolojik bölünmeler toplumsal ve siyasal değişimlere neden olmuştur (Heper, 2018: 189-190). Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1960'lı yılların sonlarına doğru Türkiye'de siyasi partilerin bölünerek çoğalma ve kutuplaşma eğilimine girdikleri söylenebilir. Adalet Partisi çatısı altında birleşen muhafazakâr, milliyetçi ve islâmci çizgiler, 1960'ların sonuna gelindiğinde kendi bağımsız politikalarını izlemek üzere ayrı partiler kurmuşlardır. Bu çerçevede 1969 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin MHP'ye dönüşmesi ve böylece milliyetçilerin bir parti etrafında toplanması, 1970'de ise Erbakan'ın liderliğinde parti içinde islâmci kanadın ayrılarak Milli Nizam Partisi'nin kurulması ve aynı yıl DP'nin mirasını sahiplenen Sadettin Bilgiç ile Ferruh Boybeyli çevresinde toplanan grubun AP'den ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmaları Türk sağında yaşanan bölünmeleri açık bir biçimde göstermektedir (Demirel, 2017: 51-62). Benzer bir ideolojik bölünme ve ayrışma durumunun Türkiye solunda da aynı dönemlerde yaşandığı söylenebilir. 1961 yılında kurulan ve parlamentoya girebilmiş ilk sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi, 1965 seçimleri öncesinde İnönü'nün "ortanın solu" açıklamasıyla CHP'nin siyasal yelpazede merkez solda bir parti olarak konumlanmasına neden olmuştur. Böylece CHP çok partili hayata geçişten sonra ilk kez bürokratik tutuculuğu aşarak kendi siyasal çizgisini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu durum CHP'nin doğal müttefiki olarak kabul edilen bürokrasi, ordu, üniversiteler ve aydın çevrelerin birliğinin bozulmasıyla sonuçlanmıştır. Güncel siyaset alanında da CHP içerisinde ortanın solu çizgisine muhalefet eden ve Atatürkçülüğün sağcı bir yorumunu benimseyen bir grup, 1967 yılında Turhan Feyzioğlu önderliğinde CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurmuştur. Daha sonra yapılan siyasal ittifaklarla ismi Milli Güven Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak değişen siyasal akımın önemi, Kemalizmin farklı yorumlarının yeni siyasal partilerin kurulmasına yol açabilecek kadar kendi içinde bölünmeye uğradığını göstermiş olmasıdır. Böylece tek-partili dönemden 27 Mayıs 1960 darbesine kadar seçkinler arasında birleştirici bir unsur olan Kemalizm, süreç içinde siyasal seçkinler için ortak ideoloji olma vasfını kaybetmiştir (Özbudun, 1995: 26-27).

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra milli marşın değiştirilmesi yeniden gündeme gelse de böyle bir teşebbüs halkın taleplerine duyarlı olması gereken bir demokratik siyasal rejim içerisinde akim kalmaya mahkum olmuştur. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde artık İstiklâl Marşı'na yönelik sorgulamaların devlet seçkinlerinden ziyade çeşitli siyasal akımlara mensup çevrelerden gelmeye başlaması dikkat çekicidir. Bu çerçevede ilgili dönemde sosyalistlerin ve islâmcıların milli marş reddetme eğilimine girmeleri ve alternatif marş arayışları önem kazanmaktadır. Bu dönemde esasında erken Cumhuriyet döneminden farklı olarak kamuoyunda güçlü bir İstiklâl Marşı ve Akif tartışması yoktur. İstiklâl Marşı, radikalleşmiş genç kuşaklar arasında, şairi Mehmet Akif'ten ve muhtevasından soyutlanarak devletin resmi ideolojisi olarak algılanmaktadır. Milli marş çeşitli siyasal gerekçelerle reddedilmekte ve alternatif marş arayışıyla başka ülkelerin tecrübelerine bakılmaktadır. Bu çerçevede 1960'ların sonlarından itibaren radikalleşen sosyalist gençlerin İstiklâl Marşı'na karşı süreç içerisinde bir tepki geliştirdikleri görülmektedir. 1970'li yılların sonlarında solun ideolojik olarak güçlü olduğu okullarda milli marşın açıkça protesto edildiği sembolik olaylar yaşanmıştır. Bunlar arasında özellikle 8 Ağustos 1979 tarihinde ODTÜ'nün yeni öğretim yılında

devrimci öğrencilerin, “ırkçı ve gerici” buldukları İstiklâl Marşı okunurken ayağa kalmayı reddetmeleri ve İstiklâl Marşı bitince de Enternasyonel Marşı'nı söylemeleri dönemin basınında yoğun tartışma yaratmıştır (Kara ve İbanoğlu, 2011: 38). Bu tarz sembolik olayların gençler arasında ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, milli kimliği güçlendirmek ve toplumu bütünleştirmek adına inşa edilen ulusal sembollerden biri olan milli marşın fonksiyonunu icra edemediğini göstermektedir.

1970'li yılların politik atmosferinde İstiklâl Marşı'na yönelik reddedici tutum yalnızca sosyalistler arasında değil aynı zamanda İslâmcı genç kuşak arasında da yaygınlaşmıştır. Dönemin İslâmcı basınında 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin etkisiyle İnkılâp Marşı'na yönelik yoğun bir ilgi ve özlem söz konusu olmuş, bu çerçevede İslâmi bir marş olarak görülmemeyen İstiklâl Marşı tartışmaya açılmıştır. Haftalık çıkan Tevhid ve Hicret gazetelerinde Selahaddin Eş Çakırgil ve Hüsnü Aktaş gibi dönemin İslâmcı yazarları İstiklâl Marşı'nı İslâmi olmadığı gerekçesiyle eleştiren makaleler yazmışlardır. Çakırgil yazısında İstiklâl Marşı'nın Türkiye için bir “consensus” olamayacağını ilan ederken, Hüsnü Aktaş ise “İstiklâl Marşı Tahrif Edilmiştir” başlıklı yazısında İstiklâl Marşı'nı Türkçü Hamdullah Suphi'nin tahrif ettiğini ve tahrif edilmiş şekilde TBMM'de okuduğunu, Akif'in kavmiyetçi görüşe sahip olmadığı için “kahraman ırkıma bir gül, ne bu şiddet bu celâl” mısraını yazamayacağını, Akif'in bu sebeplerden ötürü şiiri Safahat'a dahil etmediğini iddia etmiştir. Bu tartışmalarda millet ve vatan kavramları seküler olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş, İstiklâl Marşı ise seküler ulus devletin milliyetçi ideolojisinin bir sembolü olarak algılanmıştır (Yeşil, 2021). İran Devrimi'nin etkisiyle 1970'li yılların sonunda İslâmcı aydınlar arasında İstiklâl Marşı ile ilgili yürütülen bu tartışmaların sembolik olarak önemli bir olayla sonuçlandığı söylenebilir. 6 Eylül 1980 günü Konya'da MSP'nin düzenlediği meşhur Kudüs'ü Kurtarma Mitingi'nde İstiklâl Marşı okunurken gruptan bazı kişilerin ayağa kalkmaması, 12 Eylül darbesinin gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Bu hadise İslâmi çevrelerde bir operasyon olarak görülse de, nihayetinde ilgili dönemde İstiklâl Marşı'na karşı İslâmcı bir duyarlılığın ortaya çıktığı ve kendisine uygun bir toplumsal zemin bulunduğu bir gerçektir. Bu açıdan 1970'li yılların sonuna gelindiğinde İstiklâl Marşı'nın erken dönem tartışmaların aksine resmi ideolojiyle uyuşmadığı için değil, bilakis resmi ideolojiyi yansıttığı için çeşitli ideolojilere mensup çevrelerce eleştirildiği söylenebilir. Sonuç olarak İstiklâl Marşı'nın 1970'li yıllardan itibaren belli çevrelerde sorgulanması ve alternatif marşlara yönelik eğilim, ideolojik çatışmaların ulusal kimliği nasıl aşındırdığını göstermektedir.

4. 12 Eylül ve Türk-İslâm Sentezi İdeolojisi: İstiklâl Marşı ile Toplum Zapt u Rapt Altına Almak

Kaotik anarşi ortamının ve siyasal şiddetin yaygın olduğu bir ortamda 12 Eylül 1980 tarihinde TRT Radyosu'nda çalınan İstiklâl Marşı ve Harbiye Marşı'nın ardından okunan Milli Güvenlik Konseyi bildirisiyle askeri darbe kamuoyuna ilân edildi. İstiklâl Marşı'na yönelik saygısız tutum ve davranışlar bahane edilerek darbenin meşruiyeti için kullanılan İstiklâl Marşı'nın 12 Eylül sonrası dönemde siyasal seçkinler için ulusal birliğin yeniden tesis edilmesinde önemli bir ulusal sembol olarak görüldüğü söylenebilir. Devlet seçkinleri için ulusal birliğin yeniden tesis edilmesi meselesinin yalnızca 1970'li yılların iç savaşı andıran sağ-sol çatışmaları nedeniyle değil aynı zamanda 1980 sonrası Üçüncü Cumhuriyet olarak ifade edilebilecek olan dönemde yükselişe geçen etnik ve dinsel taleplerin bastırılması için de önemli bir hedef olarak düşünüldüğü ifade edilebilir. Bu amaç doğrultusunda din dersleri yeniden zorunlu hale getirilerek toplumsal bütünleşmeyi sağlamak adına dini ve milli bir söylem geliştirilmiştir. Bu çerçevede İstiklâl Marşı ilk kez 1982 Anayasası'nda değiştirilemez maddeler arasında yer alarak anayasal güvence altına alınmıştır. Böyle bir kararın alınmasında İstiklâl Marşı'nın ihtiva ettiği anlamdan ziyade törensel bir

hassasiyetle devlet otoritesinin sembolik olarak yeniden tesis edilmesi düşüncesinin rol oynadığı söylenebilir. Nitekim Danışma Meclisi Tutanakları'na bakıldığında, üyelerin okullarda sosyalist öğretmenlerin etkin olmasından ve okullardaki sosyal ortam aracılığıyla gençlerin Enternasyonel Marşı öğrenmesinden rahatsız oldukları görülmektedir. 1970'li yıllarda okullarda milli marşın okunmadığına ilişkin çeşitli söylentilerin giderek yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Danışma Meclisi'nde bir üyenin yeni anayasanın değiştirilemez maddeleri içerisinde İstiklâl Marşı'nın ve Türk bayrağının dahil edilmesi ile ilgili değerlendirmesi meseleyi açıkça ortaya koymaktadır:

“Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti hakkındaki 3 üncü madde ile getirilen açıklık ve yenilik, eski maddeye bayrağımızın şeklinin, millî marşımıza ait hükümlerin eklenmesinden ibarettir. Geçmişin acı tecrübeleri, yani ihtiyaç bu hükümlere yer verilmesini kaçınılmaz hale sokmuştur. Avrupa memleketlerinin bazılarının anayasasında var diye bayrağımızın al renginin Anayasaya konulduğu farz etmek yerine, yeşil bayrakla dolaşanlara, Taksim Meydanına kızıl bayrak çekenlere, istiklâl marşına saygı duymayan bir gençlik yetiştireceğim diyenlere atılmış ve atılması gerekmiş bir şamar olduğunu düşünmek daha yerinde olacaktır” (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C. 7, Birleşim: 121, Oturum: 1, s. 125 (5 Ağustos 1982)).

1980 öncesi anarşi ve terör ortamına karşı sert ve caydırıcı tedbirler alan 12 Eylül rejimi, otoriter yönetim tarzına uygun olarak 1970'li yıllarda siyasal sosyalizasyon sürecinden geçmiş olan gençlere milli marşın yeniden benimsetilmesini hoyrat ve acımasız yöntemlerle sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde İstiklâl Marşı hapishanelerde işkence aracı olarak okutulmuştur. Türk toplumunun hemen her kesimini ciddi bir biçimde etkileyen ve geride büyük travmalar bırakan 12 Eylül rejiminin uygulamaları, İstiklâl Marşı'nın kamuoyu nezdinde milletin bağımsızlık marşından ziyade otoriter devletin tektipleştirici resmi ideolojisini dayattığı bir marş olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda milliyetçi bir gençlik lideri ve siyasetçi olarak Muhsin Yazıcıoğlu'nun Mamak Cezaevi'ndeki tanıklığı İstiklâl Marşı'nın nasıl ilgili dönemde bir işkence aracı olarak kullanıldığını açık biçimde göstermektedir:

“Her gün koğuştta uygun adımla marş söyletilmeye başlandı. Önce çeşitli marşlar, ardından da İstiklâl Marşı söyletiliyordu. Marşlar okunurken baş yukarıda, gözler tavanda idi. Bu esnada bir asker copla karın bölgemize şiddetli darbeler indiriyordu. Bu öyle bir psikolojiydi ki, söylesek zorla İstiklâl Marşı söylemiş oluyorduk. Söylemesek, bu kez de İstiklâl Marşı'na saygısızlık olacaktı. Uğrunda canımızı vermek üzere yetiştiğimiz İstiklâl Marşı'mızı bize karşı cop gibi kullandılar. Bu iş öyle bir hâl aldı ki, bir grup İstiklâl Marşı söylerken, diğer grup ya yatıyor, ya kitap okuyordu. Böylece İstiklâl Marşı'nı sıradanlaştırdılar. Millî şuuru, millî refleksi kırmaya çalıştılar” (Yazıcıoğlu, 2006).

12 Eylül sonrası dönemde milli marşın bir işkence aracı olarak okutulması ulusal kimlik inşası bağlamında açıklanmaya muhtaç bir duruma işaret eder. Çağdaş milliyetçilik kuramları arasında milliyetçiliğin gündelik olarak üretimine ve yeniden üretimine odaklanan yaklaşımıyla öne çıkan sosyal psikolog Michael Billig'in (2002) “banal milliyetçilik” kavramı, kamu binalarının önüne bayrak asılması, resmi törenlerde milli marş okunması, ulusal basın tarafından kullanılan gündelik haber dilinin ulusal kimliğe işaret etmesi ve bayrak törenleri gibi gündelik hayatın olağan akışında gerçekleşen ve bu haliyle sıradanlaşarak görünmez hale gelen milliyetçi ritüellerin sıradan insanlar üzerindeki güçlü ideolojik etkisini ifade etmektedir. Milliyetçilik kavramının egzotik ve tutkulu örnekler üzerinden Batılı müesses ulusların uzağında, merkezin dışına itildiğini ve sosyal bilimlerin Batılı ulusların kendi milliyetçiliklerinin fark edilmemesini sağlayan düşünce alışkanlıklarıyla dolu olduğunu ifade eden Billig, Batılı toplumlarda ulus olma bilincinin sürekli bir biçimde yeniden üretildiğini vurgular (Billig, 2002: 15-19). Ulus olma halinin gündelik olarak yeniden üretildiğini,

ulusal “biz”i inşa eden hatırlatma ve tekrara dayalı ritüeller sayesinde vatandaşların gündelik yaşamlarına damgasını vurduğunu ortaya koyan Billig, böylece müesses Batılı ulusların aşikar olduğu için görünmeyen milliyetçiliğini çözümlenmeye çalışır.

Billig’in “banal milliyetçilik” kavramsallaştırması bağlamında düşünüldüğünde, 12 Eylül sonrası dönemde milli marşın hapishaneler başta olmak üzere çeşitli kamu kurumlarında baskı aracı olarak okutulmuş olması hadisesinin Türk ulusal kimliğinin krizine işaret ettiği ifade edilebilir. Bu durumun bir kriz olarak ifade edilmesinin nedeni ulusal kimliği yeniden inşa eden ve hatırlatan, gündelik hayat akışı içerisinde gerçekleşen marş okuma ediminin ideolojik gücünü sıradanlaştırılmış gündelik pratikten almış olmasıdır. Ancak söz konusu sıradanlaştırma ve görünmezlik durumu ortadan kalktığı ve askeri rejimin şiddete dayalı zorbalığı devreye girdiğinde milli marşın ulusal kimliği gündelik bağlamda inşa etmesi beklenen temel işlevi ortadan kalkar.

Nitekim 12 Eylül askeri rejiminin uygulamalarının bir sonucu olarak İstiklâl Marşı’nın 1980’li yıllardan sonra Cumhuriyet’in tek parti dönemi politikalarının bir temsili olarak görülmeye başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda 2000’li yıllara gelindiğinde, entelektüel alanda kemalizm ve sistem eleştirilerinin yükselişe geçmesiyle birlikte 12 Eylül rejiminin anayasası tarafından korunan İstiklâl Marşı’nın da söz konusu eleştirilerden nasibini aldığını söylemek mümkündür. Bir başka deyişle kemalizm eleştirisi ve tek-parti dönemiyle hesaplaşma başlığı etrafındaki geniş torbanın içine milli marş da dahil edilmiştir. Son dönemlerde İstiklâl Marşı içinde “kahraman ırk” ifadesi geçişi için bazı kesimler tarafından ırkçı ve faşist olarak nitelendirilmektedir. Geçmişte milliyetçi ve batıcı siyasete uygun bulunmayan İstiklâl Marşı, 2000’li yıllardan itibaren etnik kimlik tartışmaları bağlamında kamuoyunda açık bir biçimde ırkçılıkla itham edilmeye başlamıştır⁷. O halde milli marşın anayasal olarak güvence altına alınmasının İstiklâl Marşı’nın toplum nezdindeki konumunu ve itibarını olumsuz bir yönde etkilediği sonucu çıkarılabilir. Böylece sivil bir milli mutabakat metni olma işlevinden daha fazla uzaklaştığı ifade edilebilir.

5. Sonuç: İstiklâl Marşı Tartışmalarının Değişen Ekseni ve Milli Kimlik Sorunu

İstiklâl Marşı, Cumhuriyet ilan edilmeden önce, İstiklâl Harbi yıllarında yazılmış ve kabul edilmiştir. Savaş yıllarının ürünü olduğu için milli mutabakat metni hüviyetinde olduğu ifade edilmektedir. Ancak İstiklâl Marşı kabul edildiği günden itibaren her zaman tartışmaların odağında olmuştur.

İstiklâl Marşı’na ilişkin tartışmalar Türk siyasal hayatındaki gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu tartışmaların dönemin siyasal atmosferine ayna tuttuğu görülmektedir. 1930’lu yıllarda seküler bir ulus kimliği inşa etmek isteyen Cumhuriyet seçkinleri, kendi hedefleri açısından İstiklâl Marşı’nı elverişsiz bir araç olarak değerlendirmişlerdir. Bu dönemde İstiklâl Marşı’nın değiştirilmesine yönelik uğraşlar başarılı olamadıysa da, İstiklâl Marşı’nın resmi çevrelerde ciddi bir rahatsızlığa yol açtığını söylemek mümkündür. Tabiri caizse Birinci Cumhuriyet döneminde İstiklâl Marşı ile resmi ideoloji arasında kaydadeğer bir makas açılmış ve süreç içerisinde uygulanan politikaların bir sonucu olarak boşluk derinleşmiştir. Bu

⁷ Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, 2006 yılının şubat ayında Akdeniz Üniversitesi’nde katıldığı bir konferansta İstiklâl Marşı hakkındaki sözleriyle milli marş tartışmalarını yeniden alevlendirdi. İstiklâl Marşı’nda geçen “kahraman ırkıma bir gül” ifadesinin ırkçı bir göndermeye sahip olduğunu ve ifadenin bütünleştirici bir ulusal marşa yakışmadığını ifade eden Dink, marşı söylerken o bölüm geldiğinde sustuğunu vurguladı (Haber 7, 2006). İstiklâl Marşı’nın böylece 2000’li yıllarda sık sık etnik kimlik tartışmaları bağlamında gündeme geldiği ifade edilebilir. Bu bağlamda son dönemin öne çıkan Türk tarihçilerinden Prof. Dr. Şükrü Hanioglu, Sabah Gazetesi’ndeki köşe yazılarından birini İstiklâl Marşı’nın ırkçı olup olmadığı tartışmasına ayırarak ırk kavramı başta olmak üzere kavramların sahip olduğu anlamların modernleşme süreci içerisinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır (Hanioglu, 2018).

politikaların doğrudan sonuçlarını yeni kuşak gençlerin yönelimleri üzerinde gözlemlemek mümkündür. Kemalizmin eğitilmiş genç kuşaklar için ortak bir seküler milliyetçi ideoloji olarak etkinliğinin azaldığı İkinci Cumhuriyet döneminde, birbirine rakip ideolojilerin radikalleşerek ülkenin fiilen iç savaşın eşiğine geldiğine tanık olunmuştur. Öğrenci radikalizminin ve siyasal şiddetin yükselişe geçtiği İkinci Cumhuriyet döneminde ulusal kimliğin parçalandığı aşırı politize olmuş bir kaotik ortam söz konusu olmuştur. İstiklâl Marşı'nı protesto eden radikal gençlerin ortaya çıkışı sembolik olarak ulusal kimliğin parçalanmış bir durumda olduğunu göstermektedir. Etnik ve dinsel kaynaklı meydan okumalarla başa çıkmak ve ulusal birliği yeniden tesis etmek isteyen 1980 sonrası siyasi seçkinlerin milli marşı devlet şiddetinin sembolik bir aracı haline getirmesi, Türkiye'de 1990'lardan itibaren milliyetçilik ve kemalizm eleştirisi üzerinden İstiklâl Marşı'na yönelik mesafenin belirli kesimlerde daha da artmasına yol açmıştır. Böylece artık çok farklı bir çerçevede radikal bir tavırla İstiklâl Marşı ırkçılıkla ve faşizmle özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Ancak süreç içinde tartışmaların muhtevasının gösterdiği değişkenlik en yalın şekilde milliyetçilik ve Mehmet Âkif meselesinde kendisini göstermektedir. 1930'lu yıllarda içinde "Türk" kelimesi geçmediği, seküler milliyetçi ve batıcı siyasete uygun olmadığı için eleştirilen İstiklâl Marşı, 1990'lı yıllardan sonra ırkçı ve faşist olarak yaftalanarak eleştirilmeye başlanmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde İstiklâl Marşı, yazarı Mehmet Âkif ile ilgili tartışmaların bir parçası hüviyetinde iken, 1970'li yıllardan itibaren yazarından soyutlanarak devletin resmi ideolojisi bağlamında ele alınmaya başlamıştır. Mısır'a sürgün olarak gitmek zorunda bırakılan ve Arnavut kökenli olduğu gerekçesiyle 1930'lu yıllarda ırkçı ima ve göndermelere maruz kalan bir şairin mührünü taşıyan İstiklâl Marşı'nın, şairin hayatından tamamen soyutlanarak 2000'li yılların siyasal atmosferinde ırkçı ve faşist olarak damgalanması bir hayli ilginçtir.

Genel olarak bakıldığında, İstiklâl Marşı'nın ihtiva ettiği anlamsal çerçeveden her dönemin sonunda giderek daha fazla uzaklaştığı söylenebilir. İstiklâl Marşı'nın işaret ettiği siyasete ve inşa edilen ulusal kimliğe karşıt bir resmi ideolojinin söz konusu olması, Türkiye'de ulusal kimlik sorununun kısır iç çekişmelere yol açmasına neden olmuş görünmektedir. Tüm bu gelişmelere karşın, son yıllarda İstiklâl Marşı'nın tek parti döneminde birçok kez değiştirilmeye çalışıldığının ortaya çıkmasıyla birlikte İstiklâl Marşı tartışmalarını yeniden yazarıyla buluşturan bir gündemin oluşmaya başladığını söylemek gerekir. İstiklâl Marşı'nın yüzüncü yılının anısına Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'yle 2021 yılının "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı" olarak kutlanması ve bu çerçevede çok sayıda anma etkinlikleri düzenlemesi, İstiklâl Marşı'nı resmi ideoloji bağlamının dışında tartışabilmek için önemli bir imkân oluşturmuştur. Bu bağlamda İsmail Kara'nın İstiklâl Marşı'nı bir düşünce tarihi metni olarak ele alan özgün çalışması (Kara, 2021) milli marşımızla ilgili dar ideolojik yaklaşımların ötesinde yeni araştırma gündemleri oluşacağını habercisidir.

Kaynakça

Meclis Zabıtları

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.7, Birleşim: 121, Oturum: 1, s.73-96, (5 Ağustos 1982).

TBMMZC, D.1, C.9, T.B.M.M. Matbaası, s.13-14, (1 Mart 1921).

TBMMZC, D.1, C.9, T.B.M.M. Matbaası, s.85-90, (12 Mart 1921).

Sürelî Yayınlar

Atay, F. R. (1937, 20 Ocak). Yedi Gün

Ayvazoğlu, B. (2017, 20 Temmuz). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.karar.com/yazarlar/besir-ayvazoglu/nazima-gore-yahya-kemal-ve-akif-4506>]

Haber 7. (2006). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.haber7.com/guncel/haber/138484-bu-kez-istiklal-marsini-elistirdi>]

- Hanoğlu, Ş. (2018, 11 Kasım). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2018/11/11/istikl-marsini-okuyarak-irkcilik-mi-yapiyoruz>]
- Özel, İ. (2001, 13 Şubat). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ismet-ozel/iade-i-itibar-46817>]
- Yazıcıoğlu, M. (2006, Eylül). [Erişim Tarihi: 27.01.2022; <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4162>]
- Yeşil, K. (2021, 27 Mayıs). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.dunyabizim.com/istikl-marsi-tahrif-edildi-mi-makale,2243.html>]

Kitap ve Makaleler

- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: reflection on the origins and the spread of nationalism*. London: Verso.
- Arabacı, C. ve Şahin, B. (2018). *İstiklâl Marşı'nı değiştirme çabaları ve milli şair'de dirilmek*. İstanbul: Çizgi.
- Arslan, E. (2012). Milliyetçilik. Atılgan, G. ve Aytekin, E.A. (Ed.), *Siyaset bilimi: kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* içinde (395-407). İstanbul: Yordam Kitap.
- Billig, M. (2002). *Banal milliyetçilik*. C. Şişkolar (Çev). İstanbul: Gelenek.
- Cerulo, K. (1989). Sociopolitical control and the structure of national symbols: an empirical analysis of national anthems. *Social Forces*, C. 68, S.1. Eylül. 76-99.
- Demirel, T. (2017). *Adalet partisi: ideoloji ve politika*. İstanbul: İletişim.
- Erişirgil, M.E. (2017). *İslâmcı bir şairin romanı: Mehmet Âkif*. Ankara: Atlas.
- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. New York: Cornell University Press.
- Heper, M. (2018). *Türkiye'de devlet geleneği*. İstanbul: Doğu-Batı.
- Hobsbawm, E. (1991). *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kara, İ. ve İbanoğlu, F. (2011). *Sessiz yaşadım: matbuatta Mehmet Âkif 1936-1940*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kara, İ. (2021). *Bir düşünce tarihi metni olarak İstiklâl Marşı*. İstanbul: Dergâh.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2007). Milliyetçilik: "uyuyan güzeli uyandıran prens"ten frankeştayn'ın canavarına. Örs, H. B. (Ed.), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* içinde (307-350). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1975). *Bâbîâli*. İstanbul: Büyük Doğu.
- Kocabaş, K. (2016). *Sandıktan çıkan belgelerle İstiklal Marşı'nın istikbal mücadelesi*. İstanbul: Çizgi.
- Kuntay, M. C. (2010). *Mehmed Akif: hayatı-seciyesi-sanatı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özbudun, E. (1995). Türkiye'de devlet seçkinleri ve demokratik Siyasal Kültür. Özbudun, E. (Ed.), *Türkiye'de demokratik siyasal kültür* içinde (1-42). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Öztürkçü, İbrahim. (2015). "Mehmet Âkif'i nasıl bilirdiniz?" Âkif'in vefatından sonra yeni adam dergisi'nde yapılan anket. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 12. Güz. 7-51.
- Turinay, N. (2007). İki iktidar değişimi döneminde Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı tartışmaları (1937-1938). Doğan, M. D. (Ed.), *Mehmet Âkif, Türkiye'de modernleşme ve gençlik* içinde (78-95). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Zürcher, E.J. (1993). *Turkey: a modern history*. London: I.B. Tauris.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Flags and national anthems are the most important national symbols used by the political elites to create a national identity, strengthen and integrate the existing national identity in the modern nation-building processes. In this respect, national anthem debates in a country can be considered as an important object of analysis about the nation-building and social and political dynamics of that country. In this article, the debates on the Turkish National Anthem will be discussed from a historical perspective within the framework of the nation-building problem. Looking at the literature on the national anthem, it is seen that the texts containing the discussions about the national anthem are limited. This article, on the other hand, examines the debates on the national anthem, which generally focused on early republican period, in the context of Turkish political life and the problem of nation-building.

The Turkish National Anthem has been an anthem in the focus of constant discussions since its first adoption. The issue on which axis these debates have been conducted in a century and how they differed in which periods mirrors the transformations in Turkish

political life and the problem of national identity. In other words, the national anthem debates stand before us as important data in terms of revealing the problems, possibilities and limitations Turkey faces in nation-building process. In this context, the aim of the article is to evaluate the nation-building problem in a historical context through the discussions about the national anthem. In this respect, it will be functional to examine the discussions about the national anthem by periodizing. In this study, the national anthem debate will be addressed with a classification inspired by Eric Jan Zürcher (1993), through three republican periods (first between 1923-1960, second between 1960-1980, and third after 1980). The changing axis of the debates in these periods shows what phases Turkey has gone through in terms of the problem of national identity.

Conclusion

The Turkish National Anthem was written and accepted during the years of the War of Independence, before the Republic was declared. Since it is a product of the struggle for the independence, it is considered as a symbol of national consensus. However, the national anthem has always been at the center of discussions since the day it was adopted.

When the debates on the national anthem are evaluated together with the developments in Turkish political life, it is seen that these debates mirror the political atmosphere of the period. The Republican political elite, who wanted to build a secular national identity in the 1930s, considered the national anthem as an unsuitable tool in terms of their own goals. In this period, although efforts to change the national anthem were not successful, it is possible to say that the national anthem caused a serious discomfort in official circles. During the first republican period, a significant gap has opened between the national anthem and the official ideology, and as a result of the policies implemented the gap in the process has deepened. It is possible to observe the direct results of these policies on the tendencies of the younger generations. In the second republican period (1960-1980), when the effectiveness of Kemalism as a common secular nationalist ideology for educated younger generations decreased, it has been witnessed that rival ideologies have radicalized and the country has come to the brink of civil war. In this period when student radicalism and political violence were on the rise, there was an overly politicized chaotic environment in which national identity was fragmented. The emergence of radical youth protesting the national anthem symbolically shows that national identity is in a fragmented state. After the 1980 coup d'état the political elites, who wanted to deal with ethnic and religious challenges and re-establish national unity, have turned the national anthem into a symbolic tool of state violence. As a result of this situation, the distance towards the national anthem over the criticism of nationalism and Kemalism has increased in some circles. Thus, in a very different framework than in the past, the national anthem has begun to be identified with racism and fascism. However, the variability of the content of the discussions in the process shows itself in the simplest way in the issue of nationalism and the poet Mehmet Âkif. The national anthem, which was criticized in the 1930s for not including the word "Turk" and not being suitable for secular nationalist and westernist politics, has begun to be criticized after the 1990s by being labeled as racist and fascist. While in the early republican period, the issue of the national anthem was part of the discussions about its author, Mehmet Âkif, since the 1970s it has been isolated from its author and started to be discussed in the context of the official ideology of the state. It is quite interesting that the national anthem, which bears the seal of a poet who was forced to go to Egypt as exile and was exposed to racist allusions and references in the 1930s on the grounds that he was of Albanian origin, was completely isolated from the poet's life and stigmatized as racist and fascist in the political atmosphere of the 2000s. As a result, the fact that there is an official ideology opposed to the national politics pointed out by the national anthem seems to have caused the national identity problem in Turkey to lead to vicious internal conflicts.

Atf: Gocuk, Y. (2022). Somut olmayan kültürel mirasın taşınmasında Türk Dünyası Vakfı örneği (Eskişehir). *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 432-448.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
22 / 12 / 2021
Kabul / Accepted
17 / 06 / 2022

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşınmasında Türk Dünyası Vakfı Örneği (Eskişehir)

Transmission of Intangible Cultural Heritage: The Case of the Turkic World Foundation (Eskişehir)

Yusuf GOCUK^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Bu çalışma Eskişehir’de bulunan Türk Dünyası Vakfının, somut olmayan Türk kültürel mirasının taşınmasındaki rolü üzerinedir. Binlerce yıllık tarihten günümüze süzölmüş kadim Türk toplumlarının zengin ortak kültürünün gelecek kuşaklara taşınması ve bu kültürel aktarımın kanıt niteliğinde bir bilgi kaynağı olarak vasıflandırılmasında Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY) farklı alanlarda sorumluluk üstlenmektedir. TÜRKSOY’un, Türk halklarının ortak kültürel kimliklerinin güçlendirilmesi amacıyla devreye aldığı Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulamasının ikinci kent tercihi Türkiye’nin modern yüzü niteliğiyle Eskişehir olmuştur. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansının misyonunu tamamladığı 2014 yılının sonunda tasfiye edilmesinin ardından hem kamuoyunun talebi hem de kalıcı eserlerin tamamlanması amacı ile halefi Türk Dünyası Vakfı kurulmuştur. Birbirinin ardılı iki organizasyonun ve ortaya koydukları icraatın yerel siyasette tartışma konusu olmasına karşın, Eskişehir kent kimliğinin yeni dönem inşasında bir değer yarattığı açıktır. Çok sayıda kültür ve sanat etkinliğine ev sahipliği yapan, kalıcı eser projelerini tamamlayan Türk Dünyası Vakfı, bir taraftan Türk dünyası kültürel bağlarının gelişmesine katkı sağlarken diğer taraftan kültürel mirasın gelecekteki sahiplerine güvenle teslim edilmesi rolünü sürdürmektedir.</p>	<p>This study is about the role played by the Turkic World Foundation in Eskişehir, for the transmission of intangible Turkish cultural heritage. The International Organization of Turkic Culture (TURKSOY) takes on responsibility in various stages of this transmission that includes ancient Turkic societies’ rich, common culture, filtering through thousands of years to the present, and qualifies it as an evidential source of information. The second city of "Cultural Capital of the Turkic World," which TURKSOY adopted as an initiative to strengthen the common cultural identities of Turkic peoples, was Eskişehir, which features the characterization of Turkey’s modern face. After the completed mission of Eskişehir Turkish World Culture Capital Agency, 2013 at the end of 2014, the Turkic World Foundation was established both to complete unfinished permanent works and to satisfy the public demand. It is doubtless that the two organizations named above have created value in the new period to construct the identity of Eskişehir even though their existence and actions are subject to debate in local politics. The Turkic World Foundation, which hosts numerous cultural and art events, has completed permanent work projects, contributing to the development of cultural links when continuing to play a role in the transmission of cultural heritage safely to its future generations.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>TÜRKSOY, Kültür Başkentliği, Türk Dünyası Vakfı, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti, Somut Olmayan Kültürel Miras</p>	<p>Keywords</p> <p>TURKSOY, Cultural Capital, The Turkic World Foundation, Eskişehir Cultural Capital of the Turkic World 2013, Intangible Cultural Heritage</p>

^a Dr., Galatasaray Üniversitesi. Email: ygocuk@gsu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle ulus devletin sınırları aşınmış, zaman ve mekânın formu yeniden şekillenmiş, uluslararası düzende mikro, bölgesel ve ulus üstü yapılar gündeme gelmiş, kimi ittifaklar ya sonlanmış ya da dönüşmüştür. Temel aktör ulus devletin rolü yeni ulus üstü/altı küresel aktörler tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplindeki bu değişimler kültür-kimlik temelli bölgeselcilik yaklaşımında yeni hareketlenmeleri doğurmuştur (Çolpan Yıldız, 2020: 13). Bütünleşme hareketleri kapsamında ulus üstü ekonomik, sosyal ve kültürel entegrasyona örnek olarak Avrupa Kömür Çelik Topluluğu adıyla kuruluşu 1951 yılına dayanan bugünün Avrupa Birliği karşımıza çıkmıştır. Yine Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması sonucu Soğuk Savaş nihayetlenmiş, uluslararası sistemin çift kutuplu yapısının yerini Amerika Birleşik Devletleri'nin hâkimi olduğu yeni bir uluslararası düzen almıştır.

Yenidünya düzeninin bağımsız Türk cumhuriyetleri tarafından 1992 yılından 2011 yılına kadar birincisi Ankara'da olmak üzere Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi düzenlenmiştir (Purtaş, 2020: 1). Daha sonra Türk Konseyi Zirvesi adı ile ilki 20 ila 21 Ekim 2011 tarihlerinde Almatı'da ve en son düzenlenen sekizincisi 12 Kasım 2021 tarihinde Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler teması ile İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Son zirvenin en önemli kararı kurumsal yapının isminin Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmesi olmuştur (www.turkkon.org). Bu toplantılar araştırma konusu bağlamında Türk Dünyası Kültür Başkenti fikrinin doğmasına vesile olmuştur (Purtaş, 2020: 1). Söz konusu düşüncenin hayata geçirilmesi Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSÖY) Genel Sekreteri Düsen Kaseinov'un İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti unvanı almasından esinlenmesiyle mümkün olmuştur (Purtaş, 2020: 2).

Kültür başkentliğin Türk dünyası için modellenmesi sonucunda, Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulamasının ürünü olarak ilk kez 2012 yılı için Kazakistan'ın Astana kenti seçilmiştir (Nogayeva, 2020: 69). TÜRKSÖY Daimi Konseyi 29. Dönem Toplantısı 20 Eylül 2011 tarihinde Astana'da yapılmış, Eskişehir'in 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti adaylığı burada müzakere edilmiştir. Bir ay sonra yine Almatı'da düzenlenen Türk Konseyi Zirvesi'nde açıklanan sonuç bildiri metninde Eskişehir'in 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti olması kararı yer almıştır. Katılımcı ülkelerin en üst düzeyde siyasi temsilcilerinin imzası ile kültür başkentliğin açıklanması bir teamül olarak yerleşmiştir. Ancak Kazan kentinin adaylığı sürecinde bağımsız bir ülkede yer almaması nedeniyle bu teamül uygulanma imkânı bulamamıştır. Türk Konseyi Zirvesi'nin 2018 yılında toplanması ile birlikte kültür başkenti seçilen kentin tekrar bu yolla ilanına devam edilmiştir. Eskişehir'in tercih edilmesinde çoğunlukla Balkanlar, Kafkasya ve Kırım'dan olmak üzere Türk dünyasının farklı coğrafyalarından göç almasının etkisi olduğu, uygulanan projelerde göç konusunun ana tema olarak ele alındığı söylenebilir (Topal, 2020: 135).

3 Mayıs 2012 tarihinde kabul edilen 6303 sayılı Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Hakkında Kanun, 18 Mayıs 2012 tarihli ve 28296 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı kurulmuştur. Kanun tasarısının Meclis çatısı altında devam eden görüşmeleri sırasında kimi muhalefet parti temsilcileri tarafından olumlu görüşler beyan edilirken diğer muhalefet parti temsilcileri tarafından olumlu görüşlerin yanında bazı çekinceler dile getirilmiştir. 15 Ocak 2014 günü Meclis'in 47'nci Birleşiminde, kalıcı eserlerin tamamlanabilmesi için kültür başkentliği uygulama süresinin 30 Haziran 2014 tarihine kadar uzatılması amaçlanan kanun değişikliği talep edilmiştir. Muhalefet parti temsilcilerinin Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansının uygulamalarına yönelik eleştirileri tartışmaları beraberinde getirmiş, ancak istenen süre uzatımını içeren değişiklik 6516 sayılı Kanun'la kabul edilmiştir.

Kültür başkentliği uygulamasının seçilen kentin ülke yöneticileri tarafından sahiplenilmesi, projenin güçlü bir şekilde uygulanmasına olanak vermektedir (Purtaş, 2020: 4). Uygulamanın fiziksel, ekonomik ve insan kaynağının güvence altına alınması bakımından mevzuat alt yapısının Meclis eliyle düzenlenmesi beraberinde başarıyı da getirmektedir. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanlığı görevinden ayrılarak 2011 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi Eskişehir Milletvekili seçilen, iki yıl süreyle TBMM Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu Başkanlığı görevini üstlenen Nabi Avcı, Eskişehir'in kültür başkentliği ile akabinde kurulan Türk Dünyası Vakfının süreçlerinin bütününde yer almıştır. 2013 ila 2016 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, ardından 15 ay Kültür ve Turizm Bakanlığı yapmıştır. Nabi Avcı'nın teknokrat ve politik kimliği ile her iki organizasyonda aldığı sorumlulukların pozitif etki yarattığı görülmektedir.

Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı taşıdığı bayrağı bir sonraki kültür başkenti Kazan'a devrederken (Sadykova, 2020: 171) halef ve seleflerinden ayrışarak hitamını ilan etmemiştir. Her ne kadar ajans 31 Aralık 2014 tarihinde tasfiye sürecini tamamlasa da Türk Dünyası Vakfı yapılanmasıyla zor olanı, misyonunu sürdürmeyi seçmiştir. Aynı idealle farklı bedende organik ve örgütsel yaşamına devam etmiştir.

Çalışma konusunun kuramsal tartışması yeni bölgeselcilik bağlamında, kültür, kimlik ve kent kavramları üzerinden yürütülmüştür. Bu kapsamda kültür başkentliği uygulaması özelinde Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansının, Türk Dünyası Vakfına dönüşümünün sonuçları ile birbirinin devamı olan bu iki organizasyonel yapının Eskişehir kentine ve bölgesel kimliğe katkıları odak noktaları olarak belirlenmiştir. Türk Dünyası Vakfı somut olmayan Türk kültürel mirasın taşınmasında rol-model görevi görebilir mi sorusu araştırma konusunun temel problemi oluşturmaktadır. Sorunun cevabı inceleme konusunun amacını ve önemini ortaya koymaktadır. Sorulara yanıt bulmak için ilkin kuramsal ve kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Ardından Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY) ve Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansına değinilmiştir. Nihayetinde Türk Dünyası Vakfı uygulamalarına geniş alanda yer verilerek vakfın rolüne ışık tutulmuş, buradan bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

2. Yeni Bölgeselcilik Bağlamında Türk Dünyası

Bölgeselcilik, küreselleşme kavramına karşın postküresel devrin uluslararası sistem düzeyinde hâkim aktörlerin ya Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin vb. büyük bir ulus devletin veyahut Avrupa, Latin Amerika, Güneydoğu Asya'da var olan çok devletli bütünleşme yapılarındaki bölgeselleşme pratiğinin açıklanmasında kullanılmaktadır. Yeni bölgeselcilik kavramının muhteviyatı sadece sosyo-ekonomik iş birliği ile çerçevelenmemekte, bölgesel güç odaklarının çok yönlü kuruluşlarının işlevsel yetenekleri ile birlikte kültürel, ideolojik, siyasi ve askerî sahalarını da kapsayan bir hâkimiyet reflekslerini de içermektedir (Okur, 2008: 83-84).

Teorisi açısından inşacı yaklaşımın karakterini büyük oranda yansıtan ve eklektik özelliği haiz yeni bölgeselcilik, bölge kimliği perspektifini de özümseyerek, bölge kimliği kavramını inşa olgusu bakımından ele almaktadır. Björn Hettne ve Fredrik Söderbaum, yeni bölgeselciliğin öne çıkan isimleri olarak konuyu beş kademe; yani bölgesel alan, bölgesel yapılanma, bölgesel toplum, bölgesel topluluk ve kurumsallaşmış bölge kategorilerinde derinleştirmektedirler. Bölgesellik kategorisinde yaşanacak kuvvetlenme ile bir coğrafik alanın bölgesel kimlik ve bölgesel aktör olarak etki yaratma ve manevra yapabilme yeteneği ile bezeneceği ileri sürülmektedir (Musabay Baki, 2020: xxii-xxiii).

Bugün uluslararası düzende hem rekabete hem de iş birliğine hatta bütünleşme teşebbüslerine tanıklık edilen bir bölge de Orta Asya'dır. Söz konusu bölgenin önemini sadece sahip olduğu

zengin yeraltı kaynaklarına veyahut konumlandığı stratejik koordinatlarına bağlanması yeterli değildir. Geçmişte büyük imparatorluklara ev sahipliği yapmış, farklı kültürel değerleri bünyesinde barındıran medeniyetlerin karşılaşmasına tanıklık etmiş, öncü bilim ve düşüncenin merkezi olmuş, ayrıca uluslararası sistemin en önemli kırılma noktalarını bizatihi yaşamış bir bölge hüviyetini taşıdığı da göz önünde bulundurulmalıdır (Kafkasyalı, 2012: 16).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte aynı dil, din ve tarihe sahip Türk toplulukları için yeni jeopolitik şekillenmenin yarattığı fırsatla bir Türk Birliği tasavvurunda bulunulması aslında sadece kültürel ve ekonomik kopuklukların tamir etme imkânının yakalanmış olmasını işaret etmektedir (Veliyev, 2009: 106). Hele 20. yüzyılda deneyimlenmiş bir Avrupa Birliği örneğinden hareketle, coğrafi ve kültürel yakınlıkların bu ekonomik bütünleşme modelindeki pozitif etkisi de göz önüne alındığında ortak dilli Türk kültür ve geçmişin öznesi Orta Asya cumhuriyetleri, Türkiye'nin de içinde olduğu aynı kurguyla bir teşkilatlanma arayışında olabilmelidir.

3. Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirası

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO tarafından, 17 Ekim 2003 tarihinde düzenlenen 32. Genel Konferansı'nda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşmenin 2. maddesinde somut olmayan kültürel mirasın tanımı şöyle yapılmıştır: "Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir." SOKÜM'ün alanları arasında şu başlıklar sıralanabilir. İlkin somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı görevi dille beraber sözlü gelenekler ve anlatımları oluşturmaktadır. Masal, destan, halk hikâyesi vb. hususlar bu alana örnek olarak verilebilir. İkinci alana örnek halk tiyatrosu, meddah, kukla vb. aktiviteleri içeren gösteri sanatlarıdır. Nevruz, anma günleri vb. organizasyonlar ise daha çok üçüncü alana örnek olarak toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenlerde karşımıza çıkmaktadır. Dördüncüsü geleneksel yemekler, halk hekimliği gibi konuların yer aldığı doğa ve evrenle ilgili uygulamalardır. Nihayetinde dokumacılık, bakırcılık, süsleme sanatları gibi el becerisine dayalı el sanatları geleneği de son örnek olarak gösterilebilir. Türkiye sözleşmeye 2006 yılında çıkarılan 5448 sayılı Kanun'la taraf olmuştur (Tanrıku, 2019: 283-284).

Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirası denildiğinde ilk akla gelen Ahmet Yesevi'nin Dîvân-ı Hikmet adlı eseridir. Eserin yanı sıra Ahmet Yesevi'nin asıl önemi Türk-İslâm geleneği örf ve adetlerin sürdürülmesinde, zengin kültürel mirasın korunmasında ve hayatını idame ettirmesindeki mihmandarlığından kaynaklanmaktadır. Akraba topluluklarının her sahasında toplum hayatının desenleri birbirine benzemektedir. Halk kültürü, daha genişletilmiş biçimiyle somut olmayan kültür Türk-İslâm coğrafyasının en güçlü yanıdır. Gönül insanların temellendirdiği medeniyet üzerinde yüz yıllardır aktarılan sözlü kültür eserleri, geleneksel kutlamalar vb. etkinlikler birbirine perçinlenerek somut olmayan kültürel mirası gün yüzüne çıkarmıştır (Yıldız, 2014: 6-7).

UNESCO'ya dâhil edilmiş Türk dünyası somut olmayan kültürel miraslarına Azerbaycan'dan örnek olarak; Azerbaycan Mugamı, Azerbaycan'ın Âşıklık Sanatı, Tar: Çekme Telli, Uzun Saplı Çalgının Yapımı ve Çalma Sanatı, Azerbaycan Geleneksel Halı Dokuma Sanatı, Çavgan: Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesine Özgü Geleneksel Atçılık Oyunu ve Kelagay-İpek Başörtüsü: Geleneksel El Sanatı verilebilir. Kazakistan'dan Geleneksel Dombra Ezgisi, Kırgızistan'dan Akınlar: Kırgız Ozanları, Ala-Kıyız ve Şırdak: Geleneksel Kırgız Keçe Halısı ve Üç Bölümlü Kırgız Destanı: Manas, Semetey ve Seytek, Özbekistan'dan Baysun İlçesi ve Saha Yakut (RF)'tan ise Olonho Yakut Destanı sıralanabilir (Yıldız, 2014: 3).

Azerbaycan, Türkiye, İran, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından lavaş ekmeği üzerine ortak bir dosya düzenlenmiş ve UNESCO'ya sunulmuştur. 30 Kasım 2016 tarihinde UNESCO'nun ilgili komitesinin Etiyopya'nın başşehrinde yapılan 11. oturumunda Lavaş, katırma, jupka, yufka ince ekmeğin hazırlanma ve paylaşım kültürü UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsil Listesine dâhil edilmiştir (İzzetgil, 2020, s. 267).

2021 yılı itibarıyla Türkiye'nin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'nde 19 adet kayıtlı unsuru yer almaktadır. Bu unsurlar; Meddahlık Geleneği, Mevlevi Sema Törenleri, Âşıklık Geleneği, Karagöz, Nevruz, Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri vb.), Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Geleneksel Tören Keşkeği, Mesir Macunu Festivali, Türk Kahvesi ve Geleneği, Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı, İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka, Geleneksel Çini Sanatı, Bahar Bayramı Hıdırellez, Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Geleneksel Türk Okçuluğu, Minyatür Sanatı ve Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme'den meydana gelmektedir (<https://www.unesco.org.tr/>).

UNESCO değerleri insanlık için sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan kıymetli kültürel miras olarak addedilmektedir. Gelecek nesillere bilinçli şekilde doğallığının korunarak aktarılması dikkate değer önemli bir husustur. Paha biçilmez UNESCO kültürel değerlerinin bütün insanlığın mirası olduğu anlayışı ile modern günümüz insanı ile buluşturulması kent kültürü ve turizmi açısından kayda değerdir (Karaman, 2018, s. 19).

4. Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSÖY)

Soğuk Savaş döneminin temel karakteristiği çift kutuplu dünyanın ABD ve Sovyetler Birliği tarafında bloklanan uluslararası sistemin Türk akraba toplulukları arasındaki ilişkileri her yönden olumsuz etkilediği bilinmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeninde uzun yıllar aralarında güçlü bir ilişki tesis edemeyen Türk akraba toplulukları çok kısa sürede bir araya gelmiştir. Hemen 1992 yılında İstanbul ve Bakü'de toplanan Türk akraba toplulukları ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin yoğun bir biçimde nasıl geliştirilebileceği sorusunun cevabını bulmaya çalışmıştır.

İlk olarak söz konusu Türk akraba toplulukları ülkelerinden 6 ülkenin kültür bakanı, kültürel iş birliği oluşturma konusunda mutabık kalmışlardır. Böylelikle Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSÖY), 12 Temmuz 1993 tarihinde Kazakistan'ın Almatı kentinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin imzaladıkları anlaşma ile hayata geçirilmiştir.

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı açılımı ise Azerbaycan'ın başşehri Bakü'de 16 ila 17 Ekim 1993 tarihleri arasında gerçekleştirilen 26'ncı Dönem Toplantısı sonrası alınan kararla kullanılmaya başlanmıştır (Arslaner vd. 2012: 273). 6 kurucu ülkenin yanı sıra gözlemci statüsünde 8 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler sırasıyla Altay Cumhuriyeti (RF), Başkurdistan Cumhuriyeti (RF), Gagavuz Yeri (Moldova), Hakas Cumhuriyeti (RF), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti (RF), Tataristan Cumhuriyeti ve Tiva Cumhuriyeti'dir (www.turksöy.org). "Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmak" şeklinde amacı belirlenmiştir. Aslında bu amaç, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) var olma gerekçesinin Türk dünyası özelinde daraltılmış halidir.

TÜRKSÖY, 20. Yılıımızda 20 Farklı Şehirde Nevruz sloganını kullanarak ilk ateşi İstanbul'da yakmıştır. 21 Mart 2013 tarihindeki resmi kutlamaların adresi çeşitli ülkelerden 250'ye varan

sanatçı katılımı ile 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Eskişehir olmuştur. 1 Haziran 2013 tarihinde TÜRKSOY'un daveti ile 120 kişiden meydana gelen Amerikan Jonathan Griffith Korosu ile Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası tarafından müşterek olarak Eskişehir'de Yunus Emre Oratoryosu icra edilmiştir.

Yine TÜRKSOY'un geleneksel etkinliklerinden Ressamlar Buluşması'nın 18'incisi, 18 farklı ülkeden ünlü 20 ressamın iştiraki ile 1 ila 15 Temmuz 2013 tarihleri arasında Eskişehir'de yapılmıştır. TÜRKSOY'un bu kapsamda üstlendiği diğer bir etkinlik başlığı, TÜRKSOY Gençlik Oda Orkestrası'nın yeni repertuarı ile 10 farklı ülkeden 20 başarılı konservatuvar öğrencisinin Türk dünyası bestecilerinin eserlerinden oluşan konserlerin düzenlenmesi faaliyetidir. Öne çıkan başka bir organizasyon ise IV. TÜRKSOY Üyesi Ülkeler UNESCO Milli Komisyonları Toplantısı'dır. Söz konusu toplantı 2 ila 3 Eylül 2013 tarihlerinde Eskişehir'de gerçekleştirilmiştir (Purtaş, 2014: 63).

TÜRKSOY, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın da desteği ile 2015 Merv Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulaması çerçevesinde Türkmenistan Kültür Bakanlığı ile iş birliği içerisinde olmuştur (Sağlam ve Sarıyev, 2020: 224).

5. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı

Eskişehir'in Somut Olmayan Kültür Başkenti ve Türk Dünyası Kültür Başkenti olma serüveni 7 Ekim 2010 tarihinde TÜRKSOY'a Üye Ülkeler UNESCO Milli Komisyonları Toplantısı'na dayanmaktadır. Toplantının mimarı ve ev sahipliğini üstlenen o dönemin UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Nabi Avcı, konuyu ilk önce TÜRKSOY Bakanlar Konseyi'ne, sonrasında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin liderlerinin bulunduğu Türk Konseyi Zirvesi'ne taşımıştır. Eskişehir'in 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti olmasına ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilgili Kanun'un çıkarılmasında, ayrıca hem TÜRKSOY tarafından hem de Kültür Başkenti Ajansı dönemi süresince düzenlenen çok sayıdaki etkinliğe katılarak üstün çaba göstermiş, kültür başkentliği uygulamasının başından sonuna yürütülmesinde sıkı bir takipçisi olmuştur (Purtaş, 2014: 62-63).

Kültür başkentliği uygulaması kapsamında 2013 yılı için Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak Eskişehir'in seçilmesi ile birlikte Türkiye'den ilk kez bir kent bu unvana layık görülmüş, Türk dünyası ortak kültür mirasının bir araya gelme adresi olmuştur (Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları 16). Kozmopolit nüfus yapısıyla dikkat çeken Eskişehir'in bu özelliğinin oluşmasında 19. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak Balkanlar ve Kafkaslardan aldığı göçlerin payı büyüktür. Türk dünyasının farklı coğrafyalarından yaşanan göçlerin kentin sosyo-ekonomik yapısının yanı sıra kültürel kimliğini de şekillendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla Eskişehir'in göç ana temasıyla 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak belirlenmesinde bu tarihsel geçmişinin büyük oranda katkısı bulunmaktadır (Topal, 2020: 135).

Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, Eskişehir'in 2013 yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak hazırlanması, 2013 yılında yapılacak faaliyetlerin organize edilmesi, kamu ve sivil toplum örgütleri ile yapılacak çalışmalarda koordinasyonun sağlanması amacıyla 6 Mayıs 2012 tarihli ve 6303 sayılı Kanun'la kurulmuştur. Kanun'un Ajansın Organları başlıklı 2. maddesinde Koordinasyon Kurulu, Danışma Kurulu, Yönetim Kurulu ve Genel Sekreterlikten oluşturulması öngörülmüştür. Koordinasyon Kurulu Tablo 1'de, Yönetim Kurulu Tablo 2'de ve Danışma Kurulu Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 1'de görüleceği üzere Koordinasyon Kurulunda üç başbakan yardımcısı, dışişleri, maliye, kültür ve turizm bakanlıkları gibi önemli üç bakanlığın en üst makamlarının olması aslında projenin ulusal düzeyde ne denli sahiplenildiğinin göstergesidir. Yine Tablo 2'de verilen Yönetim Kurulu ile Tablo 3'te verilen Danışma Kurulu üyeleri incelendiğinde

parti gözetilmeksizin yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, ulusal kamu, kurum ve kuruluşlarının temsil edildiği görülmektedir. Kapsayıcılığı üst seviyede oluşturulan bu kurulların kültür başkentliği uygulamasının Eskişehir örneğinde üst seviyede başarılı olmasının bir açıklamasıdır.

Tablo 1: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentisi Ajansı Koordinasyon Kurulu (Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentisi 8)

No	Adı Soyadı	Görevi
1	Emrullah İşler	Başbakan Yardımcısı
2	Beşir Atalay	Başbakan Yardımcısı
3	Efkan Ala	Başbakan Yardımcısı
4	Ahmet Davutoğlu	Dışişleri Bakanı
5	Mehmet Şimşek	Maliye Bakanı
6	Ömer Çelik	Kültür ve Turizm Bakanı
7	Güngör Azim Tuna	Eskişehir Valisi
8	Yusuf Balcı	Eskişehir Özel İdaresi Genel Sekreteri

Tablo 2: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentisi Ajansı Yönetim Kurulu (Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentisi 8)

No	Adı Soyadı	Görevi	Yönetim Kurulundaki Görevi
1	Güngör Azim Tuna	Eskişehir Valisi	Başkan
2	Prof. Dr. Naci Gündoğan	Anadolu Üniversitesi Rektörü	Başkan Vekili
3	Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen	Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı	Üye
4	Prof. Dr. Hasan Gönen	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörü	Üye
5	Ahmet Yapıcı	İl Genel Meclisi Başkanı	Üye
6	Prof. Dr. Fazıl Tekin	Eski ESOGÜ Rektörü	Üye
7	Metin Güler	Eskişehir Ticaret Odası Başkanı	Üye
8	Savaş Özyaydemir	Eskişehir Sanayi Odası Başkanı	Üye
9	Ekrem Birsen	Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Başkanı	Üye
10	Burhan Sakallı	Odunpazarı Belediye Başkanı	Üye
11	Ahmet Kot		Üye
12	Hakan Ergün		Genel Sekreter

Tablo 3: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentisi Ajansı Danışma Kurulu (Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentisi 8)

No	Adı Soyadı	Görevi
1	Prof. Dr. Ahmet Arı	Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürü
2	Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Ceylan	Yunus Emre Enstitüsü Başkanı
3	Ali Hürata	Vakıflar Genel Müdürlüğü Genel Müdür Yardımcısı
4	Basri Özçelik	Odunpazarı Belediye Başkan Yardımcısı
5	Canan Demir	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı
6	Cem Kahyaoğlu	Dışişleri Bakanlığı - Daire Başkanı
7	Düsen Kaseinov	TÜRKSOY Genel Sekreteri
8	Erol Yüksel	TRT Haber ve Spor Daire Başkan Yardımcısı
9	Ertan Koşarsoy	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyesi
10	Prof. Dr. Hilmi Özden	ESOGÜ
11	M. Süreyya Er	TİKA - Başkan Yardımcısı
12	Mehmet Köse	Tepebaşı İl Genel Meclis Üyesi
13	Prof. Dr. Muhsin Macit	Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
14	Nuray Akçasoy	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyesi
15	Prof. Dr. Öcal Oğuz	Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi - UNESCO
16	Ömer Faruk Savuran	Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet İşleri Uzmanı
17	Süleyman Yücel	Odunpazarı İl Genel Meclis Üyesi
18	Şerife Çeliker	Tepebaşı Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü
19	Tugay Aladağ	Eskişehir Kent Konseyi - Genel Sekreter
20	Yusuf Balcı	Eskişehir İl Özel İdaresi Genel Sekreteri
21	Zeki Eraslan	AKDT Yüksek Kurumu Başkan Yardımcısı
22	Mithat Körler	Esnaf ve Sanat Odaları Oda Temsilcisi

Uluslararası sistemde yeni dünya düzeninin güç dengesi şekillenmesinde yeni aktörlerin gün yüzüne çıkışına paralel, bölgesel ve ulus aşan yeni kültürel birliklerin teşvik edilmesi ve Türk dünyasına dâhil ülkeler arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi maksadıyla uygulamaya sokulan Eskişehir kültür başkentliğinin diğer amaçları şöyle sıralanabilir:

- a) Türk dili konuşan topluluklar arasında dostça bağların oluşturularak, ortak Türk kültürünün tüm unsurlarıyla korunması, geliştirilmesi ve mirasçılara ulaştırılması,
- b) Bilimsel ve kültürel faaliyetlerle ortak kültüre olan bağlılığın tesisi, bu yolla insanlığa ve barışa katkıda bulunulması,
- c) Türk kültürü ilham kaynaklarının bilincinde olunarak Türk kültürünün dünya çapında tanınmasına çaba gösterilmesi, bu şekilde medeniyete ve insan haklarına katkı sağlanması,
- d) Türk dünyası topluluklarının ortak değerlerinin ele alındığı bütünlükçü bilimsel çalışmaların güçlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması (Kozak, 2016: 422).

Ajansın uygulamaya döneceği ve teşvik edeceği projelerin kapsamı ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- “Türk kültür mirasının tarihe eş geçmişini, çeşitliliğini, zenginliğini, yaygınlığını, intibak kabiliyetini ve geçerli olduğu geniş coğrafya içindeki müştereklerini ortaya koymak,
- Türk kültür miraslarını sahibi ile buluşturup, onları mirasla hem hal kılmak ve mirasın bir parçası haline getirmek,
- Türk dünyasında yaşayanların birbirlerini daha iyi ve daha doğru tanımalarını, birbirlerine muhabbetlerinin artmasını sağlamak,
- Türk dünyası mensuplarının kültür mirasını daha da çeşitlendirip zenginleştirmelerini, uluslararası kabul ve takdir derecesini yükseltmelerini ve gelecek nesillere aktarmalarını temin edecek kapasite ve kabiliyeti artırmalarını sağlamaktır.”

2013 Eskişehir Türk Dünyası Kültür Başkentliği süreci boyunca 200’den fazla bilim, kültür ve sanat etkinliği ile kültürel gezi düzenlenmiştir. 2013 yılı Mayıs ve Ekim aylarında Türkoloji Kongresi, 3. Uluslararası Tatarların Tarihî Mirası Kongresi ile 8. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi yapılmıştır. Akraba Türk Toplulukları Gençlik Kurultayı, 22. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı ile Türk Dünyası Kültür Değerleri Uluslararası Sempozyumu ve Cengiz Aytmatov Sempozyumu’nun arasında bulunduğu toplam 2 kurultay ve 8 sempozyum 2013 yılının ikinci yarısında hayata geçirilen önemli faaliyetlerdir. Gölge Tiyatrosunun Geleceği, Uluslararası Sanat, Kent Meydanı ve Mevlana Değişim Programı konulu 4 çalıştay düzenlenmiştir. Toplantı şeklinde uygulamaya dökülen 11 etkinlikten öne çıkan bazıları; Nasreddin Hoca Fıkra Anlatı Geleneği, Kaşgar’dan Endülüs’e Türk İslam Şehirleri Şehrengiz, Kırım Tatarlarının Dünü, Bugünü, Yarını, Türk Dünyası Medya Buluşması vb. biçiminde sıralanabilir. TUMSİAD 1. Uluslararası Kobi Zirvesi ve 17. Girişim ve İş Dünyası Zirvesi bu dönemde yapılan diğer organizasyonlardır. Muhammed TakiZehtabi’nin Hayatı ve Yaratıcılığı ile Geleneğin Sanatları Geleceğin Sanatçıları temalı faaliyetler başta olmak üzere toplam 5 seminer ve panel düzenlenmiştir. Kutlu Doğum Haftası, 2013 Uluslararası Yunus Emre Kültür Sanat Haftası, Uluslararası 21. Ulusal Seyyid Sultan Şücaaddin Veli Anma ve Dostluk Günü, Azerbaycan Cumhuriyet Bayramı 95. Yıl Dönümü, Seyyid Battal Gazi’yi Anma Şenlikleri, 2. Uluslararası Ertuğrulgazi Yörük Türkmen Dernekleri Federasyonu Anma Etkinlikleri, Kazakistan Bağımsızlık Bayramı Kutlamaları, Eskişehir’in Kurtuluşu Töreni, Behiç Erkin Anma Toplantısı, Şeb-i Arus Anma Etkinliği, Mehmet Akif Ersoy’u Anma Haftası ve Ertuğrul Gazi’yi Anma Şenlikleri anma ve kutlama başlığı kapsamında yapılan etkinliklerdir. Nevruz Şenlikleri, Türk Dünyası Çocuk Oyunları Şenliği,

Sabantoy Şenlikleri, Tepreş Şenlikleri, Kırgızistan 7. Uluslararası Oyma El Sanatları, Türkmenistan Kültür Günleri, Azhvala Kuzey Kafkas Kültür Şenliği, Balkan Haftası ve Türk Dünyasında Bosna Hersek Günleri'nin aralarında bulunduğu 20 etkinlik festival başlığı altında hayat bulmuştur. Bütün bunlara ek olarak 3 resepsiyon, 10 sergi, 6 stant açılması, 24 konser, 9 gösteri, 2 şiir şöleni, 6 tiyatro, 19 yarışma, 3 sosyal sorumluluk projesi, 1 iftar programı ve nihayetinde 1 ödül töreni Eskişehir kültür başkentliği çerçevesinde katılımcıları ile bir araya gelmiştir. Türk dünyası coğrafyasından çok sayıda öğrenci (on bine yakın) yurt içi ve yurt dışı olmak üzere 56 kültürel gezide bulunmuştur (Topal, 2020: 149-156).

5.1. Türkvizyon Türk Dünyası Şarkı Yarışması

Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı etkinlikleri kapsamında ilk kez Türkvizyon Türk Dünyası Şarkı Yarışması Anadolu Üniversitesi İki Eylül Kampüsü Spor Salonu'nda düzenlenmiştir. Yarışmanın yarı finali 19 Aralık 2013 tarihinde 24 yarışmacının, finali ise 21 Aralık 2013 tarihinde 12 yarışmacının katılımıyla yapılmıştır. Ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel medyada yarışmaya dair haberler yer almıştır. Yarışma logosunda ve yarışma ödülleri Anka kuşu figürü kullanılmıştır. Bunun sebebi Ajans Yönetim Kurulu Başkanı Güngör Azmi Tuna tarafından aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

“Çünkü Efsanevi Anka Kuşu, Kaf dağına doğru aşk seferine kanat açmıştır. Bizim de gayemiz Anka gibi “gönül” adındaki Kaf dağına varmak, gönüllere girmektir. Türk Dünyası Kültür Başkentliği ile gönülleri birleştirmek için çıktık yola. Ve Türkvizyon, bu gönül yolculuğunda önemli bir kilometre taşıdır.”

Yarışmanın bütün katılımcıları, temsil ettikleri ülkeleri ve bu ülkelerden jüri üyesi olarak görevlendirilen kişilerin bilgileri Tablo 4'te, finale kalan 12 temsilcinin bilgileri ve aldıkları puanlar verilmiştir. Yarışma birinciliğini Azerbaycan'dan Farid Hasanov kazanmış, altın Anka ödülünü dönemin Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı'nın elinden almıştır.

440

Tablo 4: Türkvizyon Türk Dünyası Şarkı Yarışması Yarı Final Yarışmacıları (19 Aralık 2013) ile Jüri İsimleri (Türkvizyon Broşürü 10)

Ülke Adı	Yarı Finalist Adı	Jüri Adı
Altay Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu)	Artur Marlujokov	Vladimir Konçev
Azerbaycan Cumhuriyeti	Farid Hasanov	Gövhar Hasan-Zade
Başkurtistan Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu)	Diana İşniyazova	Aygul Akhmadeeva
Beyaz Rusya Cumhuriyeti	Güneş Abbasov	Natik Bagirov
Bosna-Hersek Federasyonu	Emir - Frozen Camels & Mirza	Ahmed Şvrakiç
Gagauz Yeri (Moldova Cumhuriyeti)	Ludmila Tukan	Piotr Petkoviç
Gürcistan Cumhuriyeti	Eynar Balakişiyev, Afik Novruzov	Giorgi Chomakhashvili
Hakas Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu)	Vladimir Dorju	German Tanbaev
Irak Türkmenleri	Ahmed Duzlu	Fetullah Ahmet Salih
Karaçay - Balkar Halkları Temsilcisi (RF)	Eldar Jalikayev	Nadezhda Khadzhieva
Kazakistan Cumhuriyeti	Rin'Go Grubu	Dinara Adam
Kemerov Eyaleti Dağlık Şor Bölgesi (RF)	Çildis Tanagaşeva	İsmet Zaatov
Kırgızistan Cumhuriyeti	Çoro Grubu	Aichurek İmanalieva
Kırım Özerk Cumhuriyeti (Ukrayna Cumhuriyeti)*	Elvira Sarikhali	Seyran Mambetov
Kosova Cumhuriyeti	Ergin Karahasan	Elif Tokmak
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	Gommalar Grubu	Ertan Birinci
Makedonya Cumhuriyeti	İkay Yusuf	Eran Hasipi
Özbekistan Cumhuriyeti	Nilüfer Usmanova	Sarvar Rakhmatullaev
Romanya Cumhuriyeti	Cengiz Erhan Kutluakay	Miora Tsutsu
Saha - Yakutistan (Rusya Federasyonu)	Olga Spridinova (Nika)	Anastasia Gotovtceva
Tataristan Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu)	Alina Şaripjanova	Damir Davletşin

Tuva Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu)	Saylık Ommun	Grigory Damdin
Türkiye Cumhuriyeti	Manevra	Ahmet Koç
Ukrayna Cumhuriyeti	Fazile İbrahimova	Enver İzmaylov

* Rusya'nın Kırım'ı 2014 yılındaki ilhakından önceki durumu belirtmektedir.

Tablo 5: Türkvizyon Türk Dünyası Şarkı Yarışması Final Yarışmacıları (21 Aralık 2013) ve Puan Durumu (Türkvizyon Broşürü 11)

Ülke Adı	Finalist Adı	Puan Durumu
Azerbaycan Cumhuriyeti	Farid Hasanov	210
Beyaz Rusya Cumhuriyeti	Güneş Abbasov	205
Ukrayna Cumhuriyeti	Fazile İbrahimova	200
Tataristan Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu)	Alina Şaripjanova	192
Altay Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu)	Artur Marlujokov	189
Bosna-Hersek Federasyonu	Emir - Frozen Camels & Mirza	187
Türkiye Cumhuriyeti	Manevra	187
Kırgızistan Cumhuriyeti	Çoro Grubu	183
Kazakistan Cumhuriyeti	Rin'Go Grubu	178
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	Gommalar Grubu	175
Özbekistan Cumhuriyeti	Nilüfer Usmanova	173
Kosova Cumhuriyeti	Ergin Karahasan	151

Kültür başkentliği uygulamasının halef-selef kentleri Kazan (2014) ve Eskişehir (2013) arasında oluşturulan güçlü ilişkiler kapsamında Eskişehir'in Odunpazarı ilçesinde tarihî meskenlerden biri Kazan Tatarları Kültür Evi olarak düzenlenmiştir. Tataristan Cumhurbaşkanı Minnihanov kültür evinin açılışına iştirak etmiş ve Tataristan'dan gelen davetlilerle Sabantoy kutlamaları yapılmıştır (TÜRKSOY Dergisi: 41). Kültür başkentliği uygulaması ile Eskişehir'in Türk dünyasıyla kültürel, sanatsal, bilimsel, ekonomik ve sosyal irtibatın geliştirilmesi ile iş birliği seviyesinin yükseltilmesi desteklenmiştir (Eskişehir 2013 TDKB: 15).

6. Türk Dünyası Vakfı

Türk Dünyası Vakfı, "Eskişehir Türk Dünyası Kültür Başkenti amaçlarının ve projelerinin sürekliliği doğrultusunda; Eskişehir'in Türk dünyasındaki konumunu geliştirmek." düsturunu misyonu olarak benimsemiştir. Vizyon ifadesi ise; "Eskişehir'i Türk dünyasının kültürel merkezlerinden biri haline getirmektir." cümlesinde karşılık bulmuştur. Vakıf amacını belirlerken hem Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı amacına referans vermiş hem de vakıf amacına vurgu yapmıştır. Her iki organizasyonun amaçları doğrultusunda bilimsel ve kültürel etkinlikler ve yarışmaların düzenlenmesi, görsel, düşünsel ve işitsel sanat yapıtlarının üretilmesi için gerekli zeminin oluşturulması ve zanaatkârların teşvik edilmesi, eğitim konularında çalışmaların yapılması, çoklu mecralarda yayın/yayımların hayata geçirilmesi, tanıtım etkinlikleri çerçevesinde faaliyetlerin kamuoyu ile paylaşılması, anıtsal proje ve uygulamaların yapılarak sonuçlandırılması, vakıf amacına yönelik kurs, okul vb. kuruluşların teşvik edilmesi ile gelir getiren iktisadi işletmelerin teşkil edilmesi vb. hususlar Türk Dünyası Vakfının gayesi olarak sıralanmıştır.

Türk Dünyası Vakfının kuruluş maksadının anlaşılması bakımından Cumhuriyet Halk Partisi Eskişehir Milletvekili Gaye Usluer'in Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında verdiği 7/3790 Esas Numaralı yazılı soru önergesinin 5'inci "Türk Dünyası Kültür Başkenti Vakfı neden kurulmuştur? Eskişehir Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı tarafından, Türk Dünyası Kültür Başkenti Vakfı'na aktarılan bütçe ve taşınır-taşınmaz mal varlığı nedir?" sorusuna bakmak faydalı olacaktır. Söz konusu soruya cevap, Milli Eğitim Bakanlığının TBMM'ye muhatap 16.06.2016 tarihli ve 99074258-610-E.67 sayılı yazısı ile verilmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz tarafından imzalanan cevabi yazıda;

"2014 Haziran ayında Ajansın tasfiye sürecine girmesi ve 2014 itibari ile Ajans Tüzel kişiliğinin sona eriyor olmasının, tamamlanmasının çeşitli nedenlerle uzamış veya hiç başlayamamış olan

pek çok kalıcı eserin bitirilmesini, şehre kazandırılmış pek çok eserin de sürdürülmesini riske atabilecek olduğu, bu problemi çözebilmek için Ajans Yönetim Kurulu ve Eskişehir'deki yerel yöneticiler ve sivil toplum kuruluşları, kültür adamları ile yapılan istişareler sonucunda, projelerin kurulacak bir vakıf aracılığıyla tamamlanması fikrinden hareket ile ajansın Eskişehir'e daha uzun süre hizmet edecek bir vakıf kurması hususunda görüş birliği sağlanmış ve Ajans Yönetim Kurulu'nun 09.06.2014 tarihli kararı ve Koordinasyon Kurulu'nun da olumlu görüşü ile Eskişehir 4. Asliye Hukuk Mahkemesinin 09.07.2014 tarihli ve 05.08.2014 tarihli Tavzih Kararı ile Türk Dünyası Vakfının kurulduğu,

Bu çerçevede Vakıf il bazında ve ülke çapında tanınmış 80 kişilik bir Genel Kurul ve 11 kişilik Mütevelli Heyetten oluşan Yönetim yapısına sahip olduğu, Vakıf senedinde de belirtildiği üzere öncelikli olarak Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yönetim Kurulunun karara bağladığı projelerin tamamlanması ve Ajans faaliyetlerinin Eskişehir'e olan olumlu etkisinin sürdürülmesi, Ajansa edinilen bilgi ve tecrübenin Eskişehir'in tanıtımı ve gelişimi için kullanılması olarak özetlenebileceği,

Türk Dünyası Vakfının, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansınca yapılan çalışmaların etkisinin sürdürülerek kültür mirasının ve kalıcı eserlerin korunması ve yaşatılması hususunda ilgili mevzuat ve vakıf senedinde belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde hizmet etmek üzere kurulduğu,

Türk Kültür Dünyası başkenti Ajansınca Türk Dünyası Vakfına kuruluş aşamasında 500.000 TL tahsis edildiği, Ajansın kendi kurduğu Vakfının hayatını sürdürebilmesi için yönetim kurulu kararıyla Odunpazarı ilçesi sınırları içinde toplam 1.809,60 m² yüzölçümlü muhtelif arsa ve Odunpazarı Belediyesinden satın alınan toplam 156.93 m² yüzölçümlü bir adet ahşap ev ile şahıstan alınan 146.53 m² yüzölçümlü bir adet ahşap ev olmak üzere toplam iki adet ahşap ev ve muhtelif basılı eseri Vakfa bağış yolu ile devir ettiği..." bilgileri yer almıştır.

442

6.1. Kalıcı Eserler

Dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Nabi Avcı tarafından 27 Kasım 2016 tarihinde basın toplantısında yapılan açıklamada; Türk Dünyası Vakfının, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı'ndan tamamlamak üzere devralınan proje sayısının 15 olduğu ifade edilmiştir. Şehrin merkezindeki eski stadyumun yerinin Türkiye'deki genel uygulamanın aksine TOKİ'ye devredilmediği, yeni stadyumun inşa maliyetinin Türk Dünyası Vakfı bütçesinden karşılandığı aktarılmıştır. Böylelikle eski stadyum yerinin yeni yapılaşmaya açmak zorunda kalınmadığı cümlelere yansımıştır (Avcı, 2016). Türk Dünyası Vakfı kalıcı eserlerinin en dikkat çekenini şehrin merkezinde bulunan eski Eskişehir Atatürk Stadyumu yerine 2014 yılında yapımına başlanan ve 2020 yılı Aralık ayında tamamlanan Millet Bahçesi gelmektedir. 52.392 m².lik sahayı kaplayan uygulamada 16.221 m² kapalı alan bulunmaktadır. Yer altında bir kat olmak üzere 13000 m².lik bir kapalı otopark alanı oluşturulmuştur. Otopark Vakıf tarafından ticari olarak işletilmektedir (Fıratlı, 2021).

Sazova Kültür Parkı içinde 82 dönüme konumlanan Türk Dünyası Bilim Kültür ve Sanat Merkezi yapımına da 2014 yılında başlanmıştır. En büyük kalıcı eserlerin başındadır. Alt katı 10.000 m², üst katı ise 5.000 m² olmak üzere toplamda 15.000 m² kapalı alan üzerine inşa edilen kubbe şeklindeki yapı, çok amaçlı sergi, fuar, konferans, konser, toplantı ve benzeri organizasyonlar için tasarlanmıştır. Zemin katta Türk-İslam dünyasında bilim, kültür ve sanat alanlarında dünya çapında ünlenmiş kişilerin tanıtıldığı 25 m².lik 40 ayrı bölüm bulunmaktadır. 4 ayrı Türk mimarisi tarzında inşa edilmiş bölümlerde, Türk-İslam dünyasından örnek şahsiyetlerin silikon heykelleri bulunmakta, hayat hikâyeleri, eserleri ve insanlığa katkıları belgesel filmlerle tanıtılmaktadır. 2017

yılı başında Anadolu Üniversitesi'ne kullanım hakkı 10 yıllığına devredilen merkezde, aynı yılın Mart ayından bu güne Türk Dünyası merkezli çalışmalar yürütülmektedir (Fıratlı, 2021).

Bir başka tamamlanan kalıcı eser ise Esminyatürk'tür. İstanbul'dan sonra Türkiye'de kurulan ilk minyatür eserler parkı vasfını haizdir. Yine Eskişehir'in Sazova Bölgesi'nde yer almakta ve Türk coğrafyasındaki 33 mimari eserin minyatürlerini bünyesinde barındırmaktadır. Orhun kitabelerinden Mostar köprüsüne kadar birçok tanınmış eserin modellemesine ulaşmak mümkündür. Eskişehir ili Mihaliççık ilçesi Yunus Emre Mahallesi'nde bulunan Yunus Emre'ye ait türbe alanının çevre düzeni ve peyzaj çalışmaları kalıcı eserler kapsamında 2015 yılı Kasım ayında tamamlanan ve toplamda 5000 m² alanda uygulanan diğer bir proje örneğidir (Fıratlı, 2021).

Öne çıkan kalıcı eserlerden Dede Korkut Parkı için, Odunpazarı ilçe sınırları içerisinde ve daha önce İl Özel İdaresinin taşınmazı olan 62.000 m².lik bir alanın 2014 yılı Ocak ayında çevre düzenlemesi çalışmaları başlamış ve Haziran ayında tamamlanmıştır. Eskişehir halkının vakit geçirebileceği, spor yapabileceği ve çocukların eğlenebileceği bir park haline getirilmiştir. Ayrıca Dede Korkut Parkı içinde yer alan 46 metre uzunluğunda 2 metre genişliğinde ve 5,4 metre yüksekliğindeki mermer anıt üzerinde, dünyanın en büyük destanlarından biri olan Dede Korkut hikâyeleri, 12 adet temsili levhalar halinde, günümüz Türk minyatür sanatının en iyi temsilcileri eli ile tersim edilerek ve İznik Çinisine uyarlanarak işlenmiştir. Duvarın doğu cephesinde Osmanlı mimarisinden esinlenilerek inşa edilmiş şadırvan, su sebili ve su perdeleri mevcuttur. Batı cephesinde ise Kırım Hansaray'da bulunan Kırım Giray Han'ın genç yaşta kaybettiği eşi Dilara Bikeç Hatun anısına 1763 yılında yaptırdığı gözyaşı çeşmesinin bir benzeri inşa edilerek anıtın su unsuru ile buluşturulması sağlanmıştır. Türk Dünyası Vakfı kalıcı eserler kapsamında değerlendirilen eserler arasında Seyyid Sultan Şücaaddin Veli Sosyal Tesisleri, Türk Kızılay'ı Eskişehir Şubesi ile müşterek Kızılay Hasırca Kampı, Alaaddin Camii'nin restorasyonu, Odunpazarı Eski Askerlik Şubesinin restorasyonu, Odunpazarı Balkan Kültür Evi, Yazılıkaya Kültür Evi vb. projeler sayılabilir (Fıratlı, 2021).

6.2 Türk Dünyası Halk Dansları Topluluğu

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen proje katkısı sayesinde teşkil edilen ve Türk Dünyası Vakfı himayesinde etkinliklerini devam ettiren topluluk, Eskişehir Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi'nde öğrenimini sürdüren Türk coğrafyasından gelen öğrencileri bünyesinde barındırmaktadır. Halk dansları üzerine çalışmalar yapılmakta, muhtelif yerlerde gösteriler düzenlenmektedir (Fıratlı, 2021).

6.3 Türkiye Romanya Sinema Çalıştayı ve Türk Kültürü Haftası

Türk Dünyası Vakfı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü ve Romanya Yazarlar ve Sinema Yönetmenleri Birliği (UARF)'nin ortak çalışması ile Türkiye-Romanya Sinema Çalıştayı ve Türk Kültürü Haftası etkinliği, 2 ila 4 Ekim 2017 tarihleri arasında Romanya'nın Bükreş kentinde yapılmıştır. Çalıştayda on Türk filmi Romanyalı sinema izleyicisi ile buluşmuştur. Semih Kaplıoğlu'nun Yumurta, Süt, Bal filmi, Osman Sınav'ın Uzun Hikâye filmi, Nuri Bilge Ceylan'ın Bir Zamanlar Anadolu'da filmi, Derviş Zaim'in Balık filmi, Faruk Hacıhafızoğlu'nun Kar Korsanları filmi, Metin Erksan'ın Yılanların Öcü filmi, Lütfi Ömer Akad'ın Gelin filmi ile son olarak Kemal Uzun ve Serdar Akar'ın Çanakale Yolun Sonu isimli filmi gösterimi yapılan sinema filmleridir (Fıratlı, 2021).

6.4 Uluslararası Telif Hakları Çalıştayı Projesi

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü'nün destekleriyle Türk Dünyası Vakfı, Türk dünyası, Balkanlar ve Doğu Avrupa coğrafyasından 16 ülkenin telif haklarının mevcut

durumunun ortaya konulması ve telif hakları sistemi ile ilgili yeni uluslararası iş birliğinin önünün açılmasına yönelik; Kazakistan, Bosna Hersek, Azerbaycan, Ukrayna ve Türkiye’de beş çalıştayın gerçekleştirilmesini kararlaştırmıştır. Çalıştaylardan ilki 16 ila 17 Ekim 2017 tarihlerinde Kazakistan’ın Almatı şehrinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Azerbaycan, Bosna Hersek ve Türkiye’den 35’e yakın katılımcı iştirak etmiştir (Fıratlı, 2021).

Bu projenin genel amacı: telif hakları alanında polis, yargı ve gümrük yapılanmaları da dâhil olmak üzere idari yapılanmanın, telif hakları alanında sunulan hizmetlerin, telif hakkı sahipleri ile mali ve manevi hakların, kapsamı, süresi ve devrine ilişkin hükümler ile koşulların ve telif haklarının toplu hak takibi örgütleri aracılığıyla takip edilmesi, bu örgütlerin yapısı ve işleyişinin ortaya konulması, telif hakları uyuşmazlıklarında hukuki ve cezai alanda yargısal sürecin ele alınması, telif hakları ihlallerinin ve yaptırımlarının ele alınması ile fiziki ve dijital korsanlıkla mücadele yöntemlerinin ve mevcut uygulamaların ortaya konulması şeklinde belirlenmiştir (Fıratlı, 2021).

6.5 Türk Dünyası Tarihçiler Forumu

Türk Dünyası Tarihçiler Forumu, Türk Dünyası Vakfı ve Türk Tarih Kurumu’nun katkılarıyla, 28-29 Ekim 2017 tarihlerinde Kazakistan’ın Türkistan şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu Forum ile Türk Dünyası tarihçilerinin bir araya gelmeleri, ortak tarih yazımı ve bu düşünce eksenini etrafında geliştirilecek yeni fikirlerin ortaya çıkmasına öncülük edilmesi amaçlanmıştır (Ydyrys, 2020: 297). Ayrıca, Türk dünyasında tarih yazımına ilişkin sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin değerlendirilmesini sağlamak ve Türk dünyasındaki tarihçiler arasında sürdürülebilir bir koordinasyon oluşturulması ve bu vesile ile ortak çalışma imkânları oluşmasını sağlamak bu projenin amaçları arasında yer almıştır.

6.6 Eskişehir Düşünce Okulu

2017 yılında Kültür Bakanlığı GENÇ-DES projesi olarak başlayan Eskişehir Düşünce Okulu, ilk aşamada 14 hafta süren atölye çalışmalarını tamamlamıştır. 2018 yılında öğrenciler, veliler ve öğretmenlerin talebi doğrultusunda Türk Dünyası Vakfı bünyesinde eğitimlere tekrar başlanılmış ve bugüne değin aralıksız sürdürülmüştür. 25 Kasım 2019 tarihinde Eskişehir İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Anadolu Üniversitesi ve Türk Dünyası Vakfı arasında bir protokol yapılmıştır. Söz konusu protokolle Eskişehir Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerindeki liselerin edebiyat ve tarih öğretmenleri tarafından öğrenmeye meraklı, gelişime açık, farklı alanlardan beslenen gönüllü gençler seçilmiştir. Düşünce Okulu’nun bu öğrencileri ile her hafta alanlarında yetkin eğitimciler eşliğinde edebiyattan sanat tarihine, müzikten sinemaya birbirinden farklı konular ele alınmış, atölye müfredatına uygun kültürel geziler ve etkinlikler düzenlenmiştir (Balcı, 2021).

8 Temmuz 2020 tarihinde Eskişehir merkez ilçelerinde görev yapan orta öğretim düzeyindeki öğretmenlere bilgi ve tecrübe paylaşımı çerçevesinde disiplinler arası atölyelerden oluşan Düşünce Okulu Akademisi’nin tanışma atölyesi yapılmıştır. 24 Kasım 2020 tarihine kadar yüz yüze devam eden Düşünce Okulu Akademisi, çevrim içi atölyelerle ve kültür gezileriyle eğitimcinin eğitimi şeklinde devam etmiştir (Balcı, 2021). Düşünce Okulu atölye çalışmaları Kovid-19 salgını nedeniyle yüz yüze yapılamamış, ancak düzenli olarak haftada 3 kez çevrim içi olarak devam ettirilmiştir. Düşünce Okulu’nun kapsamlı müfredatının ana unsurunu edebiyat ve tarih konuları oluşturmakta, benimsediği özgün metodu ve disiplinler arası özelliği ile öne çıkmaktadır. Katılımcı öğrenciler metinler arası ve karşılaştırmalı okumalarla bir taraftan modern dünyanın gereği bilgileri edinmişler diğer taraftan ait oldukları kültür coğrafyasının millî ve manevi unsurlarını yerinde öğrenme imkânı bulmuşlardır. Düşünce Okulu karşılıklı öğrenme ve özelden akran öğrenmesi

prensibini benimseyerek atölyelerini programlamıştır. Eğlenceli ve kalıcı öğrenmeyi pekiştirme gayretiyle atölyeler ele alınmış, gençlerin eleştirel düşünmeyi geliştirebilmesi ve düşündüğünü etkili bir şekilde ifade edebilmesi için özgür ortamlar sağlanmaya çalışılmıştır (Balci, 2021).

Genelde Kovid-19 salgını veya diğer sebepler dolayısıyla sosyal fobisi olan ve özgüveni düşük öğrencilerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri içerikteki atölyeler de ayrıca düzenlenmiştir. Bu yolla sosyal hayata uyum sağlamada zorluk çeken gençlerin kendilerini geliştirmeleri için önemli bir görev yerine getirilmiştir. Atölyelerle bağlantılı olarak düzenlenen kültür gezileri, mimari eserlerin yerinde görülmesi, kadim medeniyetler hakkında bilgi edinilmesi yönünde anlamlı fırsatlar oluşturmuştur. Seyahat kültürü, ekip çalışması, zaman yönetimi, farkındalık eğitimi vb. davranış özellikleri bu geziler kapsamında gençlere kazandırılmıştır. Eskişehir ve ilçeleri, Bilecik, Söğüt, Bursa, İznik, İstanbul, Konya, Ankara, Çanakkale illerine kültür gezileri gününbirlik ve konaklamalı olarak düzenlenmiştir (Balci, 2021).

Görgü kuralları, etkili iletişim, hafıza geliştirme, güzel konuşma ve etkin yazma atölyeleriyle başlayan temel eğitim aşaması, 12 ay devam etmektedir. Fotoğraf, minyatür ve resim tablosu okumalarıyla atölye çalışmaları çeşitlendirilmekte, yapılan tiyatro ve sinema eleştirileri ile görsel sanatlar ve edebiyat disiplinleri arasındaki ilişki temellendirilmektedir. Temel eğitimi tamamlayan öğrencilerle gelişim atölyelerine geçiş yapan Düşünce Okulu, böylelikle dünya edebiyatı ve tarihinde önemli yeri olan ülkelerin öğrenciler tarafından tanınmasında bir fırsat sunmaktadır. Rus, Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, Mısır, Fas ve İran sineması ile edebi eserleri de incelendikten sonra Endülüs, sömürgecilik tarihi ve Oryantalizm hareketleri atölyeleriyle çapraz okumalar gerçekleştirilmektedir (Balci, 2021).

Ortak kültürel hafızanın pekiştirilmesi, kardeşlik ve birliğin vurgulanması amacıyla Türk dünyası ülkelerinin tek tek ele alındığı atölyelerde benzer öğeler üzerinde durulmaktadır. Türk dünyası atölyelerinin akabinde Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinin müziği, halk oyunları, gelenekleri, yazar ve sanatçılarının incelendiği atölyeleri de tamamlayan öğrencilerle at çiftliğinde Türk Savaş Sanatları atölyesi yapılmaktadır. Türk kültürünün ana unsurlarıyla başlayan atölyede göçebe yaşam tarzı, çadır kültürü, Türk kültüründe at, ok, yay ve kılıcın önemi anlatılmakta, örnekleri uygulamalarla gösterilmektedir (Balci, 2021).

8 Eylül 2021 tarihinde Eskişehir Mili Eğitim Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri çevrim içi toplantısı sonrasında Düşünce Okulu öğretmenleri tarafından ilçe milli eğitim müdürlükleri ziyaret edilmiş, görevli öğretmenlere Düşünce Okulu tanıtımı yapılmıştır. 18 Ekim 2021 tarihinde Düşünce Okulu öğretmenleri, Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinde görevli öğretmenlerle bir araya gelmiştir. Yine daha çok öğrenciye ulaşılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında Alpu, Beylikova, Günyüzü, İnönü, Mahmutiye, Mihalgazi, Mihaliççık ve Seyitgazi ilçelerine gidilmiştir. Odunpazarı ve Tepebaşı'nda gönüllü ortaokul ve lise öğrencileriyle haftada bir Recep Tayyip Erdoğan Millet Bahçesi'nde buluşularak temel eğitim devam ettirilmiştir. Ayrıca gelişim öğrencileriyle 40 hafta sürmesi planlanan Yazarlık Atölyesi çalışmaları başlatılmıştır (Balci, 2021).

Eskişehir Düşünce Okulu buluşmaları kapsamında H. Süleyman Çakır Kız Anadolu Lisesi toplantı salonunda; ilki 17 Ocak 2020 tarihinde Türk Dünyası Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Nabi Avcı'nın, ikincisi, 26 Şubat 2020 tarihinde Psikiyatrist Prof. Dr. M. Kemal Sayar'ın "Hayat Bizden Ne Bekliyor?" söyleşisi ile katıldığı ve sanattan hayata, topluma, bireye farklı pencerelerden bakmanın önemini vurgulandığı toplantılar düzenlenmiştir (Balci). Türk Dünyası Vakfı envanterinde bulunan akademik, araştırma-inceleme, tıpkıbasım-çevrim yazı, edebi eser (şiir,

roman, hikâye) ve çocuk edebiyatı kategorilerinde toplam 273 farklı kitabın ve 6 belgeselin, www.turkdunyasivakfi.org.tr sitesi üzerinden satışı yapılmaktadır (Balci, 2021). Kültür başkentliği uygulaması kapsamında dizinleme istatistikleri Google arama motoru üzerinden şehrin ana dili, İngilizce, Rusça ve Türkiye Türkçesi üzerinden yapılmış, Eskişehir'in toplamda dizinleme sayısı 8877 çıkarırken, Kastamonu'nun 29714 çıkmıştır (Temir, 2020: 51). Eskişehir'in yapılan etkinlik sayısı açısından açık ara önde olmasına rağmen, bu hizmetlerinin internet ortamında ve sosyal medya hesapları aracılığıyla tanıtılmasında bir hayli geride kaldığı anlaşılmaktadır.

7. Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber ortaya çıkan yeni jeopolitik durum, ortak tarih, kültür, dil ve din geçmişine sahip Orta Asya Türk topluluklarının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıç aşamasında bir bocalama yaşamasına sebep olmuştur. Ancak elde edilen fırsatın, kurumsallaşmanın dinamizmi ile yeni bölgeselcilik kapsamında, 21. yüzyılın ilk çeyreği tamamlanmadan değerlendirildiği ve belli bir ivmenin yakalandığı söylenebilir. Kadim Türk toplumlarının geçmişten bugüne ulaşmış eşsiz ortak kültürünün geleceğe uzanmasında lokomotif görevi gören Türk dünyasının UNESCO'su TÜRKSOY'un başarılı uygulamalarının en önde geleni Türk Dünyası Kültür Başkenti projesidir. Türk dünyasının ortak kültürel değerlerinin tutkal vazifesi ile hem bugüne hem ilerideki zamanlara bu yolla bağlandığı muhakkaktır.

Kültür başkentliği uygulamasının, kavramsal özgül ağırlığını misliyle katlayan sonuç ürettiği savunulabilir. Araştırma konusu itibarıyla uygulamanın en küçük ölçeği kent biriminden başlayan, ülke ve bölgesel coğrafya kademelerine ulaşan değerlendirilmesinde kent kimliğine, ekonomiye, turizme, kurumsal yapıya ve gündelik yaşama kattıklarına dair (Topal, 2020: 141-145) farklı kentlerde farklı etkiler gözlenmekle birlikte hepsinde ortak nokta artı değer ürettiğidir. Türkiye'nin modern yüzü nitelenmesi ve göç temasıyla seçilen Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti görevini Meclis eliyle kurulan bir ajans çatısı altında tamamlamıştır. Ancak bir taraftan kamuoyunun isteği diğer taraftan henüz tamamlanmamış kalıcı eserlerin bitirilmesi maksadıyla Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı'nın ardılı olarak Türk Dünyası Vakfı teşekkül ettirilmiştir. Birbirinin devamı olan her iki kurumsal yapının icraatları, Eskişehir kent kimliğinin son dönem şekillenmesinde gözle görülür bir katkı sağlamıştır. Onlarca kültür ve sanat faaliyetinin gerçekleşmesinde ve kalıcı eser projelerinin tamamlanmasında söz sahibi olan Türk Dünyası Vakfı, hem Türk dünyası kültürel bağlarının kuvvetlenmesinde hem de somut olmayan kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında rolünü devam ettirmektedir.

Gerek Ajansın, gerekse Vakfın süreçlerinin politik tartışmalara konu olmakla birlikte başarı ile tamamlanmasında ve devam etmesinde en büyük pay sahibi hususlar; kültür başkentliği uygulamasının ulusal düzeyde en üst siyasi aktörler ve yerel dinamikler tarafından sahiplenilmesi, ilgili mevzuatın kanun niteliğinde düzenlenmesi ve baştan sona bütün aşamalarda donanımlı teknokrat bir yerel siyasetçinin sorumluluk almasıdır. Bu haliyle Türk Dünyası Vakfı somut olmayan Türk kültürel mirasının taşınmasında rol-model görevi görebilecektir.

Kaynakça

- 2018 Türk dünyası kültür başkenti Kastamonu tanıtıldı. (2018). *TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, 53, 22-29.
- Akoğlan Kozak, M. (2016). 2013 Türk kültür başkenti olmasının ardından Eskişehir. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (36), 419-428.
- Arslaner, E., vd. (2012). "2013 Türk dünyası kültür başkentliği bağlamında Eskişehir", 13. *Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, der. Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, Antalya: Kutlu&Avcı Baskı.

- Balcı, F. (2021). Türk Dünyası Vakfı Koordinatörü, İstanbul'da yüz yüze görüşme. 21.11.2021.
- Çolpan Yıldız, A. (2020). Kültür başkenti uygulamaları kavramsal ve kuramsal arka plan. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Fıratlı, M. (2021). Türk Dünyası Vakfı Genel Sekreteri, Telefonla görüşme. 04.12.2021.
- İzzetgil, E. (2020). 2016 yılı Türk dünyası kültür başkenti: Şeki", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Karaman, A. vd. (2018). *Türkiye'nin UNESCO değerleri ve turizm potansiyeli*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kafkasyalı, M. S. (2012). Orta Asya'da güç ve zihniyet. *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. der. M. Savaş Kafkasyalı, Ankara: SFN Yayıncılık.
- Kılınç, H. vd. (2020). Yerel kültürel mirasın tanıtımına yönelik hazırlanacak bir video için ihtiyaçların belirlenmesi: Eskişehir örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, 10 (2), 199-219.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği. (2016) *Bakan Nabi Avcı: Türk Dünyası Bilim ve Sanat Merkezi Anadolu Üniversitesine devredilecek*. 27.11.2016, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-166417/bakan-nabi-avci--turk-dunyasi-bilim-ve-sanat-merkezi-an-.html>.
- Musabay Baki, P. (2020). *La coopération entre les pays turcophones et le nouveau régionalisme*. Doktora Tezi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi.
- Nogayeva, A. (2020). 2012 yılı Türk dünyası kültür başkenti: Astana. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Okur, M. A. (2008). Millet imparatorluklar çağının eşliğinde: genişleyen dünyada küresel kapitalizmin yeni mimarisine doğru. *Türkiye Günlüğü*, 95, 82-117.
- Purtaş, F. (2020). "TÜRKSOY ve Türk dünyası kültür başkentleri. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Purtaş, F. (2014) 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Eskişehir. *TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, 43, 62-67.
- Sadykova, G. (2020). "2014 yılı Türk dünyası kültür başkenti: Kazan. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Sağlam, S., & Sarıyev, B. (2020). "2015 yılı Türk dünyası kültür başkenti: Merv. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Tannıkulu, M. (2019). *Coğrafya ve kültür*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tuna, G. A. (2013). *Eskişehir 2013 Türk dünyası kültür başkenti*. İstanbul: Pelikan Matbaası.
- Türk Devletleri Teşkilatı. *Organizasyon tarihçesi*, 28.11.2021, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>.
- TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*. Rusya Federasyonu Tataristan Özel Sayısı, 41, 2013.
- TÜRKSOY Daimi Konseyi 35. Dönem Toplantısı Türkistan'da. (2018). *TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, 53, 14-21.
- Temir, E. (2020). Türk dünyası kültür başkentleri ve iletişim stratejileri. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Topal, M. (2020). "2013 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Eskişehir", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, *UNESCO insanlığın somut olmayan kültürel mirası temsilî listesi*, 28.11.2021, [https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO İnsanlığın-Somut-Olmayan-Kültürel-Mirası-Listesi](https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO%20İnsanlığın-Somut-Olmayan-Kültürel-Mirası-Listesi).
- Veliyev, D. (2009). Küreselleşme sürecinde Türk Dünyası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 103-110.
- Yıldız, F. (2020). 2018 Yılı Türk dünyası kültür başkenti: Kastamonu. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Ydyrys, K. (2020). 2017 yılı Türk Dünyası kültür başkenti: Türkistan. *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, der. Fırat Purtaş ve Fırat Yıldız, Ankara: Salmat Basım.
- Yıldız, M. (2014). "Sunuş", *Türk dünyası somut olmayan kültürel mirasları envanter çalışması*. der. Murat Yılmaz, Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The Summit of Heads of State of Turkic Speaking Countries was held by the independent Turkic republics of the new world order from 1992 to 2011, the first of which was in Ankara. Then, the first one under the name of the Turkic Council Summit was held in Almaty between the 20th and 21st of October in 2011, and the eighth, the last one, was held in Istanbul on the 12th of November in 2021 with the theme of Green Technologies and Smart Cities in the Digital Age. The most important decision of the last summit was to change the name of the institutional structure to the Organization of Turkish States. These meetings conducted to the birth of the idea of the Turkish World Capital of Culture in the context of the research topic. The realization of this idea was made possible by Dusen Kaseinov, the Secretary General of the International Turkic Cultural Organization (TÜRKSOY), who was inspired by the fact that Istanbul was awarded the title of European Capital of Culture in 2010.

Methods and Title

As a result of the modeling of the cultural capital for the Turkish world, the city of Astana in Kazakhstan was chosen for the first time in 2012 as the product of the Turkish World Capital of Culture implementation. The 29th Term Meeting of the Permanent Council of TÜRKSOY was held in Astana on September 20th, 2011, and the candidacy of Eskişehir for the 2013 Turkic World Capital of Culture was discussed here. A month later, the decision to make Eskişehir the 2013 Turkic World Cultural Capital was included in the text of the final declaration announced at the Turkic Council Summit, which was also held in Almaty. The announcement of the cultural capital with the signature of the highest level political representatives of the participating countries has settled as a custom. However, since the city of Kazan was not in an independent country during the candidacy process, this practice could not be implemented. With the convention of the Turkic Council Summit in 2018, the city, which was chosen as the cultural capital, continued to be announced in this way. It can be said that immigration from different geographies of the Turkish world, mostly from the Balkans, the Caucasus and the Crimea, has an effect on the preference of Eskişehir, and the issue of migration is considered as the main theme in the projects implemented. The theoretical discussion of the study subject was carried out in the context of new regionalism, through the concepts of culture, identity and city. In this context, the results of the transformation of Eskişehir 2013 Turkic World Capital of Culture Agency into the Turkish World Foundation and the contributions of these two organizational structures, which are the continuation of each other, to the city of Eskişehir and to the regional identity were determined as the focal points. The question of whether the Turkish World Foundation can act as a role-model in the transport of the intangible Turkish cultural heritage constitutes the main problematic of the research subject. The answer to the question reveals the purpose and importance of the subject of study. In order to find answers to the questions, first the theoretical and conceptual framework is discussed. Then, The International Turkic Cultural Organization (TÜRKSOY) and Eskişehir 2013 Turkic World Capital of Culture Agency were mentioned. Finally, the role of the foundation was expounded with the practices of the Turkish World Foundation being widely covered, and thus a conclusion was tried to be drawn.

Conclusion

The new geopolitical situation that emerged with the disintegration of the Soviet Union caused the Central Asian Turkish communities having a common history, culture, language and religion background and the Republic of Turkey to experience a faltering at the initial stage. However, it can be said that the opportunity was used within the scope of the dynamism of institutionalization and new regionalism, before the first quarter of the 21st century was completed, and a certain momentum was achieved. The most prominent of the successful practices of TÜRKSOY, the UNESCO of the Turkic world, which acts as a locomotive in the extension of the unique common culture of ancient Turkish societies from the past to the present, is the Turkish World Capital of Culture project. It is certain that the common cultural values of the Turkish world are thus connected, with the task of glue, to both today and the future. It can be argued that the cultural capital practice produces results that multiply its conceptual specific gravity. In terms of the research subject, the smallest scale of the application, starting from the city unit, reaching the country and regional geography levels, although different effects are observed in different cities regarding the contribution to the urban identity, economy, tourism, institutional structure and daily life, the common point in all of them is that it produces added value. Eskişehir, which was chosen with the characterization of the modern face of Turkey and the theme of migration, completed its 2013 Turkic World Capital of Culture task under the umbrella of an agency established by the Parliament. Still, the Turkic World Foundation was formed as the successor of Eskişehir 2013 Turkish World Culture Capital Agency, with the aim of finishing the permanent works that have not been completed yet, on the one hand, and the public's request, on the other. The actions of both institutional structures, which are the continuation of each other, have made a visible contribution to the shaping of the urban identity of Eskişehir in the last period. Having a say in the realization of tens of cultural and artistic activities and the completion of permanent work projects, the Turkish World Foundation continues its role both in strengthening the cultural ties of the Turkish world and in transferring the intangible cultural heritage to future generations.

Atf: Elemana, N. (2022). 19. Yüzyılda Orta Kızılviran Köyü'nün sosyo-ekonomik görüntüsü. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 449-462.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
30 / 03 / 2022
Kabul / Accepted
10 / 08 / 2022

19. Yüzyıl Ortalarında Kızılviran Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Görüntüsü

Socio-Economic View of Kızılviran Village in the Mid-19th Century

Nagehan ELEMANA^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>19. yüzyılın ortalarında Kızılviran (günümüzde Kızılören Mahallesi), Konya Vilayeti Sille Nahiyesine bağlı bir köydür. Bu çalışma, Kızılviran köyü özelinde sondaj yöntemi uygulanarak gerçekleştirilen bir mikro tarih çalışmasıdır. Araştırma, temel olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti Arşivleri'nde bulunan Kızılviran köyüne ait 1844-1845 tarihli temettü'ât defteri ekseninde gerçekleştirilmiştir. Defterden elde edilen veriler tablolara aktarılarak işlenmiş, farklı kaynaklarla desteklenmiş ve Konya'nın bazı köyleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kızılviran köyünde; yaygın kullanılan isimler, icra edilen meslekler, yetiştirilen ürünlerin çeşitliliği, sahip oldukları hayvan çeşitleri, üretim miktarları, geçim düzeyleri, kendine yeterlikleri ve kazanç-vergi oranları ortaya konulmuştur. Burada elde edilen veriler Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinin bir kesitini sunması açısından değerlidir. Sonuç olarak Kızılviran'da çoğu hane reisinin tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı, köyde hububat olarak yalnızca arpa ve buğday üretildiği; küçükbaş hayvan özellikle keçi yetiştiriciliğinin ön planda olduğu, köylünün ortalama bir çift öküze, bir binek hayvanına sahip olduğu; hayvan, süt ve tahıl üretiminin kendi ihtiyaçlarına yetecek düzeyde olduğu ve Kızılviran'ın sosyo-ekonomik dinamikleri açısından tipik bir Osmanlı köyü olduğu tespit edilmiştir.</p>	<p>In the middle of the 19th century, Kızılviran (Today's Kızılören District) was a village in the Sille District of Konya Province. This study is a micro-history study carried out by applying the drilling method in the village of Kızılviran. The research was basically carried out on the basis of the temettü'ât book dated 1844-1845 belonging to Kızılviran village, which is in the Archives of the Republic of Turkey. The data obtained from the temettü'ât book were transferred to tables, processed, supported by different sources and tried to be evaluated by comparing them with some villages of Konya. In the village of Kızılviran; Commonly used names, occupations, the diversity of the products grown, the types of animals they have, the amount of production, their subsistence level, self-sufficiency and earnings-tax ratios are revealed. The data obtained here is valuable in terms of presenting a cross-section of Ottoman socio-economic history. It has been determined that animal, milk and grain production is sufficient for its own needs and Kızılviran is a typical Ottoman village in terms of socio-economic dynamics.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Kızılviran, Osmanlı, Soso-ekonomik, temettü'ât</p>	<p>Keywords</p> <p>Kızılviran, Ottoman, socio-economic, temettü'ât</p>

^a Araştırmacı, Dr. Email: nagehanyilmaz@yandex.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Maliye Nezareti Varidat Kalemi Temettü'ât Defterleri kataloğunda bulunan H.1260-1261 (M. 1845-1845) tarihli 10391 numaralı Konya Vilayeti Merkez Kazası Sille (Sarıköse, 2008, s. 4, 126) Nahiyesine bağlı Kızılviran Köyü temettü'ât defterinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi hakkında tafsilatlı bilgilerin yer aldığı yegâne kaynak temettü'ât defterleridir. Dolayısıyla temettü'ât defterleri bir bölgenin sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatmak için araştırmacıların başvuracağı en önemli kaynaktır. (Kütükoğlu, 1995, s. 412; Güran, 2000, s. 79) Osmanlı'nın coğrafyasında yapılan sayımları içeren bu defterler özellikle bölgeler arası karşılaştırma yoluyla yapılacak çalışmalara imkân vermesi nedeniyle toplumsal hayatla ilgili oldukça kıymetli veriler sunmaktadır. (Güran, 2000, s. 79; Adıyeke, 2000, s. 783)

Sanayi öncesi dönemde yapı olarak tarım toplumuna dayalı devlet ve imparatorluklar, ülkenin vergi potansiyelini belirlemek için çeşitli sayımlar gerçekleştirmişlerdir (Öz, 2000, s. 17). Osmanlı Devleti de önceleri "tahrir" denen bir sistemle vergi tespiti yaparken, Tanzimat'tan sonra temettü'ât adı verilen sayımlar yapılmıştır. Bu iki defter benzer olmakla birlikte temettü'ât defterleri, tahrir defterlerine göre çok daha tafsilatlıdır.

Tanzimat yönetiminin mali reformlarının en önemli ayağını vergi düzenlemeleri oluşturuyordu. Bu kapsamda, tespiti ve tahsilatı karmaşık bir hale gelmiş olan çok sayıdaki örfi vergilerin tamamı kaldırılarak yerine herkesin emlak, arazi, ticaret ve gelirine oranla, ödeme gücüne göre belirlenecek tek bir vergi getirildi. Yani temettü'ât sayımları bir nevi vergi, servet ve gelir sayımıydı (Güran, 2000, s. 75, 79). Bu sayımlarla birlikte ortaya çıkan temettü'ât defterleri, mikro ölçekte mahalleler, köyler, çiftlikler; makro ölçekte ise Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki sosyo-ekonomik görüntüsü açısından kıymetli bilgiler içermektedir. Defterler, 19. yüzyılda bölge halkının kullandığı isimler ve lakaplar, bölgenin tahmini nüfusu, nüfusun etnik kökeni, icra edilen meslekler, hanelerin gelir kaynakları, sahip olduğu arazi ve hayvan miktarları, yetiştirilen ürünler, sahip oldukları gayrimenkuller ve ödedikleri vergiler gibi çok farklı veriler sunmaktadır.

10391 numaralı Kızılviran temettü'ât defteri 18x50 ebadında, ciltsiz ve ebrusuz, toplam 32 sayfadan oluşmaktadır. Defterde Kızılviran'da 122 hane kaydedilmiştir. Her sayfada ortalama 3 hane yer almaktadır. Defterde hane reisleriyle ilgili verilen bilgiler arasında; hane reisinin ismi, mesleği, bir önceki yıl ödediği vergi miktarı, sahip olduğu mal varlığı ve gelirleri yer almaktadır. Sayımlardan köyün muhtar ve imamı sorumludur. Kızılviran temettü'ât defterinin sonunda köy muhtarı ve muhtar yardımcısının mührü vardır. Sayımlarda köyün imamı da hazır bulunmuş fakat mührünün kaybolduğu notu düşülmüştür.

Osmanlı döneminde bir köy statüsünde olan Kızılviran'ın ismi, 1962 yılında alınan kararla Kızılören olarak değiştirilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 165/29/16). Kızılören, Günümüzde Konya'nın Meram ilçesine bağlı bir mahalledir. Köy merkezine 4 km uzaklıkta olan Kızılören Höyüğü'nde yapılan araştırmalar sonucunda, bölgenin tarihinin Neolitik döneme kadar indiği tespit edilmiştir (Bahar-Koçak, 2004, s. 50). 1073'te Konya'nın Selçuklu hâkimiyetine girmesiyle birlikte, kentin yakınında bulunan Kızılviran de Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Ticari faaliyetlerin aktif olduğu bir güzergâhta olan Kızılviran, Beylikler ve Osmanlı döneminde de ticari faaliyetlerini sürdürmüştür. 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin iskân politikası nedeniyle, Kızılviran çevresindeki yaylak ve kışlaklarda yaşayan Türkmenlerin Kızılviran'a yerleştirilmeleriyle köy nüfusu artmıştır. (Karpuz, Bozkurt ve Mimiroğlu, 2008, s. 157-158.)

2. Nüfus ve Mesleki Yapılanma

Temettü'ât defterlerinde yer alan hane sayılarından yola çıkarak Osmanlı yerleşimlerinin nüfusları hakkında yaklaşık olarak fikir sahibi olmamız mümkündür. Hane nüfusu ortalama beş kişi (Barkan, 1953; Kütükoğlu, 2003) olarak kabul edildiğinde, 1845 yılına ait temettü'ât defterine göre 122 haneden oluşan Kızılviran Köyü'nün nüfusunun (122 x 5 + % 10) (Öz, 2000, s. 20) 670 civarında olduğunu söylemek mümkündür.

Defterde hane reislerinin meslekleri “*erbâb-ı ziraatten olduğu*”, “*çobanlık ile matuf olduğu*” gibi ifadelerle kaydedilmektedir. Aşağıda Tablo 1’de 122 hanenin 113’ünün meslek hanesinde çeşitli meslekler yazıldığı görülürken kalan 9 kişinin meslek hanesinde durumlarını bildiren ifadeler yer almaktadır. 3 ila 13 yaşlarında olan 14, 43, 80, 112 ve 122 numaralı hanelerin reisleri “*eytam*” yani yetim olarak kaydedilmiş, vasilerinin anneleri olduğu belirtilmiştir. Bir miktar toprak ve hayvan sahibi olan 14 numaralı hane reisi dışında diğer yetimlerin durumları “*şunun bunun ianesiyle geçinmektedir*” şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 1: Kızılviran Hane Reislerinin Mesleki Yapılanması

Meslek Adı	Mesleği İcra Eden Hane Reisi Sayısı	Mesleğin icra Edilme Oranı %
Erbâb-ı Ziraat (Çiftçi)	88	78
İrgat	11	10
Çoban	6	5
Kömürcü	2	2
Hizmetkâr	2	2
İmam	1	1
Asker	1	1
Rençber	1	1
Hatib (Oduncu)	1	1

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Yetimlerin dışında 6 ve 39 numaralı hane reislerinin meslek hanesinde de yine “*şunun bunun ianesiyle geçinmektedir*” denilmektedir. 49 numaralı hane reisi “*mefluç*” (felçli), 102 numaralı hane reisi de “*amel-mânde*” (iş göremez durumda) olarak kaydedilmiş ve “*şunun bunun ianesiyle geçinmekte*” olduğu belirtilmiştir.

122 haneden 88’i çiftçi, 11’i ırgat, 2’si hizmetkâr ve biri rençber olarak kaydedilmiştir. Tabloda meslek olarak çiftçiliğin diğer mesleklere olan oranı %78 olarak görünse de aslında rençber, hizmetkâr ve ırgatların da toprak sahibi olmayıp başkalarının tarlasında çalışan işçiler olması dolayısıyla bu oran %90’a çıkmaktadır. Esasen o dönem Osmanlı köylerinin geçim kaynağını genel olarak tarım ve hayvancılığın oluşturduğu bilinmektedir (Muşmal, 2008, s. 258). Defterdeki kayıtlardan köyün bir imamı olduğu, 6 kişinin çobanlık, iki kişinin kömürcülük ve bir kişinin de odunculuk ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Bir hane reisinin de asker olduğu ve deftere “*asakir-i nizamiye-i hazret-i şahaneden*” şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Köyde odunculuk ve kömürcülükle uğraşan hane reislerinin olması, köyde bu mesleklerin yapılacağı kadar bol ormanlık alan olduğunu göstermektedir.

Defterlerde vergi mükellefi olmaları sebebiyle bilgiler hane reisleri üzerinden kaydedilmiştir. Hane reislerinin isimlerinin tek tek yazılmış olması onomastik bilimi açısından oldukça değerli veriler sunmaktadır. Kızılviran’da hane reislerinin isimlerinin bazıları “*Bekir oğlu Musa*”, “*Ömer oğlu Hüseyin*” gibi baba ismiyle kaydedilirken bazıları da “*Koca İsmail oğlu Ömer*”, “*Deli Ahmed oğlu Mehmed*” gibi babalarının isimleri ve lakapları ile birlikte kaydedilmiştir. Yine az da olsa bazı hane reislerinin isimlerinin “*Gebeş oğlu İbrahim*”, “*Pekmezci oğlu Mehmed*” gibi yalnızca baba lakabıyla

kaydedildiği de görülmektedir. Birkaç hane reisi ise “Aziz oğlu Musa oğlu Mustafa” gibi dede ve baba isimleriyle birlikte yazılmıştır.

Tablo 2: Kızılviran'da Hane Reislerinin İsim ve Meslekleri

Hane No	Hane Reisi	Mesleği	Hane No	Hane Reisi	Mesleği
1	Kara Hüseyin oğlu Mustafa	İmam	62	Hasan oğlu İbiş	Çiftçi
2	Yusuf oğlu Mehmed	Çiftçi	63	Hasan oğlu İsmail	Çiftçi
3	Hasan oğlu Mehmed	Çiftçi	64	Abdurrahman oğlu Mehmed	Çiftçi
4	Ali oğlu Hüseyin	Çiftçi	65	Köse Veli oğlu Mustafa	Çiftçi
5	Kara Mustafa oğlu Seyyid Ahmed	Çiftçi	66	Hüseyin oğlu Ali	Çiftçi
6	İsmail oğlu Mustafa	Yardıma muhtaç	67	Hüseyin oğlu Osman	Çiftçi
7	Mehmed oğlu Hasan	Asker	68	Hüseyin oğlu Ahmed	Çiftçi
8	Kara Hüseyin oğlu Ömer	Çiftçi	69	Nasuh oğlu Mustafa	Çiftçi
9	Hasan oğlu İsmail	Çoban	70	Nasuh oğlu Nasuh	Çiftçi
10	Süleyman oğlu Hüseyin	Çiftçi	71	Mustafa oğlu Hasan	Çoban
11	Hüseyin oğlu Mehmed	Çiftçi	72	Deli Osman oğlu Mehmed	Çoban
12	Mehmed oğlu Ali	Çiftçi	73	Deli Halil oğlu Veli	Çiftçi
13	Ömer oğlu Hüseyin	Çiftçi	74	Bekir oğlu Bekir	Çiftçi
14	Seyyid oğlu İbrahim	Çiftçi	75	Mehmed oğlu Abdurrahman	Çiftçi
15	Ahmed oğlu Mehmed	Çiftçi	76	Mustafa oğlu Hasan	Çiftçi
16	Mehmed oğlu Mustafa	Çiftçi	77	İsmail oğlu Mustafa	Çiftçi
17	Ali oğlu Hüseyin	Çiftçi	78	Bekir oğlu Musa	Çiftçi
18	Hasan oğlu Abdülbaki	Oduncu	79	Gebeş oğlu İbrahim	Kömürcü
19	İsmail oğlu Emin	Çiftçi	80	Gebeş Ali oğlu Abdurrahim	Yetim
20	Koca Ömer oğlu Hasan	Çiftçi	81	Mehmed oğlu Musa Havace	Çiftçi
21	Koca Ömer oğlu Mehmed	Çiftçi	82	Musa oğlu Mustafa	Çiftçi
22	Hacı Ömer oğlu Memiş	Çiftçi	83	Deli Ahmed oğlu Mehmed	Çiftçi
23	Hacı Ömer oğlu İsmail	Çiftçi	84	Mehmed oğlu Süleyman	Çiftçi
24	Emeksiz oğlu Abdullah	Çiftçi	85	Hüseyin oğlu Abdurrahman	Çiftçi
25	Emeksiz oğlu Bekir oğlu Seyyid	Çiftçi	86	İbrahim oğlu Veli	Irgat
26	Abdülbaki oğlu Osman	Çiftçi	87	Memiş oğlu Seyyid	Çiftçi
27	Mehmed oğlu Veli	Çiftçi	88	Mehmed oğlu Hasan	Rençber
28	Mehmed oğlu Abdülkadir	Çiftçi	89	İsmail oğlu Mehmed	Çiftçi
29	Mehmed oğlu Ali	Çiftçi	90	İsmail oğlu Halil	Irgat
30	İbrahim oğlu Osman	Çiftçi	91	Osman oğlu Osman	Çiftçi
31	İsmail oğlu Emin	Çiftçi	92	Musa oğlu Ali	Çiftçi
32	Mehmed oğlu Mustafa	Çiftçi	93	İbrahim oğlu Mehmed	Çiftçi
33	Emir Ali oğlu İbrahim	Çiftçi	94	Koca Ahmed oğlu İsa	Çiftçi
34	Hüseyin oğlu İsmail	Çiftçi	95	Ahmed oğlu İbrahim	Çiftçi
35	Deli Seyyid oğlu İsmail	Çiftçi	96	Hacı Ömer oğlu Seyyid	Irgat
36	Ali oğlu İsmail	Çiftçi	97	Ali oğlu Mustafa	Çiftçi
37	Deli Seyyid oğlu Mustafa	Çiftçi	98	Hasan oğlu Şaban	Çiftçi
38	İsa oğlu Mustafa	Çiftçi	99	Hasan oğlu Mehmed	Çiftçi
39	İsa oğlu Mehmed	Yardıma muhtaç	100	Musa oğlu İbrahim	Çiftçi
40	İsa oğlu Hüseyin	Çiftçi	101	Musa oğlu Mehmed	Çiftçi
41	Derviş Hasan oğlu İsmail	Çiftçi	102	Mehmed oğlu Ali	İş göremez, yardıma muhtaç
42	Derviş oğlu Mehmed oğlu Seyyid	Çiftçi	103	Hüseyin oğlu Osman	Çiftçi
43	Deli Emin oğlu Halil	Yetim	104	Hacı Hüseyin oğlu Seyyid	Çiftçi

44	Aziz oğlu Musa oğlu Mustafa	Çiftçi	105	Hacı Hüseyin oğlu Ali	Çiftçi
45	Deli Halil oğlu Abdülkadir	Çiftçi	106	Ali oğlu İbrahim	Çiftçi
46	Musa oğlu Mehmed	Çiftçi	107	Memiş oğlu Ali	Çoban
47	Aziz oğlu Mustafa oğlu Halil	Çiftçi	108	Hasan oğlu Emrullah	Çiftçi
48	Mustafa oğlu Mehmed	Çiftçi	109	Mehmed oğlu Seyyid	Irgat
49	Ömer oğlu Mehmed	Felçli, yardıma muhtaç	110	Hüseyin oğlu İbrahim	Çiftçi
50	Süleyman oğlu Mehmed	Irgat	111	Abdurrahman oğlu Abdullah	Irgat
51	Süleyman oğlu Ömer	Çiftçi	112	İsmail oğlu Musa	Yetim
52	Mehmed oğlu Mehmed	Çoban	113	Memiş oğlu Mustafa	Çoban
53	Bekir oğlu Hasan	Çiftçi	114	Mustafa oğlu Mehmed	Çiftçi
54	Mehmed oğlu Abdülgani	Çiftçi	115	Baki oğlu Mehmed	Hizmetkâr
55	Monla Ali oğlu Abdullah	Çiftçi	116	Süleyman oğlu Süleyman	Irgat
56	İbrahim oğlu Ali	Çiftçi	117	Mehmed oğlu Dağlı Mehmed	Irgat
57	Mehmed oğlu İbrahim	Kömürcü	118	Musa oğlu İbrahim	Irgat
58	İsmail oğlu İsmail	Çiftçi	119	Mehmed oğlu Mustafa	Irgat
59	İsa oğlu Ömer	Çiftçi	120	Hacı Ömer oğlu Ali	Irgat
60	Pekmezci oğlu Mehmed	Çiftçi	121	Hüseyin oğlu Osman	Hizmetkâr
61	Hüseyin oğlu Mehmed	Çiftçi	122	Hüseyin oğlu Mehmed	Yetim

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Kızılviran'da çok sayıda hane reisinin ve babalarının isimleri aynı olmasına karşın çok fazla lakap kullanılmadığı göze çarpmaktadır. 26 hane reisinin baba lakabı ve yalnızca 2 hane reisinin (“dağlı” ve “hoca”) kendi lakabının kaydedildiği görülmektedir. En fazla kullanılan lakablar “deli” ve “haci”dir. Bunlar dışında “derviş”, “emeksiz”, “gebeş”, “kara”, “koca”, “köse”, “molla” ve “pekmezci” lakaplarının kullanıldığı görülmektedir. 10 çift hane reisi ve baba isimlerinin aynı olduğu görülmektedir. “Hüseyin oğlu Mehmed”, “Hüseyin oğlu Osman”, “Mehmed oğlu Ali” ve “Mehmed oğlu Mustafa” isimlerinden ise üçer adet bulunmaktadır (Tablo 2). Soyadı kullanılmadığı için o dönem bu gibi durumlarda ayırıcı unsur lakaplardır. Bu kadar isim benzerliği olması ve buna rağmen lakap kullanılmaması diğer köylerle kıyaslandığında da pek rastlanan bir durum değildir (Korucu Üçüncü, 2021).

453

Tablo 3: Kızılviran'da Kullanılma Sıklığına Göre Hane Reislerinin İsimleri

İsim	Adet	İsim	Adet
Mehmed	24	Osman	6
Mustafa	14	Hüseyin	5
Allah'ın kulu manasındaki isimler	10	Ömer	3
Ali	9	Halil	3
İbrahim	9	Musa	3
İsmail	8	Veli	3
Seyyid	7	Diğer	13
Hasan	6		

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Kızılviran'da yaşayan hane reislerinin beşi babalarıyla aynı ismi taşımaktadır. Daha çok Mehmed, Mustafa, İbrahim, İsmail, Musa gibi peygamber isimleri; Hz. Muhammed'in torunları olan Hasan ve Hüseyin'in isimleri; Osman, Ali, Ömer gibi dört halifenin isimlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunların dışında Arapça kul, köle anlamına gelen “abd” kelimesi ile Allah'ın isimlerinin birleşiminden oluşan ve Allah'ın kulu anlamına gelen “Abdullah”, “Abdurrahman”, “Abdülbaki”, “Abdülkadir”, “Abdurrahim”, ve “Abdülgani” isimlerinin sıklıkla kullanıldığı göze

çarpmaktadır. Yine Hz. Muhammed'in soyundan gelen anlamındaki "Seyyid" ismine de oldukça sık rastlanılmaktadır. Tablo 2'de görüldüğü üzere hane reislerinin isimlerinin hemen tamamı dinî kökenli isimlerdir. Yaygın olarak kullanılan isimlerin toplam hane reislerinin isimlerine oranı %90'dır. Defterde kayıtlı isimlere bakıldığında 1844 yılında Kızılviran'da ikamet eden gayrimüslim olmadığı görülmektedir (Tablo: 2).

3. Tarımsal Üretim

Temettü'ât defterlerinde hane reislerinin sahip oldukları arazi miktarları da yer almaktadır. Ürün ekilen araziler "*mezru' tarla*", nadasa bırakılan araziler ise "*gayr-ı mezru' tarla*" olarak kaydedilmiştir. Toprağın verimliliğini artırmak için toprağı dinlendirmek yani nadasa bırakmak gerekir. Aşağıdaki tabloya bakıldığında 1844 yılında Kızılviran'da nadasa bırakılmış olan tarlaların ürün ekilmiş tarlalardan daha fazla olduğu ve köylülerin toplam arazilerin % 48'ini işledikleri görülmektedir. Güran, Ankara çevresinde nadasa bırakılan arazilerin fazla olmasının nedenini taşıma imkânlarının yetersizliğine bağlamaktadır (Güran, 2019, s. 78). Osmanlı tarım istatistiklerine göre araziler işlenen toprakların yüzölçümlerine göre üçe ayrılıyordu: 10 dönümden az olanlar küçük, 10-50 dönüm arası orta ve 50 dönümden fazla olan araziler ise büyük işletme sayılıyordu (Güran, s. 91, 100). Buna Göre Kızılviran'da hanelerin işlediği toprakların orta ve küçük işletmeler olduğunu, hiç büyük işletme olmadığını belirtmek gerekir.

Tablo 4: 1844 Yılında Kızılviran'da Hane Reislerinin Sahip Olduğu Araziler

Arazi Türü	Miktar (dönüm)	Oranı %	Hane Ortalaması
Hububat ekili tarla	1.038,5	48	8,51
Nadasa bırakılmış tarla	1.141	52	9,35
Toplam arazi	2.179,5	100	17,86

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

454

Kızılviran'da tarım arazisine sahip hane sayısı 94, bunun toplam hane sayısına oranı ise % 77'dir. İcar olarak kaydedilmiş tarla yoktur. Yani tarımla uğraşan hanelerin tamamının toprakları kendilerine aittir. Kızılviran'daki toplam arazi 2179,5 dönümdür. Köyde bulunan toplam hane başına yaklaşık 17 dönüm arazi düşerken, toprağı olan hane başına düşen arazi miktarı yaklaşık 23 dönümdür. Köyde en fazla tarlaya sahip olan hane 53 dönüm ile 55 numaralı hanedir. En az tarlaya sahip olan hane ise 6 dönüm ile 97 numaralı hanedir. Hiç tarlası olmayan 28 hane vardır. Bunlar çoban, ırgat, hizmetkâr, rençber, oduncu, yetim, amel-mânde olarak kaydedilen haneler ve "*şunun bunun ianesiyle geçinmektedir*" ibaresiyle kaydedilen iki hanedir. Yetim olarak kaydedilen 14 numaralı hanenin ise 10 dönüm gayr-i mezru' tarlası bulunmaktadır.

Tablo 5'e bakıldığında Kızılviran'da yalnızca hinta (buğday) ve şa'ir (arpa) üretildiği görülmektedir. 1844 yılında yaklaşık 2312,5 kile tahıl üretilmiştir. Bunların 1370 kilesi (% 59) buğday, 942,5 kilesi (% 41) de daha çok hayvanlara yem olarak kullanılan arpadır. Hane başına düşen miktarlara baktığımızda ise 11,22 kile buğday, 7,72 kile arpa, toplamda ise 18,94 kile tahıl düşmektedir.

Tablo 5: Kızılviran'daki Hane Reislerinin Yıllık Tahıl Üretim Miktarı, 1844

Tahıl Cinsi	Miktar (yarım)	Oranı %	Hane Ortalaması (yarım)
Hinta (buğday)	2.740	59	22,45
Şa'ir (arpa)	1.885	41	15,45
Toplam tahıl üretimi	4.625	100	37,90

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Temettü'ât defterlerinde tahıllar genellikle "*keyl*" (kile) ifadesi ile kaydedilirken, bazı defterlerde "*yarım*" ifadesi ile kaydedilmiştir. Kızılviran'a ait defterde de ölçü birimi olarak "*yarım*" kullanılmıştır. Birim olarak "*yarım*" farklı çalışmalarda farklı ağırlıklarla açıklanmıştır. Örneğin Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Derleme Sözlüğü*'nde yarım, kilenin alt birimlerinden biridir. 1

kile = 32 yarım olarak ifade edilmiştir. Ancak Kızılviran'ın ekilen arazi miktarı, coğrafi durum ve ekilen ürünler gibi şartları bölgedeki diğer köylerle karşılaştırıldığında (Ürekli ve Özdoğan, 2019) "yarım"a karşılık gelecek en tutarlı ağırlık $\frac{1}{2}$ kile²dir. Bu nedenle Tablo 5'teki veriler defterde yazıldığı gibi "yarım" birim üzerinden verilirken, karşılaştırmalarda kolaylık sağlaması açısından değerlendirme kısmında "kile"ye çevrilerek verilmiştir.

Temettü'ât defterlerinde köyde üretilen tahıllardan alınan aşar vergisi hem ağırlık hem de kuruş olarak kaydedilmiştir. Aşar rüsumu, bölgeye göre değişmekle birlikte genellikle tahıllardan % 10 oranında alınan bir vergidir (Erkal, 2007, s. 97). Buradan yola çıkarak yaklaşık olarak toplam tahıl üretimini tahmin edilebilir. Zira aşar rüsumunun oranı bölgeye göre değişiklik arz etse de temel aldığımız 1/10 oranının sağlamasını yapmak mümkündür. Temettü'ât defterlerinde alınacak aşar rüsumunun hem tahıl cinsi ve ağırlığı hem de birim fiyatı ve toplam değeri verilmiştir. Tarlaların kayıtları da sayım 1260 (1844) senesinde yapıldığı için o yılın toplam hasılatı ve 1261 (1845) senesinin tahmini hasılatı kaydedilmiştir. Kızılviran'a ait temettü'ât defterinde buğday'ın her "yarım" için birim fiyatı 4 kuruş, arpa'nın her "yarım" için birim fiyatı da 2,20 kuruş olarak belirtilmiştir. Buğday ve arpanın ağırlık olarak öşür miktarı ile birim fiyatlarını çarparak elde edilen toplamın 10 katı, defterde verilen tarlaların yıllık toplam hasılatı ile çok yakın bir değer vermektedir. Dolayısıyla Kızılviran'da öşür vergisinin 1/10 oranında alındığı teyit edilmektedir.

4. Hayvancılık

En önemli ziraî faaliyetlerden biri olan hayvan yetiştiriciliğinin; yük taşımak, çift sürmek, ailenin et, süt, peynir, yağ gibi temel gıda maddelerini karşılamak, tarımda kullanılmak üzere gübre sağlamak, deri ve yün ihtiyacını karşılamak ve bu ürünleri satmak üzere üretmek gibi pek çok getirisi vardır (Güran, 2019, s. 121).

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Kızılviran'da da temel geçim kaynaklarından biri hayvan yetiştiriciliğidir. Hane reisleri 250 (% 7) büyükbaş, 3473 (% 91) küçükbaş ve 91 (% 2) yük ve binek hayvanına sahiptir (Tablo 6). Kızılviran hane reislerinin % 77'si hayvancılıkla uğraşırken % 23'ünün hiç hayvanı bulunmamaktadır. Hayvan sahibi olmayan haneler ise çoban, ırgat, rençber, hizmetkâr, yetim ve yardıma muhtaç olarak kaydedilen ailelerdir. Çiftçi olduğu halde hiç hayvan sahibi olmayan tek hane 37 numaralı hanedir. Hane reislerinin % 70'inin küçükbaş, % 76'sının büyükbaş ve % 71'inin yük ve binek hayvanı sahibi olduğu görülmektedir. Hane başına düşen toplam hayvan sayısı ise 31,26'dır.

Tablo 6: Kızılviran'da Hane Reislerinin Sahip Olduğu Hayvan Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayısı	Oranı %	Hane Ortalaması
Büyükbaş hayvan	250	7	2,04
Küçükbaş hayvan	3.473	91	28,46
Yük ve binek hayvanı	91	2	0,74
Toplam	3.814	100	31,26

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Kızılviran'da yetiştirilen büyükbaş hayvanlara bakıldığında et ve sütünden yararlanılmak için yetiştirilen sağmal hayvanların yanında çift sürmek için kullanılan karasığır öküzü, koşum camızı ve kara öküz bulunmaktadır. Tarla sahibi olan hanelerde genellikle tarla sürmek için bir çift hayvan beslendiği görülmektedir. Sağmal büyükbaş hayvanlardan daha çok inek, çift hayvanı olarak da karasığır öküzü beslenmektedir. Kızılviran'da hane başına düşen büyükbaş hayvan sayısı 2,04'tür (Tablo 7).

² Konya'da 1 kile, 25 okka, 32,070 kg'a tekabül etmektedir (Taşkın, 2005, s. 66).

Tablo 7: Kızılviran'da Hane Reislerinin Sahip Olduğu Büyükbaş Hayvan Çeşitleri

Cinsi	Sayısı	Oranı %	Hane Ortalaması
Karasiğir Öküzü	148	59	1,21
Sağmal İnek	59	24	0,48
Koşum Camızı	22	9	0,18
Sağmal Camus	17	7	0,13
Kara Öküz	2	1	0,01
Dölsüz İnek	1	0	0,008
Sağmal Manda	1	0	0,008
Toplam	250	100	2,04

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Tarla sahibi olmalarına karşın 1, 13, 37, 57 ve 100 numaralı hanelerin tarla sürmek için bir çift öküzü olmadığı görülmektedir. Üstelik 13, 37 ve 100 numaralı hanelerin mesleği çiftçi olarak kaydedilmiştir. Bu hanelerin -37 numaralı hane hariç- birer merkebi vardır. Diğer hanelere de koşum hayvanlarıyla ilgili kira bedeli kaydedilmemiştir. Dolayısıyla koşum hayvanı olmayan hanelerin tarlalarını merkeb yardımı ve insan gücüyle sürdürdükleri düşünülebilir. Ancak hane reisinin kardeşi, babası gibi yakın akrabalarından kira bedeli ödemedi hayvanlarını ödünç almış olduğu da düşünülebilir.

Tablo 8: Kızılviran'da Hane Reislerinin Sahip Olduğu Küçükbaş Hayvan Çeşitleri

Cinsi	Sayısı	Oranı %	Hane Ortalaması
Sağmal Ağnam	484	14	3,96
Sağmal Keçi	699	20	5,72
Dölsüz Ağnam	467	13	3,82
Dölsüz Keçi	655	19	5,36
Erkek Ağnam	12	0	0,09
Erkek Keçi	13	0	0,10
Kuzu	488	14	4
Oğlak	655	19	5,36
Toplam	3.473	100	28,46

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Zirai faaliyetlerde pek katkısı olmayan küçükbaş hayvanlar daha ziyade köylünün et, süt, deri ve yün gibi ürün ihtiyacını karşılamak için yetiştirilmektedir. Kızılviran'da küçükbaş hayvanların sayıca büyükbaş hayvanlara göre çok daha fazla tercih edildiği görülmektedir (Tablo 6). Küçükbaş hayvanların %42'si koyun, % 58'i de keçidir. Hane başına düşen koyun sayısı 11,89, keçi sayısı ise 16,57'dir. Bu verilere bakarak küçükbaş hayvanlardan da çoğunlukla keçinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Koyunların % 33'ü sağmal, % 32'si dölsüz, %1'i erkek, %34'ü de kuzudur. Keçilerin ise %35'i sağmal, %32'si dölsüz, %1'i erkek ve % 32'si de oğlaktır. Hane başına düşen küçükbaş hayvan sayısı 28,46'dır (Tablo 8). Küçükbaş hayvanların hane ortalaması diğer köylerle kıyaslandığında yaklaşık değerlerle karşılaşılmaktadır (Korucu Üçüncü ve Elemana, 2021, s. 151).

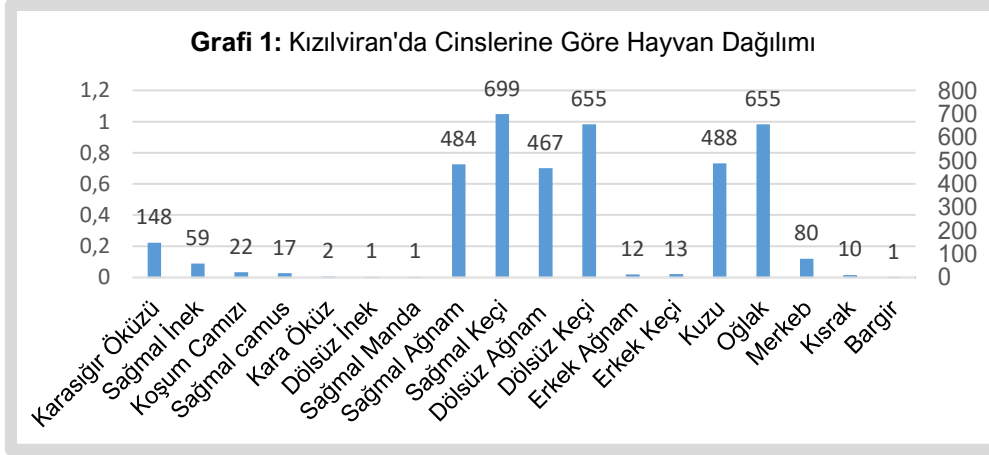
Tablo 9: Kızılviran'da Hane Reislerinin Sahip Olduğu Yük ve Binek Hayvanları

Cinsi	Merkeb	Kısarak	Bargir	Toplam
Sayısı	80	10	1	91
Hane Ortalaması	0,65	0,08	0,008	0,74

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Yük ve binek hayvanları, bağ, bahçe veya tarlaya gitmek, ürünleri tarladan ambara taşımak yahut pazara mal götürmek gibi amaçlarla kullanılmıştır (Kütükoğlu, 1995, s. 404; Muşmal, 2008, s. 265). Kızılviran'da beslenen yük ve binek hayvanlarından çoğunlukla (%88) merkeb yetiştirilmektedir. % 11 oranında kısarak ve %1 oranında da bargir bulunmaktadır. 59, 68, 89 ve 110 numaralı hanelerin

hem merkebe hem de kısarak yetiştirdiği görülürken, 68 ve 101 numaralı hanelerin yetiştirdiği kısraklardan gelir elde ettiği görülmektedir.

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

5. Süt ve Süt Ürünleri Üretimi

Hayvanlardan elde edilen en önemli ürünlerden biri, aynı zamanda köylünün yoğurt, peynir, kaymak ve yağ gibi gıda ihtiyaçlarını elde ettiği süttür. 20. yüzyıl başlarında bölgelere göre değişiklik göstermekle birlikte bir inek ortalama 192-770, bir koyun ise 35-72 kg süt verebilmektedir. Ortalama olarak 1 kg yağ için 20 kg inek sütü, 1 kg peynir için 5,5 kg koyun sütü gerekiyordu. Yani bir ineğin bir yılda verdiği süttan yaklaşık 38,5 kg yağ, bir koyunun bir yılda verdiği süttan de 12,8 kg peynir elde edilebilirdi (Güran, 2019, s. 126). Aşağıda verilen tabloda bir ineğin yıllık ortalama 481, bir koyunun da 54 lt süt verdiği düşünülerek yaklaşık değerler hesaplanmaya çalışılmıştır.

Tablo 10: Kızılviran'da Hane Reislerinin Süt Üretimleri, 1844

Hayvan Türü	Sayı	Yıllık Toplam Süt Üretimi L	Hane Başına Düşen Yıllık Süt Üretimi ML	Hane Başına Düşen günlük Süt Üretimi ML
Sağmal Ağnam	484	26.136	214,22	0,58
Sağmal Keçi	699	37.746	309,39	0,84
Sağmal İnek	59	28.379	232,61	0,63
Sağmal Camus	17	8.177	67,02	0,18
Sağmal Manda	1	481	3,94	0,01
Sağmal Küçükbaş	1.183	63.882	523,62	1,43
Sağmal Büyükbaş	77	37.037	303,58	0,83
Toplam	1.260	100.919	827,23	2,26

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Tablo 10'a bakıldığında Kızılviran'da 1260 sağmal hayvandan elde edilen yıllık toplam süt üretiminin 100.919 litre olduğu görülmektedir. Yani günlük yaklaşık 276,5 litre süt üretilmektedir. Kızılviran'daki süt üretiminin % 63'ü küçükbaş, % 37'si büyükbaş hayvanlardan elde edilmektedir. Hane başına düşen yıllık olarak 523 litre küçükbaş, 303 litre büyükbaş sütü düşmektedir. Günlük olarak ise hane başına 1,43 litre küçükbaş, 0,83 litre büyükbaş sütü düşerken toplamda hane başına düşen günlük süt miktarı 2,26 litredir.

6. Gelirler ve Vergiler

Kızılviran'da hane reislerinin gelirlerinin büyük bir kısmını tarım ve hayvancılıktan elde ettiği görülmektedir (Tablo 11). Köyün toplam tarım geliri 15.400, hane başına düşen tarım geliri 126,22 kuruştur. Tarımdan sonra en büyük ikinci gelir kalemi ise 12.538 kuruş toplam gelir ve 102,77

kuruş hane başı gelire hayvancılıktır. Hayvanlar arasında en fazla gelir getiren sağmal koyun ve keçidir. Yük ve binek hayvanlarından yalnızca kısarak için gelir kaydedilmiştir.

Bir hanenin imamlıktan, iki hanenin kömürcülüğten, altı hanenin çobanlıktan, 11 hanenin ırgatlıktan, iki hanenin hizmetkârlıktan ve bir hanenin de rençberlikten başka geliri yoktur. Oduncu olarak kaydedilen hanenin ise temettü'âtı 16, zuhurat temettü 500 olarak yazılmıştır. Hane reislerinin mallarından elde ettikleri karlar “*temettü'âtı*” ifadesiyle belirtilmiştir. Hane reisinin mesleğinden elde ettiği geliri ve kaynağı belli olmayan, düzensiz gelirler ise “*zuhurat temettü*” ifadesiyle ayrıca belirtilmiş sonra hanenin toplam temettü'âtı verilmiştir (Kabakçı, 2013, s. 17). Köyün zuhurat temettü 44.436 kuruş, toplam temettü'âtı ise 82.622 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Tablo 11: Kızılviran'da Hane Reislerinin Vergiye Konu olan Gelirleri ve Kaynakları, 1844

Gelir Grubu	Türü	Miktarı (Kuruş)	Hane Başına Düşen Gelir Miktarı (Kuruş)
Tarım	Mezru' tarla	15.400	126,22
Büyükbaş Hayvan	Sağmal inek	1.800	14,75
	Sağmal camus	1.120	9,18
	Sağmal manda	60	0,49
Küçükbaş Hayvan	Sağmal koyun	3.032	24,85
	Sağmal keçi	4.220	34,59
	Dölsüz koyun	934	7,65
	Dölsüz keçi	1.322	10,83
	Erkek koyun	24	0,19
	Erkek keçi	26	0,21
Yük ve binek hayvanları	Kısarak	300	2,45
Meslekler	İmamlık	300	2,45
	Kömürcülük	1.350	11,06
	Çobanlık	2.730	22,37
	Odunculuk	500	4,09
	Irgatlık	4.450	36,47
	Hizmetkârlık	735	6,02
	Rençberlik	400	3,27
Zuhurat		44.436	364,22

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Daha önce bahsedildiği gibi aşar rüsumu tarımsal üretimden 1/10 oranında alınan bir vergidir. 1844 yılında Kızılviran'da toplam 137 kile buğday (1.108 kuruş), 94,25 kile arpa (458 kuruş), toplamda da 231,25 kile tahıl (1.566 kuruş) aşar vergisi ödenmiştir.

Tablo 12: Kızılviran'da Hane Reislerinin Tahıl Ürünlerine Ödedikleri Aşar Vergisi, 1844

Ürün Cinsi	Yarım	Kuruş
Hınta (buğday)	274	1.108
Şa'ir (arpa)	188,5	458
Toplam	462,5	1.566

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Kızılviran'da hane reislerinin 1844 senesi için ödedikleri vergiler; 254 kuruş adet-i ağnam, 1.128 kuruş otlak ve kışlak vergisi, 1.556 kuruş aşar vergisi ve 5.107,11 kuruş vergi-i mahsusadır (Tablo 13). Kızılviranlılar oran olarak en fazla vergiyi, vergi-i mahsusaya en az vergiyi ise adet-i ağnama ödemişlerdir.

Küçükbaş hayvanlardan alınan adet-i ağnam vergisi (Emecen, 1988, s. 478) toplam 122 haneden 81'inden alınmıştır. 1369 keçi ve 989 koyun olmak üzere toplam 2358 küçükbaş hayvandan 254 kuruş adet-i ağnam alınmıştır. En fazla adet-i ağnam vergisi ödeyen hane 14,32 kuruşla 5 numaralı hane iken en az ödeyen ise 0,08 kuruşla 75 numaralı hane olmuştur.

Otlak ve kışlak vergisi, sürülerini başka birinin tımârında ya da miri topraklarda otlatan göçebe kabileler ve yörüklerden yılda bir kez alınan bir vergi iken; zaman içerisinde bu vergiyi toplayan mültezimlerin yolsuzlukları nedeniyle kendi köylerindeki meralarda otlatılan hayvanlardan da alınır hale gelmiştir (Becermeren, 2008, s. 55).

Aşar vergisini Kızılviran'da tarımsal üretim yapan 91 hane ödemiştir. En yüksek aşar vergisini 44,20 kuruş olarak 24 numaralı hane reisi ödemiştir. En düşük aşar vergisini ise 2,20 kuruş olarak, aslen kömürcülükle uğraşan 57 numaralı hane reisi ödemiştir.

Temettü'ât defterinde Kızılviran'ın toplam vergi-yi mahsusası 5.107,11 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ancak bizim defterde kayıtlı hanelerin vergi-yi mahsusalarını tek tek topladığımızda elde ettiğimiz rakam 5.253 kuruştur.³ Kızılviran'daki 6, 39 ve 80 numaralı hanelerin vergi-i mahsusa ödemedikleri görülmektedir. 6 ve 80 numaralı hanelerin "*hanesinden başka nesnesi olma*"dığı belirtilmiştir. 39 numaralı haneye ise "*merkumun bir nesneye kadrinin olmadığından vergisi dahi alınmamış olduğu*" ifadesi eklenmiştir. En yüksek vergi-i mahsusayı 82 kuruş olarak 46 ve 49 numaralı haneler, en düşük vergi-i mahsusayı da 9 kuruşla 109 numaralı hane ödemiştir.

Tablo 13: Kızılviran'da Hane Reislerinin 1844 Yılı İçin Ödedikleri Vergiler

Vergi Cinsi	Miktar (kuruş)	Oranı %	Hane ortalaması
Adet-i ağnam	254	3	2,08
Otlak ve Kışlak Vergisi	1.128	14	9,24
Aşar Vergisi	1.556	19	12,75
Vergi-i Mahsusa	5.107,11	63	43,05
Toplam Vergi	8.191	100	67,13

Kaynak: (BOA, ML.VRD.TMT.d.10391)

Kızılviran'ın 1844 yılı toplam temettü'âtı (gelir) 82.622 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ancak tohum vb. üretim giderleri düşülmediği için tespit edilen bu yıllık gelir, gayrisafi üretimi ifade etmektedir (Güran, 2000, s. 78). İhtiyaç sahibi olan 7 hanenin ise hiç temettü'âtı yoktur. Diğer köylerle kıyaslandığında Kızılviran'da ihtiyaç sahiplerinin oranının biraz yüksek olduğu görülmektedir. Temettü'ât kaydedilmemiş olan 6, 39 ve 80 numaralı hanelerden hiç vergi alınmamışken, 43 ve 122 numaralı hanelerden 18 kuruş, 102 numaralı haneden 10 kuruş ve 112 numaralı haneden 15 kuruş vergi-yi mahsusa alınmıştır. Hanelerin kazanç ve vergileri arasındaki oranlara bakılacak olursa 1.422 kuruşla en fazla temettü'ât kaydedilmiş olan 63 numaralı haneden toplamda 163,08 kuruş vergi alınmıştır. Yani 63 numaralı hane reisi gelirinin % 11'i kadar vergi vermiştir. En düşük temettü'ât kaydı, 30 kuruş olarak felçli olan 49 numaralı haneye aittir. Bu hanenin de 82 kuruş vergi-i mahsusa ödediği görülmektedir. Oran olarak değerlendirildiğinde 49 numaralı hane reisinden % 273 oranında vergi alındığı görülmektedir. Dolayısıyla temettü'ât sayımlarının ortaya çıkış nedeni olan bireylerin gelirin göre adaletli vergi alımı pek gerçekleşmemiş gibi görünmektedir.

7. Sonuç

1844 yılında köy statüsünde olan Kızılviran, bugün Konya'nın Meram ilçesine bağlı Kızılören isimli bir mahalledir. Kızılviran köyüne ait 1844 tarihli temettü'ât defterine göre köy, 122 haneden oluşmaktadır ve nüfusu yaklaşık 670 kişidir.

³ Kızılviran Temettü'ât defterinde zaman zaman tahılların öşürü, hayvan sayıları ve hasılat toplamları ve dolayısıyla vergilerin yanlış hesaplandığı görülmüştür. Ancak vergiler alınırken defterde yazan rakamlar esas olduğu için hesaplamalarda düzeltme yapılmamıştır. Bu yanlışlıkların nedeni muhtemelen defterin görevli muhassıl tarafından değil, muhtar ve yardımcısı ya da okuma yazma bilen herhangi biri tarafından tutulmuş olmasıdır.

Kızılviran'da 9 çeşit meslek kaydedilmiştir. Ancak hanelerin çoğu geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Kömürcülük, odunculuk gibi faaliyetler bulunmakla birlikte bunlar temel geçim kaynağı olmaktan uzaktır.

Hane reislerinin isimleri incelendiğinde dini nitelikli isimlerin ağırlıkla kullanıldığı görülmektedir. En fazla kullanılan isim Mehmed onu takip edenler ise Ali, İbrahim, İsmail ve Seyyid'dir. Köyde çok fazla isim benzerliği olmasına karşın pek fazla lakap kullanılmadığı dikkat çekmektedir.

Kızılviran'daki hanelerin çoğu zirai faaliyetlerini yürütebilecek kadar araziye sahiptir. Köyde tahıl olarak yalnızca arpa ve buğday yetiştirilmiştir. 1844 yılında köylülerin arazilerinin çoğunu nadasa bıraktıkları ve % 48'ini işledikleri anlaşılmaktadır. Toprağı olmayan köylülerin çoğu ise ırgatlık ve çobanlık gibi işlerden gelir sağlamışlardır.

Kızılviran köyünde hem tarımsal faaliyetlerde ve taşımacılıkta gücünde yararlanmak hem de et, süt, deri, yün vb. ürünleriyle günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla büyükbaş, küçükbaş, yük ve binek hayvanları beslenmektedir. Büyükbaş hayvana nazaran daha çok küçükbaş hayvan besledikleri ve küçükbaş hayvanlar içerisinde de keçiyi daha çok tercih ettikleri görülmektedir.

Kızılviran'ı diğer köylerle karşılaştırdığımızda gelir kaynakları homojen bir yapıya sahiptir. Ziraatle ilgilenen hanelerin neredeyse tamamı aynı hayvan türlerine sahip olup, aynı ekin türlerini yetiştirmişlerdir.

Köyün toplam temettü'âtı 82.622 kuruş, toplam ödediği vergi ise 8.185,7 kuruştur. Yani Kızılviran köyü, gelirinin yaklaşık 1/10 'u oranında vergi ödemiştir. Gelir ve vergilere bireyler bazında bakıldığında adaletli bir dağılım gerçekleşmemiştir.

Sonuç olarak 1844 yılında Kızılviran'da yaşam süren ailelerin ortalama bir çift öküzleri, bir binek hayvanları, kendilerine yetecek kadar küçükbaş hayvanları olduğu ve kendilerine yetecek kadar tahıl ürettikleri, dolayısıyla tipik bir Orta Anadolu köyü görüntüsüne sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Nezareti Varidat Kalemi Temettü'ât Defterleri (ML.VRD.TMT.d.); 10391.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 165/29/16.

Tetkik Eserler

Adıyeke, N. (2000). Temettuat sayımları ve bu sayımları düzenleyen nizamname örnekleri, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11, 769-825.

Bahar, H.-Koçak, Ö. (2004). Eskiçağ Konya araştırmaları 2 (Neolitik çağdan Roma dönemi sonuna kadar), Kömen Yayınları, Konya.

Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi demografi araştırmaları ve Osmanlı tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, S.1, 1-26.

Becermen, C. (2008). *Klasik dönem Osmanlı vergi sistemi ve vergi türleri*, Vergi Müfettişleri Derneği Yay., Ankara.

Emecen, F. (1988). Ağnam resmi, *DİA*, C.1, İstanbul. 478-479.

Erkal, M. (2007). Öşür, *DİA*, C. 34, İstanbul. 97-100.

Güran, T. (2019). Osmanlı tarım ekonomisi, 1840-1910, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. 69-153.

Güran, T. (2000). 19. yüzyıl Temettüat tahrirleri, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, 75-94.

Kabakçı, B. B. (2013). XIX. yüzyıl ortalarında Kırklareli (Kırkkilise)'de sosyal ve ekonomik hayat, İstanbul üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul.

Karpuz, H.-Bozkurt, T.-Mimiroğlu, İ. M. (2008). Konya-Kızılören'deki tarihi yapılar üzerine bir araştırma, *Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam Armağanı*, Van Çevre ve Kültür Derneği Yayını, Ankara, 157-176.

- Korucu Üçüncü, B. (2021). XIX. yüzyılın ortalarında Konya'nın Ilgın kazasına bağlı Çiğil-i Ulvî (Yukarı Çiğil) karyesinin demografik ve sosyo-ekonomik durumu, *Tarih ve Toplum Yazıları-Prof. Dr. Mehmet Kararağöz Armağan Kitabı*, Sonçağ Yay., Ankara, 527-550.
- Korucu Üçüncü, B. -Elemana, N. (2021). 19. yüzyılın ortalarında Konya eyaleti Ilgın kazası Çiğil-i Süfla (Aşağı Çiğil) karyesi'nin sosyo-ekonomik durumu (100093 numaralı temettü'at defterine göre), *Journal of Universal History Studies*, C. 4, S. 2, 141-158.
- Kütükoğlu, M. S. (1995). Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi kaynaklarından temettü defterleri, *Bellekten*, C. LIX, S. 225, 395-412.
- Kütükoğlu, M. S. (2003). 1830 nüfus sayımına göre Menteşe sancağında hane nüfusu, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 23, İstanbul, 75-92.
- Muşmal, H. (2008). XIX. yüzyılın ortalarında Çumra'nın sosyo-ekonomik görüntüsü (10353 numaralı temettuat defterine göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, 253-276.
- Öz, M.. (2000). Tahrir defterlerindeki sayısal veriler, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Sarıköse, B. (2008). *Osmanlı döneminde Sille*, Selçuk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- Ünal, T. (2005), Osmanlı Devleti'nde kullanılan ölçü ve tartı birimleri, Fırat Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Ürekli, B. – Özdoğan A. N. (2019, Aralık). Temettuat defterine göre İnlüce köyünün sosyal ve ekonomik görüntüsü (1844-1845)", *SUTAD*, S. 47, 197-215.

EXTENDED ABSTRACT

This study was carried out in Konya Province Central District Sille It was prepared by using the temettü'at book of Kızılviran Village of its sub-district.

The only source of detailed information about the 19th century Ottoman socio-economic history is the temettü'at registers. Therefore, temettü'at registers are the most important source for researchers to illuminate the social and economic history of a region. These notebooks, which contain the censuses made in the geography of the Ottoman Empire, provide very valuable data on social life, especially since they allow studies to be made through interregional comparison.

In the pre-industrial period, states and empires based on agricultural society carried out various censuses to determine the tax potential of the country. While the Ottoman Empire used to determine taxes with a system called "tahrir", after the Tanzimat, censuses called temettü'at were made. Although these two registers are similar, the temettü'at registers are much more detailed than the tahrir registers.

Tax regulations were the most important pillar of the financial reforms of the Tanzimat administration. In this context, all of the numerous customary taxes, the determination and collection of which had become complicated, were abolished and replaced with a single tax, which would be determined according to the ability to pay in proportion to real estate, land, trade and income of everyone. In other words, the dividend counts were a kind of tax, wealth and income counts. The temettü'at registers that emerged with these censuses, neighborhoods, villages, farms on a micro scale; On the macro scale, it contains valuable information in terms of the socio-economic image of the Ottoman Empire in the 19th century. The notebooks provide very different data such as the names and nicknames used by the people of the region in the 19th century, the estimated population of the region, the ethnic origin of the population, the occupations performed, the income sources of the households, the amount of land and animals they own, the products grown, the real estate they own and the taxes they pay.

The Kızılviran temettü'at book numbered 10391 consists of 32 pages in total, with the size of 18x50, without paperback and without marbling. 122 households in Kızılviran were recorded in the book. There is an average of 3 digits on each page. Among the information given in the notebook about the heads of the households; The name of the head of the household, his profession, the amount of tax paid in the previous year, his assets and income are included. The village headman and imam are responsible for the counts. At the end of the Kızılviran temettü'at book, there is the seal of the village headman and the deputy headman. The imam of the village was also present in the census, but it was noted that his seal was lost.

The name of Kızılviran, which had the status of a village during the Ottoman period, was changed to Kızılören with the decision taken in 1962. Kızılören is a neighborhood in the Meram district of Konya today. As a result of the researches carried out in Kızılören Tumulus, which is 4 km away from the village center, it was determined that the history of the region dates back to the Neolithic period. When Konya came under Seljuk rule in 1073, Kızılviran, located near the city, also came under Seljuk rule. Kızılviran, which is on a route where commercial activities are active, continued its commercial activities during the Principalities and the Ottoman period. Due to the resettlement policy of the Ottoman Empire in the 18th century, the population of the village increased with the settlement of the Turkmens living in the summer pastures and winter quarters around Kızılviran to Kızılviran.

Kızılviran, which had the status of a village in 1844, is a neighborhood called Kızılören in Meram district of Konya today. According to the temettü'at register of Kızılviran village dated 1844, the village consists of 122 households and its population is approximately 670 people.

9 types of occupations have been recorded in Kızılviran. However, most of the households earn their living from agriculture and animal husbandry. Although there are activities such as coal farming and woodcutting, these are far from being the main source of income.

When the names of the household heads are examined, it is seen that religious names are used predominantly. The most used name is Mehmed, followed by Ali, İbrahim, İsmail and Seyyid. Although there are many similar names in the village, it is noteworthy that not many nicknames are used.

Most of the households in Kızılviran have enough land to carry out their agricultural activities. Only barley and wheat were grown as grains in the village. It is understood that in 1844 the villagers left most of their land fallow and cultivated 48%. Most of the peasants, who did not have land, earned income from jobs such as farmhands and shepherds.

In the village of Kızılviran, it is necessary to use its strength in agricultural activities and transportation, and to produce meat, milk, leather, wool, etc. With its products, cattle, sheep and goats, cargo and passenger animals are fed in order to meet their daily needs. It is seen that they keep more small ruminants than cattle and they prefer goats among small ruminants.

When we compare Kızılviran with other villages, its income sources have a homogeneous structure. Almost all of the agricultural households had the same animal species and raised the same crops.

The total dividend of the village is 82,622 kuruş, and the total tax paid is 8,185,7 kuruş. In other words, Kızılviran village paid tax at the rate of approximately 1/10 of its income. When the income and taxes are analyzed on the basis of individuals, a fair distribution has not been achieved.

As a result, it can be said that the families living in Kızılviran in 1844 had an average pair of oxen, a riding animal, enough small cattle for themselves and produced enough grain for themselves, so it had the appearance of a typical Central Anatolian village.

Covid-19 Pandemi Sürecinin Ebeveyn-Çocuk İlişkisine Etkisi *The Effect of the Covid-19 Pandemic Process on the Parent-Child Relationship*

Coşkun SAĞLIK^a , Halil ECER^b

ÖZ	ABSTRACT
<p>Bu araştırmanın amacı Covid-19 sürecinin ebeveyn çocuk ilişkisine etkilerinin nitel görüşmelerle ortaya konmasıdır. 6'sı ebeveyn 5'i çocuk olmak üzere toplam 11 kişi ile görüşülerek elde edilen veriler, Nvivo-12 programıyla analiz edilmiştir. Tümevarımsal analiz sonucunda elde edilen "Sorun Alanları" ve "Ailenin Fonksiyonel Yönleri" temaları/başlıkları altında ebeveyn çocuk ilişkisinin mahiyeti ortaya konmaya çalışılmıştır. "Sorun Alanları" başlığı altında 'eğitim sorunları', 'teknoloji bağımlılığı', 'aile ilişkilerindeki sorunlar' ve 'psikolojik sorunlar' alt başlıkları, "Ailenin Fonksiyonel Yönleri" başlığı altında ise 'ortak vakit geçirme' ve 'ailenin yapısal özelliği' alt başlıkları elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre pandemi sürecinde çocukların yaşadıkları sorun alanları, -ebeveynlerle çocukları arasında sürekli tartışma konusu olması sebebiyle- ebeveyn çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi sürecinde aile bireylerinin birbirlerine zaman ayırma durumu normal zamanlara göre değişiklik göstermediğinden 'ortak vakit geçirme' yönünden ailenin işlevsel olmadığı fakat oturmuş aile düzeni, iletişimin ve paylaşımın iyi olması, ev içi yaşam alanının geniş olması, aile bireylerinin dışarıya bağımlı olmaması gibi 'ailenin yapısal özellikleri' yönünden işlevsel olabildiği ortaya konmuştur.</p>	<p>The purpose of this research is to reveal the effects of the Covid-19 process on the parent-child relationship through qualitative interviews. The data obtained by interviewing a total of 11 people, including 6 parents and 5 children, were analyzed with the Nvivo-12 program. The nature of the parent-child relationship was tried to be revealed under the themes/headings of "Problem Areas" and "Functional Aspects of the Family" obtained as a result of the inductive analysis. Under the heading "Problem Areas", the sub-headings of 'educational problems', 'technology addiction', 'problems in family relations' and 'psychological problems', and under the heading of "Functional Aspects of the Family", 'spending time together' and 'structural characteristics of the family' subheadings has been obtained. According to the research findings, the problem areas experienced by children during the pandemic process have negatively affected the parent-child relationship -because of the constant discussion between parents and their children. It has been revealed that the family is not functional in terms of 'spending time together', since the situation of family members spending time with each other during the pandemic process does not change compared to normal times but that it can be functional in terms of 'structural features of the family', such as an established family order, good communication and sharing, being wide living space at home, and not being dependent on the outside life of family members.</p>
Anahtar Kelimeler	Keywords
Covid-19 pandemisi, Ebeveyn-çocuk ilişkisi, Aile düzeni.	Covid-19 pandemic, Parent-child relationship, Family order.

^a Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji ABD.
Email: csaglik49@gmail.com

^b Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji ABD.
Email: halil.ecer@outlook.com

1. Giriş

Toplumların işleyiş mekanizmaları çeşitli yapılar yoluyla sürdürülmektedir. Bu yapılar kültürel unsurları koruma ve toplumsal kodları gelecek kuşaklara aktarma, bireyin sosyalizasyonunu sağlama, bireye toplumsal rolleri öğretme, bireyi koruyup kollama, değişen düzene göre kendini yenileme gibi fonksiyonlarla toplumsal işleyişin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal işleyişin sürdürülmesini sağlayan en önemli yapılardan birisi hiç şüphesiz ailedir. Çünkü aile toplumun en küçük yapı taşı olarak toplumsal normların aktarılması ve sosyalizasyonun sağlanması gibi misyonlara sahiptir. Bireyin kişiliğinin ve karakterinin şekillenmesine ve topluma adapte olmasına etkide bulunan ilk kurum olması (Sala, 2019: 40-46; Parsons, 2005: 142) sebebiyle aile kurumu önem arz etmektedir.

Aile kurumunu değerlendirmeye çalışan bazı kuramcılar, ailenin birey ve toplum açısından işlevlerini, sosyal, ekonomik, kültürel ve ideolojik yönünü ve aile içi etkileşimlerin ifade ettiği anlamları göz önünde bulundurarak aileye dair bazı teorik yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Aslında toplumsal kurumları açıklamaya çalışan ve işlevselliğini tartışan makro ve mikro düzeyde birçok sosyolojik kuram olmasına (Arikan, 2018; Swingewood, 2010; Turner, Beeghley ve Powers, 2013; Wallace ve Wolf, 2018; Ritzer, 2010; Kinloch, 2014) rağmen bunlardan en önemli ve kayda değer kuramlardan bahsetmek yeterli olacaktır. Genel kabul gören yaklaşımlardan olan yapısal işlevselci yaklaşım, sembolik etkileşimci yaklaşım ve çatışmacı yaklaşım, aileye dair bazı önemli görüşler ortaya koymuşlardır.

İşlevselci yaklaşım, -her ne kadar başka kuramcılarının da katkısı olsa da- özellikle klasik sosyolojinin en önemli kuramcılarında olan Emile Durkheim'in (1994; 2015) görüşlerine dayanmaktadır. Durkheim başta olmak üzere bu yaklaşımın temsilcileri diğer toplumsal kurumlara olan bakış açısını aile için de savunmuşlardır. Aileyi, toplumsal işleyişin sürdürülmesi, kültürel kodların aktarılması, toplumun bütünlüğünün ve bireyin sosyalizasyonunun sağlanması gibi işlevleri dolayısıyla toplumun yararına olan bir kurum olarak değerlendirmişlerdir. Diğer bir deyişle aile ve evliliğin toplumun refahına ve toplumsallığın ayakta tutulmasına nasıl katkıda bulunduğu dair fikir yürütmüşlerdir (Henslin, 2015, s. 305). Her ne kadar günümüzde ailenin işlevsel yönü birey ve toplum açısından değişime ve aşınımına uğrasa da, ailenin bu değişime ve aşınımına rağmen toplum için başka işlevler yüklediğine dair fikirler, neo fonksiyonalistler tarafından savunulmaya devam edilmiştir. Örneğin Talcott Parsons'a göre sanayileşmenin artmasıyla birlikte ailenin üretim birimi olmaktan çıkıp tüketim birimi haline alması, geniş ailenin çekirdek aileye dönüşmesine ve ailenin geleneksel işlevlerini yitirmesine sebep olmuştur (Gökçe, 2017: 53). Fakat neo-fonksiyonalist yaklaşıma göre geleneksel işlevlerin yitirilmesi ailenin içini boşaltmaktan ziyade toplumsal işlevinin değişmesine ve modern toplumun gerektirdiği yeni ihtiyaçları karşılamasına yol açmıştır.

Bir diğer kuramsal bakış açısı olan sembolik etkileşimci yaklaşım, her ne kadar Max Weber, Charles H. Cooley, Georg Simmel ve Robert Park gibi kuramcılar tarafından temellendirilmiş olsa da (Wallace ve Wolf, 2018: 270-275), asıl olarak Georg Herbert Mead (1912) ve Herbert Blumer (1969)'in görüşleriyle sistemleştirilmiştir. Bu yaklaşımın temsilcileri aileyi daha mikro düzeyde değerlendirmiş, aile bireyleri arasındaki etkileşimlerin anlamlarını dikkate alarak bir açıklama şekli geliştirmişlerdir. Bireylerin aile içi etkileşimler dolayısıyla belirli tutum, davranış, karakter yapısı ve kişilik edindiklerini, zamanla aileye verilen anlamın ve etkileşimlerin değişmesiyle hem bu özelliklerin hem de ailenin yapısal ve işlevsel yönünün değişebileceğini belirtmişlerdir. Yani sürekli bir anlamlandırma ve yorumlama sürecinden geçen aile kurumu, bir uzlaşma unsuru olan toplumsal düzenin zamanla değişmesi ve başka bir uzlaşmanın sağlanmasıyla değişim geçireceği, bu durumun sonucu olarak da aileye verilen anlamın ve ailenin birey üzerindeki işlevlerinin değişeceği fikri

hakimdir. Sembolik etkileşimciler açısından aileyi ve dolayısıyla toplumsal düzenin her unsurunu düzenleyen, dizayn eden ve inşa eden bireylerin kendisidir. Diğer bir ifadeyle bireyler sembol ve simgelere verdikleri anlamlar üzerinde ortak bir uzlaşma sağlayarak gerçekliği inşa ederler. Bireyler tarafından sürekli inşa edilen gerçeklikler katı ve değişmez değildirler. Bu bağlamda aileye verilen anlamın değişmesiyle ailenin birey ve toplum için işlevinin bireyler tarafından tekrar ve farklı bir şekilde inşa edilebileceği düşünülmektedir (Yener, 2018: 871). Örneğin geniş ailelerin dağılmasıyla birlikte bireylerin aile kurumunu yeniden yorumlama ve anlamlandırılmaları sonucu farklı aile yapıları ve yaşayış tarzları gelişmiştir.

Son olarak Hegel, Karl Marks ve Friedrich Engels gibi düşünürlerin görüşlerine dayanan “çatışma kuramı”, özellikle sınıflar arası çatışmanın ortaya çıkardığı dinamiklerin toplumsal yaşamın her alanında var olduğuna atıfta bulunmuştur. Çatışmacı yaklaşım, aile dahil toplumsal olarak oluşturulmuş her kurum ve yapının, kapitalizm temelinde oluşmuş olan mevcut eşitsizlikleri içerisinde beslediği, devam ettirdiği ve bu eşitsizliklerin giderilmesini engellediği için bu kurum ve yapılarda çatışmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Bu hususta Engels (2015), kapitalizmin temelini oluşturan özel mülkiyetin çekirdek aileyi geliştirdiğini, üretim araçlarının ortak olarak kullanıldığı çağlarda aile kurumunun var olmadığını söylemiştir. Neo-Marksistlerden olan Louis Althusser (2003) ise devletin ideolojik aygıtları içerisinde aileyi de almış, devletin ideolojik yapılanmasının nesnel ve bilişsel olarak yeniden üretilmesine ailenin de katkı sunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla aile, mevcut düzenin devamını sağlamak adına kurumsallaşmasıyla birlikte çatışmanın alanı haline gelmiştir. Ailede ebeveynler veya ebeveynlerle çocukları arasında sürekli bir çekişmenin ve anlaşmazlığın olmasının sebebi bu noktaya dayandırılmaktadır.

Çatışmayı daha çok ekonomik temele dayandırarak açıklayan Marksist kuramcılarının yanında aile içerisinde kadının eşitsiz konumuna vurgu yaparak aile kurumunu eleştiren feminist kuramı da çatışmacı yaklaşım içerisinde ele alabiliriz. Feminist kuramcılar, ailenin ataerki sistemi beslediğini ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisini (erkeğin kadın üzerindeki üstünlüğü) devam ettirdiğini öne sürerek aileye karşı eleştirel bir yaklaşım sergilemişlerdir.

Bu minvalde ailede çatışmanın var oluş sebeplerini farklı kuramsal yaklaşımlar farklı şekillerde açıklamışlardır. İşlevselciler, toplumu ayakta tutan ailevi değerlerin yozlaşmasına, sembolik etkileşimciler aileye verilen anlamın zamanla değişmesine, çatışma kuramcıları ise özellikle kapitalizmin nesnel ve düşünsel/ideolojik yapılarının aile dahil toplumsal kurumların hepsinde devam ettirilmesine bağlamışlardır (Çabuk Kaya, 2012: 117). Her seferinde toplumsal düzeni ve istikrarı vurgulayan yapısal-işlevselcilerin aksine çatışma kuramcıları toplumsal hayatın doğal bir mücadele ve çatışma alanı olduğunu söylemişlerdir (Henslin, 2015: 306; Kasapoğlu, 2012, s. 14; Arıkan, 2018: 13).

Yukarıda açıklanan kuramlar aracılığıyla ailenin toplumsal işleyişin sürdürülmesindeki rolleri farklı açılardan değerlendirilmiştir. Ailenin bir toplumsal kurum olması sebebiyle işlevsel olan ve olmayan yönlerinin, bunun yanında bireyler açısından ifade ettiği anlamın tartışılması önem arz etmektedir. Çünkü aile hem bireyi kısıtlayan, şekillendiren ve sosyal dünyaya hazırlayan hem de güvence altına alan bir özellik taşımaktadır. Bu yönüyle baktığımızda aile bireyleri arasındaki ilişkilerin mahiyeti önemli bir husustur. Bu ilişkilerin yoğunluk miktarı gündelik hayatın normal işleyişinde daha azdır. Çünkü çocuklar dahil aile bireylerinin hepsi, zamanlarının büyük çoğunluğunu dışarıdaki meşguliyetlerle geçirmektedir. Aile bireyleri birbirleriyle kısıtlı süreler içerisinde ilişki yürütmektedir. Ebeveynler genellikle ev ve iş hayatı ile ilgilenmekte iken çocuklar daha çok okul ve sosyal hayatındaki meşguliyetlerle zaman geçirmektedirler. Ebeveyn ve çocuklar bir arada çokça zaman geçirmediğinden dolayı rutin bir hayatın içerisinde alışılmış düzenin

parçaları olarak hayatlarına devam etmektedirler. Dolayısıyla ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkilerin olumlu veya olumsuz gidişatı da rutin bir boyutta işlemektedir.

Bu minvalde denilebilir ki rutin ve sıradan pratiklerin icra edilmesi, var olan düzende belirlenmiş kurallara veya alışkanlıklara göre ilerlemektedir. Nitekim etnometodologlar, gündelik hayatın alışılmış işleyişinde insanların uzlaşmış pratikler üzerinden hayatlarını idame ettirdiklerini söylemişlerdir. Sıradan insanların (etno) sağduyulu faaliyetleriyle (metotlar) her an oluşturulan ve üzerinde uzlaşılan gündelik hayat pratikleri (Swingewood, 2010: 295; Giddens, 2013: 172) etnometodolojik açıdan araştırılmaya değer bir husustur. Fakat normal işleyişin sekteye uğradığı zamanlarda bireyler arasındaki ilişkinin ne yönde ve nasıl etkileneceği, aynı zamanda düzeni tekrar nasıl inşa edecekleri de etnometodolojik olarak önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bireylerin her an tekrar ve tekrar oluşturdukları toplumsal düzenin ani değişimlerle bozulması, alışılmış rutinleri bozguna uğrattığından insanlar arasında kaos ve karmaşaya sebep olmaktadır.

Toplumsal düzeni, dolayısıyla aile düzenini sekteye uğratan olaylardan birisi de Covid-19 salgınıdır. Olağan durumlarda normal bir işleyişe sahip olan aile ilişkileri, olağan dışı bir durum olan Covid-19 salgını sırasında ani bir değişime maruz kalmıştır. Eve kapanmalar ve insan ilişkilerindeki kısıtlamalar dolayısıyla hem ebeveynlerin hem de çocukların gündelik hayat pratikleri büyük bir değişime uğramıştır. Normal zamanlarda çocukların sorumluluğu aile, eğitim kurumu ve sosyal çevre tarafından paylaşılırken pandemi sürecinde bu sorumluluklar büyük oranda ebeveynler tarafından üstlenilmiştir. Bu durumun yanında okul ve sosyal hayatından uzaklaşan çocuklarla iş ve sosyal hayatından uzak kalan ebeveynlerin ev içinde ilişkilerinin yoğunlaşması, ebeveyn ve çocuklar arasında bazı gerilimlerin ve sorunlu mevzuların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ebeveyn ve çocukları arasında gerilimlerin ve sorunlu mevzuların artması ise ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır.

Covid-19 salgını sebebiyle bozulan aile ilişkilerini çatışmacı kuram açısından değerlendirmek mantıklı bir çıkarım sunmaktadır. Çünkü aile düzeninde meydana gelen ani değişimin getirdiği sorunlar salgının uzun süre devam etmesi sebebiyle kalıcı izler bırakmaya başlamıştır. Özellikle ebeveynlerin çocukları hakkında kaygılandıkları eğitim sorunu, teknoloji bağımlılığı gibi problematik alanlar, sürekli tartışma konusu olması nedeniyle ebeveyn çocuk ilişkisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Ebeveyn ve çocukları arasında süreklilik arz eden sorunlu mevzular, aile bireyleri arasında birtakım anlaşmazlıklara ve çatışmalara sebebiyet vermiştir. Ayrıca aile ilişkilerinde yaşanan çatışmaların yanında gerek Covid-19 salgınının getirdiği olumsuzlukları en aza indirme gerekse aile bireylerinin bir araya gelme fırsatını yakalaması (normal zamanlarda aile bireylerinin dışarıdaki meşguliyetlerinin fazla olması ve uzak mesafelerde yaşamaları sebebiyle birbirlerine ayırdıkları zaman çok azdır) konusunda ailenin işlevsel olarak yararlarının olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü nihayetinde aile, modern öncesi dönemde olduğu gibi modern dönemlerde de işlevsel olarak bireylere katkı sunmaktadır. Bu sebeplere binaen denilebilir ki; Covid-19 salgını sürecinde ebeveyn çocuk ilişkisinin ne yönde etkilendiğini ortaya koyma amaçlı yapılan bu araştırmanın bulgularını teorik anlamda desteklemek için hem aileye dair yapısal işlevselci ve çatışmacı kuramdan hem de ani değişimin sebep olduğu düzensizliği anlamak adına etnometodoloji kuramından yararlanmak gerekir.

2. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni, insanların düşünce, tutum ve davranışlarının derin bir analizinin, ayrıca insanların deneyimlerinin altında yatan spesifik anlamların ortaya konulmasını, nicel araştırma ve sayısal verilerle elde edilemeyecek

olan verilerin gün yüzüne çıkarılmasını sağlamasıdır. Nitekim nitel araştırma sonucu elde edilen cümleler, kelimeler, semboller ve fotoğraflar gibi esnek veriler, insanların dünyayı nasıl algıladıkları ve kendi dünyalarında nasıl deneyimler yaşadıklarıyla ilgili anlamlar, nicel araştırmanın strateji ve veri toplama tekniklerinden ziyade yorumlayıcı sosyal bilimin kullandığı yöntem ve teknikleri gerektirmektedir (Neuman, 2016: 224; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 47; Zengin ve Arpağuş, 2018: 29; Güler, Halıcıoğlu ve Taşğın, 2015: 39; Merriam, 2013: 13). Bu minvalde araştırmamızın amacı insanların yaşadıkları deneyimlerin altında yatan anlamlı sosyal gerçeklikleri her yönüyle analize tabi tutmak olduğu için, nitel araştırmanın yorumlayıcı ve esnek veri toplama teknikleri bu hususta bize faydalı olmaktadır.

2.1. Katılımcılar

Katılımcıların belirlenmesinde, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan ve seçkisiz olmayan (olasılıksız) örneklem çeşitlerinden olan “amaçlı örnekleme” tekniği kullanılmıştır. Amaçlı veya amaca yönelik örneklem, derinlikli bir araştırma yapılabilmesi için çalışmanın amacına uygun olarak veri yönünden zengin durumların seçilmesini gerektirdiğinden (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014: 90) bu örneklem çeşidinin kullanılması makul görülmüştür. Covid-19 pandemisi sebebiyle zorunlu olarak evde çocuklarıyla birlikte zaman geçiren ebeveynlerin ve aynı şekilde ebeveynleriyle zaman geçirmek zorunda kalan çocukların bu araştırmada katılımcı olarak kullanılması, amaca uygun olarak örneklem gurubunun oluşturulduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan görüşmecilerin demografik bilgileri Tablo 1.’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Meslek/Anne-Baba Mesleği	Yaş Aralığı	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı/Kardeş Sayısı	Aylık Gelir (TL)
E1	E	Memur	40+	Yüksek öğretim	2	4000+
E2	E	Memur	40+	Yüksek öğretim	3	4000+
E3	E	İşçi	40+	İlköğretim	2	3000-4000
E4	K	Çalışmıyor	40+	Yüksek öğretim	3	4000+
E5	K	İşçi	40+	Ortaöğretim	2	3000-4000
E6	K	Ev Hanımı	40+	Ortaöğretim	2	4000+
Ç1	K	Çalışmıyor-Diğer	7-12	-	3	-
Ç2	E	Ev Hanımı-Memur	13-18	-	4+	-
Ç3	E	Ev Hanımı-Memur	13-18	-	3	-
Ç4	E	Ev Hanımı-Memur	13-18	-	3	-
Ç5	E	Ev Hanımı-Memur	13-18	-	4	-

(“E” kod ismi ebeveynleri, “Ç” kod ismi ise çocukları belirtmek için kullanılmıştır.)

2.2. Veri Toplama Aracı, Tekniği ve Süreci

Veri toplama aracı olarak “yarı yapılandırılmış görüşme formu” kullanılmıştır. Ebeveynler ve çocuklar için ayrı görüşme formları hazırlanmış olup, ebeveynlere 9 soru (sondaj sorularla beraber 15 soru), çocuklara ise 8 soru (sondaj sorularla beraber 16 soru) sorulmuştur. “Görüşme tekniği” kullanılarak veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması, Mart-Mayıs 2021 tarihleri arası olmak üzere

yaklaşık 2 aylık sürece tekabül etmiştir. Pandemi nedeniyle yüz yüze görüşmelerden ziyade telefonla görüşmeler tercih edilmiştir. Katılımcılara ilişkin görüşme bilgileri Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Görüşme Bilgileri

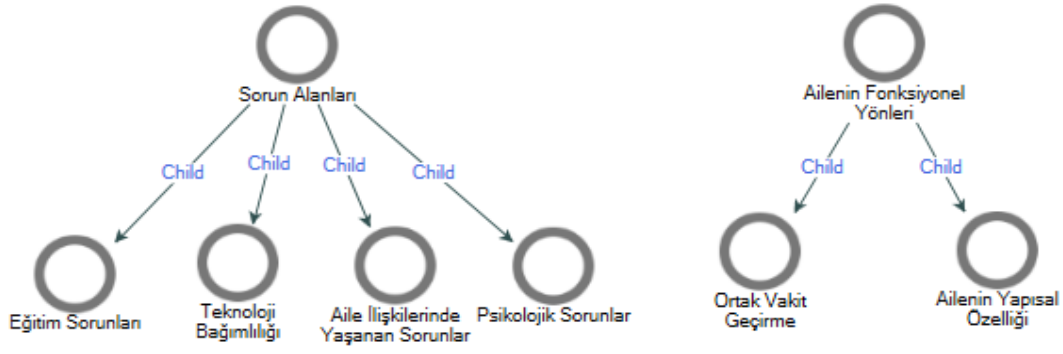
Katılımcılar ve Görüşme Bilgileri	Görüşme tarihi	Görüşme yöntemi/aracı	Görüşme yeri	Görüşme süresi
E1	10.03.2021	Yüz yüze	Kişinin işyeri	15 dakika
E2	12.03.2021	Yüz yüze	Kişinin işyeri	21 dakika
E3	12.03.2021	Yüz yüze	Kişinin işyeri	10 dakika
E4	23.03.2021	Telefonla	-	12 dakika
E5	30.03.2021	Telefonla	-	20 dakika
E6	31.03.2021	Telefonla	-	15 dakika
Ç1	28.03.2021	Telefonla	-	16 dakika
Ç2	17.04.2021	Telefonla	-	12 dakika
Ç3	08.05.2021	Telefonla	-	10 dakika
Ç4	08.05.2021	Telefonla	-	11 dakika
Ç5	08.05.2021	Telefonla	-	8 dakika

2.3. Verilerin Analizi

Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler, Nvivo 12 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda 2 tema ve bir temanın 4, diğer temanın ise 2 alt kategorisi elde edilmiştir. Verilerin tümevarımsal analizi sürecinde; kodlama tekniğiyle ilk olarak çok sayıda kodlar çıkarılmış, sonrasında ortak noktalarına göre gruplandırılan kodlar birleştirilerek kategoriler elde edilmiş, son olarak ta kategorilerin ortak noktaları bulunarak daha soyut düzeyde kavramlar olan temalara ulaşılmıştır. Bulgular kısmında kullanılan görsel ve şekiller, Nvivo 12 programı aracılığıyla oluşturulmuştur. Bulguların sunumunda tematik analiz, betimsel analiz ve içerik analizlerinden her birisinden farklı noktalarda yararlanılmıştır. Tümevarımsal bir metot kullanılması sebebiyle *tematik analiz*, her bir kategorinin açıklanmasında doğrudan alıntılar yapılarak kanıtlama yoluna gidilmesi sebebiyle *betimsel analiz*, bulguların daha anlaşılır kılınması amacıyla görüşmelerin içeriğinin yorumlanması nedeniyle de *içerik analizi* yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Covid 19 pandemisi sürecinde evde birlikte çokça zaman geçirmek zorunda kalan ebeveyn ve çocukların birbirleriyle olan ilişkilerinin bu süreçten nasıl etkilendiğini tespit etmek amacıyla yaptığımız görüşmelerden elde edilen veriler analize tabi tutulduğunda aşağıdaki tema ve kategoriler elde edilmiştir. Sorun alanları ve ailenin fonksiyonel yönleri üzerinden ebeveyn-çocuk ilişkisinin mahiyeti ortaya konmaya çalışılmıştır.

Şekil 1. Tema ve Kategorilerin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

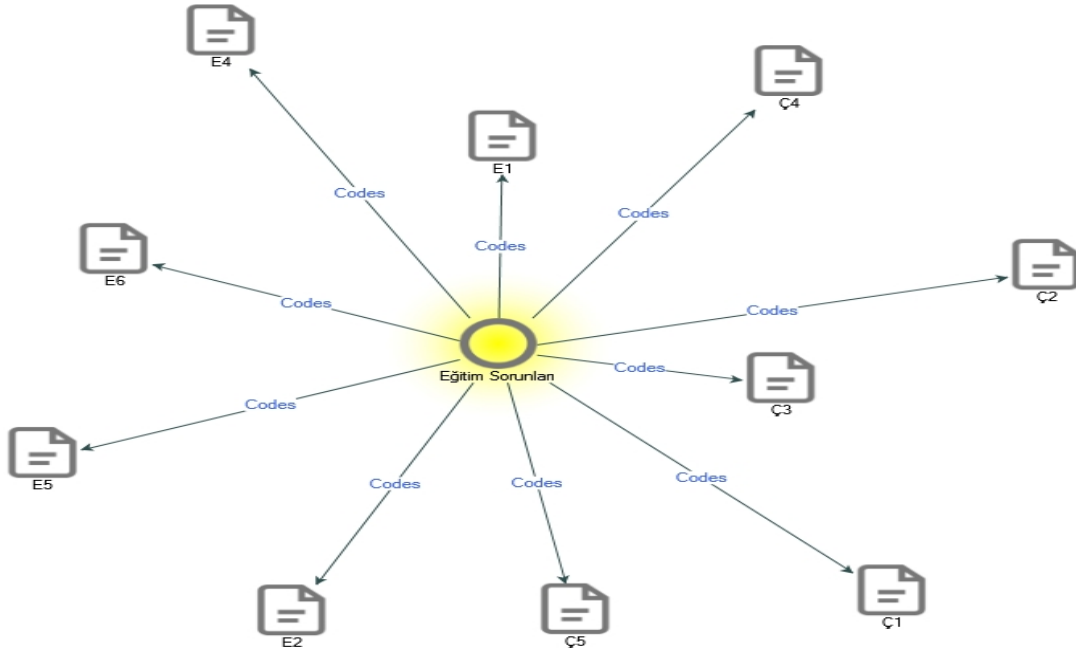
3.1. Sorun Alanları Üzerinden Ebeveyn Çocuk İlişisini Okumak

Şekil 2. "Sorun Alanları" Temasının Karşılaştırmalı Dağılım Grafiği

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere sorun alanları içerisinde en fazla paya sahip kısım, eğitim sorunlarıdır. Daha sonrasında sırasıyla teknoloji bağımlılığı, aile ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve psikolojik sorunlar gelmektedir. Ebeveynlerle çocukları arasında sorun olan bazı konular aslında aile bireyleri arasındaki ilişkiyi etkileyen noktaları ortaya koymaktadır. Bu sorun alanları üzerinden, aile içerisinde ebeveynlerle çocuklar arasındaki tartışmaların ve kaygıların bu kişilerin ilişkilerine nasıl etkide bulunduğu analiz edilmiştir.

3.1.1. Eğitim Sorunları

Şekil 3. “Eğitim Sorunları” Alt Boyutuna Yanıt Veren Görüşmeci Türleri-Explore Diyagram

Şekil 3.’te görüldüğü üzere katılımcıların hepsi eğitim sorunları konusunda görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların en çok muzdarip oldukları eğitim sorunları, aynı zamanda ebeveyn çocuk arasındaki ilişkileri de zedeleyen en önemli sorun alanlarından birisidir. Bu başlık altında pandemi sebebiyle uzaktan eğitim şeklinde gerçekleştirilen eğitim sürecinin ebeveyn çocuk ilişkisine etkisi analiz edilmiştir. Konuya dair bazı doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

470

“Yani annem sınav ders konularında daha sinirli olmaya başladı. Ders konusunda daha çok yükleniyorlar bana. Annem babamdan daha hassas. Dersleri dinlemediğimi, anlamadığımı, umursamadığımı düşünüyorlar. Biraz kötü oldu dersler konusunda.” (Ç1).

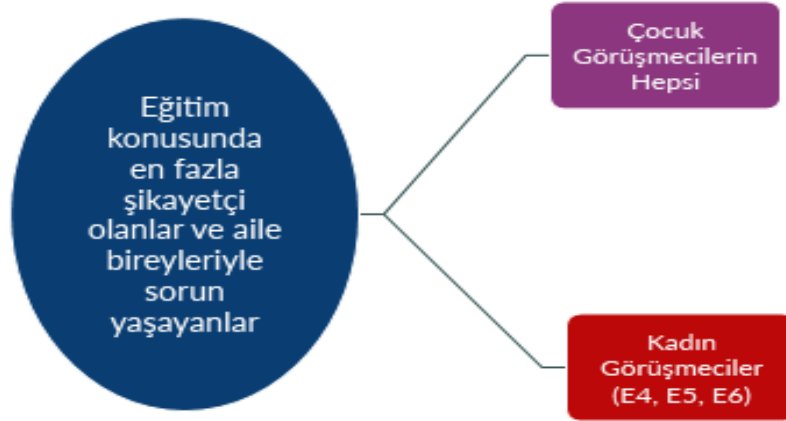
“Korona öncesi döneme göre ders konusunda baya baskı yaptılar. Okula gittiğim dönemde ders çalıştığımı biliyorlardı o yüzden bir şey demiyorlardı ama şimdi okula gitmediğim için daha çok üstüme geliyorlar. Git test çöz diyorlardı ben gidiyordum ama daha çok yap diyorlardı.” (Ç2).

“Pandemi sürecinde hiç normal sağlıklı bir şey olmadı. Ben bu süreçte zaten çocukları evde zor tuttum. Böyle telefonlara yöneldiklerinden dolayı zorlu süreç yaşadım. Çünkü derse adapte olmadılar okula gidemediler. Çocukların şeyi bozuldu yani nevre döndü bozuldu yani. Çünkü okul hayatları eğitim hayatları söndü.” (E5).

“Valla biz evin içinde hep canlı ders ödev kavgası başladı. Tabi bocaladık ilk başta. Sonra baktım çocuk bunalıma doğru gidiyor. Öğretmenlerine de bildirdim. Biraz daha üzerinden elimi çektim ama yine aynı şey devam ediyor.” (E6).

Yukarıdaki alıntılara göre; uzaktan eğitim dolayısıyla evden ders dinlemek zorunda kalan çocukların derse adapte olamamaları sebebiyle ebeveynlerle çocukları arasında tartışma yaşandığı, korona öncesi döneme göre ebeveynlerin çocuklarına dersler konusunda daha fazla baskı yaptıkları ve hassaslaştıkları, bu konuda çocuklarla zaman zaman tartışmalar ve kavgalar yaşandığı ifade edilmiştir.

Eğitim konusunda çocukları hakkında kaygılanan ve hassaslaşan ebeveynler, zaman zaman çocuklarına baskı uyguladıkları için ebeveyn ve çocukları arasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Sınıf eğitiminin eve taşınması sebebiyle öğretmen rollerinin ve müdahale etme durumunun azalması, bu rol ve müdahalenin ebeveynler tarafından üstlenilmesine yol açmıştır. Öğretmenlerin otoritesini ve görevlerini yerine getirmeye çalışan ebeveynler, çocuklarına söz geçiremeyince karşılıklı olarak sorunların baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine özellikle annelerin evde hem ev işleriyle hem de çocukların eğitimiyle uğraşmaları, ebeveynlerin yüklerini artırdığından ayrı bir stres ve kaygıya sebebiyet vermektedir. Bu stresli ve kaygılı ortam ise ebeveyn çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilediği, yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Eğitim Konusunda Şikâyetçi Olma ve Sorun Yaşama Durumu-Mind Map.

471

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki; özellikle çocukların eğitim sorunlarından çok fazla etkilendikleri ve ebeveynlerden çocukları hakkında en fazla şikâyet edenlerin ise özellikle kadın görüşmeciler olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların eğitim sorunlarından ve bu sebeple de çocuklarıyla yaşadıkları sıkıntılardan çok fazla şikayetçi olmalarını, ev içerisinde çocuklarla en fazla muhatap olan kişilerin anneler olmasına bağlayabiliriz. Ayrıca yetişkin çocukları olan ebeveynlerden ziyade küçük yaşta çocukları olanların bu konuda daha fazla sorun yaşadıklarını söyleyebiliriz. Çünkü pandemi öncesinde okul ve arkadaş gurubuyla fazlaca zaman geçiren çocukların pandemi süreciyle birlikte ebeveynlerine daha fazla bağımlı hale gelmeleri, her iki tarafı stresli hale getirdiği için ebeveynlerle çocuklar arasında daha fazla sorunların yaşanmasına sebep olmaktadır.

3.1.2. Teknoloji Bağımlılığı

Aile bireylerinin en fazla üstünde durdukları ikinci önemli sorun alanı ise çocukların özellikle pandemi sürecinde aşırı derecede teknoloji bağımlısı olmaları ve teknolojik aletlerle önceki süreçlere göre çok daha fazla zaman geçirmeleridir. Çocuklarını teknolojik aletlerden uzaklaştırıp dikkatlerini başka yöne çekmeye çalışan ebeveynlerin bu süreçte çocuklarıyla yaşadıkları sorunlara ve çocukları hakkındaki kaygılarına dair bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Eskiden okula gidiyordum telefonla fazla uğraşmıyordum. Ama şimdi telefonla fazla vakit geçirdiğim için sıkıntılar çıktı. Her şey teknoloji yüzünden. Onla vakit geçirdiğim için bütün iletişim bozukluğu ondan dolayı ortaya çıktı. İşte sürekli ders çalış diyorlardı. Bırak şu telefonu falan zararlıdır radyasyon falan. (...) Yani bütün düzenim her şeyim bozuldu.” (Ç3).

“Ben genelde odama girip oyun oynuyordum. Öyle geçti korona döneminde vaktim. Yemekten yemeğe görüyorduk birbirimizi onun dışında hep oyundu benim. Hep odamda kapalıyđım. Arada bir tuvalete gittiğimde televizyon odasına gidip ev halkına bi selam veriyordum o kadar

(gülerek). Ben daha çok odama kapandım. Yapacak bir şey yok ders çalışmıyoruz. Ben de odama kapandım oyun oynadım.” (Ç5).

“Bir de şöyle bir durumumuz var bizim. Sabaha kadar uyumuyorlar. Öyle bir şeye alıştılar. Tamamıyla etkilendiler benimkiler. Gece sürekli oyun oynuyorlar. Sabaha kadar ellerinde telefon oyun oynuyorlar. Önceden en azından okul sürecinde erken yatıyorlardı. Böyle oyun şeyi yoktu hiçbir şey yoktu. Sorumlulukları biliyorlardı. Ama şu pandemi girdi bizi mahvetti.” (E5).

“İnternete çok kaptırdılar. Bu konuda çok kaygım oldu. Ben ne yaparsam yapayım evde farklı faaliyetler yapsak ta aramızdan bir anda kayıp gidiyor çocuklar. Ne yaparsak yapalım. Biz hani evdeyiz çocuklar elimizin altında diye düşünürken daha çok uzaklaştı çocuklar maalesef.”(E6).

Yukarıdaki alıntılar dikkate alındığında; pandemi sürecinde çocukların aşırı derecede teknolojiye bağımlı hale geldikleri, teknolojiyle fazlaca zaman geçiren çocukların ebeveynleriyle iletişimsel sıkıntılar yaşadıkları, ebeveynlerin çocuklarıyla teknoloji bağımlılığından dolayı sorunlar yaşadıkları, pandemi süreci nedeniyle sürekli evde kalan çocukların sabaha kadar oyunlarla vakit geçirmeleri sebebiyle aile düzeninde bozulmalar meydana geldiği, ebeveynlerin çocuklarını teknolojiden uzaklaştırma konusunda çaresiz ve yetersiz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Pandemi sürecinde eğitimin uzaktan yapılması sebebiyle çocukların zaman planlamasında değişimler yaşanmıştır. Evde daha fazla vakit geçiren çocukların okula ayırdıkları zamanlarını teknolojik aletlerle geçirmeleri, teknolojiye aşırı bağımlı hale gelmelerine, aile düzeninde bozulmaların yaşanmasına, bu sebeple de aile bireyleri arasında sıkıntıların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Önceki süreçlerde gece erken yatan çocuklar pandemi sürecinde zaman kaygılarının olmaması nedeniyle geceleri geç vakitlere kadar oyunlarla meşgul olmaya başlamışlardır. Bu durumdan kaygılanan ebeveynler ise çocuklarının düzenini tekrar sağlamaya çalışırken sorunlar yaşamakta ve ebeveyn çocuk ilişkisi olumsuz yönde etkilenmektedir. Nitekim çoğu zaman çocuklarını teknolojiden uzaklaştırma adına çaba gösteren ebeveynler, bu konuda başarısız oldukları ve çocuklarına söz geçiremedikleri yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

472

3.1.3. Aile İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar

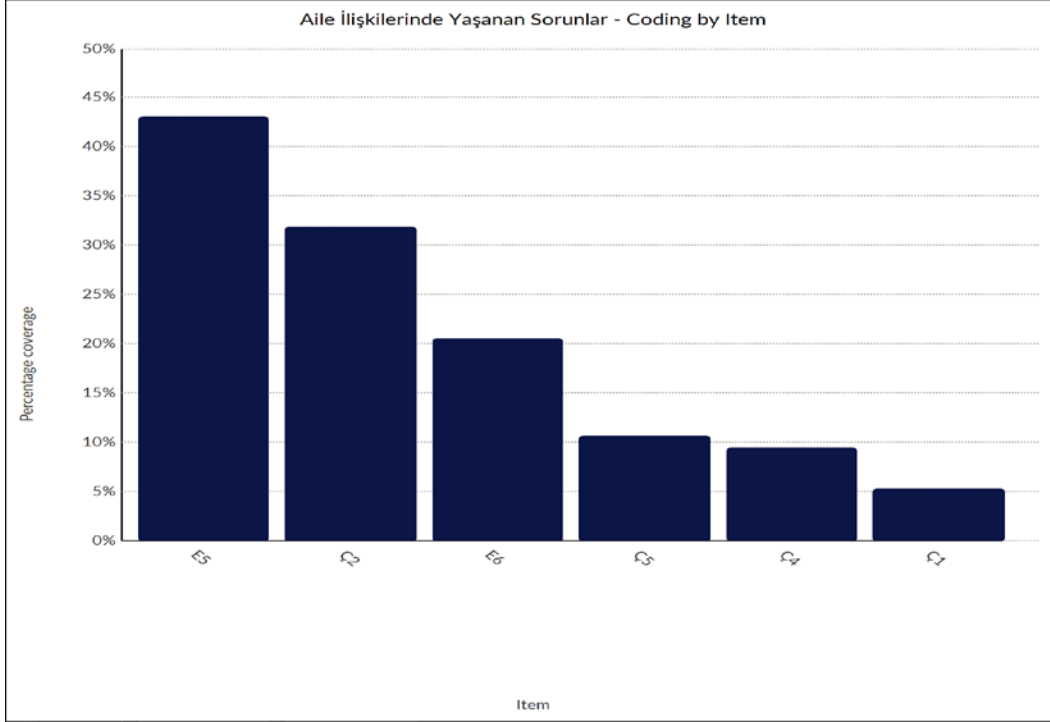
Pandemi sürecinde çocuklarını evde tutmaya çalışan ebeveynlerin çocuklarıyla bu konuda sorunlar yaşadıklarını ve çocukların da aynı şekilde ebeveynleriyle birtakım sıkıntılar ve çatışmalar yaşadıklarını belirtmek gerekir. Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlara dair bazı ifadeler aşağıda yer almaktadır.

“Evet beni kötü etkiledi ailemle de sorun yaşadım yani. Yani böyle çok fazla evin içinde olduğumuz için herkes böyle birbiriyle çok içli dışlı oluyordu. Ondan dolayı çok fazla kavga ediyordum onlarla yani. Kısaca beni çok kısıtlıyorlardı baya. Mesela dışarı çıkacağım diyorlardı sen git virüs getir hep senin boynuna günahı diyorlardı (gülerek). Çıkamam için bana sorumluluk yüklüyorlardı.” (Ç2).

“Bu pandemi gerçekten benim çocuklarımı çok etkiledi. Önceden dışarıya çıkıyorlardı en azından bir sosyal faaliyet oluyordu arkadaşlarını görüyordu dışarıda okul hayatında özellikle öğretmenleriyle bir ilişkileri vardı. Yine öğretmenleri bunlara destek oluyordu. Çocukların artık her şeyi bozuluyor. Ahlakı bozuluyor. İnan ki her şeyleri bozuldu. Kesinlikle fark ediliyor. Küçük çocuk zaten kendini şımarıklığa vurdu. Önceki zamana göre daha şımarık oldu. Çocuklar dışarıda hırçınlığını atamayınca iyice evde tırlattılar yani. Ondan sonra da aile birbirine giriyordu.” (E5).

“Şöyle söyliyim anne çocuk ilişkimiz kalmayacak nerdeyse. O dereceye geldik. Çocuklar anneye daha çok naz geçiriyor herhalde. Biraz da ergenlik havasına girdi. Bir anda çocuklar kapandı kaldı ve çok hırçınlaştı ister istemez.” (E6).

Yukarıdaki alıntılara göre; bazı çocukların evde aile bireyleriyle fazlaca zaman geçirmesi sebebiyle sorunlar yaşadığı ve bu nedenle aile bireyleriyle ilişkilerinin kötüleştiği, bir kısım ebeveynin görüşlerine göre çocukların evde uzun süre kapalı kalmaları ve sosyal/okul çevrelerinden uzaklaşmaları sebebiyle önceki zamanlara göre daha da hırçınlaştıkları ve bu sebeple de gerek ebeveynlerle gerekse diğer aile bireyleriyle sorunlar yaşadıkları, çocuklarını idare etmeye çalışan ebeveynlerin çocuklarına söz geçirmede zorluk çektikleri ve bazı ebeveynlerin deyimine göre anne-çocuk ilişkisinin büyük oranda zedelendiği, ifade edilmektedir.

Şekil 5. Aile İlişkilerinde Yaşanan Sorunlarla İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzdelik Grafiği

Yukarıdaki şekle bakıldığında aile ilişkilerinde en çok sorun yaşayan kişilerin ve bunu sıkça dile getirenlerin E5, Ç2 ve E6 olduğu görülmektedir. Bu görüşmecilerin ortak özelliği ise kalabalık aile yapısına sahip olmalarıdır. Bu yönüyle bakıldığında kalabalık ailelerde yaşayan kişilerin bu süreçte aile ilişkilerinin daha fazla bozulduğunu söylemek mümkündür. Çok fazla nüfusa sahip kalabalık aile bireylerinin uzun süre bir arada kapalı kalmaları, aile ilişkilerinin bozulmasına sebep olabilmektedir. Çünkü aile bireyleri bu süreçte birbirleriyle zorunlu olarak çok fazla ilişkiye girmekte ve ortak yaşam alanlarını fazlaca kullanmaktadırlar. Bu durum ise ister istemez aile bireylerinin birbirleriyle fazla muhatap olmalarına ve yaşadıkları stresi birbirlerine yansıtmalarına sebep olmaktadır. Daha sakin aile yapısına sahip ve gerek ebeveynlerin gerekse çocukların kendine ait yaşam alanlarının olduğu ailelerin bu süreçte daha az sorun yaşadıkları yapılan görüşmelerden ve yukarıdaki şekilden anlaşılmaktadır.

3.1.4. Psikolojik Sorunlar

Son olarak pandemi sürecinin, özellikle çocukların psikolojik olarak çöküntü yaşamalarına yol açması nedeniyle ebeveyn çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilediğini ifade edebiliriz. Bu hususta görüşmecilerin bazılarında ait doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

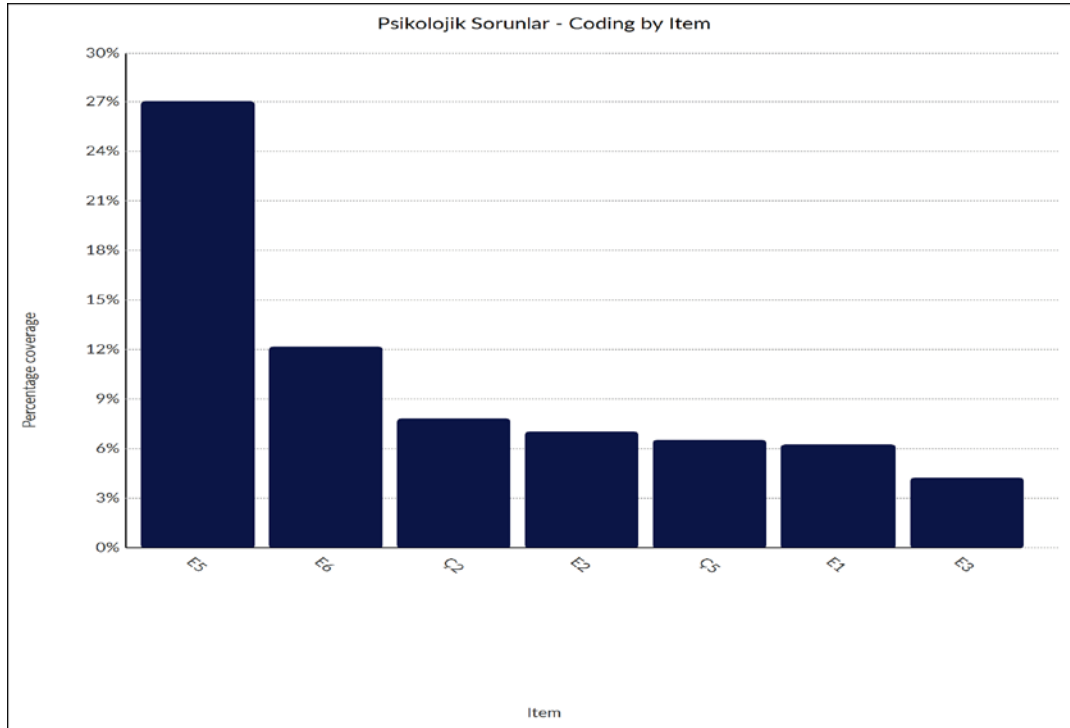
“Ben sıkılıyordum evde kimse gelmiyordu falan. Ondan dolayı annelere falan çıkışıyordum. Ama şimdi öyle değil. Şimdi herkes gidip geliyor ama o zaman çok depresyondaydım çok sinirliydim.” (Ç2).

“Çocuklar şimdi diyor ki anne ne okuyacağım diyor geleceğimiz mi kaldı. Böyle şeyler duygusallık. Ölüm korkusu arada geliyor. Ölüp gideceğiz hastalık bulaşacak diyor. Böyle şeyler

yaşadık işte o dönemleri biraz atlattık. İşte geleceğimiz mi var hangi okulu okuyalım hangi derse çalışalım. Ne geleceğinde bahsediyorsun hiçbir şeyimiz kalmadı. Baya bir karamsarlık dönemi çöktü. Geleceğimizi parlak görmüyorum ben çok mutsuzum falan. O yüzden aldı eline telefonunu sabaha kadar durdu. Kendini oyunlara verdi.” (E5).

“Çok çok. Yani çocuğu çeviremiyorum ne yapacağım. Ya ben rehber öğretmenle de görüştüm. Zaten öncesinde de görüşüyordum. Öncesinde de dersle ilgili sıkıntılarımız vardı ama. Psikiyatrye falan başvurdum artık. Daha öncesinde de vardı böyle bir şey ama bırakmıştık (hastaneye gitmeyi) şimdi bu süreçten dolayı tekrar başlayacağız. Bu süreç onun psikolojik durumunu çok etkiledi. Hatta bu yaz döneminde hastanede falan yattı.” (E6).

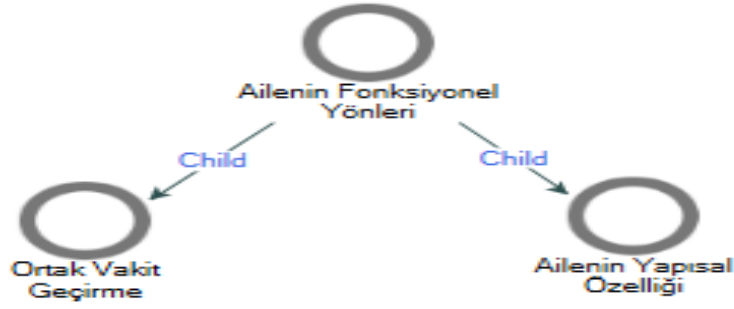
Yukarıdaki ifadelerden; özellikle çocukların bu süreçte psikolojik olarak bazı sorunlar yaşadıkları, psikolojik sorunlar yaşayan çocukların ebeveynlerine karşı davranışlarının olumsuz yönde değiştiği, ebeveynlerine karşı sert çıkışlarda buldukları, bir ebeveynin söylemine göre çocuğunun pandemi sürecinde daha da karamsar bir hale geldiği ve umutsuzluğa kapıldığı, diğer bir ebeveynin ifadesine göre ise çocuğunun mevcut psikiyatrik problemlerinin pandemi sürecinde daha da arttığı, ebeveynlerin çocukların psikolojilerinin bozulması konusunda kaygı duydukları ve çocuklarını yönetme konusunda sıkıntı çektikleri, anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Psikolojik Sorunlarla İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzdeler Grafiği

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere psikolojik sorunları en fazla dile getiren kişilerin -önceki sorun alanında olduğu gibi- E5, E6 ve Ç2'dir. Önceki başlıkta belirtildiği üzere bu kişilerin aynı zamanda aile ilişkilerinde en çok sorun yaşayan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Yani aile ilişkilerinde sorun yaşayan çocukların psikolojik olarak ta kötüye gittiklerini ve bu nedenle de ebeveynleriyle ilişkilerinin kötüleştiğini söyleyebiliriz. Psikolojik sorun yaşayan çocukların ise ebeveynlerine karşı daha tahammülsüz hale geldikleri ve ebeveyn çocuk ilişkisinin bu sebeple olumsuz etkilendiği yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

3.2. Ailenin Fonksiyonel Yönleri Üzerinden Ebeveyn Çocuk İlişisini Okumak

Şekil 7. “Ailenin Fonksiyonel Yönleri” Temasının Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Tümevarımsal analiz sonucu elde ettiğimiz ikinci temamız ise “Ailenin Fonksiyonel Yönleri” başlığıdır. Bu tema altında “Ortak Vakit Geçirme” ve “Ailenin Yapısal Özelliği” olmak üzere iki alt kategori bulunmaktadır. Ailenin fonksiyonel yönleri üzerinden pandemi sürecinin ebeveyn çocuk ilişkisine olan etkileri analiz edilecektir.

3.2.1. Ortak Vakit Geçirme

Ailenin fonksiyonel olarak değerlendirebileceğimiz yönlerinden birisi aile bireylerinin bir arada ortak vakit geçirebilme durumudur. Pandemi sürecinde ebeveyn ve çocukların bir arada daha fazla ortak vakit geçirip geçiremediklerini ve bu hususta ailenin ne kadar işlevsel olduğunu ortaya koymak amacıyla bu başlık altında betimsel ve içeriksel analizler yapılmıştır. Bu minvalde bazı doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Ya evde ful televizyon falan izliyordum. Aileyle sadece çay falan içerdik. Çok fazla bir şey yapmadık mesela. Telefonla falan çok uğraşıyordum. Evde kalınca yapacak başka bir şey olmuyor. Yeğenler geliyordu bazen. Onlarla oynuyordum. Daha fazla telefonla vakit geçiriyordum.” (Ç2).

“Ailemle pek vakit geçiremedik doğrusu. Hep yan yanaydık ama hepimiz bir işle uğraşıyorduk. Bazen geceleri sohbet ediyorduk. Genellikle beraber oluyorduk evde ama herkes bir şeye uğraşıyordu. Birisi telefonla diğeri işte birinin ödevi olur falan onla öyle işte.” (Ç4).

“Ben genelde odama girip oyun oynuyordum. Öyle geçti korona döneminde vaktim. Yemekten yemeğe görüyorduk birbirimizi onun dışında hep oyundu benim. Hep odamda kapalıyım. Arada bir tuvalete gittiğimde televizyon odasına gidip ev halkına bi selam veriyordum o kadar (gülerek).” (Ç5).

“Çocuklarla falan çok fazla zamanımız olmadı. Benim çocuklarımın öyle ders çalışma durumu olmadığından dolayı genelde okey oynadılar falan işte. Evde sürekli televizyon izleme işte ellerinde hep telefon var zaten. İşte şu Pubg falandır nedir hep onu oynuyorlar. Yoksa çocuklarla aman aman bir ilişkimiz olmadı yani.” (E5).

Yukarıdaki alıntılar analiz edildiğinde; görüşmecilerin çoğunun beyanına göre normal sürece göre pandemi döneminde aile bireyleriyle daha fazla ortak vakit geçirilmediği, bu süreçte bir arada geçirilen fazladan zamanın teknolojik aletlerle veya bireysel zaman geçirme yöntemleriyle tüketildiği, çocukların bu süreçte teknolojiyle daha fazla muhatap olması sebebiyle sadece kısıtlı bir süre (yemekte veya çay sohbetinde) ebeveynleriyle bir araya geldikleri, bazı ebeveynlerin görüşlerine göre çocukların evde ders dışı zamanlarının çoğunu oyunlarla ve televizyon izlemeyle geçirdiği için bu süreçte ebeveyn-çocuk ilişkilerinin pek olmadığı, anlaşılmaktadır. Görüşmelerden

elde edilen bulgulara göre pandemi sürecinde ailenin ortak zaman geçirme yönünden işlevsel olmadığını söylemek mümkündür.

Şekil 8. Görüşmecilerin Ortak Vakit Geçirebilme Durumu-Mind Map.

Bu hususta son olarak bazı görüşmecilerin pandemi sürecini olumlu olarak değerlendirdiklerini de belirtmek gerekir. Yukarıdaki şekilde de anlaşıldığı üzere bazı görüşmeciler, çocuklarıyla daha fazla vakit geçirebildikleri için bu süreci aile ilişkilerini güçlendirmesi bakımından iyi bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. Fakat bu iki görüşmeci (E2, E3) de uzun süre çocuklarını göremediklerinden ve çocuklarıyla sık sık görüşme imkanlarının olmamasından dolayı bu süreci çocuklarıyla özlem giderme yönünden iyi bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Normal süreçlerde ebeveynleriyle çok fazla zaman geçiremeyen ve evden uzakta yaşayan çocukların pandemi sürecinde zorunlu olarak ebeveynlerinin yanına gelmesi, ortak vakitlerinin artmasını sağlamıştır. Bu yönüyle bakıldığında aile bireylerine ortak vakit geçirme fırsatı sağlayarak ebeveyn çocuk ilişkisini güçlendirmesi bakımından pandemi sürecinin pozitif yönünün de olduğunu belirtmek gerekir.

476

3.2.2. Ailenin Yapısal Özelliği

Ailenin fonksiyonel özellikleri teması altında son olarak, ailenin yapısal özelliğinin aile bireyleri arasındaki ilişkiyi ve düzeni korumadaki işlevi analiz edilmiştir. Ailenin yapısal özelliğinin pandemi sürecinde aile ilişkileri ve düzenindeki değişimin yönünü de etkilediğini söyleyebiliriz. Bu hususta bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Biz açıkçası pandemiye çok fazla hissetmedik. Çünkü bizim aile yaşantımız pandemi öncesinde nasılsa pandemi sonrasında da aynen devam etti. Yani boş zamanlarımız hep bir aradaydı zaten. Hani günümüzdeki klasik ev hayatında işte her çocuk odasına çekilir, anne baba elinde telefon falan. Böyle bir yaşantımız zaten yoktu. Biz her şeyimizi anlık paylaşan bir aile olduğumuz için. Pandemi bizi çok fazla etkilemedi. O konuda da psikoloji olarak depresyon noktasında da şükür bize hiç uğramadı.” (E1).

“Ekstra bir şey olmadı. Nihayetinde evde de o sorumluluklar devam etti. Düzen oturduktan sonra... Çocukların hepsi bir arada bulunmadı, bir alana yığılmadı. Bir odada birisi kendi işini yaptı diğer odada birisi. Bizim yaşam şeklimiz oturduğu için. Yani alışkanlıklarla da alakalı. Yani bir insan akşamları bile arkadaşlarıyla vakit geçiriyordur belki. Bir şekilde dışarıya çıkamaması onda bir daralmaya yol açacaktır. Yaşam şeklindeki alışkanlıklarında değişiklik olacağı için. Evdeki zaman geçirme belki onu bir süre sonra boşacaktır. O stres haliyle de belki çevresindekilere huzursuzluk verecektir. Ama bizim ailede böyle bir şey olmadığı için.” (E2).

Yukarıdaki alıntıların içeriği analiz edildiğinde; ailenin mevcut düzeninin pandemi sürecinde de aynen devam etmesi durumunda pandeminin olumsuz etkilerinin en aza indirilebileceği, aile

bireyleri arasındaki iletişimin ve paylaşımın iyi olduğu ailelerin bu süreci daha iyi yönetebildiği, aile bireylerinin ev içerisinde farklı işlerle meşgul olması ve hayat sahalarının geniş olması durumunda ilişkilerin daha iyi düzeyde ilerleyebileceği, ayrıca gerek ebeveynlerin gerekse çocukların çok fazla dışarıya bağımlı iş ve faaliyetlerinin olmaması durumunda pandemi sürecini evde daha sağlıklı atlatabilecekleri, anlaşılmaktadır. Ailenin yapısal özelliğine göre aile ilişkileri ve düzeninde pandemi etkilerinin değişiklik göstermesi, ailenin yapısal özelliğinin fonksiyonel olarak pandemi sürecinde olumlu bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Covid-19 pandemisi toplumsal olarak oluşturulmuş her düzeni değişime uğrattığı gibi aile düzenini de belli noktalarda etkilemiştir. Genelde aile kurumunu özelde ise aile bireyleri arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği hususu önem arz etmektedir. Çünkü aile, toplumsal bir kurum olarak birçok insanın içerisinde bulunduğu ya da bulunmak zorunda olduğu bir yapı olmakla beraber toplumsal işleyişin sürdürülmesinde büyük rollere sahiptir.

Toplumsal işleyişin sağlıklı bir şekilde yürümesi kurumların düzenli bir şekilde rollerini icra etmesine bağlıdır. Bu rollerin icrası diğer kurumlarda olduğu gibi aile kurumunda da -genel manada- üzerinde uzlaşmış kurallarla veya alışkanlıklarla yürümektedir. Aile bireyleri hem aile içi hem de aile dışı hayatlarında uzlaşmış kural veya alışkanlıklar çerçevesinde hareket etmektedirler. Böylece gündelik hayatın her anı belirli meşguliyetlere bölünmüş şekilde ilerlemektedir. Örneğin ebeveynler zamanlarının büyük çoğunluğunu iş, sosyal ve aile hayatı ile ilgili meşguliyetlerle geçirirken, çocuklar ise eğitim ve sosyal hayatındaki uğraşlarla geçirmektedirler.

Aile hayatındaki bu rutin ve sıradan işleyiş olağan durumlarda geçerli iken Covid-19 salgını gibi olağanüstü durumlar karşısında her toplumsal yapı gibi ailenin de işleyiş mekanizması sekteye uğramıştır. İnsan ilişkilerindeki kısıtlamalar dolayısıyla aile bireyleri normal zamanlara göre ev içerisinde daha fazla zaman geçirdiklerinden dolayı aile bireyleri arasındaki ilişkinin mahiyeti Covid-19 salgını sürecinde daha farklı bir boyut kazanmıştır. Ebeveynlerin ve çocukların dışarıdaki hayatından uzaklaşıp birlikte zaman geçirmek zorunda kalmaları, ebeveyn ve çocuk arasında çeşitli sebeplerle gerilimlerin ve sorunlu mevzuların artmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu süreci yönetmeye çalışan ebeveyn ve çocuklar açısından ailenin işlevsel olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu bağlamda Covid-19 salgınının ebeveyn çocuk ilişkisine nasıl ve ne yönde etkide bulunduğunu tespit etme amaçlı yapılan bu araştırmada bazı önemli bulgular elde edilmiştir. Genel manada Covid-19 sürecinde çocukların yaşadıkları eğitim sorunları, teknoloji bağımlılığı, aile ilişkilerindeki sorunlar ve psikolojik sorunlar gibi problem alanları, ebeveyn ve çocukları arasında sürekli tartışmalara sebep olduğundan dolayı ebeveyn çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Çocukların bu süreçte yaşadıkları sorunların ebeveynleri kaygılandırması ve çocukların eve kapanmaları sebebiyle hırçınlaşması ve gerilim yaşamaları, bu sorunların düzeltilmesi çabasına giren ebeveynlerle çocukları arasında tartışma ve sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur.

Özellikle eğitim sorunu ve teknoloji bağımlılığı bu süreçte ortaya çıkan en önemli sorunlardır. Ebeveynlerin çocuklarını derse adapte etmeye çalışırken sorunlar yaşadıkları ve onları yönetme konusunda başarısız oldukları anlaşılmaktadır. Çocuklarının geri kaldığından kaygılanan ebeveynler, dersler konusunda çocuklarına çok fazla baskı yaptıkları için çocuklarıyla sürekli sıkıntılar yaşadıkları, bu sebeple de ebeveyn çocuk ilişkisinin zedelendiği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu süreçte okula gitmeyen çocukların sürekli evde vakit geçirmeleri sebebiyle teknolojik aletlere bağımlı hale geldikleri, çocuklarını oyun oynamaktan alıkoyamayan ebeveynlerin çocukları

hakkında derin kaygılar yaşadıkları, teknoloji bağımlılığının hem ebeveyn çocuk arasındaki iletişimi azalttığı hem de çocukların ders çalışmasını büyük oranda engellediği, ortaya konan diğer önemli bulgumuzdur. Bunların dışında çocukların çok fazla evde kalmaları sebebiyle hırçınlaştıkları ve bu sebeple aile ilişkilerinde bozulmalar yaşandığı, yine bu süreçte özellikle çocuklarda psikolojik problemlerin baş gösterdiği veya var olan psikolojik/ruhsal problemlerin daha da arttığı bulguları elde edilmiştir. Sonuç olarak; ebeveyn çocuk arasında sürekli tartışma konusu olan eğitim sorunu, teknoloji bağımlılığı, aile ilişkilerindeki sorunlar ve psikolojik sorunlar gibi bilhassa çocukların yaşadıkları sorun alanları ve yine bu sorunlar nedeniyle ebeveynlerin çocukları hakkında kaygılarının artması sonucu çocuklarına baskı uygulamaları, ebeveyn çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Her ne kadar aile bireyleri salgın sürecinde bir arada daha fazla bulunmak zorunda kalsalar da ortak olarak geçirdikleri zamanın salgın öncesi sürece göre değişiklik göstermediği, bu süreçte çocukların zamanlarının çoğunu teknolojik aletlerle geçirdikleri, kendi odalarında oyun oynayarak zaman geçiren çocukların ebeveynleriyle iletişimlerinin azaldığı, görüşmelerden elde edilen diğer önemli bulgulardır. Bu bulguya dayanarak salgın sürecinde ailenin bireylere 'ortak vakit geçirme' yönünden işlevsel olarak bir katkısının olmadığı söylenebilir. Fakat oturmuş aile düzeni, iletişimin ve paylaşımın iyi olması, ev içi yaşam alanının geniş olması, aile bireylerinin dışarıya bağımlı olmaması gibi 'ailenin yapısal özellikleri', salgın sürecinin daha kolay atlatılmasını sağladığı için ailenin bu yönüyle işlevsel olabildiği ortaya konmuştur.

Literatüre bakıldığında konuyla alakalı olarak Covid-19 sürecinin aile hayatına olan etkilerine ilişkin bazı önemli araştırmalar yapılmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) raporu, dünya genelinde aile içi şiddet olaylarının salgın döneminde 5 kat arttığını bildirmiştir (UN Women, 2021). Çin'de salgın sürecinde aile içi şiddet olaylarında ve boşanma oranlarında yoğun bir artış olduğu görülmüştür (Zhang, 2020). Yine Barış ve Taylan (2020) yaptığı araştırmada pandemi döneminde aile bireylerinin bir arada fazla zaman geçirmeleri sebebiyle tartışma konusu olan mevzuların arttığını, aynı zamanda salgın sürecinde aile içi iletişimin artması sebebiyle de pandeminin kısmen de olsa olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ebeveynlerle yapılan bir başka araştırmaya göre pandemi döneminde psikolojik sorunlar, sağlık sorunları ve eğitim sorunları gibi sorunların baş gösterdiği anlaşılmıştır (Başaran ve Aksoy, 2020). Bir başka araştırmada Covid-19 pandemi sürecinde ebeveynlerin aile ilişkileri, ev yönetimi ve çocuklarda davranış yönetimi ve aile içi iletişim konusunda olumsuzluklar yaşandığı tespit edilmiştir (Çelik ve Çak, 2021). Estonya'da çocuklarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre ise salgının ilk döneminde iyileşen aile ilişkilerinin salgının ikinci dalgasının gelmesiyle birlikte çocukların sıkılmasından ötürü giderek bozulduğu, aynı zamanda teknolojiye olan bağımlılığın çocukları gerçek hayattan kopardığı ortaya konmuştur (Kutsar ve Kurvet-Käosaar, 2021).

Yapılan araştırmaların ortaya koydukları bulgular incelendiğinde araştırmamızda elde ettiğimiz bulguların sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Aile içerisinde çatışmaların artması, bazı problematik mevzuların aile bireyleri arasında tartışma konusu olması, psikolojik ve ruhsal problemlerin artması, salgının aile üzerindeki olumsuz etkilerini göstermektedir. Sonuç olarak salgının aile hayatını genel manada olumsuz etkilediği, ayrıca kısmen de olsa aile ilişkilerini ve iletişimi geliştirdiğinden dolayı da olumlu bazı taraflarının olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki.

Arikan, A. (2018). Ailenin tarihsel, kuramsal ve toplumsal temelleri. *Aile Eğitimi* (s. 2-31). içinde Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Barış, İ., & Taylan, H. H. (2020). Küresel salgın sürecinde Türkiye’de aile içi sorunlar. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 5, 13-32.
- Başaran, M., & Aksoy, A. (2020). Anne-babaların korona-virüs (covid-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 669-678.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: perspective and method*. University of California Press: Prentice-Hall.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çabuk Kaya, N. (2012). Aile ve çocuk. A. Kasapoğlu, & N. Karkiner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 106-134). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Çelik, Ş., & Çak, E. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinin Aile Üzerine Etkisi. *Gevher Nesibe Tıp ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(11), 43-49.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik metodun kuralları* (Çev.: E. Aytekin). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Durkheim, E. (2015). *İntihar* (Çev.: Z. İlkelen). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Engels, F. (2015). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni* (çev.: S. Kırgeç). Ankara: Melisa Matbaası.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji* (Çev. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökce, H. (2017). Dünü, bugünü, yarını ile aile. *Sosyoloji Notları*, 1(1), 50-63.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., & Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Henslin, J. M. (2015). *Sociology: a down-to-earth approach core concepts*. Edwardsville: Pearson.
- Kasapoğlu, A. (2012). Sosyolojik yaklaşımlar temelinde aile kuramları. A. Kasapoğlu, & N. Karkiner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 2-28). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Kinloch, G. C. (2014). *Sosyolojik teori* (Çev.: T. G.İçli & D. Ayan). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kutsar, D. & Kurvet-Käosaar, (2021). The Impact of the COVID-19 pandemic on families: Young people’s experiences in Estonia. *Frontiers in Sociology*, doi: 10.3389/fsoc.2021.732984.
- Mead, G. H. (1912). The Mechanism of social consciousness. *the journal of philosophy, psychology and scientific methods*, 9 (15),401-406.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma (desen ve uygulama için bir rehber)* (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri I* (Çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Parsons, T. (2005). *The Social System*. Oxfordshire: Routledge.
- Ritzer, G. (2014). *Klasik sosyoloji kuramları* (Çev.: H. Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Sala, B. (2019). Uyumdan çatışmaya: Bir ara kurum olarak ailenin sosyalleşme sürecindeki rolü. Ö. Altunsu Sönmez, & G. Aksan içinde, *Aile Kurumuna Farklı Bakışlar* (s. 129-168). Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi* (Çev. O. Akınhay). İstanbul: İdil Matbaacılık.
- Turner, J. H., Beeghley, L., & Powers, C. H. (2013). *Sosyolojik teinin oluşumu* (Çev.: Ü. Tatlıcan). Ankara: Sentez Yayınları.
- UN Women, (2021). Facts and figures: Ending violence against women. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>. Last updated January 2022.
- Yener, S. (2018). Sosyolojik kuramlar çerçevesinde aile ve girişimcilik ilişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 869-878.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, (2020). The Influence of the ongoing Covid-19 pandemic on family violence in China. *Nature Public Health Emergency Collection*, 1-11.
- Zengin, Z. S., & Arpağuş, F. (2018). Bilim ve bilimsel yöntem giriş. Ö. Güngör içinde, *Bilimsel Araştırma Süreçleri* (s. 21-49). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2018). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (Çev.:L. Elburuz ve M. R. Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

One of the events that disrupt the social order and family order is the Covid-19 pandemic. Family relationships, which normally function normally, have undergone a sudden change during the extraordinary Covid-19 pandemic. The daily life practices of both parents and children have undergone a great change due to closures and restrictions in human relations. While the responsibility of children is shared by the family, educational institution and social environment in normal times, these responsibilities have been undertaken by the parents to substantially during the pandemic process. In addition to this situation, the intensification of relations between children who are away from school and social life and parents who are away from work and social life at home has caused some tensions and problematic issues between parents and children. The increase in tensions and problematic issues between parents and their children has led to the breakdown of relations between parents and children.

Methods

Qualitative research method was used in the research. The reason for using this method is that it provides a deep analysis of people's thoughts, attitudes and behaviors, as well as revealing the specific meanings underlying people's experiences, revealing data that cannot be obtained with quantitative research and numerical data. As a matter of fact, flexible data such as sentences, words, symbols and photographs obtained as a result of qualitative research, the meanings of how people perceive the world and how they experience their own world require methods and techniques used by interpretive social science rather than the strategies and data collection techniques of quantitative research (Neuman, 2016). : 224; Yıldırım and Şimşek, 2013: 47; Zengin and Arpagus, 2018: 29; Güler, Halıcıoğlu and Taşgın, 2015: 39; Merriam, 2013: 13). In this respect, the interpretive and flexible data collection techniques of qualitative research are beneficial for us, since the purpose of our research is to analyze all aspects of the meaningful social realities underlying people's experiences.

Findings and Comment

While the routine and ordinary functioning in family life is valid in ordinary situations, the functioning of the family, like every social structure, has been interrupted in the face of extraordinary situations such as the Covid-19 pandemic. Due to the restrictions in human relations, the nature of the relationship between family members has gained a different dimension during the Covid-19 pandemic, as family members spend more time at home than normal times. The fact that parents and children have to stay away from their outside life and spend time together has led to an increase in tensions and problematic issues between parents and children for various reasons. In addition, whether the family is functional in terms of parents and children trying to manage this process has emerged as a separate discussion topic.

In this context, some important findings were obtained in this research, which was conducted to determine how and in what way the Covid-19 pandemic affected the parent-child relationship. In general, problem areas such as education problems, technology addiction, problems in family relations and psychological problems experienced by children during the Covid-19 process have negatively affected the parent-child relationship because they cause constant discussions between parents and their children. The problems experienced by the children in this process worried the parents, and the children became angry and stressed due to their staying at home, causing discussions and troubles between the parents who tried to fix these problems and their children.

Conclusion

The increase in conflicts within the family, the fact that some problematic issues are the subject of discussion among family members, and the increase in psychological and mental problems show the negative effects of the pandemic on the family. As a result, it is possible to say that the pandemic has negative effects on family life in general, and also has some positive aspects, albeit partially, because it improves family relations and communication.

Etik Kurul Raporu

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (AYBÜ) ETİK KURULU PROJE ONAY BELGESİ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Programı Doktora öğrencilerinden Coşkun SAĞLIK'ın, "Covid-19 Sürecinin Ebeveyn-Çocuk İlişkisine Etkisi" adlı araştırması değerlendirilmiştir. (Bu kısım başvuru sahibi tarafından doldurulmalıdır)

Proje etik açısından uygun bulunmuştur.

Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.

Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.

AYBÜ ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Araştırma kodu (Yıl – Araştırma sıra no)	2021 - 401
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	26.08.2021
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar no	22.09.2021-32
Yer	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Esenboğa Külliyesi
Katılımcılar	Formda imzası bulunan üyelerimiz toplantıya katılmıştır.

KURUL BAŞKANI, BAŞKAN YARDIMCISI VE ÜYELER:

		İMZA
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR	Başkan	
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ	Üye	
Doç. Dr. Behlül TOKUR	Üye	
Doç. Dr. Birgül ÖZKAN	Üye	
Doç. Dr. Yüksel Akay UNVAN	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Şule KAYA	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DEMİRDEL	Üye	

481

Türk Tarihinde Oğuzlar ve Devlet *Oghuzes and the State in Turkish History*

Yahya BAŞKAN^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Türk dünyasında boylar birliği olarak karşımıza çıkan Oğuzlar yapılanmaları ile neredeyse devlet kurmuş bütün Türk devlet ve hanedanlarında kurucu ve taşıyıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunun yanında Türk devletlerinin yıkılmalarında da rol oynadıklarını görmekteyiz. Hunlardan başlayarak, Göktürkler, Uygurlar, Bulgarlar, Selçuklular, Karamanoğulları, Osmanlılar, Akkoyunlu ve Karakoyunlular devletlerinde Oğuzlar farklı boy adları ile kaynaklarda zikredilmektedir. İslam öncesi ve sonrasında inanç bakımından farklılık gösterecek de efsanelerde Oğuz Kağan ve oğulları özellikle İslam sonrasında 24'lü bir aritmetik- çıkarım teşkilatlanmayla anılmışlardır. İslam öncesi dönemde hem Orhun abidelerinde hem de Çin kaynaklarında karşımıza çıkan Oğuzlar Üç Oğuzlar, Altı Oğuzlar, Dokuz Oğuzlar, On Oğuzlar veya Ogurlar olarak kaydedilmiştir. Özellikle Orhun abidelerinde sosyal bünyede etkili olduğunu gördüğümüz bu boylar devletin sarsılmasında da tesirlerinin bulunduğu tarihi bir vakıadır. İslâm öncesinde Oğuz Kağan ve oğulları etrafında anlatılan destan İslam sonrasında önce Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügatü't-Türk'ünde sonra Reşidüddin'in Câmîu't-Tevarih'inde daha sonra da Yazıcızade Ali'nin Tevarih-i Al-i Selçuk'unda ele alınıp eserlere girmiştir. Makalemizde ilgili kaynaklarda nakledilen bilgileri inceleyip İslâm sonrası Türk Devletlerinde Oğuz boylarının nasıl bir rol aldığını ele almaya çalışacağız.</p>	<p>The Oghuzs, who appear as a tribe union in the Turkish world, appear as founding and bearing element in almost all Turkish states and dynasties that have established a state with their structures. Besides, we see that they also played a role in the collapse of the Turkish states.</p> <p>Starting from the Huns, the Oghuzs are mentioned in the sources with different tribe names in the Gokturks, Uyghurs, Bulgarians, Seljuks, Karamanids, Ottomans, Akkoyunlu and Karakoyunlu states. Although they differed in terms of belief before and after Islam, Oğuz Kagan and his sons were referred to in legends with an arithmetic organization of 24, especially after Islam. The Oghuzs, who appear in both Orkhon monuments and Chinese sources in the pre-Islamic period, were recorded as Three Oghuzs, Six Oghuzs, Nine Oghuzs, Ten Oghuzs or Ogurs. It is a historical fact that these tribes, which we see to be effective in the social structure especially in the Orkhon monuments, also has an impact on the collapse of the state. The epic told around Oghuz Khan and his sons before Islam, after Islam, was discussed and included in the works first in Kaşgarlı Mahmud's Divan-ı Lügatü't Türk, then in Reşidüddin's Camiu't Tevarih, and then in Yazıcızade Ali's Tevarih-i Al-i Selçuk. In our article, we will examine the information conveyed in the relevant sources and try to deal with the role of the Oghuz tribes in the post-Islamic Turkish States.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Oğuzlar, Osmanlı, Karamanoğlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu.</p>	<p>Keywords</p> <p>Oghuz, Ottoman, Karamanoglu, Akkoyunlu, Karakoyunlu.</p>

^a Prof. Dr., Malatya İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Email: yahya.baskan@inonu.edu.tr.

1. Giriş

Türkler tarihleri boyunca devletleriyle yürüyen bir millet olmuşlardır. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular ve Osmanlılar, tarihi seyirde kurulmuş önemli siyasi teşekküllerdir. Türk boyları bu teşkilatlanmanın ana unsuru ve taşıyıcısı olmuştur. İlgili boylar genel geçer ifadeyle, *Oğuzlar* adıyla anılmaktadır.

Oğuzlar adıyla anılan boy yapılanmasının Türk devletlerindeki yerini ilk kaynaklardan; Bengü Taşlar ve Çin yıllıklarından öğrenebilmekteyiz. Bu kaynaklar özellikle Göktürklerin ve sonrasında Uyguların Türk boylarıyla mücadelelerini göz önüne sermektedir. Boyların kendi aralarındaki mücadele ve gerilimi devlet denilen üst yapıyı etkilemiş hem devletin kurulmasında ve güçlenmesinde hem de inkıza uğramasında mühim bir âmil olmuştur. Çalışmamızda özellikle İslâm Öncesi dönem için modern araştırmaların değerlendirmelerini verip ardından ana kaynak metinlerine geçeceğiz.

2. İslâm Öncesi Dönem

Ahmet Taşağıl'ın işaret ettiği gibi; Orta Asya sahasında mevcut ana kitleden bir boy yükselmiş, diğerlerini kendine bağlamış ve siyasî bir kuruluş hâline dönüşmüştür. Bu bozkır Türk devletlerinin kuruluş biçimidir. Ana kitle ise yaşamaya devam etmiştir. İşte, söz konusu ana kitle boylar gurubudur. Bu boyların genel adı ise özellikle Göktürkler döneminde *Töles*'tir (Taşağıl, 2015, s. 22).

Aşağıda kaynaklardan nakillerde bulunurken görüleceği üzere metinlerde, *Dokuz Oğuz*, *On Oğuz* veya *Dokuz Ok*, *On Ok* gibi tabirler geçmektedir. İlgili tabirler, bir araya gelip beraber hareket eden kabile ve boy sayısını ifade etmektedir. Taşağıl'ın vermiş olduğu malumata göre dokuz ve on boyun (ok-oğuz) teşekkülünün tarihi seyri şu şekilde olmuştur; Doğu Gök Türk Devleti'nin merkezî yönetiminin 626'dan sonra çatırdamaya başlaması devlete bağlı boyların kıpırdanmasına yol açmış, Tola ırmağı boyundaki boylar başkaldırmışlardır. Sayıları dokuz olduğu için kaynaklarda ilk defa Chiou-hsing (dokuz boy, dokuz kabile) tabiri kullanılmıştır. 634 yılında Kağan olan İşbara ülkesini on boya bölmüş, her boya birer ok verilmiş, bundan sonra unvanları on şad ve on-ok şeklinde söylenmeye başlamıştır. Bu on-ok organizasyonu daha sonra Türgiş adını almış ve Oğuzların alt yapısını oluşturmuştur. (Taşağıl, 2015, s. 24).

İlgili boyların Hunlar dönemi hakkında kaynak bilgimiz maalesef yok denecek kadar kıttır. Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Boyları* başlığıyla neşretmiş olduğu kitabında, Büyük Hun Hakanı Mo-Tun'un M.Ö. 209 yılında siyasi hâkimiyetini kurmasıyla bu bölgedeki boyları idaresine aldığını ve bunlar arasında en mühiminin de Ting-ling'ler olarak karşımıza çıktığını söylemektedir. Taşağıl'a göre sonraki asırlarda ortaya çıkan Töles'ler, haklarında fazlaca bilgiye rastlanmayan Ting-ling'lerin devamıdır. (Taşağıl, 2018, s. 19) James Hamilton'a göre; Çin kaynaklarının Töles veya Tie-lo (Tie-le) olarak adlandırdıkları Dokuz Oğuzların, 581-617 yıllarına ait Çin yıllığında Hiong-nou'ların yani Hunların torunları olduğu zikrolunmaktadır (Hamilton, 1997, s. 190, 192).

W. Eberhard Asya coğrafyasında kurulan göçebe Türk devletleriyle alakalı yapmış olduğu çalışmasına iki soru sorarak başlar:

“Nasıl oluyor da küçük boylara ayrılarak kendi yurtlarında yaşamakta olan göçebeler birkaç yıl içerisinde büyük bir kitle olarak toplanmakta ve yerleşik kültürleri topyekûn değiştiren bir güç oluşturmaktadırlar? Yine nasıl oluyor da göçebeler yerleşik kültürü alt ettikten sonra ciddi bir başkaldırı ile karşılaşmaksızın orada kendi hâkimiyetlerini devam ettirebilmekte ancak daha sonra bütün gücünü yitirerek neredeyse savaşız olarak geri çekilmektedirler?”

Eberhard sormuş olduğu bu suallerin cevaplanması için takip edilmesi gereken yöntemi: “*Bu sorulara görüldüğü üzere, ancak göçebe kavimlerin sosyal yapılarının daha dakik bir şekilde incelenmesi ve bunun yanında da millet kavramından değil, en küçük siyasi birlik olan boy kavramından hareket edilmesiyle verilebilir*” sözleriyle açıklar. Yani Eberhard’a göre Türk Devletlerinin kurulmasındaki anahtar kavram *boy/boylardır*. Eberhard bu cümlelerin devamında; M.Ö. 200’lerden itibaren Tu-ku veya T’u-ko adıyla aristokrat bir boyun varlığının ispatlandığını, bu boyun herhangi bir kabile gibi kendi içinde birbiri ile akraba olan ailelerden oluştuğunu ve Ortaçağ’ın sonuna kadar pek çok boy birliğinin siyasi liderlerinin bunlardan çıktığını söyledikten sonra Doğu Asya’daki ilk Büyük Hun Devleti’nin kurucusu olan Mo-tun’un da bu kableden geldiğini ifade etmektedir (Eberhard, 2008, s. 2-4).

Çalışmamızın aşağıdaki satırlarında Oğuz boylarına ait ana kaynak metinlerinde zikredilen bilgileri aktarmaya çalışacağız.

Göktürkler döneminde Kapgan Kağan’ın sefer dönüşü sonrası Türgeşlerin bir boyunun başı Sou-lou adlı bir askeri beyin **on kabilelerin** yavaş yavaş gelip ona tabi olduğunu ve 200 bin kişilik nüfusla batı yöresindeki topraklarda kudrete kavuştuğunu Çin kaynağı zikretmektedir. Aynı kaynaktan Sou-lou’nun etrafındakilere iyi davranarak zamanla kabileler ve beyleri topladığını, halkının sayısının da 300 bine ulaştığı bilgisi de verilmektedir (Chavannes, 2006, s. 64, 101).

Kaynaklarda Türgeş ve Karlukların savaşı anlatılırken,

“Bu Türklerin birbirlerini öldürme çatışmasıdır. Kuvvetli olan yararlanacak, zayıf olan ortadan kalkacaktır. İmparator sarayının böyle bir durumda ortada görülmesine sebep yoktur, bunun her ikisi de bizim için yararlı olur”

dendikten sora 739 senesinde galip gelen Karluk beyinin **on kabilenin** Kağanı olduğu ifade edilir (Chavannes, 2006, s. 98).

Çin kaynağı bu döneme ait kabilelerin ad alışlarını hakkında da kıymetli malumat vermektedir, “*Souo-ko’dan geldiklerini iddia eden boyların halkına sarı kabile denir..., Sou-lou’nun kabileleri de kara kabile oldu. Bu iki topluluk birbirinden nefret ediyorlardı*”. Kaynağımız bir müddet sonra Türgeşlerin zayıfladığını, sarı ve kara kabilelerin başlarına yeni bey tayin ettiklerini, bunların bir kısmının Karluklara bir kısmının da Uygurlara tabi olduklarını anlatmaktadır. (Chavannes, 2006, s. 103, 105).

Çin kaynağı, *on kabile* adının Uygur döneminde nasıl oluştuğunu naklederken aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Uygurların *onbir komutanı* olduğu ancak ilk başta *dokuz kabile* vardı denildikten sonra bu kabilelerin adları verilir;

“Kağan’ın aile adı Yo-lo-kou, Hou-tou-kou, Tou-lou-ou, Me-ko-si-ki, A-ou-tso, Ku-sa, Hou-wen-sou, You-ou-kou, Dokuzuncusu Ki-ye-ou idi. Her kabile için bir komutan vardı. Ayrıca Uygurlar Basmılları yendiğinde bir kabile daha aldılar. Karlukları yendiklerinde bir kabile daha kazandılar. Bu her iki kabile içinde birer komutanlık kurdular. Bu kabilelerin genel ismi **on kabileler** oldu”. (Chavannes, 2006, s. 115).

Tibetli ve Çin’li komutanların Kapgan Kağan döneminde Çin İmparatoruna **on kabilenin** topraklarının bölünmesini teklif ettikleri rapordan bahsetmesi oldukça ilginçti (Chavannes, 2006, s. 201, 209).

Çin kaynağı boyların yaşamış oldukları coğrafi bölgeyi Kuzey Denizi yani Baykal Gölü’nün güneyi olarak verip farklı isimlere sahip olsalar da hepsinin **Tie-le** adıyla anıldığını yazmaktadır. Ortak bir hükümdarlarının olmayıp bir kısmının doğu, bir kısmının da batı Türklerine bağlılıklarını

bildirdiklerini naklettikten sonra Göktürklerin bir devlet kurduktan sonra yabancı bölgeleri hakimiyetleri altına almak için bu **Tie-leleri** doğuya ve batıya düzenlemiş oldukları seferlerde kullandıklarını söylemektedir (Liu Mau-Tsai, 2011, s. 172).

683 yılında Göktürklerden Ku-to-lu (İlteriş Kağan) ayaklanır Tiyen-şan Dağlarına gidip emrindeki askerler **dokuz boya** saldırır çok sayıda koyun ve at ele geçirir, zamanla güçlenip kendisini Kağan ilan eder (Liu Mau-Tsai, 2011, s. 213, 214).

Doğu Hu'larının bir boyu olan Hi'lerden bahseden kaynak onların, Göktürlere bağlandıkları bilgisini verip **beş boya** ayrıldıklarından bahsetmektedir.

Bu **on boyun** beşinin solda diğer beşinin de sağ kanatta yaşadıklarını 715 senesinde bu boylardan birisi olan Ç'oların Çin İmparatoruna sığınarak onun tarafından 10 bin adamıyla Göktürklerin eski bölgelerine yerleşmeleri vesilesiyle öğrenmekteyiz (Liu Mau-Tsai, 2011, s. 237). Ötüken Dağı eteklerinde yaşayan **altı boyun** Göktürlere bağlılıklarını bildirdiklerinin bilgisi yer almaktadır (Liu Mau-Tsai, 2011, s. 472, 473). Devletin dağılması esnasında bu boyların rakip komşuların yolunu tuttuklarını anlamaktayız.

Köl-Tegin yazıtının hemen başında

“**Dokuz Oğuz** beyleri, halkı bu sözlerimi iyice dinleyin, doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar oradaki tabi halklar bana bağlıdır. Bu kadar halk hepsini düzene soktum. Onlar şimdi kötü durumda değiller” (Aydın, 2017, s. 47)

sözleriyle özellikle Oğuz Beylerine seslenir. Yine devamla,

“Asilere diz çöktürdük, mağrurlara baş eğdirdik, Türgeş Kağanı bize karşı yanıldığı için Kağanı öldü, komutanları, beyleri de öldü. **On-ok** halkı bu yüzden sıkıntı çekti. Atalarımızın, dedelerimizin elde ettiği topraklar sahipsiz olmasın diye az halkını düzene sokup...” “Türk ve **Oğuz Beyleri**, halkı dinleyin, yukarıda gök çökmezse aşağıda yer delinmezse yurdunu ve yasalarını kim bozabilir...” (Aydın, 2017, s. 57, 59).

“**Dokuz Oğuz** halkı kendi halkım idi. Gök ve yer karıştığı için düşman oldular. Bir yıl içerisinde beş kez savaştık” (Aydın, 2017, s. 65).

“**On-ok** evladım Türgeş kağanından mühürdar Makaraç ile mühürdar Oğuz Bilge geldi” (Aydın, 2017, s. 68).

Bilge Kağan da metnine kendisine tabi halkları sayarak başlayıp Dokuz Oğuzları da zikreder (Aydın, 2017, s. 74)

“Dört taraftaki halkı düzenledim, örgütledim. Türgeş Kağanına kızımı alıverdim, Türgeş Kağanının kızını oğluma alıverdim. Dört taraftaki halkı tabi ettim.” (Aydın, 2017, s. 79, 80)
 “**Dokuz Oğuz** halkı düşmanmış, Kırgızlar, Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kitanlılar hep düşmanmış. Babam kağan bunca halka kırk yedi sefer etmiş. Yirmi kez savaşmış, Tengri lûtfettiği için asilere diz çöktürmüş, mağrurlara baş eğdirmiş.” (Aydın, 2017, s. 84) “Türk ve **Oğuz Beyleri**, halkı dinleyin...” (Aydın, 2017, s. 86) “Karluk halkı düşman oldu, savaştım ve halkını yok ettim, **Dokuz Oğuzlar** halkımdı Gök ve yer karıştığı için gönüllerine hasetlik girdiği için düşman oldular. Bir yılda dört kez savaştım. Tengri lûtfettiği için başardım. **Dokuz Oğuz** halkı topraklarını bırakıp Çin'e gitti, adı sanı yok olup gitti” (Aydın, 2017, s. 91-94).

3. İslâm Sonrası Dönem

İslâmî döneme ait eserlerde de Oğuzlarla alakalı bilgiler yoğun olup daha da belirgin hale gelmiş, farklı siyasi teşekküllerin içerisinde bulunan Oğuzlara ait malumat ana kaynaklarda yer almıştır.

Karahanlılar döneminde kaleme alınan Kaşgarlı Mahmud'un eserinde Oğuzların Türkmenlerden olduğu zikredildikten sonra 22 bölükten meydana geldiği belirtilmiştir. Her bölüğün hayvanlarını ayırt etmek için vurulan belgeleri (tamga-ongun) bulunduğu ifade edildikten sonra her bölüğün belgesi işaretle verilmiştir. İlk sıradaki bölük olarak birincisi ve başları diyerek *Kınıklar* sayılmış, *zamanın Hakanları bunlardandır* denilmiştir. İkinci sıradaki bölük olarak da *Kayığlar* (Kayılar) verilmiştir. Bütün bölükleri zikreden Kaşgarlı, Oğuzlar bahsinin sonunda;

“Bu oymakların hepsini herkesçe bilinmesi gerektiği için yazdım. Bu belgeler onların hayvanlarının atlarının alâmetidir. Hayvanlar karıştığında her bölük kendi hayvanını bu belgelerden tanır”

demektedir. Bu malumatın devamında da; “*Bu saydığım bölükler köktür. Bu kökten bir takım oymaklar çıkmıştır. Bu bölüklerin adları onları kurmuş olan eski dedelerin adlarından alınmıştır*” demektedir (Divan-ı Lügati't Türk, 1985, s. 55-59).

Türk tarihinin en mühim safahatından ve İslâm dönemi olarak tavsif olunan Selçukluların tarihi süreçleri, Cend'de Oğuz Yabguluları ile başlamıştır. Selçuklu ailesinin bir kolu İran coğrafyasında devlet kurarken diğer kolu da nüfus kesâfeti sebebiyle Anadolu'ya akınlara başlamış, yoğun Oğuz göçü neticesinde Türkiye Selçukluları Devletini kurmuştur. Bu iki devleti kuran ailenin atalarının Oğuzların Kınık boyundan geldiği kaynaklarda zikrolunmaktadır (Divan-ı Lügati't Türk, 1985, s. 55; el Hüseyinî, 1999, s. 1, 2; Oğuz Destanı, 1982, s. 76). Büyük Selçuklular dönemi, Oğuzların İslâm medeniyeti dairesine katılma dönemidir. Onları, akraba oldukları Türkiye Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar takip etmiştir. Selçukluların İslâm medeniyetine dâhil olmasıyla Oğuzlar çift taraflı politik bir değişme yaşamışlar, bu durum Türk tarihinin ana omurgasını da değiştirmiştir. Bunun ilki, zikretmiş olduğumuz İslâm medeniyeti, ikincisi de Türk siyasi tarihinin sıklet merkezinin önce Çin sınırından İran'a daha sonra da Türkiye Selçukluları ve Osmanlılarla İran'ın devre dışı bırakılarak Anadolu'ya ve Doğu Roma sınırına taşınmasıdır. Bu taşınmayla birlikte Anayurt kavramı da değişmiştir. Ele geçirdikleri toprakları anayurtlarına eklemişler, yeni yurtlarını tâlî, ikinci bir ülke olarak görmemişler, o coğrafyaya yerleşip orasını yeni anayurtları olarak kabul etmişlerdir (Duralı, 2002, s. 476). Nitekim Anadolu bir müddet sonra yabancı kaynaklarda *Türkmenia/Turkia* olarak adlandırılacaktır. Bu tarihi seyirde İslâm dünyasında dini mensubiyet kadar, Oğuz politik nizâmına dâhil olmak da önemli hale gelecektir. Oğuzlar İslâm dünyasına dâhil olduklarında ilgili medeniyet 400 yaşındaydı ve bu dünyanın hem dünya görüşü hem de dünya tasavvuru bakımından üretmiş olduğu hemen hiçbir şeyle muhatap değillerdi. 1040'ta Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri yenerek önemli bir başarı elde edip devletlerini kurdular. 1055'te bizzat Bağdat'taki Halife Kaimbiemrillah tarafından Selçuklu Sultanı, “*Sultanu'l Müslimîn ve'd Dünya*” ilan edildi. Oğuzlar/Selçuklular İslâm dünyasına askeri-siyasi güç olarak girdiklerinde İslâm coğrafyası parçalanmış olup neredeyse her şehir bir devlet halini almıştı. Selçuklular bu ortamda merkezi devleti inşâ etmiş, siyasi birliği yeniden kurup, insanlar için öngörülebilir hayat imkânı sunmuştur. Büyük Selçuklulardan başlayarak, Türkiye Selçukluları ve Osmanlılar da siyaseti merkez çevre ilişkisini dikkate alarak düzenleme konusunda ısrarcı davranmıştır. İslâm dünyasının tartışmaları ve sorunları ile o güne kadar muhatap olmayan Oğuzlar olaylara dışarıdan bakabilme gücüne sahiplerdi. İki taraf arasında karşılıklı bir etkileşim meydana geldi; “*İslâm, Arap yarımadasına sıkışmış bir kültür haline gelmekten Oğuzlar/Selçukluların siyasi ve askeri güçleri ile kurtulmuştur*” cümlesi abartı sayılmamalıdır. Oğuzlar Müslümanlaştıkça Türkler de İslâmlaştı (Fazlıoğlu, 2014, s. 49, 52, 60, 61). Oğuzlar yerleşmiş oldukları coğrafyada yeni bir medeniyet inşâ edip etkileri bugüne kadar gelen devletler kurdular. Sultan Alparslan'ın kazanmış olduğu Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklu ailesinin bir kolu Oğuz kabileleri ile birlikte Anadolu'ya yönlendirilmişler ve

Malazgirt zaferinden yaklaşık dört sene sonra (1075) İznik'te Oğuzlar tarafından Selçuklu hanedanının ikinci devleti kurulmuştur. 1096'da İznik'ten çıkarılan Selçuklular Konya'yı merkez haline getirip Anadolu'daki devletlerini burada kökleştireceklerdir. Oğuzların veya Türkmenlerin batı ucuyla irtibatları hiçbir zaman kesilmemiş, Bizans'ın belli başlı şehirlerine gerek yağma akınları, gerekse sur dışına iskân devam etmiş ve Anadolu Beylikleri eliyle ilgili şehirler alınarak merkez haline getirilmiştir. Osmanlı Bey'i Orhan Gazi'nin 1331 senesinde İznik'i ele geçirip başkent yapması 1075'te Selçuklu Türkmenleri ile başlayan Anadolu'daki Oğuz harekâtının tarihi seyri bakımından oldukça ilginçtir. Büyük Selçuklu Devletin kurulmasında ve İslâm dünyasının toparlanmasında bu kadar mühim vazifeler üstlenen Oğuzlar, Sultan Sencer döneminde çıkarmış oldukları isyanla devletin yıkılmasında da en büyük âmil olmuşlardır (İbnü'l Esîr XI, 1987, s. 154-157; Reşidüddin, 2010, s. 180-189).

Kaşgarlı'dan sonra Oğuzlar hakkında en mühim malumat, İlhanlı veziri Reşidüddin'in *Câmiü't-Tevârih* adlı eserinde mevcuttur. Eserde 24 Oğuz boyundan bahsedilip 23'ünün tamgaları verilmiştir. Reşidüddin ilginç bir şekilde eserinde Oğuz Kağan destanı ile birlikte, Oğuz boyları hakkında tamgalarına varıncaya kadar geniş malumat vermektedir. Öyle ki Oğuzların şeceresine eserin hemen başında Moğolların soyundan önce yer verilmiştir (Reşidüddin, 1960, s. 5; Sümer, 1959, s. 360-368, 386). Bunun özel siyasi bir vurgusu ve maksadı olmalıdır. Eserde nakledilen Oğuz Kağan destanında, Reşidüddin'in Oğuz boylarından bahsetmesinde İlhanlı hâkimiyetinde bulunan sonradan Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin tabanını da oluşturacak olan Türkmen guruplarının rolü var mıdır? Yine İlhanlı hakimiyetinde olan Anadolu'da geniş bir sahaya yayılmış olarak yaşayan, aynı zamanda Karamanlı, Germiyanlı, Candarlı ve Menteşe gibi siyasi teşekkülleri oluşturan Türkmen Beyliklerinin ve onların tabanını dikkate alarak Oğuz boyları Reşidüddin tarafından esere dâhil edilip siyasi bir meşrûiyet mi amaçlanmıştır? Nitekim metinde Rum Türkmenleri, Eşref ve Karaman Türkmenlerinin, Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuk Sultanı Tuğrul Bey'le birlikte Rum'a geldikleri ve buradan dönmeyip kaldıkları nakledilir (Oğuz Destanı, 1982, s. 76, 77). Daha önceki anlatımlarda Oğuz Kağan'ın İslâmî bir kisvesi ve vurgusu yokken (Pelliot, 1995, s. 95) Reşidüddin'in telifinde Oğuz Kağan'ın putperest babasıyla kavga edip Müslüman olduğuna dair anlatım, Gazan Han'ın İslâm'ı seçmesiyle ilişkilendirilip bu ilişkide zikretmiş olduğumuz Türkmen boyları mı dikkate alınmıştır?

Oğuzlar hakkında en mühim ve siyasi tonu en yoğun olan kaynak Osmanlı sahasında, II. Murad döneminde Yazıcızâde Ali'nin 1420'lerde kaleme almış olduğu *Tevârih-i Âl-i Selçûk* adlı eseridir. Yazıcızâde, Reşidüddin'in *Câmiü't-Tevârih*'inden iktibas ve nakillerde bulunur, bunu da isim vererek zikreder;

“Oğuz şu'besi şöyle-kim anun şerhi Oğuz-nâme'de ve **Câmiü't-Tevârih**'de gelür, anun altı oğlu vardı ve anların her birinin hatunlarından dörder oğlanları vardı ve Oğuz çerinün sağ kolu ve sol kolin anlara virdi, bu mücebce ki zikr olunur...”.

24 Oğuz boyunu taksimatı ve ongunlarıyla birlikte veren Yazıcızâde, anlatmış olduğu kıssa ile Oğuz boyları arasında Hanlığı Kayı'ya ve Kayı'nın reisi olan Osman Gazi'ye vererek cümle Oğuz Beylerini ona itaat ettirir (Yazıcızâde, 2017, s. 5, 22-24). Böylece eserini kaleme alış maksadını da okuyucuya açıkça hissettirir. Bu arada belirtilmesi gereken husus, Yazıcızâde'nin tercümesini yapmış olduğu İbn Bîbî'nin, *el-Evâmîrü'l-Alâiye*'sinde Oğuzlardan ve Oğuz Kağan'dan tek bir cümle bahis olmamasıdır. Onun tercüme ile birlikte telifini yapmış olduğu kitaba Oğuzları başlangıç bahsi olarak alması dönemin ruhu ile alakalıdır. Devir, Türkmen beylik ve devletlerinin yoğun olduğu siyasi bir coğrafya manzarası arz etmektedir.

Yazıcızâde'nin eserini kaleme almış olduğu tarihlerde Karakoyunlu Türkmenleri yanına elçi olarak giden Şükrullah kitabında, Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşâh'ın bir Oğuznâme getirttiği ve kendilerinin Osmanlılarla akraba olduklarını, her iki aşiretin atalarının Oğuz Kağan'a dayandığını kendisine söylediğini nakleder (Üç Osmanlı Tarihi, 2011, s. 203, 204).

Akkoyunlu tarihi Kitâb-ı Diyârbekriyye'de de Uzun Hasan'ın nesebi sayılırken Oğuz, elli dördüncü ve en dip ata olarak verilirken, Yıldız Han, Gün Han ve Bayındır Han da zikredilenler arasındadır (Tihrani, 2014, s. 30). Bütün bu veriler dönemin Türkmen coğrafyasında Oğuz'dan gelme hissiyatının çok güçlü bir meşrûiyet kaynağı oluşturduğunu açıkça göstermektedir.

Reşidüddin, Tuğrul Bey'le alakalı vermiş olduğu malumatta; Karaman, Eşref ve diğer Rum Türkmenlerinin Tuğrul Bey'le Anadolu'ya gelip bir daha geri dönmeyerek Rum'u kendilerine yurt tuttuklarını ifade etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Oğuzlar, İran-Pers coğrafyası ve medeniyet havzasından, Doğu Roma sınırlarına, Anadolu havzasına intikal ettiler. Kendilerine yeni bir vatan edinen Oğuzlar gelmiş oldukları bu memleketleri İslâm kıldılar. Onlarla Rum, İslâm fikhının tabiriyle, *Dârü'l-Harb'den, Dârü'l-İslâm'a* tahvîl oldu. Gerek ilk devir beylikler döneminde (Saltuklular, Mengücekler, Ahlatşahlar), Türkiye Selçukluları, gerek sonraki dönem beylikler devresinde Anadolu şehirlerinde inşâ olunan veya Kilise'den Câmîye dönüştürülen Ulu Câmilerin varlığı ve yapım tarihleri *Dârü'l-Harb'den, Dârü'l-İslâm'a* geçişin resmi tarihleri hükmündedir. Bu siyasi hâkimiyetin ana omurgası hiç şüphesiz Anadolu'ya Oğuzların yapmış oldukları göç ve neticesinde iskân, yerleşilen mekânı mesken haline getirip sakin olma vardır. Sakin olma hali nihayetinde siyasi teşkilatlanmayı doğurmuştur. Büyük Selçuklu dönemi göçleri sonrasında; Kastamonu, Denizli, Manisa, Muğla, Göller yöresi ve Taşili coğrafyası Oğuz boylarının Türkiye Selçukluları döneminde yerleşmiş oldukları ana güzergâhtır.

Candaroğlu Beyliğinin merkezi durumundaki Kastamonu'ya Oğuz veya Türkmen boylarının yoğun olarak yerleşmesi konumuz bakımından ilginç ve açıklayıcı bir imkânı bize sunmaktadır. 13.-15. yüzyıl kaynakları Kastamonu hakkında Türkmenlerin merkezi tabirini kullanmaktadırlar; Ebû'l-Fidâ; Kastamonu'nun Türkmenlerin merkezi olup, 1000 hane olduklarını haber vermektedir (Ebû'l-Fidâ 2017, s. 312). 14.yy. Memlûk kaynağı Kalkaşandî de Kastamonu'nun Türkmenlerin merkezi olduğunu ifade etmektedir.² (Kalkaşandî V, 1915, s. 314). 15. Yüzyıl Osmanlı tahrir kaydı Kastamonu nüfusu hakkında Türkmen yoğunluğu ve Ebû'l-Fidâ'nın rakamını doğrulayacak bilgiler sunmaktadır. 1487 senesine ait tahrirde Kastamonu'nun nüfusu 1031 hane olarak kaydedilmiştir (Güneş, 1993, s. 35). Tahrir kayıtlarına göre ilgili asırlarda Kastamonu'da Gayri Müslim hâne bulunmamaktadır. Bu da Kastamonu'nun kâmilen Türk/Türkmen olduğunun en bariz ifadesidir. Diğer bir ifadeyle tahrir kayıtları Ebû'l-Fidâ'da zikredilen 1000 hâne ibaresini doğrulamaktadır.

Osmanlıların ve diğer Anadolu beylikleri dünyasında Oğuz geleneğinin 15. yy'da çok canlı olduğuna yukarıda kaynakları zikrederken değinmiştik. Yazıcızâde'nin kaleme almış olduğu eserinde Osmanlıların Kayı boyundan olduğu belirtilmektedir. Nitekim Osmanlıların da para ve silahlarında Kayı'ya ait tamgayı kullanmış olduklarını görmekteyiz. Devletin son yüz yılında II. Abdülhamid'in saraya almış olduğu muhafızların bir kısmının Söğüt'teki Karakeçili aşiretinden tercih ettiği bilinmektedir. Osmanlıların ortaya çıkmış oldukları yerlerden birisi olan Söğüt'te Karakeçililerin adının tahrir kayıtlarında *Söğüt perâkendesî* ibaresiyle zikredilmesi ilgili geleneği yansıması bakımından dikkate şayandır (Emecen, 2015, s. 272).

² İlgili yerlerin tercümesini, Kalkaşandî'nin, Subhü'l-'Aşâ adlı eserinde Anadolu' ile ilgili kısımlar hakkında yüksek lisans tezi hazırlayan Salih Güzelçiçek yapmıştır. Yardımları sebebiyle kendisine teşekkür ederiz.

Oğuz boylarının Anadolu'da kuruluşunda mühim vazifeler üstlenen beyliklerden birisi de Karamanoğulları Beyliğidir. Beyliği kuran ataların Azerbaycan tarafından geldiği Şikârî'nin Karamannâmesinde zikredilip yine aynı kaynakta beyliğin teşkilatlanmasında yer alan boy ve aşiretler verilirken *Nureddin Bey (Nure Sofu) Bayburt, Turgut, Kayı, Kosun, Varsak ve cümle Oğuz beyleriyle Ermenek'i kâfirlerden aldı, oradan kılıç çekip Mut'u ele geçirdiler*" (Şikârî, 2005, s.103-109, 214) cümlesi Oğuzlara ait boyların Karamanoğulları gibi mühim bir beylikte kurucu ailenin yanında yer aldıklarını göstermesi bakımından gayet önemlidir. Karamanoğullarının bünyesinde vazife ifa eden Oğuz beylerinin dışında onların ilk yerleşmiş oldukları ve aile türbesinin bulunduğu yerin adı *Balgasun*'dur. Halk arasında *Balgusan* olarak telaffuz edilen mekânın adı kayıtlarda *Balgasun* olarak geçmektedir. Karaman Türkmenleri bu ismi gelmiş oldukları ana yurdun hatırası olarak buraya vermiş olmalıdırlar. Türkistan'da *Balasagun, Kara Balgasun* gibi siyasi merkez konumu olan şehir adları bulunmakta olup, *Balık* kelimesi ise Türkçe şehir anlamında kullanılmaktadır. *Hanbalık, Beşbalık* şehir adlarında olduğu gibi. Karamanlılar gelmiş oldukları coğrafyanın şehir adlarını yeni yerleştikleri yere ad olarak vermişlerdir. Bu vesileyle Oğuz geleneğinin şehir adı olarak da karşımıza çıktığına şahit olmaktayız.

Beylikler dünyasına ait vermiş olduğumuz bu üç örneği çoğaltmamız mümkün olup bu örneklerin çoğalmasi ile müstakil bir çalışmanın yapılması elzem gözükmektedir. Günümüzde doğudan batıya, Anadolu'da Oğuz boylarının adını taşıyan birçok yer ismi Oğuzların tarihi göç ve iskânının işaret taşlarıdır.³

4. Sonuç

Ana kaynaklardan vermiş olduğumuz bilgilerden hareketle *Devlet-Boy (aşiret)* ilişkisi üzerinden tarihi süreç hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse; 19. yüzyıla kadar bütün medeniyetler bir büyük göç sonrası kurulmuş, bir büyük göç sonrası da yıkılmıştır. Bu sebeple kadim uygarlığın temel diyalektiği kavimler göçü ile yerleşik düzen arasında seyretmiştir. Diğer bir ifadeyle göçebe-yerleşik çelişkisi uygarlaşma diyalektiği olarak da görülmektedir. Tarih boyunca aşiret ve kabileler devletlerin anti tezi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aşiret veya boylar göçebe örgütlenme tarzına sahiptirler. Kan bağına dayalı asabiye sebebiyle yerleşik düzen ve devlet için tehdit oluşturmuşlardır. Kadim devletlerin en önemli iç politikası aşiretlerin denetimi, vergilendirilmesi, iskânı ve sosyalleştirilmesidir. Yurt arayan göçebeler devletin doğasına ters olagelmıştır. Devletler, aşiret asabiyesinin aşılması ve daha geniş bir sosyal kümenin (millet) ortak asabiyesi etrafında örgütlenmenin ifadesidir. Tarih, kan bağına dayalı bir asabiyeden ortak değerler etrafında örgütlenen millet, devlet ve imparatorluklara doğru gelişen bir örgütlenme grafiği çizer. Uygarlık diyalektiği dışarıda rakip güçler, içeride de aşiretlerle çelişki ve çatışmaları ifade eder. Bu diyalektik, devletin, dinin, ekonomik yapının, kültürün muhtevasını ve uygarlığın ömrünü tayin eder. Boylar ve devletlerin birbirleri ile mübadeleye dayalı müşterek bir hayatları ile başlayan süreç bir müddet sonra bir krizi de beraberinde getirmiştir. Devletin mübadele kontrolünü tekelinde bulundurmamak istemesi ve neticesinde göçebeleri kendisine bağımlı hale getirmesi, göçebelerin de bu duruma yağma ve talanla karşılık vermesi krizi tetiklemiş, taleplerini silahla, cengâverlik yoluyla temin etmeye kalkmışlardır. Uygarlıklar bu diyalektik çelişki ve krizlerini çözebildikleri oranda sağlam ve uzun ömürlü düzenler kurabilmişler, çözülemeyen çelişkiler ise uygarlıkların ölümüne yol açmıştır (Özcan, 2013, s. 52, 57-60; Eberhard, 2008, s. 5).

Türk Devletlerinde Kağanlık, Hanlık veya Hükümdarlık, irâdesini ortaya koyup güçlü olunca uzun mızraklar ve keskin kılıçlarla boyları hâkimiyetleri altına almışlardır. Onları ülüş yahut uluş adı

³ İlgili yer isimlerinin listesi için bkz. (Orkun, 1935: 43-56).

verilen ganimetten pay verme, elde edilen zenginliği paylaşma da diyebileceğimiz bir usûl ve düzenle yanlarında tutmayı başarmışlardır. Bu nizâm başlangıçta devlet kurumlarının teşkilinin esası arasında yer almış, boy ilişkilerini düzenlemiş, mülkün dağılmamasını sağlamıştır. Hakanlık veya Kağanlık, iktidarını savaşarak zapt etme, elde edilen ganimet ve zenginliği de etraftaki boy beylerine dağıtarak çarkı çevirmeye çalışmışlardır. İktidarın savaşma gücü ve iradesinin zayıflaması ile önderden yahut baştakinden paylarına düşecek rızka gözlerini dikmiş iktidara yakın ve uzak çevreler, beklediklerini bulamayınca, yeni ikbâl kapılarına çark etmekten başka çareleri kalmamıştır. Bu yüzden de Türk tarihinde Osmanlıları hariç tutarsak uzun ömürlü devletler bir türlü vücûda getirilememiştir.

İslam öncesi dönemde ana kaynaklara yansıyan Göktürk Kağanlarının Oğuz boylarıyla güç mücadelesi yukarıda ifade edilen devlet-aşiret diyalektiğini yansıtmaları bakımından önemli bir vak'adır. Osmanlılarla Anadolu Beylikleri arasındaki mücadele ve nihayetinde Osmanlıların Fatih Sultan Mehmed ile Yavuz Sultan Selim dönemlerinde ilgili Türkmen Beyliklerini hâkimiyetleri altına alıp arazilerini deftere kaydettirmeleri farklı zaman diliminde devlet-aşiret diyalektiğinin mühim bir yansımasıdır. Aşiretleri kontrol altına alan Göktürk, Selçuklu ve Osmanlıların iktidarları ve devletleri güçlenirken, aşiret ve boyların kontrolden çıkmasıyla bu iktidar zaafa uğramıştır. Göktürklerin Oğuz boyları tarafından zaafa uğratılmasıyla, Büyük Selçukluların Sencer döneminde Oğuz isyanlarına muhatap olarak inkıza uğramaları devlet-aşiret çelişkisinin iki ayrı tarihi vak'a örneğidir. Bu kısım çıkarılmıştır, çünkü sonuç kısmında başka eserlerden alıntı yapılamıyor.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu A. (2017). "Bulgarların oluşumu ve Bulgar devletlerinin kuruluşunda Onogurların yeri meselesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 65, (2017/1), İstanbul: Kültür-Sanat Basımevi.
- Aydın, E. (2017). Orhon yazıtları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Chavannes, E. (2006). Batı Türkleri tarihi-belgeler ve ek notlar, (çev. M. Sirman-haz. S. K. Ermetin-G. Yücekal), İstanbul: Töre Yayın Gurubu.
- Divan-ı lügati't Türk tercümesi I, (1985). (çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Duralı, T. (2002). "Toplum-devlet ülküsü olarak tarihte Türklüğün oluşması", Türkler I, Ankara: Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi.
- Eberhard, W. (2008). "Orta Asya göçebe kavimlerinde devlet kurma süreci", (çev. O. G. Özgüdenli), Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 18, İstanbul: KOCAV Yayınları.
- Ebû Bekr-i Tihrani, (2014). Kitab-ı Diyarbekriyye, (çev. M. Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ebû'l-Fidâ coğrafyası (Takvîmü'l Büldân), (2017). (çev. R. Şeşen), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Emecen, F. (2015). "Kayılar ve Osmanlılar: sahte bir kimlik inşası mı?", Oğuzlar-Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, (edit. T. Gündüz-M. Cengiz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Fazlıoğlu, İ. (2014). Kayıp halka, İslam -Türk felsefe-bilim tarihinin anlam küresi, İstanbul: Papersense Yayınları.
- Güneş, Z. (1993). 1487 (H. 892) Tahririne göre kastamonu kazası, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- İbnü'l-Esîr, (1987). El-Kâmil fi't târîh tercümesi IX, XI, (çev. A. Özyayın), İstanbul: Bahar Yayınları.
- James H. (1997). "Tokuz-Oguz ve on Uygur", Türk Dilleri Araştırmaları 7.
- Kalkaşandî, (1915). Subhü'l-'Aşâ V, (nşr. M. A. İbrâhim), Kahire.
- Liu Mau-T. (2011). Çin kaynaklarına göre doğu Türkleri, (çev. E. Kayaoğlu-D. Banoğlu), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Oğuz destanı- Reşidüddin oğuznâmesi tercüme ve tahlili, (1982). (nşr. Z. V. Togan), İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Orkun, H. N. (1935). Oğuzlara dair, Ankara: Ulus Basımevi.
- Özcan, A. (2013). Teolojinin jeopolitiği, İstanbul: Yarın Yayınları.

- Pelliot, P. (1995). Uygur yazısıyla yazılmış uğuz han destanı üzerine, (çev. Vedat Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Reşidüddin Fazlullah, (1960). Câmîü't-Tevârih, (nşr. A. Ateş), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reşidüddin, (2010). Câmîü't-Tevârih-Selçuklu Devleti, (çev. E. Göksu-H. Güneş), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Sadrüddin el Hüseyinî, (1999). Ahbâru'd-Devleti's-Selcukîyye, (çev. N. Lugal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1959). "Oğuzlara ait destani mahiyette eserler I. Reşidüddîn Oğuznâmesi", DTCF. Dergisi XVII/3-4.
- Şikârî, (2005). Karamannâme, (nşr. M. Sözen-N. Sakaoğlu), İstanbul: Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi.
- "Şükruallah, Behcetü't Tevârih", (2011). Üç Osmanlı Tarihi, (haz. N. Atsız), İstanbul: Ötüken Yayınları
- Taşagül, A. (2015). "Oğuzların tarih sahnesine çıkışı hakkında", Oğuzlar-dilleri, tarihleri ve kültürleri, (edit. T. Gündüz-M. Cengiz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Taşagül, A. (2018). Eski Türk boyları-çin kaynaklarına göre (MÖ. III.-MS. X. Asır), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Yazıcızâde Ali, (2017). Tevârih-i Âl-i Selçuk, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul: Çamlıca Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Oghuzs, who appear as a tribe union in the Turkish world, appear as founding and bearing element in almost all Turkish states and dynasties that have established a state with their structures. Besides, we see that they also played a role in the collapse of the Turkish states.

Starting from the Huns, the Oghuzs are mentioned in the sources with different tribe names in the Gokturks, Uyghurs, Bulgarians, Seljuks, Karamanids, Ottomans, Akkoyunlu and Karakoyunlu states. Although they differed in terms of belief before and after Islam, Oğuz Kagan and his sons were referred to in legends with an arithmetic organization of 24, especially after Islam. The Oghuzs, who appear in both Orkhon monuments and Chinese sources in the pre-Islamic period, were recorded as Three Oghuzs, Six Oghuzs, Nine Oghuzs, Ten Oghuzs or Ogurs. It is a historical fact that these tribes, which we see to be effective in the social structure especially in the Orkhon monuments, also has an impact on the collapse of the state.

The epic told around Oghuz Khan and his sons before Islam, after Islam, was discussed and included in the works first in Kaşgarlı Mahmud's Divan-ı Lügatü't Türk, then in Reşidüddin's Cami'ü't Tevârih, and then in Yazıcızade Ali's Tevârih-i Âl-i Selçuk. In our article, we will examine the information conveyed in the relevant sources and try to deal with the role of the Oghuz tribes in the post-Islamic Turkish States.

A tribe had emerged from the existing primary mass in Central Asia, tying the others to itself and transforming itself into a political establishment. This is how steppe Turkic states were established. The main population, on the other hand, continued to live. This main group was composed of tribes.

Information on the Oghuzs had been intensive in the works belonging to the islamic period, became even more visible and the information about the Oghuzes who were in various political bodies, appeared in the primary sources.

In the Turkic states, the Khaganate, the Khanate, or the Sovereigns took over the tribes with long spears and sharp swords once they became strong enough to impose their will. They were successful in keeping them with them by an order called "ülüş" or "uluş," which we can describe as sharing the the spoil of the war and the wealth accrued. Initially, this system formed basis of the state institutions, regulated relations with the tribes and prevented the break up of property. The khanates or khaganates tried to turn the wheel by seizing power by fighting and by distributing the loot and wealth to the heads of tribes surrounding them. With the loss of power and the weakening of strength and will to battle, the people who had their sights on the sustenance that would fall to their share from the leader or chief were unable to obtain what they expected, and they were forced to turn to the new gates of wealth. Therefore, if we exclude the Ottomans , it could not be possible to create long-lived states throughout Turkic history.

The era of Great Seljuks was the period in which the Oghuzs joined the Islamic civilization. They were followed by the Seljuks of Turkey, the Anatolian Beyliks and the Ottomans, with whom they were relatives. The Oghuzs underwent a bilateral political transformation as a result of participation of the Seljuks in Islamic civilization, which changed the backbone of Turkic history. The first is the Islamic civilization that we have just mentioned, and the second is that the center of gravity of Turkish political history was first moved from the Chinese border to Iran, and then to the Eastern Roman border and Anatolia, with the Turkish Seljuks, Ottomans, leaving Iran out of the way.

In terms of reflecting the state-tribal dialectic stated above, the power struggle of the Göktürk Khans with the Oghuz tribes, which was portrayed in the primary sources in the pre-Islamic period, is an important instance. The conflict between the Ottomans and the Anatolian Beyliks, and finally the Ottomans' dominance of the relevant Turkmen Beyliks and registration of their lands in its own register during the reigns of Fatih Sultan Mehmed and Yavuz Sultan Selim, are important examples of the state-tribal dialectic in different time periods. While the governments and states of Göktürks, Seljuks and Ottomans, who took the tribes under control, became stronger, this power was weakened as they lost their control over these tribes. The Oghuz tribes weakening the Gokturks

and the collapse of the Great Seljuks due to the Oghuz rebellions during the Sancar period are two separate historical examples of state-tribe struggle.

Throughout history, tribes have continued their existence as the antithesis of states. Tribes have a nomadic organization style. Due to asabiyyah based on blood ties, they posed a threat to the existing order and the state. The most important domestic policy of the ancient states is the control, taxation, settlement and socialization of the tribes. Nomads seeking a home have been against the nature of the state. States are the result of overcoming tribal asabiyyah, e.i. group feeling, and unifying around a larger social group's asabiyyah (nation). History follows a natural flow from blood ties-based asabiyyah to nations, states and empires organized around common values. Civilization's dialectic expresses contradictions and conflicts with rivals abroad and with tribes inside the country. This dialectic determines the substance of the state, religion, economic structure and culture as well as the lifespan of a civilization. The process, which starts with a common life between tribes and states based on exchange, leads to a crisis after a while. The state's attempt to monopolize the control of exchanges, making nomads reliant on it, and the nomads' response to this situation with stealing and looting triggered the crisis, and they attempted to achieve their demands with guns and battle. Civilizations were able to construct strong and long-lasting regimes to the degree that they succeeded in addressing these dialectical tensions and crises. And unresolved contradictions led to the collapse of civilizations.

Atf: TR Dizin’de suç ve internet konusuna gösterilen akademik ilginin toplumsal gerçeklikle ilgisi. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 493-506.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
11 / 03 / 2022
Kabul / Accepted
22 / 08 / 2022

TR Dizin’de Suç ve İnternet Konusuna Gösterilen Akademik İlginin Toplumsal Gerçeklikle İlişkisi

The Relationship Between Social Reality and Academic Interest on Crime and Internet in TR Index

Muhammed Ferit DUMAN ^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Türkiye’de internetin yayılma hızlı dünya ortalamasının üzerindedir. Günümüzde gündelik hayatın, tüm bağlamları ile internete bağlanmakta olduğu hatta daha da ileri gidilerek gündelik yaşamın ‘ses, görüntü vs.’ karşılıklarının neredeyse anlık olarak internet ağlarına yüklendikleri görülmektedir. Bu durum toplumsalın tüm bağlamlarının internette karşılık bulmasına neden olmaktadır. Bir toplumun en önemli durum bağlamlarından biri de suçtur. Dolayısıyla internet ve suç bağlamlarının kesiştiği nokta toplumsal araştırmalar için ihmal edilmemesi gereken bir kesişim kümesidir. Çalışmanın temel sorunu internet ve suç bağlamında TR dizindeki akademik ilginin toplumsal gerçeklik ile ilişkisidir. Çalışma, nitel bir durum çalışmadır. Veri toplama metodu doküman incelemesine ve indeks taramasına dayanmaktadır. Çalışmada 2000 ile 2020 yılları arasındaki iki temel veri setine ulaşılmış ve bu iki veri setinin çaprazlama analizi sunulmuştur. Birinci veri setinde doküman incelemesi metodu ile suç ve bilişim suçlarının olgusal durumdaki karşılıklarına ilişkin sayısal veriler çıkarılmıştır. İkinci veri setinde ise TR Dizin taraması yapılarak internet, suç, suç ve internet konularının akademik durumlarına ilişkin sayısal veriler çıkarılmıştır. Bu iki veri setinin çaprazlama analizleri yapıldığında Türkiye’de olgusal olarak bilişim suçlarının katlanarak artmasına karşın, internet ve suç konusuna TR Dizin’de gösterilen akademik ilginin yetersiz olduğu görülmüştür. Sonuç kısmında ayrıca çalışmanın alt sorularına ve çalışma sırasında karşılaşılan kavramsal ve istatistiksel konulara ilişkin neticeler de sunulmuştur.</p>	<p>In Turkey, on the other hand, the spread of the internet is above the world average. Today, the internet connects everyday life to the virtual space with all its contexts, and even further, the equivalents of 'sound, image, etc.' of real life are uploaded to virtual networks almost instantaneously. This situation causes all the contexts of the “social” to find a response on the internet. One of the most important situational contexts of a society is the phenomenon of crime. Therefore, the intersection point of the internet and crime contexts should not be neglected in social studies. The main problem of the study is the relation of academic interest in Turkey with social reality in the context of internet and crime. This study is a qualitative and uses case study approach. The data collection technique is based on document analysis and index review. In the study, two basic data sets between 2000 and 2020 were reached and a crossover analysis of these two data sets was presented. In the first data set, the numerical situation regarding the factual counterparts of crime and cybercrime was obtained with the document analysis technique. In the second data set, a numerical results were obtained regarding the academic status of internet, crime, crime and internet subjects by scanning the TR Index. According to the cross-analysis of these two data sets, despite the fact that cyber crimes increased exponentially in Turkey, TR index academic interest in internet and crime was still insufficient. In the conclusion part, the results related to the sub-questions of the study and the conceptual and statistical issues encountered during the study are also presented.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>İnternet, Suç, Dijital/Siber Suç, Dijitalleşme, Sosyal Değişim</p>	<p>Keywords</p> <p>Internet, Crime, Digital/Cyber Crime, Digitalization, Social Change</p>

^aDr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü. Email: mduman@bandirma.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1086271>

E-ISSN 2602-3377. © 2017-2022 TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde.

1. Giriş

Dünyada ve Türkiye’de internet tabanlı dijitalleşme süreçleri giderek yaygınlaşmaktadır. Dünya genelinde internetin kullanıcı sayısı 1995 yılına 16 milyon insanla dünya nüfusunun sadece %0,4’ü kadarken sonraki yıllarda bu sayı ve oranın sıçrayarak arttığı görülmektedir. Öyle ki 2005 yılında 1.018.000 kişi ile %15,7’ye, 2020 yılında ise 5.053.000 kişi ile %64,2 gibi bir orana ulaşmaktadır (İnternet World Stats, 2021). Türkiye’de ise 2009 yılında internete erişim imkânı olan ailelerin oranı %30 ve yine aynı yıl bireylerin internet kullanım oranları %38,0 iken 2020 yılına gelindiğinde internete erişimi olan hanelerin %90,7’ye, bireysel internet kullanımının ise %79’a ulaştığı görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020). Yukarıdaki tabloya bakılacak olursa 2009 ve 2020 yıllarında Türkiye’nin internet kullanımı konusunda dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Toplumun yarısından fazlasını içine çeken meta evren olarak internet gerçek hayatın dijital karşılığı/muadili olma yolunda hızla ilerlemektedir. Sanayi, eğitim, sosyal medya, elektronik para, basın-yayın, habercilik ve daha hemen her konuda tüm ayrıntıları ile internet gerçek hayatı dijitalize ederek içselleştirmektedir. Wearesocial’ın ‘Türkiye 2020 Dijital’ raporuna göre, Türkiye’de 77,39 milyon kişinin mobil telefonu bulunmakta, 62,07 milyon kişinin internet, 54 milyon kişinin ise sosyal medya kullanıcısı olduğu görülmekte ve bu kişilerin internette toplam 7 saat 29 dakika geçirdikleri anlaşılmaktadır (Wearesocial, 2020). Bu duruma en güzel örnek ise sürekli kendileri dışındakilerce kıyaslanan bir hizmet sektörü olan çobanlardır. Günümüzde hayatlarını hemen hemen tüm gerçekliği ile sosyal medya üzerinden yüzbinlerce takipçisi ile paylaşan ve toplumsal bir fenomen olan çok sayıda çoban bulunmaktadır¹. Bu durum bile sosyal medyanın toplumsalın tüm katmanlarına ne denli nüfuz edebildiğini göstermektedir.

Dolayısı ile özellikle sosyal bilimler için artık gündelik yaşamın gerçekliği kadar, gündelik yaşamın internet üzerindeki dijital hali de önem arz etmektedir. Bu nedenle sosyal bilimlerde toplumsalın hemen her alanında; aile (Kuzu, 2011), bankacılık (Savaş, 2011), gazetecilik (Korkmaz, 2011), suç (Gülseren, 2013), gençler (Keleşoğlu, 2021) vs. ilişkin internet konulu akademik çalışmalara rastlamak mümkündür. Özellikle kendisini gerekli ve yeterli teknik bilgi ve beceri ile donatabilen suçlar dijitalleşen dünyaya çok hızlı bir biçimde uyum sağlayabilmekte, siber suçlar haline dönüşmektedir. Günümüzde yeterli önlemin alınmasına karşın bilişim teknolojilerini kullanıyor olmak bile tek başına mağdur olma potansiyelini arttırmakta ve bu durum suç oranlarını etkilemektedir (Kolukırık & Gün, 2020; 336-337). Fakat bu akademik ilgi toplumun internet deneyimi ile kıyaslandığında ne aşamadır? Bu soru sosyal bilimler konusunda her alanda sorulması gereken bir sorudur. Aksi takdirde akademik çalışmalar ve dolayısıyla akademik alanın toplumsal alanın gerisinde kalma riski bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel sorunu internet ve suç konusunda TR Dizin’deki akademik ilginin toplumsal gerçeklik ile ilişkisidir. Çalışmanın alt soruları ise aşağıdaki gibidir.

- Türkiye’deki suçların yıllara göre artış veya azalış oranları nasıldır?
- Türkiye’deki bilişim suçlarının (TCK, 243-246) yıllara göre artış veya azalış oranları nasıldır?
- Türkiye’de internet konusuna TR Dizin’deki akademik ilginin yıllara göre artış veya azalış oranları nasıldır?
- Türkiye’de suç konusuna TR Dizin’deki akademik ilginin yıllara göre artış veya azalış oranları nasıldır?

¹ Orhun Topkaya, youtube kanalı 29 Haziran 2018 yılında kurulmasına karşın 01.01.2022 tarihi itibari ile 444.000 takipçisi, 158.521.921 izlenme sayısı bulunmaktadır (Orhun Topkaya, b.t.).

- Türkiye’de internet ve suç konusuna TR Dizin’deki akademik ilgilinin yıllara göre artış veya azalış oranları nasıldır?
- Suçların ve bilişim suçlarının artış oranları olgusal durumu, internet ve suç konusundaki makaleler ise TR Dizin’deki akademik ilgiyi gösterdiklerine göre, Türkiye’de olgusal durum ile TR Dizin’deki akademik durum arasındaki ilişki nasıldır?

2. Kavramsal Çerçeve

Suç kavramı apaçık ve bütünlüklü bir şekilde ele alınmaya uygun bir kavram değildir. Suç, farklı toplumlar arasında farklı anlamlandırılabilen ve hatta aynı toplum içinde bile kendi tarihleri ve yasa deneyimleri üzerinden sürekli tartışılabilirler (McLaughlin & Muncie, 2001; 59). Suçun multidisipliner doğası ve kriminologların, sosyologların, tarihçilerin, ekonomistlerin vs. kendi alanlarındaki çeşitli düşünce okullarına veya bakış açılarına göre hizalanma eğilimleri birleşince, her bakış açısının suç davranışını neyin oluşturduğuna ve suçun nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin kendine özgü yorumları oluşmaktadır (Siegel, 2008; 16). Sosyoloji için suç sosyal güçlerin, ekonomi için faydacı tercihlerin, psikoloji için psiko patolojilerin, biyologlar için evrimsel süreçlerin, filozoflar için ontolojik krizlerin ve dini çalışmalar için sapkın eğilimlerin, tehlikeli dürtülerin ürünü olarak görülebilmektedir (Guarino-Ghezzi & Trevino, 2005; 246-253). Dolayısıyla anlaşıldığı üzere, suç sayılacak veya sayılmayacak bir eylemi tanımlamak ne kolay ne de basit bir işlemdir (Walklate, 2007; 5). 1967’de dönemin ABD Başkanı Johnson’un talimatıyla oluşturulan “Kanunların Uygulanması ve Ceza Adalet Yönetimi Komisyonu” tarafından hazırlanan raporda; “Tek başına hiçbir teori, hiçbir genelleme bu kadar geniş bir yelpazede cereyan eden ve adına suç dediğimiz davranışı açıklamaya yetmez” denilmek suretiyle, suçun aslında zannedildiği kadar basit bir şey olmadığını belirtmiştir (Dolu, 2011; 469’dan aktaran Demirbaş, 2016; 174).

Görüldüğü gibi suçu tanımlamanın düzinelerce yolu bulunmaktadır fakat en baskın olanı suçun yasal tanımıdır. Özellikle medeni ve okur yazar toplumlar suçun tanımlanmasında yasal yöntemi tercih etmektedirler (Wright & Miller, 2005; 273-274, Dönmezer, 1981;58, Demirbaş, 2016; 42). Bunun yanında suç ve kültür simbiyotik bir ilişki içindedirler. Suçun doğası kültürün niteliği tarafından şekillendirilmektedir (Visano, 1998; 235). Kendi içinde suç olan bir fiil yoktur. Bir eylem ancak toplumun o eylemi suç olarak tanımlaması ile suç olabilir (Marsh, 2006; 4). Bu nedenle toplumun değişimine paralel olarak farklı suç türleri tartışılmaktadır. Bu bağlamda literatürde öne çıkan suçları; şiddet suçları, çıkar amaçlı suç örgütlerinin işledikleri suçlar, beyaz yakalı ve kurumsal suçlar, terörizm ve terörle mücadele, uyuşturucu ve uyarıcı maddelere ilişkin suçlar, devlet suçları şekline ayırmak mümkündür (Maguire ve diğerleri, 2007; 253-717).

Günümüzde ise giriş bölümünde veriler ile ifade edildiği üzere internet kullanımı hayatın her alanında yaygınlaşmaktadır. Gelişen teknolojilerin kötüye kullanılması yeni suç türlerini, alanlarını ve araçlarını ortaya çıkarmaktadır. Hukukun yavaş işleyen doğası siber suçların hızlı bir ivme ile artması ve çeşitlenmesi karşısında zorlanmaktadır (Erdoğan,2012; 42-43’dan aktaran, Aköz, 2018;20-21). Zaten henüz uluslararası literatürde bile siber suçun tanımı ve içeriği hakkında bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir (Önok, 2013; 1262). Suçun tanımlanmasında yasal tanımı esas alarak Türk Ceza Kanunu’nda (2004) ‘Onuncu Bölümde’ yer alan suç tanımlarına baktığımızda bilişim sistemine girme (Madde 243), sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme (Madde 244), banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması (Madde 245) fiilleri tanımlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada Türk Ceza Kanununun ‘Bilişim Alanında Suçlar’ bahsindeki suçlar dikkate alınmıştır.

3. Kuramsal Çerçeve

Siegel (2008; 94-300) suçun nedenine ilişkin kuramları altı başlıkta toplamaktadır. Bunlar; rasyonel tercih, karakter (trait), sosyal yapı, sosyal süreç, sosyal çatışma, gelişimsel teorilerdir. Suçluluğu açıklamaya çalışan bu yaklaşımların çeşitliliğine karşın her durumda, suçluluğu tek başına memnuniyet verici şekilde açıklayabilen bir teori bulunmamaktadır. Bu yüzden, farklı suçlulukları açıklamada, farklı teorilere gidilmesi zorunludur (Kürzinger, 1996; 110' den aktaran Demirbaş, 2016;174). Bilişim suçları bağlamında gelişen suçların ise temelde, birey merkezli yaklaşımlardan çok yapısal değişimlerin sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü her ne kadar bireyi merkeze alan yaklaşımlar üzerinden bilişim suçlarını açıklamak ve anlamak mümkün olsa bile tek başına bilişim suçunun işlenebilmesi için yapısal bir değişimin, teknolojik bir devrimin gerçekleşmesi gerekmiştir. Bu bağlamda bilişim suçlarındaki artış ve hukuk sisteminin bilişim suçlarını kuşatmada oldukça yavaş kalması bir anlamda dijital dünya üzerinde "sanal düzensizlik" yaratmaktadır.

Bu nedenle bilişim suçlarının anlaşılması için en doğru kuramsal yaklaşımlardan birisinin sosyal düzensizlik teorisi (social disorganization theory) olduğu düşünülmektedir. Sosyal düzensizlik teorisi normalde özellikle kent mekanlarındaki suç oranlarını etkileyen koşullara odaklanmaktadır. Teori, suçun nedeni olarak kentin düzenini sağlayan okul, aile, ticari kuruluş ve kurumların bozulmaya başlamaları ve artık beklenen işlevleri yerine getirememelerini göstermektedir. Bu nedenle sosyal düzensizliğin temel göstergeleri olarak çarpık kentleşme, bozulmuş komşuluk, yetersiz sosyal kontrol, yasaları ihlal eden çete ve gruplar ve toplumsal değerlerin erozyona uğramasını ön plana çıkarmaktadır (Siegel, 2008; 183, Demirbaş, 2016; 150). Teorinin kurucularından Shaw ve McKay sosyal düzensizliği geleneksel sosyal kontrol mekanizmalarının çöküşü olarak tanımlamaktadırlar ve onlara göre bu çöküş ve kontrolsüzlük suça neden olmaktadır (Dolu, 2012;219). Benzer bir durumun dijital yaşantı dünyasında geçerli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yaşantı dünyası ekonomi, siyaset, sanat, sosyal etkileşim, vb. gibi tüm bağlamları ile dijital ortama transfer olmaktadır. Fakat dijital yaşantı dünyası hukukun hem ahlaksal pratik geleneğinin hem de rasyonel yasal kurumlarının kontrolünden görece daha uzaktır. Geleneksel kontrol mekanizmaları dijital dünyada etkin bir biçimde işleyememektedir. Bu durum ise siber suçların artması ve yaygınlaşması için en uygun toplumsal şartları oluşturmaktadır.

Bilişim suçlarını işleyen kişi ve grupların dijital dünyadaki bu kontrol dışılıktan yararlanmaktadır. Suçla mücadele başlı başına bir zorlukken siber suçlarla mücadele bu zorlukları pekiştirmektedir. Önok (2013; 1232-1238) siber suçlarla mücadeledeki başlıca zorlukları şu şekilde sıralamaktadır. Siber suçların işleniş biçimleri ile ilgili şablonlar çıkarılamamaktadır. Yeni bir suç tipi olduğu için adli sistem bu suç türüne alışık değildir. Siber suçun tanımını yapması oldukça zordur. Siber suçlarda fail ile mağdur arasında mesafe bulunmaktadır. Siber suçları ve suçluları tespit etmek oldukça zordur. Siber suçu tespit edecek delillerin nitelikleri ve bunları elde etme yöntemleri geleneksel suçlara nazaran farklıdır. Siber suçlarda çok az bir gayretle çok büyük zararlar verme imkânı bulunmaktadır. En büyük sorun ise ülkelerin mevzuatlarında gerekli ve yeterli düzenlemeleri yapmamasıdır.

4. Yöntem

Çalışma nitel bir çalışma olup deseni durum çalışmasıdır. Durum çalışması araştırmacının genellikle bir program, olay, etkinlik, süreç vb. gibi durum bağlamlarını analiz ettiği çalışmalardır (Cresswell ve Cresswell; 2021;14). Çalışmada analiz edilmek istenilen durum bağlamı internet ve suç konusu üzerine yapılan akademik çalışmalar ve toplumsal gerçek arasındaki ilişkidir. Durum çalışmalarında örneklem olarak seçilen olgu, uzamsal ve zamansal olarak sınırlandırılmalıdır

(Gerring, 2017;27). Çalışmada Türkiye’de bilişim suçlarının olgusal ve akademik durum arasındaki ilişkinin saptanabilmesi için geniş zamanlı bir çalışma yapma ihtiyacı duyulmuştur. Bu nedenle örneklem, 2000-2020 yılları arasındaki Türk Ceza Kanunu kapsamında tanımlanan bilişim suçları ve 2000-2020 yılları arasındaki TR Dizin’de taralı internet ve suç konulu akademik çalışmalar olarak sınırlandırılmıştır. Veri toplama metodu ise doküman incelemesine ve indeks taramasına dayanmaktadır. Çalışmanın veri toplama süreci temel olarak iki aşamayı kapsamaktadır.

Birinci aşamada olgusal duruma ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bunun için 2009-2020 yılları arasında yayınlanan Adli İstatistiklerden Türk Ceza Kanunu (TCK) ile açılan davaların toplam sayıları ve bilişim suçları davalarının sayıları derlenmiştir. Fakat bu verilerin 2009-2012 yılları arasında çıkan Adli İstatistik Raporlarının 'Ceza Mahkemelerine TCK ile ilgili Açılan Davaların Suç Türü ve Sayısı ile Sanıkların Yaş Grubuna Göre Dağılımı' başlığı ile verildiği sonrasında 2012-2020 yılları arasında ' TCK Uyarınca Açılan Davalardaki Suç Dağılımları', başlığı adını aldığı görülmüştür. Adli istatistik verileri 2009 yılı sonrasında yayınlanmaya başladığı için, öncesine ilişkin ceza davasının suç türlerine göre ayrımı noktasındaki verilere ulaşamamıştır. Bu durumun çalışmanın başlangıç tarihi olarak belirlediği 2000 yılı başlangıcına ilişkin analizlerin geçerlik ve güvenilirliğini etkileyeceği düşünüldüğünden, 2000-2008 yılları arasında 'Cumhuriyet Başsavcılıkları İş Yüğü' sayıları 2009 yılı Adli İstatistik raporunda bulunarak derlenmiştir. Buna karşın 2000-2008 yıllarına ilişkin bilişim suçları ise Çığır ve Köksal’ın (2011) 'Türkiye Bilişim Suçları Raporu 1990-2011' çalışmasından derlenmiştir. Bu üç farklı kaynak kullanılarak 2000 ile 2020 yılları arasındaki referans aralığına ilişkin veriler ile çalışmanın birinci aşaması olan olgusal duruma ilişkin verilerin derlenmesi mümkün olmuştur.

Çalışmanın ikinci aşamasında Türkiye’de TR Dizinde yayınlanan ve 'https://trdizin.gov.tr/' adresinde bulunan makaleler taranmıştır. Tarama 'sosyal' veri tabanında, 'tüm alanlarda' gerçekleştirilmiştir. TR Dizin içinde 2000 yılından itibaren makalelerin Türkçe ve yabancı dildeki özetleri internet ortamına aktarılmaya başlanmış ve 2003 yılından itibaren tüm makalelerin tamamı özetleri ile birlikte veri tabanında yerini almıştır (Aslan, 2019:2). Dolayısıyla taranan makalelerin yayın aralıkları 2000 ve 2020 yılları arasında sınırlandırılmıştır. Tarama sırasında her yıl için ayrı ayrı olacak şekilde 'internet', 'suç' konuları taranmıştır. Her yıl için 'internet' konusu taranırken 'internet ve suç' içerikli olan makaleler ayrıca listelenmiştir. Aynı şekilde her yıl için 'suç' konusu taranırken 'suç ve internet' içerikli olan makaleler ayrıca listelenmiştir. Her iki liste kontrol edilerek internet ve suç konulu makalelerin listesine ulaşılmıştır. Böylelikle internet ve suç konusunu işleyen tüm yayınların mükerrer olmaksızın listelenmesi mümkün olmuştur. Çalışmada internet konulu 3907, suç konulu 1743 makale incelenmiştir. Bu makaleler içinde internet ve suç konulu toplamda 187 makale listelenmiştir.

Bunun yanında, her iki aşama için toplanan verilerin daha doğru anlamlandırılabilmesi için TÜİK ve kolluk kuvvetleri ile görüşme ve yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu girişimler neticesinde bilişim suçları noktasında sadece TCK 243., 244., 245., 246. maddelerinin kapsamına giren suçların istatistiklerinin tutulduğu öğrenilmiştir. Görüşülen kolluk mensupları savcılık birimlerinin aynı şekilde istatistik tuttuklarını ifade etmektedir. Örnek vermek gerekirse 'internet üzerinden birisinin tehdit edilmesi, ifşa edilmesi, dolandırılması vb.' gibi suçlar TCK kapsamındaki hangi maddeden işlem görüyor ise o madde altında "tehdit, dolandırıcılık vb." suç başlığı altında istatistiğinin tutulduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla internet ile bağlantılı olan toplam suçlara ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle çalışmada kavramsal çerçevede ifade edilen Ceza Kanununun 'Bilişim Alanında Suçlar' bahsindeki suçlar ele alınmıştır.

5. Bulgular

5.1. Toplumsal Gerçekliğe İlişkin Bulgular:

Bu başlık altında yöntem bölümünde ifade edilen çalışmanın temelini oluşturan iki aşamaya ilişkin veriler ortaya konulacaktır.

Olguasal duruma ilişkin bulgular konusunda 2000 ile 2008 yılları arasında 'Cumhuriyet Başsavcılıkları İş Yükü' sayıları ve 'Siber Suç' sayıları sıralanmaktadır.

Tablo 1: Cumhuriyet Başsavcılıkları İş Yükü ve Bilişim Suçları Sayıları ve Yıllara Göre Artış Azalış Oranları

Yıl	Cumhuriyet Başsavcılıkları İş Yükü (CBİY)*	Bilişim Suçları (BS)**	CBİY Yıllara Göre %	BS Yıllara Göre %
2000	2656549	27		
2001	2913335	68	%10	%152
2002	2935300	87	%1	%28
2003	3282595	166	%12	%91
2004	3774343	429	%15	%158
2005	4314766	1342	%14	%213
2006	4954216	3901	%15	%191
2007	5443037	7857	%10	%101
2008	5624423	11789	%3	%50

Kaynak: * Adli İstatistikler, 2009, ** Çığır ve Köksal, 2011'den derlenmiştir.

Doküman incelemesinden elde edilen verilerde (Tablo 1) görüldüğü gibi Cumhuriyet Başsavcılıkları iş yükünün 2002 ve 2008 yıllarındaki çok az artışlar dışında her yıl %10- %15 bandında istikrarlı bir oranda arttığı görülmektedir. Bilişim suçlarına bakıldığında ise düzenli bir artışın var olduğu fakat artış oranlarında tam bir düzensizlik olduğu görülmektedir. Bilişim suçlarının sadece bir yıl %50'nin altında, iki yıl %50-%100 aralığında, diğer yıllar %100'ün üzerinde arttığı görülmektedir. Bu durumda bilişim suçlarının Cumhuriyet Başsavcılıkları iş yükü artışına göre kıyas kabul etmeyecek şekilde arttığına işaret etmektedir. Bu bağlamda bilişim suçlarının Cumhuriyet Başsavcılıkları iş yüküne göre neredeyse her yıl yaklaşık 10 kat daha hızlı artmaktadır.

2008 sonrasındaki yıllar ceza mahkemelerinde TCK uyarınca açılan toplam ve bilişim suçları dava sayıları üzerinden takip edildiğinde durumun aşağıdaki şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Ceza Mahkemelerinde TCK Uyarınca Açılan Toplam ve Bilişim Suçları Dava Sayıları ve Yıllara Göre Artış Azalış Oranları

Yıl	Ceza Mahkemelerinde TCK Uyarınca Açılan Davaların Toplamı	Ceza Mahkemelerinde TCK Uyarınca Açılan Bilişim Suçları Davaları	Ceza Mahkemeleri Açılan Davalar Yıllara Göre %	Ceza Mahkemeleri Açılan Bilişim Suçları Davaları Yıllara Göre %
2009	2023307	11393		
2010	2224905	12598	%10	%11
2011	2339234	14997	%5	%19
2012	2686906	17735	%15	%18
2013	2826268	169	%5	%-99
2014	2736431	20030	%-3	%11752
2015	2683676	24314	%-2	%21
2016	2304512	34011	%-14	%40
2017	2321788	30790	%1	%-9
2018	2436666	29112	%5	%-5
2019	2751451	29939	%13	%3
2020	2144852	18792	%-22	%-37

Kaynak: Yazar tarafından 2009 ile 2020 arası Adli İstatistik Raporlarından derlenmiştir.

Ceza Mahkemelerinde TCK uyarınca açılan toplam davalara ve bilişim suçları üzerine açılan davalara bakıldığında 2009 ve 2020 yılları arasında istikrarlı bir artış veya azalış görülmemektedir.

Fakat artış oranları değil sayılar üzerinden bir veri okuması yaptığımızda 2013 yılının 2.826.268 ile en fazla dava açılan yıl olmasına karşın bilişim suçları davalarının sadece 169 ile sınırlı kalması oldukça dikkat çekicidir.

5.2. TR Dizin'deki Akademik İlgiliye İlişkin Bulgular

TR Dizin'deki akademik duruma ilişkin bulgular konusunda ise 2000 ile 2020 yılları arasında Tr Dizin üzerinde internet ve suç başlıkları tarandığında bu alanlardaki çalışmaların sayısal durumu görülmektedir. Bu taramalar sonucunda, ayrıca, "internet ve suç" konulu çalışmaların sayısal verilerine ulaşılmaktadır.

TR Dizin'deki İnternet konulu çalışmalara bakıldığında 2000 ve 2001 yıllarında çalışma bulunmadığı sonrasındaki yıllarda ise istikrarlı şekilde yayınların sayısının arttığı görülmektedir. 2008 yılına kadar iki haneli olan toplam makale sayısı 2009 yılı ve sonrasında üç haneleri rakamlara ulaştığı ve 2020 yılında 670 makale olduğu görülmektedir.

Tablo 3: İnternet Konulu Makale Sayıları ve Yıllara Göre Artış Azalış Oranları

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İnternet Konulu Çalışmalar	0	0	22	26	30	43	47	82	99	104	107
İnternet Konulu Çalışmalar yıllara göre %				%1 8	%1 5	%4 3	%9 4	%7 1	%2 1	%5 1	%3 1
Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
İnternet Konulu Çalışmalar	114	160	196	243	264	309	368	496	527	670	
İnternet Konulu Çalışmalar yıllara göre %	%7	%4 0	%2 3	%2 4	%9	%1 7	%1 9	%3 5	%6	%27	

Kaynak: Yazar tarafından <https://trdizin.gov.tr/> adresinden derlenmiştir.

TR Dizin'deki suç konulu çalışmalara bakıldığında 2000 yılında bir çalışma bulunmadığı sonrasındaki yıllarda ise istikrarlı şekilde yayınların sayısının arttığı görülmektedir. Fakat aradan geçen yıllara karşın ancak 2012 yılında 112 makale sayısı ile üç haneli rakamların görüldüğü, 2020 yılında ise ancak 263 makalenin olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 4: Suç Konulu Makale Sayıları ve Yıllara Göre Artış Azalış Oranları

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Suç Konulu Çalışmalar	0	2	6	9	8	21	15	26	23	31	50
Suç Konulu Çalışmalar yıllara göre %			% 200	% 50	% -11	% 163	% -29	% 73	% -12	% 35	% 61
Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Suç Konulu Çalışmalar	71	112	160	150	160	130	149	146	211	263	
Suç Konulu Çalışmalar yıllara göre %	% 42	% 58	% 43	% -6	% 7	% -19	% 15	% -2	% 45	% 25	

Kaynak: Yazar tarafından <https://trdizin.gov.tr/> adresinden derlenmiştir.

TR Dizin'deki suç ve internet konulu çalışmalara bakıldığında, 2000 ve 2001 yıllarında çalışma bulunmadığı sonrasındaki yıllarda ise yayınların sayısının istikrarsız bir seyir izlediği görülmektedir. İnternet ve suç konulu makalelerin 2013 yılına kadar tek haneli rakamları geçmediği, 2013 yılında

21 yayın sayısına ulaştığı görülmektedir. 2013 yılından sonra bile sırasıyla yayın sayılarının 14, 21, 15, 20, 20, 26 adet olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Suç ve İnternet Konulu Makale Sayıları ve Yıllara Göre Artış Azalış Oranları

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar	0	0	2	3	0	2	1	4	2	6	3
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar yıllara Göre				% 50	% -100		% -50	% 300	% -50	% 200	% -50
Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar	8	9	21	13	14	21	15	20	20	26	
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar yıllara Göre	% 167	% -25	% 250	% -30	% 8	% 50	% -29	% 33	% 0	% 30	

Kaynak: Yazar tarafından <https://trdizin.gov.tr/> adresinden derlenmiştir.

6. Tartışma

Bu bölümde olgusal sonuçlar ile akademik bulgular birlikte değerlendirilmek suretiyle çalışmanın sorunu açıklayıcı bir biçimde analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda bilişim suçlarındaki artış oranları ile 'suç ve internet' konulu çalışmaların artış oranları çaprazlama bir biçimde incelenecektir.

Tablo 6: Suç ve İnternet Konulu Çalışmaların ve Bilişim Suçlarının Sayıları ve Yıllara Göre Artış Azalış Oranları

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bilişim Suçları	27	68	87	166	429	1342	3901	7857	11789	11393	12598
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar	0	0	2	3	0	2	1	4	2	6	3
Bilişim Suçları Yıllara Göre %	% 152	% 28	% 91	% 158	% 213	% 191	% 101	% 50	%	% 11	% 152
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar Yıllara Göre %				% 50	% -100		% -50	% 300	% -50	% 200	% -50
Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Bilişim Suçları	14997	17735	169	20030	24314	34011	30790	29112	29939	18792	
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar	8	6	21	13	14	21	15	20	20	26	

Bilişim Suçları Yıllara Göre %	% 19	% 18	% -99	%11752	%21	% 40	% -9	% -5	% 3	% -37
Suç ve İnternet Konulu Çalışmalar Yıllara Göre %	% 167	% -25	% 250	% -38	%8	% 50	% -29	% 33	% 0	% 30

Suç ve internet konulu çalışmalar ile bilişim suçlarının sayılarına bakıldığında Tr Dizin’de yer alan internet ve suç konulu akademik çalışmaların özellikle 2004 yılı sonrasında astronomik farklarla geri kaldığı görülmektedir. Bilişim suçları radikal bir biçimde artış gösterirken akademik çalışmaların bu hıza yetişemediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında yıllara göre artış yüzdelerine bakıldığında da Tr Dizin’de yer alan akademik çalışma oranlarının, toplumsal gerçeklikte bulunan olgusal durumu yakalayamadığı görülmektedir. 2001 ile 2020 yılları arasında toplam 20 yıl içinde bilişim suçlarının artış oranları 13 kez akademik çalışmaların oranını geçerken, akademik çalışmalar ise 7 kez olgusal durumdaki artış oranlarını geçebilmiştir.

Artış hızındaki oranlara bakıldığında Tr Dizin’de bulunan akademik çalışmaların toplumsal gerçekliğe oranla daha hızlı olduğu görülmektedir. Fakat bu durumun akademik çalışma sayılarının az olmasından kaynaklanan bir “artış hızı illüzyonu” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örnek vermek gerekirse 2006 yılında suç ve internet konulu çalışma sayısı 1 iken %300 artarak 2007 yılında 4 olmuştur. Fakat aynı yıllarda bilişim suçları 3901’den 7857’ye sızramış ve bu durum tabloya %101’lik bir artış olarak yansımıştır. Tablo 6’nın ilk kısmındaki sayısal değere bakıldığında ise Tr Dizin’deki akademik yayınların suç ve internet konusuna oldukça az yer verdikleri, görülmektedir.

Kuramsal çerçevede değinildiği üzere dijital yaşantı dünyasında geleneksel kontrol mekanizmalarının işlevsizleşmesi siber suçların gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu nedenle siber suçlar üzerine yapılacak akademik katkının dijital yaşantı dünyasında kurulması gereken yeni kontrol mekanizmaları konusunda yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Kurulan bu dijital evrende nasıl bir kontrol mekanizması gelenekselleştirilmelidir? Bu soruya tek bir çalışma cevap veremez. Ancak siber suçlar ve dijital yaşantı dünyası üzerine oluşacak geniş ve derinlikli bir literatür bu soruya cevap verebilecektir. Kavramsal çerçevede ifade edildiği üzere haklı nedenlere dayanmakla birlikte yargı sisteminin kondisyonu siber suçları kuşatmak için yeterli olamamaktadır. Siber suçlar, bireyler ve hukuk sistemi arasındaki boşluklar akademik çalışmalar ile doldurulabilir. Bu bağlamda kurumların veri paylaşım noktasında akademisyenler ile işbirliğine daha açık olması ihtiyaç duyulan akademik çalışmaların artmasını sağlayabilir. Geleneksel kontrol mekanizmaları ile kuşatılamayan siber suçlar oluşacak akademik literatür ile kuşatılabilir. Böylelikle siber suçun tanımı başta olmak üzere henüz hemfikir olunamayan başka birçok konu üzerinde konsensüsün sağlanabilir.

7. Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın her aşamasında altı çizilmesi gereken sonuçlara ulaşılmaktadır. Dolayısıyla sonuçlar çalışmanın öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç aşamada ele alınmaktadır.

Çalışma öncesinde verilerin elde edilmesi sürecinde karşılaşılan sonuçları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. Öncelikle kurumlar arasında bile kavramsal bir karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. TCK ve dolayısıyla adli istatistiklerde, ‘bilişim suçları’ olarak geçen suçların kolluk birimlerinde ‘siber suçlarla mücadele’ adı altında faaliyet yürüten birimlerin çalışma alanında olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeninin, kolluk kuvvetlerinin sadece bilişim suçu olarak tanımlanan TCK 243- 246 suçları ile ilgilenmediği bunun dışında bir şekilde internetin veya dijital/siber imkanların kullanılması

ile işlenmiş ve/veya bu imkanların kullanılması ile aydınlatılabilecek suçlarla da ilgilenmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bilgi Teknolojileri Kurumu bilişim kavramını elektronik sistemlerin bütününe kapsayan bir üst terim olarak ele almakta ve 'bilişim suçu'; "bilgileri otomatik işleme tabi tutan veya verilerin nakline yarayan bir sistemde gayri kanuni, gayri ahlaki veya yetki dışı gerçekleştirilen her türlü davranış" (Bilgi Teknolojileri Kurumu, 2020) olarak tanımlamaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı ise 'siber suçları'; "bir bilişim sisteminin güvenliğini ve/veya buna bağlı verileri ve/veya kullanıcılarını hedef alan ve bilişim sistemi kullanılarak işlenen suçlar" şeklinde olarak tanımlamaktadır. Siber Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığına göre siber suç diğer suçlardan ayıran özellik bir bilişim sistemi olmadan işlenememesidir ve bu suç türü bilgisayar ve internete özgü suçlar olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla tüm suçların bilişim sistemleri kullanılarak gerçekleştirilebileceği bir gerçektir. Fakat Siber Suçlarla Mücadele Dairesi'nin bakış açısına göre bu şekilde işlenen her suç siber suç olarak değerlendirilmemektedir. Siber suç, bir bilişim sistemine izinsiz olarak, hukuka aykırı olacak şekilde girilmesi ve sonrasında yapılan eylem olarak tanımlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse bir sisteme girerek zarar vermek, verileri silmek, şifrelemek, ele geçirmek, özel hayatın gizliliğine müdahale etme, iletişimi engelleme, kayıt etmek gibi fiiller siber suç kategorisinde değerlendirilmektedir (Siber Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı, b.t.).

Benzer bir kavram karışıklığı makale taramasında da görülmektedir. Makalelerde çoğunlukla siber suçlar ve bilişim suçlarının aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Genelde hukuk nosyonu olan makalelerin bilişim suçları kavramını TCK'ya atıfla kullandığı görülmektedir. Pratikte, bilişim suçunun genellikle somut bir kanuna dayandığı fakat siber suçun genellikle soyut bir perspektife dayandığı hatırlanacak olursa makalelerdeki farklı kullanımların 'maddi bir hata' anlamına geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Adli sistem içindeki pratikte, bilişim suçları TCK'da tanımlı suçları ihtiva ederken siber suçlar başlığı çok daha geniş bir çalışma alanını ifade ettiği görülmektedir. Fakat akademik çalışmalara bakıldığında 'bilişim suçları' ve 'siber suçlar' ayrımının adli pratikteki kadar net bir çizgisinin olmadığı, birbirlerinin yerine kullanılabilir oldukları görülmektedir. Akademik yazının adli pratikteki karşılıklarına uygun şekilde TCK'ya referans verilen konularda 'bilişim suçu', bunun dışındaki konularda ise 'siber suç' kavramlarının kullanılması önerilmektedir.

Çalışma sırasında karşılaşılan sonuç istatistiklerin tutulmasına ilişkindir. TÜİK ile yapılan yazışmalarda internetten işlenen suçların istatistiğine ilişkin talebin karşılığı olarak 'İlgi yazı ile talep etmiş olduğunuz suç istatistiklerine ait bilgiler mevcut olmadığından verilememektedir. Ancak, söz konusu bilgiler için Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü ile iletişime geçilebilir' cevabı alınmaktadır. Kolluk güçleri ile görüşüldüğünde suçun istatistiğinin gerek TCK'da tanımlandığı şekli ile 'bilişim suçları' olsun gerekse de 'siber suçlar' olarak ifade edilen suçlar olsun, istatistik verisinin suç numarası veren birim tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Siber Suçlarla Mücadele Müdürlüklerinin olay sayılarını bilmek bilişim ve/veya siber suçların tam istatistiğini verememektedir. Bunun yanında, suç numarası veren birimler (karakollar, şube müdürlükleri vs.) de adliyeler ile uyumlu olması bakımından internet ortamına ilişkin suçlar bağlamında sadece TCK'da ilgili maddeleri içeren yani 'bilişim suçları' bağlamında istatistik tutmaktadırlar. Dolayısıyla adli birimlerde siber suç istatistiklerinin sadece bilişim suçları ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, istatistiklere ulaşmak için yapılan girişimler sırasında görevliler, 'genel müdürlüğün/merkezin' kaydını tutmak istediği bilişim veya siber suçların taşradaki birimler tarafından isteğe göre merkeze bildirildiğini, fakat bunun sistematik olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla işlenen tüm suçları içeren istatistikler içinde internet yoluyla işlenen suçların büyük bir alanın olduğu anlaşılmaktadır. Yani işlenen tüm suç sayıları bellidir, kanunda tanımlanan 'bilişim suçu' olarak tanımlanan suçların sayıları bellidir fakat internet yoluyla/marifetiyle işlenen suçlara

ilişkin veriler aynı özenle tutulmadıkları için belli değildir. Bu bağlamda gerek bilişim suçu kapsamında TCK tarafından tanımlanan gerekse bilişim suçu kanuni tipi içinde yer almamasına karşın bir şekilde (işlenmesinde veya çözülmesinde) internet kullanılan suçların net istatistiklerinin tutulması büyük önem arz etmektedir. İnternet üzerinden işlenen suçların istatistiğinin sadece bilişim suçları ile sınırlamak konu ile ilgilenen yargı, yasa yapıcı, akademisyen ve araştırmacıları yanıltacaktır. Çünkü dijital alandaki suçların bilişim suçları ile sınırlı olduğu algısını oluşturmaktadır. Adli kurumların ama özellikle kolluk birimlerinin bilişim suçu tanımına girmemesine karşın internet kullanılmak suretiyle işlenen suçların istatistiklerini sistematik ve özenli bir biçimde tutulması önerilmektedir. Oluşan devasa gri alanların ortadan kaldıracak, internet ve suç bağlamında akademik ve adli sistemin çalışma süreçlerini aydınlatacak kurumsal girişimlerin bir an önce başlatılması önerilmektedir. Ancak böylelikle internetin yasa karştı hangi eylemlerde nasıl, ne oranda vs. kullanıldığı tespit edilebilecektir. Bu ise internetin kötü kullanımına yönelik alınacak tedbirlerin daha isabetli olmasını sağlayacaktır. Bugün için internet kullanılmak sureti ile işlenen suçlara tam anlamı ile ulaşmak mümkün değildir. Bu durum ise internetin kötü kullanımına yönelik 'kısmi fakat tehlikeli bir kurumsal ve akademik körlük' yaratmaktadır.

Çalışma sonunda ortaya çıkan neticeleri ise aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. Türkiye'deki genel suçların yıllara göre artış oranlarının genel itibari ile olağan bir seyirde ve artan şekilde olduğu görülmektedir. Bilişim suçlarına ilişkin artış oranlarının ise genel suç artış oranına kıyasla neredeyse on katı bir hızda seyrettiği görülmektedir. Bu veriyi bir önceki bölümün sonunda ifade edilen 'istatistiki gri alanlar' bağlamında ele alırsak aslında bilişim ve/veya siber suçların artış oranının genel suçların artış oranından çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla olgusal bağlamda internet kullanılarak işlenen suçların kısa zamanda artan ivme ile hızlanan bir trend izlediği anlaşılmaktadır.

Suç konulu TR Dizin çalışmalarının sayısının internet konulu çalışmaların sayısına oranla yaklaşık üçte biri kadar olduğu, internet ve suç konulu çalışmaların ise suç konulu çalışmaların yaklaşık onda biri kadar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla internet ve suç konusunda TR Dizin'deki akademik ilgilin oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Olgusal bağlamdaki internet suçlarının arttığı gerçeği ile bir arada değerlendirildiğinde TR Dizin'deki akademik çalışmaların azlığı çok daha çarpıcı hale gelmektedir.

Son olarak, internet ve suç Türkiye'de giderek büyüyen toplumsal bir olgu iken (TR Dizin'de) akademik anlamda internet ve suç konulu çalışmalara karşı yeterli ilginin gösterilmediği anlaşılmaktadır. İnternet ve suç bağlamında nitel, nicel, karma çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2009). Adli istatistikler 2009. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114535Adalet_ist_2009.pdf
Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2010). Adli istatistikler 2010. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114458Adalet_ist_2010.pdf
Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2011). Adli istatistikler 2011. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114417Adalet_ist_2011.pdf
Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2012). Adli istatistikler 2012. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114323Adalet_ist_2012.pdf
Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2013). Adli istatistikler 2013. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114221adalet_ist_2013.pdf
Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2014). Adli istatistikler 2014. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114148Adalet_ist_2014.pdf

- Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2015). Adli istatistikler 2015. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114113Adalet_ist_2015.pdf
- Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2016). Adli istatistikler 2016. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114041Adalet_ist_2016.pdf
- Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2017). Adli istatistikler 2017. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114010Adalet_ist_2017.pdf
- Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2018). Adli istatistikler 2018. Erişim adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019153842istatistik2018.pdf>
- Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2019). Adli istatistikler 2019. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1092020162733adalet_ist-2019.pdf
- Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2020). Adli istatistikler 2020. Erişim adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1692021162011adalet_ist-2020.pdf
- Aköz, B.C. (2018). *Türk Ceza Kanunu Kapsamında Bilişim Suç Ve Cezaları İle Örnek Yargısal Kararların Analizi Ve Mevzuat Önerileri*. (Bilişim uzmanlığı tezi). Bilgi Teknolojileri Ve İletişim Kurumu. Ankara
- Aslan A. (2019). TR Dizin. Acta Medica Alanya; 3(1), 1-2
- Bilgi Teknolojileri Kurumu (11 Haziran 2019). *Bilişim hukuku ve bilişim suçu*. Erişim adresi: <https://internet.btk.gov.tr/bilisim-hukuku-ve-bilisim-sucu>
- Creswell J.W. ve Creswell D.J. (2021). Araştırma tasarımı. (Çeviri Edi. E. Karadağ). Nobel yayınları. Ankara.
- Çığır, İ. & Köksal M.A. (2011, Kasım 17-19). *Türkiye bilişim suçları raporu 1990-2011*. [Konferans Sunumu]. İzmir 2. Uluslararası Bilişim Kurultayı, İzmir, Türkiye. Erişim adresi: [Erişim adresi: https://www.ubhk.org.tr/2011/Upload_Files/FckFiles/file/bildiriler_kitabi.pdf](https://www.ubhk.org.tr/2011/Upload_Files/FckFiles/file/bildiriler_kitabi.pdf)
- Demirbaş, T. (2016). *Kriminoloji*. 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Dolu, O. (2012). *Suç Teorileri*. 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Dönmezer, S. (1981). *Kriminoloji*, 6. Baskı. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Gerring, J. (2017). *Case Study Research Principles and Practices*. 2 basım. Cambridge University Press.
- Guarino-Ghezzi, S., & Trevino, A. J. (2005). *Understanding crime: A multidisciplinary approach*. Anderson Publishing
- Gülseren, F. Ş. (2013). İnternet Ortamında İşlenen Hakaret Suçları. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 15-33
- İnternet World Stats, (2021). *Internet growth statistics*. Erişim adresi: <https://www.internetworldstats.com/emarketing.htm>
- TR DİZİN. (2021). Erişim adresi: <https://trdizin.gov.tr/>
- Türk Ceza Kanunu. (2004). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Keleşoğlu, F. (2021). Dijital çağda genç olmak. S. Kayaarslan (Ed.), *Gençlik ve Eğitim Çerçevesinde Güncel Araştırmalar* (s. 5-32) içinde. Ankara: İksad Yayınevi.
- Kolukınc, S., & Gün, E. (2020). Bilişim Teknolojilerinin Suç Eylemi Üzerindeki Etkisi: İnternet Haberlerinde Dijital Suç Örneği. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 12(3).
- Korkmaz, A. (2011). İnternet gazeteciliğinin kamuoyu oluşumuna etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1 (2).
- Kuzu, D. D. A. (2011). İnternet ve aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 27 (27), 9-32.
- Maguire, m., Morgan, R. & Reiner, R. (Edi). (2007). *The oxford handbook of criminology*. Oxford: Oxford University Press.
- Marsh, I. (Edi). (2006). *Theories Of Crime*, London: Routledge.
- McLaughlin E. & Muncie, J. (Edi). (2001). *The Sage Dictionary Of Criminology*. London: SAGE Publications.
- Orhun Topkaya (b.t.). Ana sayfa [YouTube kanalı]. Erişim tarihi: 01 Ocak 2022. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/channel/UCFCXyPQizuGiBPwlyWCpN0Q/about>
- Önok, M. (2013). Avrupa konseyi siber suç sözleşmesi ışığında siber suçlarla mücadelede uluslararası iş birliği. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 1229-1270.
- Türk Ceza Kanunu. (2004). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (25 Ağustos 2020). *Hane halkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması*. Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2020-33679)

Savaş, A. (2011). İnternet bankacılığı ve tarafların yükümlülükleri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 137-166.

Siber Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı, (b.t.). *Siber suç nedir?* Erişim adresi: <https://www.egm.gov.tr/siber/sibersucnedir>

Siegel L. J. (2008). *Criminology*. Canada: Wadsworth.

Walklate, S. (2007). *Understanding criminology*. New York: Open University Press.

Wearesocial. (2020). *Dijital 2021*. Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey>

Wright, R A. & Miller, J. M. (Edi). (2005). *Encyclopedia Of Criminology Volume 1*, New York: Routledge

Visano, L. A. (1998). *Crime and Culture*. Toronto: Canadian Scholars' Press.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Internet-based digitalization processes are becoming increasingly common in the world and in Turkey. As can be seen in Table 1, the number of internet users worldwide was only 0.4% of the world's population, with 16 million people in 1995. It is seen that it has increased by leaps in the following years. In fact, it reaches 15.7% with 1,018,000 people in 2005, and 64,2% in 2020 with 5,053,000 people. In Turkey, the rate of families with internet access in 2009 was 30%. Again in the same year (2009), while the internet usage rate of individuals was 38.0%, in 2020, it is seen that households with internet access have reached 90.7% and individual internet usage has reached 79% (Turkish Statistical Institute, 2020). If we look at Table 1, it is seen that Turkey is above the world average in terms of internet usage in 2009 and 2020. Therefore, especially for social sciences, the digital state of daily life on the internet is as important as the reality of daily life. In this context, the main problem of the study is the relationship (How?) of academic interest in Turkey with social reality in the context of internet and crime. The sub-questions of the study are as follows.

- What is the rate of increase or decrease of crimes in Turkey over the years?
- What is the rate of increase or decrease of cyber crimes in Turkey (TCK, 243-246) over the years?
- What is the rate of increase or decrease of TR İndex academic interest in internet in Turkey over the years?
- What is the rate of increase or decrease of TR İndex academic interest in crime in Turkey over the years?
- What is the rate of increase or decrease of TR İndex academic interest in internet and crime in Turkey over the years?
- The increase rates of crimes and cyber crimes show the factual situation. Articles on the internet and crime show academic interest. So what is the relationship between the factual situation and the TR İndex academic situation in Turkey?

Methods

This study is a qualitative one. It uses case study approach as the research design. The data collection technique is based on document analysis and index review (Cresswell & Cresswell, 2021). The study includes two stages. In the first stage, the findings related to the factual situation are given. For this purpose, the total number of lawsuits filed and the number of cyber crimes cases were compiled from Forensic Statistics published between 2009-2020. In the second stage of the study, the articles published in TR İndex in Turkey and located at the address of '<https://trdizin.gov.tr/>' were scanned. The search was carried out in the 'social' database, in 'all areas'. During the screening, the subjects of 'internet' and 'crime' were scanned separately for each year. While the subject of "Internet" is scanned for each year, articles with "Internet and Crime" content are also listed. Likewise, while the subject of "crime" is scanned for each year, articles with the content of "crime and the internet" are listed separately. Both lists were checked and the list of articles on the 'internet and crime' was reached. In the study, 3907 articles on 'internet' and 1743 articles on 'crime' were examined. A total of 187 articles on the 'internet and crime' are listed in these articles. In addition, interviews and correspondence were carried out with TURKSTAT (Turkish Statistical Institute) and law enforcement in order to better interpret the data collected for both stages.

Findings

When we look at the studies on 'crime and internet' and the numbers of 'informatics crimes', it is seen that academic studies on 'internet and crime' lag behind with astronomical differences, especially after 2004. While cyber crimes are increasing radically, it is seen that academic studies cannot keep up with this speed. In addition, looking at the percentages of increase over the years, it is seen that the academic situation cannot catch up with the factual situation. In a total of 20 years between 2001 and 2020, the rate of increase in cyber crimes exceeded the rate of academic studies 13 times, while academic studies exceeded the rate of increase in factual cases 7 times. When we look closely at the years when the academic situation has a higher rate of increase compared to the factual situation, it is seen that there is a relative lead in the context of percentage rates, but when the numerical data are examined; it is seen that there is not enough interest in academic studies in this context.

Conclusion

At each stage of the study, the results that should be underlined are reached. Therefore, the results are discussed in three stages: before, during and after the study. It is seen that there is a conceptual confusion in the process of obtaining the data before the study. It is seen that the crimes referred to as "Offences Related to Data Processing Systems" in the TPC and therefore in the forensic statistics are in the working area of the law enforcement units operating under the name of "combating cyber crimes". A similar conceptual confusion is also observed in the article review. It is seen that the articles with the notion of law in general use the concept of 'Offences Related to Data Processing Systems' with reference to the TPC. Apart from this, it has been seen that the concepts of cyber crimes and offences related to data processing systems are used almost synonymously in the academic literature. In accordance with the judicial practice equivalents of academic writing, it is suggested to use the concepts of 'informatics crime' in the subjects that are referenced to the Turkish Penal Code, and the concepts of 'cyber crime' in other subjects.

The results encountered during the studies are related to keeping statistics. It has been observed that the courthouses and law enforcement units only keep the statistics of "offences related to data processing systems" defined within the scope of the TPC. Apart from this, it has been understood that statistics on crimes committed in cyberspace are not kept regularly and with importance. Today, it is not possible to reach the crimes committed in cyberspace (cyber crimes that are not covered by the TPC) in the full sense. This creates a 'partial but dangerous blindness' to misuse of the internet. At the end of the study, it is understood that while the internet or crime is a growing social phenomenon in Turkey, there is not enough interest in academic studies on 'internet and crime'. In this area, there is a need for qualitative, quantitative and mixed studies.

Atf: Kirişçiöglü, İ. (2022). On sene sonra Macar mültecileri (1848-1851): İhtida ve ilticanın iki nesli? *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 507-521.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:

30 / 04 / 2022

Kabul / Accepted

30 / 09 / 2022

On Sene Sonra Macar Mültecileri (1848-1851): İhtida ve İltica'nın İki Nesli?

Hungarian Refugees (1848-1851) A Decade Later: Two Generations of Conversion and Refuge?

İlkay KİRİŞÇİÖĞLU ^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Avrupa'yı kasıp kavuran 1848 Devrimleri arasında en uzun ömürlü olan Macar özgürlük talebi, Çarlık Rusyası ve Habsburg müşterek orduları tarafından 1849 senesinin Ağustos ayında şiddetle bastırıldı. Bunun neticesinde binlerce Macar, Leh ve İtalyan mülteci kendilerine sığınma hakkı tanıyan Osmanlı'ya sükün ettiler. Sürgün dönemi devrimciler arasındaki fikir ayrılıklarını derinleştiren bir katalizör oldu. Zira Leh General Józef Bem takipçileriyle birlikte ihtida ettiğini ilan edince Kossuth tarafından şiddetle eleştirilmişti. İlgili literatüre bakıldığı zaman, sayıca daha az olsalar da akademik ilginin çoğunlukla Kossuth grubu üzerinde toplandığı görülür. 1851'e kadar peyderpey serbest bırakılan bu üst kadronun Türkiye'yi terk etmesi, literatürdeki hakim kanağe göre, Osmanlı tarihinde bir dönemin sonunu işaret ediyordu. Bu düşünceye karşılık, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA) sayesinde elde edilen kimi bulgulara göre 1851'de kapandığı varsayılan mülteci meselesi yaklaşık on sene sonra başka görünümde varlığını devam ettirmişti. Bu çalışmanın amacı, var olan yerleşik kanının aksine, 1849 Macar ve Leh mülteciler meselesinin 1848'de başlayıp 1851'de kapanmış bir tarihsel sayfa olmayıp Osmanlı bürokrasisini bir süre daha meşgul eden uzun vadeli yansımaları olduğunu ortaya koymaktır. Bunun için odaklanması gereken daha ziyade ana akımın dışında kalan mülteciler ve mühtedilerdir.</p>	<p>Hungary's plea for freedom, the longest lasting among the Revolutions of 1848 that swept across Europe, was forcibly crushed by the armies of Tsarist Russia and the House of Austria in August 1849. Consequently, thousands of refugees fled to the Ottoman Empire, which granted them the right to asylum. The period in exile was a catalyst that deepened the differences of opinion among the revolutionaries. Polish General Józef Bem was bitterly criticized by Kossuth when he announced his conversion to Islam, along with his followers. A great deal of scholarly attention is concentrated on the Kossuth group, though they were less in number. For many, the departure of the upper echelon from Turkey, who had been gradually released until 1851, marked the end of an era in the history of the Ottoman Empire. Evidence from the Ottoman Archives suggests that the question that was supposed to be solved in 1851 continued in different forms even later. This study aims to suggest that the Hungarian and Polish refugees question of 1849 is not a historical page that was relevant only between 1848 and 1851, yet it had long-term implications. For this, we should focus more on the refugees and converts who were kept out of the mainstream.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Macar-Leh Mülteciler, Garibaldi Takımı, Antal Şinayder, Murat Paşa, Şarl Cüstiniani</p>	<p>Keywords</p> <p>Hungarian-Polish Refugees, Garibaldi Team, Antal Schneider, Murat Pasha, Charles Justinian</p>

^a Doktora Öğrencisi, Roma Sapienza Üniversitesi, Edebiyat ve Felsefe Fakültesi, Avrupa Tarihi Doktora Programı. Email: ilkay.kiriscioglu@uniroma1.it
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

1848 yılında değişim rüzgârları Avrupa'nın büyük kısmını etkisi altına almıştı. Bunun Avusturya İmparatorluğu coğrafyasındaki yansıması bazı Macar soylularının öne sürdüğü anti-feodal talepler ile başladı. Başlangıçta tamamen yasal bir çizgide ilerleyen liberal hareket zamanla radikalleşerek topyekûn milli bağımsızlık davasına dönüştü. Fakat aynı anda Çarlık ve Habsburg orduları ile karşı karşıya kalan Macar özgürlükçülerinin yenilgisi kaçınılmazdı. Hürriyet umudunun sönmesi üzerine binlerce Macar-Leh-İtalyan siyasî mülteci Osmanlı topraklarına akın etti. Transilvanya'daki çarpışmalarda adından söz ettiren Mareşal Józef Bem'in beklentilerinin hilâfında, önder Lajos Kossuth Osmanlı sultanının korumasına sığınanlar arasında yer aldı. Dönemin tutucu güçlerinden olan Avusturya ve Rusya imparatorlukları Bâb-ı Âli'yi yoğun diplomatik baskıya maruz bıraksa da mültecilerin iade edilmesini sağlayamadılar.

Sığınanlar arasında hem Macar hem de Leh milli kahramanı sayılabilecek General Bem, çevresindekiler ile birlikte Müslüman olduğunu ilân etti. Kossuth, Müslüman olma seçeneğine asla yanaşmadığı gibi Lehli mareşalin kararını tasvip etmedi. İslam'ı kabul etmeyip Kossuth'un liderliğini benimseyen grup Bâb-ı Âli tarafından Kütahya'da enterne edilirken sayıca daha fazla olan Bem ekibi Halep'e sevk edildi. Bu yazıda da göstermeye çalışacağımız üzere Bem'in (ihtida ettikten sonra Murat Paşa) Kossuth'a rağmen aldığı inisiyatif Macar milli mücadelesinin, bugüne dek az bilinen, yeni bir yolunu/yöntemini açmıştı. Fakat bu izlek, Macar özgürlük savaşını takip eden büyük göçü Kossuth'un göçüne indirgeyip onu olabilecek en toptancı bir biçimde "Kossuth Göçü" olarak tavsif eden anlayış yüzünden gün yüzüne çıkamadı. Bunun bilinçli bir dışlama olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olsa da liderin Osmanlı topraklarında geçirdiği sürgün devrinin aynı zamanda Macar ulusal davasının temsilinde üstlendiği tekelin sarsılmasında önemli bir aşama olması Kossuth kültü için bir miktar can sıkıcı olsa gerektir. Öyle ya da böyle bilgi üretiminin iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı yaygın olarak kabul edilmiştir. Bu yazıda da Macar-Leh mültecileri hakkında bugüne dek yapılan entelektüel üretimdeki öne çıkarma ve susturma öğelerinin tespitinden hareketle mülteciler meselesinin tarih yazımında kurgulanan ve amaca yönelik olarak tarif edilebilecek anlatıların dışında kalan alternatif söylemlerin canlandırılması hedeflenmiştir.¹

1849 Macar-Leh mülteci krizi ve mülteciler ile ilgili literatürden bahsederken yeni katkılara ihtiyaç olduğunu söyleyerek başlamak isabetlidir. Çoğu zaman (ulus-) devlet merkezli olan ya da büyük tarihsel aktörler etrafında şekillenen anlatılara diplomatik-siyasî-askerî-biyografik çerçeveler hâkimdir. Her şeyden önce, erken dönemde ortaya çıkmış çalışmalar çoğunlukla arşiv materyallerinin etraflı bir sosyal analizden yoksun bir şekilde yayınlanmasıyla ortaklıklar taşır (Ahmed Refik, 1925, 1926; Hajnal, 1927; Mehmed Galib, 1909). Literatürde sıkça rastladığımız bir başka tarz, Macar Bağımsızlık savaşı ve sonrasındaki mülteci krizi ile ilgili siyasî, askerî ve idarî gelişmelerin kronolojik olarak hikâye edilmesidir (Sadece iki örnek için bkz. Nazır, 2006; Saydam, 1997).

Her ne kadar devlet merkezli olmaklığı sürdürse de 1960'lı yıllarla birlikte 1848-1851 Macar-Leh mülteci krizinin tabiatı ile ilgili ufuk açıcı yeni çalışmaların ortaya çıktığı bir dönem açılmıştır. Bunlar arasında şüphesiz ki Yuluğ Tekin Kurat (1967) tarafından yapılan çalışma kıymetlidir. Batılılar elinde gasp edilen Osmanlı hariciyesinin bağımsız tarihsel özneliğini teslim ettiği

¹ 1848-51 Macar ve Leh mültecileri literatürü ile ilgili bu historiografik çerçeve ilk kez şu konferansta bildiri olarak daha detaylı olarak tartışılmıştır (Kirişçioğlu, 2022).

çalışmasında Kurat, Bâb-ı Âli'nin becerili maharetli dış politika manevralarından hareketle Avusturya ve Rusya saldırganlığına karşı mültecileri savunan hareket tarzını salt İngiliz ve Fransız diplomatik desteğine indirgeyen anlayışı eleştirir. Ayrıca sığınmacıların Osmanlı modernleşme projesi üzerindeki olumlu katkısı literatürde en çok akseden tezdır, hatta tekrarlı tekrarlı bir ezber – *doxa* – haline dönüşmüştür bile denebilir. Bu sava göre coğrafi olarak biraz daha batıdan gelen sığınmacılar ihtida edip Osmanlı bürokrasisinde istihdam edilince yüksek olduğu düşünülen batı değerlerini beraberinde getirmişler, Tanzimat ile beraber yeniden yapılanma sürecine giren Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan ihtiyacını bir ölçüde karşılamışlardır (Sadece birkaç örnek için. Csorba, 2002, s. 811; Gümüş, 2020; Karpas, 2002: 170; Latka, 1987: 13; Ortaylı, 1989, s. 15-21).² Bu anlatı da öncekiler gibi devlet merkezli olup göçmenlerin tüm varlık sebebini batı dışı bir devleti medenileştirmekle *sınırlamıştır*.

Bir de devrim önderlerinin biyografileri, anıları ya da askerî, entelektüel ve devrimci faaliyetleri ile ilgili sayılamayacak kadar çalışmaya rastlanabilir.³ Liderlere gösterilen bu namütenahi ilgi bilgi üretimini elit merkezliliğe hapsedmektedir. Dolayısıyla literatür çoğunlukla devrimci seçkinlerin yaşamları ile ilgilenirken profesyonelleri, alt kademelerdeki ordu mensuplarını ve köylüleri göz ardı etmektedir (Karpas, 2002, s. 170). Bu kısıtlılığın yalnızca İngilizce ya da Türkçe yazın için geçerli olmadığını belirtmek gerek. Zira Macar bir Türkologun gözlemine göre Osmanlı'da kalan mültecilere yönelik Macar tarih yazımı da büyük oranda verimsizdir (Csorba, 2002, s. 805). Bunlara karşın, son yıllarda on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Dersaadet'te öbekteleşen Macar-Leh siyasî sürgün toplumuna dair yapılan çalışmalarda belli bir kıpırdanmanın varlığından söz edilebilir (Özellikle bağımsız araştırmacı Csorba'nın emekleri önemlidir. Csorba, 2002, 2013, 2020; Kovács, 2016).⁴ Bu akım içinde Heléna Tóth (2014)'un ortalama mültecinin içinde bulunduğu sosyal bağlamı ve dayanışma ağlarını ortaya koyduğu eserini de özellikle zikretmek lazım gelir. Daha ziyade Macarca ve Almanca kaynaklardan beslenen ve bu sebeple Türkiye'de kalan mültecilerin sosyal durumları hakkında pek vaatkâr sayılmayacak bu eser yine de konuyu daha geniş tarihsel bağlamlarda ele alma yöntemiyle dikkat çekicidir. Bunun yanında bir eksikliği de yüzümüze çarpar. Öyle ki Osmanlı Devleti'ne sığınan kırk sekiz devrimcileri akademik yazında yeterince ulusötesileştirilmemiştir. Özellikle 1850'li ve 1860'lı yıllarda İstanbul'da varlığını sürdürmeye devam etmiş olan siyasî sürgünlerin Osmanlı'ya sığınmakla karşılarına çıkan yeni fırsatlar, bu fırsatları manipüle edilmiş biçimleri ya da farklı jeo-kültürel yapılar ile olan karşılaşmalarının geride bıraktığı kültürel miras (modernleştirme dışındaki) ve önlerine açılan yeni ulusötesi fırsatlar hala bilinmezlerle doludur. Seçkinlerin Osmanlı'yı terk ettiği 1851 sonrasında Osmanlı'da kalmayı tercih etmiş (ve çoğunun Bem'in yolundan giden mühtediler olduğunu tahmin ettiğimiz) Macar-Leh (ve hatta İtalyan) mülteci toplumunun dönemin Doğu ve Orta Avrupa coğrafyalarında faaliyet gösteren başka devrimci unsurlar ile kurdukları dayanışma ağlarının tafsilatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu maddelerin ortaya çıkarılmasına katkı yapmak adına elinizdeki mütevazı

² Sıralanan çalışmaların tarihleri dikkat çekicidir. 1980'lerin sonlarında öne sürülen bir yaklaşımın 2020'li yıllardaki takip edilmiş tarzı ilgili yazındaki bilgi üretiminin kısırlığını ve meseleleri ele alış biçiminin klişelerin ötesine geçemediğine dair bir delil olsa gerek. Hemen ifade etmeliyiz ki mültecilerin Osmanlı'yı "medenileştirdiği" görüşünün demode bir hâl aldığına öne sürmek onların Osmanlı'nın reform çabalarında hiçbir elle tutulur katkıda bulunmadığını savunmakla ya da bu yolda yapılan akademik çalışmaları değersizleştirmekle eşdeğer değildir, daha ziyade elinizdeki çalışmanın güncel tarih yazımı yaklaşımlarından aldığı ilhamla bu akımdan ayrıldığına gerekçesidir.

³ Bu bağlamda karşımıza en çok çıkan isim şüphesiz ki Kossuth olmaktadır. Hakkında yapılan tüm çalışmalara yer vermek imkânı yok. Türkçe'de olan önemli iki eseri anmakla yetinelim (Hermann, 2003; Kakuk, 1968).

⁴ Yine bu bağlamda görülebilecek bir eser Macar mücadelesine yüzbaşı rütbesiyle katılan Joseph Hutter'in hâtıralarıdır. Eser yakın zamanda Bayram Nazır tarafından neşredilmiştir (Hutter, 2018).

çalışmada post kolonyal perspektifin metodolojik temelleri ile mutabık kalınmıştır. Ana akımın dışında kalanların sesleri geri getirilmeye çalışılmış, tüm toplumların aynı zamansallıkta bulunup benzer global gelişmelerden etkilendiği kabul edilerek Batı kaynaklı büyük anlatıların ötesi sorgulanmış ve son olarak da mekansal bakımdan ulusötesi bir perspektifle daha geniş coğrafyalar içerilmiştir.

Kaynaklara gelince, bu çalışmayı mümkün kılan kaynaklar Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'nde bulunan ve temel olarak Şarl Cüstinyani, Kolofon Matyas ve Antal Şınayder'in dâhil olduğu birtakım "fesad" içerikli faaliyetlerin arşivdeki yankılarıdır.⁵ Bunlar arasında diğerlerinden daha fazla başvuracağımız istintaknâmelerdir. Cüstinyani ilk kez olarak 26 Nisan 1861 [15 Şevval 1277] tarihinde Rusçuk'ta sorgulanmıştır, bunu takip eden sorgu aynı yerde olup 29 Nisan 1861 [18 Şevval 1277] tarihidir. Rusçuk'tan İstanbul'a gönderilmesinin akabinde 5-6 ve 13 Haziran 1861 [26-27 Zilka'de ve 4 Zilhicce 1277] tarihlerinde arka arkaya üç sorgunun daha yapıldığı ve son sorgudan yaklaşık yirmi gün sonra 3-4 Temmuz 1861 tarihlerinde [24-25 Zilhicce 1277] iki yeni sorgunun daha yapıldığı görülür. Öte yandan, kısa bir süre Cüstinyani'ye yol arkadaşlığı yapmış olan Kolofon Matyas'ın Avusturya konsoloshanesinde yapılan sorgusunun tercümesi de kimi durumlarda bize çapraz sorgulama yapma olanağı verir (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861; HR. MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861; HR. TO., 161/30, M. 1861).

İstintaknâmelerin niteliğinin elinizdeki araştırmancının elde etmeye teşebbüs ettiği sonuçlara ulaşmakta gerçekten işlevsel olup olmadığı sorusu akla gelebilir. Devlet merkezli yaklaşımların eleştirisinden hareket eden bir girişimin günün sonunda devlet arşivlerinde saklanan materyale dayanması bir anomali olarak addedilebilir. Öyle ki polis sorgusuna tabi tutulduğu için bugün arşivlerde izini sürebildiğimiz aktörlerin ancak belli bir asayiş sorunu bağlamında devletin merakına mazhar olduğu hatırlatılabilir. Buna karşılık olarak kuramsal bir yapı olarak devletin en nihayetinde belli bir dönemde onu oluşturan sosyal öznelerin ilişkilerinden ibaret olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Dolayısıyla onun sebep olduğu, tarih yazımına kaynaklık edebilecek her çeşit materyali kategorik olarak sivil alanın dışında ve hatta karşısında şartlandırmak teorik olarak pek çekici değildir. Kayıtların bürokratik mekanizmadan elde edilmesi onların ele alınışını kaçınılmaz olarak sahibinin sesi haline getirmez. Bahsi geçen aygıt tarafından vücûda getirilmiş dahi olsalar bu belgeler, üzerinde rekabet edilebilen bir alan olarak devlet dışı – ki bu kaçınılmaz olarak devlet karşıtı olmak zorunda olmayan- yorumlara mahreç olabilirler. Belirleyici olan elindeki malzemeyi işleyen tarihçinin yorumudur. Zaten birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış olan ve üstelik karşıt şekilde konumlanmış olan devlet-toplum ikiliği bir fantezi olarak akademik yazında aşılmıştır desek yanlış olmaz.⁶ Velhasılkelâm, resmi tarih yazıcılığı bizzat resmi kaynaklar yardımıyla da tekrar gözden geçirilebilir. İstintaknâmeler bu bağlamda kıymeti su götürmez fırsatlar sunabilmektedir. Her ne kadar şüpheli ve asık suratlı bir üst otoritenin karşısında konumlansa da sorgulanmaya konu olan özne kişisel savunmasını yapabilmekte ve bu yolla gelecek nesillerin tarihçilerine sesini duyurabilmektedir. Hatta daha dikkatle bakılacak olursa zabtıyede ifade veren müştekinin dile getirdikleri bir hatıratı ya da hatıra parçacığını anımsatırcasına geçmişten yaşam kesitleri olarak düşünülebilir. Aşağıda değineceğimiz Cüstinyani'nin öyküsünün de gösterdiği gibi istintaknâmeler tarihçilere sorgulayan otoritenin amaçlamadığı dolaylı fırsatlar sunabilmektedir. Dolayısıyla sıradan kişilerin devlet ile temaslarının neden olduğu çatlakların sosyal tarih için potansiyelli olarak

⁵ Kurumun güncel ve resmî ismi T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'dır. Bu araştırmada yerleşik bir kullanımı olduğu için "Başbakanlık Osmanlı Arşivi" kullanımına daha çok başvurduk.

⁶ Bu iddiayı ampirik veriler ile de örneklendirmek mümkündür. II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nın kamusal alanı çeşitli filantropik girişimlerle bizzat kendi müdahalesi ile oluşturduğu anlar hatırdan çıkarılmamalıdır (Özbek, 2005).

adedilmesinde teorik bir imkânsızlık yoktur. Bütün bunlara rağmen on dokuzuncu yüzyılın adli reformlarıyla bağlantılı olarak sorguların kayda geçirilmesi pratiği ile gündeme gelen istintaknâmeler tüm ilginçliklerine rağmen Osmanlı tarihçileri tarafından son derece az başvurulmuş kaynaklar olma mahiyetini korumaktadır (Onaran, 2018, s. 19). Daha da ileri gidecek olursak, bahsedilen ihmalin bu yazıya konu olan Macar mültecileri önderlerinin Osmanlı'yı terk ettikten sonraki on yılda geride kalanların faaliyetlerine dair yukarıda işaret ettiğimiz eksikler ile de yakından ilintili olmalıdır.

Doğası gereği sorgu zabıtlarının her daim yanıltıcı olma potansiyelini taşıdığını gözden kaçırmayarak Cüstinyani'nin ifadelerini ele alırken başka arşiv belgeleri ya da ikincil kaynaklar ile çapraz sorgulama yapmaya gayret ettik. Sonuç olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden elde edilen bazı bulguların verdiği izlenimlere göre Macar-Leh 48'lileri arasında olan Murat Paşa'nın kimi takipçileri 1860'lı yıllara gelindiğinde dahi Avrupa'da etkin olan liberal-devrimci ağının bir parçası olarak birtakım devrimci faaliyetlere devam etmekteydiler. Bunun ilginç tarafı bu öznelerin bir çeşit ikili bir hayat sürdürmesidir. Yer üstünde Müslüman kimlikleri ve resmi görevleri bir yandadır, diğer yandaysa etnik kimlikleri ve ihtilalci faaliyetleri yeraltındadır. Özellikle Osmanlı başşehirinde kümelendiği anlaşılan ve arşiv belgelerinde "Garibaldi Takımı" olarak anılan, İtalyan ve Balkan yarımadalarındaki kimi milliyetçi gruplarla dayanışma ve bazen de rekabet içinde olan bu komitenin öncelikli olarak Habsburg monarşisi aleyhinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu çok çeşitli jeo-kültürel temaslardan doğan, beslenen ve serpiyen etkileşimleri bütün boyutlarıyla ele almak ancak bir doktora tezinin konusu olabilir. Biz burada bahsolunan alışverişlerin varlığına- belki de- ilk kez dikkat çekip bunun bazı kısıtlı yansımalarını öne koyacağız.

2. Şarl Cüstinyani'nin Kısa Hikâyesi⁷

Cüstinyani'nin hikâyesi henüz yirmili yaşlarının başlarında olan Macar milliyetçisi bir Avusturya zabitinin görev üzerindeyken İtalya'ya firar edip orada yaptığı bir dizi seyahat ve dâhil olduğu devrimci faaliyetleri kapsar. Kuzey İtalya şehirlerinde başlayıp Sicilya'da devam eden Cüstinyani'nin gezileri Napoli'deki birkaç aylık soluklanmanın ardından Osmanlı payitahtına uzanır. Hikâye burada da kalmaz, Cüstinyani İstanbul'dan Belgrad'a doğru üzerinde Hüseyin ismi muharer bir Osmanlı mürur tezkiresi ile yolculuk ederken Rusçuk'ta Osmanlı otoritelerince tutuklanır ve geçirdiği soruşturma sürecinin sonunda sınırdışı edilir (BOA, A.MKT.NZD., 368/72, H. 1278/M. 1861; HR.MKT., 386/72, H. 1278/M. 1861; HR.MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861). 1860'ların başında geçen bu kesit bir de karşı casusluk unsuru barındırır ki Cüstinyani'nin İstanbul'da tanışıp birlikte yola çıktığı Matyas'ın gizli görevi yol arkadaşını Avusturya'ya teslim etmektir. İkilinin bindiği vapur Tuna nehri üzerindeki Yergöğü'nde durduğunda şüpheli görülen Cüstinyani indirilir. O sıralarda Osmanlı Devleti aleyhindeki komitacı faaliyetlere karşı taviz vermeyen Eflak idaresi ikiliyi bir süre gözaltında tutup tekne ile Rusçuk'a celp eder. Orada olanlar olur. Refikini ihbâr etmek üzere Avusturya konsolosluğuna giden Matyas'a karşılık peşindeki Nemçelilere teslim olmak istemeyen Cüstinyani Osmanlı hükümet binasına sığınır. Böylece bu hikâyeyi kurgulamamıza imkân veren istintaknâmeler ve diğer resmi yazışmaların üretimi söz konusu olur.

Mohaç'a üç saat uzakta bulunan Baranya bölgesinden olduğunu ifade eden Cüstinyani Osmanlı otoritelerince gözaltına alındığında henüz yirmi iki yaşındaydı.⁸ Yüzbaşı olarak bulunduğu

⁷ Hem tekrardan kaçınmak hem de yerden tasarruf etmek adına Cüstinyani'nin hikâyesini burada olabildiğince kısa tutacağız. Zira hikâyenin geniş versiyonu bir kitap bölümü olarak yayın sürecindedir.

⁸ Matyas ise Cüstinyani'nin Bohemya'da tevellüt ettiğini söyler. BOA, HR. TO, 161/30, M. 1861, s. 2. Rusçuk'ta yapılan ilk sorgusunda yirmi bir yaşında olduğunu söyleyen Cüstinyani İstanbul'daki ilk istintakında yirmi iki yaşında olduğunu söyler. Sorgularken müstantiğın verdiği bilgidan Cüstinyani'nin mürur

Avusturya ordusundan tahmini olarak 1860'ta kaçmıştı. Macar kökenli olduğu için Habsburg-Lorraine monarşisine yönelik samimi duygular beslemeyen Cüstinyani kaçışının arkasındaki motivasyonu şöyle açıklar:

Bundan on beş ay evvel Nemçe askerinin mülâzımlığından [...] alayım ile ikâmet ettiğim esnada Avusturya devletinin zaten olan vatanım Macaristan'ın hayırhâhı olmadığından mâ'adâ hısım ve akrabalarımızı i'dâm ve familyalarımıza pek çok hakâret etmiş olduğundan nâşi alayımı terk ile Nemçe Devleti'nin aleyhine kıyam etmiş olan İtalya askerine dâhil olmak emeliyle Cenova'da Garibaldi tarafından ta'yîn olunan me'mûrlara gidip yüzbaşılık rütbesi ile İtalya askerine dâhil ve Napoli ve Gaeta vesâir bazı mahallerde vuk'u bulan muharebede istihdâm olunduktan sonra gâilenin def'ile bende isti'fâmı verip Napoli şehrine geldim (BOA, HR. MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861, s. 2).

Firar ettikten sonra başta Ferrara, Bologna ve Cenevre gibi İtalyan şehirlerine bir dizi seyahat gerçekleştirir. Bu yolculuk önde gelen kimi Macar devrimcilerinden tavsiye almak üzere vardığı Torino'da son bulur (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3-4). Sonra Cenova'ya geçip Garibaldi'nin yoldaşlarıyla iletişime geçer ve ünlü generalin bulunduğu yeri, yani sıradaki durağını öğrenir (BOA, HR. MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861, s. 2). Nihayet Sicilya adasındaki Mesina şehrinde Garibaldi'nin mahiyetine tabi olur, Napoli'ye kadar Nice'li generalin efsaneleşmiş yürüyüşüne eşlik eder ve hatta yüzbaşılık rütbesiyle gönüllülerine kumandanlık yapar (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3-4).

Avusturyalılara karşı İtalyan milliyetçilerinin saflarında yer alan bu genç devrimci savaş sona erdikten sonra askerlik görevini terk edip bir liman şehri olan Napoli'ye yerleşir. Burada geçirdiği beş aylık sürede çeşitli Macar ve İtalyan devrimcilerle ülfet eder. Bu ilişkilerin sonucunda bir komiteye iltihak eder ve birtakım, Osmanlı'nın adlandırmasıyla *fesâd-amîz* olan, ilannâmeleri ulaştırmak üzere vapurla Napoli'den Dersaadet'te gönderilir (BOA, HR. MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861, s. 2; olayın detaylarını hâvi bir tahrirât ve fesâd-âmîz tabirinin geçtiği yer için. BOA, HR. SYS., 1798/16, M. 1851). İstanbul'a varır varmaz gelirken vapurda tanıştığı başka bir Macar devrimci ile Londra Lokantası isminde bir yerde konaklarlar (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3). Kısa süre içinde 1849 mültecilerinden olup Murat Paşa'nın mahiyetinde ihtida eden Tabip Hüseyin Bey, ihtida olmadan önce Antal Şınayder, ile temasa geçer. İşte İstanbul'da geçireceği doksan beş gün zarfında kalacağı yer Hüseyin Bey'in Ortaköy'deki evi olur. Bu hanede konakladığı sürede neler yaptığına dair doğrulanmış ve etraflı bilgilerden yoksunsak da İstanbul'daki Macar-Leh-İtalyan sürgün toplumu ile çeşitli temaslarda bulunduğu aşikârdır (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3-4). Cüstinyani'nin Hüseyin Bey'in hanesinde arkadaş olduğu sözümona komitaçılardan birisi de Matyas'tır. Fakat bu tanışıklık Cüstinyani'nin pek de hayrına olmayacaktır, Matyas esasen devrimcilerin arasında sızmış bir Avusturya ajanıdır. Herhalde aralarında belli bir güven oluşana kadar bir süre İstanbul'da arkadaşlık ettikten sonra olacak, Cüstinyani, başına geleceklerden habersiz olarak, Nisan 1861 sonlarında Matyas ile arşiv belgelerinde Garibaldi Takımı olarak geçen ulusötesi örgütün görevlendirmesiyle Belgrad'a doğru yola çıkar. Yolculuktan kısa bir süre önce Cüstinyani evinde misafiri olduğu Hüseyin Bey'den kendisi için Osmanlı mürur tezkiresi almasını rica etmiştir. Bunun yanında tıpkı Hüseyin Bey gibi Cüstinyani de Hüseyin adını alır ve yine mezkûr şahsın evinde ihtida eder. İlginçtir, Matyas da Cüstinyani'den habersiz olarak Hüseyin Bey sayesinde Osmanlı mürur tezkiresi elde etmeyi başarmıştır, onun tezkiresinde görünen isim ise Mehmed Ali'dir. İhtilâlcilerin Müslüman ismi ile Osmanlı pasaportu almaktaki

tezkiresinde yaşının yirmi beş olarak kayıtlı olduğunu öğreniriz. BOA, A.M. 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 1, 5. BOA, HR.MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861, s. 3. Her durumda Cüstinyani 25 yaşından büyük değildir.

muradları fazla rahatsız edilmeden işlerini görebilmektir. Çünkü Matyas'ın Avusturya konsolosluğundaki ifşaatı ve hatta daha sonra da Cüstinyani'nin ikrar edeceği üzere yolculuklarının asıl maksadı Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan'ın birleşmesi hakkında olan birtakım yayınları Sırp ihtilâlcilerine teslim etmek, asker toplamak, birtakım ihtilâl komiteleri vücûda getirmek ve Macaristan'ı isyana vermek gibi işlerdi (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3, 5; HR. TO., 161/30, M. 1861, s. 3; HR.MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861, s. 2).

İstanbul'dan Belgrad'a gitmek üzere Osmanlı geçiş izinleri ile hareket eden iki mühtedi için işler planlandığı gibi gitmez. Köstence'den bindikleri vapur Yergöğü'ne vardığında vapurun yazıcısı Cüstinyani'den şüpheli olduğu gerekçesiyle inmesi ister. Cüstinyani uyarıyı kabul eder, onu ele vermek isteyen Matyas da onun zorunlu inişini takip eder (BOA, HR. TO., 161/30, M. 1861, s. 3). İndiklerinde ise bu kez Eflak polisi tarafından tutulup tekneyle karşı kıyıda Rusçuk'a yönlendirilirler (BOA, A. MKT.UM., 468/23, H. 1277/M. 1861). Rusçuk'a vardıklarında geceleme üzere Mûytab Mihail adında biri tarafından işletilen Tırnova adındaki hana varırlar (HR.MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861, s. 2). Matyas bulduğu ilk fırsatta Avusturya konsoloshanesine gidip refikini ispiyonlar. Bundan sonrası Cüstinyani'in ifadesiyle şu şekilde vuku bulmuştur:

Daha ben henüz yatar iken konsolos mümâileyh tarafından bir tercüman ile iki kavvası gelip beni yataktan kaldırıp haydi seni konsolos pek istiyor diyerek beni götürmek istediler ben dahi kalıp gidip lokantadan dışarıya çıktığımda kavvaslar beni tutacak idi ben dahi orada bulunan bir Bulgarın kolundan tutup haydi bana paşanın konağını göster diyerek çektim paşanın konağı dahi orada beş altı yüz adım kadar ötede imiş gösterdi kaçıp konağından içeriye girdim arkamdan Nemçe konsolos kavvasları dahi koşup geldi ve yetişip konaktan dışarıya çıkarmak istedi ise de ben dahi ben sizin sefarethânenizi tanımam benim sefarethânem burasıdır diyerek gittiğimden beni zabtiye binbaşısı imiş onun karşısına çıkardılar sonra dahi paşanın divan efendisi yanına götürdüler divan efendisi ve mezkûr binbaşı ve bir başka efendi hazır olduğu halde bir saat kadar bana kahve çubuk içirdikten sonra istintak ettiler (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 4).

Bu kısa hikâyeden hemen giriş bölümünde yaptığımız gözlemlere yönelik dikkati çeken hususları somutlaştırabiliriz. Hikâyede göze çarpan ilk şey hiç şüphesiz ki Macaristan-Avusturya-İtalya-Osmanlı-Balkanlar gibi çok geniş bölgelerin tek bir potada harmanlanmasıdır. Habsburg İmparatorluğu'nun Slavik bölgelerine nazır olan Baranya'da doğmuş Macar kökenli genç bir Avusturya zabitanının bir şekilde ordudan kopup/koparılıp İtalya'da bulunan Macar sürgünleri ile iletişime geçtikten sonra Garibaldi'nin İtalya'nın büyük oranda birleşmesi ile sonuçlanan askerî harekâtına rütbeli olarak katılma hikâyesi Macar ve İtalyan tarih yazımları için başlı başına dikkat çekicidir. Öte yandan, Cüstinyani'nin Napoli'de bir süre geçirdikten sonra devrimci emellerle İstanbul'a taşınıp oradan da Balkanlar'a doğru yola çıkması on dokuzuncu yüzyıl Avrupa devrimci trafiğinin Osmanlı bünyesini de içine aldığı göstermektedir. Cüstinyani'nin faaliyet gösterdiği örgütün İstanbul'daki irtibat kişisi olan Hüseyin Bey'in 1849'da Osmanlı'ya sığınıp ihtida eden Macar-Leh mültecilerinden ve hatta Kossuth'un muhaliflerinden oluşu işleri daha da karmaşıktır. Her ne kadar tekil bir olaydan yola çıkarak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da faaliyet gösteren radikal-liberal-devrimci-kardeşlik ağlarının bütün veçhelerini ortaya koymak kâbil değilse de on iki sene önce Osmanlı'ya sığınıp, ihtida ederek Hüseyin ismini alan, Macar devrimci Şınayder ile onun kılavuzluğunda Osmanlı makamlarına sığınan, onun gibi ihtida ile Hüseyin ismini alan Macarlı devrimci Şarl Cüstinyani'nin hikâyelerinin kesişimi 1849 Macar-Leh devrimcileri ile ilgili literatür taramasında eksikliğine işaret ettiğimiz eksiklikler için son derece zihin açıcudur. Şimdi bir adım daha ileri gidip 1840'ların sonunda ve 1860'ların ilk yarısında

Osmanlı bürokrasisini meşgul eden iki devrimci dalgayı birlikte düşünmemize yarayan bu ikilinin hikâyesi sayesinde bazı sosyolojik gözlemlerde bulunacağız.

3. İltica ve İhtidanın İki Nesli

Cüstinyani'nin Napoli'den yola çıkıp İstanbul'a gelir gelmez aramaya koyulduğu ve şehri terk edene dek evinde konakladığı kişi Osmanlı'ya sığınan 48 devrimcilerinden olup ihtidayla Hüseyin ismini benimseyen Şınayder'dir. Şınayder 1848-1849 Macar İhtilâli ve Bağımsızlık Savaşı'nın Avusturya ve Rusya tarafından yok edilmesi sonrasında Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid tarafından kendisine sığınma hakkı verilmiş Macar ve Leh mülteciler arasındaydı. Yazının en başlarında hatırlattığımız gibi, din değiştirip Murat Paşa ismini alan Mareşal Bem ile birlikte ihtida edip Halep'e sevk edilmişti. Hüseyin Bey Osmanlı ordusunda tabiplik yaptı, diğer birçok Macar-Leh mülteci gibi Kırım Savaşı'nda Osmanlı'ya hizmet etti. Ve hatta bu hizmetleri sonucu rütbe ve madalyalarla ödüllendirildi (BOA, A.MKT.NZD., 197/94, H. 1273/M. 1856; A.MKT.NZD., 207/18, H. 1273/M. 1856). Hüseyin Bey'in ne vakit olduğu şu an için net olmamakla birlikte bir noktada İstanbul'a yerleştiği biliniyor. Bunun dışında İstanbul'daki Macar toplumunun da lideri olduğu anlaşılıyor.⁹

Gelelim Cüstinyani ve Şınayder arasındaki ilişkinin tabiatına. Cüstinyani ilk sorgularında Ortaköy'de mukim Hüseyin Bey'i babası olarak tanıtır. Fakat müstantik ifadelerinde kimi çelişkileri ortaya koyması üzerine Cüstinyani o ana kadar söylediklerinin Nemçelilere teslim olunmamak efkârıyla söylenmiş olduğunu itiraf eder. Bu andan itibaren Hüseyin Bey hakkındaki ifadesini “*her ne kadar babam değilse de babam gibidir*” diyerek tevیل etse de aralarındaki ilişkiyi baba-oğul ilişkisi olarak yansıtmaya devam etmesi dikkati çeker. Yine aynı yerde Hüseyin Bey'in zaten gerçek babasının tanıdığı bir aile dostu olduğunu söyler (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3-5). İşte bu baba-oğul ilişkisine dayanarak Alman boyunduruğundan kurtulmak ülküsünde yolları bir şekilde İstanbul'da kesişen ve ihtida edip Hüseyin ismini alan bu iki Macar milliyetçisinin Osmanlı'daki Macar ve Leh siyasî göçmenlerinin iki neslini temsil ettiklerini iddia edeceğiz. Bu ilişki daha geniş anlamda Osmanlı'ya sığınan kırk sekiz göçmenlerinden ihtida etmiş hizbi 1860'larda İtalya'nın kuruluşunda mühim rol oynamış devrimci faaliyetlerle ilişkilendirmeyi mümkün kılan bağı sağlayacak. Öte yandan, iki Hüseyin arasındaki ilişkinin üzerinden yaptığımız fikir yürütmeyi teorik olarak da temellendirebiliriz. Çünkü, tarihteki birçok zorunlu göçün sosyolojik tahlili göstermiştir ki büyük bir göç dalgası yaklaşık on senelik bir devrede ilkinin bir nevi devamı sayılacak ikinci bir göç akımının yakın sebebinin teşkil edebilmektedir. Bu göç zincirleri için verilebilecek en bariz örnek Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin durumudur. 1950'li yıllardaki şiddetli Soğuk Savaş ortamının neden olduğu toplu göçü aile birleşimi için gündeme gelen 1968-78 arasındaki diğer bir göç dalgası ve onu da 1980'li yılların sonundaki sıkışan sosyalist rejimin neden olduğu başka bir göç dalgası takip etmiştir. Devam nitelikli kitlesel göçlerin arkasındaki güdüler çeşitlidir, örneğin, ani ve plansız gerçekleşen bir göç gelecekte çözülmesi gereken bazı sorunları miras bırakır. Parçalanan aileler, geride kalan ekonomik varlıklar, göçe neden olan sosyal ya da politik şartların neden olduğu öfke, önce göç edenlerin daha sonra gelebilecek olanlara kolaylıklar sağlayabilecek durumda oluşu gibi. Elimizdeki ampirik gözlem de zincirleme göç olgusunun Osmanlı'ya on dokuzuncu yüzyılda göç eden Macar ve Leh devrimcileri için de geçerli olabileceğini düşündürmektedir.¹⁰

⁹ Tabip Hüseyin Bey'in kısa bir biyografisi şurada bulunmaktadır (Hermann, Joò, Mészáros ve Seres, 2010, 65-67).

¹⁰ Zincirleme göç olgusu fikri ana hatları ile ilk defa şurada sunuldu (Kirişcioğlu, 2019).

Baba ve oğul Hüseyin arasındaki ilişkinin her şeyden evvel duygusal bir yakınlıktan çok ideolojik bir veçheye sahip olduğu söylenebilir. Cüstinyani 1861’de Osmanlı otoritelerinin eline düştüğünde yirmili yaşlarının ilk yarısındaydı, yani Cüstinyani’nin 1830’lu yılların ikinci yarısında doğmuş olması muhtemeldir. 1848-49 Macar Devrimi ve onu izleyen Bağımsızlık Savaşı’na ve bu süreçte- tüm sevapları ve günahlarıyla- Kossuth’un liderliğine, devrimcilerin ülkeyi terk etmeye mecbur kalışlarına ve düzen tesis edildikten sonraki cadı avına küçük yaşlarda tanık olmuştur. Hüseyin Bey’in aile dostu oluşu da genç devrimcinin politik bir çevrede yetiştiği izlenimini vermektedir. Öyle olmasa dahi 1848 Macar Devrimi’nin, politik ilgiyi alevlendirmesi muhtemel bir sosyal ortamda, Cüstinyani’nin ideolojik görüşlerini erken yaşlarda şekillendirmeye başlamış olsa gerektir. Daha açık ifade edecek olursak oğul Hüseyin’in temsil ettiği genç Macar neslinin politik görüşleri hiç şüphesiz ki Baba Hüseyin’in temsil ettiği aktivist neslin tecrübelerinden birincil derecede etkilenmişti. Yukarıda da andığımız üzere Cüstinyani bir sorgusunda Avusturya ordusundan kaçmasını şöyle gerekçelendiriyordu: *“Avusturya devletinin zaten olan vatanım Macaristan’ın hayırhâhı olmadığından mâ’adâ hısım ve akrabalarımızı i’dâm ve familyalarımıza pek çok hakâret etmiş olduğundan”* (BOA, HR. MKT., 386/73, H. 1278/M. 1861, s. 1). Cüstinyani’nin siyaset evrenini anlama biçiminde 1848-51 tecrübesine gönderme yapması bununla sınırlı değildi. Bir başka ifadesinde de bir önceki jenerasyonun tecrübelerine bu kez şöyle atıfta bulunuyordu: *“mâdemki Nemçelüler Macarlulara o kadar hakaret ettiler idi ve Osmanlı Devleti dahi Macarlulara birçok iyilik edip kimini paşa ve kimini miralay etti ve dünyanın malûmudur ki Macarlıların cemilesi Nemçelülerin düşmanıdır”* (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3). Kısacası, her şeyden önce Cüstinyani’nin ve onun neslinin politik bilincinin Kossuth ve Bem gibilerinin temsil ettiği bir önceki neslin tecrübeleri ışığında şekillendiği söylenebilir.

Kırk sekiz jenerasyonunun bir sonraki jenerasyon üzerindeki etkisini yalnızca siyasî sosyalizasyonda aramamak gerekir. Politik eylemlilik bakımından da ikincilerin birincilerin etkisinde olduğu söylenebilir. Genç Macar devrimcisinin henüz ordudan firar etmeden önce İstanbul’da bulunan 1849 mühtedilerinden Hüseyin Bey ile temasta olduğu ve mektuplaştığı anlaşılıyor. Cüstinyani Rusçuk’tan İstanbul’a vardığından sonra ilk söylediklerine göre bu mektuplaşmalar *“kâh ayda kâh iki ayda bir vuk’u bulur”* imiş (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 2). Bu iletişimin Cüstinyani’nin harekete geçişinde de etkili olduğunu düşünmemiz mümkündür, hele ki ailesinin de Hüseyin Bey ile olan dostluğu göz önüne alındığında. Zaten firar edip İstanbul’a gelişinin kendi isteği ile mi yoksa “pederinin” isteği ile mi olduğu sorulduğunda Cüstinyani açıkça *“pederinin iş’ârı üzerine”* geldiğini söylemişti (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 2). İstanbul’da vakit geçirdiği sırada Cüstinyani’nin sadece Hüseyin Bey’den değil, 1849’da sayıları çok artan Macar-Leh-İtalyan topluluğunun başka mensuplarından da destek almış olması mümkündür. O dönem İstanbul’unda devrimcilerin kendilerine has bir çalışma yöntemlerine sahip oldukları görülür. Örneğin, Macar Türkolog ve oryantalist Arminius Vámbéry’nin gezi notlarına baktığımızda bu Macarların çalışma biçimine dair fikirler edilebiliriz. 1860’ların başında İstanbul’a vardığında Vámbéry şapkasının sayesinde kendisinin etnik aidiyetini tespit eden bir Macar aracılığı ile İstanbul’daki sürgün toplumu ile tanışır. Bir süreliğine bu topluluğun gösterdiği bir yerde konaklayan Vámbéry kendisine yardımcı olan kişinin Macar bağımsızlık mücadelesine katılmış ve sonradan Osmanlı’ya sığınıp Kırım Savaşı’nda bulunmuş biri olduğunu anlatır (Vámbéry, 2019: s. 29). Hem Macar hem mülteci hem de Kırım Savaşı’na katılmakla bu kişinin üzerinde durduğumuz gruba yakın olması muhtemel görünüyor.

Dersaâdet’te yerleşik Macar toplumuna mensup olan Baba Hüseyin Bey, neslinin tecrübelerinden etkilenen manevi oğlunun yalnızca Avusturya’dan kopmasını cesaretlendirmemiş aynı zamanda ona evinin kapılarını açmıştır. Yani söz konusu iki nesil arasında lojistik temelde de bir etkileşim

vardır. İstanbul'a varıp ilk iş olarak Hüseyin Bey'i aramaya koyulan Cüstinyani'nin Belgrad'a doğru yola çıkana kadar şehirde geçirdiği doksan beş günde Hüseyin Bey'in evinde kalmasına gerekçe olarak manevi babasının şu sözlerini öne sürer "*sen benim evlâdim gibi buraya gelip benim evimde oturabilirsin deyü söyledi*" (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 3). Diğer yandan Macarlı tabibin Ortaköy/Taşmerdiven mahallesinde bulunan ve o sıralarda yurt dışında bulunan bir Osmanlı paşasından kiraladığı ev sadece Cüstinyani için değil diğer başka Macar-Leh devrimciler için de bir buluşma noktası vazifesi görmekteydi. Unutulmamalıdır ki Cüstinyani sonradan Avusturya ajanı olduğu ortaya çıkan refiki Matyas ile de bu evde buluşmuş ve tanışmıştır (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 1, 5). Öyle görünüyor ki Macarlı Viola, Taşler (Tashler) ve Feyzi Paşa (Kohlman) da Hüseyin Bey'in evinin müdavimlerindedir. Bunlardan Viola iki üç günde bir eve gidip gelirmiş (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 4). Viola hakkında şimdilik detaylı bilgiden yoksunum ama Taşler Bey'in ve Fevzi Paşa'nın da 1849'da Osmanlı'ya sığınan Macar mültecilerinden olduğu biliniyor. Bu ifşalar ışığında Hüseyin Bey'in evini örgüt için bir toplanma yeri -belki bir karargâh- olarak saymak için yeterli kanıt vardır diyebiliriz. Bu ev bir merkez ise evin kiracısı olan Hüseyin Bey, Cüstinyani'nin ikrarına göre, aynı zamanda örgütün reisiydi. Yani Baba ve Oğul Hüseyin arasındaki ilişki aynı zamanda bir ast-üst ilişkisiydi. Demek oluyor ki bu iki jenerasyon arasındaki ilişkide bir de hiyerarşik katmanın varlığı olasıdır. Zaten Cüstinyani gibi, evinden kopup ne yapacağını bilmez halde bilmediği bir şehre gelen bir gencin evinde kaldığı kişiye karşı daha korunaklı bir durumda olması beklenemezdi.

Son olarak, Hüseyin Bey'in evi aynı zamanda Cüstinyani'nin üç kişi huzurunda din değiştirip Müslüman olduğu evdir. Bu din değiştirme işlemi gerçekleşirken şahit bulunan hazîrûndan biri Hüseyin Bey'in kendisiyse diğeri Hasan adındaki uşağıdır. Cüstinyani her ne kadar üçüncü kişiyi hatırlamasa da ondan "İslam olmuş bir Macarlı" olarak bahseder (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 5). Osmanlı sisteminde şeref-i İslam ile müşerref olmak niyetinde olan mühtedi adaylarının bir kefile ihtiyaç duyduğu (Deringil, 2012, s. 42-43) göz önüne alınırsa Cüstinyani neslinin mühtedi kırk sekizlerin açtığı yolu takip edebilmeleri için onların kefâletine de ihtiyaç duyduğu çıkarılabilir. Hiç şüphesiz ki ihtida etmek sadece belli bir aidiyet, belki bir çeşit bağlılık yemini temin etmesiyle değil daha somut olarak mürur tezkiresi elde etmek gibi Osmanlı Devleti'nin sağlayabileceği kimi imkânlarla erişebilmek için de işlevsel olabiliyordu. Öyle ki Baba Hüseyin'in gerek Osmanlı dâhilinde gerekse hâricinde taciz edilmeden rahatça seyahat edebilmesi için oğul Cüstinyani ve onun refiki Matyas için pasaport olarak da işlev gören Osmanlı mürur tezkiresi elde edebilme yeteneği son derece çarpıcıdır. Zira Cüstinyani sorgusunda "*Belgrada gidip gelinceye kadar Nemçelü tarafından ilişilmemek ve rahatça gidip gelmek için*" bu tezkireyi Hüseyin Bey'den rica ederek elde ettiğini ifşa eder (BOA, A.M., 25/46, H. 1278/M. 1861, s. 5). Birlikte yola çıktığı Matyas da kendi sorgusunda "*işbu tezkireyi asâkir-i şâhâne miralaylarından olup mezkûr komite âzâsından bulunan bir miralayın vâsıtasıyla istihsal eyledik ve iş bu tezkirede ismim Mehmed Ali deyü muharrerdir*" demektedir (BOA, HR. TO., 161/30, M. 1861, s. 3). Hatta bu devrimcilerin Osmanlı imkânları ile Habsburg idaresi aleyhinde bulunmaları diplomatik arenada da yankı bulmuş ve Avusturya konsolosunun Osmanlı nezdindeki şu yakınmalarına yol açmıştı. "*meğer nefis-i Dersaâdetde olarak ve herkesin ma'lûmu olduğu hâlde ekser-i âzâsı Devlet-i Aliyye hizmetinde bulunan zâbîtan eşhas-ı sâireden mürekkep Garibaldi nâmına*" olan komite "*Osmanlı pasaportları ve akçaları tedârik ve i'tâ ile 'alenen isyân ve ihtilâl-i dâhili tertip ve teşkîl etmektedirler*" (BOA, HR. TO., 161/30, M. 1861, s. 1). Görüldüğü üzere Murat Paşa'yı takiple İslam'ı seçmiş Macarlı devrimcilerin 1860'lı yıllara gelindiğinde dahi Cüstinyani gibi genç devrimcilere bir bakıma rehberlik yaptığı, yaklaşık on sene önce öğrendikleri belli pratikleri, ihtida etmek de buna dâhil, yeni nesillere aktardığı arşiv belgelerine yansımaktadır.

Baba Hüseyin ve Oğul Hüseyin arasındaki ilişkinin içtimaî tetkikinden sonra bunu daha geniş tarihsel bağlamlara yerleştirmek yazının başında ortaya koyduğumuz metodolojik açıklamalara göre gereklidir. 1849'da Osmanlı'ya sığınanların, faaliyet gösterdikleri ihtilalci çizgide belli bir emsâl oluşturmaları kendine mahsus bir hadise değildir. Bunu o dönemin Avrupa'da faaliyet gösteren başka devrimci hareketlerde de tanık olunan bir olgu olarak saptamak Osmanlı tarihinin bir sayfasını Orta Avrupa tarihine -eşit bir düzlemde- entegre etme imkanı sunar. Tıpkı Macaristan'da olduğu gibi İtalyan yarımadasında da Halkların Baharı doludizgin yaşanmış ve fakat benzer şekilde Habsburg ve Bourbon orduları karşısında ezilmiştir. Bugünkü İtalyan ulus devletinin dört kurucu babasından biri olarak resmedilen Giuseppe Mazzini'nin üyesi olduğu bir triumvirlik Roma'da uzun zamandır özlenen cumhuriyeti 1849'da deruhte etmiştir. Garibaldi'nin buradaki destanlaşmış, fakat umarsız, direnişi herhalde birçok kişiye György Klapka'nın Macar devrimin son kalesini nasıl savunduğunu kolaylıkla anımsatabilir. Kuzey İtalya'da Daniele Manin'in başarısızlıkla sonuçlanan ihtilâlci girişimi de bu bağlamda tipik bir başka örnek teşkil eder. Benzer kaderi paylaşan İtalyan ve Macar devrimcilerinin sürgündeki *post mortem* mücadeleleri yine benzer şekilde yeraltına kaymak durumunda kalmıştır. İşte 1860 senesine geldiğimizde bugünkü İtalyan siyasi haritasını büyük oranda meydana getirecek olan siyasi önderliğe asıl rengini veren yine Garibaldi gibi kırk sekizlerin önderliğinden başkası değildi. Binler Seferi'nin gönüllüleri on küsür sene evvel başarısız olmuş liderlerinin yönlendirmesine rıza göstermekte bir mahzur görmemiş, çoğunlukla İtalya'nın kuzeyinden devşirilen genç nesillerden mürekkepti (Trevelyan, 1919, s. 218). Hatta denebilir ki sadece güneydeki mücadelelerde değil, ülkenin orta kısımlarında cereyan eden askeri olaylar da hiç olmadığı kadar vatansever gençlere bağlıydı (Grew, 1963, s. 375). Kısacası, bugünkü İtalya'nın 1848'in başarısız önderlerinin on sene kadar sonraki liderliğini kabul eden genç jenerasyonun omzunda yükseldiğini söylemek bir abartı olmasa gerek. Dolayısıyla Antal Şınayder ve Cüstinyani arasındaki baba-oğul ilişkisinin Orta Avrupa tarihinde gözlemlenen benzer bir fenomen ile iç içe geçmiş olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz. Bu basit bir benzerlik olarak geçilecek bir ilişki de değildir. Macar ve İtalyan devrimcilerinin dayanışmasını mümkün kılan şey Viyana'da kurulup Prens Metternich ile özdeşleşmiş olan Avrupa düzeninin, Avusturya'nın muhalefetine rağmen, 1860 ve 1870 yılları arasındaki on yılda önemli revizyonlara maruz kalışıydı (Ülman, 1973, s. 25). Cüstinyani de bu dayanışmanın bir sonucu olarak Avusturya ordusundaki görevinden firar edip İtalya devrimcilerinin faaliyetlerine katılmış ve sergüzeşti Osmanlı topraklarına kadar sarkmıştı. İşte bu ulusötesi etkileşimleri doğru olarak anlamlandırabilmek ülkelerinin Habsburglara karşı özgürleşmesini amaçlayan İtalya ve Macaristan'daki genç ve tecrübeli nesiller arasındaki ilişkiyi anlamaktan geçecektir. Toparlayacak olursak, Baba Hüseyin ve Oğul Hüseyin bahsinde elde ettiğimiz bulgulara göre 1849'da Osmanlı'ya sığınan ve ihtida etmiş kimi Macar mültecilerinin 1860'lı yıllara gelindiğinde bazı devrimci faaliyetleri sürdürdüğü bellidir. Buna benzer durumlar dönemin kimi Avrupa ihtilâlcilerinde de gözlemlenir. Dolayısıyla 1860'lı yılların başında dahi Osmanlı bürokrasisi 1849'un devamı niteliğindeki benzer siyasî nitelikli göçler ile meşgul olmaya devam etmiştir. Bu yeni göçlerin detayını sorgulamak bu yazının kapsamının dışında kalır. Her ne kadar Avusturya hariciyesi "*gerek Der-saâdetde dolaşan ve gerek Evropa'dan her gün vapurlar ile gelmekte olan serseri makûleleri*" diyerek geniş bir kitleden bahsetse de bunlar hakkında etraflı malumattan yoksunuz (BOA, HR. TO., 161/30, M. 1861, s. 1). Dolayısıyla Cüstinyani'nin temsil ettiği ikinci jenerasyonun göçlerini ya da devrimci faaliyetlerini bir "ikinci dalga" olarak tanımlamaya yetecek niteliğin varlığı şimdilik dikkatle yaklaşılması gereken bir yargıdır. Kaç kişi olduğundan bağımsız olarak, ikincilerin gelişi birincilerin faaliyetleri sayesinde kolaylaşmıştır denilebilir. Ve Cüstinyani gibi sonradan gelenlerin birçok yönden Hüseyin Bey gibi hemen hemen on sene önce gelenlerden etkilendiği, onların devrimci pratiklerini takip ettikleri, onların

yönlendirmesini kabul ettikleri, onların yardımlarından istifade ettikleri söylenebilir. Ve son olarak, bu iki nesil arasındaki ilişkinin daha geniş coğrafyalarda gözlemlendiğini iddia edebiliriz.¹¹

4. Sonuç

Avrupa'yı kasıp kavuran 1848 ihtilâllerinin Osmanlı'ya etkilerinden biri de Macaristan'daki bağımsızlık savaşının bastırılmasından sonra Türkiye topraklarına sığınan binlerce Macar-Leh mültecinin akını oldu. Mülteciler hakkında var olan çalışmaların meseleyi ele alış biçimlerinde tarih metodolojisi bakımından büyük eksiklikler olduğu açıktır. Devlet-merkezilik, büyük insan anlatıları ve modernleşme teorisinin etkisi ile batı gözüyle şekillenen çalışmalar daha ziyade isimleri iyi bilinen ama sayıca azınlıkta olan devrim önderleriyle ilgilenmiştir. Hiyerarşinin biraz daha alt basamaklarında kalan ya da Murat Paşa ve onun takipçileri gibi ana akımın dışında kalan özneler büyük oranda ihmâl edilmiştir. Hiç şüphesiz ki daha az elit olan devrimcilerinin- ki bunların büyük kısmının mühtedilerden olduğu anlaşılıyor- sesleri bu zamana dek daha az duyulmuştur. Lajos Kossuth'un temsil ettiği üst kadronun 1851'de Osmanlı topraklarını terk etmesi ile mülteciler meselesinin kapandığını varsayan tarihçiler olmuştur. Böylece sırf Kossuth ve bir avuç Macar devrimci önderi Osmanlı topraklarını terk ettiği için mülteciler meselesini bitmiş saymak konuyu daha geniş ve kapsayıcı biçimlerde ele almaya mâni olmuştur. Yukarıda ortaya koyduğumuz ve merkezinde Antal Şınayder ve Şarl Cüstinyani'nin bulunduğu tarihsel kesit göstermektedir ki meseleyi daha geniş mekânsal ve zamansal bağlamlarda ele almak mümkündür. Burada öne sürdüğümüz yeni perspektiflerin ilk ve en önemli sonucu 1848'de başlayan ve 1851'de ihtilal önderlerinin serbest bırakılmasına değin sürdüğü varsayılan Macar-Leh mülteci sorununun, bu çalışmada görüleceği üzere özellikle Macar mültecileri ile ilintili olarak, başka şekillerde devam edip 1860-1861 yıllarında da Osmanlı'yı meşgul ettiğiidir. İlerleyen yıllarda "sorun"un sureti değişmiş olabilir ama siretindeki devamlılık su götürmez.

518

Aradan geçen yıllarda Şınayder gibi ihtida ederek Türkiye'de kalmayı tercih etmiş devrimciler Cüstinyani gibi yeni nesil Macar devrimcilerine akıl hocalığı yaparak devrimci ruhu yaşatmışlardır. Bu sadece Türkiye'ye sığınan Macar-Leh mültecileri için değil, esasen İtalya'daki devrimci hareketlerde de rastlanan bir eğilimdir. Cüstinyani'nin öyküsünü mümkün kılan şey de Avrupa'da diplomasinin kurallarını temelden değiştirecek İtalya ve Almanya ulus devletlerinin kurulduğu on dokuzuncu yüzyılın çok özel bir anıdır. Bütün bunlardan bakıldığında 1851 yılının bir son değil, yeni bir yolun başlangıcı saymak da pekâlâ mümkündür. Yine de lider azınlığın serbest kalıp Avrupa ve Amerika'ya göç etmesinden sonra geride kalanların 1860'lı yıllara sarkan devrimci faaliyetleri, üstlendikleri ikili yaşam, girdikleri ulusötesi ilişkiler ve miras bıraktıkları devrimci pratiklere dair bilinenler fazlasıyla mevzidir. Macar kökenli iki devrimcinin aralarındaki münasebetlerden yola çıkarak baba ve oğul metaforu üzerinden temsil etmeye çalıştığımız ihtidanın ve ilticanın iki neslinin gösterdiklerinden hareketle ikinci dalga göçmenlerin Osmanlı'ya sığınışını genel bir olgu olarak takdim etmek ilk bakışta zorlama görünebilir. Yine de yirmili yaşlarının başlarında olup Avusturya ordusundan firar etmiş, İtalya ve Osmanlı'da bulunan kimi devrimcilerle temas kurup onların yardımını sağlamış ve sonrasında da Osmanlı topraklarına iltica edip İslam'ı seçmiş en az bir devrimcinin var olduğu arşiv kayıtlarında sabittir. Bu çalışmada da vurgulanmaya çalışılan tam olarak budur. En azından literatürde daha önce pek dikkat çekilmemiş bir ilişkiyi bir tez olarak değil bir hipotez olarak sunmak, araştırmacıların ilgisini çekmek istedik. Bu konuda yeterli bilgimizin olmayışı dahi başarısız Macar Bağımsızlık Savaşı akabinde Osmanlı'ya göç etmiş mültecilerin

¹¹ Karaömerlioğlu, A. "1968 As a Derivation of Its 'Transnational' Generation: Towards a Global Interpretation". Yayınlanmamış Metin. Belki de bugün 48'lilerin isimlerinin iyi bilinmesine karşın Cüstinyani gibilerinin az bilinmesi de bu iki nesil arasında iktidar ilişkisinde aramak gereklidir.

1850'ler ve 60'lardaki durumlarının ve uluötesi bağlantılarının geçmişte yeterince ele alınmamasındandır. Hiç şüphesiz ki Şarl Cüstinyani gibi isimler sayılabilecek, tarih yazımında bir kenara itilmiş olan daha alt kademedeki devrimcilerin hikâyeleri diriltilmelidir, çünkü, tarih yazımında yabancılaştırılan öznelerin seslerini geri getirmenin önemli politik sonuçları bulunmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı] (BOA)

Sadaret Müteferrik Evrakı (A. M.)

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A. MKT. UM.)

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A. MKT. NZD.)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR. MKT.)

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO)

Hariciye Nezareti Siyasî (HR. SYS.)

BOA, A.M.: 25/46.

BOA, HR. MKT.: 386/73, 386/72, 386/73.

BOA, HR. TO.: 161/30.

BOA, A.MKT.NZD.: 197/94, 207/18, 368/72.

BOA, A. MKT.UM.: 468/23.

BOA, HR. SYS.: 1798/16.

Araştırma Eserler

Ahmed Refik. (1925). Mülteciler meselesine dâir Fuat Efendi'nin Çar Birinci Nikola ile mülakatı. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 15(12), 361-386.

Ahmed Refik. (1926). *Türkiye'de mülteciler meselesi: Macar ve Leh mültecileri 1849-1851*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire.

Csorba, G. (2013). İstanbullu Macarların tarihine dair bir kaynak "Macar nüfus kütüğü". *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 2(24), 101-115.

Csorba, G. (2002). *Macar mültecileri*. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (Ed.), *Türkler* (Cilt. 12) (s. 805-812) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Csorba, G. ve Sudár, B. (2020). *İstanbul'da Macar bir sahaf: Dániel Szilágyi*. Rifat Bali (Ed.), *Türkiye'de Kitap Koleksiyonerleri ve Sahaflar II* (s. 140-166) içinde. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Deringil, S. (2012). *Conversion and apostasy in the late Ottoman Empire*. Manhattan, NY: Cambridge University Press.

Grew, R. (1963). *A sterner plan for Italian unity: The Italian National Society in the risorgimento*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gümüş, M. (2020) *Osmanlı Devleti'nin yabancı uzmanları istihdam politikaları: Killet-i Ricale/Memûrine çare arayışları*. Murat Haniççe ve Yunus Emre Tekinsoy (Ed.), *Osmanlı Devleti Hizmetinde Yabancılar* (s. 27-66) içinde. İstanbul: Selenge Yayınları.

Hajnal, I. (1927). *A Kossuth-emigráció törökországban*. Budapeşte, Macaristan: Magyar Történelmi Társulat.

Hermann, R. (2003). *Lajos Kossuth ve 1848-49 yıllarında Macar Özgürlük Savaşı*. Y. Gülen (Çev.). Budapeşte, Macaristan: Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları.

Hermann, R., Joó, A., Mészáros, K., ve Seres, I. (2010). *Türkiye'de kendilerine sığınma hakkı tanınan Macar mültecilerinin özyaşamlarından özetler*. Y. Gülen (Çev.). Budapeşte, Macaristan: Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları.

Hutter, J. (2018). *Avrupa'dan hilalin gölgesine sığınanlar: 1850 bir mültecinin hatıratından*. B. Nazır (Yay. Haz.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş. Yayınları).

Latka, J. (1987). *Lehistan'dan gelen şehit: Mustafa Celaleddin Paşa*. İstanbul: Boyut Yayınevi.

Karaömerlioğlu, A. *1968 as a derivation of its "transnational" generation: Towards a global interpretation*. Yayınlanmamış Metin.

- Karpat, K. (2002). *Kossuth in Turkey: The impact of Hungarian refugees in the Ottoman Empire 1849-1851*. Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays (s. 169-184) içinde. Leiden, Hollanda: Brill.
- Kirişçiöğlü, İ. (2022, Mayıs). *Estrangement from historiography by conversion: The other Hungarian 48ers*. 36th Annual Conference of the Hungarian Studies Association of Canada (HSAC)'da sunulan bildiri.
- Kirişçiöğlü, İ. (2019, Eylül). *A historiographical perspective on migration flows within Europe in the twentieth century: An institutional analysis*. Neuchâtel Graduate Conference of Migration and Mobility Studies 2019'da sunulan bildiri, University of Neuchâtel, İsviçre.
- Kovács, N. (2016). Hungarian Turkophiles in 19th century Istanbul and their bequests in the library of the Hungarian Academy of Sciences, Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan (Ed.). *Osmanlı İstanbul'u IV: IV. Uluslararası Osmanlı sempozyumu bildirileri, 20-22 Mayıs 2016* (s. 453-472) içinde. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Kurat, Y. (1967). Osmanlı İmparatorluğu ve 1849 Macar mülteciler meselesi. *VI. Türk Tarih Kongresi: Kongreye sunulan bildiriler: 20-26 Ekim 1961* (s. 451-459) içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmed Galib. (1909). "Leh ve Macar mültecilerine ait vesâik". *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 40, 9 Temmuz [22 C 1327], 4-5.
- Nazır, B. (2016). *Osmanlı'ya sığınanlar: Macar ve Polonyalı mülteciler*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Onaran, B. (2018). *Padişahı devirmek: Osmanlı ıslahat çağında düzen ve muhalefet: Kuleli (1859), Meslek (1867)*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (1989). Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî reformlar ve Polonyalı mülteci subaylar. *Askerî Tarih Bülteni*, 27, 15-21.
- Özbek, N. (2005). Philanthropic activity, Ottoman patriotism, and the Hamidian Regime, 1876-1909. *International Journal of Middle East Studies*, 37(1), 59-81.
- Saydam, A. (1997). Osmanlıların siyasî ilticalara bakışı ya da 1849 Macar- Leh mülteciler meselesi. *Bellekten*, LXI (231), 339-385.
- Trevelyan, G. M. (1919). *Garibaldi and the thousand (May 1860)* (8 bs.). London, Birleşik Krallık: Longmans, Green, and Co.
- Ülman, H. (1972). *Birinci Dünya Savaşı'na giden yol (ve savaş)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Zsuzsa, K. (1968). Lajos Kossuth'un Türkçe grameri. *XI. Türk dil kurultayında okunan bilimsel bildiriler: 1966* (s. 159-164) içinde. Ankara: Türk Dil Kurumu.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Hungary's plea for freedom, the longest lasting among the Revolutions of 1848 that swept across Europe, was forcibly crushed by the armies of Tsarist Russia and the House of Austria in August 1849. Consequently, thousands of refugees fled to the Ottoman Empire, which granted them the right to asylum. The period in exile was a catalyst that deepened the differences of opinion among the revolutionaries. Polish General Józef Bem was bitterly criticized by Lajos Kossuth when he announced his conversion to Islam, along with his followers. A great deal of scholarly attention is concentrated on the Kossuth group, though they were less in number. For many, the departure of the upper echelon from Turkey, which had been gradually released until 1851, marked the end of an era in the history of the Ottoman Empire. Evidence from the Ottoman Archives suggests that the question that was supposed to be solved in 1851 continued in different forms even later. This study aims to suggest that the Hungarian and Polish refugees question of 1849 is not a historical page that was relevant only between 1848 and 1851, yet it had long-term implications. For this, we should focus more on the refugees and converts who were kept out of the mainstream.

Methodology

Motivated by great man narratives, existing studies in the literature usually prefer giving voice to the non-Muslim leaders of the Hungarian emigration of 1848-1849 through ignoring the rest, such as the Muslim converts, in spite of their unassailable presence. A plethora of writings on the refugees are directly about the 'undisputed' leader of the Magyar national cause to the extent that the emigration after the failure is sometimes even labeled as "Kossuth emigration" as a whole without representing those who refused to follow him. This selective depiction, with all political implications, eliminates contingent discursive variations in a certain historical moment by way of silencing the national leader's opponents. This article aims to restore alternative discourses that fall into oblivion vis-à-vis the nationalist narratives. To outgrow Eurocentric history writing different geo-cultural settings are treated as co-temporal domains in interaction with the same global transformations. Adopting a transnational perspective paves the way for the possibility to go beyond the Rankenian legacy of nation-state paradigms in favor of revealing the reciprocal impacts of different societies on each other during their nation-state formation processes.

Two Generations of Conversion and Refuge

In the spring of 1861 a young revolutionary of Hungarian origin, Charles Justinian, took refuge in the Ottoman governor's house in Rusçuk (Bulgaria) while running away from the Austrian agents. His suspicious situation immediately started to be questioned by

the Ottoman authorities. Accordingly, he turned out to be a part of a revolutionary committee that had strong ties with the Italian revolutionary, Giuseppe Garibaldi. Antal Schneider was the contact person of the committee in Istanbul. Justinian was accommodated in Schneider's house during his stay in Istanbul till leaving for a secret mission in the Balkans. In fact, he was the person whom Justinian sought out as soon as he arrived in Istanbul from Naples. Schneider was one of the Hungarian refugees who sought asylum in the Ottoman Empire after the unsuccessful Hungarian War of Independence of 1848-1849. Following the footprints of Murat Pasha (General Bem), he converted to Islam and changed his name to Hüseyin in the Balkans. Justinian, on the other hand, was a lieutenant in his early 20s when he met with Schneider after taking part in the revolutionary cause of Garibaldi against the Bourbon army in the south of Italy. Just like Schneider, Justinian also adopted the name of Hüseyin and converted to Islam in the capital city of the empire. Schneider was a spiritual guide for him, "a father", according to his interrogation protocols. Departing from this patriarchal relationship, we discuss in the paper how two generations of conversion and refuge played out in terms of ideological socialization, political action, logistics of transnational cooperation, organizational hierarchy, and revolutionary strategies invented during the turbulent years of the mid-century.

Conclusion

An immediate consequence of the perspective put forward in this paper is that the Hungarian-Polish refugees problem had much longer and wider implications than it has traditionally been assumed, especially in relation to the political developments in Europe at the beginning of the 1860s when Italian and German nation-states were on the air. Those Hungarian 48ers who had converted to Islam and preferred to remain in Turkey around a decade ago, represented by Schneider in this case, mentored a new generation of revolutionaries, such as Justinian, in line with certain transnational interactions in the Italian peninsula. The intricate relationship between two generations is not only a Hungarian phenomenon, it is rather a case in point from the larger point of view. The story in which Hüseyin the father and Hüseyin the son are involved has the potential to help historians of the nineteenth century integrate Ottoman history into the history of Europe without addressing any cultural prejudices. The limitation of the paper is its dubious ability to represent a phenomenon by depending on a highly particular case.

Sosyolojik Düşünme, Sosyolojik Düşünce ve Sosyolog İlişkisi Üzerine Bir Deneme

An Essay on Sociological Thinking, Sociological Thought and the Relationship of a Sociologist

Hümeyra SÖNMEZ^a , İlyas SUCU^b

ÖZ	ABSTRACT
<p>Sosyolojiyi bir bilim olarak insan ve toplumla ilgili diğer bilim dallarından ayıran sadece sosyolojinin kendi inceleme nesnesinin farklılığı ve yöntemi değildir. Aynı zamanda toplumsal olay ve olguları "sosyolojik düşünme" dediğimiz bir zihinsel çerçeve içerisinde ele alırızdır. Bu çalışmada sosyolojik düşünmenin, çok nedenlilik, bütünsellik, disiplinlerarasılık, özdüşünümsellik, tarihi kavrayış gibi birden çok özelliğiyle birlikte sosyoloğu, rastgele düşünmekten farklılaştırılan yönü ele alınmaktadır. Bu sayede sosyolog, sosyal yapıların dış yüzeyinin ötesini görmeye ve sosyal olay ve olguları daha geniş bir perspektiften ele almaya başlar. Sosyolojik düşünme, sosyoloğa dünyayı anlama ve değerlendirme hususunda önemli bir zihinsel çerçeve sunar. Bu zihinsel çerçeve ya da sosyolojik tahayyülü sosyolog, sosyolojik düşünce geleneğiyle kurmuş olduğu irtibatla edinir. Sosyolojik düşünce geleneği, sosyologların toplumla ilgili sistemli bilgilerinin toplamı olarak bir sosyolojik fikirler bütünüdür. Sosyolog, bu düşünce geleneğiyle toplum arasında yer alır. Bir taraftan bu gelenek ve düşünme biçimiyle sosyolojik bilgiyi üretir, diğer taraftan da hem sosyolojik geleneği hem de sosyolojik tahayyülü besler, zenginleştirir. Bu çalışma, sosyoloğun kendi düşünce geleneği ve düşünme biçimi ile ilişkisini sorgulamaktadır. Çalışmada öncelikle sosyolojik düşünmenin neliği tartışılacak ve bu düşünmenin özellikleri tespit edilecektir. Peşi sıra ise sosyoloğun düşünce geleneğiyle irtibatı, kendi konumu ve sosyolojik düşünmeyi nasıl edindiği ele alınacaktır.</p>	<p>It is not only the difference and method of sociology's own object that distinguishes sociology as a science from other sciences related to human and society. At the same time, it is the handling of social events and phenomena in a mental framework that we call "sociological thinking". In this study, the aspect of sociological thinking that differentiates the sociologist from random thinking, together with its multiple features such as multi-causality, holism, interdisciplinarity, self-reflexivity, historical understanding, is discussed. In this way, the sociologist begins to see beyond the outer surface of social structures and to consider social events and phenomena from a broader perspective. Sociological thinking offers the sociologist an important mental framework for understanding and evaluating the world. The sociologist acquires this mental framework, or sociological imagination, through the connection he has established with the sociological tradition of thought. The sociological tradition of thought is a set of sociological ideas as the sum of systematic knowledge of sociologists about society. The sociologist stands between this tradition of thought and society. On the one hand, it produces sociological knowledge with this tradition and way of thinking, on the other hand, it nourishes and enriches both the sociological tradition and the sociological imagination. This study questions the relationship of the sociologist with own tradition of thought and way of thinking. In the study, first of all, the nature of sociological thought will be discussed and the characteristics of this thought will be determined. Then, the contact of the sociologist with the tradition of thought, his/her own position and how he acquired sociological thinking will be discussed.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Sosyoloji, Sosyolojik Düşünme, Sosyolojik Düşünce, Sosyolog, Toplum</p>	<p>Keywords</p> <p>Sociology, Sociological Thinking, Sociological Thought, Sociologist, Society</p>

^a Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Email: humeyras-52@hotmail.com

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Email: ilyas.sucu@omu.edu.tr

1. Giriş

Sosyoloji, ferdin kendisiyle, bir diğeriyle, içinde hayatı deneyimlediği insan birlikteliğiyle ve bir bütünlük olarak bu insan birlikteliklerinin birbirleriyle olan etkileşimini konu edinen bir bilimdir. Diğer bir deyişle kendimiz ve içinde bulunduğumuz toplumsal bağlamlar hakkındaki sistemli bilgilerimizin bütünüdür. Bu haliyle de bizlere yol gösterici bir disiplindir. İnsanların kendileri üzerine düşünceleri insanlık tarihiyle eş olsa da sosyoloji, ancak 19. yüzyılda sistemli bir bilgi haline gelmiştir. Auguste Comte'un adını verdiği sosyoloji, “toplumsal etkileşimin ve genel olarak insan toplumlarının doğası hakkındaki daha geniş bir dizi sorunla” (Giddens, 2013, s. 63) ilgilenerek günümüze kadar bir bilim olarak varlığını sürdürmüştür. Batı Avrupa’da 16. yüzyıl ve sonrasında yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümler düşün adamlarını toplum üzerine sorgulamaya ve düşünmeye sevk etmiş, bu da sosyolojiyi bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkarmıştır. Sosyoloji ortaya çıkış koşulu itibarıyla toplumsal düzen ve ilerleme sorunu üzerinde durmuş olsa da en genel ifade ile toplumun tümünü anlama çabası içerisinde olmuştur. Başından itibaren sosyolojinin bir bilim olarak görülmesi, toplumu belirli bir disiplin içinde anlamaya çalışmasından kaynaklanır. Bu disiplin içerisinde sosyolog, anlama ve açıklama çabasında olduğu insan birlikteliğinin bir ferdi olduğunu sürekli olarak akılda tutarak, yani toplumla ilişkisini ne tamamen iç içe ne de tamamen kendisinden soyutlayarak kurmaz. Aksine o belli bir entelektüel mesafeyi koruyarak sosyolojik bilgiyi üretir. Sosyolog, çalışma konusunu belirlemekten bilgi edinme yöntemine ve bulgularını yorumlama ve kavramsallaştırmasına değin tüm bu süreci kendi bilim disiplininin geleneği içerisinde sürdürür. “Sosyolojik düşünce geleneği” olarak da bildiğimiz bu sosyolojik birikim aynı zamanda sosyoloğa, “sosyolojik düşünme” yetisi de kazandıran, onu rastgele düşünmekten farklılaştıran bir imkân da bahşeder.

İnsan eylemleri, sosyal olay ve gerçekler her ne kadar değişken ve karmaşık bir yapıda olsalar da sosyolojik düşünmek bu eylem, olay ve gerçeklerin anlamını ve sistem içerisinde oynadığı rolleri açığa çıkarır, toplumsal pratiklerle ilişkisini kurar. Sosyolojik düşünmek başlıca sosyal olayları anlama ve ötesini görme faaliyetidir. Bugün dünyada olup bitenleri kavramak, olayların ardında yatan sebepler ile bu olayların muhtemel sonuçlarına ulaşmak için sosyolojik düşünmeyi bir araç olarak kullanmaktayız. Bu düşünme yeteneği insanın kendi yaşamının anlamını kavrayabilme, var olan veya olabilecek olayların izahını yapabilme, farklı toplumsal yapı ve koşulların etkileşimini değerlendirmeyi mümkün kılar. Bu alışkanlığı kazanmak, çeşitli olgular arasında ilişkiler kurabilmemize olanak tanır ve yeni anlamalara ve açıklamalara bizi ulaştırır. Sosyolojik düşünme, sosyoloğa dünyayı anlama ve değerlendirme hususunda önemli bir zihinsel çerçeve sunar. Bu zihinsel çerçeve ya da sosyolojik tahayyülü sosyolog, sosyolojik düşünce geleneğiyle kurmuş olduğu irtibatla edinir. Fakat sosyolog aynı zamanda hem sosyolojik geleneği hem de sosyolojik tahayyülü besler, zenginleştirir. Bu makalede de sosyoloğun en ayırt edici vasfı olan sosyolojik düşünmenin neliği üzerinde durulacak ve bu düşünme biçiminin özellikleri tespit edilerek tartışılacaktır.

2. Sosyolojik Düşünmek Nedir?

Sosyoloji, insanın içinde yer aldığı insan birlikteliği üzerine düşünme ve söz söylemenin, diğer bir deyişle “kendisi üzerine düşünme”sinin bilimidir. Toplumsal hayatın ilkeleri, yasaları ve düzeni üzerine yapılan bu düşünme ve incelemenin kökeni, derin ve gelişmiş bir düşünce tarihine kadar uzanır. Antik Yunan’da Herakleitos, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar toplumun yapısına ilişkin sorgulamalarda bulunan ilk düşünürler olarak kabul edilirler. Sonraları ise, Cicero, Saint Augustinus, Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli, Jean-Jacques Rousseau, John Locke, Baruch Spinoza ve diğerlerinin yaşadıkları çağı, toplum-siyaset ilişkisi içerisinde inceledikleri görülür. 19.

yüzyıla gelindiğinde ise tüm bu felsefi düşünce geleneğine yaslanan Saint Simon, Auguste Comte, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber gibi isimler, toplum düşüncesini sistematik bir şekilde ele alarak sosyoloji bilimini oluşturacaklar ve bu bilimin Kıta Avrupa'sındaki ilk kurucuları olacaklardır.¹ Düşünce tarihine bakıldığında zengin bir ekonomik, politik ve tarihsel perspektif içinde *toplum* düşüncesinden bahsedildiği görülmektedir.² Fakat “bağımsız akademik bir disiplin olarak “sosyolojik düşünceler tarihi” çok kısa bir geçmişe sahiptir” (Slattery, 2015, s. 12). 19. yüzyılın toplumsal, siyasal, ekonomik ve düşünsel alanlardaki köklü değişimlerinin ardı sıra bilimlerin içerisinde sorgulama ve arayış, sosyolojinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu yüzyıldaki düşünürler insanların geçmişini, şimdiki zamanını ve geleceğini bir çeşit kehanet yoluyla anlamayı arzulamış, insanın ve toplumların bir sentezini yapmak, felsefi antropolojisini oluşturmak istemişlerdir (Mendras, 2008, s. 11). Sosyologlar, toplumu oluşturan şeyin ne olduğu sorusuna yanıt ararken, tarihsel değişimin toplum üzerindeki etkilerini ve toplum-birey ilişkisini anlama ve açıklama girişimlerinde bulunmuşlardır.

“Sosyolojik düşünme nedir?” sorusunu yanıtlayabilmek için öncelikle sosyolojinin ne olduğu ve hangi koşullar altında bir bilim olarak ortaya çıktığı sorularını yanıtlamak gerekir. Etimolojik kökenine bakıldığında dilimize kelime anlamı “toplumbilim” olarak geçen sosyoloji (sociology), Latince eş, arkadaş, birliktelik anlamına gelen “socius” ve Yunanca bilim, akıl anlamına gelen “logos” sözcüklerinin bir araya getirilmesinden oluşmuştur (Marshall, 1999, s. 680). Sosyologlar, bilim anlayışlarındaki farklılıktan dolayı çeşitli sosyoloji tanımları yapmışlardır. Durkheim’e göre sosyoloji, “toplumsal olgu ve olayların bilimi” iken, Weber’e göre “toplumsal eylemi inceleyen bir bilim”dir; Simmel ise, sosyolojiyi “insan ilişkilerini inceleyen bilim dalı” olarak tanımlamaya gitmiştir. Sosyoloji tanımının onu diğer sosyal bilimlerden ayırması gerektiği vurgusu yapan Fichter’e göre “sosyoloji, insan birlikteliği gerçeği üzerinde” (2016, s. 3) odaklanmasının yanı sıra toplumda var olan sosyal etkileşimlerin “örüntüleşmiş düzenlilikleriyle” ilgilenir. Bu bağlamda Fichter, insan birlikteliğine katkıda bulunan her şeyi sosyolojik olarak nitelendirmektedir. Genel bir ifadeyle sosyoloji, “insanın, toplum yaşamının, insan grupları ile toplumlarının bilimsel incelemesi” (Giddens, 2013, s. 38) şeklinde tanımlanabilir. Sosyologlar tarafından farklı tanımlar yapılmış olsa da görüldüğü üzere sosyolojinin öncelikli uğraşının, bir toplumdaki insan eylemlerinin sistematigi üzerine olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Hemen her bilimin kurulmasının özünde yer alan temel itici faktörlerden biri de insan ve toplumun ihtiyaçlarıdır. 16. yüzyıl ve sonrasında Batı Avrupa’da yaşanan toplumsal değişim, toplum/topluluk kavramlarına odaklanmanın, bir arada yaşamının getirdiği sorunsallar üzerine sistematik şekilde düşünmenin yolunu açmış ve bu gelişmeler 19. yüzyılda yeni bir bilimin yani sosyolojinin kurulmasının belirleyici nedenlerinden biri haline gelmiştir. Topluma dair düşünceler birikimini felsefe tarihi içinde görmek elbette mümkündür. Ancak bu yüzyılda özellikle Batı Avrupa’nın toplumsal yapısında gerçekleşen köklü ve ani değişimler sosyolojinin bir ihtiyaç olarak doğmasına neden olmuştur. Bu özelliğiyle Avrupa özelinde insanoğlu, sosyoloji bilimini oluşturarak, toplumsal düzensizlikleri, çatışma ve çelişkileri çözebilme yönünde bilim tarihi açısından önemli tarihsel bir adım atmıştır (Topses, 2010, s. 16-17). Sosyolojinin ortaya çıkışına dair genel kabul ise, Avrupa’da

¹ Burada kastımız kendi üzerine düşünmeyi veya toplum fikrinin gelişimini sadece Avrupa’yla sınırlandırarak Batı merkezli bir açıklamaya varmak değil, modern bir bilim olarak sosyolojinin oluşmasında kendi tarihsel tecrübesine atıfta bulunmaktır.

² Toplum düşüncesinin gelişiminde *Politika ve Medinetü'l Fâzıla* gibi siyaset felsefesi içerisinde konumlandıracağımız klasik dönem örnekler zikredileceği gibi *Mukaddime* gibi bizzat sosyoloji disiplinine temel teşkil edecek bir zemin-metin de zikredilebilir. Fakat 18. yüzyılda toplum fikrinin gelişimi ve ele alınışı biçimi, sosyolojinin bir bilim olarak gelişiminde oldukça önemlidir. Bu konuda kısa bir özet ve kaynakça için bkz.: Ünsaldı, ve Geçgin, 2013, s. 27-52.

özellikle İngiltere ve Fransa merkezli oluşan yeni üretim güçlerinin ve buna bağlı olarak gelişme gösteren üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı toplumsal yapı sorunlarıdır. Akıllı, bilimi ve ulus-devlet yapılanmasını öne çıkaran Aydınlanma felsefesinin gelişimi, yeni bir üretim tarzının ve ilişkisinin belirleyicisi olan Endüstri Devrimi ve bu gelişmelerin siyasal alandaki karşılığı olarak yaşanan 1789 Fransız Devrimi ile tüm bu tarihsel koşullar içerisinde gerçekleşen toplumsal gelişmeler ve karşılıklı etkileşim süreciyle yakından ilgilidir. Diğer taraftan Sezer'in de belirttiği gibi (2015, s. 23) sosyolojinin 19. yüzyılda ortaya çıkışının kökeninde yer alan diğer bir mesele, Batı'nın dünya egemenliğinin sahipliğini ele geçirmesi ve zaman zaman da kendi iç sorunları nedeniyle çöküşün sınırına gelmiş olmasıdır. Batı'nın içinde bulunduğu bu iki olay, sosyolojinin ortaya çıkışının nedenlerini ve gelişimini anlamamızda yardımcıdır. Sosyolojinin bu yüzyılda art arda meydana gelen toplumsal, siyasal ve kültürel değişimlere özellikle de Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi ve kentleşmenin beraberinde getirdiği toplumsal bozulmalara muhafazakâr bir tepki olarak ortaya çıktığını söylemek de mümkündür (Turner, 2014, s. 433). Sosyolojinin "anomi, yabancılaşıma, otorite, cemaat" vd. gibi anahtar kavramları, kentleşme ve endüstrileşme süreci boyunca toplumları anlamak ve yorumlamak üzerine oluşturulur. Disipline adını veren 19. yüzyıl erken dönem Fransız düşünürü Auguste Comte, sosyolojiyi bir ilerleme öğretisi, bilimlere hizmet eden "teolojinin sekülerleşmiş ardılı" olarak ele alır (Berger, 2018, s. 18). Comte'un "sosyal fizik" yerine yeni bir terim olan "sosyoloji"yi kullanmasının temelinde muhafazakâr bir tutumun yer aldığı da söylenebilir. Yine Comte sonrası sosyolojinin kurucu isimlerinden Emile Durkheim ise bu yüzyılda "toplumsal olgu"larla açıkladığı ve pozitivistliğe dayandırdığı sosyoloji biliminin, üniversitelerde yer alan akademik bir disiplin olması yönünde çaba harcar. Sosyolojinin bilim statüsü kazanabilmesi ve üniversitelere yerleşmesi için pozitivist paradigmayı temel alması ise, zorunluluk olarak karşımıza çıkar (Dikeçligil, 2017, s. 10). Bu bağlamda kurucu sosyologlar, Avrupa'da 16. yüzyıl ve sonrasında yaşanan köklü toplumsal dönüşümlerin 19. yüzyıldaki toplumsal görünümünü anlamak ve doğa bilimlerinin ulaştığı yasalara toplum bilimlerinde de ulaşabileceğini varsayarak, sosyal gerçekliğin somut bilgisine ulaşmak amacıyla sosyolojiye ihtiyaç duymuşlardır. Sosyolojinin ilk zamanlarına bakıldığında toplumsal düzenin inşasını sağlama, evrensel yasalara ulaşma gibi çabalar mevcuttur. Diğer bir deyişle bu yüzyılda sosyoloji, "sosyal dünyanın ampirik incelemesi" (Kızılcılık, 2008, s. 56) olarak var olur. İnsan doğası karmaşık bir yapıya sahip haldeyken toplumda olup bitenleri anlama ve açıklama görevi, toplumun bilimini gerekli kılmış, bununla birlikte sosyal olayları kendi içinde ve kendileri için incelemenin önemini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

İnsan, toplumun ve tarihin bir ürünü olması bakımından içinde bulunduğu, yer edindiği toplumun biçimlenmesine katkıda bulunur. "Aynı anda hem içinde hem de dışında duran varlıklardan oluşan bir yapı" (Simmel, 2015, s. 40) olarak toplum, hem tarihsel soruşturmanın bir kategorisi (Swingewood, 2014, s. 21) hem de sosyolojinin inceleme alanının temel yapı taşıdır. Farklı şekillerde de olsa diğer sosyal bilim dalları da toplumu inceler. Ancak bu yüzyılda ortak konu olarak ele alınan olaylara öteki bilimlerin getirdiği açıklamalar yetersiz sayılmış ve bu olaylara yeni bir bilim, sosyoloji aracılığıyla yeni açıklamalar aranmış ve toplum olaylarının bütünlüğünün tüm karmaşıklığı içinde ancak sosyoloji aracılığıyla kavranabileceği savunulmuştur (Sezer, 2015, s. 32). Bu noktada sosyolojiye ihtiyaç duyulmasının, sosyolojinin bilim olarak ortaya çıkmasının ardındaki nedenlerden biri de toplumsal bağlamı incelemedeki yorum tarzıdır. Bu anlamda sosyoloji, bireylerin içinde yaşadıkları toplumdan ayrı düşünülmemeyeceğini savunur. Birey ve toplum arasındaki ilişkinin görünmeyen yanlarını vurgulamaya çalışır.

Sosyolojinin ortaya çıkışından itibaren bilim olarak kabul görmesi, sosyolojinin sağlamış olduğu bilimsellik ve oluşturduğu metodolojiden ileri gelir. Bu metodolojinin temelinde ise sosyolojik düşünmek yer alır. Sosyolojik düşünme, sosyolojik düşünce geleneğine (ya da mirasına/birikimine)

bağlı gelişen bir düşünme türüdür. Bu düşünce birikimi bize nasıl sosyolojik düşüneceğimizin cevabını ya da cevaplarını verir. Sosyoloji düşünmek, sosyal gerçeği anlama ve yorumlama hususunda sosyologlara yardımcı olur. Bu bağlamda “sosyolojik düşünme nedir?” sorusuna pek çok sosyoloğun birbirinden farklı fakat “birbirleriyle de konuşan” cevaplar verdiğini görürüz.³ Birey-toplum ilişkisini tarih ve biyografi ile birleştiren, sosyolojinin yöntemine katkıda bulunan C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün* eserinde mevcut toplumbilimin toplumsal hayatı tümüyle ele alıp anlamaya çalışmasının önemi üzerine vurgu yaparken *sosyolojik muhayyile* ile bireylerin içinde yaşadıkları dönemi anlayabileceklerini ifade eder. Bireyin hayatının ve toplumun tarihinin tam olarak kavranabilmesi için toplum ve bireyi birlikte ele almak gerektiğini ileri süren Mills, bu iki değişken arasındaki ilişkilerin önemini ortaya koymaktadır. Mills’e göre (1979, s. 14-15), dünyada meydana gelen olayların anlamına varmak ve toplumun içyapısındaki olguları kavramak için sosyolojik düşünmeye başvurulmalıdır. Sosyoloji, toplumsal hayatı tümüyle ele almakta ve anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Mills (1979, s. 27) *sosyolojik muhayyileyi*, kendi benliğimizdeki olguları toplumsal gerçeklikler tarafından doğru bir şekilde anlayabilmemize olanak tanıyan belirli bir anlayış ve değerlendirme biçimi olarak ifade eder. Sosyolojiye düşen görev ise “toplum yapısını görünür ve anlaşılır kılmak, bir bütün olarak incelemektir” (1979, s. 127). Çeşitli yapılar arasındaki bağlantıyı doğru anlamlandırabilmek toplumsal yapının önemini kavramış olmaktan geçmektedir. Bu durumu sağlayabilmek için toplumbilimsel düşün yeteneğini kazanmış olmak gerekir. Mills, toplumbilimsel düşüncenin temelinde “insanın kendi yaşamının anlamını kavrayabilmesi, geleceğini görebilmesi, bizzat kendisini de yaşadığı tarih dönemi içinde ele alması ve hayatta yararlanabileceği olanakların farkına varabilmesi için, farklı toplumsal koşul ve konumda yaşayan diğer insanların durumlarını da görebilmesi, bilmesi” gerektiği anlayışının olduğunu belirtir (Mills, 1979, s. 11). Toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olabilmek ise pek çok açıdan önemlidir. Toplumda bulunan sıradan insanlar birey ve toplum, bireyin kendisi ile dışındaki dünya, biyografi ile tarih arasındaki etkileşimleri anlayabilecek düşünsel yeteneğe sahip değildir. Bu nedenle karşılaştıkları sorunları ve güçlüklerin temelinde yer alan yapısal değişimleri görememekte, ele alıp değerlendirememektedirler. Bu açıdan toplumbilimsel düşün yeteneği günümüzde yaşanan olayları anlamamızda önemli rol oynar (Mills, 1979, s. 8).

Sosyolojinin anlamı ve işlevi üzerine önemli bir kaynak olan *Sosyolojik Düşünmek* adlı eserinde Zygmunt Bauman ise sosyolojiyi, “insan dünyası hakkında bir düşünme biçimi” (2015, s. 17) olarak tanımlar. Ona göre sosyoloji, “deneyimlerimizi yeniden değerlendirmeye, muhtemel yorumlarının daha birçoğunu keşfetmeye ve sonuçta şeylerin bugün oldukları gibi ya da bizim olduklarına inandığımız gibi oldukları konusunda daha eleştirel, daha az uzlaşmacı olmaya” (2015, s. 25) yönlendirirken aynı zamanda toplumu daha duyarlı hale de getirebilir. Sosyolojik düşünmek bu açıdan herhangi bir görüşün ya da yorumun kesinliğine dair inançları azaltmaya yardımcı olur. Sosyolojik düşünmenin kendi başına bir güç, “sabitlenme karşıtı bir güç” (Bauman, 2015, s. 25) olduğunu ifade eden Bauman, sabitlenmiş ve baskıcı dünyayı yeniden esneklettiğini, özgürlüğün sınırlarını ve pratikteki etkililiğini arttırdığını düşünür. Sosyolojik düşünmek ayrıca başka hayat tarzlarını anlamaya yardımcı da olabilir. Bauman’a göre hayatın bilinen taraflarının farklı bir biçimde yorumlanabileceğini göstermek sosyolojik düşünme ile mümkündür.

Sosyolojiyi bir tür “bilinç formu” olarak tanımlayan Peter L. Berger ise *Sosyolojiye Çağrı* eserinde, toplumun içindeki insanı ve insanın içindeki toplumu görmeyi sağlayan bakış açısı ile herkesi

³ Bu farklılaşmada ve cevapların ayrışmasında elbette ki sosyoloğun yaşadığı dönemin koşulları göz ardı edilemeyeceği gibi aynı zamanda sosyolojik düşüncenin birikimi de ihmal edilemez. Nihayetinde sosyolog hem yaşadığı tarihsel ve toplumsal bağlamı hem de kendinden önceki tüm açıklama biçimlerini dikkate almak zorundadır.

sosyoloji üzerine düşünmeye davet ederken, aynı zamanda da bu düşünme biçiminin kurallarını sunar. Berger'e göre sosyolojik düşünmek, sosyal yapıların dış yüzeyinin "ötesini görme" sürecidir (Berger, 2018, s. 46). Berger, disiplinin özgüllüğünü, en önemli çalışma konusunu içeren toplum kavramının anlamına ilişkin düşünme biçiminde oluştuğunu düşünür. O, gündelik hayata ilişkin bilinçte saklı olan sosyolojik düşünmenin en çok gelişme gösterebildiği alan olarak tarihsel koşullar, insanların öz bilincinde yaşamış olduğu sarsıntılar ve belirli bir kültürde yaşanan değişimler olarak kabul eder. Ona göre aynı duruma farklı yorumlar açısından bakabilme yeteneği, sosyolojik bilincin oluşturduğu bir özelliktir. Sosyolojik düşünmek, olayların ardındaki nedenleri görmemize yardımcı olurken aynı zamanda bize bir tür bilinç kazandırır. Berger'in ifadesiyle;

"Sosyoloji bize, insanın, onu oluşturan topluma göre var olduğunu ve kendi seçimi olarak bunun dışında bir şey olma çabasının oldukça zayıf, tereddütlü ve ancak nadiren tutkuyla bağlandığı bir şey olabileceğini göstermektedir. Sosyoloji, sosyal olarak verilen bütün kimliklerdeki ucu açık değişkenliği açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bizim anladığımız şekliyle sosyolojik perspektifin, insanları bütünüyle verilmiş sosyal kimlikleriyle bir gören bakış açılarıyla yaradılıştan gelen bir uyumsuzluğu vardır. Bunu başka bir şekilde ortaya koymak gerekirse, sosyoloğun gerçekleştirilen eylemin içinde var olan sahne yönetim mekanizmasının oldukça farkında olması gerekir. Herhangi bir rolün kostümleri içindeki aktörlerin ne türden akrobatik hareketlere kalkıştıklarını bilmelidir ve bu durum, onun "mış" gibi görünmelere ontolojik bir statü vermesini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu nedendir ki sosyolog, insanlara unvanlar veren her türlü kategoriyle sıkıntılar yaşamak durumunda kalır. Ontolojik içermelerle yüklü oldukları sürece bu tür unvanlar ne yaparsanız yapın içinde az veya çok kötülük taşıyacak birer "boş inanç" tecrübesine dönecektir. Sosyoloji, bizim "Zenci" dediğimiz bir kişinin aslında toplum tarafından o şekilde gösterildiğini ve bu gösterimin onun bu imajı karşılayacak bir şekle girme yönünde baskı yaratıcı olduğunu fakat aynı zamanda bu baskıların keyfi, eksik ve en önemlisi tersine çevirebilir olduğunu anlamamızı sağlar" (Berger, 2018, s. 191-192).

Sosyolojinin ele aldığı problemlerin başka kişilerce problem olarak görülmebileceğini ifade eden Berger, "sosyolojik problemin birtakım yetkililerin ve sosyal alanı yönetenlerin bakış açılarından neden bazı şeylerin 'yanlış gittiği'yle o kadar ilişkili olmayıp ilk etapta bütün bir sistemin nasıl işlediği, onun içindeki bileşenleri ve bütün bunların hangi araçlarla bir arada tutulduğuyla" (Berger, 2018, s. 52) ilgili olduğunu düşünmektedir. Sosyoloğun çözmek isteyeceği problemlerse sosyal duruma, sistemdeki değerlere ve eylem biçimlerini anlamaya dairdir.

Nihayetinde sosyolojik düşünme, diğer düşünme tarzlarından farklıdır. Bu bağlamda sosyolojik düşünme rastgele düşünmekten ayrı tutulmalıdır. Çünkü sosyolojiyle ilgilenmek, sıradan bilgi edinmenin ötesinde, şeyleri geniş bağlamıyla değerlendirme çabasını içerir. Sosyolojik düşünmek, yalnızca bireyi ilgilendirdiğini düşündüğümüz pek çok olayın ardında toplumsal sorunların yer aldığını görebilmemizi sağlar. Bizi gündelik hayatın sıradanlığından uzaklaştırırken yeni bir bakışla toplumun içindeki birey olan ben'i ve bir birey olarak toplumun içindeki ben'e ait ilişkiyi gözler önüne serer. Toplumun bireyi nasıl ve ne şekilde yönlendirdiği ile bireyin toplum içerisinde kendini gerçekleştirme arasındaki bağlantıyı incelemek, çözümlenmek ve yorumlamak sosyolojik düşünmenin bir unsuru olarak sosyolojiye düşmektedir (Giddens, 2013, s. 42). Bu bağlamda sosyolojik düşünmek, toplumsal gerçeği anlama ve yorumlama biçimidir. Bu düşünme biçimini öğrenmek ise, daha geniş bir perspektifle bakabilmektir; günümüzde belirsizliklerle kuşatılmış olan toplumda olup biteni anlamak, ancak sosyolojik düşünmeyle sağlanabilir (Giddens, 2011, s. 18).

3. Sosyolojik Düşünmenin Özellikleri

Sosyolojik düşünmenin nasıl bir düşünme biçimi olduğunu açıkladık. O halde sosyolojik düşünmenin özellikleri nelerdir? Diğer bir deyişle rastgele düşünmenin ötesinde bir düşünmeden söz ediyorsak, bu düşünme biçiminin nitelikleri neler olabilir?

Sosyoloji en başta toplumun bilimi olmakla birlikte o, incelemekte olduğu şeyler gibi, toplumsal ilişkilerde oluşmuştur (Game ve Metcalfe, 1999, s. 8). Öyleyse sosyolojinin diğer disiplinlerle belirli bir düşünce zemininde buluşması gerekir. Bunun sebebi ise, toplumu ve bireyi ele alan her disiplinin sosyolojinin de konusunu oluşturmasıdır. Sosyal konular hakkında yapılacak her bir inceleme, kullanılacak olan yöntemle dair bilimsel ilerleme kuramı gerektirir (Mills, 1979, s. 199). Bilimsel ilerleme ise belirli bir bilgi birikimi üzerine oluşmaktadır ve tek bir kişinin ürünü olmaktan ziyade o konu hakkında düşünen, yorumlayan ve eleştiri getiren kişilerin ürünüdür. Bu anlamda araştırmacının bir konu hakkındaki çalışmasını sürdürebilmesi için kendi çalışmasıyla önceden yapılmış ve yapımı süren çalışmalar arasında bağlantı kurması zorunludur. Bu durumun olabilmesi için bildirimde bulunması ve eleştiriye açık olması gerekir. Kişinin yapmış olduğu çalışmayı başkalarının değerlendirmesi ve eleştirmesi için onu bir biçimde anlatması ve açıklaması gerekir. Bu açıdan “bilgi, en başından beri, kültürel üretim açısından zorunlu kısıtlamaları temsil eden düzenli ifade biçimleriyle iç içe geçmiş, fırtınalı ilişkilerle üretilmektedir” (Game ve Metcalfe, 1999, s. 14). Gerçekten de sosyolojinin de doğuşuna etki eden 19. yüzyılın tüm yeni oluşumları, bilimsel, düşünsel ve sosyal teorikleştirme çabaları ani bir sıçramadan ziyade, birikimsel bir süreç sonucunda inşa edilmiştir (Kızılçelik, 2008, s. 16). Demek ki sosyolojinin bir bilim olarak kendini kabul ettirmesindeki önemli bir özelliği, belirli bir bilgi birikimi üzerine özdüşünümSELLİK sağlayarak kendini oluşturmuş olmasıdır. Düşünme aktif bir süreçtir, devamlılığı ifade eder ve bilgi birikiminin üzerine gerçekleşir. Bu bağlamda sosyolojiyi Mills’in ifadesiyle “**insanın toplumsal hayatını tümüyle değerlendirmeye çalışan ansiklopedik bir çalışma**” (1979, s. 39) olarak nitelendirebiliriz. Sosyolojik düşüncenin tarih boyunca süregelen toplum yapısına ait bilgi birikimi üzerine sağladığı inşa, sosyolojik düşünmenin özelliklerinden ilkinin oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyolojik düşünce geleneği, toplumun tarihi birikimi üzerine kurulmakta olup diğer bilim dallarıyla da ilişkisini genişletmekte ve sosyolojik düşünmeye imkân tanımaktadır.

Sosyoloji, **diğer bilim dallarının bulgularını da dikkate alarak sosyal gerçekliğin en geniş şekliyle kavranmasını** sağlamaktadır. Sosyal bilimler içerisinde psikoloji, tarih, antropoloji, siyaset bilimi, ekonomi, edebiyat ve sosyoloji insan eylemlerini inceleme konusu yapmaktadır. Sosyolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayıran ve onu farklı kılan kendi yorumlama ilkeleri, geliştirdiği perspektif ve metodolojisidir. Sosyolojinin diğer toplumsal bilimlerden farkı, toplumsal gerçeğin öteki toplumsal bilimlerce ele alınan kesitleri arasında bütünleştirici özelliğinin bulunmasıdır (Tezcan, 2015, s. 16). Toplumsal dünya üzerinde çok geniş bir etkiye sahip olan sosyolojiyi, toplumun da bir bilimi olarak diğer disiplinlerden yalıtılmamak gerekir. Ama bunu yaparken, sosyolojiyi olası bütün bilimlerin genel bir yığılmasına düşürerek, onun dağılmasına da yol açmamalıdır (Adorno ve Horkheimer, 2010, s. 51). Adorno ve Horkheimer’e göre, sosyolojinin özgüllüğü, diğer disiplinleri de içeren ortak konuların ele almasından ziyade kullanmış olduğu ifade biçiminde, yani tüm konuların toplumsallaştırma yasalarına bağlı olarak ele almasında yatar. Kaldı ki, klasik sosyoloji, başlangıçta “bireyden çok toplumun bütünüdür hareketini” (Adorno ve Horkheimer, 2010, s. 56) göz önünde tutmakta olup, bu bağlamda felsefi geleneğin takipçisi konumundaydı.

O halde toplumla ilgili diğer disiplinlerle sıkı bir ilişkisinin katkısını da hesaba katarak denilebilir ki sosyolojik düşünmek, olaylara ve durumlara **çok yönlü bakabilme** yeteneği kazanmaktadır. Çok yönlü bakabilme yeteneği, sebep-sonuç ilişkilerinde pek çok değişkeni göz önünde tutmayı gerektirir. Bu nedenle bağlı olan faktörlerden birinin gözden kaçırılması, analizlerde eksikliğe yol açar. Sosyolojik düşünme bizlere sosyal olayların çok nedenliğini göz önünde bulundurmaya ve gerçeğin, gerçekte olduğuna en yakın şekliyle anlaşılmasını sağlamaktadır (Birkök, 1998, s. 21). Toplumsal gerçeğin tüm boyutlarıyla ele alınması, sosyolojik düşünmenin kendisine temel aldığı

bir yaklaşımdır. Bu sayede sosyal olaylara çok yönlü bakabilme imkânı, karmaşık yapıdaki toplumsal olayları tüm gerçekliği içerisinde çözümleyebilmeye olanak sağlar.

Sosyolojik düşünebilmenin bir diğer özelliğini ise **yorumlayıcı bakış açısı** oluşturur. Bir davranışın veya olayın anlamının kökenine varmak için “yorumcuların, hareketin aktörünün, deneyim yaşayabilme, rasyonel düşünebilme, hissedebilme, niyetlenebilme vs. konularında kendisi gibi olduğunu var sayması” (Fay, 2005, s. 45) gerekir. Bir deneyimi bilmek için gerekli koşul onu yaşamak değil bu deneyimin ne olduğunu ifade edebilmektir. Bilgi, deneyimlerin kendisinden ziyade bu deneyimlerin anlamının kavranmasına dayanır. Bundan dolayı bilgi bir özdeşimden ziyade yorumlayıcı anlama olarak karşımızda durmaktadır. Tüm bunlara ilave olarak kendimizi ve başkalarını bilmek ise, açığa çıkarma ve açıklama girişimi içerir. Eylemlerin, pratiklerin ve kültürel nesnelerin anlamlarının yorumlanması, zor ve karmaşık bir süreç oluşturur. Fay bunun temel nedenini şu şekilde açıklar:

“Herhangi bir şeyin anlamı, bu şeyin parçası olduğu sistemde oynadığı role bağlıdır ve bu sistem çok karmaşık ve zengin olabilir. Bazı aşikâr hareketlerin anlamını bilmek için, yorumlayıcıların, ilgili insanların inanç, arzu ve niyetlerini anlamaları gerekiyor. Ancak bunları anlamak için de, bunların ifade bulduğu söz dağarcığını bilmek gerekiyor. Bu ise, herhangi bir hareket ya da nesneyi tanımlayan toplumsal kural ve anlayışları bilmeyi gerektiriyor. Dahası, bu özel kuralları kavramak için, bu kuralların parçası olduğu kurumsal pratikler kümesini ve bunların toplumun öteki pratikleriyle olan ilişkilerini de bilmek gerekiyor” (Fay, 2005, s. 161).

Görülüyor ki yorumlamayı gerekli kılan tam da inceleme konusunu oluşturan insan doğasının karmaşıklığıdır. Sosyologların insan doğasının, eylem ve ilişkilerinin karmaşıklığını anlayabilmeleri için zihinsel olay ve durumların bir değerlendirmesini yapmaları elzemdir (Fay, 2005, s. 48). Bunu yapabilmek için de çoğu zaman içinde bulunulan sosyal yapıya duyarlı olmaları gerekir. Başkalarıyla etkileşerek ya da benzer deneyimler yaşayarak da bu duyarlılık artırılabilir. Bu noktada sosyal teoride kullanılan kavramların bir kısmının bilimcilerin teorilerinden ziyade, toplumsal yaşamdan ve gündelik hayat pratiklerinden çıkarıldığı görülür (Fay, 2005, s. 160). Dolayısıyla sosyolojide oluşturulan ve tanımlanan kavramlar, çalışılan gerçeğin bir yansımasını oluşturur. Ancak bunun yanı sıra sosyolojinin bilimselliğini kanıtlamak ya da daha bilimsel olma uğruna yapay bir dile başvurma zorunluluğu da kendini gösterebilmektedir (Bourdieu, 2016, s. 47).

Sosyolojik düşüncenin bizlere aynı dünya hakkında farklı yollarla da düşünebilmenin imkânını sağladığını görebiliyoruz. Bu bağlamda sosyolojik düşünmeyi diğer düşünme tarzlarından ayıran bir nitelik olarak **sağduyuyu**, önemli bir özellik olarak ele almak mümkündür. Sağduyu, bir diğerle birlikte yaşayabilmek için ihtiyaç duyulan bilgiyi nitelendirmektedir (Bauman, 2015, s. 18). Sosyologların hareket noktasının “her birimizin günlük hayatına girmiş ham bilgi”den (2015, s. 19) oluştuğunu ifade eden Bauman’a göre, yalnızca bu nedenden dolayı sosyoloji, kavramaya çalıştığı deneyimin iç bilgisinden tamamen kopamaz. Sosyolojik düşünme sürecinde yorumlamaya çalışılan deneyimin hem iç hem dış yüzünde mecburen durulmaktadır. Sosyoloji ve sağduyu arasında özel bir ilişki kuran Bauman, “sosyologların araştırdığı türden insan eylemleri ve etkileşimleri, ne kadar dağılmış, bölük pörçük olursa olsun, hepsi failerin kendileri tarafından isimlendirilmiş ve teorize edilmiş” (2015, s. 20) olduğundan, öncesinde sağduyusal bilginin nesnesi haline geldiklerini ifade eder. Bu nedenle failer eylemlerinin anlam taşıdığına bilincinde olup ona göre davranırlar. Aslında sosyologların kullandıkları ve kullanabilecekleri her terimin sıradan insanların sağduyusal bilgisi tarafından verilmiş anlamlar ile yüklü olduğunu vurgulamak gerekir. Sağduyunun sosyolojiye katkısı sosyolojik söylemin herkese açık olmasını sağlamasıdır. Bunun yanı sıra, sosyoloji herkesin katılımı için bir girişimde bulunmaz ancak açıkça belirlenen ya da aşılması zor sınırlar da koymamaktadır (Bauman, 2015, s. 20). Bauman mevcut sosyolojik bilgiyle, hep sosyolojik fikirle dolu olan sağduyu arasına bir sınır çekmenin, sosyolojinin kimliği açısından

önemli bir konu olduğunu ve buna dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. Bu bağlamda sosyolojik düşünmenin bir parçasını oluşturan sağduyu, geçmiş deneyimlerimize dayanan bir bilgi olmasından dolayı toplumsal algıyı büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla sosyoloji gündelik bilgi sağlama hususunda sağduyu ile yakından bir ilişki kurarken aynı zamanda kimliğini koruması açısından onu aşmaya çalışır.

Klasik sosyoloji ortaya çıkışı itibariyle topluma ilişkin değişmez yasalara ulaşmak istemiş ve bu yasalarla tüm toplumları kapsamaya çalışmıştır. Oluşturulan yasalar belirli bir dönem içerisinde toplumsal yapıyı anlamaya yönelik girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir çaba ise tarihten bağımsız olmamıştır. **Sosyoloji ve tarih**, toplum olaylarını bir bütünlük içerisinde kavramaya çalışırken, diğer taraftan, “tarihsel süreçteki dönüşümleri ve değişimleri anlayarak sosyal yapıların, kurumların, insanlar arası ilişki formlarının, bireylerin ve grupların anlamlı eylemlerinin çözümlenmesini” (Kızılçelik, 2008, s. 87) yapmaktadır. Sosyolojinin ana malzemesini tarih oluşturur. Bu bağlamda tarihsel değişimleri toplumsal yapıların değişimi olarak görmek mümkündür. Sosyal yapıda meydana gelen ilişkilerin değişimi, sosyolojiyi tarih ile ilişkilendirir (Mills, 1979, s. 233). Mills’e göre toplumbilim adını taşıyabilecek bir değere sahip olması için sosyolojinin “tarihsel toplumbilim” niteliğini de taşıması gerekir (1979, s. 228). Toplumsal yapıdaki değişimi anlamak için değişimin uzun süre içindeki gelişmelerini ve söz konusu toplumun yapısını değiştiren faktörleri ortaya çıkarmak gerekir. Bir dönemden diğer bir döneme tarihsel geçiş; yani, belli dönemin yapısı diyebileceğimiz olguyu anlamamız için sosyolojinin tarihle bağlantısını ortaya koymamız gerekmektedir (Mills, 1979, s. 236; Kızılçelik, 2008, s. 69-88). Mills, sosyolojinin tarihle kurduğu bağı, “yaşadığı çağ hakkında taşıdığı idea” (1979, s. 255) olarak nitelendirir. Bu idea toplumsal yapıyı analiz ederken sosyolojik düşünme de bizlere tarihsel süreçlerden bağımsız hareket etmemeyi öğütler. Tarih ve sosyolojinin bu kadar iç içe geçmiş olması, sosyolojinin kurucularının teorilerini tarih üzerine inşa etmelerinden kaynaklanır. Yaşadıkları dönemin toplumlarını tarihi referans olarak anlamaya çalışan sosyologlar, hiç bir zaman tarih ile sosyolojiyi birbirinden ayırmamışlardır. Bunun nedeni, sosyolojik düşünmenin “tarihsel kavrayış” temelli olmasından ileri gelir (Kızılçelik, 2008, s. 80). Bu sebeple ki, sosyoloji tarihsel gerçeklikleri ve belgeleri, malzemesi olarak kullanmaktadır. Sosyolojinin ilgi alanını oluşturan toplum ilişkileri toplumsal birikimin, başka deyişle tarihin bir ürünüdür. Bu açıdan da sosyoloji tarih ile iç içedir (Sezer, 2015, s. 57).

Sosyal olay ve eylemleri anlama, bütünü kavrama yolunda **bilimsel ve eleştirel düşünce tarzı** ön plana çıkmaktadır. Eleştirel düşüncede bilimsel gerçeklerin yanı sıra başka değerler de mevcuttur. Bilimsel düşünce sürekli gelişmekte olup öğrenme ve keşfetme yoluyla yeni bilgilerle zenginliğini artırır. Eleştirel düşüncede ise, kişisel görüşler ağırlık kazanmaktadır. Her iki düşünme tarzı da en temelde olguların açıklanmasını amaçlar. Düşünme sürecini “açıklama yapma” olarak ele aldığımızda bir şeyin başka şeyle ilişkisini kurmak, başka şeylerle kıyaslamak ve farklarını açığa çıkarmak olarak değerlendirmek mümkündür. Açıklama, bir olgunun tüm özelliklerini, parçalarının veya işlevlerinin neler olduğunu, birbiriyle ilişkilerini ve nasıl bir araya geldiğini değerlendirmemizde yardımcı olur. Eleştirel düşünme ise bir sorgulama yöntemidir. Oldukça basit ve yüzeysel gibi görünen olayların gerçekte karmaşıklığına ve derinliğine ulaşabilmek için eleştirel düşünme amaca, yorumlara, eldeki bilgilere, varsayımlara, tutarlılığa, kesinliğe ve kullanılan akıl yürütme biçimine yönelik sorular yönelir. Böylelikle eleştirel düşünme bir yargıya varmadan önce bilimsel olguları ve belirli bir durumun bağlamını göz önünde bulundurmaya gerektiren düşünme biçimini temsil eder. Sosyolojik düşünme “görünümlerin ardındaki gerçekleri görmek için ciddi bir entelektüel çaba” (Berger, 2018, s. 47) içerisinde olmayı gerektirdiğine göre, bu çaba, sosyal yapıların ötesini görme sürecini oluşturur. Sosyal gerçekliği kavrayabilmek ve tüm bunlara

ulaşabilmek içinse eleştirel düşünebilmek ve olayların ardındaki nedenleri sorgulamak gerekir. Bu bağlamda sosyoloji “bizzat kendisinin eleştirel konumundan” (Bourdieu, 2016, s. 24) dolayı eleştirel bir bilim niteliği taşır. Bu sayede eleştirel düşünme tarzı ile sosyolojik düşünme bizlere gizli, saklı ve görünmeyen olayların arka yüzünü açığa çıkarma girişiminde bulunur.

Ele alınan tüm bu özellikler sosyolojik düşünme faaliyetini rastgele düşünmeden ayırır ve sosyoloğun, sosyal olay ve olgulara sosyolojik yaklaşmasını sağlar. Sosyolojik düşünmek sosyoloğa ayrı bir yorum tarzı geliştirme imkânı verirken aynı zamanda eleştirel düşünme, tarihsel koşullar içerisinde sosyal olayları anlama ve olaylara çok nedenli bakabilmeyi de mümkün kılar. Sosyolojik düşünme bu noktada yaşadığımız dünya ile iç içe olmasının yanı sıra sağduyuyla da ilişki kurar. Sosyolojik düşünme bize içinde yaşadığımız dünyanın, şimdi olduğundan başka bir boyutuyla farkına varabileceğimizi gösterir. Bu düşün yoluyla süregelen şeylerin rasyonel çözümlemesine gidilir ve bilinmeyene meydan okunur. Özgürlüklerimizin alanını arttırmayı olanaklı kılan sosyolojik düşünebilme yeteneği, aynı zamanda bizi, sınırların aşılmasını yeniden düşünmeye de davet eder.

Sosyolojik düşünmenin öznesi olarak birey, son tahlilde, “toplumun ve kültürün kendisini ifade etmekte kullandığı bir araç olarak” (Sarıbay, 2006, s. 27) ele alındığında, içinde yaşadığı toplum ve o toplumun dayattığı düşünüş biçimi altında var olur. Farkında olmadan çoğu zaman bu düşünüş biçimiyle hareket etmektedir. Bu anlamda toplumsal aktörler kendi içlerinde gizli açıklamalar barındırırlar. Sosyolojik düşünme yeteneği ile sosyolog, burada saklı kalan durumun iç yüzünü açığa çıkarmaya çalışır. Kesintisiz bir süreç olarak ele alınan sosyolojik düşünmenin toplumsal eylem ve olayları sorgulamak üzere kendi soru kalıpları bulunur. Yönelttiği sorular dolayısıyla yaşadığı çağın sorunları üzerine merak etme, sorgulama, anlama ve düşünme faaliyetini mümkün kılar. Sosyolojik düşünmek bizlere “arkasına sığınıp dünyayı unutabileceğiniz konforlu alanlar” sunmanın aksine bizi konfor alanlarından uzaklaştırır, gerçeklerle yüzleştirir (Bourdieu, 2016, s. 27). Tüm bunlarla ilişkili olarak sosyolojik düşünme, yaşadığımız çağı anlama ve yorumlamada sosyoloğa yardımcı olmaktadır. Karşılaşılan bir sorunu, bireyin yaşam sorunları olarak ele alan anlayış ile toplumsal yapının bir sorunu olarak ele alan anlayış arasındaki farkta sosyolojik düşünme varlığını gösterir.

4. Sosyolojik Düşünme, Sosyolojik Düşünce ve Sosyolog

Peki, sosyolojik düşünme öğrenilebilir/öğretilebilir bir düşünme midir? Eğer öyleyse bu düşünme biçiminin kaynağı nedir?

Salt haliyle düşünce, bilim alanında ortaya konulmuş kavram, kuram ve yasaları ifade eder. Pek çok sayıda düşüncenin ya da kavram, kuram ve yasanın bir sentezden geçmesi ise bizi düşünmeye ulaştırır. Kişi, düşünme yetisiyle birlikte sorgulayıcı ve yaratıcı özellikler kazanarak düşünceden düşünmeye geçiş sağladığı gibi; sosyologlar da aynı yolu izleyerek, düşüncelerin mevcut toplumsal yapı ile ilişkisini kurarak düşünmeyi oluşturan kavram ve kuramları inşa ederler. Bu bağlamda düşünmenin ön koşulunu oluşturan ve hem ortaya çıkış süreci hem nedeni olan düşünceyi, düşünmeden ayırmak oldukça zordur. Bu zorluk, birbirleri arasındaki benzerliklerinden olduğu gibi aynı zamanda birlikte var olmalarından da kaynaklıdır. Bununla birlikte, **düşünme** ve **düşünce** kavramları incelendiğinde, aralarında önemli bir fark olduğu anlaşılır. Düşünme, aktif bir eylemi; düşünce ise, bir nesne, aktif eylemden etkilenen ögeyi temsil eder. Bir başka deyişle düşünmek kendi kendine olan bir faaliyetken; düşünce, düşünmenin nesnesi ve çıktısıdır. Diğer bir deyişle düşünmenin oluşturduğu şeyi başkalarına aktarma durumudur. Yani düşüncede, düşünmenin başka bilinçlere gönderimi söz konusudur. Bu ayrım çoğu zaman gözatılmemekte olup her iki kavram birbirine karıştırılmaktadır. Aynı durumun sosyolojik düşünme ve sosyolojik

düşünce için de geçerli olduğu söylenebilir. Oysa iki kavram da farklı gerçekliklere tekabül etmektedir. Sosyolojik düşünme, “sosyal olguların bağlı buldukları kuralların bir düşünme tarzı veya bir kavrayış şekli olarak sosyoloğun zihinsel faaliyetlerini düzenlemesidir” (Birkök, 1998, s. 18). Sosyolojik düşünce, mevcut sosyal gerçekliğin oluşturmuş olduğu bir birikim iken; sosyolojik düşünme, bu birikimin oluşturduğu yorumlardan belli bir düşünme biçimi sağlayarak muhtemel olayların anlaşılması çabasıdır. Sosyolojik düşünme, sosyolojinin ortaya koyduğu bir tutum olarak değerlendirilebilir. Düşünmenin oluşumunda ve ortaya çıkmasındaki faktörleri sosyolojik düşünme için de ele alabiliriz. Düşünme kısıtlamalardan uzak olarak, görüşlerin farkına varma ve sorgulama, etkili soru yöneltme ve konu ile ilgili geniş bilgi edinme vs. gibi birtakım özellikleri içerisinde barındırır. Düşünmenin iki türü mevcuttur. Biri gündelik/pratik düşünme, diğeri ise bilimsel düşünmedir. Gündelik düşünme daha çok pratik hayatta kullanılmakta olup, karşılaştırmalar yapma, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi iken, bilimsel düşünmeyi ise, bir konu üzerinde sistematik bir şekilde düşünülerek zihinden geçirme etkinliği olarak tanımlayabiliriz. Düşünme, bilgi ya da düşünceye bağlı olarak gelişir. Sosyolojinin mevcut iki düşünmeyi de içerisinde barındırması çalışma konusunun sunmuş olduğu toplumu kapsayıcı özelliğinden kaynaklıdır. Sosyolojik düşünmenin malzemesini toplumun bizzat kendisi oluşturur. Bu sebeple ki sosyoloji, gündelik düşünme pratiklerini uygularken aynı zamanda ortaya koyduğu metodoloji ile düşünceleri oluşturan kavram, kuram ve yasalarla bilimsel düşünme yönünü de ortaya koymaktadır.

Bir tutum olarak ele alınan sosyolojik düşünme, bir taraftan sosyolojik düşünce geleneğinin içinde oluşurken diğer yandan da onu sürekli olarak besler, zenginleştirir. Sosyolojik düşünce geleneğinin oluşmasında belirli kurallar dizisi rol oynamıştır. Bu kurallar disiplinin yöntemini yani düşünsel bir girişimi ifade eden araştırma planını ortaya çıkarmıştır. Yöntem bilimsellik sağlamanın yanı sıra sosyolojik düşünmeye ışık tutarken aynı zamanda sosyolojik düşüncenin zeminini oluşturmuştur. Bu açıdan sosyolojik düşünmenin yollarını sosyolojik düşünce geleneğinden, bu geleneği oluşturan sosyologlardan ve onların kuram ve kavramlarından edinebilmek mümkündür. Sosyologlar, bir taraftan sosyolojik düşünce birikiminden faydalanırken diğer taraftan da sosyolojik düşünme yetisini de kazanmış olurlar. Sosyolojik düşünce geleneğinin sağlamış olduğu aktarım sayesinde sosyolojik düşünmenin bilincine varılabilmektedir. Düşünme, düşünce geleneği ve bilgi yoluyla sosyologlar, genel bir çerçeve içerisinde sosyolojik bilginin ne olduğuna, sosyolojik bilginin kaynaklarına ulaşabilmektedirler. Bu noktada “Sosyolojik bilgi nereden ve nasıl edinilmektedir?” sorusu karşımıza çıkar. Sosyolojik bilginin kaynağını “insanların sergiledikleri tutum ve davranışlar” (Birkök, 1998, s. 16) oluşturur. Tutum ve davranışların gözlemlenmesi veya mülakat, anket, rapor ve doküman analizleri sosyologlar için bilgi edinme yollarındandır. Sosyologlar, bilimsel kanıtlarını ortaya çıkaran kuralları geliştirmeye çalıştıkça yöntemsel problemler üzerinde düşünmek zorunda olduklarını da görürler. Bu sebeple metodoloji, sosyolojinin vazgeçilmez ve geçerli bir kısmını oluşturur (Berger, 2018, s. 24-25).

Sosyolojik düşünce geleneği her ne kadar süreklilikler barındırıyor olsa da bunun yanı sıra büyük kırılmalardan da beslenir. Bu kırılmalar farklı yorum tarzlarını doğurur.⁴ Geleneği oluşturan ve ona kimliğini veren şey ise fikirlerdir. Bu bağlamda Nisbet, “cemaat, otorite, statü, kutsal ve yabancılaşma” kavramlarının sosyolojik düşünce geleneğini oluşturan kurucu fikirler olduğunu ifade eder. Ona göre, asıl önemli mesele “bir geleneğin ya da geleneği oluşturan kavramların canlılığını sürdürme meselesi”dir (Nisbet, 2013, s. 434). Geleneği oluşturan ve devamlılığını

⁴ Sosyologların toplumsal olay ve olgulara yaklaşım farklılığı, sosyoloji içerisinde birden çok geleneğin oluşmasını sağlamıştır. Çatışmacı, Rasyonel/Faydacı, Durkheimci ve Mikro-Etkileşimci gelenek, ilk elde sayacağımız temel gelenekler olarak karşımızdadır. Konuyla ilgili iyi bir kaynak için bkz.: Collins, Randall (2015). *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez.

sağlayan fikirlerin belli başlı özellikleri mevcuttur. Öncelikli olarak, bu kurucu fikirlerin kapsayıcı olması gerekir (Nisbet, 2013, s. 6). Tek bir birey ya da grupla sınırlı olmamalıdır. Beraberinde bu fikirler mutlaka bir sürekliliğe sahip olmalıdır. Bu bağlamda geçmişte olduğu kadar şimdi de gözlemlenebilmelidir. Son olarak sosyolojik düşünce geleneğini oluşturan bir fikir ayırt edici ve mutlak anlamda bir fikir olmalıdır.

Sosyolojik düşünce geleneğinin oluşmasına yardımcı olan kuramlar ve yöntemler, sosyologlar eliyle sosyolojik muhayyilenin geliştirmesi hususunda önemli rol oynamıştır. Yöntem bu noktada kurucu sosyologların izlediği entelektüel bir yol olarak görülmektedir. Kuram ve yöntemin ana amacı ise, “düşünceleri berraklaştırmak”, “toplumbilimsel imgelemi kısıtlamaktan çok, onu özgürleştirmek”tir. Fakat Mills (1979, s. 189) bu konuda, “‘Yöntem’ ve ‘Kuram’ yönünden ustalaşmak demek, kendi bilincinden ve vicdanından başkasına bağlı olmayan bir düşünür olmak; neyle uğraşıyorsa onun varsayımlarını ve zorunlu sonuçlarını bilerek kendini çalışmasına verebilmek, çalışmak demektir. Salt ‘Yöntem’ ve ‘Kuram’ yönünden ustalaştırılmış biri olmak ise, dünyamızda olan-bitenler üzerinde çalışmaktan, bunlara ilişkin bir şeyler aramaktan ve bulmaya çalışmaktan uzak kalmak demektir” diyerek bir tehlikeye de dikkat çeker: Toplumdan ve toplumun gerçeklerinden uzak kalma tehlikesi. Bu bağlamda yöntem ve kurama ilişkin tartışmalar nelerin temel sorun sayılması gerektiği ile yakından ilişkilidir. Sosyolog yaşadığı çağın sorunları ile ilgilenir. Bu sorunların nasıl ve hangi koşullar altında oluştuğu ve nasıl şekillerde çözülebileceği onun ele almış olduğu temel tartışmalar içindedir.

Sosyolojik düşünce geleneği içerisinde sosyoloğun tavrı da ayrıca önemli bir rol oynar. Bu bağlamda Berger “Sosyoloğu nasıl düşünmeliyiz?” sorusu üzerine tam da sosyologların oluşturmuş olduğu ideal tip kavramıyla açıklamada bulunur. Ona göre bir bilim insanı olarak sosyolog, kişisel tercih ve yargılarından sıyrılarak çalışma nesnesine yaklaşmalı, normatif değerlendirmelerden ziyade tüm bunlardan arınmış bir biçimde algılamaya çalışmalıdır (Berger, 2018, s. 29). Kendi çalışmalarını yürütürken bilimsel kurallara başvurmalıdır. Yöntem bu noktada sosyolog için amaçtan ziyade amaca ulaşmada yardımcı bir kaynak olarak ele alınmalıdır. Sosyolog, toplumu anlamak için çeşitli araçlar kullanır. Mesela bu araçlardan biri istatistiki tekniklerdir. Fakat yalnızca istatistiki veriler salt sosyolojiyi oluşturan unsur olamaz. Bütün bu veriler sosyolojik bir yoruma tabi tutulduklarında ve sosyolojik bir teorik çerçeveye oturtulduğunda sosyoloji haline gelmiş olurlar. Bu anlamda “salt sayıp dökme ve hatta sayılabilen farklı şeylerin birbiriyle olan bağıntısını kurma, sosyoloji demek değildir” (Berger, 2018, s. 23). Sosyolog, kullandığı kavramlar yani biliminin oluşturduğu terminoloji konusunda düşünmeli ve dikkatli olmalıdır. Elbette ki gündelik dili kullanır ve onu bir kavram olarak sosyoloji literatürüne ekleyebilir, çünkü ondan yeni bir dil oluşturması beklenemez. Fakat sosyoloğun ilgisi öncelikle teoriktir, yani anlamanın kendisine yöneliktir. Çalışma konusunu bütün insan eylemlerinde bulan sosyolog, gözlemlerden ve diğer bilimsel verilerden hareketle kavram/kuram üretmeyi amaçlar. Bu kavramlar/kuramlar sayesinde toplumsal yapıyı anlamak ve yorumlamak daha kolay hale gelir. Bu bağlamda kurucu sosyologlar toplumları bir bütün olarak incelemişler ve genelleyici yasalar ortaya çıkarmışlardır. Sosyolojide mutlak gerçekler ve değişmez sebepler bulunmamaktadır. Bunun yerine, toplumun gerçeği ve ona bağlı kurallar mevcuttur. Toplumdaki gerçeklerden yola çıkarak olguların bilgisinden olguları inşa eden toplumsal yasaların bilgisine ulaşılır. Sosyoloğun temel amacı teori geliştirerek çeşitli sosyal olay ve olguları açıklamak için araştırmada bulunmasıdır. Bu çerçeveye içerisinde olayları gerçekte var oldukları gibi ele almak ve anlamak sosyolojik düşünce ile ilişkilidir. Sosyolog pek çok şeye ilgi duyabilir, ama onun asıl ilgisi insanların dünyasına, kurumlarına ve tarihlerine olmalıdır. Bourdieu’nun (2016, s. 28) ifade ettiği gibi bir sosyolog kendinden önce gelen kurucu sosyologların kavramlarından, bilimsel yöntem ve tekniklerinden

oluşan mirası, onun deyişiyile “birikmiş sermayeyi” etkili şekilde kullandığı, olay ve durumlara eleştirel bir yaklaşım sergilediği, baskılanmış, sansürlenmiş ya da gizlenmiş olanı ortaya çıkardığı, toplumsal dünyayı anladığı ölçüde iyi bir donanım kazanır. Tüm bunlar ideal tip kavramında sosyoloğu inşa eden unsurlar olarak karşımıza çıkar.

Sosyolojik düşünme kendini gündelik hayatın akışı içerisinde pek çok etkileşimin oluşturduğu pratiklerde bulur. Bu etkileşim sürecinde “insan, öteki ile toplumsallık ilişkisi içinde birisiyle alışveriş halinde, ona karşılık veren olarak” (Gasset, 2014, s. 105) ortaya çıkmaktadır. İnsan “ben” olduğunu, bir diğeri ile toplumsal ilişki sırasında fark eder. Biz ve ötekini oluşturan değerler, insanların eylemlerine yön vermesi için seçtikleri ile sosyal etkileşim süreci sırasında oluşur ve bu etkileşimin etkisiyle değişir. Değerler aynı zamanda kültürün önemli bir yapı taşını da oluşturmaktadır. Değerler adını verdiğimiz bu şey, tam da biz ile ötekinin ortaya çıktığı yerde anlam kazanır. Bu anlamın tekabül ettiği gerçeklik, kendisini sosyolojik düşünmede hissettirir. Gündelik hayat pratikleri içerisinde insan çok sayıda role sahiptir. Bu roller insanın kendi gerçeği olarak toplumsallığın içinde oluşur. Sosyolog aynı zamanda incelediği toplumun bir üyesidir. Bu nedenle düşünme sürecinde kendini toplumsallığa dâhil etmesi gerekir. Bununla birlikte sosyoloğun bulgularını kendi değer yargıları ve inançlarıyla karşılamaması gerekir. Sosyolog, inceleme konusu yaptığı insan birlikteliğinin bir üyesi ve etkileneni durumundadır. Bu bağlamda “toplumun da bir üyesi olarak sosyolog, değerden bağımsız kalabilir mi?” tartışması, sosyoloji disiplininin ilk oluşumundan beridir sürmektedir. Sosyolojideki bu tartışma Weber’in sosyolojinin değerden bağımsız olduğuyla ilgili düşüncesinde yatar. Bu, sosyoloğun herhangi bir değeri olmadığı ya da olmaması gerektiği anlamına gelmez. Nitekim hiçbir şekilde bağlı bulunan değer olmaması sosyal bir varlık olan insan için imkânsızdır. Bununla birlikte sosyoloğun kişisel değerleri, içinde sosyalleştiği kültürün değerlerini yansıtmaktadır (Fichter, 2016, s. 11; Tezcan, 2015, s. 2). Sosyolog da gündelik hayatında bir öğrenci/öğretmen, farklı rol ve statülere sahip biri veya farklı insan birlikteliğine bağlı bir kişi olarak birçok değeri içinde barındırır. Sosyolog “çalışma konusu seçimiyle ve bu konuları tasarlama şekliyle” kendisinin değerler dünyasını öne çıkarır. Ancak onun görevi herhangi bir değer yargısında bulunmak ya da değer tercihlerini dayatmak değildir (Lahire, 2020, s. 32-33). Tüm bunların yanı sıra Berger’in de ifadesiyle (2018, s. 16) sosyoloğun yapacağı çalışmaların sınırları içerisinde yalnızca bir temel değeri bulunmaktadır ki o da bilimsel ahlaktır. Bilimsel ahlak sosyolojik düşünce geleneğinin de önemli bir parçasıdır. Sosyolog, çalışma konusuna bir insan olarak önyargı, kanaat ve duygularını hesaba kattığı durumda bunun farkına varmalı, önyargıların anlaşılması ve kontrol edilmesi hususunda çaba göstermelidir. Bu bağlamda sosyoloğun rolü gerçeği olduğu gibi ifade edebilmektir, onu yargılamak ya da takdir etmek değildir. Olay ve durumlara çok yönlü bakabilme özelliği sosyolojik düşünmenin bir niteliğidir. Bu sayede sosyolog ideolojilerden ve söylemlerden kendini yalıtır. Sosyoloji, bireylerin içinde yaşadıkları toplumdan ayrı düşünülemediğini savunur. Birey ve toplum arasındaki ilişkinin görünmeyen yanlarını vurgulamaya çalışır. Bu noktada sosyolog görevini yapmıyorken de toplumun içinde yaşamakta, ona dâhil olmaktadır. Onun yaşamı aynı zamanda kaçınılmaz bir şekilde çalışma konusunun parçasını oluşturur. Bu durum ne kadar güçlükler barındırıyor olsa da sosyolog bu ayrımın her zaman farkında olmalıdır.

5. Sonuç

Sosyolojiyi; fert-fert, fert-toplum ve toplum-toplum etkileşiminde açığa çıkan bilgilerin sistemli bir bütünü olarak ele aldığımızda, bu sosyolojik bilginin üretimi, birikimi, aktarımı süreçlerinde üç temel unsur karşımıza çıkar: Sosyolog, toplum ve sosyolojik düşünce geleneği. Sosyoloğun konumu ise, toplumla sosyolojik düşünce geleneği dediğimiz sosyolojik birikimin arasında yer alır. Kendi geleneğine yaslanarak, oradaki kavram-kuram ve yöntemlerden beslenerek topluma sorular

sorar, toplumsal olay ve olguları anlama ve açıklama çabası sürecini yürütür. Sosyolojik birikimden yoksunluk, körlüğe ya da toplumsal gerçekliğin içinde kaybolmaya yol açar. Bu sebeple sosyolojik düşünce geleneği bir harita gibidir. Arazinin kendisi olmasa da araziyle ilgili fikir verir, yol gösterir. Sosyolog ise aynı zamanda bu geleneği açıklamalarıyla besler, yeniler. Bu sayede bu gelenek içinde birden çok anlama/açıklama modelleri ve yöntembilim oluşur.

Sosyoloğun toplumla sosyolojik gelenek aracılığıyla kurmuş olduğu bu ilişki ise sosyolojik düşünme dediğimiz bir toplumsal muhayyile içerisinde sürdürülür. Bu düşünme biçimi sosyoloğu, toplumla ilgili araştırmalar ve açıklamalar yapan diğer ilgililerden ayırarak onu farklılaştırır. Meseleleri, çok nedenli bir bakış açısıyla ve bütünsellik içerisinde değerlendirme, gerek bilgi edinme sürecinin gerekse de elde edilen bulguların sürekli olarak eleştiriye tabi tutulması ya da özdeşleşimselliğin her an devrede olması, sosyolojinin kendi disiplini dışındaki diğer açıklama biçimlerinin sonuçlarından faydalanması, tarihle kurulan yakın ilişki ve ele alınan meseleyi tarih içinde kavrama ve son olarak da sosyolojinin toplumsal çıkarı gözeterek çalışmalarını sürdürmesi, ilk elde sıralayacağımız sosyolojik düşünme özellikleridir. Sosyolojik düşünce bu özellikleriyle birlikte rastgele düşünmeden farklılaşır. Bu düşünme biçimini sosyologlar kendi sosyolojik gelenekleri içinde öğrenir ve aktarırlar. Bu sayede hem sosyolojik düşünce hem de sosyolojik düşünme, bir sürekliliğe ve yeniliğe tabi olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak Sosyoloji isimli eserinde *Sosyoloji Okumanın İnsana Kazandırdığı Bilgiler* başlığı altında yazdıklarıyla Nurettin Topçu'nun (2013, s. 25-27) şu ifadeleri, sosyoloğun sosyolojik düşünce birikimiyle elde ettiği sosyolojik düşünmeyi özetleyecek mahiyettedir:

1. ...[S]osyoloji bizim hayat hakkındaki bilgimizi tamamlayarak *daha başarılı şekilde yaşamamızı sağlayıcıdır*... Sosyoloji kültürü, bizi bu sahalarda (aile, din, devlet, ekonomi, sanat) bilgili yapar, hareketlerimizi değerlendirir. Bu sebepten yalnız uzmanlar değil, (...) herkese gereklidir. Çevresini iyi tanımayan insanın adımları daima sürçmeye mahkûmdur.

2. *Sosyoloji, insanlığın geçirdiği evrim hakkında fikirler verir* ve böylelikle insanı geniş görüşlü yapar. (...) Siyasî, dinî ve ahlakî taassubu ortadan kaldıracak olan, sosyoloji bilgisidir.

3. Cemiyet olayları aynı zamanda tarihin konusu olan olaylardır. (...) Tarih ilmi sosyolojiye, konusu olan olayları takdim edici ve zaman içinde varlığa sahip geniş bir lâboratuvarı andırmaktadır. Sosyoloji ise, tarihteki olayların meydana geliş sebeplerini ve evrimlenmelerinin şartlarını meydana çıkarmak suretiyle, onları açıklayıcıdır.

4. Sosyoloji, bizim *vatandaş olarak daha mükemmel yetişmemizi sağlayıcı* bilgiler veriyor. İnsan, içinde yaşadığı cemiyet realitesini iyi tanıdığı nispette ona hizmetlerde bulunabilir, onu sevebilir ve şuurla bağlanabilir.

Kaynakça

- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). *Sosyolojik açılımlar*. (Çev. M. Sezai Durgun, Adnan Gümüş). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik düşünmek*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2021). *Sosyoloji ne işe yarar?* (Çev. Akın Emre Pilgir). İstanbul: Ayrıntı.
- Berger, P. (2018). *Sosyolojiye çağrı*. (Çev. A. Erkan Koca). 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birkök, M. C. (1998). *Sosyolojik düşünme ve metodolojisi*. Elektronik Sürüm. İstanbul.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji meseleleri*. (Çev. Filiz Öztürk, Büşra Uçar, Mustafa Gültekin, Aslı Sümer). Ankara: Heretik.
- Collins, R. (2015). *Sosyolojide dört ana gelenek*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Sentez.
- Dikeçligil, F. B. (2017). *Ontolojiyi hatırlamak*. Konya: Çizgi.

- Fay, B. (2005). *Çağdaş sosyal bilimler felsefesi*. (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fichter, J. H. (2016). *Sosyoloji nedir*. (Çev. Nilgün Çelebi). 3. Baskı, Ankara: Anı Yayınları.
- Game, A. ve Metcalfe, A. (1999). *Tutkulu sosyoloji*. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gasset, O. (2014). *İnsan ve herkes*. (Çev. Neyyire Gül Işık). İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2011). *Sosyolojinin savunusu*. (Çev. İbrahim Kaya). İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kızılçelik, S. (2008). *Sefaletin sosyolojisi*. 2. Baskı, Ankara: Anı Yayınları.
- Lahire, B. (2020). *Sosyoloji ve "sözde mazeret kültürü"*. (Çev. Ertan Kuşçu, Mustafa Gültekin). İstanbul: Açılımkitap.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mendras, H. (2008). *Sosyolojinin ilkeleri*. (Çev. Buket Yılmaz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mills, C. W. (1979). *Toplumbilimsel düşün*. (Çev. Ünsal Oskay). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Nisbet, R. (2013). *Sosyolojik düşünce geleneği*. (Çev. Yusuf Kaplan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2006). *Toplumun mantığı*. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları.
- Sezer, B. (2015). *Sosyolojinin ana başlıkları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve kültür*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Slattery, M. (2015). *Sosyolojide temel fikirler*. Yayına Hazırlayan: Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz. 8. Baskı, İstanbul: Sentez Yayınları.
- Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Çev. Osman Akınhay). 4. Baskı, İstanbul: Agora Yayınları.
- Ünsaldı, L. ve Geçgin, E. (2013). *Sosyoloji tarihi*. Ankara: Heretik.
- Tezcan, M. (2015). *Sosyolojiye giriş*. 8. Baskı, Ankara: Anı Yayınları.
- Topçu, N. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Sociology is the science of thinking and speaking about the human association in which the individual is involved, the act of thinking about himself. Sociology, which offers a scientific analysis of people, groups of people and societies, is a guiding discipline in this state. Although people's reflections on themselves are the same as human history, sociology becomes a systematic knowledge only after the social changes and formations in Western Europe in the 19th century. The social, economic and political changes in Western Europe in the 18th and 19th centuries prompted sociologists to question and think about society. The explanations brought by other sciences to the events that were considered as a common subject in this century were deemed insufficient and explanations were brought to these events through a new science, sociology. Seeing sociology as a science from the very beginning stems from trying to understand society within a certain discipline. In addition, the style of interpretation in examining the social context is effective in seeing it as a science. The fact that sociology has been accepted as a science since its emergence is due to the scientificness that sociology has provided and the methodology it has created. The basis of this methodology is sociological thinking. Sociological thinking is a type of thinking that develops depending on the tradition of sociological thought. Thinking sociologically, helps sociologists to understand and interpret social reality. Sociological thinking is the activity of understanding social events and seeing beyond. It can also help to understand other lifestyles and make society more sensitive. Sociological thinking, which plays an important role in our understanding of current events, helps to reduce beliefs about the certainty of any opinion or interpretation. While helping us see the reasons behind events, it can also give us a kind of consciousness. In this sense, being able to think sociologically should be distinguished from thinking randomly. Sociological thinking, which provides understanding and interpretation of social reality, enables us to see that social problems are behind many events that we think are of interest to the individual. In terms of sociology, it combines with every discipline of social sciences that deals with society and the individual on a certain ground of thought. In this sense, sociological thinking, which has the characteristics of an encyclopedic study, builds on the knowledge of the social structure. The tradition of sociological thought is built on the historical accumulation of society, expanding its relations with other branches of science and allowing sociological thinking. With this feature, it provides the broadest understanding of social reality by taking into account the findings of other branches of science. Sociological thinking has an integrative feature as it is based on other social sciences. This thinking, which requires considering many variables in cause and effect relationships, gives the person the ability to look at events and situations from multiple perspectives. Sociologists need to make an assessment of mental events and situations in order to understand the complexity of human nature, actions and relationships. Another element of providing this is the interpretive perspective, which also constitutes the characteristic of sociological thinking. Sociological thinking allows us to think about the same world in different ways. In this context, one quality that distinguishes sociological thinking from other thinking styles is common sense. Common sense qualifies the knowledge needed to live with one another. While common sense ensures that sociological discourse is open to everyone, it greatly influences social perception because it is knowledge based on our past experiences. Another feature of

sociological thinking is that it is not independent of history. History provides an understanding of social events as a whole. In this context, historical changes are considered as changes in social structures. Understanding social events and actions is important in sociological thinking. For this reason, scientific and critical thinking style comes to the fore in the way of comprehending the whole. While thinking sociologically gives the opportunity to develop a different style of interpretation, it also gives the opportunity to think critically, to understand social events in historical conditions and to look at events with multiple reasons. All these features form the elements of sociological thinking.

Sociological thought is an accumulation created by the current social reality. Sociological thinking is an effort to understand possible events by providing a certain way of thinking from the interpretations of this accumulation. Sociological thinking can be evaluated as an attitude put forward by sociology. Considered as an attitude, sociological thinking, on the one hand, is formed within the tradition of sociological thought, on the other hand, it constantly supports it. While the method sheds light on sociological thinking in the formation of the tradition of sociological thought, it also creates a set of certain rules of sociological thought. In this respect, it is possible to obtain the ways of sociological thinking from the tradition of sociological thought, the sociologists who make up this tradition, and their theories and concepts. While sociologists benefit from this tradition, they also learn the ability to think sociologically. Thanks to the transfer provided by the tradition of sociological thought, it is possible to become conscious of sociological thinking. In the tradition of sociological thought, the attitude of the sociologist also plays an important role. Thus, the sociologist appeals to the concepts, scientific method and techniques of the founding sociologists who came before him. The sociologist is also a member and affected by the human association that is the subject of the study. In this context, he establishes his own values relationship with the choice of study subject and the way of designing these subjects. However, the role of the sociologist is not to make any value judgments or to impose value preferences. The role of the sociologist is to be able to express the truth as it is. In summary, the sociologist uses sociological thinking as a tool to understand and explain social events and phenomena between society and the accumulation of sociological thought tradition.

Atf: Yaman, F. S. (2022). Kültürel belleğin aktarımında zanaatkârlar: Safranbolu örneği. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 538-554.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
20 / 03 / 2022
Kabul / Accepted
22 / 08 / 2022

Kültürel Belleğin Aktarımında Zanaatkârlar: Safranbolu Demirciler Çarşısı Örneği

Craftsmen in the Transfer of Cultural Memory: The Case of Safranbolu Demirciler Çarşısı

Fatma Sena YAMAN^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Bir toplumdaki normlar, gelenekler, inanışlar ve yaşam biçimlerinin tümünü kapsayan kültür, ortak değerlere dair birliktelik içermektedir. Kültüre ait anlamlar dizisinin sonraki kuşaklara aktarımıyla oluşan kültürel bellek, sözlü kültür ve yazılı kültür öğeleriyle inşa edilmektedir. Tekrarlama, canlandırma ve hatırlama unsurlarıyla biçimlenerek atasözleri ve deyimlerle sürdürülen kültürel bellek, destanlar ve anılarla geçmişi bugüne bağlamakta, ritüellerle belirgin hale gelmektedir. Kentler, mekânsal öğeleri anısal olarak bünyesinde taşıyarak o toplumdaki hayat biçimi, sosyal ve ekonomik düzene dair imgeler barındırmaktadır. Kentin hafızası mekânsal unsurlarla nitelik kazanmakta, imgelerin taşıdıkları anlamlar itibarıyla farklı zaman dilimlerinde çeşitli tekrarlamalarla evrilerek diri tutulmaktadır. Türk kültüründe tarihsel süreç içerisinde çeşitli efsane, mit, inanış ve anlatılara konu olan demir, kültürel bellekteki mühim bir olgu olarak yer almakta ve kültürel belleğin aktarıcıları olarak demirciler usta-çırak ilişkisi dahilinde kültürel bellek aktarımını gerçekleştirmesi yönünden varlık göstermektedir. Başta demircilik olmak üzere birçok zanaata ev sahipliği yapan ve 1994'te UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Safranbolu, kültürel belleğin temsili konusunda araştırma yapılacak bir kent sahasıdır. Çalışmada, 1796'da Safranbolu'da kurulan Demirciler Çarşısı'ndaki ustalarla görüşülerek demirin ve demircilerin Türk kültüründe taşıdığı önem kültürel bellek bağlamında incelenmiştir. Durum çalışması uygulanarak demircilerin ifade edebildikleri unsurlar tetkik edilmiş, kültürel belleğin aktarıcıları olarak demircilerin zanaatlarını devam ettirdikleri çarşıda, meslek geleneklerini yeniden inşa süreciyle sağladıkları anlaşılmıştır.</p>	<p>The culture, which encompasses all of the norms, traditions, beliefs and lifestyles in a society, includes the unity of common values. The cultural memory, which is formed by the transfer of the meanings of the culture to the next generations, is built with the elements of oral culture and written culture. Cultural memory, which is shaped by repetition, animation and remembrance elements and maintained with proverbs and idioms, connects the past to the present with epics and memories, and becomes evident with rituals. Cities contain images of the life style, social and economic order in that society by carrying spatial elements as memories. The memory of the city gains quality with spatial elements and is kept alive by evolving with various repetitions in different time periods in terms of the meanings they carry. Iron, which is the subject of various legends, myths, beliefs and narratives in the historical process in Turkish culture, takes place as an important phenomenon in cultural memory and as the transmitters of cultural memory, blacksmiths have a presence in terms of realizing the transfer of cultural memory within the master-apprentice relationship. Safranbolu, which is home to many crafts, especially blacksmithing, and which was included in the UNESCO World Heritage List in 1994, is a city area where research will be conducted on the representation of cultural memory. In this study, the importance of iron and blacksmiths in Turkish culture was examined in the context of cultural memory by interviewing the craftsmen in the Demirciler Çarşısı, which was established in Safranbolu in 1796. By applying the case study, the elements that the blacksmiths expressed were examined, and it was understood that the blacksmiths, as the transmitters of cultural memory, maintained their professional traditions in the bazaar, where they continued their craft.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Kültürel Bellek, Safranbolu, Demirciler Çarşısı, Demirciler, Demir</p>	<p>Keywords</p> <p>Cultural Memory, Safranbolu, Demirciler Çarşısı, Blacksmiths, Iron</p>

^a Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü. Email: fatmasenayaman@karabuk.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Bir toplumda sözlü ve yazılı kültür aracılığıyla biçimlenen düşünce, duygu ve eylemler bütünü, kültürel belleği oluşturan unsurlardır. Kültürel bellek, geçmişten geleceğe yönelik bilgi ve kültürün aktarımıyla gerçekleşmektedir. Bu süreçte bilgi ve kültürü taşıyan aktarıcılar olarak zanaatkarlarla karşılaşmaktadır. Geleneksel kültürün aktarımında zanaatlar, usta-çırak ilişkisi dahilinde öğrenilerek kültürel belleği aktarmaktadır. Türk ve İslam kültüründe önemli bir yer tutan demircilik zanaatı, madenin beceri ve ustalıklı işlenerek birçok nesne, araç ve gerecin meydana getirilmesi sürecine dayanır. Demircilik zanaatının öğreniminde hatırlatma, canlandırma, tekrar etme gibi kavramlar sözlü kültürün aktarımında önem teşkil etmektedir. Demirciliğe ilişkin ustalardan öğrenilip tekrar edilerek kuşaktan kuşağa aktarılan ahlaki, kültürel ve pratik bilgiler, bir kültürel bellek oluşumunu sağlayarak bu zanaatın devamlılığını sağlamaktadır.

Kültür alanında gruplar, mekân ve zamanda bağımsız olarak geçmişten geleceğe süregelen bir geleneği ifade etmektedir. Kültür, kişileri, dil ve haberleşmeyi, sanat, inanç, töre, hukuk ve yönetim kurumları, üretim ve tüketim düzenlerinin tümünü kapsamaktadır. Bu bakımdan kültür, dinler ve sanatlar dahil olmak üzere var olan, yaşanan ve öğrenilen her şeydir. Alet ise kültürlerin ön şartı olarak kabul edilmektedir. Bundan ötürü tarihte yaşayan topluluklar, işledikleri maddenin alet ve üretim teknolojilerine göre sınıflandırılmaktadır. Aletlerin taştan yapıldığı döneme taş devri, bakır-kalay karışımı tunçtan yapıldığı döneme tunç devri, madenden yapıldığı döneme maden devri denmektedir (Güvenç, 1997: 7-39). İnsanlık, yaşamın sürdürülmesi ve medeniyetlerin kurulup ilerlemesi için alet ve tekniğe ihtiyaç duymuştur. İnsanlığın geliştirdiği araç ve teknikler teknoloji ile adlandırılmaktadır (Gül, 2020: 162).

Teknoloji alanındaki gelişmeler dünyada yaşam olanaklarının gelişmesine etki etmiş, diğer yandan zanaatçıların meslek hayatlarında birçok yönden olumsuz rol oynamıştır (Danışman, 2005: 235). Bir yandan bilgi ve deneyim zenginliğine imkân tanıyan teknolojik gelişmeler, diğer yandan akademik kurumlar ile zanaatkarlık kurumları arasındaki etkileşimi azaltmaktadır (Aytekin ve Rızvanoğlu, 2019: 603). Teknolojinin gelişmesi ve sanayileşme ile artan fabrikalaşma, köyden kente göç, üretimin ve tüketimin çoğalması, küreselleşmenin bir sonucu olarak zanaatkarların, mesleklerini sürdürebilmesini zorlaştırmaktadır. Gül'e göre toplumların üretim ilişkileri, yapısını da belirlemektedir. Üretiminin temelini oluşturan teknoloji, kültür üretim tarzı olarak sanat ve zanaat için önem taşımaktadır. Heidegger'e göre teknolojiyle oluşan sanayileşme ve endüstriyel üretim geleneksel anlamıyla zanaatın yerine geçmiştir (2020: 163-165). Bir nesneyi elle işlemek, malzeme ile insan arasında bir bedenlenme deneyimi uyandırmaktadır. İnsan deneyiminin malzeme ile uyumlu olarak birleşmesi ise çok çeşitli ifade biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bir ustanın öğrenilen bir becerinin aktarılması nesiller boyunca sürerek aktarılmaktadır. Bu nedenle işlenmiş bir nesne, kültürel mirasın geçişli bir ögesidir. Teknoloji gibi beceri de insanlar tarafından yapılan yapay bir şeydir. Nesnelere işlenerek kültürel mirasın somut kayıtlarını geleceğe aktarmakta, buldukları dönemin uygarlığına dair izleri taşıyarak tarihte iz bırakmaktadır. Kültürün, işlenmiş anı nesnelere ile devam etmesi, geçmişin geleceğe taşınmasına aracılık etmektedir (Artut ve Hasoğlu, 2018: 409-414). Tezcan vd.'a göre bellek, sosyal, kültürel ve siyasal oluşumların ortak aktarımı ile oluşarak mekânda görünür kılınmaktadır. Küreselleşen dünyada giderek üretim ve birikim işleri ile kamusal ortam değişime uğramaktadır. Kolektif bellekte yer edinen kent imgesi değişmekte, kente özgü anlamlar ve değerler dünyası mekânsal müdahalelerle yeniden şekillenmektedir (2020: 142, 146).

Biyolojik olarak devredilemeyen kültürel bellek, anlamın kaydedilmesi, canlandırılarak ifade edilmesi yoluyla kuşaklar boyunca canlı tutulmaktadır. Grup kimliği bakımından kültürel belleğin

oluşması, süreklilik ve devamlılık ile sağlanmaktadır. Kültürel bellek, mitler, şarkılar, danslar, atasözleri, yasalar, kutsal metinler, süslemeler, resimler, yollar ve coğrafya gibi kimliği garanti edici bilgilerin bütünü, bayramlar ve ritüel kutlamalar ile tekrar edilip hatırlanması aracılığıyla dolaşmaktadır. Ritüeller, bilgiyi diri tutan eylemler bütünü olarak grubun kimliğinde koruyucu işlev üstlenmektedir. Bu şekilde kültürün yeni kuşaklara aktarılması, tekrarlama ritüelleriyle gerçekleşmektedir. Ritüel, yapısal olarak belli bir düzen dahilinde değişime uğramadan yeniden üretimi içermektedir. Her bir ritüel uygulaması önceki uygulamaya benzemektedir (Assmann, 2018: 98, 99). Teknolojik gelişmeler, farklılaşan toplum hayatındaki düzen ve sosyal, ekonomik ve ticari ilişki türleri, kentlerin başta kültürel, sosyal, ekonomik ve mimari olmak üzere mevcut yapısında birtakım değişimler meydana getirmektedir. Bu durum zanaatların zanaatçılar tarafından sürdürülmesinde ve dolayısıyla zanaata ilişkin kültürel bellek hakkındaki konular üzerinde durulmasına ve bir tartışma içeriği oluşmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan demirin Türk kültüründeki yeri, kültürel belleğin demircilik zanaatının aktarımındaki işlevi bakımından araştırılmasını önemli kılmaktadır.

2. Kültürel Bellek Bağlamında Türk Kültüründe Zanaatkârlar ve Demircilerin Rolü

Tarihi olgular ile geçmişe yönelik düşünme ve çıkarım hali, geleceğe dair anlamlandırma sürecini beraberinde getirmektedir. Doğa ve insan etkileşime girmekte, ülkelerin ve şehirlerin yapısı değişmekte, birçok olgu, olay, kişi, kurum veya meslek hatırlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Anlamlandırma süreci geçmişteki olguların zihinde canlanması ve hatırlanması, tekrar edilmesiyle gerçekleşmektedir. Kültürel bellek, toplumların anlam ve değerler dizisinin oluşmasına ve hatırlanarak aktarılmasına imkân tanıyan süreçleri içermektedir.

Antropolojik ve semiyotik teorilere göre sosyal (kültür, insanlar, sosyal ilişkiler, kurumlar), materyal ve kültürel olarak tanımlanmış düşünme yolları (eserler, medya) ve zihinsel (zihniyetler) olarak kültürel anıların oluşumunu etkilemesi bakımından üç boyutlu olarak incelenmektedir. Bu bakımdan sosyal bilimlerde bellek araştırmalarının başlangıç noktası olarak kültürel bellek ve toplumsal bellek ile karşılaşılmaktadır. Kültürel anıtlar ve hafıza siyaseti gibi maddi ve sosyal fenomenlerin etkileşimi, zihniyetler tarihinde olduğu gibi maddi ve zihinsel fenomenlerin kesişimi, konuşma yoluyla hatırlamada olduğu gibi bilişsel ve sosyal fenomenlerin ilişkisi gibi konularda çalışmalar yapılmaktadır (Erlil, 2008: 4.). Toplumsal bellek, 1920'li yıllarda Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Buna göre Halbwachs, anıların, içine girilen farklı grupların düşüncesinden kaynaklandığını belirtmektedir (Assmann, 2018: 43). Bir düşünceyi düşünmeye devam edebilme, içerisinde yer alınmasına olanak tanıyan koşullarla mevcut olmaktadır. Geçmişteki yaklaşmayı anımsatan ve kişinin imgesini unutmadan kurtaran da grubun sürmekte olan düşüncesidir (Halbwachs, 2021: 125, 126). Halbwachs'a göre düşünceleri çağırmanın onların benzer olmaları nedeniyle değil, aynı grubun zihnimizde bir arada toplanmış anılarıyla ilgili olmasındandır (Connerton, 2019: 66). Kişisel kimlik, etkileşim ve eylemlilik içinde meydana gelen, başkalarına dair bir farkındalıktır. Başkalarının beklentileri ile onların kişilerde oluşturduğu sorumluluk ve yükümlülükleri içermektedir (Assmann, 2018: 144). Kolektif hafıza, kişisel olmayan hatıraların grubu ilgilendirdiği ölçüde hatırlanmasına ve sürdürülmesine olanak tanımaktadır. Grupların süreklilik unsurunu temsil etmesi, karakterler dönüşüm geçirirse de genel olanı korumasıyla mümkündür. Zaman, bir içeriğe sahip olduğu sürece gerçekliği ifade etmektedir (Halbwachs, 2021: 45, 135). Geçmiş, geçmişini temsil eden sözcüklerle ve imgelerle yeniden sunulmaktadır. Somut bellek öğeleri, sözel dile getirme ve görsel kodlama yolu ile bellekteki hatırlama eylemini daha iyi gerçekleşmektedir (Connerton, 2019: 50, 123). Kültürel bellek, toplumsal meseleleri ele alırken hatırlama, hatırlatma, tekrarlama, unutma ve unutturma

gibi eylemleri içeren ve tarihin yeniden inşa edilmesinde rol oynayan bir kavramdır (Oğuzhan Börekçi, 2020: 26). Toplumsal bellekte bir olayın doğrudan tanıklık edilip saklanıldığı durumlarda dahi tarihin yeniden kurulması gerekmektedir. Anlatımı olduğu gibi kabul etmek özerklikten vazgeçmek anlamına geleceğinden bir olaya dair bir sorun çalışma alanı yapıldığında, sorgulama yapılması gerekliliği hasil olduğundan tarihçiden yeniden araştırma yapması beklenecektir. Tarihi yeniden kurmak, grupların belleğine yol gösterici olabilmesi bakımından önemli katkılar sunabilmektedir (Connerton, 2019: 29).

Assmann'a göre kültürel bellek bakımından toplumlarda taşıyıcı işlev gören özel gruplar vardır. Kendilerine bilgiyi taşıma yetkisi tanınmış olanlar şamanlar, rahipler, öğretmenler, yazarlar ve filozoflar birer kültürel bellek taşıyıcılarıdır. Kültürel olarak biçimlenerek toplumsal bağlantı kurulan görüntüler olarak hatırlama figürleri, zaman ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık ve kendine özgü bir süreç olarak yeniden kurulabilme özelliği şeklinde kategorize edilmektedir. Hatırlama figürlerinin belirli mekânda somut hale gelmesi ve belirli zamanda yinelenmesi gerektiği için somut bir mekâna ve zamana dayanmaktadır. Bu süreçte taşıyıcılarıyla var olan toplumsal bellek, gelişigüzel bir şekilde değil aktarma sürecine katılan grup üyelerinin varlığıyla hatırlanmaktadır. Bu grup üyelerinin varlığı, değerlerle anlamlandırılmış iletişim biçimleri ile zaman ve mekân oluşturarak yeniden inşa edilmektedir (2018: 46-62).

Connerton, belleği, bireyin kendi anılarından oluşan "kişisel bellek", anlambilimsel, sözel ve görsel kodlamadan oluşan "bilişsel bellek" ve "alışkanlık belleği" olarak üç başlıkta incelemektedir. Buna göre alışkanlıklar, deneyimlerin oluşturduğu bağlama dayandırılmalıdır. Yapılan davranışların temelinde nedensellik arayışında bulunulmadan bir anlamlandırma faaliyeti gerçekleştirilemez. Tarihteki olayların anımsanması genellikle yazılı metinler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Toplumsal bellekte anımsama eyleminde bulunulurken bedensel etkinlikler ve törenler önemli birer niteliğe sahiptir. Tören, bir seyir veya anı defteri değildir. Geçmişin imgesi, canlandırılan ve sahnelenen bir kült olarak törenler anlatıların anımsanıp yeniden inşa edilmesinde rol oynamaktadır. Bellek, açık söz ve imgelere başvurularak sahnelenmeksizin bilinçli olarak da korunabilmektedir. Anma törenlerinde bedensel pratiklerin işlevi bu sürdürme işlevini devam ettirebilmektedir. Connerton, bedenle bütünleşmiş mesajları ifade eden bedenleştirme pratiği ile yazı, ansiklopedi, ses kaydı, fotoğraf, bilgisayar gibi çağdaş araç ve gereçlerin enformasyonu ile oluşan amaçlı eylemler olarak değerlendirdiği kaydetme pratiği olarak bedensel pratikleri iki kategoride incelemiştir. Bedensel duruşların bellekte tutulması, bedenleştirme pratiklerine örnek teşkil etmektedir. Somut bellek öğeleri sözel dile getirme ve görsel kodlama yolu ile bellekteki hatırlama eylemini daha iyi gerçekleştirerek canlandırma eylemine katkıda bulunmaktadır (2019: 13-124).

Yazılı kayıtların olmadığı yerde grubun kimlik koruyucusu olarak insan belleği ile karşılaşmaktadır. Assmann'a göre toplumsal katılım, belleğin sürdürücü etkilerini yerine getirebilmesi için gerekli koşullardan biridir. Gruplar, bard, şaman, griot olarak bilinen koruyucu uzmanların buluşma ortamlarında hazır olarak bulunması ve aktarımını sağlaması yoluyla kültürel belleğe katkıda bulunmaktadır. Bayramlar ve ritüelleri düzenli tekrarlanması, aktarıma ve kimliği koruyan bilginin iletilmesi ve devredilmesine yol açarak kültürel kimliği yeniden inşa etmektedir. Ritüellerin tekrarı, grubun zaman ve mekân olarak birlikteliğine zemin hazırlamaktadır. Bu şekilde gerçekliği ifade eden ritüeller, tekrarlanarak imtina edilmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması ile dünyanın düzenini ve grupların kimliğini korumaya yaramaktadır (2018: 65). Ricoeur'a göre zaman, duygu olarak hafızanın ve eylem olarak hatırlamanın ortak etmenidir. Mekanlar, yazıtlar ve anıtlar gibi tarihe tanıklık eden belgelerdir. Hafızanın yer ile bağlantı kurması ise anılar ve mekanlar arasındaki yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Anımsamak, geçmişe ilişkin imgeye erişmenin yanında

imgeyi aramak uğraşdır (2020: 37-75). Farklı zaman ve mekân dilimlerinde yaşayan kültürel bellek taşıyıcıları, sözlü edebiyat örneklerinde, birey veya grubun davranış şekillerinde bir bilinç oluşturmada, hatırlama eylemine bir gösterge olmaktadır (Arslan, 2015: 2). Tanıklık, biçimsel koşullardan geçmişin içeriklerine ve tarih yazım işleminin fiili sürecine ulaştırmaktadır. Tanıklık, beyan edici hafıza ve arşiv belgelerinden geçerek belgesel kanıtı oluşturmaktadır (Ricoeur, 2020: 183). Assmann'a göre toplum düzeninde oluşan çürüme eğilimine karşı bir düzen kurulmalı ve düzen, ritüel yoluyla korunarak yeniden üretilmelidir. Bu bakımdan düzen, ritüellerin sahnelemesi ile mitsel mevcudiyete ihtiyaç duymaktadır. Mitler düzeni anlatmakta ve ritüellerin oluşumunu sağlamaktadır (2018: 152, 153). Connerton'a göre bireyler geçmişin olayları ve o olayların nesnelere doğrultusunda yaşadığı için bireylerin bugüne dair deneyimleri geçmişteki bilgisine dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen imgeler bir araya geldiğinde var olan toplumsal düzeni meşru hale getirmektedir. Geçmişin imgeleri ise törensel eylemler ve bedensel pratiklerin uygulayımıyla gerçekleşmektedir (2019: 9, 11). Yeniden üretme ve inşa süreci, hatırlanma sürecinde bedensel ve törensel faaliyetlerle tekrarlanarak gerçekleşmektedir. Geçmişe ait olanı anlamlandırma sürecinde farklı imgelerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yapılar tarafından oluşturulması, kanıksatılması ve sürdürülmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Bu bakımdan toplumdaki bireylerin çeşitli yapılardaki yansımasını ifade eden zanaatlar, kentin kültürel belleğinin usta-çırak ilişkisi bağlamında geçmişten geleceğe aktarımını içermektedir. Bu bakımdan ustalardan sözlü olarak edinilen her türlü bilgi, sözel ifadeler ve teknikler belleğin kayıt altına alınmasına yaramaktadır.

Bir zanaatın tarihi, topluluklardaki sosyal ilişkiler, kültür ve lehçeler, gruplardaki ve ailelerdeki değişimler olmak üzere bir ülkenin farklı bölgelerindeki yerel meselelere dair birçok şey araştırma konusu olarak ele alınmaktadır. Doğrudan kayıt biçimi olarak görüşmede, görüşülen kişi kendini sözlü olarak ifade etmektedir. Kaydedilen konuşmadaki ifadeler topluma dair ipuçları ve değişik lehçe yapılarına dair bilgi vermektedir. Sözlü tarih, hayat hikayelerinin temsil güçlerini tanımlayarak insana tarihsel süreç içerisinde kabul edilen mitlere ve baskın yargılara dair sorgulama yaptırmaktadır. Tarihin toplumsal anlamını dönüştüren bir araç olarak sözlü tarih, insanların ekseninde oluşan bir tarih türüdür. Tarihin içine insanı alarak kapsamını genişletmektedir (Thompson, 1999: 7-116). Sözlü anlatım yazısız da var olabilmektedir. Dünyanın dört bir yanından derlenen atasözleri, insana özgü konuşmanın ilk biçimine ve gücüne işaret etmektedir. Sözlü kültürlerdeki topluma mal olan hazır ifadeler ve betimlemeler, zihinsel bakımdan deneyimlerin nizamını ve düşüncenin biçimini belirlemektedir. Kalıplaşmış deyişlerden oluşmayan hiçbir düşünce, deyişler düşüncenin özü olduğu için kalıcı olamaz. Bu şekilde kelimeler ve kavramlar deneyimler sonucu kalıplaşarak bellekte yer edinmektedir (Ong, 2014: 20-31).

Zanaatkârlık bir görevi güzel yapma arzusuna işaret etmektedir. İyi zanaatkârlar, somut pratikler ile düşünme arasında bir iletişim kurarak alışkanlıkları oluşturmada ve alışkanlıklar da sorunu çözme ve bulma arasında bir köprü kurmaktadır (Sennett, 2009: 20). Sennett'e göre zanaatkâr, iyi ürünü ortaya koymaya çalışarak icraat gösteren ve işe yarayan kişidir. Zanaatkârlar için sıkça vurgulanan nokta işini iyi yapmasıyla ilişkilidir (Doğan, 2010: 300). Sosyal, ekonomik ve kültürel yapıyı geçmişten günümüze ulaştıran zanaat, kentin tarihi ve kimliği için önemli bir değerdir. Zanaatkârlar kentin yapısına anlam kazandırmakta ve kenti canlı tutmaktadır. Aynı zanaatı yürüten paydaşlarıyla genellikle bir arada bulunan zanaatkârların mekanları ise çoğunlukla ilgilendikleri zanaat türü ile adlandırılmaktadır (Seymen Aksu ve Aydın Türk, 2021: 320).

Ahi Evran'ın öncülüğünde başlayarak Anadolu'da mühim bir olgu haline gelen ahilik, ticari faaliyetlerin düzenlenmesinde işlev süren bir teşkilattir. Anadolu'daki Türk zanaatkarları ayakta

tutmak ve örgütlemek için uygulamaların yapıldığı ahilik teşkilatlarında usta çırak ilişkisi eğitimi üzerinde durulmuştur. Zanaatların sürdürülebilirliği bakımından usta çırak ilişkisi, geleneksel yapıların korunması, sosyal hayattaki uygulamaların gelecek nesillere aktarımı ve çırakların dini, meslekî ve askerî gelişimlerinde etkin rol oynamıştır (Çandır ve Aydın, 2021: 769). Eski dönemlerde halkın ihtiyaç duyduğu şeylere kolay ulaşabilmesi için yerleşim yerlerinin çoğunda Ahî teşkilatları kurulmuştur. Teşkilat aracılığıyla çarşıların kurulması sonucu halk, ihtiyaçlarını bu çarşılardan karşılamıştır. Nüfusun daha kalabalık olduğu yerlerde çarşılar ürün gruplarına göre bakırcılar, demirciler, marangozlar, şekerlemeciler, ayakkabıcılar gibi sınıflandırılarak ayrı şekilde konumlandırılmıştır (Akçi vd., 2018: 75). Ülken'e göre özellikle Anadolu şehirlerinde küçük sanat sahipleri arasındaki dinî ve iktisadî bir teşkilat olan ahîlik, loncalar, gedikler ve esnaf teşkilatında görülmektedir. Ahîlik teşkilatının zeminini oluşturan Fütüvvetnameler'e göre ahîlikte bulunması gereken yedi fazilet vardır ve ancak bu yedi fazileti kazanan insan "ahî" olabilir. Bu faziletler, cimrilik kapısını bağlamak ve lütuf kapısını açmak, kahır ve zulüm kapısını bağlayarak yumuşak davranışlı olma kapısını açmak, hırs kapısını bağlayarak kanaat ve rıza kapısını açmak, tokluk ve lezzet kapısını bağlayıp açlık ve riyazet kapısını açmak, halktan yana kapısını bağlayıp haktan yana kapısını açmak, herze ve hezeyan kapısını bağlamak marifet kapısını açmak, yalan kapısını bağlamak ve doğruluk kapısını açmaktır (2007: 298-302).

Ahi Evran'ın, toplumdaki bireylerin gereksinimlerinin giderilmesi ve bu gereksinimlerin meslek grupları oluşturularak giderilmesine yönelik bakış açısı, Letaif-i Hikmet kitabında belirtilmektedir. Buna göre, yaşamını sürdürebilmesi için diğer insanlarla ilişkide bulunma ve ihtiyaçlarını giderme gereksinimi duyan insan, birtakım alet ve edevatla yürütülen demircilik ve marangozluk gibi çeşitli mesleklere ve zanaatkarlara ihtiyaç duymaktadır. Zanaatkarlar ise mesleklerini yürütebilmek için belirli bir yere toplanarak toplumun ihtiyacını görmektedir (Bayram, 1991: 137-152, akt. Yüksel ve Göksel, 2020: 800). Demir, Türklerin madeni bozkır kültüründe araç gereç üretiminde ana unsur olarak kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda bozkır kültürünün yaşandığı ilk alanlar olarak demir madeninin işlendiği bölgeler belirtilmektedir. Birçok Türk destanına konu olması ise demirin Türk kültüründeki önemini göstermektedir (Bilgili, 2020: 19). Demir bir kült ve bir kutsaldır. Kült kelimesi lügatte ibâdet, tapma, tapınma veya manevi ve ruhani olarak zikredilen kişilere ve mezarlarına gösterilen saygı şeklinde ifade edilmektedir. Kut kelimesi ise mutluluk, saadet anlamına gelmektedir ve bu inanca göre Türkler, demiri göksel ve tanrısal kabul ederek onu kutsamıştır. Türklerin devlet idaresinde sahip olduğu güç, uğur ve talih olarak Tanrı, Türklerin hükümdarlarına ve bazı varlıklara diğer varlıklardan farklı olarak kut vermiştir (Çerikan, 2014: 3, 4 ve Kubbealtı Lügatı, 2021). Assmann'a göre bir topluluktaki grubun birlik düşüncesini temellendiren kutsal anlatıları koruyan mitler ve efsaneler, kimlikle ilgilidir. Yeniden üretim söz konusu olmayacağı için kültürel anlamın canlandırılması gerekmektedir (Assmann, 2018: 152). Tarihsel imgelemden yararlanılarak tarihsel bilgi kurulurken, geçmiş ile ilgili deneyim ve anlamlar dizini, düşünceler ve dil tarafından oluşturularak biçimlendirilmektedir. İçerisinde bulunan toplumdaki kültürel farklılıklar, din, dil, ırk gibi birçok unsur imgelerin oluşumunda etkili olmaktadır. Bu etki de sözlü kültür, yazılı metinler ve görsel malzemeler aracılığıyla kurulmaktadır (Büyüktuncay, 2014: 56).

Demir, anlamını taşıyan en eski sözcük olan Sümerce "an" ve "bar", gök ve ateş ifadelerinden oluşmakta, genellikle gök metali ya da yıldız-metal biçiminde çevrilmektedir (Eliade, 2003: 23). Göğün kendi eksenini etrafında dönüşünü gözlemleyen eski Türkler kültürel kodlarında bulunan unsurlarla bu durumu açıklamıştır. Demirci bir millet olan Türkler tarafından göğün sağlam bir desteği yaslanmadan dönemeyeceği düşünülerek bu desteğin demir olduğuna inanılmış ve bu destek "Demir Kazık" olarak adlandırmıştır (Yağcı, 2015: 77). Demir Kazık, Oğuz Kağan Destanında bir nur sembolüdür. Destana göre Oğuz Kağan bir gün Tanrı'ya yalvarmaktayken

karanlık basmış, güneşten ve aydan daha parlak bir nur gökten yeryüzüne inmiştir. Bu nurun içinden alınanda demir kazık gibi parlak bir beni olan çok güzel bir kız çıkmıştır. Birçok kültürde olduğu gibi Türklerde de nur, güzellik sembolü olarak kullanılmaktadır. Oğuz Kağan Destanında Demir Kazık'ın Türklerde uyandırdığı hayranlık nur betimlemesi ile ortaya çıkmaktadır (W. Bang ve G. R. Rahmeti, 1936, akt. Yağcı, 2015: 76).

Kaşgarlı Mahmut'un Dîvanü Lûgat-it Türk'ünde demir "temür" olarak geçmektedir. Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka boyların halkı ant içtiklerinde demiri kutsamak için kılıcı çıkararak yanlamasına öne koymakta "Bu gök girsin kızıl çıksın" diye "Sözünde durmasan kılıç kanına bulansın, demir senden öcünü alsın" demektedir (İnan, 1976: 132). Türkler demire, "kök-Temür", yani gök demir demiştir. Bunun yanı sıra Türklerde kılıçla and içilmiştir (Ögel, 2010: 67). Ergenekon Destanı'nda Göktürklerin atalarının demirci oldukları ve demircilik mesleğinin kutsal bir meslek olduğu belirtilmektedir (Oran ve Oran, 2019: 565). Demirciliğin bazı Peygamberler tarihi kaynaklarında Âdem ve Nuh peygambere kadar dayandığı bildirilmektedir (Köksal, 2011: 35, 93). Türklerin toplumsal hayatında farklı şekillerde kutsanan demir, iyileştirici, kötü ruhlara karşı ve nazara karşı koruyucudur:

Doğada gizemli olan diğer varlıklar gibi demirin sahip olduğu gizil güçler vardır. Ayrıca demirle ilgili bu ortak değerlerin izleri daha somut örneklerle ortaya çıkmaktadır. Bazen yeni doğan bir bebeğin ve lohusa bir kadının yastığının altına konulan demirden bir alet kötü ruhlara karşı koruyucu unsur olarak seçilir. Bazen bir düğünde gelin duvara çivi çakar ki bu uygulama, onun sağlamlığını ve kalıcılığını simgeler. Bazen bir ölünün üstüne demir konulur ya da ölü yıkama işleminde özellikle demir maşrapa kullanılır ki burada ölüye gelecek kötü ruhlara karşı demir, zırh görevindedir. Demir, bütün yemin merasimlerinde silah olur. Türklerin uygulamalarındaki demirle ilgili ortak değerler ya da sosyal ve kültürel kodlar; Türklerin mit, efsane, masal vb. halk anlatılarında da görülmektedir (Çerikan, 2014: 8, 9).

Moğol boylarının çoğu destansı şiirlerinde ve Türklerde "tarhhan" anlamına gelen demirci, kahraman ve yalnız, atlı savaşçı anlamını taşımaktadır. Şaman askeri giysisi olarak metalden bir tür göğüs zırhı giydirilmektedir. Demircilerin krallığa kadar yükseldikleri görülmektedir. Bazı kaynaklara göre Cengiz Han eskiden bir demircidir ve Moğolların boy efsanelerinde demirciliğe bir anlam yüklenerek demir, hükümdarın hanedanına bağlanan bir mit olarak görülmüştür (Altheim, 1952, akt. Eliade, 2003: 90, 91). Göktürk Devletinde devletin sanatı demirciliktir. Demirci, Moğolların kuzey kolu olan Buryat'lar sihirbazdır. Moğollar yılbaşı geceleri demiri ocakta kızdırmış ve bu demiri döğerek uzatmıştır (Eren, 2019: 142). Demirin Türk kültüründeki rolü, çeşitli kentlerde demirciliğe dair adlandırılan çarşılarıyla kültürel bellekte edindiği yer bakımından imgelem oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmelerin toplum hayatındaki değişimlere yol açması farklı nesne, imgelem, anlam ve göstergelerin oluşumuna yol açmıştır. Kitle kültürüne yönelik olarak pazarda sunulan nesnelerin çoğalması, iktisadi yapıların oluşumuna, giderek büyümesi ve kurumsallaşmasına yol açmıştır. Kent kültüründeki imgeler dönüşüm geçirmiş, farklı iş kollarının oluşumu sanayileşme ile gerçekleşmiştir. 1937 yılında Karabük'te kurulan Demir Çelik Fabrikası ise köyden kente göçü hızlandıran bir unsur olarak Safranbolu'daki zanaat işletmelerine etkide bulunmuştur. Buna göre Safranbolu'da zanaatkarlar tarafından yürütülen demircilik faaliyetleri, sürekliliğini, kültürel bellek oluşumuna etki eden zanaatların usta ve çırak ilişkisi ile yürütmesiyle sağlanmıştır. Bu bakımdan kültürel bellek, art alanda kalan anlamların biçimlendirilmesi, imgelerin anlaşılması ve çözümlenmesi ile ilintilidir. Aktarıcıları tarafından taşınılan metinler ve nesnelere, kültürel belleğin oluşumunda etkin rol oynamaktadır.

3. Yöntem

Kültürel bellek inşası bağlamında demircilik, İslam ve Türk kültürü geleneğinde önemli rol oynamaktadır. Türk milletine ata yadigarı demircilik mesleği, kültürel belleğin hatırlatıcılarının hafıza ve bellek aracılığıyla sürdürülerek nesne ve ritüellerin aktarımı yoluyla gerçekleşmektedir. Assmann'a göre kültürel bellek, insan belleğinin dış boyutu olan toplumsal ve kültürel süreçlerin sonucunda oluşmaktadır. Anlatılar geçmişin deneyim ve anılarını biçimlendirerek şimdiki zamanın hafızasında canlandırılmaktadır. Ortak kurallar ve değerler bütünü toplumdaki bireyleri birbirine bağlayan olgulardır (2018: 23, 26). Bu çalışma, kültürel bellek bakımından demirin Türk kültüründeki yerini ve demircilerin kültürel bellek taşıyıcıları olarak üstlendikleri işlevlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tunçer'e göre kültürel miras, önceki kuşaklarca oluşturularak gelecek nesiller için korunması istenilen ve evrensel değerlere sahip olduğu düşünülen eserlerdir. Geçmişten gelen bir dizi anıt yapı, konak, tarihi çevreler, arkeolojik alanlar, kültürel nesne veya gelenekleri içermektedir (2017: 4, 5).

Karabük iline bağlı Safranbolu ilçesi, 17 Aralık 1994'te UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınarak kültürel, ekonomik ve sosyal olarak gelişme kaydetmiş, turistik mekân işlevi üstlenerek bir müze kent haline gelmiştir. Çalışmada Safranbolu'daki demirciler, kültürel bellek taşıyıcıları olarak kültürel bellek, zanaat ve demircilik kavramları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda 1796 yılından beri süregelen Safranbolu Demirciler Çarşısındaki demircilik zanaatı, araştırmanın kavramsal çerçevesini içeren kültürel belleğe konu olmuştur. Demircilerin usta-çırak ilişkisi içerisinde kültürel bellek aktarıcıları olarak oynadıkları rol ile kültürel bellek aktarımını ne şekilde gerçekleştirdikleri ve demirciliğin geleceğini nasıl değerlendirdikleri çalışmanın sorularını oluşturmaktadır.

Safranbolu'daki semercilik, yemenicilik, saraçlık, nalbantlık ve tabakhanecilik gibi zanaatların yok olageldiği son noktada demircilik önemli bir yer tutmaktadır. Safranbolu'nun belleğini yansıtan Eski Çarşı'da bulunan ve Demirciler Çarşısı olarak adlandırılan mekânda günümüzde dört demirci ustası mesleğini sürdürmektedir. Araştırma, Safranbolu ilçesinde faaliyetlerini sürdüren demircilik zanaatı ve ustalarını kapsamaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yer alan ve demircilik zanaatıyla ün yapan bölgeler ve bu bölgelerdeki demirci ustaları ele alınmayarak çalışmanın sınırlılıkları oluşturulmuştur.

Çalışmada yöntem, durum çalışması olarak belirlenmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Durum çalışmalarının temel özelliği bir ya da birçok durumun ayrıntılarıyla araştırılarak duruma dair ortam, bireyler, olaylar ve süreçlerin soruşturulması ile bu sorgulamaların araştırılan durumlar arasındaki etkileşiminin incelenmesidir. Doküman, gözlem ve görüşme yoluyla toplanan verilerin hangi yaklaşımla analiz edileceği araştırmanın amacına ve toplanan verilerin içeriğine göre değişmektedir. Araştırmanın bulgularına dair raporun, başka araştırmacıların yararlanacağı şekilde öz ve içerikten ödün vermemiş olması beklenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 70-310). Durum çalışmaları program değerlendirme araştırmaları başta olmak üzere derinlemesine veri gerektiren araştırmalarda kullanılmaktadır (Aytaçlı, 2012: 9). Durum çalışmaları, "neden" veya "nasıl" soruları sorulduğu, araştırmacının olaylar üzerinde kontrolünün az olduğu ve çalışmanın odağı gerçek yaşam bağlamındaki bir fenomene kurulduğunda tercih edilen yöntemdir (Yin, 1984: 1). Creswell'e göre, durum çalışması, araştırmanın ürünü ve nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisindeki desen türüdür. Durum çalışması araştırması, bir durum veya belli bir zaman içerisindeki durumlar hakkında gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar aracılığıyla araştırmacının detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi veya durum temaları meydana getirdiği nitel bir yaklaşımdır (2013: 97). Kullanılan tekniklerin çoğu bakımından tarih

araştırmaları ile benzerlik göstermesine rağmen durum çalışması, tarihçinin dağarcığında bulunmayan iki kaynağı araştırmaktadır. Bunlar incelenen olayların doğrudan sunumu ve olaylara dahil olan kişilerle yapılan görüşmeler olarak nitelendirilmektedir (Yin, 1984: 8). Yarı yapılandırılmış görüşme ise görüşmeye derinlemesine bir nitelik kazandırmaktadır. Görüşme, araştırma konusuyla ilgili önceden hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır. Bu kapsamda ulaşılan verinin düzenlenip araştırmaya işlenmesini kolaylaştırmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 184). Çalışmada bu bağlamda araştırmancının örneklemi oluşturan demirci ustaları Muhsin Ünal ve Hüseyin Şahin Özdemir ile yapılan mülakatlar sonucu elde edilen bilgilerle kültürel belleğe ilişkin bir sözlü tarih çalışması yapılmıştır.

4. Kültürel Bellek Aktarıcıları Olarak “Demirciler Çarşısı Demircileri”

Kent kimliğini oluşturan önemli bir unsur olarak kimlik mirası, çeşitli tarihi ve kültürel varlıkları içeren şehirler aracılığıyla süreklilik sağlamaktadır. Özellikle 1950’li yıllardan beri Türkiye’de gerçekleşen kentleşme ile göçler, kent yaşamına dair olumsuz etki etmiştir. Kentlerin değer ve anlam yitimine sebep olmaması için gerekli unsurlar olarak mekânsal oluşuma etki eden özne ve zaman ile karşılaşmaktadır. Bu unsurlar, kentsel belleğini oluşturan yapılarıdır ve kent, anılar ve öyküler aracılığıyla toplumsal bellekte gelişmektedir. Kentlere kimlik kazandırarak, kültürel belleğini oluşturan unsurlar, anılar, tarih, doğal özellikler, taşınmaz kültür varlıkları ve kent müzeleridir (Demirarslan, 2018: 910). Osmanlı Devleti’nin ekonomik zenginliğini yansıtan Safranbolu, 18. yüzyılda iktisadi iş bölümünü yansıtan çarşılarıyla bir merkez konumundadır. Sadrazam İzzet Mehmet Paşa’nın bu yüzyılın sonlarında kurduğu vakfın vakfiyesinden edinilen bilgiye göre demirciler, semerciler, boyacılar, saraçlar, atarlar, pamukçular, kasaplar, terziler, sebzeciler ve kuyumcular adıyla çarşı isimleri bulunmaktadır. Bezirgân, çerçi, boyacı, tütüncü, kasap, berber, kılıççı, manav, ekmekçi, pamukçu, bozacı, hazır ayakkabı satıcısı, kahvehane, fırıncı, mezbaha ve keçeci atölyesi ise vakfiyede geçen bazı dükkân isimleridir. Buna göre Safranbolu’da iktisadi hayatın işleyişi, her mesleğin kendi içinde birlik oluşturarak örgütlendiği lonca sistemine göre işlemiştir. Zanaatkarların oluşturdukları bu birlikler, ayrı ayrı sokaklarda yer alarak demirciler, dericiler, bakırcılar, yemeniciler ve semerciler gibi kendi meslek adlarıyla isimlendirilmiştir (Kalyoncu, 2010: 40-42 akt. Deniz ve Çelik, 2020: 127).

İpek yolu üzerinde bulunan Safranbolu, semercilik, yemenicilik, demircilik, saraçlık, nalbantlık ve tabakhanecilik gibi zanaatlara ev sahipliği yapmıştır. Bu şekilde, Türk kültüründeki bellek aktarımına etki ederek birçok zanaatı bünyesinde barındırmış, sanayileşme öncesi yöre halkının gelir kaynağı olmuştur. Demirciler Çarşısı’nda bugüne kadar gelen ustalarıyla faaliyetlerini sürdüren demircilik ile kültürel bellekle arasındaki ilişki bakımından mühim bir zanaat olarak işlev görmektedir. Durum çalışması olarak belirlenen çalışmada, Demirciler Çarşısında günümüzde demirci ustası olarak faaliyet gösteren dört ustanın Muhsin Ünal ve Hüseyin Şahin Özdemir ile mülakatlar yapılmıştır. Safranbolu’daki demircilik faaliyetleri, kültürel bellek taşıyıcıları olarak demirciler ve demirciliğin Türk kültüründeki işlevi ele alınmıştır.

Emekli demirci ustası Muhsin Ünal, 1959’da Karabük ilinin Safranbolu ilçesine bağlı Çatak Köyü’nde doğmuştur. 13 yaşında çırak olarak başladığı demirciliğe ustalarından aldığı eğitimle 18 yaşında kendi dükkanını açarak devam etmiştir. Demirciler Çarşısı’na çalışmaya geldiği ilk dönemde 15 civarında demirci dükkânının olduğunu belirtmektedir. Assmann’a göre rutin taklitler gelenek statüsünü kazandığında, bir anlam derinliğine ulaşmakta ve bu şekilde taklitçi belleğin sınırları aşılmaktadır. Gelenekler, anlamın kültürel olarak aktarılma ve sahnelenmesine yarayarak kültürel belleğin kapsamına girmektedir (2018: 28). Muhsin Bey, ustasından edindiği birtakım ahlaki pratikleri günümüzde de sürdürdüğünü belirtmektedir. Muhsin Bey, Türklerin Orta

Asya'dan Anadolu topraklarına gelirken demirci ustalarıyla geldiklerini belirtmektedir. Bu durum sözlü edininin taklit yoluyla pratik olarak davranışa dökülerek ahlaki bir bütün olarak kavrandığını göstermektedir. Muhsin Bey, ahîlik geleneğindeki hırs ve yalandan uzakta helal rızık kazanma öğretisini sürdürme gayesindedir. Kültürel bellek, usta tarafından çırağa verilen eğitimde bilginin aktarımı teknik ve ahlaki bakımdan ortaya çıkmaktadır:

“Ustam cebinde parası varsa bir şey alırdı, yoksa almazdı. Biz de öyle yetiştik, varsa yedik, içtik ve aldık. Herkesin kabiliyeti ayrıdır. Evvela insanın gözü, eli usta olacak. İşini sevecek, sevdiği işi yapacak. Bu, sabır, gayret ve düzgünlük ister. Ahlak iyi olmazsa kişi sana değer vermez ve güven olmaz. Güven olmazsa esnaf olamazsın. Bir müşteri geldiğinde 'Bu beni aldatır, işini yamuk yapar' demeyecek, 'İşini doğru yapar' diyecek. Kötü iş yaparsan değer olmaz.

İşini, mesleğini, eşini ve çocuklarını seveceksin. Aile düzenin olmazsa iş düzenin olmaz, iş düzenin olmazsa ev düzenin olmaz. Bunların hepsi birbirine bağlıdır. Hayatı sevmeyenden bir şey olmaz. Hata olur mu? Olur ama esnaf adam kandırmaz. Bu meslek zordur. Gözünü kaynak alır, elini demir yakar, sıcağı var soğuğu var ama yıllar sonra anladım ki alın teri mühimdir. Çok zengin olunmaz bu meslekle ancak kendini yetiştirirsin. Helal para olduğu için insanın değerini bozmaz. Demirciliğin elle yapılacak birçok işini yaptık. Evvela görmediğin ve bilmediğin bir şeyi tasarladın mı düşünmeye dalacaksın. Gayret edip sabredeceksin. Gece rüyana girecek, kafana takılacak. Her şey kendinden bitmez, görmediğin işi de yaparsın” (Ünal, 2021).

Hüseyin Şahin Özdemir, 1962'de Safranbolu'da Sine Köyü'nde doğmuştur. 1978 yılında Demirciler Çarşısı'na babası tarafından getirilerek demirci ustası akrabası Muhsin Ünal'ın yanına çırak olarak verilmiştir. Muhsin Bey'in askere gitmesiyle dükkân kapanmamış, Hüseyin Bey 1,5 yıl içerisinde ustasının yokluğunda da dükkânda çalışarak zanaatı bir hayli öğrenmiştir:

“Davud peygamber elinin emeğiyle evinin ihtiyacını karşılamaya başlamasından sonra mutlu olmuştur. Şimdi ben ne kadar bana para gelse bir türlü ondan mutlu olamıyorum ama şurada sattığım 40-50 liralık şeyden o kadar mutlu oluyorum. El emeğini yiyen kişi en mutlu insandır” (Özdemir, 2021).

İki demirci ustası da ifadelerinde Davud Peygamber ile ilgili kıssayı paylaşmıştır. Bu durum, kültürel belleğin usta-çırak ilişkisi bakımından aktarıldığına işaret etmektedir. İfadelerinde Türk ve İslam kültüründen izler taşımaları, ustaların öğretilerinin taklit edilmesi ve günümüze değin süregelen tekrarlananın meydana gelmesiyle oluşmuştur. Demirci ustaları, atalarından aldıkları gelenekle demirciliği sürdürmekte ve Davud Aleyhisselamın kıssasını paylaşarak bir hatırlatmada bulunmaktadır:

“Andolsun biz Davud'a tarafımızdan müstesna bir lütufta bulduk. 'Ey dağlar! Onunla tesbih edin. Ey kuşlar, siz de' dedik ve onun için demiri yumuşattık” (Sebe Suresi, 10. Ayet). Buna göre Hz. Davud elinin emeğiyle kazandığından mutlu olmakta ve bundan dolayı ona demiri hamur gibi yumuşatacak kudret verilmiştir. Hz. Davud demiri ateşe sokmaksızın, çekiçle vurmaksızın İsteddiği şekle sokmuştur (Köksal, 2011: 380).

Demir günlük hayatta kullanılan bıçak, makas, ütü, çivi, kazan, at koşum takımları, süs eşyaları, şehir kapıları gibi birçok ürünün imalinde kullanılmaktadır (Yağcı, 2015: 88). Demirci ustası Muhsin Bey soba, balta, kazma, kürek, kilit, ev aletleri, tarım aletleri vb. birçok şeyi dükkanında yaptığını belirtmektedir:

“Demircilik geçmişte çok değerliydi. Köyde çalışan çoktu. Saban, çivi, soban hepsi el emeği bekleniyordu, şimdi bunlar tedavülden kalkarak fabrikasyon oldu. 20-25 senedir birtakım şeyleri yapmıyorduk. Safranbolu UNESCO tarafından koruma altına alınıp tarihi evler restore edilmeye başlanınca çıraklığımızda yaptığımız birçok şeyin değeri arttı, onları yapmaya başladık. Hiç akla gelmeyen şeyleri yapıyoruz. Müşteri numune getirir, bakıyoruz ve yapıyoruz.

Taş ocaklarına dünyanın malzemesini yaptık. Kapı menteşeleri, kapı mandalları, Zülfikar kılıcı. Film ve diziler sayesinde kılıç ve bıçak yaptık” (Ünal, 2021).

Gelişen teknoloji ile değişen bir dünya imajı çizen Muhsin Bey, zanaatın UNESCO aracılığıyla unutulmaması ve hatırlanması bakımından memnuniyetini dile getirmektedir. Tarihi olgunun yeniden nitelik kazanmasıyla eskiye dönülmesi ve tarihi yapılara kıymet verilmesi kente canlılık kazandırmıştır. 1994’ten sonra Safranbolu’da başlayan UNESCO faaliyetlerinden sonra koruma alanında olan evlerin restorasyonunun hızlandırıldığına değinen Hüseyin Bey, restorasyondaki detaylara dikkati çekmektedir:

“Bir restorasyon yapılacağında yapının üzerindeki malzemeleri ecdat nasıl yapmış ise bugün istenilen, o ecdadın yaptığı eserlerin birebir aynısıdır. Şu anda kapının kilidi, mandalı, tokmağı, kulpu, göbeği, çivisi ve menteşesini asırlar önce ecdadım nasıl yaptıysa bizden istenilen de odur. Burası 1796’dan itibaren kurulan bir çarşı olduğu için çirak, kalfa ve usta hep aynı dükkanlarda yetişmiştir, işin yabancılığı yoktur. Çünkü asırlar önceki ustasıdır. Şu anda da kapı dekorlarının metal işlerini yapıyoruz” (Özdemir, 2021).

Mekânlar toplumu temsil eden bir kimliktir. Ait olma ve süreklilik özellikleriyle kimlik, her dönem şekillenerek sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Mekânsal kimlik tarihi değerler, inançlar, ekonomi ve yaşam biçimleri olarak değerlendirilecek kültürün aktarılması bakımından sürekliliği sağlamaktadır (Deniz ve Ersöz, 2020: 530). Kuruluş yılı 1796 tarihli Demircilik Çarşısı’nın demircilik amaçlı kurulan bir çarşı olduğunu ifade eden Hüseyin Bey, bu çarşının Safranbolu’da amacına uygun olarak yaşayan en eski çarşı olduğunu belirterek şöyle konuşmuştur:

“Diğer mesleklerin de kendine göre çarşıları ve arastaları vardı. Ama hepsi amacını yitirdi. Kunduracılar (yemenicilik), semerciler, tabakhaneler vardı. Biz bunların hepsini gördük. O zamanlar fabrikasyon şeyler yoktu. Ürünler akşam satılığa çıksa sabaha satılacak vaziyetteydi. O şekilde kıymetli ve değerli Demirciler Çarşısı esnafı vardı. Köyden ve şehirden bir şeye ihtiyacı olan buradan kazma, balta ve beygirleri için kara saban alırdı. O zaman köylü de şehirli de mutlaka tarımla uğraşan toprağına sarılan ve toprağından kazanan kişilerdi. Arkadan gelen nesil olmadığı için ustalar iş değiştirdi, vefat edenler oldu. Çocukları da aynı işleri devam ettirmedi. Çünkü zanaat güç, kuvvet ve çalışmak isteyen bir şey” (Özdemir, 2021).

Safranbolu’nun, Kastamonu’nun kazası olarak Üsküdar’dan Kastamonu’ya kadar bir ticaret yolunda yer aldığını belirten Muhsin Bey, bir dönem Kıranköy’deki Rumlarla çarşıda beraber çalışıldığını aktarmaktadır. Bu durum çarşıdaki demirciliğe dair Türk kültüründeki belleğin farklı kültürler ile harmanlandığı göstermektedir. Kendisinin üç çirak yetiştirdiğini söyleyen Muhsin Bey, sözlerini şu şekilde sürdürmektedir:

“Semercilik, saraçlık, nalbantlık, tabakhaneçilik hepsi yok oldu. Ben buraya ilk geldiğimde hepsi vardı ve çalışıyordu. Bir biz kaldık, dört kişiyiz. Bizim çalışmamız lazım, çalışıp üretmeden kime mal vereceksin? Elinde bir şey varsa fayda verir. Biz şimdi kışın hazırlarız, yazın satarız. Yazın insanlar inşaata, evine, bağına başlayınca kimıldama olur. Yarın biz öldükten sonra bu işleri yapacak insanlar yetişmezse arayan bulamaz. Artık kimse çocuğunu getirmiyor” (Ünal, 2021).

Demirci ustası Hüseyin Bey, dönem dizi ve filmleri ile mesleklerine dair ilginin arttığını belirtmektedir. Demirci dükkanında TRT’de yayınlanan “Yamak Ahmet” adlı bir dizinin bazı sahnelerinin iki bölümde yer aldığını söylemektedir (Yamak Ahmet, 2022):

“Meslek hiçbir zaman ölmez. Çünkü yaşadığı müddetçe bir bıçağı mutlaka herkesin ihtiyacı vardır. Demirciysen bir balta ve bir kazma her zaman yaparsın. Evinde mutlaka herkesin metali vardır, sandalye ve masa gibi. Onların da tamirci için bir demirciye ihtiyacı vardır. Her halükârda demirciye ihtiyacı olan kişiler her dönemde vardır. Devlet tarafından okullarda meslek dersi

koyularak çocuklar yönlendirilir ve isteğine göre meslek seçtirilir. Çarşıya da ilkokul çocukları oluk oluk gelirler, öğretmenleri getirir” (Özdemir, 2021).

Tekrarlama ritüelleri de dönüşüme uğrayarak dönem dizi ve filmlerinin yayınlanması demirciliğe duyulan ihtiyacı ve merakı arttırmıştır. Usta-çırak ilişkisi devam ettiği müddetçe kültürel belleğin aktarımı sürdürülecektir. Mevcut ihtiyaçlar canlandırmanın mecburiyetini ortaya çıkarmaktadır. Meslek derslerinin zanaatın devam ettirilmesine yönelik adımlarda bulunacağına işaret eden Hüseyin Bey’in zanaatın, maddi kazanç da sağlayacak bir meslek olarak sürdürülebileceği hususundaki ifadeleri şu şekildedir:

“Bir delikanlı beş sene kadar çalışırsa beş yıl sonra kendi işinin patronu olabilir. Başkasının yanında çalıştığıın yarısı kadar çalışsa 2-3 misli kazancı olur. Böyle bir durumda başkasına çalıştığı kadar yorulmayacak, sabit işi olacaktır. Zanaatkâr adamın ayakta durması daha kolay olur. Zanaat içinde ‘iflas ettim’ yoktur çünkü bizim işimiz sermayeye dayalı değil çalışmaya dayalıdır. Zanaatkâr daima çalışmasına ve becerisine göre çevre edinir ve çalıştığı yer. Bizim yaptığımız bu eserlerin hepsi de hurdalardır, sermayesi çok azdır. Bir ton malzeme bize bir senede rahat gider” (Özdemir, 2021).

Kapı tokmakları, eski evlerin kapılarını çalmak için kapı kanatları üzerine elin uzanacağı şekildeki bir yüksekliğe koyulan madeni bir levha ve buna bağlı halka ile elle vurularak ses çıkaran malzemedir (Arseven, 1947: 951, akt. Yeni ve Çetin, 2016: 280). Kapı tokmaklarının temel işlevi ses çıkarmaktır. Hareketli kısım, sabit kısım ve tokmağın değdiği yerde daha çok ses çıkarmasını sağlayan bir kabara olmak üzere kapı tokmakları üç birimden oluşmaktadır (Yeni ve Çetin, 2016: 280). Hüseyin Bey, kapı tokmaklarının Türk gelenek ve kültür hayatındaki yerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Eski dönemlerde evlerde elektrik yoktur. Ev ahalisinde rastgele kapı açamayacak durumda olanlar vardır. Gelen kişi kadın ise evdeki kadın açar, erkek misafir gelirse evdeki erkek kapıyı açar. Bunun için iki farklı tokmak vardır. O zamanki insanlar buna göre eğitilmiştir, kimin çaldığını bu şekilde anlar. Erkek tokmağı daha tok bir ses çıkarır, kadın tokmağı ise daha az” (Özdemir, 2021).

Resim 1: Kadınların kapı çalmak için kullandığı kapı tokmağı için örnek görsel (Hüseyin Şahin Özdemir’in eseri).

Resim 2: Erkeklerin kapı çalmak için kullandığı kapı tokmağı için örnek görsel (Hüseyin Şahin Özdemir'in eseri).

Hüseyin Bey, bildirdiği bu anekdot ile bir nesne üzerinden Türk kültür ve sosyal hayatındaki aktarıma dikkati çekmektedir. Buna göre kapı tokmağının kültürel bellekte taşıdığı işlev ile Türk gelenek ve göreneğinde simgesel ve nesnel bir ritüel olarak karşılaşılmaktadır. Eve misafir gelen kadınsa daha az ses çıkaran tokmak vurulmakta ve böylelikle evdeki kadının kapı açması sağlanmaktadır. Misafir erkek ise tok sesli olan tokmağa vurulmakta ve kapıyı erkek açmaktadır. Bu bakımdan kapı tokmağının mahrem hayatta üstlendiği işlev, değişen ve farklılaşan mimari ile sosyal hayat çerçevesinde günümüzde sürdürülmemektedir. Hüseyin Bey'in dükkanında fotoğraflanan Resim 1'deki kapı tokmağı, az ses çıkarması üzere kadınların kullanması için yapılan bir kapı tokmağı örneğidir. Resim 2'deki kapı tokmağı ise kullanıldığında tok bir ses çıkarması için erkeklerin kullanması için yapılan bir kapı tokmağıdır.

550

Resim 3: Kapı mandalı örneği (Hüseyin Şahin Özdemir'in eseri).

Assmann'a göre ortak duygu olarak ifade edilen kimliğe dair bilgi, bilgelik ve mit olarak birbirinden iki ayrı sistemi kapsamaktadır. Atasözü ve anlatı da bu sistemlere dahildir. Atasözleri öncelikle ortak duygularla ilişkilidir (Assmann, 2018: 151). Hüseyin Bey, Resim 3'te verilen kapı tokmağına dair bir anlatıyı şöyle aktarmaktadır:

“ 'Dış kapının dış mandalı' diye bir deyim vardır. Bazı yörelerde bu deyimler karşındakini dışlayıcı olarak söylenir. Halbuki sen bilmeden de olsa küçümsediğin kişiyi farkında olmadan övüyorsunuz. Çünkü 'dış kapının dış mandalı' denilen mekanizma kapının en önemli kilididir. Kilit de evin mahremidir. Bir bakmışsın o kişi övgüye layık bir olmuş gözünde” (Özdemir, 2021).

İmgeler zihinsel hayaller, fikirler ve hayal gücünü kapsamaktadır. Zihinde aile, grup, kabile, insan veya ırk özellikleri bağlamında belirlenen imge, öteki hakkındaki düşünce ve davranışları kontrol etmektedir. Dil, düşünce, günlük alışkanlıklar ve din bakımından kaynaklanan kültürel kopukluklar ve farklılıklar, imaj ve yargılarını belirlemede etkili olmaktadır (Beller, 2007: 4). Nesnelere atfedilen değer ve anlamlar dizisi kültürel belleğin aktarımında mühim bir unsurdur. Demire ilişkin imallerin anlatılar yoluyla atasözü veya deyim şeklinde belirmesi aktarımın önemini göstermektedir. Hüseyin Bey, “dış kapının dış mandalı” ifadesinin altında yatan bir gerçeği mesleğindeki yeri ve kullanım amacı açısından değerlendirerek bir bakış açısı sunmaktadır.

Zanaatın restorasyonlar ile önem kazanması ancak demirci ustalarının varlığı ile Safranbolu Demirciler Çarşısı'nda sürdürülebilir. Bu bakımdan demirci ustaları demircilik zanaatına verilmesi gereken devlet desteğine işaret etmektedir. Halkın zanaatlar konusunda bilinçlenmesi gerekliliğini ifade eden ustalar, mesleği severek ve isteyerek yapma gayretinin maddi olarak da getirisinin olduğunu belirtmektedir. Kültürel belleğin aktarıcıları olarak demirciler, zanaatlarının sürdürülmesi ve kültürel geleneklerinin gelecek kuşaklara aktarılması için çırak yetiştirmeyi istemekte fakat yetersiz talepten ve talebin sürdürülebilir olmamasından yakınmaktadır. Bu bakımdan usta-çırak ilişkisinin tekrarlama, canlandırma, hatırlatma gibi unsurlarının gerçekleşebilmesi ile zanaatın kültürel bellekteki aktarımı devam edecektir.

5. Sonuç

Destan, masal, hikâye ve atasözlerinde demir sağlam, korku duyulan ve kutsallık atfedilen bir metal olarak inanç sistemine işlemiştir (Türkmen ve Türker, 2014: 8). Kültürel belleğin aktarımı demircilik zanaatında, usta-çırak ilişkisi bağlamında öğrenimin aktarımı yoluyla sağlanmaktadır. Türk ve İslam kültüründeki birçok efsane ve anlatıya konu olan demirin yüzyıllardan beri imgelenen bir mit haline gelmesi, ahlaki ve mesleki pratiklerin tekrarlama ritüelleri ile bugüne aktarımı yoluyla gerçekleşmektedir. Safranbolu'daki demirci ustalarının zanaatlarına dair Türk ve İslam kültüründen imgeler taşımaları, ritüeller ve öğretilere ilişkin taklit ve anlatılara yer vermeleri, kültürel belleğin aktarıcıları olarak demircilerin önemli bir yer taşıdığını göstermektedir.

Zanaat kolunun birçok zanaatkar tarafından bir kentte icra edilmesi belli mekanlarda zanaata dair isimlendirilmeler yapılmasına neden olmuştur. Bu bakımdan UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki Safranbolu'da birçok zanaat hakkında sokak ve çarşı ismi yer almaktadır. Demirciliğin çarşıdaki demirci ustaları tarafından yapıldığını temsil eden, Safranbolu'da hatırlatıcı bir mekânsal unsur olarak karşılaşılan ve 1796'da kurulan “Demirciler Çarşısı”, demirin, kent hafızasında bir imge halinde oluşması ve sürdürülmesinde etkili olmuştur. Demirciler Çarşısı'nın içerisinde bulunduğu kentin kültür, sanat, sosyal ve iktisadi niteliklerini yansıtan Eski Çarşı'da, çalışma süresince ulaşılan kaynaklar ve yapılan araştırmalar neticesinde, geçmişten bu yana birçok zanaat ve mesleğin varlığını yitirdiği, bir isim ve eski bir hatıra olarak adının kaldığı görülmüştür. Varlığını ve ustasını yitiren birçok zanaat ve meslek dalının olduğu göz önünde bulundurulduğunda demircilik faaliyetini sürdürecektir ve buna dair kültürel belleği taşıyacak aktarıcıların rolü önem taşımaktadır.

Mekânsal hafızanın canlandırılması, tekrarlama ve simgesel unsurlarla anlam ve değer kazanmakta, dönem dizisi ve filmlerinin yayınlanması ise demirciliğe duyulan ihtiyacı ve merakı arttırmaktadır. Dönem dizileri kılıç, bıçak gibi nesnelere olan ilgiyi arttırmakta, eskinin

canlandırılması suretiyle yaşatılmasına kapı açmaktadır. Demircilerin yıllar önce çırakken ustalarından öğrendikleri nesnelere halk tarafından gösterilen ilginin artmasıyla geçmişe kapı aralamaları ve nesnelere mevcut hale getirmeleri, kültürel belleğin canlanmasında medyanın işlevini görünür kılmaktadır. Bu bağlamda, alanda yapılacak olan her türlü akademik çalışma ile çekilecek belgesel filmler ve işlevsel metinler, tanıtıcı unsur olarak kültürel belleğin aktarımında demircilerin aracı ve aktarıcı rolünü ortaya çıkaracak, tekrarlama ve canlandırma ile günümüze kültürel unsurları taşıyacaktır.

Çarşıda zanaatı icra eden dört ustanın kalması ve ustaların çırak yetiştirememesinden dolayı desteklenmeye dair istekleri gibi durumlar canlandırmanın mecburiyetini ortaya çıkarmaktadır. Demircilik zanaatının kültürel bellekte yer ediminin usta çırak ilişkisi devam ettiği takdirde mevcut olması bakımından demirci ustalarının anlatılarını ve mesleki pratiklerini yeni nesillere aktarması kuşaklararası kültürel belleğin oluşumunu sağlayacaktır. Bu bakımdan meslek okullarında verilecek eğitimlerin, kurum ve kuruluşlarla yapılacak eğitimlerin ve kültürel bellek ediniminde rol oynayan kent mekanlarına düzenlenecek gezilerin, öğrencilerin ve halkın konuya dair bilinçlilik ve bilgi düzeyinin artmasına etki edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akçi, Y. Çelik, M. Özdemir, R. (2018). *Ahilik ve mesleki etik*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Arslan, M. (2015). Kültürel belleğin uzman taşıyıcıları olarak âşıklar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(1), 2015.
- Artut S. ve Hasoğlu R. (2018). Passing down cultural design heritage through craft objects of memoir. *Sanat Tarihi Dergisi*, 27(3), 409-423.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Aytekin, B. A., Rızvanoğlu, K. (2019). Creating learning bridges through participatory design and technology to achieve sustainability in local crafts: a participatory model to enable the transfer of tacit knowledge and experience between the traditional craftsmanship and academic education. *Int J Technol Des Educ*, 29, s. 603-632. <https://doi.org/10.1007/s10798-018-9454-3>
- Beller, M. (2007). "Perception, image, imagology" in *imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* içinde p. (3-16). (Ed. by M. Beller-J. Leerssen). Amsterdam: Rodopi.
- Bilgili, A. S. (2020). *Türk kültür coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüktuncay, M. (2014). İmgelemden anlatıya tarihsel düşünmenin formları. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (23), 49-74. DOI: 10.20981/kuufefd.90272.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar nasıl anımsar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çandır, M. ve Aydın, Y. (2021). Ahilik teşkilatının Türk kültürünün aktarımındaki rolü. *DEÜİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, 769-785.
- Çerikan, U. F. (2014). *Türk kültüründe demir*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Danışman, G. (2005). Küreselleşme ve zanaatçı-teknoloji ustalarının çaresizliği. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6, 235-245.
- Demirarslan, D. (2018). Kentsel ve kültürel bellek bağlamında tarihi bir şehir ve yakın çevresi: Gelibolu. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*. 5(22), 910-932.
- Deniz, T. ve Ersöz, D. (2020). Safranbolu şehri yer adları, mekân, kimlik ve kültür. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 427-542.
- Doğan, E. T. (2010). Zanaatkâr. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(02), 299-306. DOI: 10.1501/SBFder_0000002157

- Eliade, M. (2003). *Demirciler ve simyacılar*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Eren, M. (2019). *Ordu'da nacak nacakçılık ve nacakçılar*. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erl, A. (2008). Cultural memory studies: An introduction. Erl, A. ve Nünning, (Ed.). Sara b. Young. *Media and cultural memory an international and interdisciplinary Handbook*. Berlin: De Gruyter.
- Gül, U. (2020). Değişen teknoloji ve yüzeyin sınırlanışı: Fotoğraftan cep telefonuna. *AUAd*, 6(1), 161-180.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün Abc'si*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları. <https://vdocuments.mx/bozkurt-guevenc-kueltueruen-abc.html?page=17>
- Halbwachs, M. (2021). *Kolektif hafıza*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kubbealtı Lügatı (2021). *Kut* <http://lugatim.com/s/kut> 24 Aralık 2021'de ulaşılmıştır.
- Kubbealtı Lügatı (2021). *Kült* <http://lugatim.com/s/k%C3%BClt> 24 Aralık 2021'de ulaşılmıştır.
- Oğuzhan Börekçi, Ü. A. (2020). Tarih bilinci ve kültürel bellek inşası bağlamında bir analiz: Fatih İstanbul Kapılarında. *Geçmişten Günümüze Toplumsal Hafıza Anlatı Türleri ve Ritüeller Üzerinden Analizler* içinde (1-29). Oğuzhan Börekçi, Ü. A., Erdemir Göze, F. ve Işık G. (Ed.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Oran, M. ve Oran, F. (2019). Demircilik mesleğiyle uğraşan zanaatkârların mesleklerine ilişkin görüşlerinin nitel araştırma yöntemiyle incelenmesi (Kula ilçesi örneği). *Folklor Akademi Dergisi*, 2(3), 563-576.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ricoeur, P. (2020). *Hafıza, tarih, unutuş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sennett, R. (2009). *Zanaatkâr*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seymen Aksu, N. ve Aydın Türk, Y. (2021). Geçmişten günümüze zanaat ve zanaat mekânları, Trabzon kenti örneği. *Art-Sanat Dergisi*, (15), 317-345.
- Tezcan, S., Erin, İ. ve Zengin Çelik, H. (2020). Kentlerin değişen yapılanmasının kent meydanları ve kentsel belleğin yaratımı üzerindeki etkisi: İzmir meydanları üzerinden bir inceleme. *Geçmişten günümüze toplumsal hafıza anlatı türleri ve ritüeller üzerinden analizler*, içinde (141-175). Oğuzhan Börekçi, Ü. A., Erdemir Göze, F. ve Işık G. (Ed.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tonta, Y. (2012). Bilgi sınıflama, bilgi düzenleme ve bilgi erişim. Ö. Külcü, T. Çakmak ve N. Özel (Yay. Haz.). *Dr. K. Gülbün Baydur'a armağan* içinde (155-172). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tunçer, M. (2017). *Dünden bugüne kültürel miras ve koruma*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Türkmen, F. ve Türker, F. (2014). Geleneklerde ve inançlarda demir. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1(14), 1-8.
- Ülken, H. Z. (2007). *Türk tefekkürü tarihi*. İstanbul: YKY.
- Yağcı, M. (2015). *Türk kültüründe demir ve demircilik (VI-XII. yüzyıllar)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Afyon.
- Yamak Ahmet (2022). <https://www.trt1.com.tr/arsiv/yamak-ahmet> 30 Haziran 2022'de ulaşılmıştır.
- Yeni, Ö. ve Çetin, Y. (2016). Kastamonu Taşköprü ilçe merkezinde yer alan geleneksel kapı tokmakları. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (37), 278-298.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yin, R. (1984). *Case study research: design and methods*. California: Sage Publications.

Yüksel, A. N. ve Göksel, A. (2020). Bölgesel kümelenme örneği olarak ahilik teşkilatı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 6(3), 794-812.

Muhsin Ünal, Mülakat, Fatma Sena Yaman, Karabük, 21 Aralık 2021.

Hüseyin Şahin Özdemir, Mülakat, Fatma Sena Yaman, Karabük, 21 Aralık 2021.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The whole of thoughts, feelings and actions shaped through oral and written culture in a society are the elements that make up the cultural memory. In the transfer of traditional culture, the crafts are learned within the master-apprentice relationship, thus ensuring the transfer of cultural memory. Blacksmithing, which has an important place in Turkish and Islamic culture, is the process of producing many objects, tools and equipment by processing metal with skill and mastery. Cultural memory is realized through the transfer of knowledge and culture from the past to the future. In this process, artisans are encountered as transmitters of knowledge and culture. Concepts such as reminder, animation and repetition are important in the transmission of oral culture in the learning of the blacksmith craft. The moral, cultural and practical knowledge learned and repeated from the masters of blacksmithing and transferred from generation to generation ensures the continuity of the craft by providing the formation of a cultural memory.

Methods

In this study, blacksmiths in Safranbolu district of Karabük province, which was included in the UNESCO World Heritage List on December 17, 1994, were examined as cultural memory carriers in the context of cultural memory, craft and blacksmithing concepts. In the study, the method was determined as a case study and semi-structured interviews were conducted. In this direction, the place of blacksmithing, which has been operating in Safranbolu Demirciler Çarşısı since 1796, in cultural memory has been examined. The role of blacksmiths as cultural memory transmitters in terms of growing up by maintaining the master-apprentice relationship constitutes the question of the study. Blacksmithing occupies an important place at the last point where crafts such as saddlebags, saddlery, farriers and tanneries in Safranbolu disappeared. In the place called Demirciler Çarşısı, four blacksmiths continue their profession today. In this context, an oral history study on cultural memory was conducted with the information obtained as a result of interviews with blacksmiths, retired blacksmith Muhsin Ünal and Hüseyin Şahin Özdemir. In the study, the method was determined as due diligence and a semi-structured interview was conducted.

Title

Blacksmithing has an important place in the tradition of Islam and Turkish culture. The profession of blacksmithing, which is an ancestral heirloom to the Turkish nation, is realized through the transfer of objects and rituals by maintaining the reminders of cultural memory through memory and memory. The aim of the study is to reveal the place of iron in Turkish culture in terms of cultural memory and the functions that blacksmiths undertake as cultural memory carriers. The importance of iron in Turkish culture makes it important to transfer the cultural memory of the blacksmith craft. Historical facts and retrospective thinking and deductions bring along the process of making sense of the future. Nature and people interact, the structure of countries and cities changes, and many facts, events, people, institutions or professions need to be remembered. The process of making sense is realized by visualizing, remembering and repeating the facts of the past.

The importance of the craft with restorations can only be sustained in Safranbolu Demirciler Çarşısı with the presence of blacksmiths. In this respect, blacksmith masters point to the state support that should be given to the blacksmithing craft. The craftsmen, who express the necessity of raising awareness of the people about the crafts, state that the effort to do the profession lovingly and willingly has financial benefits as well. Blacksmiths, as the transmitters of cultural memory, want to train apprentices in order to maintain their craft and transfer their cultural traditions to future generations, but they complain about insufficient demand and the unsustainability of the demand. In this respect, the transfer of the craft in cultural memory will continue with the realization of elements such as repetition, animation and reminder of the master-apprentice relationship.

Conclusion

The transfer of cultural memory is provided through the transfer of learning in the blacksmithing craft, in the context of the master-apprentice relationship. The fact that iron, which is the subject of many legends and narratives in Turkish and Islamic culture, has become a myth that has been imagined for centuries, is realized through the transfer of moral and professional practices to today with repetition rituals. The fact that the blacksmiths in Safranbolu carry images from Turkish and Islamic cultures about their craft, and that they include imitations and narratives about rituals and teachings show that blacksmiths have an important place as the transmitters of cultural memory.

Siyasi İktidarın Sınırlandırılması ve Anayasal Denge Denetim Düşüncesinin Kökeni

Delimitation Of Political Power And Origins Of The Idea Of Constitutional Checks And Balance

Cengiz ARIKAN ^a , Güven YARIMBATMAN ^b

ÖZ	ABSTRACT
<p>Sahip olduğu güç kullanma tekeli ile diğer iktidarlardan farklı olan siyasi iktidar, bir yandan toplumun devamını sağlarken, öte yandan bu gücün kötüye kullanımını tehlikesini içinde barındırır. Siyasal iktidarın sahip olduğu gücün kötüye kullanımını ve bunun yıkıcı sonuçlarını engellemenin yolu, ancak bu iktidarın sınırlandırılması, dengelenmesi ve denetlenmesiyle mümkündür. Özgürlüğünün ve güvenliğinin kayıt altına alınmış bir iktidardan geçtiğinin bilincinde olan insanoğlu, siyasi iktidarın ortaya çıkmasından bugüne, bu iktidarı sınırlandırmanın araçlarını ve kurallarını bulmaya çabalamıştır. Antik Yunanla başlayan bu düşünsel çaba, modern devletin ortaya çıkmasıyla başka bir boyut kazanmış, tarihin ilk yazılı anayasası kabul edilen Amerikan Anayasası'nın yapıcılarını, yazmış oldukları anayasa ile getirdikleri frenler ve dengeler adı verilen bir sistemle, bu düşünsel mirasa önemli katkılar sunmuşlardır. Her bir erkin, bir diğer erk üzerinde bazı etkilere sahip olmasını ifade eden frenler ve dengeler sistemi, Amerika Birleşik Devletleri başkanlık sistemini başarılı kılan en önemli unsurdur. Bu çalışmada, siyasi iktidarın sınırlandırılması ve anayasal denge denetiminin yalnızca düşünsel kökenleri incelenmiş, iktidarı sınırlandırmanın, denge ve denetimin araçlarına yer verilmemiştir. Anayasal denge ve denetleme, 2017 anayasa değişikliği ile başka adlarla anılsa da fiilen başkanlık sistemine geçilen Türkiye'nin de güncel meselelerindedir.</p>	<p>Political power, which is different from other powers with its monopoly on the use of force, on the one hand ensures the continuation of the society, on the other hand, contains the danger of abuse of this power. The way to prevent the abuse of political power and its devastating consequences is possible only by limiting, balancing and controlling this power. Humankind that has been aware of the fact that their freedom and security depends on delimited power has made efforts to find means and rules to delimit the power since the emergence of political power. This intellectual effort that started with Ancient Greeks has gone through changes with the advent of modern states; makers of the American Constitution, which is accepted to be the first written constitution in history, have contributed significantly to this intellectual legacy by introducing a system called checks and balances in the constitution they made. The brakes and balances system, which expresses that each power has some effects on another power, is the most important element that makes the United States presidential system successful. This study focuses solely on the intellectual origins of constitutional balance and delimitation of political power and does not mention the balancing and monitoring means or methods for delimiting the power. Constitutional balance and supervision is one of the current issues of Turkey, which has actually passed the presidential system, although it is called by other names with the 2017 constitutional amendment.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Siyasal İktidar, Siyasal İktidarın Sınırlandırılması, Denge ve Denetim.</p>	<p>Keywords</p> <p>Political Power, Delimitation of Political Power, Balance and Control.</p>

^a Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü. Email: carikan_58@hotmail.com.

^b Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü. Email: guvenyarimbatman@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

İnsan doğasına olan güvensizliğin ve gücün istismar edilebileceği endişesinin kökenleri oldukça eskiye dayanır. Platon'un Politeia adlı eserinde geçen bir diyalogda, bu endişe açıkça ortaya konulur. Diyalogda, toplumu korumak için oluşturulan gücün topluma karşı kullanılması halinde düşmanlardan önce şehri yıkacağı anlatılmaktadır (Lipson, 2005: 84). İktidarın bu yozlaşma eğilimi İngiliz Cumhuriyetçi Nedman tarafından formüle edilmiş (Wootton, t.y.) olsa da asıl üne sahip olan, İngiliz tarihçi ve politikacı John Dalberg – Acton'ın artık bir özdeyiş haline gelen "İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak yozlaştırır" (Heywood, 2017: 27) ifadesidir.

İnsanlığın siyasal tarihi, bu mutlak güç yoğunlaşmasını engellemenin, onu sınırlandırmanın kurallarını ve kurumlarını arayışın tarihidir. Sınırlandırılmamış ve denetlenmeyen bir iktidarın varacağı nihai sonuçta yozlaşma ve baskı olacaktır.

Yunan polisleri, batı düşüncesinde siyasal iktidarın başlangıcı kabul edilir. Siyasal iktidarı sınırlandırma çabası, işte bu ilk siyasal oluşumun var olduğu dönemden beri devam etmektedir. Aynı çaba, modern devletin ortaya çıkmasıyla da devam etmiştir. Kuvvetler ayrılığı, bu iktidarı sınırlandırma arzusunun en önemli dönemeçlerinden birini oluşturmuştur. İktidarı sınırlandırmanın etkili bir başka yolu da kuşkusuz anayasacılıktır. Ancak ne var ki zaman içinde iktidarın kayıt altına alındığı, temel hak ve hürriyetlerin yazılı bir belgede yer aldığı anayasa yapma fikrinin de bu konuda yeterli olamayacağı anlaşılmıştır. Organların her birinin sınırlarını anayasada belirtmenin, James Madison'un ifadesiyle "kâğıttan engellerin" bu organlardan her birinin, diğerleri aleyhine güçlenmesine ve gücü aynı elde toplamasına engel olamayacağı, en açık bir şekilde, ABD Anayasası'nın kurucu babaları tarafından dile getirilmiştir (Hamilton, Jay ve Madison, 2001: 256-260). Bunu önlemenin ve gerçek anlamda sınırlı bir iktidarı gerçekleştirmenin yolu ise her bir organın, diğeri üstünde belli bir etkisinin olduğu frenler ve dengeler adı verilen bir sistemin inşasıdır (Özbudun, 2015: 16).

Siyasal iktidarın sınırlandırılması ve anayasal denge ve denetimin düşünsel kökeninin ele alındığı çalışmamızın, ülkemizin de güncel konularından olan denge ve denetim kavramının anlaşılmasına katkı sunacağını umuyoruz.

2. Genel Olarak İktidar Kavramı ve Siyasal İktidar

Etimolojik olarak Arapça *kdr* kökünden gelen ve "kudretli olma, gücü yeter olma" anlamına gelen iktidar (Nişanyan Sözlük, 2020; TDK, 2020), en geniş anlamda başkalarının davranışlarını yönlendirebilme, kontrol edebilme yetisi olarak tanımlanır (Kapani, 2001: 46). İktidarın, sosyolojinin en temel kavramı olduğunu ifade etmek için enerjinin fizikteki önemi benzerliğine başvuran Russell'a (1999: 11-12) göre iktidar güdüsü, insanoğlunun bitip tükenmez arzularının en başında gelir.

İktidarın bu genel tanımına rağmen üzerinde uzlaşma sağlanan tek bir tanımı yoktur. Siyaset biliminden felsefeye kadar sosyal bilimlerin hemen her alanında birçok düşünür, iktidarı farklı şekillerde açıklamışlardır. Örneğin, 'güç' kavramını merkeze alan Max Weber (2002: 268), iktidarı "bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı" olarak tanımlar.

İktidarı, etki ya da güç kavramıyla açıklayan düşünürlerden Robert Dahl'a göre iktidar, itaat etmeyenleri ağır kayıplara uğratan özel bir etkidir. Benzer bir yaklaşım sergileyen Harold Laswell ve Abraham Kaplan'da iktidarı, doğrudan doğruya ağır kayıplar verdiren ya da

müeyyide tehdidiyle belli bir yönde davranmaya icbar eden etki olarak nitelendirmiştir (Duverger, 2002: 124). Yine bir başka tanımda iktidar, zorlayıcı etki olarak tarif edilir. Bu zorlayıcı etki, etkileyenin arzularını yerine getirmeyen etkilenenin, cezalandırılma veya kayba uğrama korkusu şeklinde olur (Zabunoğlu, 1973: 8). İktidarı salt icbar edici güç ya da etkiye indirgeyen bu tanımlarda rıza kavramının olmaması büyük bir eksiklik. Zira insanların her zaman iktidara gücün tehdidiyle itaat etmedikleri bir vakıadır (Kapani, 2001: 50). Bu nedenle bu konuda Duverger'in tanımı daha tatmin edicidir. Duverger de iktidarı etki kavramıyla tanımlar. Ancak Duverger'in iktidar kavramında kullandığı etki, rızaya dayanan meşru bir etkidir. Zira Duverger'e göre iktidar, "kullanıldığı toplumun normlarına, inançlarına ve değerlerine uygun şekilde oluşan bir etki (ya da güç) biçimidir." Buna göre insanların bu güce itaat etmelerinin nedeni kendi norm ve değerlerine gördükleri uygunluktur. Bu ise o gücü toplum nezdinde meşru kılan bir unsurdur (Duverger, 2002: 125). Lipson'un ifadesiyle en totaliter rejimler dahi asgari düzeyde de olsa rızaya ihtiyaç duyarlar. Zira güç korumak için yeterli olabilir. Ancak düzenin devamı için biraz rıza gereklidir (Lipson, 2005: 78-79). Carl J. Friedrich de ise iktidar, ne sadece rıza, ne de zorlamadır. İktidar, rıza ve zorlamadan mürekkep bir bütündür (Friedrich, 1999: 35).

İktidara ilişkin sayısını daha da arttırabileceğimiz tüm bu tanımlarda iktidar, doğrudan ve gözlemlenebilen bir olgu olarak tavsif edilmiş, iktidarın daha ziyade güç ya da etki unsuru üzerinde durulmuştur. Ancak sonraları, iktidarın bu pozitif yönünü aşan, her zaman gözlemlenemeyen ve dolaylı biçimlerinin var olabileceğine ilişkin klasik yaklaşımdan farklı iktidar tanımları yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, batıda kendinden sonra gelenler üzerinde büyük bir etki bırakmış olan Michel Foucault, her ne kadar başlangıçta geleneksel iktidar anlayışına sahip olduğunu itiraf etmiş olsa, daha sonra bu yaklaşımın, iktidar kavramını açıklamaya yeterli olamayacağını farkına vardığını ifade eder (Foucault, 2003: 107). Foucault'nun bu yeni iktidarı, yasaklayan, reddeden, dışlayan hukuksal iktidardan daha öte, yaşamın bütün alanına bu arada insan bedenine dahi nüfuz eden bir iktidardır. Bu iktidar olumsuz değildir. Bilakis olumlu, üretken, aynı zamanda gerçeği ve hakikati üreten bir iktidardır (Megill, 1998: 356). İktidarı bu şekilde tanımlayan Foucault, iktidarın kimin elinde olduğuyla ilgilenmez, onun biçim ve teknikleriyle ilgilenir (Bayram, 2003: 40).

İktidar üzerine önemli bir yapıt ortaya koymuş olan Elias Canetti ise *Kitle ve İktidar* adlı eserinde iktidarın güç kavramından daha öte bir anlama geldiğini savunur. Ona göre "iktidar daha geneldir ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işler" (Canetti, 1998: 279). Canetti bu tanımına şu örneklerle açıklık getirir: Avı olan fareyi yakalayan kedi onu hemen öldürmez, bir süre avıyla oynar. Bu sırada fare üzerinde kedinin bir güç kullanımı mevcut değildir. Ancak fare, kedinin iktidar alanındadır. Aynı şekilde bir hapisanedeki tutsak, kapatıldığı yerde hareket edebilir. Ama kendisini yok etmeye ayarlanmış bu mekanizma, fiilen işlemediği durumlarda dahi tutsak bunun her zaman farkındadır. Yine Canetti'ye (1998: 280) göre bir dinin müntesipleri de her zaman Tanrı'nın iktidar alanı içinde buldukları bilincindedirler.

İktidar üzerine yapılmış tüm bu açıklamalar göstermektedir ki iktidar üzerine nihai söz henüz söylenmemiştir ve belki de hiçbir zaman söylenemeyecektir. Zira iktidar olgusu, beşeri bilimlerin tüm disiplinlerinin merkezi bir kavramı olarak üzerinde çalışılmaya ve geliştirilmeye devam etmektedir. Ancak iktidar ilişkisinin, toplum hayatının her alanında mevcut olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bir ailede, arkadaşlık ilişkilerinde, dinsel bir cemaatte, bir suç örgütünde, bir dernekte, kısaca toplumun olduğu her yerde iktidar ilişkilerini görmek mümkündür. İktidar

aynı zamanda toplumun varlığı için de kaçınılmaz, zaruri bir unsurdur (Kelsen, 2019: 12). Zira insan toplum halinde yaşamak zorundadır ve iktidar, işte bu bir arada yaşama zorunluluğunun tabii neticesidir. Toplumsal hayatın devamı ve istikrarı ancak bir iktidarın varlığıyla mümkündür (Çam, 2005: 89).

Toplum hayatının devamının ve istikrarının sağlanabilmesi, ancak aldığı kararları uygulama gücüne sahip bir iktidarla mümkündür. Elinde tuttuğu güç ve maddi araçlar bakımından herhangi bir iktidardan farklı olan bu iktidar, siyasal iktidardır. Bir ülkede yaşayan tüm insanlara ve topluluklara ilişkin kamusal kararlar alabilen, almış olduğu bu kararları uygulama gücüne ve vasıtalarına sahip olan siyasal iktidar, iradesini tüm iktidar yapılarına dayatabilmesi bakımından da diğer iktidarların üstünde bir iktidardır. Bu nitelikteki bir iktidar “bir ülkede örgütlenmiş toplumun tamamında etkili olan makro iktidardır” (Erdoğan, 2017: 344) ve şu haliyle toplumun tamamına şamildir (Kaboğlu, 2018: 79). Dolayısıyla diğer iktidar ilişkilerinden farklı olarak sadece siyasal iktidar, toplumun tamamı üzerinde kapsamlı bir iktidar ilişkisi tesis eder.¹

Siyasal iktidarın ayırt edici özelliklerinden biri de kuşkusuz güç kullanma yetkisine tek başına sahip olmasıdır. Bu güç kullanma yetkisi ve tekeli, siyasal iktidarın olmazsa olmaz bir vasfıdır. Ancak ne var ki siyasal iktidarın bu özelliği, paradoksal olarak bir yandan toplumsal dirliği sağlarken, öte taraftan gücün kötüye kullanımı tehlikesini de içinde barındırır. İşte bu nedenle siyasal iktidarın sınırlandırılması, bu iktidar türünün ortaya çıkmaya başladığı zamanlardan beri önemini korumaya devam etmektedir.

3. Siyasal İktidarı Sınırlandırma Düşüncesinin Tarihi

3.1. Modern Devlet Öncesi Siyasal İktidar

3.1.1. Poliste İktidarın Sınırı

Siyasi, içtimai, iktisadi, dini ve askeri bir birim olarak teşekkül etmiş olan antik Yunan polisi, batı siyasal düşüncesinin başlangıç noktası olarak kabul edilir (Ağaoğulları, Türk, Yalçinkaya, Yılmaz ve Zabcı, 2019: 16). Halk meclislerinin var olduğu, aynı tanrılara inanan, agora adı verilen yerlerde toplanan ve ekonomik faaliyetlerini gerçekleştiren, çeşitli sınıflara ayrılmış sosyal yapısıyla siyasi, askeri, dini ve ekonomik bir örgütlenmeyi başaran Yunan polisleri, kendisinden önce var olan şehir devletlerinden farklı olarak o güne kadar, daha önce bir benzeri görülmemiş siyasal bir birlik kurmuşlardır (Arslan, 2008: 52). Bu siyasal örgütlenmenin kendisinden öncekilerden en önemli farkıysa, yurttaşlarıyla kurduğu ilişki biçimi ve demokrasisidir (Ağaoğulları vd., 2019: 42). Yunan polislerinin ancak belirli bir dönemde gözlemlenen demokrasi, kuşkusuz onu, dönemine ait diğer siyasi yapılardan ayıran en önemli özelliğidir. Sadece erkek yurttaşların oy hakkına sahip olduğu ve bu yönüyle bir tür azınlık demokrasisi kuran antik Yunan’da siyasal katılım, ekklesia adı verilen halk meclislerinde gerçekleştirilir. Yargılama yapabilen (Mayo, 1964: 32), savaşa ve barışa karar veren, kanun yapan, önemli atamaları gerçekleştiren bu meclisin önemli görevlerinden biri de yöneticileri ve önemli bazı

¹ Bir görüşe göre iktidarı siyasi nitelikte kılan, iktidarın hangi tür toplulukta kullanıldığıyla ilintilidir. Buna göre siyasi iktidar, “o toplumun bütününe örgütleyen, koruyan, geliştiren ve başkalarına karşı savunan” global toplumda ortaya çıkar. Şu halde bir kabiledede, antik çağda poliste, feodal toplumda da siyasal iktidarın varlığından bahsedilebilir. Diğer bir görüşe göre ise siyasal iktidarın görüldüğü tek yer milli devlettir. Dolayısıyla sadece modern ulus devlette siyasal iktidar söz konusudur (Duverger, 2002: 132-135). Global toplum ya da devlet olarak adlandırılan bu iktidarın ortak özelliği ise en üstün iktidara sahip olmasıdır (Teziç, 2016: 102).

memurları sorgulayabilmesi ve görevden alabilmesidir (Ağaoğulları vd., 2019: 41). Sahip olduğu geniş yetkilerle polisin en etkili karar organı olan meclisin, kamu yöneticileri üzerindeki denetimi de oldukça etkindir. Düzenli aralıklarla yapılan toplantılarda, işlemleri denetlenen kamu görevlilerinden ibra edilmeyenlerin yargılanması yoluna gidilirdi. Halk denetiminin en etkili yollarından biri ise kamu hizmeti icra eden yöneticilerin, hizmet sürelerinin sonunda mali hesap verilebilirliğini sağlayan denetçiler kuruludur (Lipson, 2005: 240). Halk meclisleri (ekkesialar), iktidarı kullanan bütün yöneticileri denetleme yetkisine sahiptir (Tanilli, 1984: 331). Böylece bu meclisler, polisin yönetimi üzerinde önemli bir denetim işlevi icra ederler.

Atina'da başka denetim araçları da vardır. Bu denetim araçlarından biri de Graphe Paranomon adı verilen yöntemdir. Her bir yurttaş tarafından kullanılabilen bu yöntem, halk meclisinde veya başka bir karar organında alınan kararların ya da onaylanan yasanın, polisin anayasal düzenine aykırı olduğu iddiasının bir yeminle pekiştirilmek suretiyle ileri sürülmesidir. Bugünkü anayasal denetime benzetilebilecek bu yöntemle, karar alıcıların, polisin anayasal sınırlar içinde kalması sağlanmaktadır (Zabunoğlu, Mumcuoğlu, Saygılı ve Zabunoğlu, 2021: 218).

Antik Yunan polisini farklı kılan bir diğer özellikse, yurttaşlarıyla kurduğu sıkı ve güçlü bağıdır. Polis, yurttaşının yaşamının her alanında, onu kuşatır ve tamamen hâkimiyeti altına alır (Göze, 1982: 1-2). Öyle ki kişi için polisten ayrı bir yaşam söz konusu değildir. Şu haliyle polis, yurttaş var eden bir organizasyondur ve yurttaşlardan önce gelir. Kişinin varoluşuyla kurulan bu ilişki biçiminin doğal neticesi olarak bu dönem düşünürlerinin tek bir amacı vardır. O da polisin devamı, düzeni ve iyiliğidir. Bu durum, dönem düşünürlerinin polis ve onun kurumları üzerinde yoğun bir zihinsel mesai harcamalarına neden olmuş, bu zihinsel çabanın bir sonucu olarak bugünün modern devletinin siyasal ilkeleri olan özgürlük, adalet, yasaların üstünlüğü, anayasal yönetim gibi kavramların gelişiminin yolu açılmıştır (Sabine, 1969a: 1). Atina başta olmak üzere antik Yunan polisleri, anayasa hukukunun ve bunun gibi temel meselelerinin sistematik olarak ilk kez ele alındığı yer olmuştur (Zabunoğlu v.d., 2021: 216).

Bu dönemde geliştirilen tüm bu kavram ve teorilerle amaçlanan, iktidar aygıtını sınırlamak suretiyle kişi hürriyetlerini güvence altına almak değildir. Tüm bu çabaların yegâne amacı vardır, o da polisin varlığı ve devamlılığıdır (Gönenç, 2014: 42).

Yunan'da siyasal iktidarın sınırlanmasına ilişkin önemli bir başka unsur "yasa"dır. Yasal olanın aynı zamanda ahlaki olduğuna inanılan Yunan'da yasa, doğrunun ve yanlışın ne olduğunu ortaya koyar (Mayo, 1964: 38). İyi yurttaş olmanın bir gereği olan yasalara itaat, polisin devamı ve istikrarı için de zorunludur. Yargılandığı mahkemede suçlu bulunan Sokrates'in, Atina'dan kaçma imkânına sahip olmasına rağmen ölümü seçmesi bu yasalara uyma idealin bir sonucudur (Eflâton, 1997: 23-32).

Başlangıçta Tanrısal nitelikte olduğuna inanılan yasa, yerini insan yapımı yasaya bırakmış, böylece mutlak ve değiştirilemez yasadın, toplumsal uzlaşının bir ürünü olan ve ihtiyaç halinde değiştirilebilen yasaya geçilmiştir (Ağaoğulları, 2004: 28-30). Böylece yasanın insan iradesinin bir ürünü olabileceği fikri ilk kez Atina'da ortaya çıkmıştır (Zabunoğlu vd., 2021: 215). İktidarın despotizme kaymasının engellerinden biri de işte bu yurttaş ürünü yasadır. İnsan ürünü yasaların en önemlilerinden biriyse yasa koyucu Solon tarafından yapılan ve Atina siyasal sistemini inşa ederek Atina'yı demokratik rejime ulaştıracak yolu açan, anayasa ve yasalardır (Ağaoğulları, 2004:30-34).

3.1.2. Platon'da Siyasal İktidar

Kuvvetler ayrılığı düşüncesinin nüvesi diyebileceğimiz karma yönetim modeli, ilk kez Platon tarafından ele alınmış, daha sonra Aristoteles tarafından geliştirilmiştir (Şirin, 2019). *Devlet* adlı eserinde tasarladığı modeli ütöpik bulan Platon, bu eserinde filozof krallara bıraktığı devlet yönetimini *Devlet Adamı (Politikos)* adlı eserinde tanrısal krala bırakır. Polisin iyiliğini düşünen bu tanrı kral, hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın mutlak yetkilere sahiptir (Ağaoğulları, 2004: 277). Ancak Platon, bu tanrı kral tasarımının gerçeklikle alakasının olmadığını ayırdındadır. Zira bu yetkilerle donatılmış bir kralın yapabileceklerinin sınırı yoktur. Böyle bir yönetimse tiranlıktır ve Platon'a göre tiranlık korkunç bir yönetim şeklidir (Ağaoğulları, 2004: 281). Yunan düşüncesinde, doğudaki despotik rejimleri tanımlamak için kullanılan tiranlık, kraldan farklı olarak, yönetime meşru yollardan gelmemiş bir tiranın, yasalara dayanmayan ve keyfi yönetimi olarak nitelenir (Ağaoğulları, 2004: 36).

Düşlediği kralın yetişmesinin imkânsızlığını gören Platon, çareyi yasa yapmakta bulur. *Yasalar* adlı eserinde tasarladığı ikinci en iyi devlet modelinde yasa, filozof ya da tanrı kralın yerini almıştır (Ağaoğulları, 2004: 284). Ölçü kavramını merkeze alan Platon'a göre bir kişiye ölçüyü aşan yetkilerin verilmesi tehlikelidir. Bu tehlikenin önüne geçmenin yoluysa yasa koyucuların elindedir. "Gücün ve krallığın dengelenmesinden" önemle bahseden Platon, Pers Devleti'ni ve Atina'yı iki uç örnek olarak görür. O, Pers gibi tek kişinin yönetimini de, Atina gibi halkın yönetimini de ölçüyü aşmaları nedeniyle arzulamaz. O halde ölçülü ve doğru olan yönetim biçimi, her ikisinden yani monarşi ve demokrasiden bir şeyler alınarak kurulan yönetim biçimidir (Platon, 1998: 87-90). Onun yeni devlet modelinde çeşitli siyasal kurumlar vardır. Bu kurumlardan biri Yasa Koruyucular Kurulu'dur. Üyeleri yurttaşlar tarafından seçimle belirlenen bu kurulun amacı yasalara uyulmasını sağlamak, servet dağılımını ve sınıfsal hareketliliği izlemektir. Bir diğer kurum, Yunan polislerinin tamamında görebileceğimiz Halk Meclisleridir (Ekklesia). Bu meclis işlevsel olmaktan ziyade ideolojiktir. Zira Platon, halk çoğunluğunun sağlıklı kararlar alma yetisinden mahrum olduğuna inanır. Ancak bu "kalabalığı" bir şekilde polise entegre etmenin yolu, işte bu meclislerdir. Nitekim bu meclisin üzerinde asıl karar verici olan ve aristokratik bir yapıya sahip bir başka kurum vardır o da Senato ya da 360'lar Konseyi. Fiilen devleti yöneten bu konseyinde üzerinde, onları da denetleyen Denetçiler Kurulu vardır. Son olarak polisin ruhu ve akli dediği ve tüm polisi yöneten ve tüm bu kurumları denetleyen Şafak Konseyi vardır. Böylece Platon, polisteki tüm sosyal sınıfları yönetime katan ve kurduğu kademeli siyasal kurumlarla birbirini denetleyen ve dengeleyen bir model inşasına girişmiştir (Ağaoğulları vd., 2019: 122; Akad, Dinçkol ve Bulut, 2016: 23).

3.1.3. Aristoteles ve Karma Yönetim

Karma yönetim modelinin Antik Yunan'daki asıl kuramcısı Platon'un öğrencisi Aristoteles'tir. Aristoteles, siyaset bilimine ilişkin düşüncelerini açıkladığı *Politika* adlı eserinde, anayasayı "farklı sınıfların sahip oldukları güce uygun devlet görevlerinin düzenlenmesi" (Arslan, 2007: 298) olarak tanımlar. Bu tanıma göre, bir polisteki siyasal modeli belirleyecek olan o polisteki sınıflar, bu sınıflara arası güç dengesi ve ilişkilerdir. Demokrasi, ılımlısından aşırısına kadar çeşitli tonları bulunsa da genel olarak halk çoğunluğunun egemenliğine dayanırken, tıpkı demokrasi gibi farklı biçimleri olan oligarşi, servet sahiplerinin yönetiminin adıdır (Ağaoğulları vd, 2019: 147). Aristoteles'e göre sadece "ortak yararı" amaçlayan yönetimler iyi yönetimlerdir. Oysa mülkiyetten mahrum halk çoğunluğuna dayanan demokrasi de, aşırı zenginleşmiş ailelerin yönetimi olarak adlandırdığı oligarşi de ortak yararı amaçlamazlar. Demokrasiyi ve oligarşi

tiranlıkla beraber kötü yönetim olarak nitelendiren Aristoteles'e (1993: 81) göre en iyi siyasal düzen, her iki sınıfın bir tür uzlaşısı olan ve demokrasi ile oligarşinin iyi yönlerinin bir araya toplanmasından oluşan "karma yönetim"dir. Politea adını verdiği bu anayasal yönetim orta sınıfa dayanan, yöneticilerin yasalara uygun davrandığı ve ortak yararı amaçlayan bir siyasal rejimdir (Ağaoğulları vd., 2019: 152; Göze, 1982: 51-52).

Aristoteles'in konumuzla alakalı olarak dikkate değer görüşlerinden biri de yine aynı eserinde değindiği devlet organlarına ilişkin olanlardır. Ona göre bütün anayasalarda üç unsur bulunmalıdır ve anayasa yapıcı, bu üç unsurun her birini iyi şekilde düzenlemelidir. Bu unsurlardan ilki, bugünün yasama faaliyetine denk gelen yasa yapmak, bir takım cezalara hükmetmek, savaş ve barışa karar vermek, anlaşmalar yapmak veya bozmak, memur seçmek ve denetlemek gibi ulusun tamamı için önemli konuları görüşüp düşündürmektir. Düzenlenmesi gereken diğer bir unsur devlet makamlarının nelerden ibaret olduğu, bunların yapıları, miktarları, yetkilerinin kapsamı, görev yapacak olanların seçim usullerini içeren yürütme yetkisidir. Üçüncü unsur ise yargıdır. Aristoteles, yargıya ilişkin olarak da mahkeme çeşitleri, bunlara atanacak hakimlerin kimler arasından ve ne şekilde atanacakları hususlarıyla ilgilenir (Aristoteles, 1993: 132-140).

Aristoteles'in devlet faaliyetlerine ilişkin bu üçlü sınıflandırması, bugün neredeyse tüm modern anayasalarca kabul edilen ve düzenlenen kuvvetler ayrılığı teorisini çağrıştırmaktadır. Kuşkusuz Aristoteles böyle bir ayrımı, kuvvetler ayrılığı kuramcılarının taşıdığı kaygılara benzer kaygılarla geliştirmemiştir. Zira devlet gücünün farklı erkler aracılığıyla sınırlandırılması ve bu şekilde kişi hak ve hürriyetlerinin korunması düşüncesi o çağın tüm insanlarında olduğu gibi Aristoteles'e de yabancıdır. Ne var ki Aristoteles'in devlet organlarının fonksiyonel ayrımına yönelik ortaya koyduğu bu fikirler, kuvvetler ayrılığı teorisinin özünü oluşturması bakımından önemlidir (Akad vd., 2016: 30).

3.1.4. Roma'da Karma Yönetim Düşüncesi: Polybius ve Cicero

Aristoteles'ten sonra karma yönetimin, sonraki kuşaklar üzerinde de önemli etkiler bırakmış düşünürü Polybius'tur. Onun *Tarihler (Istoriai)* isimli çalışmasında ileri sürdüğü görüşler Montesquieu ve Amerikan kurucu babaları üzerinde derin etkiler bırakmıştır (Dinçkol, 2006: 924). Bu eserinde Polybius "Romalıların hangi yollarla ve nasıl bir anayasa sayesinde, elli üç yıldan az bir sürede bütün dünyaya hakim olduklarını" incelemiştir (Sabine, 1969a: 148). Roma'nın büyüklüğüne ve istikrarına odaklanan düşünür, bunun sırrının, Roma'nın sahip olduğu anayasal rejim olduğunu savlar (Ağaoğulları ve Köker, 2006: 31). Aristoteles'in ayrımını takiple monarşi, aristokrasi ve demokrasi yönetim şekillerinden bahseden Polybius, bu yönetim modellerinin her birinin içinde bozulmaya elverişli bir maya bulunduğunu iddia eder (Ebenstein, 1996: 48). Ona göre ideal rejim, monarşi, aristokrasi ve demokrasi rejimlerinin unsurlarının yer aldığı karma yönetim modelidir. Bu karma yönetimin unsurlarıysa konsüller, senato ve halk meclislerinde oluşan her biri kendi yetki alanında egemen güce sahip organlardır (Ağaoğulları vd, 2019: 175). Rejimin monarşik yapısını temsil eden Konsüller, birbirlerinin kararlarını veto edebilen ve fiilen devlet gücünü elinde tutan iki magistradan oluşurken, Patricilerden oluşan ve rejimin aristokratik unsurunu temsil eden senato, kanunları onaylama, mali işleri düzenleme, danışmanlık yapma gibi faaliyetler icra eder ve Polybius'a göre Roma'da rejimin en önemli unsurudur. Demokratik unsura karşılık gelen ve yasama, seçim ve yargılama işlevi gören Halk Meclisleri ise rejimin üçüncü unsurudur (Şirin, 2019). Roma'nın anayasal düzenini oluşturan tüm bu unsurlar, birbirlerini tamamlayan, fakat aynı zamanda birbirini denetleyen ve frenleyen

yapılarıyla Roma'nın başarısının ve genişlemesinin en büyük etkenidir. Bu anayasal unsurların “duruma göre, hem birbirlerine karşı ve hem de birbirlerini bütünleyici” oluşlarını izahına girişen Polybius şöyle der:

“Tanımladığımız üç sınıftan herhangi birisinin kendisini fazlasıyla büyük görmeğe başlaması, gereğinden daha şişkin ve saldırgan olması halinde, her üçünün karşılıklı bağımlılığı ve birinin isteklerinin birbirlerince denetlenmesi ya da önlenmesi olasılığı, bu isteklerin genişleme eğilimini gemleyecektir. Böylece bir tarafta belirebilecek aşırı istekler ötekilerinin sert tepkisinden duyulan korkuyla frenlenecek, unsurlar arası denge sağlanacaktır....” (Ağaoğulları vd., 2019: 175; Tunçay, 1969: 138-141).

Karma yönetim savunucularından biri de Roma'da cumhuriyetin çöküş dönemine denk gelen hukukçu ve devlet adamı Cicero'dur. O eserlerinde, cumhuriyetin sorunlarına çare bulmayı ve böylece ona istikrar kazandırmayı amaçlar (Ağaoğulları vd., 2019: 180). Tıpkı Polybius gibi her yönetim modelinde kendi içinde kötülüğe evrilebilecek bir eğilimin var olduğunu (Tunçay, 1969: 165) belirten Cicero, krallık, aristokrasi ve demokrasinin iyi yönlerinden oluşan ve karma yönetim adını verdiği rejimin bu sorunun çözümü olduğunu savunur. Ona göre Roma'nın ve cumhuriyetin devamı ve istikrarını sağlayacak olan da bu karma yönetim modelidir (Akad vd., 2016: 42).

3.1.5. Feodal Dönemde Siyasal İktidar

476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması Avrupa'da büyük düzenin yıkılması anlamına geliyordu (Ağaoğulları vd., 2019: 239). Artık merkezi bir iktidarın olmadığı Avrupa'da bu yeni dönemin başat öğeleri ise kurumsallaşan Hıristiyanlık ile bölünmüş ve parçalanmış iktidar yapıları, yani feodalitedir. Bu dönem siyasal yapısında krallar varlığını sürdürmekte ve sahip oldukları hükümlerlik haklarını kullanmaya devam etmektedirler (Poggi, 2002: 52). Ancak iktidar parçalanmıştır ve fiilen toprağa sahip olan yerel iktidarlar tarafından kullanılmaktadır. Yerel iktidarlar, ekonomik güce sahip toprak sahibi feodal senyörlerdir. Kent yaşamının ve ticaretin söz konusu olmadığı feodal düzen, kır yaşamının hakim olduğu, tarıma dayanan ve kapalı ekonomik yapıya sahip, toplumsal tabakalaşmanın var olduğu bir yapıyı ifade eder (Akad vd. 2016: 44; Ağaoğulları vd., 2019: 242). Toprağın sahibi olan kişi, aynı zamanda toprak üzerinde yaşayan insanların ekonomik ve hukuki egemendir (Akad vd., 2016: 45).

Bu dönemde merkezi iktidarın yokluğunda merkezi bir güç olarak ortaya çıkan ve siyasal alanı da domine etmeye başlayan kilise ile siyasal iktidar arasında yaşanan çatışma, bütün bir döneme damgasını vuracaktır. Feodal düzenin hakim olduğu dolayısıyla toprak mülkiyetinin hemen her şey olduğu bu dönemde en büyük toprak sahibi olarak (Ağaoğulları vd., 2019: 245) büyük bir ekonomik güce sahip olan kilise, dini iktidarla iktifa etmemekte, aynı zamanda siyasal iktidara da talip olmaktadır. Ortaçağ Avrupası'nda Hıristiyanlık salt bir din değil aynı zamanda dönemin egemen ideolojisidir (Akad vd., 2016: 46). Bu dönemde siyasal iktidar, meşruiyetini dinden sağlamakta, iktidarın kaynağı ve kullanımı Tanrı'ya atfedilmektedir. Şu haliyle din, siyasal iktidara ve hukuka kaynaklık etmektedir.

Zamanla kilisenin dünyevi iktidarına karşı çıkışlar artmaya başlayacak, siyasal iktidarın dünyevileşmesi gerektiğini ileri süren düşünürler ortaya çıkacaktır. Dönem düşünürleri Kral-Papa çatışmasında çoğunlukla kraldan yani siyasi iktidardan yana saf tutacaklardır.

Bu dönem Hıristiyan düşüncesinin önemli isimlerinden Aquino'lu Thomas, tıpkı Aristoteles gibi devletin amacının ortak yararı gerçekleştirmek olduğunu savunur. Bunun yolunsa adaletten

geçtiğini, adaletinse ancak anayasa ve ona bağlı yasalarla gerçekleşeceğine inanır (Akad vd., 2016: 53). Aquino Thomas'da, iktidarın kaynağı Tanrı'dır. Ancak kullanılışı insanlara, topluma aittir. İnsanlar koyacağı kurallarla ortak yararı sağlamayı amaçlayan devleti inşa edecektir. Geniş yetkilerle bozulup tiranlığa dönmedikçe krallığın en iyi yönetim şekli olduğunu savunan (Tunçay, 1969: 299) Aquino'lu, her ne kadar yasaların dışına çıkarak tiranlaşan krala karşı direnme hakkından bahsetse de tiranlaşan kralın öldürülmesine taraftar değildir (Şenel, 1998: 260; Ağaoğulları vd., 2019: 261). Onun tiranlığa geçit vermemek için önerdiği çözüm ise Aristoteles'in önerdiği formülün aynısıdır. Bu formül, devletin başında bir kral, onun yanında aristokratik bir danışma meclisi ve halkın denetimini öngören karma yönetimdir (Akad vd., 2016: 55).

Dönemin öteki önemli düşünürleri olan Dante Alighieri, Padova'lı Marsilius ve Ockham'lı William, kilisenin dünyevi iktidar taleplerine karşı çıkmış, sekülerleşmenin temellerini atmışlardır. Özellikle Padova'lı Marsilius ve Ockham'lı William'ın iktidarın kaynağı olarak halkı işaret etmeleri dönemin koşulları nazara alındığında dikkate değerdir.

Kilisenin siyasi iktidar talebine karşı çıkan Padova'lı Marsilius, iktidarın kaynağının halk olduğunu savunmuş, iktidarı aşkın tüm güçlerin etkisinden kurtarmaya çabalamıştır. O, siyasi iktidarın denetiminde bir kiliseden yanadır (Akad vd., 2016: 65). Padova'lı sadece iktidarın kaynağını halka vermekle yetinmez, yasanın kaynağının da halk olduğunu savunur. Buna göre yasama erki, halka ait bir yetkidir ve onun tarafından kullanılır (Akad vd., 2016: 66; Ağaoğulları vd., 2019: 282). Böylece Padova'lı, meşruiyetini halktan alan, bu nedenle halka karşı sorumlu, halk tarafından yapılan yasalarla bağlı, sınırlı bir iktidar kurgular. Yasalara uymayan prens, meşruiyetini yitirecek ve halkın direnme hakkı doğacaktır (Ağaoğulları vd., 2019: 283).

İktidarın kaynağının halk olduğunu savunan düşünürlerden biri de Padova'lı'nın çağdaşı Ockham'lı William'dır. Kilisenin dünyevi iktidarını kabul etmeyen Ockham'lı'ya göre en iyi yönetim monarşidir. Ona göre monark pozitif hukukun üstünde olup doğal hukukla bağlıdır. Ayrıca uyruklarının ortak iyiliğini gözetmek zorunda olan monark şayet bundan saparsa itaat zorunluluğu kalmayan halkın monarkı devirme hakkı vardır (Ağaoğulları vd., 2019: 277; Akad, vd., 2016: 69). Gerek Padova'lı Marsilius, gerekse de Ockham'lı William siyasi iktidarın kaynağını aşkın olandan halka vererek bir yandan sekülerleşmenin ilk tohumlarını atarken, öte yandan siyasal iktidara yeni bir sınır getirmişlerdir. O sınır halktır.

3.2. Modern Devletin Doğuşu

3.2.1. Monarşiler Dönemi

16. yy. başından itibaren coğrafi keşiflerle yeni kıtaların keşfedilmesi, astronomide Copernic ve Kepler'in, fizikte Galile'nin buluşları, matbaanın ortaya çıkması ile Avrupa'nın çehresi de değişmeye başlamış, Avrupa'da ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanda büyük bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır (Akad vd., 2016: 89). Bu dönemde ekonomik yapı, feodalitenin tarıma ve kır yaşamına dayalı ekonomik sisteminden, el sanatları ve ticarete dayalı kent yaşamına evrilmiş ve ortaya yeni bir sınıf çıkmıştır: Burjuvazi. Zamanla büyük bir sermayeye sahip olan burjuvazi için "önemli olan ticarete zarar verebilecek çatışmaların engellenmesi, düzenli ve güçlü iktidarların kurulması" (Akad vd., 2016: 90) olunca burjuvazi de monarşiler yanında hizalanmıştır. Devletin egemenlik yetkisiyle donatıldığı ve egemenliğin kurumsallaştığı bu dönemde artık modern devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk kez Machiavelli tarafından dile getirilecek olan güçlü iktidarı, Jean Bodin egemenlik kavramını siyasal literatüre sokarak

hukuksal temele oturtacak, sonra gelen Hobbes'sa bir yandan egemenlik kavramını daha ileri bir noktaya taşıırken bir yandan da geliştirdiği toplum sözleşmesi fikriyle iktidarı, laik/seküler temele oturtarak modern devletin düşünsel altyapısını oluşturacaktır.

Karma anayasa düşüncesinin modern dönemdeki en önemli düşünürü Niccolò di Bernardo dei Machiavelli'dir. Roma'nın gelişimini incelediği *Söylevler* adlı eserinde Platon'un monarşi, aristokrasi ve demokrasi sınıflandırmasına sadık kalan Machiavelli, bir diğer Yunan düşünürü Aristoteles'in ayrımına uygun bir şekilde, bu yönetim tarzlarının bozulmasıyla ortaya çıkacak üç kötü yönetim şeklini açıklamaya girişir. Sonuçta O da selefleri Aristoteles, Polybius ve Cicero gibi karma yönetimin en ideal yönetim modeli olduğu düşüncesine ulaşır (Ağaoğulları ve Köker, 2001: 188). Ona göre:

“...Aynı şehirde prenslik, aristokrasi ve halk yönetimi varsa, her biri diğerine karşı tetikte durmayı sürdürecektir. Gerçekten aynı anayasada, bir prensi, büyükleri ve halkın gücünü bir araya getirdiğinizde, bu üç erk birbirini dengeler” (Ağaoğulları vd., 2019: 337; Machiavelli, 2009: 33).

Hükümdara öğütler niteliğindeki *Prens* adlı eserinde monarşi savunusu yapan Machiavelli, *Söylevler*'de halkın yönetime katılımının öneminden bahseder, monarşi ile cumhuriyeti mukayese eder ve sonuçta cumhuriyet rejimini tercihe şayan bulur (Ağaoğulları vd., 2019: 338). İki eser arasında gözlemlenen bu fark bir çelişki gibi görünür. Aslında olan, İtalya'nın birliğini amaçlayan, yurtsever Machiavelli'nin, cumhuriyete giden yolun kuruluş aşamasında monarşiyi zorunlu görmesinden başka bir şey değildir (Ağaoğulları vd., 2019: 340).

Dönemin diğer önemli düşünürleri Jean Bodin ve Thomas Hobbes'dur. Her iki düşünür de mutlak monarşileri savunmuş, egemenliğin bölünmesi anlamına gelebilecek bütün tezlere şiddetle karşı çıkmışlardır. Egemenlik yetkisinin bölünmesi anlamına gelecek karma yönetim modeli de bu tezlerden biridir ve bu nedenle Jean Bodin'de kabul görmez (Şenel, 1998: 315). Bu iki düşünürü konumuz açısından önemli kılan, bugünün egemenlik gücüyle donatılmış ve laik modern devletin düşünsel temellerini atmış olmalarıdır. Daha sonra gelecek olan düşünürler, bu egemenlik gücünün kullanımının bölünmüş erkler marifetiyle kullanılmasını savunacak ve bugün kuvvetler ayrılığı dediğimiz anayasal ilke ortaya çıkacaktır. Ancak yine de egemenliğin bir ve bölünmez olduğunu kabul eden ve mutlak monarşileri savunan Bodin'de dahi egemenin bir sınırı vardır. O da doğal hukuktur. Egemeni sınırlayacağını düşündüğü en önemli haksızlık mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet hakkını egemenin dahi dokunamayacağı bir doğal hak olarak düşünen Bodin, sınırlandırılmaz olarak düşündüğü egemenini, vergilendirmede toplum tabakalarının onayı şartına bağlar (Sabine, 1969b: 86-87).

Modern ulus devlete giden yolun en önemli aşaması olan egemenlik kuramını tamamlayacak olansa, İspanyol Francisco Suarez'in sistemli bir şekilde dillendireceği sosyal sözleşme teorisi olacak, bu teori sayesinde egemenlik aşkın olandan koparılacaktır (Akal, 1998: 76-79). Sosyal sözleşmenin önemli teorisyenlerinden Hobbes, Bodin'in egemenlik ve Suarez'in sosyal sözleşme düşüncesinin de etkisiyle teoriyi daha da geliştirecektir (Ağaoğulları vd., 2019: 426).

3.2.2. Anayasal Devletin Doğuşu: Kuvvetler Ayrılığı ve Denge ve Denetim Düşüncesi

Avrupa'da egemenliğin bölünmez, mutlak bir şekilde kralda olduğu yönetim yapısı zamanla, egemenliğin ulusta olduğu, ulus devlete yerini bırakacaktır. Başlangıçta feodal düzene karşı mutlak monarşileri destekleyen burjuvazi, bu yeni dönemde artık siyasal iktidarı sınırlamayı ve ondan pay almayı talep edecek (Akad vd., 2016: 119-120), bu ise ancak egemenliğin ulusa ait

olmasıyla ve monarkın egemenlik hakkının en azından bir kısmını parlamento ile paylaşmasıyla mümkün olacaktır.

Parlamentonun üstünlüğünün kabul edilerek, anayasal bir monarşinin tam anlamıyla tesis edildiği 1688 İngiliz devriminin önemli kuramcısı Jhon Locke, yalnız bu dönemin ve bu devrimin değil, kendisinden sonra gelecek kuşaklar üzerinde de büyük etki bırakan önemli bir düşünürdür. Onun bu etkisi, Amerikan ve Fransız devrimleri üzerinde de görülür. Onun siyasal düşünceye sağladığı en büyük katkılardan biri, daha sonra Montesquieu tarafından geliştirilecek ve teorik temele oturtulacak olan kuvvetler ayrılığıdır.

1688 devriminin düşünsel temellerini oluşturduğu (Monk, 2004: 103) *Hükümet Üstüne İkinci Tez (Two Treatises of Government)* adlı eserinde Locke, üç ayrı erkten bahseder. Bunlar yasama, yürütme ve federatif erklerdir (Locke, 2013: 125-127). Yasama ve yürütmeyi farklı ellerde toplayan Locke, yasa yapma gücünü elinde bulunduran yasama erkine üstünlük tanır (Sabine, 1969b: 221). Ancak bu üstün yasama erkine de sınırlamalar getirir. Bu sınırlar insanın doğal yaşam döneminde sahip olduğu özgürlük, kişi güvenliği ve mülkiyet hakkıdır (Akad vd., 2016: 134; Ağaoğulları vd., 2019: 499). Bu haklara aykırı yasalar yapan yasama kurulunun meşruiyeti kalmadığı gibi yaptığı yasalar da hükümsüzdür (Sabine, 1969b: 223). Locke sadece yaşamaya sınırlamalar getirmez. Ona göre yürütme erkini de sınırları vardır. O sınırsa, yasalardır. Rızaya dayanan yöneticinin yasalara uymaması, onunla kendisini sınırlı saymaması ve kamu yararını gözetmemesi tiranlıktır (Ağaoğulları vd., 2019: 502.) Böyle keyfi bir yönetime karşı halkın elinde bulunan silaha, sınırları olan (Monk, 2004: 148-153) direnme hakkıdır. Üçüncü erk olarak öngördüğü federatif güçse, savaş ve barışa karar veren, antlaşmalar ve ittifaklar yapan güçtür. Locke göre, yürütmenin ve federatif gücün her biri, kendi içinde farklılıklar taşımış da olsa, federatif güç, yürütmeye bağlıdır (Locke, 2013: 126-127).

İngiltere’de burjuvazinin avam kamarası yoluyla iktidara ortak olduğu yıllarda Fransa’da monarşi, gücünü daha da tahkim ederek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 14. Louis’in “devlet benim” ifadesi tam da bu dönemi anlatmaktadır. Locke’un görüşlerinin de Fransız aydınlanma düşünürlerini etkilediği böylesi bir ortamda, İngiltere’deki siyasal sistemden ilham alan Fransız Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu,² Locke’un dillendirdiği kuvvetler ayrılığı teorisini daha da geliştirerek, kuramsal bir temel oturtmuştur. Dönemin tüm aydınlanma düşünürlerinde olduğu gibi Montesquieu’nun da en temel problemlerinden biri siyasal özgürlüktür. Despotik rejimlerden nefret eden, Fransa’da hüküm süren mutlakçılığı sınırlamanın gereğine inanan ve siyasal özgürlüğü sağlayacak anayasal koşulları oluşturmayı amaçlayan düşünür, bunun yolunun erkler ayrımından geçtiğine inanır (Sabine, 1969b: 246-247). Montesquieu’ya göre geçmiş deneyimlerimiz bize insanların ele geçirdikleri iktidarı kötüye kullanma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Zira “Kişi, sınırlarla karşılaşana kadar gücünü istismar eder.” Bunu engellemek içinse anayasal mekanizmalar kurmak gerekir. Aksi takdirde yöneticinin iktidarı kötüye kullanmaması için onun kişiliği ve faziletinden başka bir yol kalmamaktadır. “Gücün istismar edilmemesi için öyle bir düzenleme yapılmalıdır ki, güç gücü durdursun” (Ağaoğulları vd., 2019: 559; Montesquieu, 2019: 197) önermesi, onun kuvvetler ayrılığı düşüncesinin temelini oluşturur.

² Montesquieu’nun iddia ettiği şekilde İngiltere’de bir kuvvetler ayrılığının hiçbir zaman olmadığına dair bkz. (Gözler, 2018: 219); Carl J. Friedrich ise Montesquieu’nun yanılmadığı kanaatindedir (Friedrich, 1999: 35). Mehmet Turhan’a göre (1989: 8) de Montesquieu’nun saptaması doğrudur. Onun ifadesiyle “İngiltere o dönemde başka hiçbir Avrupa ülkesinde karşılaşılacak denli anayasal bir devletti.”

Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı teorisine göre bir devlette üç erk vardır. Bunlar yasama, yürütme ve yargı olup, tüm bu erkleri farklı ellere vermek gerekir. Montesquieu, yasama erkini tıpkı İngiltere'de olduğu gibi soyluların ve halkın meclisi şeklinde, iki meclis olarak tasarlar. Böylece toplumsal dengenin yanı sıra meclislerin birbirini denetleme ve dengelemesi de sağlanmış olur (Montesquieu, 2019: 208). Yürütme erki yasamadan tamamen bağımsız bir kralın elinde bulunmalıdır (Montesquieu, 2019: 204). Fakat Montesquieu, yasama ve yürütme arasında kesin bir ayırım öngörmez. Bu iki erkin birbirini denetlediği ve dengelediği bazı araçlara sahip olduğu bir yönetimi tasarlar (Duvan, 2019: 50-52). Üçüncü erkse Locke'un federatif gücünden farklı olarak, diğer iki erkten daha az öneme sahip olduğunu düşündüğü yargıdır. Montesquieu'ya göre yargıçlar, yalnızca kanunları telaffuz eden birer ağızdırlar (Montesquieu, 2019: 207). Her ne kadar Montesquieu, yargıyı diğer iki erke kıyasla daha önemsiz görmüş olsa da, yargı erkini diğer iki erkten bağımsız bir organ olarak öngörmesi, teoriye sağladığı önemli bir katkıdır (Vile, 1998: 96).

Gelişen burjuvazinin siyasal talepleri, aydınlanma düşünürlerinin, bu arada J.J. Rousseau ve Montesquieu'nun fikirlerinin etkisiyle Fransa'da, devrimin kapısı aralanmıştır. Bu dönemin en önemli simalarından Emmanuel-Joseph Sieyès *Üçüncü Sınıf Nedir? (Qu'est-ce que le Tiers Etat)* adlı ünlü eserinde, ulusun her şeyden önce geldiğini ve her şeyin kaynağı olduğunu, anayasa yapma hakkının da asli kurucu iktidar olan ulusa ait olduğunu, anayasaya göre kurulmuş organlarınsa ancak anayasanın sınırları içinde hareket edebileceklerini savunur. Sieyès'e göre bütün meşruiyetlerin kaynağı olan halk, anayasayla bağlı değildir. Oysa hükümet anayasaya uygun davrandığı ölçüde yetkilerini kullanabilir ve meşruiyeti ancak yasalara uymasıyla mümkündür (Sieyès, 2005: 67- 73). Bu görüşleriyle Sieyès, egemenliğin ulusa ait olduğunu ortaya koymuştur. 175 yıl sonra toplanan États Généraux'da, tiers etat temsilcilerinden biri olan Sieyès'in önerisiyle hemen hepsi burjuvalardan oluşan tiers etat grubu, önce kendilerini ulusal meclis, daha sonra ulusal kurucu meclis ilan ederek, bir anayasa komisyonu oluşturmuşlardır. Burjuvanın bu sessiz devrimini daha sonra Paris'te başlayan halk devrimi izlemiş, zamanla devrim ülkenin bütün sathına yayılmıştır. Nihayet 26 Ağustos 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi kabul edilmiş, böylece burjuvazinin arzuladığı ulus egemenliğine dayalı parlamenter sistem, zaferini ilan etmiştir. Bildirgenin 3. maddesi egemenliğin kaynağının ulusta olduğunu, 6. madde, yasanın genel iradenin ifadesi olduğunu ve yurttaşların bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla yasa yapımına katılabileceğini, 16. madde ise hakların güven altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının yapılmadığı bir toplumda anayasanın olmadığını ifade etmiştir (Batıya Yön Veren Metinler, 2020). Bildirinin öngördüğü bu yeni siyasal model Fransız devrimiyle önce Avrupa'ya sonra tüm dünyaya yayılmıştır.

Kuvvetler ayrılığı teorisinin bir anayasal belgede açık bir şekilde yer almasıysa Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinden daha önce ve ilk kez 12 Haziran 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Bildirgesi (Batıya Yön Veren Metinler, 2020) ile olmuştur.³ Onu kısa süre sonra hazırlanan 29 Haziran 1776 tarihli Virginia Anayasası takip eder.

Amerika'da 1776 yılında kongrenin çağrısıyla bazı eyaletler anayasa yapımına başlarken, bazı eyaletler anayasa yapım sürecini tamamlamıştı. 1781 yılına gelindiğindeyse eyaletlerin

³ Kuvvetler ayrılığından açıkça bahsedilmese de erklerin farklı organlara verilmesine ilk kez İngiliz Anayasal belgelerinde rastlanılır. 1688 İngiliz devriminde parlamentonun üstünlüğünün kabulü sonrası hazırlanan 1689 Bill of Right ve 1701 Act of Settlement yasama ve yürütme erklerinin ayrılığı ile yargı bağımsızlığını düzenleyen hükümler ihtiva etmektedir (Ertaş, 2019: 93).

neredeysse tamamı anayasalarını tamamlamışlardı (Amerikan Tarihinin Ana Hatları, 2020).⁴ Locke'un, Montesquieu'nun ve diğer aydınlanma filozoflarının düşüncelerinden ilham alan tüm bu anayasalar kuvvetler ayrılığına dayanan bir cumhuriyet kurma idealine dayanıyorlardı. Bu yapıyla eyalet anayasaları, daha sonra hazırlanacak olan federal anayasanın yapımında da önemli roller oynamışlardır (Köktaş, 2014: 118).

27 Mayıs 1787 yılında koloni temsilcilerinin bir araya gelmesiyle Philadelphia'da Kurucu Meclis oluşturuldu. Konfederasyon maddelerini değiştirmek amacıyla bir araya gelmesine rağmen bu kurucu meclis üyeleri, yeni bir anayasa ve o güne kadar dünyada bir benzeri görülmemiş yeni bir hükümet modeli inşa etmeye giriştiler (Soysal, 1962: 1). Kurucu meclisin anayasada öngördüğü model, daha önce eyalet anayasalarında düzenlenen ve tecrübe edilmiş olan kuvvetler ayrılığına esas alan, eyaletlerin egemenlik haklarını koruyan, fakat önemli yetkilere sahip federal bir hükümete sahip, tek başlı bir yürütme, iki meclisli bir yasama erkinin mevcut olduğu bir cumhuriyetti. Bu anayasa, devlete ait faaliyetleri birbirinden ayrı erkler vermek suretiyle bir yandan yatay kuvvetler ayrılığına, federal devlet kurmak suretiyle de dikey kuvvetler ayrılığına tesis ediyordu.

Kurulacak olan bu yeni devlet, dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı federal bir yapı kurarken, içerden gelebilecek despotizm tehlikesine karşı erkler ayrılığına ve denge denetim mekanizmasını öngörüyordu. Kendilerinden önceki tüm siyasi tecrübeleri tevarüs etmiş olan kurucu babalar, yönetimin tiranlaşmasının önüne geçmenin ve kişi hak ve özgürlüklerini sağlamanın yolunun devlet güçlerinin dengeli bir şekilde başka ellere verilmesi gerektiğini biliyorlardı.⁵ Kökenleri Platon'a kadar giden ancak ilk kez Aristoteles tarafından dillendirilen ve

567

⁴ Eyalet anayasalarının 1775-1781 yılları arasında yazıldığına dair bkz. (Köktaş, 2014: 118).

⁵ Amerikan kurucuları, Polybius ve onun Rönesans dönemi takipçisi olan Machiavelli'nin anayasal denge denetim fikrinden oldukça etkilenmişlerdir. İngiliz cumhuriyetçi James Harrington'da anayasal denge denetim düşüncesine önemli katkı sunan isimlerden biridir. Machiavelli'nin ateşli bir takipçisi olan Harrington, gücün paylaşımının toprak mülkiyetinin dağılımıyla ilgili olduğunu savunur. Ona göre dengeli bir devlet, toprak mülkiyetinin dengeli dağıldığı bir yönetime dayanır. Bu yönetim, danışılan bir senato, karar veren bir halk ve halkın oyu ile değiştirilen idarecilerdir. Bkz. (Sabine, 1969b: 179-191; Touchard, 2015: 386-387). John Milton ve Algernon Sidney, Harrington'ın çağdaşı olan ve karma yönetim ve cumhuriyet yanlısı diğer İngiliz düşünürlerdir ve her ikisi de düşünceleri ile Amerikan kurucularını etkilemişlerdir. Bkz.(Çelik, 2013: 132-133).

İyi bir anayasayı büyük bir makineye benzeten ve her bir parçanın diğerini kontrol edeceğini ve böylece hiç birinin adil sınırları aşamayacağını savunan Walter Moyle da denge ve denetim kavramına katkı sunan önemli İngiliz Cumhuriyetçilerden bir diğeridir. Bkz. (Wootton, t.y.).

Jean-Louis de Lolme, siyasi gücün dengelenmesine ilişkin görüşleriyle Amerikan kurucuları üzerinde önemli etki bırakan bir başka düşünür olmuştur. Lolme İngiliz Anayasası adlı eserinde devlet gücünün birbirinden ayrı ellere ve dengeli bir şekilde dağıtılması gerektiğini, Anayasal özgürlüğün ancak güçler arasında bir denge ile sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Monarşi, aristokrasi ve demokrasinin birbirine karşı dengelendiği anayasal bir hükümet biçimini savunan Lolme'un düşünceleri, daha sonra ABD başkanlığı da yapmış olan John Adams tarafından "üç gücün siyasi dengesinin en iyi savunması" olarak nitelendirilmiştir (Lieberman, 2017).

Amerikan kurucularını etkileyen bir başka isim Amerikan ve Fransız devrimlerinde önemli rol oynayan Thomas Paine'dir. Paine, Sağduyu (Common Sense) ve İnsan Hakları (Rights of Man) adlı eserlerinde monarşileri, bu arada İngiliz yönetim sistemini çok sert eleştirerek, cumhuriyete ve temsili rejime övgüler düzer. Bkz. (Paine, 2021: 1-20).

İşte Amerikan kurucuları, başta Polybius, Machiavelli, Harrington olmak üzere, siyasi iktidarın dengelenmesi ve denetlenmesi düşüncesinin teorisyenlerinin bu düşünsel birikimini tevarüs etmiş, yüzyılların bu kuramsal birikiminin pratiğini, hazırlamış oldukları anayasa ile yapmışlardır. Amerikan anayasası, uzun yılların tecrübesi ve düşünsel birikiminin ete kemiğe bürünmüş halidir.

en mükemmel açıklamalarını Polybius'ta bulan karma yönetim modeli, bir şekilde bağımsızlıkları için savaştıkları İngiltere'de vardı. İngiltere, bir krala, irsi bir şekilde intikal eden aristokrasiye ve halk unsurlarının yer aldığı bir parlamentoya sahipti. Ancak Amerika'da monarşi yoktu, ayrıca halk İngiltere'de olduğu gibi sınıflara da ayrılmamıştı. Şu durumda yapılması gereken dengeli bir anayasa sahip olmak için gerekli başka araçlar bulmaktı (Monk, 2004: 262).

Sınırlı devleti gerçekleştirmenin bilinen en iyi yolu bugün dahi geçerli olan kuvvetler ayrılığıydı. 1787 ABD Anayasası, bu etkili aracı açık bir şekilde ifade etmese de yasama, yürütme ve yargı erklerini birbirinden bağımsız farklı organlara vermek suretiyle gerçekleştirmişti. Ancak bu erklerin her birinin anayasal sınırlarını çizmek özgürlükleri korumak için yeterli olacak mıydı? Bu anayasal sınırların yeterli olmayacağını James Madison daha sonra Federalist⁶ başlığı altında toplanacak makalelerden birinde şu şekilde ifade etmiştir:

“... Bu organlar birbirleri üzerinde anayasal bir kontrol sağlayacak kadar ilişkilendirilip karıştırılmış olmadıkça özgür bir hükümet için gerekli ayrılık, uygulamada asla gerektiği gibi sürdürülemez. Bu yüzden bu ayırım yapıldıktan sonra... en önemli görev, diğerlerinin işgaline karşı her biri için biraz güvenlik sağlamaktır. Bu güvenlik, çözülmesi gereken en büyük sorundur. Anayasada bu organların tam sınırlarını belirtmek, iktidarın mütecaviz ruhu karşısında, bu kâğıttan engellere güvenmek yeterli olacak mıdır? ... Deneyimlerimiz bize şunu garanti eder ki, kuralın etkinliği fazlasıyla abartılmıştır ve daha güçlü unsurlara karşı, daha güçsüz olanlara biraz daha yeterli savunma araçları vermek kaçınılmaz bir zorunluluktur.... Bu gözlemlerden çıkardığım sonuç şudur ki, çeşitli organların anayasal sınırlarının kâğıt üzerinde belirlenmesi, hükümetin tüm yetkilerinin aynı ellerde tiranca yoğunlaşmasına yol açan yayılcılıklara karşı yeterli bir koruma sağlamadığıdır” (Hamilton vd., 2001: 256-260).

Madison'un ifadesiyle “kâğıttan engeller”, organlardan birinin yetkisini aşarak diğer tüm organlara ait olan yetkileri gasp etmesine ve böylece tüm devlet gücünü eline geçirmesine yeterli değildi. Bu tehlikenin önüne geçmek için başka enstrümanlara ihtiyaç vardı. Bu enstrümansa, Amerikan demokrasisinin bugüne kadar sağlıklı işlemini sağlayacak olan “frenler ve dengeler” adı verilen sistemdi.

James Madison, Federalist'te yer alan bir başka makalesinde ise frenler ve dengeler adı verilen sisteme olan ihtiyacı mükemmel bir şekilde şöyle anlatır:

“...İhtirasa karşı ihtiras çıkartmak gerekir..... Devlet kudretinin kötüye kullanılmaması için bu gibi çarelere lüzum görülmesi belki insan tabiatına itimatsızlık sayılabilir. Ama, devlet, insan tabiatına karşı itimatsızlığın en büyüğü değil midir? İnsanlar melek olsaydı devlete lüzum kalmazdı. İnsanları melekler

⁶ Kurucu Meclis tarafından kabul edilen anayasa, 13 eyaletin kurucu meclislerinin onayına sunuldu. Bu eyaletlerden en önemlilerinden biri de New York Eyaletiydi. Halkı anayasayı kabule ikna amacıyla yürütülen kampanyada Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay'ın New York basınında yer alan ve “Publius” imzasıyla çıkan makaleleri önemli bir rol oynadı. The Federalist adı altında bir kitapta toplanan bu makaleler Amerikan anayasasının düşünsel arka planını ve Amerikan kurucu babalarının nasıl bir siyasal model düşlediklerini göstermesi bakımından bir benzeri olmayan metinlerdir (Soysal, 1962: 5); Federalist kadar etkili olmasa da Amerikan Anayasası'nın yapısının anlaşılmasını sağlayan bir başka belge, Konvansiyon üyelerinden John Dickinson tarafından kaleme alınan Fabius Mektuplarıdır. Anayasa yapımına önemli katkılar sunan Dickinson bu eserinde, anayasayı ve birliği savunur. Halkın temsilcilerinin yer aldığı ve sık aralıklarla yapılan seçim sistemine sahip yapısıyla temsilciler meclisi ile devletlerin temsil edildikleri ve egemenliklerini korudukları senatoyu, gücün merkezleşmesinin önündeki engeller olarak görür. Ona göre dengeyi sağlayacak bir başka unsur, halkın seçimleriyle iş başına gelen ve önemli yetkilere sahip başkanın varlığıdır. Federal hükümetin kuvvetler ayrılığına dayanması da bir başka önemli husustur. Ancak Dickinson, insan tarafından tasarlanan her kurumun doğası gereği kusurlu olması nedeniyle iktidarın kötüye kullanımını üzerindeki asıl ve nihai denetimin halkın kendisinde olduğunu savunur (Ahern, t.y.).

yönetseydi, insanlar üzerinde ne dış denetlemelere ihtiyaç duyulurdu, ne de iç denetlemelere. İnsanlar tarafından, insanlar üzerinde yürütülecek bir devlet kurarken, en büyük güçlük şurada: Önce devleti, idare edilenlere hakim olabilecek bir hale getireceksiniz, ondan sonra da kendi kendisine hakim olmasını isteyeceksiniz. Şüphesiz, devlet üzerindeki asıl kontrol, devletin halka dayandırılmasıdır; fakat tecrübe yardımcı tedbirlerin gerekliliğini de insanlığa öğretmiştir” (Soysal, 1962: 28).

Madison’a göre:

“devletin içyapısını öyle düzenlemeli ki, bu yapıyı meydana getiren çeşitli kısımlar, karşılıklı münasebetleri sayesinde, birbirlerini frenlemek imkânını bulabilsinler.” (Soysal, 1962: 27). Fren ve denge sistemi sadece federal devlet organları arasında değil, Amerika’yı oluşturan federal devletle eyaletler arasında da gerçekleşmelidir. “Karma bünyeli Amerikan cumhuriyetinde, halkın temsil ettiği kudret önce ayrı ayrı iki devlet sistemi arasında bölünmekte, sonra da, her birine düşen pay ayrı ayrı uzuvlara verilmektedir. Böylece halkın hakları çifte teminata bağlanmaktadır. Muhtelif devletler birbirlerini denetleyecekler, aynı zamanda her biri de kendi kendisini denetleyecektir” (Soysal, 1962: 29).

1787 ABD Anayasası, yasama yetkisini Kongre’ye, yürütme yetkisini başkana ve yargı yetkisini yargılama organlarına vererek kuvvetler ayrılığına dayanan, ancak her organının bir diğeri üzerinde etkili olabildiği, federal ve eyalet düzeyinde de devletlerin birbirlerini sınırladığı ve denetlediği bir frenler ve dengeler sistemi inşa etmişti.

Konvansiyonun amacı Amerikan halkının haklarının korunması ve despotizme giden yolun engellenmesiydi. Bunu sağlamanın yoluysa yönetimin halka dayanması ve ona karşı sorumlu olmasıydı (Monk, 2004: 288). Bu nedenle kurulacak olan bu yeni devlet halka dayanan bir cumhuriyet olmalıydı. Zaten Madison’ın ifadesiyle Amerikan halkının ruhu, devrimin ilkeleri ve siyasal deneyimleri de başka türüsüne imkân vermezdi. Ancak bu cumhuriyet, o dönemde her biri cumhuriyet olarak nitelendirilen, ancak gerçekte halkın katılımının olmadığı Hollanda, Venedik, Polonya ve İngiltere türünden bir cumhuriyet değildi. Bu cumhuriyet, yönetimin doğrudan doğruya veya dolayısıyla büyük halk kütlesine dayandığı gerçek bir cumhuriyet rejimiydi. Eyalet anayasalarında var olan cumhuriyet, kurucu meclisin hazırladığı anayasada da öngörülmüştü. Bu cumhuriyetçi unsurlarıysa her bir kuvvette görmek mümkündür. Yürütme erkinin başında seçimle işbaşına gelen, sorumlu ve görev süresi sınırlı bir başkan vardır. Yasama organı iki meclislidir. Halkın temsilcilerinin yer aldığı temsilciler meclisi halk tarafından seçilmektedir. Yine Senato halkın vasıtalı katılımıyla oluşmaktadır (Soysal, 1962: 15-17).

Federal anayasaya göre, yürütme erkinin başında geniş yetkilerle donatılmış bir başkan vardır. Ancak Amerikalıların güçlü ve merkezi yürütme organından gelebilecek tehlikelere ilişkin bazı kaygıları vardı. Nitekim Amerikalıların tarihsel deneyimleri bunu doğrulamaktaydı (Monk, 2004: 314). Bu kaygıların önüne geçebilmek bazı çözümler öngörülmeliydi. Bu çözümlerin ilki ve en önemlisi yürütmenin gücünü halktan almasıydı. Bu, yeni devletin cumhuriyetçilik vasfına da uygun düşmekteydi. Ayrıca yürütmenin tek sorumlusu olan başkanın görev süresi, başkanlık görevini yapabilecek yeterlilikte bir süreyle sınırlı olmalıydı. Anayasanın öngördüğü önemli bir başka özellikse, o günün dünyasında başka ülkelerde görülmeyen başkanın sorumluluğuydu. Ancak Federal Anayasa halk tarafından belirli bir süre için seçilen ve sorumlu başkanın güçlü yetkilerle donatılmasını da öngörmüştü. Bu yetkilerinden en önemlisiyse yasama organına karşı sahip olduğu veto yetkisiydi (Monk, 2004: 315-319).

Güçlü ve merkezi yönetimlerden gelebilecek baskıların despotizme neden olabileceğini en çok dillendirenlerse anti-federalistlerdi. Onlar despotizmin önüne geçebilmenin en etkili yolunun, halkla ilintili egemen bir yasama organıyla mümkün olduğunu savunuyorlardı. Ancak Madison

aynı fikirde değildi. O, despotizmin halk çoğunluğundan da gelebileceğini iddia ediyordu (Monk, 2004: 296-297). Hatta ona göre sınırlandırılmamış halk çoğunluğu, kişilerin hak ve çıkarlarını en az sömürge yönetimleri kadar tehdit edebilirdi (Monk, 2004: 276-278). Çoğunluk despotizmine yönelik bu kaygılar sadece Madison'a ait değildi. Anayasa yapıcı konvansiyonun çoğunluğu da benzer kaygılar taşıyordu. Nitekim Alexis de Tocqueville tarafından demokrasinin en büyük savunucusu olarak görülen Jefferson da Madison'a yazdığı bir mektupta benzer bir tehlikeyi, şu cümlelerle işaret etmişti: "yasama erkinin mutlak gücünün yarattığı zorbalık bugün olduğu gibi bundan sonraki yıllarda da en büyük tehlike olarak kalacaktır" (Tocqueville, 2018: 394). Yasama organından gelebilecek tüm bu tehlikeler içinse anayasa, iki meclisli bir yasama ve başkanın veto yetkisini öngörmüştü (Özbudun, 2015: 16).

Üçüncü ve diğerlerine nazaran en zayıf erkse yargıydı. Yargı için önemli olansa diğer iki erkin etkilerinden korunmuş olmalı. Fren denge sistemine dayanan kuvvetler ayrılığında her bir erkin diğer erk üzerinde belli ölçüde etkili olması gerektiği düşüncesi yargı için geçerli değildi. Tam aksine yargı, diğer erklerden mümkün olduğunca bağımsız olmalıydı (Monk, 2004: 319-320).

4. Sonuç

Siyasal iktidarın sınırlandırılmasının kökenleri, kurdukları siyasi birlik ve örgütlenmeyle o güne değin bir benzeri olmayan Antik Yunan polislerine kadar dayanır. Antik Yunan, iktidarın sınırlandırılması düşüncesine de, araçlarına da sahiptir. Dönemin iki büyük filozofu olan Platon ve Aristo, iktidarın sınırlandırmanın önemini ve nasıl yapılması gerektiğini düşünceleriyle ortaya koyarken, güçlü ve etkin olan halk meclisleri, anayasal denetime benzeyen graphe paranomon ve yasa, Yunan polis örgütlenmelerinin önemli sınırlandırma araçları olmuşlardır. İktidarı sınırlandırma düşüncesi, sonraki dönemlerin de önemli konularından biri olagelmıştır. Düşünceleriyle Amerikan kurucularını etkileyen ve Roma anayasal düzenini, Roma'nın başarısının sırrı olarak gören Polybius, Ortaçağ'da Aquino'lu Thomas ve Machiavelli, iktidarı sınırlandırmanın yolunu karma yönetimde gören önemli düşünürlerdir.

İktidarın sınırlandırmanın önemi, modern devletin ortaya çıkışıyla artmıştır. İnsanın merkeze alınmaya başlandığı ve insanın özgürlüğünün ve haklarının ancak sınırlandırılmış bir iktidarla mümkün olabileceğine duyulan inanç, bu dönemin hakim düşüncesidir. İngiliz John Locke tarafından ele alınan kuvvetler ayrılığı fikri daha sonra Fransız Montesquieu tarafından geliştirilecek ve kuramsal temele oturtulacaktır. Montesquieu'nun özgürlüğün, ancak devletin her bir fonksiyonunun başka kuvvetlere verilmesiyle mümkün olacağı fikri daha sonra modern anayasacılığın da sacayaklarından biri olacaktır. Her bir erkin anayasal sınırlarının "kağıt üzerinde" belirlenmesinin özgürlükleri korumaya yetmeyeceğini dile getirenlerse Amerikan kurucuları olmuştur. Amerikan kurucu babaları 1787 Anayasası'yla, kuvvetler ayrılığına dayanan, her bir erkin diğeri üzerinde etkili olduğu frenler ve dengeler sistemi inşasına girişmişlerdir.

Başkanlık hükümet sistemin en iyi uygulamasının görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri'nin bu başarısı, kurduğu etkili denge denetim araçlarıyla açıklanmaktadır. Öyle ki ABD yönetimi frenler ve dengeler sistemi olarak nitelendirilmektedir. ABD dışında, özellikle de Latin Amerika'da, başkanlık tecrübesinin başarılı olamamasının en önemli sebebi, esinlendikleri ABD'nin kurmayı başardığı denge denetim mekanizmalarını kuramamalarıdır. Güçlü başkanları

sınırlandırabilecek ve kontrol edebilecek denge denetim aygıtlarının yoksunluğu, bu ülkelerde rejimlerin başka bir yöne evrilmesine neden olmuştur.

Ülkemizde 2017 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği bir dönüm noktası olmuş, değişiklikle o güne dek takip edilen parlamenter hükümet sistemi ana hattından, başka bir hatta, başkanlık hükümet sistemine sapılmıştır. İlk anayasa tecrübemiz olan 1876 Anayasasıyla başlayan ve aşama aşama parlamenter hükümet sistemine dönüşen bu yüz kırk bir yıllık ana rotadan dönüş, kuşkusuz bizim anayasacılığımızın en büyük kırılması olmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan hükümet modeliyle geçen son beş yıllık tecrübe, sistem değişiminin tek başına yeterli olmayacağını göstermiştir. Yeni kurulan hükümet sisteminin başarısı ancak etkin bir denge denetiminin inşası ile mümkündür. Amerikan kurucularından Madison'ın ifadesiyle “Şüphesiz, devlet üzerindeki asıl kontrol, devletin halka dayandırılmasıdır; fakat, tecrübe yardımcı tedbirlerin gerekliliğini de insanlığa öğretmiştir” (Soysal, 1962: 28). Demokratik devlette asıl denetimi yapacak olan halktır. Halkın özgür ve adil seçimler yoluyla gerçekleştirdiği bu denetimse tek başına yeterli değildir. İktidarın sınırlandırılmasının ve kötüye kullanımının önüne geçilebilmesi, kuvvetler ayrılığına, anayasanın üstünlüğüne ve hukuk devletine dayanan, güçlü ve etkin bir parlamentonun ve parlamento denetiminin var olduğu, bağımsız yargı organlarının yanı sıra devlet iktidarının sınırlandırılmasında ve denge denetiminde çok büyük rol oynayan Anayasa Mahkemesi, Kamu Denetçiliği, Sayıştay gibi anayasal kuruluşların varlığı ve etkinliğiyle mümkün olabilecektir. Ancak kâğıt üzerinde ne yapılırsa yapılsın, gerçek anlamda anayasal denge ve denetimi sağlayacak olan, her bir organın ve anayasal kuruluşun, kendisine verilen anayasal görevleri koruma konusundaki kiskançlığı ve tutkusu olacaktır.

571

Kaynakça

- Ağaoğulları M. A., Türk, D., Yalçınkaya, A., Yılmaz, Z. ve Zabcı, F. (2019). *Sokrates'ten jakobenlere Batı'da siyasi düşünceler*. Ağaoğulları M. A. (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2001). *Tanrı devletinden kral – devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2006). *İmparatorluktan tanrı devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ahern, G. S. (t.y.). The spirit of American Constitutionalism: John Dickinson's Fabius Letters. Erişim adresi: https://css.cua.edu/humanitas_journal/spirit-american-constitutionalism-john-dickinsons-fabius-letters.
- Akad, M., Dinçkol, B., V., Bulut, N. (2016). *Genel kamu hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akal, C. B. (1998). *İktidarın üç yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Amerikan tarihinin ana hatları. Erişim adresi: <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm>.
- Aristoteles, (1993). *Politik*. M. Tunçay, (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ felsefe tarihi 3 Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ felsefe tarihi 1 Sokrates öncesi Yunan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Batı'ya yön veren metinler. Erişim adresi: <http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789.html>.
- Batı'ya yön veren metinler. Erişim adresi: <http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/virginia-insan-haklari-bildirisi-1776.html>.
- Bayram, A. K. (2003). İktidar çözümlerinde bir mihenk, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 33-47.
- Canetti, E. (1998). *Kitle ve iktidar*. G. Aygen, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çam, Esat. (2005). *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

- Çelik, F. (2013). Modern dönemde cumhuriyetçi “özgürlük” anlayışı, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8, (1), 125-163.
- Dinçkol, B. (2006). Karma yönetimden kuvvetler ayrılığına iktidarın paylaşımı, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Armağan Özel Sayısı*. 12, (1-3), 921-934.
- Duvan, A. Ö. (2019). Devlet teorisinde kuvvetler ayrılığının doğuşu: Locke ve Montesquieu, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 4 (1), 35-60.
- Duverger, M. (2002). *Siyaset sosyolojisi*. Ş. Tekeli, (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ebenstein, W. (1996). *Siyasi felsefenin büyük düşünürleri*. İ. Özel, (Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Eflâton. (1997). *Kriton*. Z. Taşlıkılıçlı, (Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2017). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ertuş, T. (2019). *Kuvvetler ayrılığı ilkesi bağlamında yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki modern ilişkiler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü*. I. Ergüden, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedrich, C. J. (1999). *Sınırlı devlet*. M. Turhan, (Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Gönenç, L. (2014). *Siyasi iktidarın denetlenmesi-dengelenmesi ve yargı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Göze, A. (1982). *Siyasal düşünce tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fakülteler Matbaası.
- Gözler, K. (2018). *Anayasa hukukunun genel esasları*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Hamilton, A., Jay, J. ve Madison, J. (2001). *The Federalist*. George W. Carey, James McClellan. (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset*. B.B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, A. Yayla, U.C. Karaca, H.Y. Başdemir, (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2018). *Anayasa hukuku dersleri*. İstanbul: Legal Yayınları.
- Kapani, M. (2001). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kelsen, H. (2019). *Demokrasi: Doğası, değeri*. Y. Uysal, (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Köktaş, M. (2014). Amerikan aydınlanması: Bir giriş denemesi, *Liberal Düşünce*, 19, (73-74), 109-137.
- Liberman, D. (2007). De Lolme and the English Constitution. Erişim adresi: <https://oll.libertyfund.org/page/de-lolme-and-the-english-constitution>.
- Lipson, L. (2005). *Siyasetin temel sorunları*. F. Yavuz, (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Locke, J. (2013). *Hükümet üstüne ikinci tez*. A. Doğan, (Çev.). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Machiavelli, N. (2009). *Titus Livius'un ilk on kitabı üzerine söylevler*, A. Tolga, (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Mayo, H. B. (1964). *Demokratik teoriye giriş*. E. Kongar, (Çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın peygamberleri Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. T. Birkan, (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Monk, I. H. (2004). *Modern siyasi düşünce tarihi Hobbes'tan Marx'a büyük siyasi düşünürler*, Necla Arat (Ed.). İstanbul: Say Yayınları.
- Montesquieu. (2019). *Kanunların ruhu üzerine*. B. Günen, (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nişanyan Sözlük. (2020). Erişim adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/?k=iktidar&lnk=1>.
- Özbudun, E. (2015). *Anayasalcılık ve demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Paine, T. (2021). *Sağduyu*. Ç. Öztekin, (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (1998). *Yasalar/Nomoi*. C. Şentuna, S. Babür, (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Poggi, G. (2002). *Modern devletin gelişimi sosyolojik bir yaklaşım*. Ş. Kut, B. Toprak, (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Russell, B. (1999). *İktidar*. M. Ergin, (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sabine, G. (1969a). *Siyasal düşünceler tarihi 1 Eskiçağ-Ortaçağ*. H. Rızatepe, (Çev.). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sabine, G. (1969b). *Siyasal düşünceler tarihi 2 Yeniçağ*. A. Öktem, (Çev.). Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği Yayını: 17, Sevinç Matbaası.

- Sieyès, E. J.(2005). *Üçüncü sınıf nedir?*. İ. Birkan, (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Soysal, M. (1962). *Hamilton, Madison ve Jay anayasa üzerine düşünceler Federalist'lerin makalelerinden seçmeler*. İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Şenel, A. (1998). *Siyasal düşünceler tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şirin, T. (2019). Anayasalcılık, cumhuriyetçilik ve maddi anayasa hakkında notlar. Erişim adresi: <https://www.tolgasirin.com/post/anayasalcilik>.
- Tanilli, S. (1984). *Yüzyılların gerçeği ve mirası insanlık tarihine giriş 1 İlk çağ*. İstanbul: Say Yayınları.
- Teziç, E. (2016). *Anayasa hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tocqueville, A. (2018). *Amerika'da demokrasi – 1*. Ö. Doğan, (Çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Touchard, J. (2015). *Siyasi düşünceler tarihi*. İ. Yerguz, (Çev.). İstanbul: Isık Yayınları.
- Tunçay, M. (1969). *Batı'da siyasal düşünceler tarihi 1 Eski ve Orta Çağlar seçilmiş yazılar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.:287, Sevinç Matbaası.
- Turhan, M. (1989). *Hükümet sistemleri ve 1982 Anayasası*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:9.
- Türk Dil Kurumu, (2020). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>.
- Vile, M. J. C. (1998). *Constitutionalism and the seperation of powers*, Indianapolis: Liberty Fund, Second Edition.
- Weber, M. (2002). *Sosyoloji yazıları*. T. Parla, (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wootton, D. (t.y.) *Liberty, metaphor, and mechanism: "checks and balances" and the origins of modern constitutionalism*. Erişim adresi: https://constitution.org/1-Education/lq/check_bal.htm.
- Zabunoğlu Y. K., Mumcuoğlu, M., Saygılı, A. ve Zabunoğlu, H. G. (2021). *Devletin genel kuramı dersleri Cilt 1*. A. Saygılı, H. G. Zabunoğlu. (Ed.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Zabunoğlu, Y. K.. (1973). *Kamu hukukuna giriş devlet (tanım-kaynak-unsurlar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası.

EXTENDED ABSTRACT

The belief that power can be abused goes back quite a long time. The way to prevent the abuse of this power and its destructive results, which differs from other powers with its monopoly on the use of force, can only be possible by limiting, balancing and controlling this power. It is possible to trace the origin of the desire to limit political power back to Ancient Greece, which has been able to establish an unprecedented political union to this day. After Plato, who first expressed the idea of mixed administration as a way of limiting power in his work called Laws, it was his student Aristotle who developed this idea. The idea of mixed administration, which is based on the reconciliation of social classes and the gathering of the good aspects of democracy and oligarchy, will also have an impact on later thinkers. Polybius is one of the most important of these thinkers. The thinker, who had a deep impact on Montesquieu and the founders of the USA, finds the success of Rome in the Roman Constitutional order, which includes elements of monarchy, aristocracy and democracy. According to Polybius, the controlling and restraining structures of each of the constitutional organs were the most important reason for the greatness and stability of Rome. In order to prevent tyranny, a king at the head of the state, besides him an aristocratic advisory council and Thomas of Aquino, who foresees the control of the people, and Machiavelli, who believes that principality, aristocracy and popular administration will balance each other, are the important representatives of the mixed administration in the next generation. Jean Bodin's theories of sovereignty, Francisco Suarez's and Thomas Hobbes's theories of social contract have been important intellectual stages of the newly emerging modern state. The emergence of this new state with sovereign powers has further increased the importance of the limitation of power. The way to protect human rights and freedoms against the state, which is a powerful power apparatus, will only be possible by limiting this power. The separation of powers has been the most important turning point in the desire to limit the power. The theory of separation of powers is one of the most important contributions of John Locke, who inspired not only the British revolution but also the American and French revolutions, to political thought. In his book Two Treatises of Government, Locke lists the powers of the state as legislative, executive, and federative. French Montesquieu would further develop the idea of separation of powers, add the judiciary instead of Locke's federative power, and put the thought on a theoretical basis. These views of the thinker, who believes that political freedom can only be possible by giving each of the functions belonging to the state to other powers, will later be one of the basic pillars of constitutionalism and the principle of separation of powers will be included in many constitutional texts. The separation of powers, which was included in a constitutional document for the first time with the 1776 Virginia Declaration of Human Rights, was clearly expressed in the Virginia Constitution, which was prepared very shortly after the declaration. The separation of powers was later formulated in Article 16 of the 1789 French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, as "in a society where rights are not secured and there is no separation of powers, there is no constitution". The separation of powers was also included in the 1787 US Constitution, in which the legislative, executive and judicial functions were assigned to different organs, although it was not explicitly stated. However, the US constitution makers are of the opinion that the constitutional limits of each power, written in a document, cannot prevent one of the powers from overcoming the authority of the other powers and thus from seizing the entire state power. In Madison's words, "although the measures to be taken to prevent the abuse of state

power are seen as distrust of human nature, the state is the greatest distrust of human nature. Of course, it is the people who will ensure the real control over the state. However, past experience has shown that this is not enough.” Polybius and his later follower Machiavelli, British republican James Harrington, who was greatly influenced by Machiavelli, Jean-Louis de Lolme, who advocated a constitutional form of government in which monarchy, aristocracy and democracy were balanced against each other, and Thomas Paine, who played an important role in the American and French revolutions. American founders are the heirs of the ideas of such thinkers. According to the American founders, the way to prevent tyranny and to secure freedoms is possible only with the construction of a system called brakes and balances, in which each organ has a certain effect on the other. For this, the founders, with the 1787 US Constitution, gave the legislative power to the Congress, the executive power to the president and the judicial power to the judiciary organs, and established a system based on the separation of powers and in which each organ could be effective over the other. In addition, the founders realized a system of checks and balances in their constitutions, in which states limit and control each other at the federal and state level. The United States of America, with its effective balance control mechanism, is the country with the most stable democracy among the countries with a presidential government system. The failure of presidential regimes outside the USA, especially in Latin America, to fail and create a stable democracy is explained by the absence or weakness of balance control instruments. The absence of tools to check and balance powerful presidents in Latin America has caused the regimes of these countries to move away from democracy. Although it is called by different names, after the 2017 constitutional amendment, which established a presidential government system in essence, the presidential system in Turkey is also at the center of the discussion. Experience shows that the success of presidential government systems can only be achieved with an effective balance checking mechanism. Our study is limited only to the intellectual origins of the limitation of political power and control of the constitutional balance. The tools that provide balance and control are not emphasized. The aim of the study is to give the intellectual origins of the concept of balance and control, which came to the fore with the newly established government system in Turkey. Knowing the historical conditions under which the concept emerged will also contribute to the understanding of the concept.

Bıçağın Ucu: Devrim, Darbe ve Toplumsal Cinsiyet Sorunsalı Üzerine Bir İrdeleme

Tip of the Knife: A Study on the Problematiqué of Revolution, Coup and Gender

Serpil DURĞUN^a Sabit DUMAN^b

ÖZ	ABSTRACT
<p>Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan Atilla İlhan'ın 1973 yılında yayımlanan <i>Bıçağın Ucu</i> adlı romanı, 1909-1960 yılları Türkiye'sinin anlatıldığı yedi kitaplık <i>Aynanın İçindekiler</i> serisinin ilk romanıdır. İlhan, <i>Bıçağın Ucu</i> adlı romanında, 1960 yılının Ocak -Mayıs aylarını kapsayan bir dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal durumları Türkiye'deki aydın kesimin bakış açısından serimlemiştir. Söz konusu romanda 27 Mayıs 1960 askeri darbe dönemindeki zamanın ruhu, romanın başkarakterleri olan Suat ve Halim üzerinden açıklanmıştır. Genel anlamda araştırmacılar <i>Bıçağın Ucu</i> adlı romanı 27 Mayısı konu edinen bir roman bağlamında ele almışlardır. Ancak, romanın 27 Mayıs yanlısı mı yoksa karşıtı mı olduğu konusunda net bir değerlendirme yapmamışlardır. Ayrıca, İlhan'ın romanları üzerine yapılan çalışmalarda onun devrim, darbe ve toplumsal cinsiyet konularına yönelik görüşleri araştırmacılar tarafından bir değerlendirmeye tabi tutulmadan çoğu kez olduğu gibi aktarılmış ya da bu konulara kısaca değinilmiştir. Bu kapsamda makale, Atilla İlhan'ın <i>Bıçağın Ucu</i> adlı romanında geçen "devrim", "darbe" ve "toplumsal cinsiyet" konularının kendi döneminin koşulları göz önünde bulundurularak eleştirel bir şekilde çözümlenmesi amacıyla kaleme alınmıştır.</p>	<p>Atilla İlhan is one of the most important authors of the Turkish Literature in the Republican Period and his novel <i>Tip of the Knife</i>, published in 1973, is the first novel of the seven-book <i>Inside the Mirror</i> series, which tell Turkey in the period covering between years 1909-1960. In his novel <i>Tip of the Knife</i>, İlhan presented the political and social events and situations Turkey had experienced in the period from January to May 1960, observing from the point of view of the intelligentsia in Turkey. In this novel, the spirit of the time during the military coup that took place on May 27, 1960 is expounded through the main characters of the novel, Suat and Halim. In general terms, researchers have not made a clear assessment of whether the novel is for or against May 27. Moreover, his views on the revolution, coup and gender issues are often conveyed as they are without being evaluated by the researchers or these issues are briefly mentioned. This article has been written in order to critically scrutinize the issues of "revolution", "coup" and "gender" in Atilla İlhan's novel <i>Tip of the Knife</i>, considering the facts and conditions of the author's own period.</p>
Anahtar Kelimeler Atilla İlhan, Bıçağın Ucu, Devrim, Darbe, Toplumsal Cinsiyet.	Keywords Atilla İlhan, Tip of the Knife, Revolution, Coup, Gender.

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. Email: s.durgun@alparslan.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Email: sabit.duman@alparslan.edu.tr

1. Giriş

Attila İlhan'ın "Aynanın İçindekiler" serisinin ilk romanı olan *Bıçağın Ucu*, 1963-1972 yılları arasında kaleme alınmış olup, Bilgi Yayınevi tarafından 1973'te yayımlanmıştır (Vançin, 2019: 20). İlhan'ın "*Bıçağın Ucu*" adlı eseri İstanbul'da 1960 yılının Ocak-Mayıs aylarını kapsayan bir dönemde Demokrat Parti muhalifleri, gazeteciler ve sanatçılar gibi belli kesimlerin gözünden darbeye giden süreçte yaşanan gelişmeleri anlatmaktadır. Demokrat Parti (DP) ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında geçen siyasal tartışmaları, yaşanan gerilimleri konu edinen roman 27 Mayıs'a kadar geçen süreci roman kişileri üzerinden analiz etmektedir. Dönemin atmosferi bazen belge kullanılarak, zaman zaman da gazete ve radyo yayınlarına değinilerek yarı belgesel bir yapıda romanın başkahramanları olan Halim ile eşi Suat üzerinden okuyucuya yansıtılmıştır. Söz konusu dönemde, Demokrat Partinin otoriter yönetime kaydığı, basına sıkı sansür uyguladığı, dinsel tavizler verdiği, komünist faaliyetlere izin vermediği öne sürülmektedir. Bunların üstesinden gelmek için romanda Attila İlhan, roman kahramanlarının ağzından Türkiye için bir kurtuluş reçetesi sunmaktadır. Ortodoks Kemalist reformların yapılması gerekliliğine işaret eden bu reçete, roman kahramanlarının ağzından didaktik bir şekilde okuyucuya verilmektedir.

Kendisini toplumcu olarak niteleyen Attila İlhan daha çok şiirleri ile tanınan bir yazardır. Şiirlerine göre ikinci planda kalan İlhan'ın romanları üzerine çok fazla çalışma yapılmamış olmasına karşın, *Bıçağın Ucu* adlı romana edebiyat çevrelerinden pek çok eleştiri yöneltilmiştir. Sözgelimi, Fethi Naci *Bıçağın Ucu*'nu, "romanlaşmamış toplumsal düşünceler yığını" (Naci, 1999: 410) olarak nitelemiştir. *Bıçağın Ucu* adlı romanda İlhan, dönemin solcularını meyhaneden çıkmayan, sürekli tartışıp eyleme geçmeyen, işe yarayan projeler üretmeyen karakterler olarak yansıttığı gerekçesiyle sol görüşlü edebiyat çevreleri tarafından sert bir şekilde yerilmiştir (Naci, 1999: 405). Hatta, Fethi Naci bu romanı en antikomünist roman olarak tanımlamıştır (Naci, 1999: 409). Nitekim, *Bıçağın Ucu*'nda İlhan tarafından devrimci olarak tanımlanan karakterler hep olumsuz özellikleri ile, bohem yaşam biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır. İlhan kendisini solcu olarak tanımlasa da sol hareketlere katılmamıştır. Onun ileri sürdüğü fikirler sol kesim tarafından pek dikkate alınmamıştır. İsmet İnönü'yü eleştirmesi, kendisini Atatürkçü olarak tanımlayan çevrelerin bir kısmını "gardorp Atatürkçü"sü olarak nitelendirmesi bazı kesimleri rahatsız etmiştir. Bu noktada Uluengin İlhan'ın daha çok sağ kesim tarafından okunup dikkate alındığını söyler.¹ İleri (2005: 204), İlhan'ın Paris'te Marksizmin yeni versiyonları ile karşılaştığını, ancak Türkiye'de Marksizmin 1930 yılından kalma konularının tartışıldığına şahit olduğunu vurgular. 1960'larda Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıyla beraber silahlı mücadele görüşünün ağır bastığını, Türk solunun silahlı mücadeleye kaydığını ve böylece İlhan'ın Türk solunun ayağının yere basmadığını anladığını belirtir (İleri, 2005: 213-214). İleri'nin bu değerlendirmesinden yola çıkarak İlhan'ın, Türk solunun bir nevi modası geçmiş tartışmaları sürdürdüğünü düşündüğünden ve şiddete, silahlı mücadeleye karşı olduğundan romanında devrimcileri olumsuz bir şekilde betimlediği söylenebilir. Öte yandan, Batı düşmanlığı ile anti-semitizm sağ ile sol kesimin kesişme noktası olduğundan İlhan'ın Batı dünyasını sert bir şekilde eleştirmesi ve özellikle onun *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda karşımıza çıkan anti-semitizmi sağ ve sol kesimlerin her ikisini besleyen bir damar olmuştur.²

¹ Bkz. Hadi Uluengin (2005, 14 Ekim). İlhan'ı nasıl blirdim? Hürriyet gazetesi.

² Bkz. Hadi Uluengin (2005, 14 Ekim). İlhan'ı nasıl blirdim? Hürriyet gazetesi.

Edebiyat çevreleri İlhan'ın *Bıçağın Ucu* adlı romanını 27 Mayıs'ı konu edinen bir roman bağlamında ele almıştır. Ancak, söz konusu eserin 27 Mayıs yanlısı mı yoksa karşıtı mı olduğu konusunda net bir değerlendirme yapılmamıştır. Attila İlhan'ın romanları üzerine yapılan tezlere bakıldığında ise, bu çalışmaların konuya farklı bir açıdan yaklaştıkları görülmektedir.³ Bunun yanı sıra, İlhan'ın romanları üzerine yapılan çalışmalarda onun devrim, darbe ve toplumsal cinsiyet konularına yönelik görüşleri araştırmacılar tarafından eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmadan çoğu kez olduğu gibi aktarılmış ya da bu konulara kısaca değinilmiştir. 27 Mayıs'a giden süreci konu edinen romanın ana temasının Timur'un (1991: 251) da belirttiği gibi devrim ve cinsellik üzerine kurulduğu görülmektedir. Türkiye, 1946 yılında çok partili sisteme geçtikten sonra tek parti döneminde bastırılan siyasi ve toplumsal sorular yavaş yavaş kamuoyunda tartışılmaya başlanmış, CHP yeni gelişmelere ayak uydurmaya çalışarak daha liberal bir politikaya doğru kaymıştır. Sıkı laiklik politikası ile basında sansür uygulaması gevşetilerek ekonomik sorunlara daha fazla ağırlık verilmiştir. Böyle bir ortam içerisinde CHP, 1950 yılının mayıs ayında yapılan genel seçimi kaybetmesi üzerine iktidarı DP'ye bırakmıştır. Seçim sonuçlarına göre iktidarın kansız ve problemsiz bir şekilde el değiştirmesi o dönem için oldukça önemlidir. Bu kapsamda çalışma, Attila İlhan'ın *Bıçağın Ucu* adlı romanında geçen "devrim", "darbe" ve "toplumsal cinsiyet" konularını kendi döneminin koşulları göz önünde tutularak irdeleme amacıyla kaleme alınmıştır.

2. Devrim

Bıçağın Ucu adlı romanda, "İttihat Terakki rüesası nerede?" (İlhan, 2005: 57) diyen Suat'ın dayısı Emekli Miralay Ferit'in bu sözlerinden, onun Beyoğlu'nun kozmopolit dünyasını benimsemediğini homojen bir toplum yaratma planını desteklediğini anlamaktayız. Yine, Miralay Ferit'in ağzından halifeliğin kaldırılıp laikliğin onun yerine koyularak devrimin gerçekleştiğini anlıyoruz. Buradan hareketle, devrimin romanda siyasal bir anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Romanda devrim saltanatın kaldırılması, hanedan mensuplarının ülkeden çıkarılması ile eş anlamlı tutulmakta ve Miralay Ferit tarafından Atatürk devrimleri teker teker sıralanmaktadır (2005: 37). Menderes'in "siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz" (Öymen, 2013: 226) şeklindeki sözlerini eleştiren Miralay Ferit, gerekirse sert bir mücadeleye başlayacaklarını söylemektedir. Oysa Menderes bu cümleyi, mecliste bakanları tek tek istif ederken bir siyasi kriz esnasında milletvekillerinin gücünü tanımlamak için kullanmıştır. Menderes'in Atatürk'ü koruma kanununu çıkarırken meclis kürsüsünden yaptığı konuşma onun laikliğe ne kadar bağlı olduğunun bir göstergesidir. Söz konusu cümle, "siz o kadar güçlüsünüz ki, isterseniz olmayacak bir şeyi, yani hilafeti bile getirirsiniz" anlamında söylenmiş bir cümle olmasına karşın, muhalefet tarafından bu cümle başka anlamlara çekilmiştir (Öymen, 2013: 224-226). Nitekim, romanda Miralay Ferit'in bu cümleye ilişkin değerlendirmeleri söz konusu cümlenin başka anlamlara çekildiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Romanda Mustafa Kemal'i devrimci olarak tanımlayan eski Kuva-yı Milliyecilerin yanı sıra devrimi farklı bir şekilde tanımlayan Demokrat Parti muhaliflerini de görmekteyiz. Sözgelimi, Halim'in hem kendisini muhalif ve devrimci olarak tanımlaması hem de babasının ölümü ile

³ Bkz. İrem Vançin, Attila İlhan'ın Aynanın İçindekiler Roman Dizisinde Tarihsel Belge-Kurmaca İlişkisi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, ss.22-26; Kutbettin Turan, Attila İlhan'ın Romanlarında Yakın Tarih, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2011, ss.155-116.

elde edeceği mirastan bir an önce pay kapmayı beklemesi bir çelişki yaratmaktadır. Kendisini muhalif ve devrimci olarak tanımlayan birinin normalde ailenin servetini reddedip kendi ayakları üzerinde durması, kendi bildiği yoldan yürümesi gerekirken, Halim rahat yaşam hayallerini babasından kalacak olan miras üzerinden kurmaktadır (İlhan, 2005: 50). Mirastan eline geçecek olan para ile eşi Suat'ı mutlu edebileceğini ve böylece aralarındaki huzursuzluğun da sona ereceğini düşünmektedir. Öte yandan romanda, Halim'in sorunlarını çözemeyince sığınacağı bir liman olarak Çiçek Pasajı'nı gördüğünü anlamaktayız. Çiçek Pasajı'nda, Halim ve arkadaşları Türk solu üzerinden tartışma yaparlarken İnönü döneminde sosyalist ve komünist kesim ve yayınlara karşı sergilenen sert tutumu görmemezlikten gelmektedirler. Örneğin, Sabahattin Ali'nin 1949 yılında İsmet Paşa cumhurbaşkanıyken öldürüldüğü hatırlandığında, romanda Halim ve arkadaşlarının bu önemli olayı dönemin iktidarını belirtmeden ele almaları (2005: 88) dikkat çekmektedir.

Halim'in, polis olduğundan kuşkulandığı için arkadaşının kafasına bir şişe ile vurması onun içinde bulunduğu ruh halini yansıtmaktadır. Herkesin herkesten şüphelendiği güvensiz bir atmosfer söz konusu olduğundan Halim ve arkadaşları, aralarında bir hafiyenin olduğu düşüncesini kafalarından çıkaramamaktadır. Avrupa'da Paris'in, Viyana'nın, Prag'ın özgür şehirler olduğunu, o şehirlerde herkesin mutlu bir hayat sürdürdüğünü, sanatın oralarda geliştiğini düşünmektedirler. Halim, evliliklerin ilk yıllarında eşi Suat ile oralara gitmeyi çok istemiş, o şehirlerde işçilerin nasıl örgütlendiğini, greve nasıl gittiklerini görmeyi umut etmiştir (2005: 87). Grevi ve sendika kurmayı yasaklayan CHP olmasına rağmen romanda Halim'in CHP'ye yönelik hiç eleştiri yapmadığı görülmektedir. Halim ve arkadaşları İnönü'yü sosyalist partileri kapattığı için hiç suçlamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Halim'in ve arkadaşlarının devrimciliğinin yalnızca DP'ye muhaliflikle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, romanda İlhan'ın sadece DP'ye muhalif olan kesimi "devrimci" olarak göstermeye çalıştığı öne sürülebilir. İlhan'ın cephesinden bakıldığında Halim'in tutuklanması, mahkum olması ve damgalanması onu devrimci sınıfına dahil etmeye yeterli gelmektedir. Tutuklanıp polis tarafından sorguya çekilmek ve işkence görmek solcu ya da devrimci olmanın şartlarından biri olarak görülmektedir. Romanda devrimcilik, Halim ve arkadaşlarının tiyatro sendikası kurma projesi ile sınırlı kalmaktadır (2005: 89). Ayrıca, Halim ve arkadaşları kendi aralarında konuşurlarken işçi sınıfını sevmediklerini söylemişlerdir. Halim, işçi sınıfı adına başını belaya soktuğunu, onların yüzünden işten atıldığını ama buna karşın işçilerin kendilerini sömüren bir demagoga alkış tuttıklarını belirtmektedir (2005: 95). Oysa, komünist bir devrim için işçi sınıfının varlığı gereklidir. Bu bakımdan, Halim ve arkadaşlarının işçi sınıfını sevmemeleri aslında onların komünist olmadıkları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Halim ve arkadaşlarının devrimciliğini nasıl tanımlamamız gerektiği konusu romandaki eksik yönlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halim ve arkadaşlarının yurtdışındaki gençlerin örgütlenip yeraltı çalışmaları yapmalarına, posta ile çeşitli yerlere devrimci broşürler göndermelerine büyük bir önem verdikleri anlaşılmaktadır (2005: 103). Kendi dışındaki solcuların iyi çalıştıklarını düşünüp, devrimin olacağına dair içlerinde hala ümit taşıyorlar da devrime dair somut bir belge ortaya koyulmamaktadır. Romanda Halim ve çevresindekilerin temel amacı içki içip hoşça vakit geçirmek, sinema ve tiyatrodan konuşmadıklarında ise siyasi sohbetler yapmaktır. Devrimciliklerini pekiştiren tek iş, tiyatro ve sinema sanatçıları için bir sendika kurma planlarıdır. İlhan, onları devrimci bir kimliğe büründürmek için bu işle uğraşiyor olmalarını yeterli görmektedir. Romanda Halim'in bir anlamda kendi devrimciliğinin tek somut göstergesi, polis tarafından takip edildiğini sanmasıdır.

Bunun yanı sıra, romanın ilerleyen sayfalarında Halim köylülerle karşılaşır, onlara gidecekleri yerin adresini tarif ettikten sonra kendisi de kasaba kökenli biri olmasına rağmen onlarla bir yere varılamayacağını hisseder. Ama öte yandan, köylülerde olan dayanışmanın kendilerinde olmadığını da fark eder ve bu nedenle kendi yenilgilerinin kaçınılmaz olduğunu düşünür (2005: 110). Siyasal hareketlerde aşiret bağlılığı söz konusu olmayıp yoldaşlık ön plandadır. Yine bu tip hareketlerde kitleyi bir arada tutmak, dayanışmayı artırmak için aktif bir mücadele içinde bulunulur. Siyasi mücadeleler esnasında ölenler için hep görkemli cenaze törenleri düzenlenir. Cenazeler kitleleri dayanışma duygusu etrafında birleştiren, onları bir arada tutmayı sağlayan en önemli araçlardan biridir. Buna karşın, romanda devrimci olarak sunulan karakterlerin böyle aktif siyasi bir mücadele içinde olmadıkları görülmektedir. Romandaki Halim karakteri devrimci bir kişiliği yansıtmamaktadır, o sadece arkadaşları ile birlikte olduğunda masa başı sohbetlerde devrimciliğini hatırlamaktadır.

Devrimin kaçınılmazlığına inandığını ancak gerçekleşmesinin uzak olduğunu düşünen Halim, devrimci geçinenlerin çalimli olduğunu, boğazlarına kadar kusura battıklarını ve buna rağmen herkese yukarıdan bakıp toplumu kurtarmaya yükümlü olarak kendilerini gördüklerini belirtir (2005: 315). Halim'e göre devrim ukalâ, rüküş ve çenebaz üniversiteli kızlarla, hiçbir baltaya sap olamamış, ne idüğü belirsiz sanatçı takımıyla, patronlarına çok içerlemiş gibi gözüküp ama aslında gizli gizli onların her şeyine öykünen işçilerle mi olacaktır! (2005: 316). Romanda, devrimcileri oldukça olumsuz bir tarzda eleştiren Halim'in öğrencilik yıllarında Nazım Hikmet'in yasaklı bir şiirini okumuş olması onun en büyük devrimci eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır (2005: 316). Toplumun bireye dayattığı rolleri tartışmasız olarak kabul eden Halim'in yerleşik herhangi bir sisteme yönelik hiçbir eleştirisi yoktur. İş dönüşü karısını evde bulamayınca sinirlenen Halim'e göre, kadının yeri evi olup kocasına hizmet etmek kadının en temel görevidir (2005: 337). Bu durumda Halim'in devrimciliği nasıl tanımlanmalıdır sorusu tekrar akla gelmektedir. Halim'in siyasal iktidara karşı oluşunun temelinde yatan tek şey sürgüne gönderilme korkusudur.

Ayrıca, romanda Halim öğrencilerin Menderes aleyhine gösteri yapmasına oldukça şaşırır. Çünkü normalde bunun öncülüğünü aydın kesimin yapması beklendiğinden halkın kendiliğinden tepki koyması teoriyle pratiğin birbiriyle uymaması anlamına gelmektedir. Öğrencilerin siyasal tepkilerini göstermesi DP'nin "Tahkikat Komisyonu" kurmasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenciler Menderes'in gittikçe artan otoriter yönetimine karşı bir tepki ortaya koymuşlardır, yoksa onların genel olarak sisteme karşı en ufak bir eleştirileri yoktur. Yine burada Halim'in komünist veya sosyalist görüşleri benimseyip benimsemediği net bir şekilde anlaşılmamaktadır. Romanda devrim diye adlandırılan ya da devrimden anlaşılan şey siyasal iktidarın el değiştirmesidir. Eğer bu sürece işçiler ve öğrenciler katılırsa kitlesel bir harekete dönüşecek, adına da devrim denilecektir. Nitekim Halim'in, Yüzbaşı Demir'in ve Suat'ın demokrasinin kendisini asla tartışmadıkları yalnızca DP iktidarının gitmesine odaklandıkları görülmektedir.

Romanda İnönü dönemi ile DP döneminin benzer olduğunu ileri süren pansiyoner Yüzbaşı Demir, Atatürk'ün devrim yaptığını, ancak onun ölümünden sonra devrimlerinin faşizme dönüştürüldüğünü ve bunda da İnönü'nün suçu olduğunu belirtir (2005: 241). Devrim yapılırsa bile devrimden pek umutlu olmayan Yüzbaşı Demir, Menderes ve takımının on yıldır iktidarda olmalarını aslında İnönü rejimine borçlu olduklarını söyleyerek bu ülkeye gerçek hizmeti partinin değil, Mustafa Kemal'in yaptığını vurgular (2005: 241-242). İnönü'nün devrimi

yozlaştırdığını, Halk Partisi'ni bir eşraf ve bürokratik partisi olarak yozlaştırıp faşist yöntemleri benimsediğini söyleyen (2005: 245) Yüzbaşı Demir, İnönü rejimini sert bir şekilde eleştirir (2005: 242). Buradan hareketle, Milli mücadeleyi anti-emperyalist bir savaş olarak gören ve Mustafa Kemal Paşa'ya özel bir sevgi besleyen Atilla İlhan'ın, romanda Yüzbaşı Demir'in ağzından İnönü dönemine sert eleştiriler yönelttiği söylenebilir.

Öte yandan, geçmişte Fransız Filolojisi'nin çalışkan öğrencisi, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin sıkı bir militanı olan Halim'in eşi Suat, şimdilerde hayatı amaçsızca yaşamaktadır, toplumsal sorunlara karşı oldukça ilgisizdir. Suat'ın öğrencilik hayatında aktif bir devrimci olmasına karşın milli mücadeleye ve tek parti yönetimine dair bir tek cümle kurmaması, tartışmalara katılmaması ondaki değişimi göstermektedir. Ancak, romanda ondaki bu değişimin tam olarak neyden kaynaklandığı sorusu cevapsız kalmaktadır. Suat'ın değişiminde etken olan acaba devrimci çevrelerin çıkarıcılığı mıdır yoksa onun artık bu devrime inanmayışı mıdır? Bu konunun romanda açık olmadığı görülmektedir. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin yayın organı olan "Hür Gençlik"te çıkan yazılar incelendiğinde, bu derneğin Kemalist eğilimli bir yayın organı olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, Halim ile Suat'ın devrimciliğinin Kemalizm ile sınırlı olduğu söylenebilir. Suat ile Halim'in devrimcilik konusunda örnek aldıkları kişi Mustafa Kemal'dir.

Devrimciler yakın dönemde bir şeylerin olacağını hissetmektedir. Bu süreçte acaba kendileri bir rol alacak mıdır? Romanda, gelecek yeni sürece dair Atilla İlhan olumlu veya olumsuz açık bir görüş belirtmemiş olmasına karşın, onun Demokrat Parti iktidarının sona erecek olmasını olumlu bir gelişme olarak gördüğü söylenebilir. Ancak, devrimsel sürecin halktan gelen bir hareket olmayıp, askeri kesimden gelecek olması muhtemelen İlhan'ın tereddüde düşmesine neden olmaktadır.

3. Darbe

27 Mayıs'a giden süreç acaba nasıl başladı? Darbe gerekçesi olarak çoğunlukla, Menderes'in irticaya taviz verdiği, tarikatları desteklediği öne sürülmüştür. Romanın, "*Menderes'in Adana konuşmasını cevaplandırın CHP Genel Başkanı, İktidarı, dini irticaya taviz vermekle itham etti*" (2005: 1) cümlesi ile başlaması, *Bıçağın Ucu*'nun belgesel niteliğinde olduğu izlenimini vermektedir. İlhan, Menderes'e yöneltilen suçlamaların en ciddisini romanın girişinde dile getirerek dönemin ruhunu net bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. İnönü konuşmasında, DP'nin Said-i Nursi'nin takdirini kazanacak bir idare kurma peşinde olduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda İnönü, iktidarın seçimleri gayri meşru yollardan kazanabilmek için her çeşit baskıya şimdiden başvurmaya başladığını da iddia etmiştir (2005: 2). Darbeye giden süreçte, Said-i Nursi'nin Doğu illeri valilerine gönderdiği, Müslümanların risale-i nur sayesinde DP etrafında toplandığını ileri süren mektubu gazetelerde yayımlanmıştır (2005: 75). CHP tarafından ele geçirilen bu mektupla birlikte, DP'nin irticaya destek verdiği yönünde propagandalar yapılmıştır. Darbeye giden süreçte bu iddialar askeri kesimde oldukça etkili olmuştur. Said-i Nursi, söz konusu mektubunda komünizmi ve masonluğu nurcuların önlediğini vurgulayarak, yayınlarının serbest bırakılmasını istemiştir (2005: 76). İnönü, hükümeti suçlayarak Atatürk inkılaplarının nasıl anlaşılması gerektiğini anlatmıştır (2005: 77). Görüldüğü gibi romanda İlhan, CHP'nin DP'ye yönelik iddialarına yorum yapmadan olduğu gibi yer vermektedir. Roman karakterlerinin konuşmasından, İlhan'ın CHP'nin iddialarına katılmadığı, CHP ile aynı çizgide olmadığı ve İnönü'nün inkılapları farklı yorumladığını düşündüğü anlaşılmaktadır.

27 Mayıs darbesinde ABD'nin rolü son dönemlerde ısrarla vurgulanmıştır. Romanda, İnönü'nün ABD elçisini yemeğe davet ettiği, yemekte İnönü'nün ABD elçisine CHP'nin ABD düşmanı olmadığını söylediği yazmaktadır (2005: 189-190). Darbede gerçekten ABD'nin parmağı var mıdır? Bu konu romanda hiç tartışılmamaktadır. Acaba İlhan, darbeye sayılı günlerin kaldığı bir sırada İnönü'nün ABD elçisi ile yemek yediğini yazarak, askeri müdahalede ABD etkisinin olduğunu mu ima etmiştir? 27 Mayıs'ı gerçekleştiren askerlerin anılarında, ABD ile bir bağlantılarının olduğuna dair veya ABD elçisinin kendilerine bir telkinde bulunduğu yönünde herhangi bir iz bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, Ruzi Nazar hakkında yazılan kitapta darbe öncesi hiçbir Türk subayı ile görüşülmediği de belirtilmektedir (Altaylı, 2013: 348). Darbeyi alt rütbeli subaylar yapmış olup, dışarıdan bir müdahale olduğuna dair sağlam belgeler ortaya çıkmamıştır.

Romanın başkarakteri Halim gazetede düzeltmen olarak çalışmaktadır. Gazete patronunun onu işten çıkartması siyasi baskıya, Halim'in muhalif kimliğine bağlanmıştır (2005: 3). İlhan, DP döneminde gazetecilere uygulanan baskıyı muhtemelen Halim üzerinden vermek düşüncesindedir. Ancak burada, Halim'in gazeteci değil, gazetede çalışan teknik bir eleman olduğu gözden kaçmaktadır. Halim'in DP'ye karşı her hangi bir eylemi de bulunmamaktadır. Halim'in en sıkı eylemi, üniversite yıllarında Nazım Hikmet'ten şiirler okuduğu için polis tarafından tutuklanmasıdır. Bu olaydan ötürü Halim'in kendisi muhalifliğini o kadar abartır ki sokağa çıktığında kendisini sivil bir polisin takip ettiğine inanır. Polis tarafından takip edildiği düşüncesi, onun aklından çıkarmadığı takıntılı bir düşünce durumundadır.

Peki, Halim gerçekten sıkı bir muhalif midir? Açıkçası, romanda Halim'in muhalifliği pek hissedilmemektedir. O, hiçbir eyleme katılmamıştır, yalnızca birkaç arkadaşıyla Çiçek Pasajı'nda ara sıra içki içip sohbetler etmektedir. Halim gazeteci değildir, siyasi bir tiyatrocudadır. Bu durumda romanda, iktidarın Halim'i pasifize etmek istemesi için hiçbir neden bulunmamaktadır. Kendisini bir muhalif olarak tanımlayan Halim, sadece DP'ye karşı olduğu için muhalif sınıfının içine girmektedir. Esasen, Demokrat Parti iktidarında komünistlere karşı sert bir politika izlendiğinden Halim, gazetede çalıştığı ve sanatla ilgilendiği için kendisini muhalif biri olarak görmekte ve sürekli olarak takip edildiğini sanmaktadır.

Öte yandan, Suat'ın dayısı Emekli Miralay Ferit, DP'nin seçim kazanmasını dini kesimlere taviz vermesine, ezanın Arapça okutulmasına bağlamaktadır (2005: 39). Miralay Ferit'in konuya yaklaşımı, o günkü CHP yönetimi tarafından da dile getirilmekteydi. Burada asıl amaç, DP'nin Atatürk inkılaplarının üstünü örttüğünü, Atatürkçülüğe aykırı hareket ettiğini ileri sürerek özellikle askeri kesimin etkilenmeye çalışılmasıydı. Oysa, Celal Bayar Milli Mücadelede yer almış olan, Atatürk'ün güvendiği yakın arkadaşlarından biridir. Attila İlhan'ın, romanda bu konulara değinmesi bir anlamda onun CHP'lilerle aynı fikirde olmadığını bir göstergesi olarak düşünülebilir. İlhan'ın, DP'nin seçim başarısının CHP'liler tarafından anlaşılmasını ima etmeye çalıştığı söylenebilir.

Ayrıca, romanda Miralay Ferit'in, Yüzbaşı Demir'e "orduda cesaret sahibi biri artık kalmadı mı, başvekil haysiyetimizi ayaklar altına alıyor, buna nasıl kayıtsız kalıyorsunuz!" (2005: 217) şeklinde bir soru yönelttiği görülmektedir. Menderes'in orduyu tamamen dışladığı, irticaya taviz verdiği daima ileri sürülmüştür. Nitekim, bu düşüncenin yerleşmiş bir kabul olduğunu romanda da görmekteyiz. Menderes'in dini kullandığını ve bu nedenle oylarını arttırdığını söyleyen Miralay Ferit, aslında o dönemde askerler arasında yaygın olan bir görüşü dile getirmektedir. Diğer taraftan, Menderes'in Atatürk'ü koruma kanunu çıkarttığı, Anıtkabir'in DP

döneminde tamamlandığı romanda nedense anımsanmak istenmemektedir. *Bıçağın Ucu*'nda, DP iktidarının ülkeyi batırdığı ima edilmekte ve buna dur diyen birilerinin olması istenmektedir. Her ne kadar romanda beklenti bu yönde olsa da, acaba askerin seçimle gelen bir iktidarı indirmesinin demokraside yeri var mıdır? Ülkeyi savunmak için görevli olan cihet-i askeriye neden siyasetle iç içedir? Romanda demokrasi hakkında teorik tartışmalara hiç yer verilmemiştir, sadece ülkenin kötü yöneltildiği için iktidarın devrilmesi gerektiğine dair bir beklentinin olduğu anlatılmıştır. DP iktidarı döneminde Sosyalistlerin, yazarların tutuklanması, basına sansür uygulanması, radyonun hükümetin kontrolünde olması darbe için bir gerekçe durumundadır.

Öte yandan, Yüzbaşı Demir'in pansiyoner olarak kaldığı eve seyrek gelmeye başlaması onun darbecilerle yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Yüzbaşı Demir, Suat'a kendisi ile ilgili araştırma yapmak için gelenlere hakkında hiçbir şey söylememesine dair ricada bulunur. Buradan, Yüzbaşı Demir'in hükümeti devirmek isteyen komitacılarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Yüzbaşı Demir tarafından Suat'a, subay maaşının düşük olduğu söylenmektedir (2005: 145). Subay maaşlarının düşük olması iktidara karşı olmanın, darbenin bir diğer gerekçesi durumundadır. Dolayısıyla, Yüzbaşı Demir'in konuşma sırasında bu düşük maaş konusuna değinmesi aynı zamanda onun DP'ye karşı olduğunu da belirtmesi anlamına gelmektedir. Romanda, Yüzbaşı Demir, "ordu, diktanın elinde bir baskı aracı olmayı benimseyecek mi, yoksa direnip milletin onurunu, kendi onurunu ve demokrasiyi kurtaracak mı" (2005: 384) sorusuna cevap arar. Yüzbaşı Demir, ordunun temel görevi yerine dikkatini iç politikaya çevirmesini, siyasi sorumluluk almadan ülkeyi yönetmeye kalkmasını doğal bulmaktadır. Oysa militarizm demokrasinin karşıtıdır. Bu kavramsal sorunu çözmek için, Batıda olduğu gibi Türkiye'de sınıfların olmadığı öne sürülerek ordunun ilerici bir güç olarak ortaya çıktığı tezi ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, II. Abdülhamid'i tahttan indiren İttihat ve Terakki devrimci bir askeri komita olarak tanımlanmıştır. Yüzbaşı Demir için "Cumhuriyet demek Atatürk demek, Atatürk ise ordu demektir" (2005: 384). Ancak, romanda Atatürk'ün mücadelesini meclise dayanarak yürüttüğü, çıkardığı askeri üniformayı bir daha üzerine giymediği gözden kaçmaktadır.

Yakın döneme bakıldığında, Ortadoğu'da gerçekleşen askeri darbeler kaçınılmaz olarak bizi de etkilemiştir. Cihet-i askeriye siyasal alana müdahale etmek için yeni gerekçeler üretmek zorundaydı. İç politikayla meşgul olmaya başlaması ile birlikte ordu asıl uğraşması gereken ülke savunmasıyla ilgili konulardan uzaklaşmıştır. Romanda DP'ye karşı yapılan her eylem haklı görülmekte, kendilerini iktidara muhalif görenler hükümetin ne şekilde olursa olsun düşürülmesini devrim olgusuyla açıklamaya çalışmaktadır. Ordunun iktidara el koyması muhalif kesim tarafından doğal karşılanmaktadır. Ayrıca, romanda "yaşasın ordu, kahrolsun diktatörler" (2005: 459) şeklinde bir sloganın göstericiler tarafından atılması politik bilincin çok zayıf olduğunun bir göstergesi durumundadır. Zira, ordunun silahını çekerek yönetime el koyması gayr-i meşrudur, burada kanunlara karşı gelmekte, seçim sonuçları hiçe sayılmaktadır. İşin ilginç yanı, demokrasinin özüne karşıt olan bu anlayış hiç sorgulanmadan çok uzun süre Türkiye'de kabul görmüştür.

4. Toplumsal Cinsiyet

Bıçağın Ucu adlı romanda, Halim işten kovulunca karısı Suat'ın onu eleştireceğinden dolayı oldukça rahatsızlık duyar (İlhan, 2005: 8). Onun hissettiği bu rahatsızlık evin çalışanının, eve ekmek getirenin erkek olması gerektiğine dair geleneksel ataerkil düşünce biçiminin bir iz

düşümü olarak belirir. Evin reisi olarak addedilen Halim çalışmayınca evin geçimini, eşinin ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaktır? İşten çıkarıldığını alkol almadan Suat'a söyleyemeyeceğini düşünen Halim, bu haberi karısına vermeden önce cesaretini toplamak için sığınacağı bir liman olarak gördüğü Çiçek Pasajı'nın yolunu tutar (2005: 9). Romanı kapsamlı bir şekilde ele aldığımızda, Halim için temel sorunun para olduğu anlaşılmaktadır. Ancak o, para bulma meselesine çözüm olarak ya hasta olan babasının ölüp ondan kendisine kalacak olan mirası ya da zengin bir ailenin kızı olan eşi Suat'ın annesi ile barışarak Suat'ın annesinin kendilerine maddi olarak yardım etmesini görür. Halim bu noktada eşi Suat'ın çalışmasını hiç aklına getirmez. Benzer şekilde, Suat da çalışıp eve para getirmesi gereken kişiyi Halim olarak görür. Roman burada, "erillik ve dişillikle özdeşleştirilen kamusal-özel ayrımına bağlı kalarak cinsiyetlerin yerini, kadın-erkek rollerini belirler" (Durğun, 2020: 18). Bıçağın Ucu romanı Suat'a, "kadının faaliyetlerini, tüm rol ve görevlerini daima ev içi alanla sınırlayan geleneksel rolü" (Durğun, 2019: 17) biçmektedir. Buna göre, kamusal alanda var olması gereken, eve ekmek getirmesi gereken tek kişi, evin reisi addedilen Halim'dir.

Yüzbaşı Demir'in pansiyoner olarak Halim ve Suat'ın evine yerleşmesi romanın zayıf kurgularından biri olarak öne çıkmaktadır. Suat'ın, ekonomik durumlarına katkı yapması adına eve pansiyoner olarak Yüzbaşı Demir'i alma önerisini Halim nasıl kabul edebilir? Manisa eşrafından olan Halim'in, apartman dairelerine pansiyoner olarak gelen bir erkeği kabullenmesi, Halim karakteri için temelde evliliği riske edecek bir harekettir. Halim her ne kadar işten çıkarıldığı için parasız kalmış olsa da ev bütçesine katkısı olur düşüncesiyle onun böyle bir şeyi istemeyerek de olsa kabul etmesi dönemin gerçekleri ile ne kadar uyumaktadır? Suat'la aynı yaşlarda olan bekâr bir askerinin, kendileriyle aynı evi paylaşması Halim'le Suat arasında birtakım sorunlara yol açmayacak mıdır? Bu durumun özellikle Halim'i olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Halim'in kendisinin evde olmadığı zamanlarda da saygın bir işi olan bekâr bir yüzbaşının evde Suat'la baş başa kalmasına Halim karakterinin razı olması pek inandırıcı gelmemektedir.⁴ Ayrıca, Halim kendi çevresine bu durumu nasıl izah edecektir? Romanın ilerleyen sayfalarında Halim'in arkadaşlarının da bunu hiç sorun etmemesi, romanda açıklanması eksik kalan önemli noktalardan biridir.

Yüzbaşı Demir'in pansiyoner olarak eve gelmesi, Suat'ın hayata bakışını etkiler. Yüzbaşı Demir, Suat'a yaşadığı soyutlanmış hayattan sıyrılıp çevresine bakması gerektiğini, oturdukları yerden hiçbir işe yaramadan düzeni eleştirmenin anlamsızlığını gösteren "ayna" rolünde bir hareket adamıdır (Türkislamoğlu, 2018: 177). Yüzbaşı Demir'in hayatlarına girmesi ile birlikte, Suat'ın sıkıntılı, monoton hayatı bir anda yok olur, önünde umut dolu yepyeni bir sayfa açılır. Suat'ın davranışlarının değiştiğini gözlemleyen Halim, Yüzbaşı Demir'le Suat arasında bir ilişki olduğundan şüphelenir. Bu şüphenin ardından Halim, Suat'a kendisini aldatması halinde hem onu hem de Yüzbaşı Demir'i vuracağını ardından da kendisini öldüreceğini söyler (İlhan, 2005: 344). Romanda eşi Suat'la öğrenci olaylarında tanışan ve sol görüşlü biri olarak sunulan Halim, nihayetinde, eve genellikle içkili gelen feodal toplum ilişkilerine bağlı olan, geleneksel,

⁴ Taner Timur, İlhan'ın roman karakterlerini oluştururken kullandığı eklettik yöntemin kahramanlarını zaman zaman bireysel gerçeklikten bir hayli uzaklaştırdığını ve onları yaşadıkları topluma yabancılaştırdığını öne sürer. Timur'a göre, İlhan belli bir çevrenin insanların yaşantıları ve düşünceleriyle topluma nasıl yabancılaştıklarını sergilemek istediğinden bu yaklaşımı bilinçli bir şekilde kullanmaktadır. Bu yüzden İlhan'ın roman kahramanlarının birer sentetik ürün olduğunu düşünen Timur, "bunların Türk insanı olup olmadıkları şüpheli" diyen Fethi Naci'nin görüşüne göndermede bulunur. Bkz. Taner Timur, *Osmanlı Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, İstanbul, 1991, s.250.

karısını kıskanan kasaba kökenli bir tiyatroçudur. Peki öyleyse, eşiyile pansiyoner arasında bir ilişki yaşanabileceğinden şüphe duyan ve Suat'a yukarıdaki sözleri sarf edebilen Halim nasıl olur da evine erkek bir pansiyoner alınmasına razı olur? Ayrıca, Suat ve Halim'in evlerine bir pansiyoner alması geleneksel Türk düşünüş ve yaşayış biçimiyle de uygunluk göstermemektedir. Bu durum, belki de İlhan'ın bir dönem Fransa'da yaşamış olmasıyla ilişkilendirilebilir. İlhan'ın Paris'te kaldığı dönem yaptığı gözlemlerden hareketle, Batının hayat tarzını direkt olarak İstanbul'da geçen bu romanına taşıdığı düşünülebilir.

Diğer yandan, acaba Yüzbaşı Demir'in romanın içine bu şekilde dahil edilmiş olması, aynı zamanda ülkedeki politik durumun bir tür yansıması olarak mı verilmek istenmiştir? Çünkü romanda Yüzbaşı Demir, asker arkadaşlarının yanına değil, sivil bir hayatın içine karışmaktadır. Ya da romanda Suat karakteri paraya önem vermeyen biri olarak tanımlanmış olmasına karşın kendilerine maddi katkı sağlayacağını düşünerek eve bir pansiyoner almaya karar vermesi, acaba Suat'ın hayatında radikal bir değişikliğin işareti olarak mı tasarlanmıştır? Yoksa Suat'ın mutsuzluğunun en sert bir şekilde dışa vurumu mudur? Romanda, Suat'ın kendi içinde kendi kendisiyle boğuştuğu ruh halinin, İlhan tarafından indirekt yoldan bu şekilde verilmiş olduğu da düşünülebilir. Zira, romanda Halim'le evli olan Bayraktar Paşazadelerin kızı Suat, yerleşik ahlak kurallarına aykırı bir kişilik olarak okuyucuya sunulur. Heteroseksüel cinsel matrise uygunluk göstermeyen Suat, adeta bir çift benlik taşıyarak ruhsal bir karmaşanın içinde kendi kendisiyle boğuşur.

Romanda Suat'ın evliliğinde aradığını bulamayan bir kadın olduğunu, rutin ev işleri ile uğraştığını, dış dünya ile ilişkisini kesip kendi hayal dünyasında yaşayan dalgın bir kadın olduğunu görüyoruz. Bunun yanı sıra, Suat'ın çok sıkıcı bir hayatı olduğundan kitapların onun yaşamında çok önemli bir yer tuttuğunu da anlıyoruz. Romanda, kitap okumanın sıradanlıktan çıkmak, sıradanlıktan kurtulmak gibi bir işleve sahip olduğu kabul edilmektedir. Böyle bir kabul romanda karşılaştığımız, "eğer kitaplar olmasa Suat sıradan bir ev kadını olurdu" (İlhan, 2005: 24) şeklindeki yargı ile açık bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Ancak, kitap okumanın kişiyi sıradanlıktan sıyrıldığına dair öne sürülen yargının romanda çok zayıf kaldığı öne sürülebilir. Zira, Suat'ın "evin erkeği kimse, ekmeği o getirir" (2005: 27) diyerek geleneksel aile modelini benimsemiş olduğunu, geleneksel cinsiyet rollerini kabul ettiğini görmekteyiz. Bu noktada, geçmişte Fransız Filolojisi'nin parlak öğrenci olan ve İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin müthiş militanı olan Suat'ın, bütün o okuduğu devrimci kitaplardan hiç etkilenmemiş olması ilginç gelmektedir. Böyle bir kişinin neden çalışmayı hiç düşünmediği, eve para getirmesi gereken kişiyi neden sadece Halim olarak gördüğü anlaşılmamaktadır. Bu tavır, toplumsal sorunlara karşı duyarlı geçmişin sıkı militanı Suat karakteriyle çelişmektedir.

Suat'ın paraya zaafının olmadığı romanda kolayca anlaşılmasına karşın, onun hayattan tam olarak ne beklediği pek anlaşılmamaktadır. Halim ile arasındaki mesafenin para meselesiyle ilgili olmadığı aşikardır. Aralarındaki mesafe Suat'ın daha çok kendi iç yaşantılarından kaynaklanmaktadır. Suat'ın içinde bulunduğu ruhsal karmaşanın, çift benliğinin, farklı cinsel yöneliminin anlaşılması bakımından Suat'ın annesi Hayrünisa önemli bir karakter olarak belirir. Hayrünisa, erkek kılığında yaşayan bir kadındır (2005: 429). Görüntüsü, giyimi, tavırları, konuşması ve cinsel tercihiyle alışılmışın dışında bir kişiliktir. Annesinin bu hali nedeniyle içten içe rahatsızlık duyan Suat aynı şehirde yaşamalarına rağmen uzun yıllar boyunca annesiyle görüşmeyi reddeder. Romanda, Suat'ın babası Haluk Bey'in uzunca süren hastalığı sürecinde Suat'ın annesinin değişmeye başladığı belirtilmiş olmakla birlikte, annesinin saçlarını kısa

kestirmesinin, erkek gibi giyinmesinin, sigaraya başlamasının, Suat'a Fransızca öğretmesi için eve sürekli kalıcı mürebbiye olarak alınan Beyaz Ruslardan olan Matmazel Nadejda ile bir ilişkiye başlamasının asıl nedeni açık değildir.

Suat'ın annesi ile ilişkisinin kopması ideolojik olmayıp, annesinin yaşam tarzından, cinsel tercihinden kaynaklanmaktadır. Annesinin erkek gibi görünümüne ve aykırı yaşam tarzına sanki bir tepki olarak romanın başlarında Suat ideal bir kadın profilinde karşımıza çıkmaktadır. Annesine benzemediğini, onun gibi olmadığını feminen giyim tarzıyla, feminen davranışlarıyla sanki kendi kendisine ispatlamaya çalışır gibidir. Dişiliğini her gün yeniden itina ile inşa edip kendi kendisine ve çevresine hatırlatmaya çalışarak annesine benzemek korkusunu bertaraf etmeye çalışır. Ancak Suat'ın, Yahudi Kitapçı Matmazel Raşel'le yaşadığı yakınlaşmanın ardından annesi ile olan bu ilişkisi de değişir. Romanda Suat'ın annesiyle barışması, aslında Suat'ın bir anlamda kendi kendisiyle de barışması anlamına gelmektedir. Annesi, Suat'ın kendinde için için beslediği ince aykırılıkların canlı bir örneği olarak belirir. Suat, kendinden bile gizleyerek düşlerinde kurup durduğu bir yaşama biçimini, elle tutulurcasına gerçekleştirmiş cesur biri olarak görür annesini. Varlığından rahatsız olduğu, hatta ürktüğü bu kadın -annesi-, Suat'ın rüyaları boyunca olmak isteyip de olamadığı o kişinin ta kendisidir aslında. Suat'ın gözünde, annesi sonuna kadar gitmiş, tutarlı ve gözü pek biridir, kendisiyle barışıktır, aykırı cinsel gerçeğini, törelere ve kurallara açıkça meydan okuyarak gözünü kırpmadan dışlaştırmayı başarabilmiştir (2005: 422). Oysa, Suat kendisini annesi kadar cesur görmez ve bu nedenle kendisini bir çıkmazın içinde hisseder. Annesi, Suat için gerçekleşmiş bir rüyadır (2005: 432), bu rüyanın annesinin kişiliğinde gerçekleşmiş olması Suat'ın Matmazel Raşel'le yaşadığı yakınlaşmanın ardından onu artık rahatsız etmez. Suat'ın başlangıçtaki direnişi kırılınca, annesinden artık utanmaz, ona benzemeyi ayıp olarak görmez. Ancak bu rüyayı gerçekleştirme gücünü yine de kendisinde bulamaz, gücü olsa bile buna cesareti yoktur. Bu nedenle Suat kendisini hayalleriyle yaşayan bir ceset olarak hisseder (2005: 432). Romanda farklı cinsel tercih ön planda tutularak roman karakterlerine asi bir kişilik yapısı verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Eğer amaç bu ise, romandaki farklı cinsel tercih teması okuyucuda topluma bir başkaldırı olarak değil, bunun daha çok bireysel bir tercih olduğu yönünde bir izlenim uyandırmaktadır. Okuyucuda, Suat'ın cinsel tercihinin kendisine annesinden kalıtsal olarak geçtiğine yönelik bir düşünce oluşmaktadır.

Suat'ın esas ilgisi kadın gazeteci Ümid'e yönelik (2005: 363) olduğundan, eşi Halim'in kendisine dokunmasını istememektedir (2005: 137). Romanın ilerleyen sayfalarında Suat'ın kendisini bir erkek gibi hissettiği için cinsel tercihini artık baskılamak istemediği, kılık- kıyafet, görünüm olarak da erkek gibi olmak istediği anlaşılmaktadır. Suat'ın kendi yasaklarından kurtulup özgürleşmesi, kendisine, "sizin de cinsel yasaklarınız var mı" (2005: 24) diye soran Matmazel Raşel ile yaşadığı yakınlaşma ile ortaya çıkmıştır. Yahudi kitapçı Matmazel Raşel ile yakınlaşması Suat için adeta bir kırılma noktası durumundadır. Annesinin cinsel tercihi nedeniyle uzun yıllardır annesiyle görüşmeyen Suat, bu yakınlaşmanın ardından yıllardır görüşmeyi reddettiği annesiyle görüşmeye başlamıştır. Ayrıca, pantolon giyen kadınları küçümseyen, bayağı bulan Suat'ın (2005: 339), pantolon giymeye başlaması, saçlarını kestirip kısaltmak istemesi, makyaj yapmayı bırakması yine bu söz konusu yakınlaşmadan sonra su yüzüne çıkmıştır. Burada Suat'ın Matmazel Raşel ile olan yakınlaşması, onun davranışlarındaki ve görüntüsündeki bu değişiklik tamamen onun kendi cinsel tercihinden kaynaklanmaktadır.

1960'ların başında kadınların pantolon giymeye başlamasının kadın-erkek eşitliğinin simgelerinden biri olarak görüldüğü hatırlandığında, Suat'ın pantolon giymeye başlaması acaba bu durumla ilişkilendirilebilir mi? Hiç kuşkusuz ilişkilendirilemez. Romandaki olay örgüsünden Suat'ın pantolon giymeye karar vermesinin onun tamamen kendi cinsel tercihinden kaynaklandığı, bu konuyla kadın hakları konusunu en ufak bir şekilde ilişkilendirmediği çok açık olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla romanda İlhan'ın, Suat'ı cinsel tercihi ile farklı bir kişiliğe büründürmeye çalışırken, onu üniversite yıllarındaki devrimci kişiliğinden epeyce uzaklaştırdığı öne sürülebilir. Ya da tam tersi, belki de İlhan, Suat'ın farklı cinsel tercihe sahip olmasını, onun devrimci, asi kişiliğini ortaya çıkartmaya yarayan bir araç olarak görmüştür. Ancak, bunun zayıf bir ihtimal olduğu söylenebilir.

Öte yandan, *Bıçağın Ucu* romanında kadın ve erkeğin rolleri geleneksel ataerkil yapıya uygun bir şekilde verilmesine karşın, Halim'le Suat'ın çocuk sahibi olmayan bir çift olarak sunulması dikkat çekmektedir. Türk toplumunun aile örgütlenmesi üzerine kurulmuş bir toplum (Doğan, akt. Tunca, 2018: 170) olduğu hatırlandığında, geleneksel Türk aile yapısında üreme, çocuk sahibi olma evliliğin en temel amacı olarak görülür. Bu düşünceye göre evliliğin taçlanması, çiftlerin tam bir aile olarak kabul edilmesi ancak çocuk sahibi olduğunda mümkündür. Romanın yazıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, çocuk sahibi olma konusu evli çiftler üzerinde günümüzden çok daha fazla bir baskı unsuru oluşturduğu halde, Halim'le Suat uzun yıllardır evli olmalarına rağmen çocuk sahibi değillerdir. Romanda Halimle Suat'ın evliliğinden söz edildiğinde genellikle ekonomik sıkıntılar ön plana çıkmakta, çocuk konusuna ya da çocuklarının neden olmadığı konusuna hiç değinilmemektedir. Halim'le Suat arasında çocuk konusunun hiç dile getirilmemesi romanın zayıf ya da eksik noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, romanın başında Suat'ın devrimci geçmişi olan, toplumsal sorunlara karşı ilgili biri olarak tanıtılıp, evlendikten sonra toplumsal sorunlara karşı ilgisiz biri olarak verilmesi romanın bir diğer zayıf noktası olarak belirmektedir. İşçi sınıfından bahseden, devrimci kitaplar okuyan bir zamanların sıkı militanı Suat, evlendikten sonra birdenbire geleneksel bir kadına dönüşmüştür. Bu radikal dönüşümün nedeni romanda açık değildir. Ayrıca, romanın sonlarında Suat'ın intihara kalkışmasının asıl nedeni, Yüzbaşı Demir'in gazeteci Ümid ile evlenmeye karar vermesi midir yoksa Suat'ın kendi içinde yaşadığı kimlik bunalımı mıdır? Ya da annesi Hayrünisa'nın gerçekleştirdiği yaşam tarzını kendisinin gerçekleştirmeye cesaretinin olmadığını anladığından gizli bir ikinci hayat umudunun tamamen yok olması mıdır? Romanda bu nokta da tam olarak anlaşılmamaktadır. Burada, belki de İlhan'ın o dönemde yaşanan toplumsal gerilimleri, açmazları Suat'ın kişiliğinde yansıtmaya çalıştığı düşünülebilir.

Son olarak, romanda Miralay Ferid'in ağzından Beyoğlu'nun olumsuz bir şekilde betimlendiği görülmektedir (İlhan, 2005: 57). Nitekim Yahudi kitapçı Matmazel Raşel'in kitapçı dükkânı da Beyoğlu'nda bulunmaktadır. Romanda, azınlıkların yaşadığı bir semt olup kozmopolit bir yapıya sahip olan Beyoğlu, hayat kadınlarının olduğu, Yahudilerin, Rumların yaşadığı karışık bir semt olarak sunulmaktadır. Bu durum, ister istemez okuyucunun belleğinde Beyoğlu'nun tüm olumsuzlukların ve aykırılıkların yaşandığı bir yer olarak kazınmasına neden olmaktadır. Ayrıca, romanda gayrimüslimlerden bahsederken zaman zaman “ufacık hilekâr gözlü, ağzı kalabalık Yahudiler, bol dudaklı, kaşları incecik alınmış, tırnakları boyalı Rum oğlanları” (2005: 25) gibi olumsuz tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Romanda hayat kadınlarından da

çoğunlukla Rum olarak bahsedilmiştir (2005: 57). İlhan'ın gayrimüslimlere karşı neden olumsuz bir dil kullandığı, onları neden ötekileştirdiği araştırılmaya muhtaç bir konudur.

5. Sonuç

Romana ismini ve veren Bıçağın Ucu tamlaması, Vançin'in (2019: 30) de belirttiği gibi, sınıra dayanan, artık tahammül sınırının sonuna gelinen ihtilal öncesi ağır ortamı betimlemektedir. *Bıçağın Ucu*'nda 27 Mayıs'a giden süreçte darbeye neden olan gerekçeler hiç yorum yapılmaksızın bazen gazete haberlerine bazen de radyodan okunan bildirimlere doğrudan yer verilerek gösterilmeye çalışılmıştır. İlhan CHP'yi açıktan desteklememiş, hatta dönemin solcularını sert bir şekilde eleştirmiştir. İlhan'ın bu tutumundan dolayı bazı sol görüşlü yazarlar kendisine karşı sert bir tepki göstermiştir. Öte yandan, İlhan İstanbul'un yerel tarihi açısından çok büyük bir öneme sahip olan 5-6 Eylül olaylarına romanda hiç yer vermemiştir. Dolayısıyla, *Bıçağın Ucu* adlı romanı yazarken Atilla İlhan'ın dönemin bazı önemli olaylarını görmezden geldiği söylenebilir.

Atilla İlhan 1960 yılının Ocak-Mayıs aylarındaki siyasi ve toplumsal süreci anlattığı bu romanında, Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi üzerine değerlendirmeler yaparak 27 Mayıs'a giden süreci roman karakterleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. *Bıçağın Ucu*'nda Atilla İlhan 27 Mayıs askeri darbesi ile ilgili olarak olumlu veya olumsuz açık bir değerlendirme yapmaktan kaçınmış olsa da, roman kahramanlarının ağzından bunu açıkça vermese de, onun 27 Mayıs askeri darbesi ile başlayacak olan yeni dönemin güzel başlangıçlara gebe olduğu ve içinde yepyeni umutlar barındırdığı düşüncesini okuyucuya vermek istediği öne sürülebilir. Nitekim, romanın sonuna gelindiğinde, okuyucuda acı veren bir sürecin artık nihayete ereceğine, bir değişimin gerçekleşeceğine, bir umudun yeşerdiğine ve asla son olmadığına dair bir izlenim uyanmaktadır (Özher, 2009: 169). Suat ile Halim arasındaki ilişkinin tam biteceği sırada radyodan darbe bildirisini duymaları ile birlikte önlerinde yeni bir dönem açılmaktadır. Radyodan silahlı kuvvetlerin idareyi ele aldığına dair anonsu adeta nefes almaktan korkarak dinleyen Suat ve Halim, yorgun olmalarına karşın sevinçlidirler (2005: 506). Hem kendi hayatlarında hem de ülkenin siyasal hayatında artık yepyeni bir dönem başlamaktadır. Burada İlhan, Demokrat Parti'nin son dönemini roman kahramanlarının içinde buldukları umutsuzluğa koşut olacak bir şekilde göstermeye çalışmıştır. Söz konusu dönem Halim'in sürgüne gönderilme ihtimalini içinde barındıran, Suat'ı intihar etme eylemine yönlendiren, gazeteci Ümit'in hapishaneye gireceğine işaret eden, herkesin birbirinden şüphe duyduğu oldukça güvensizlik ve karamsarlık barındıran bir dönem olarak betimlenmiştir. Bununla birlikte, okuyucuya yansıtılan bu karamsar tablo radyodan silahlı kuvvetlerin idareyi ele aldığına dair anons duyulduğu andan itibaren birdenbire değişmektedir. Ekonomik durumları iyi olmayan Halim ile Suat'ın evliliği bir çıkmaz içindeyken, gazeteci Ümit ile Yüzbaşı Demir evlenme kararı almışken, Suat, annesi kadar cesur olamayacağını anlayıp hayatına son verme girişiminde bulunmuşken radyoda okunan darbe bildirisi, tüm bu kötü günlerin artık geride kaldığı hissini okuyucuya vermekte, 27 Mayıs'ın sanki olumlu bir dönemin habercisi olduğu şeklinde bir izlenim uyandırmaktadır. Suat'ın intihar etme teşebbüsüne rağmen hayatta kalması, Halim'le yakınlaşarak evliliklerinde yeni bir dönemin başlaması ortaya çıkan siyasal sürece paralel bir şekilde verilmiştir. Ayrıca, romanda silahlı kuvvetlerin idareyi ele aldığına dair bildirisinin sabaha karşı verilmesi, Suat ve Halim'in bunu sabaha karşı duymaları, adeta yeni bir günün, yeni bir dönemin başladığı muştusunu verir gibidir (Özher, 2009: 176). Ancak öte yandan, darbe bildirisi okunduğunda güneşin henüz tam olarak doğmamış olması,

siyasal açıdan gelecek günlerin sanki belirsizliğini imlemektedir. Bu bakımdan İlhan'ın bu yeni döneme hem umutla baktığı hem de kuşkuyla yaklaştığı söylenebilir.

Atilla İlhan kendi kişisel düşüncelerini roman karakterlerinin ağzından yansıtmaktadır. Sözelimi İlhan, tek doğru olarak Kuva-yı Milliye dönemi ile Gazi Paşa'nın hareketinin örnek alınması gerekliliğini emekli subay Miralay Ferit'in düşünceleri aracılığıyla sık sık okuyucuya vermektedir. Romanda Yüzbaşı Demir ile Miralay Ferit'in ülke sorunlarıyla ilgili konuşmalarından ülkenin kaderinde ordunun söz sahibi olduğu ve olması gerektiği anlaşılmakta ve bunun tek doğru olduğu ileri sürülmektedir. Bu konu tartışmaya kapalı bir şekilde mutlak doğru olarak okuyucuya sunulmuştur. Askeri kesimin iktidara müdahale etme hakkının olduğuna dair düşünce Miralay Ferit'in "orduda cesaret sahibi biri artık kalmadı mı, buna nasıl kayıtsız kalıyorsunuz!" (2005: 217) şeklindeki serzenişiyle tartışmasız kabul edilmektedir. Buradan hareketle, İlhan'ın askeri darbeye teorik olarak karşı çıkmadığı, ancak askeri darbenin ne yöne gideceğinden pek de emin olmadığı söylenebilir.

Diğer yandan, İlhan'ın o dönemde yaşanan toplumsal gerilimleri, açmazları Suat'ın kişiliğinde yansıtmaya çalıştığı ileri sürülebilir. Romanda farklı cinsel tercih ön planda tutularak roman karakterlerine asi bir kişilik yapısı verilmeye çalışılmıştır. Romanın başkarakterlerinden biri olan Suat'ın geçmişteki devrimci kimliği, İlhan tarafından yeni bir biçime dönüştürülerek, farklı cinsel tercihe sahip biri olarak sunularak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak İlhan'ın, Suat'ı cinsel tercihi ile farklı bir kişiliğe büründürmeye çalışırken, onu üniversite yıllarındaki devrimci kişiliğinden epeyce uzaklaştırdığı görülmektedir. Suat'ın saçlarını kestirmek istemesi, pantolon giymek istemesi, erkek gibi görünmek ve yaşamak istemesi, farklı cinsel tercihi onun asi, devrimci bir ruha sahip olmasından kaynaklanmamaktadır, bu durum romanda daha çok bireysel bir tercih olarak anlaşılmaktadır. Suat'ın kendi içinde yaşadığı buhranlar, ikilemler onun erkek gibi giyinip erkek gibi yaşayan kendi annesiyle olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Annesi gibi görünüp annesi gibi yaşamak isteyen ancak o cesareti kendi içinde bulamayan Suat'ın farklı cinsel tercihi, annesinin de etkisiyle ortaya çıkan bireysel bir tercih durumundadır. Bunların altında yatan nedenler İlhan tarafından okuyucuya açık olarak verilmediğinden *Bıçağın Ucu*'nda roman karakterlerinin psikolojik açıdan, kendi iç dünyalarına ait çözümlerinin pek yeterli olmadığı söylenebilir.

Atilla İlhan, Suat'ı toplumsal olarak kabul gören genel ahlaki değerlere aykırı ve asi bir karakter olarak okuyucuya sunmuş olmasına karşın, romanda kadın ve erkeğin rolleri geleneksel ataerkil yapıya uygun bir şekilde verilmiştir. İlhan, erillik ve dişillikle özdeşleştirilen kamusal-özel ayırımına bağlı kalarak cinsiyetlerin yerini, kadın-erkek rollerini belirlemiştir. Söz konusu roman Suat'a, kadının faaliyetlerini, tüm rol ve görevlerini daima ev içi alanla sınırlayan geleneksel rolü biçmektedir. Buna göre, kamusal alanda var olması gereken, eve ekmek getirmesi gereken tek kişi, evin reisi addedilen Halim'dir. Romanda geleneksel cinsiyete dayalı işbölümünü hem Halim'in hem de Suat'ın benimsediğini görmekteyiz. Bu noktada, geçmişte Fransız Filolojisi'nin parlak öğrencisi ve İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin müthiş militanı olan Suat'ın, neden çalışmayı hiç düşünmediği, eve para getirmesi gereken kişiyi neden sadece Halim olarak gördüğü anlaşılmamaktadır. Bu tavır toplumsal sorunlara karşı duyarlı geçmişin sıkı militanı Suat karakteriyle çelişmektedir. Suat'ın evlendikten sonra yaşadığı ekonomik zorluklara rağmen kendisinin hiç iş aramaya, çalışmaya yeltenmemesi, evin geçimini sağlayacak olan kişiyi sadece Halim olarak görmesi onun geleneksel ev kadınının bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. İşçi sınıfından

bahseden, devrimci kitaplar okuyan, toplumsal sorunlara karşı duyarlı geçmişin sıkı militanı Suat ile evlendikten sonra evde oturup günlük ev işleriyle meşgul olan, geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümünü kabul eden, ev içi alanla sınırlı geleneksel ev kadınlığı rolünü benimseyen Suat, romanda bir çelişki olarak belirmektedir. Ayrıca, Suat'ın evlendikten sonra birdenbire geleneksel bir ev kadınına dönüşümünün nedeni de romanda açık değildir. Özetle, romanda Atilla İlhan'ın sadece Demokrat Parti'ye muhalif olan kesimi "devrimci" olarak göstermeye çalıştığı öne sürülebilir. Bunun yanı sıra, İlhan'ın askeri darbeye teorik olarak karşı çıkmadığı, ancak askeri darbenin ne yöne gideceğinden pek de emin olmadığı söylenebilir. Son olarak, İlhan'ın Suat'ı cinsel tercihi ile farklı bir kişiliğe büründürmeye çalışırken, onu üniversite yıllarındaki devrimci kişiliğinden epeyce uzaklaştırdığı görülmektedir.

Kaynakça

- Altaylı, E. (2013). *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk casusu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Durğun, S. (2019). *Rawls ve Okin üzerinden aile kurumunu yeniden düşünmek*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Durğun, S. (2020). Kamusal ve özel: Rousseau'nun eğitim anlayışı üzerinden bir değerlendirme. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 17-32.
- İleri, S. (2005). *Nam-ı diğer kaptan "Attila İlhan'ı dinledim"*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2005). *Bıçağın ucu*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Naci, F. (1999). *Yüzyılın 100 Türk romanı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Öymen, A. (2013) *...ve ihtilal*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özher, S. (2009). *Romancı yönüyle Attila İlhan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Osmanlı Türk romanında tarih toplum ve kimlik*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Tunca, T. (2018). Türkiye'de değişen aile ve çocuğa yüklenen anlamlar (Ed. N. Adak). *Değişen toplumda değişen aile sosyolojik tartışmalar* (3. baskı) içinde (ss.163-176). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Turan, K. (2011). Attila İlhan'ın romanlarında yakın tarih (Yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Türkislamoğlu, E. (2018). Aynanın içindekiler dizisindeki romanlar üzerinden Attila İlhan'ın toplumsal ve siyasi konulara ilişkin yaklaşımın tahlilini yapmak konusunda bir deneme. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Temmuz-Aralık), 20, 161-185.
- Uluengin, H. (2005, 14 Ekim). İlhan'ı nasıl bilirdim? *Hürriyet gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/ilhan-i-nasil-bilirdim-3374758>
- Vançin, İ. (2019). Attilâ İlhan'ın aynanın içindekiler roman dizisinde tarihsel belge-kurmaca ilişkisi (Yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Atilla İlhan is one of the most important authors of the Turkish Literature in the Republican Period and his novel *Tip of the Knife*, published in 1973, is the first novel of the seven-book *Inside the Mirror* series, which tell Turkey in the period covering between years 1909-1960. In his novel *Tip of the Knife*, İlhan presented the political and social events and situations Turkey had experienced in the period from January to May 1960, observing from the point of view of the intelligentsia in Turkey. In this novel, the spirit of the time during the military coup that took place on May 27, 1960 is expounded through the main characters of the novel, Suat and Halim. In general terms, researchers who were interested in the matter had discussed the novel *Tip of the Knife* in the context of a novel about May 27. However, researchers have not made a clear assessment of whether the novel is for or against May 27. Moreover, in the studies on İlhan's novels, his views on the revolution, coup and gender issues are often conveyed as they are without being evaluated by the researchers or these issues are briefly mentioned. In this context, this article has been written in order to critically scrutinize the issues of "revolution", "coup" and "gender" in Attila İlhan's novel *Tip of the Knife*, considering the facts and conditions of the author's own period.

Revolution

In addition to the former military nationalists who define Mustafa Kemal as a revolutionary, the Democrat Party opponents who define the revolution in a different way are also touched in this novel. Although Attila İlhan did not openly suggest a positive or negative opinion concerning the new upcoming process, he defines the military wing of that period as "administration of affairs" on the grounds that the military deviated away from the line of Gazi Mustafa Kemal shifting to the line of İsmet Paşa. Although İlhan does not consider the upcoming change as positive as he looks at it from this perspective, we can say that he considers the end of the Democrat Party rule as a positive development. The fact that the revolutionary process will come from the military and not the people, probably makes İlhan to fall in hesitation.

Coup

The novel never suggested theoretical discussions about democracy. It explained that there was an expectation that the government should be overthrown simply because the country was under bad administration. In the novel, the parties who see themselves as opponents of the government try to justify the overthrow of the government in any way, with the phenomenon of revolution. The army's seizure of power is considered an ordinary action by the opposition. Yet, militarism is the opposite of democracy. It is illegal for the army to seize the government by pulling its guns, here the laws are violated and the election results are disregarded. To settle the problem of opposition between democracy and militarism, the thesis is put forward that the army emerged as a progressive force since there are no classes in Turkey as the situation is in the West.

Gender

We can argue that İlhan attempted to reflect the social tensions and deadlocks experienced during the 27 May process in Suat's personality. In the novel, attempts were made to give a rebellious personality structure to the novel characters by keeping different sexual preferences in the foreground. The revolutionary identity of Suat, one of the leading characters of the novel, was transformed into a new style by İlhan, presented as a person with different sexual preferences, and attempt was made to let it be revealed from this aspect. However, it is seen that İlhan, while trying to make Suat a different personality with her sexual preference, has taken her far from her revolutionary personality during her university years. By adhering to the public-private distinction identified with masculinity and femininity, the novel determines the place of genders and the roles of men and women. *The Tip of the Knife* gives Suat the traditional role that always limits women's activities, all roles and duties to the domestic sphere. This role assigned to Suat contradicts the character of Suat, a strict militant of the past who is sensitive to social issues.

Conclusion

In his novel *The Tip of the Knife*, where he tells the political and social process in January-May 1960, Attila İlhan made evaluations on the Democrat Party and the Republican People's Party and attempted to elaborate the process leading to May 27 through the novel characters. By the end of the novel, the reader gets the impression that a painful process will come to an end, a change will happen, a hope has blossomed and there is never an end. In his novel, İlhan attempted to explain the last period of the Democrat Party in a way that parallels the hopelessness of the heroes of the novel. However, this pessimistic picture reflected the suddenly changes to the reader as soon as the announcement that the armed forces capturing the administration is heard on the radio. The coup statement seems to want to convey to the reader the impression that May 27 was the harbinger of a positive period yet to come. Although Attila İlhan refrained from making a positive or negative evaluation about the May 27 military coup in his novel *The Tip of the Knife* and although he did not express this clearly through the words of his heroes, it is clear that this new period, which will begin with the May 27 military coup, is to bring good beginnings. We can argue that İlhan wanted to convey to the reader the idea that the characters of Halim and Suat carried new hopes and new wishes. From this very point of view, we can deduce that İlhan did not theoretically oppose the military coup, but he was not quite sure in which direction the coup would go.

Türk Kültüründeki Yapraklı Panayırları ile Arap Kültüründeki 'Ukâz Panayırlarının Benzerlikleri Üzerine *

Similarities Between the Yapraklı Funfair in the Turkish Culture and the Ukaz Funfair in the Arabic Culture

Özlem ÜNALAN^a , İbrahim ÜNALAN^b

ÖZ	ABSTRACT
<p>Yapraklı panayırı, Çankırı'nın Yapraklı İlçesi'nde kurulmuş eski bir panayırdır. Yapraklı panayırı kurulduğu dönemlerde; Anadolu'dan, Mısır, İran ve Suriye gibi ülkelerden gelen ürünlerin ticaretinin yapıldığı önemli bir mekân hâline gelmiştir. Panayırdaki eğlenceler, yarışmalar düzenlenmiş ve çeşitli kültürel etkinlikler tertip edilmiştir. Ayrıca yapraklı panayırı âşıkların sanatlarını icra ettikleri merkezlerden biri olmuştur. Önceleri ticari amaçla kurulan bu panayır, daha sonra kültürel alışverişe de sahne olmuş ve âşıklar için edebî bir muhit hâline gelmiştir. Arap halkının sosyal ve kültürel hayatında önemli gelişmeler sağlayan 'Ukâz panayırında da ticaret, eğlence ve yarışmalar ön plana çıkmıştır. Şiir okuma yarışmaları Arap edebiyatının gelişmesinde etkili olmuştur. Yarışmada beğenilen şiirler, Kâbe'nin duvarına asılmış ve yarışmaları kazananlara çeşitli ödüller verilmiştir. Âşıklık geleneğinde, âşıkların sanatlarını ortaya koydukları Yapraklı panayırı, Arap edebiyatının gelişmesinde büyük rol oynayan 'Ukâz panayırına benzemektedir. 'Ukâz'da bir kabilenin şairi müşaaare neticesinde kendisine ve kabilesine şöhret sağladığı gibi Yapraklı'da da muammayı çözen ve atışmalarda kendini ispatlayan şairler de aynı şöhreti sağlamıştır. Her iki panayır da gerek kuruldukları mekân ve zaman gerekse kendi edebiyatlarına katkıları bakımından birbirleriyle benzerlikler taşımaktadır. Bu çalışmada Yapraklı ve 'Ukâz panayırlarının sosyal ve kültürel özellikleri ele alınmış, Türk ve Arap kültüründeki yeri ortaya konulmuştur. Ayrıca Yapraklı ve 'Ukâz panayırlarının çeşitli açılardan karşılaştırılması yapılarak ortak noktaları tespit edilmiştir.</p>	<p>The Yapraklı funfair is an old funfair that was established in Yapraklı District of Çankırı. During the period when the funfair was established, Yapraklı became an important space where products from Anatolia and countries such as Egypt, Iran and Syria were merchandised. Entertainments and contests were organized at the funfair besides a variety of cultural activities. Additionally, the Yapraklı funfair became one of the centers where minstrels used to pursue their art. The funfair which used to be established for commercial purposes in the beginning, witnessed cultural exchange and became a literary locality for minstrels afterwards. The Ukaz funfair which provided noteworthy developments in the social and cultural lives of the Arabs heightened commerce, entertainment and contests. Poem reading contests became effective on the development of the Arabic literature. The poems which were liked at the contests were hung on the walls of the Ka'bah and the winners were granted various awards. The Yapraklı funfair where minstrels used to display their art in the minstrelsy tradition is similar to the Ukaz funfair which played a major role in the development of the Arabic literature. Just as a poet of a tribe in Ukaz providing fame to himself and his tribe through calls-and-responses, the poets in Yapraklı who solved a mystery and proved themselves in calls-and-responses provided fame. Both funfairs have similarities in terms of the time and space where they were established and their contributions to their own literature. In this study, the social and cultural characteristics of Yapraklı and 'Ukaz fairs were discussed and their place in Turkish and Arab culture was revealed. In addition, Yapraklı and 'Ukaz fairs were compared from various perspectives and their common points were determined</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Arap Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Panayır, 'Ukâz, Yapraklı</p>	<p>Keywords</p> <p>Arabic Literature, Folk Literature, Funfair, Ukaz, Yapraklı</p>

* Bu makale 1-3 Haziran 2022 tarihleri arasında düzenlenen *Uluslararası Dünya Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu*'nda sunulmuş bildirinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş metnidir.

^a Arş. Gör. Dr. Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Email: ozlemunalan@bayburt.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı. Email: iunalan@bayburt.edu.tr.

1. Giriş

Yunanca “*panegyris*” kelimesinden gelen panayır, Türkçe Sözlük’te “belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşim birimlerinde kurulan, sergi niteliği de taşıyan büyük pazar” şeklinde tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1998, s. 1757). Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te panayırın anlamı “belli zamanlarda, belirli yerlerdeki meydanlarda kurulan büyük pazar” olarak verilmektedir (Ayverdi, 2010, s. 974). Ötüken Türkçe Sözlük’e göre ise panayır: “bir yerde belli tarihlerde kurulan ve günlerce süren büyük pazardır” (Çağbayır, 2007, s. 3763). Panayır yılın belirli zamanlarında çeşitli yerlerde kurulan, tarım ve sanayi ürünlerinin, kültürel malzemelerin tanıtılmasında büyük rol oynayan pazarlara verilen isimdir (Mutlu, 1976, s. 36). Ali Püsküllüoğlu panayırı “genellikle kasabalarda belli zamanlarda kurulan, çeşitli geleneksel özellikleri yanında sergi özelliği de bulunan geniş çaplı eşya ya da hayvan pazarı” olarak tanımlamaktadır (Püsküllüoğlu, 2012, s. 1520). Panayırlar çoğunlukla nisan-eylül arasındaki dönemlerde kurulmakta, pazarlara göre daha büyük ölçekli faaliyetler gerçekleştirmekte ve merkezi idare tarafından organize edilmektedir (Kaçan Erdoğan, 2016, s. 123-124). Arapçada ise “سوق – مَعْرَض – ” “*ma’rid-sûk-mihrecân*” kelimeleri panayır anlamında kullanılmaktadır (İşler, 2011, s. 889).

Panayırlar her ne kadar belli bölgelerde yapılsa da bir muhitte düzenlenen panayıra başka şehirlerden ve ülkelerden insanlar da katılabilirler. Panayıra katılanlar bölgelerinde yetiştirdikleri tarım mahsullerini, sanat eserlerini ve ticari ürünleri panayırlara getirerek bunların satışını yaparlar. Bu nedenle de panayırlar yalnızca kuruldukları bölgelerin ekonomisine katkı sağlamazlar, aynı zamanda şehirlerin ve milletlerin de ekonomisine katkı sağlarlar. Panayırlara katılan insanlar ticari faaliyetlerin yanı sıra gezmek ve görmek, yeni tatlarla ve ürünlerle tanışmak, alışveriş yapmak, eğlence, yarışma vb. etkinliklere katılmak amacıyla panayırlara katılırlar. Panayırlar bu özellikleriyle kişilerin ekonomilerine, sosyal ve kültürel hayatlarına, hatta psikolojilerine olumlu katkılar sağlar.

Eski çağlardan itibaren Anadolu’nun birçok yerinde kurulan panayırlar, kuruldukları bölgenin iktisadi kalkılmasında önemli rol oynamışlardır. Panayırlarda genellikle eşyaların ve hayvanların alım satım işi yürütülmekte ayrıca panayırlara katılanları eğlendirmek için deve ve pehlivan güreşleri, çadır tiyatroları tertip edilmektedir (Meydan Larousse, 1992, s. 420). Panayırların tarihî serüvenine bakıldığında panayırlarda yiyecekten eşyaya, hayvandan eğlence ürünlerine her çeşit ürünün satıldığı görülmektedir. Ayrıca bazı panayırlarda köle, kadın ve işçi pazarı kurulmuştur. Ev, bahçe ve inşaat işlerinde temizlikçi veya işçiye ihtiyaç duyan kişiler panayırlara gelerek işçi, hizmetçi vb. ihtiyaçlarını karşılamışlardır (Atamgüç, 1935, s. 30). Bundan dolayı da panayırların çok sayıda işlevi olduğu söylenilebilir. Panayırlar yalnızca Türk kültürüne ve geleneğine mahsus mekânlar değildir. Başka başka milletlerin ve kültürlerin de benzer işlevlere sahip, kendi gelenek ve görenekleriyle şekillenen panayırları mevcuttur. Söz konusu bu milletlerden biri de Araplardır. Araplar özellikle Cahiliye döneminde kurdukları panayırlarla meşhur olmuşlardır. Bu panayırlar Arapların dinî, sosyal ve ekonomik hayatlarına büyük katkılar sağlamıştır. Bilhassa Mekke, Hicaz, Umman, Basra, Bahreyn ve Aden bölgelerinde kurulan panayırlara çok sayıda insan katılmıştır. Bu panayırlar vasıtasıyla diğer dillerden Arapçaya, Arapçadan da diğer dillere çok sayıda kelime geçmiştir. Bu bağlamda Türklerdeki panayırların sosyal, kültürel ve ekonomik fonksiyonları Araplardaki panayırların fonksiyonlarıyla büyük benzerlikler gösterir. Bu çalışmada Türklerin Yapraklı panayırları ile Arapların ‘Ukâz panayırları karşılaştırmalı olarak çalışılmış ve bu iki panayırın benzer yönleri ortaya konulmuştur. Çalışmayı gerçekleştirebilmek için Çankırı tarihini ve kültürünü anlatan kitaplar, Türk edebiyatındaki çeşitli kaynaklar ve özellikle âşıklar üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş, Yapraklı panayırları ile ilgili bilgiler temin edilmiştir. Araplardaki ‘Ukâz panayırını ortaya koymak için de Arap dili ve edebiyatındaki temel kaynaklar ve Arap panayırları üzerine yazılmış

tezler taranmıştır. Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda sözü edilen iki panayırın sosyal ekonomik ve kültürel katkıları ve bu doğrultudaki benzerlikleri ifade edilmiştir.

2. Yapraklı Panayırı

Yapraklı panayırının Anadolu'daki en eski panayırlardan biri olduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklar Orta Çağ'dan itibaren bu panayırın kurulmaya başladığını ileri sürse de mevcut kayıtlar panayırın 1200'lü yıllarda, -Selçuklu Dönemi'nde- kurulmuş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Baykara, 2000, s. 125).

Yapraklı panayırı, Çankırı'nın Yapraklı İlçesi'ne bir saat mesafede, 1780 m yükseklikteki Yapraklı Yaylası'nda Panayır Tepe veya Doruk olarak isimlendirilen yerde kurulmuştur. Panayırın etrafı ormanlarla çevrili olup panayırın kurulduğu yerde farklı su kaynaklarından beslenen ve kırk musluktan oluşan bir panayır çeşmesi vardır. Panayırın ilk kurulduğu zamanlarda alışveriş, ağaç dallarından oluşan gölgeliklerde yapılmıştır. Bununla birlikte etrafı duvarla çevrili han ve dükkânların olduğu da günümüze ulaşan bilgiler arasındadır (Bayhan, Salman ve Çelik, 2009, s. 46). Yapraklı panayırı 999 barakadan meydana gelmiştir. Bununla ilgili olarak da şu rivayet söz konusudur:

"Yapraklı panayırındaki bu geniş çaplı toplantıyı ve alışverişini gören o devrin Çankırı mutasarrıfı bundan kendisine de bir kazanç payı çıkarmak istediği için yayladaki bu alana 1000 dükkân yaptırmak istemiştir fakat bin rakamı göze batır ve nazar değer diye mutasarrıf bey, dükkânın sayısını 999'da bırakmıştır." (Sargın, 2011, s. 93).

Halk Yolu Mecmuası'nda panayır alanı şu şekilde tasvir edilmiştir:

"Semaya ser çekmiş, sal-dîde çınarlarla çevrilmiş lale, susam, papatya çiçekleriyle müzeyyen yeşil bir ovanın kıblesindeki tepeliğin dibinde bir vaz'ı vakurane ve dîndârâne ile dinlenen taştan yapılmış bir minber, dört tarafı çakıl taşlarıyla örülmüş büyük bir namazgâh, sağ tarafında lâ-yuad feleklerin sâ'atlerce akıttığı halde suyunu bitiremediği bir çeşmenin arkasında temâşâ-gîrânî günlerce veleh ve hayrete gark eyleyen çam dallarından ma'mul üzerleri purlarla örtülmüş yirmi sıra üzerinde muntazam bir surette dizilmiş 999 dükkâncıklar, arka tarafında yine çam dal, purlarıyla muhat kahve, hanlar, hayvan pazarı." (Cansız, 2014, s. 103).

Halk, panayır hazırlığını sekiz gün önceden yapmaya başlamış, evlerde ekmekler pişirilmiş, yeni elbiseler hazırlanmış ve panayır yerine çadırlar kurulmuştur. Panayıra çevre köylerden çok sayıda kişi atlı veya yaya olarak katılmış, köyler neredeyse boşalmıştır (Mutlu, 1976, s. 37). Panayırın kurulduğu bölge o dönemlerde stratejik bir yerde olduğu için padişahın fermanı ile Çankırı sancak beyi bölgenin güvenliğini sağlamış, panayır mevsimi gelmeden yollara güvenlik kuvvetleri yerleştirilmiş ve panayır esnasında da güvenlik kuvvetleri panayırdaki hazır bekletilmiştir (Sargın, 2011, s. 93). Bazı dönemler panayırın güvenliği önemli bir mesele hâline gelmiştir. 1892'de yaşanan Ermeni olayları neticesinde özellikle Sivas, Kayseri ve Merzifon bölgesinden gelen Ermeni tüccarların güvenlik zafiyeti oluşturabileceği düşüncesinden dolayı bu dönemde önlemler üst düzeye çıkarılmıştır (Türkoğlu, 2008, s. 158). Ayrıca eşkıyaların da panayıra gelen kişilere maddi, manevi zarar vermemesi için çeşitli tedbirler alınmıştır (Karaca, 2017, s. 266-268).

Yapraklı panayırı her yılın Eylül ayında, ayın dolunay olduğu dönemde kurulmuş, namazgâh denilen yerde topluca cuma namazı kılındıktan sonra dualarla açılmıştır (Bayhan, vd., 2009, s. 46). İlk gün davul, zurna eşliğinde yapılan açılış törenine çevre köylerden ve şehirlerden insanlar en yeni kıyafetleriyle katılmıştır. Burada halkın istirahati için yerler hazırlanmış, seyyar aşçılar yemekler hazırlamışlardır. Halkı eğlendirmek için bölgenin pehlivanları güreş yapmışlar, cambazlar marifetlerini sergilemişler, cirit ve at yarışı müsabakası tertip etmişlerdir (Onay, 1931, s. 6-7).

Hokkabazlar, köçekler, saz şairleri de panayıra katılarak halkın eğlenceli vakit geçirmesini sağlamış, böylece panayır bir bayram havası içinde geçmiştir (Mutlu, 1976, s. 37). Panayırdan dört gün önce kadınlar “*panayır gezmesi*” adı altında ünlü Karaköprü Bahçeleri gezmelerini yapmışlardır (Sargın, 2011, s. 103).

Pazar akşamına kadar kurulu kalan panayır; ertesi günü Çankırı'ya nakledilmiş ve bir hafta da Çankırı'da kurulmaya devam etmiştir. Yapraklı panayıri Çankırı'ya tren hattının yapılmasından sonra eski önemini yitirmiştir. Bir müddet de yalnızca Çankırı merkezinde kurulmuştur (Ayhan, 1998, s. 235). 19. yüzyılın sonlarına doğru endüstri alanında yaşanan gelişmeler, mutasarrıf Gözlüklü Hamdi Bey'in çarşıları kendi üzerine tahsis etmesi ve büyük kentlerde modern çarşıların kurulması panayırın dağılmasına sebep olmuştur (Bayhan vd., 2009, s. 47). Panayır zamanı bir senelik gelirini elde eden Yapraklı halkı, panayırın dağılmasından sonra geçim sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Bundan dolayı da Yapraklı halkı alternatif işlere yönelmiş ve çevre şehirlerdeki fabrikalara akın etmiştir. Ayrıca bazıları tarım ve hayvancılıkla meşgul olmaya başlamıştır (Sargın, 2011, s. 94). Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam eden panayırın dükkân yerlerini belirleyen kalıntıları günümüzde de harabe olarak durmaktadır (Mutlu, 1976, s. 36-37). Asırlarca sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerini canlı bir biçimde sürdüren panayır, geçen onca yıla rağmen halk arasında unutulmamıştır. Genellikle sonbahar veya kışın yapılan ve içinde bol miktarda ceviz bulunan helva, panayır mevsiminde yapıldığı ve panayırdaki çokça satıldığı için bu helvanın ismi “*panayır helvası*” veya “*Yapraklı helvası*” kalmıştır (Sargın, 2011, s. 92).

2.1. Yapraklı Panayırının Sosyal ve Ekonomik Özellikleri

Yapraklı panayıri; Sinop, Konya ve Antalya güzergâhında ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan kervan yolu üzerinde yer aldığı için Selçuklu döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına, Anadolu'nun ticari ve ekonomik hayatında önemli rol oynamıştır (Karaca, 2017, s. 261). Yapraklı panayıri Anadolu'dan çok sayıda tüccarın katıldığı bir ticaret merkezidir. Ayrıca Hintli, Mısırlı, Faslı, Suriyeli ve İranlı tacirlerin de uğrak yeri olmuştur. Panayırdaki genel olarak “manifatura, itriyat, baharat, saraciye, ayakkabı, mücevherat ve hayvan ticareti” yapılmıştır. Osmanlı döneminde panayırın ticari çeşitliliği arttırılarak esir ve cariyeye ticaretinin de yapıldığı yeni bölümleri inşa edilmiştir (Ayhan, 1998, s. 235). Panayırın açılacağı cuma günü, cuma namazı sona erene kadar alışverişe izin verilmemiştir (Turan, 2011, s. 296). Yapraklı'daki bazı çarşıların isimleri, nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Manifaturacılar Arastası, Bağdat Çarşısı, Acem Çarşısı ve At Panayıri günümüze ulaşan çarşı isimleri arasında yer alır. Panayır yerinin Lodos tarafı Halep ve Mısır kapılarıdır ve buraya o taraftan gelen kervanlar mallarını koymuşlardır. Güneydoğu tarafına Bağdat ve İran tarafından gelen kervanlar yerleştirilmiştir. Poyraz tarafında ise İstanbul'dan gelen kervanlar konaklamıştır. Ayrıca Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Ankara, İskilip, Tosya, Çerkeş, Kalecik, Keskin gibi civar kaza ve şehirlerden kervanlar gelmişlerdir (Mutlu, 1976, s. 37).

Panayırdaki rağbet gören ürünler arasında “Suriye ve Hint kumaşları, mercanları, incileri, at takımları, tabaka ve ağızlık gibi gümüş takımları, Tokat alacası, yemenisi ve bakırı, Gümüşhacıköy'ün gümüşü, Gürün'ün şal dokuması, Kastamonu bezi, Uzunova ve Çukurova'nın katır ve hayvanları” bulunur (Bayhan, vd. 2009, s. 46).

Panayır zamanı sekiz fırın ekmek yapmasına rağmen fırınlar kalabalığa ekmek yetiştirememiştir. Yapraklı halkı da yöresel ekmeklerinden yapıp satarak hem gelenlerin ekmek ihtiyacını karşılamış hem de kendilerine gelir sağlamışlardır (Sargın, 2011, s. 103-104). Panayır öncesinde yerlerini hazırlayan ekmek ve su satıcıları gelenlere su ve ekmek satarak neredeyse bir yıllık gelirini kazanmıştır (Mutlu, 1976, s. 37). Evlenecek kişiler panayırdan elde ettikleri gelirle düğünlerini

yapmışlardır. Ayrıca evlenecek çiftler düğün eksiklerini de panayırdaki ürünlerden temin etmişlerdir (Hacı Şeyhoğlu Hasan, 1932, s. 146).

2.2. Yapraklı Panayırlarının Âşık Şiir Geleneğine Katkıları

Yapraklı panayırı ticari alışverişin yapıldığı bir mekân olmasının yanı sıra, zamanla kültürel alışverişin de yapıldığı bir mekân hâline gelmiştir. Panayır İstanbul'da şöhret kazanmak isteyen şairlerin en son durağı olmuştur. Anadolu'nun ve Rumeli'nin birçok yerinden gelen, sazına ve sözüne güvenen âşıklar; Çankırı'ya gelerek atışmalara katılmışlar, sazdaki ve sözdeki marifetlerini sergilemişlerdir. Burada saz ve söz yeteneğini ispat eden âşıklar, İstanbul'a giderek kendilerini tanıtmışlardır (Kurnaz, 1990, s. 163). Bu bağlamda Yapraklı panayırı Anadolu'dan İstanbul'a gidecek âşıklar için âdeta bir eşik vazifesi görmüştür. Panayırda saz ve söz gücünü ispat edemeyen, atışmalarda alt edilen ve asılan muammaı çözemeyen âşıklar için İstanbul yolu açılmadan kapanmıştır (Turan, 2011, s. 297). Panayırda şöhret kazanan bazı âşıklar da panayırdan sonra Kastamonu'da düzenlenen âşıklar şölenine katılmışlardır (Sargın, 2011, s. 98). Dertli Emrah, Tokatlı Nuri, Miratî, Gedayî, Zilelî Ceyhunî, Hüznî, Remzi, Seyhuni, Kararî, Geredeli Figanî, Kastamonulu Kemalî, Niksarlı Bedrî, Bilecikli Hüsnü gibi âşık edebiyatının seçkin âşıkları Yapraklı panayırına katılarak Çankırlı âşıklarla atışmalarda bulunmuştur (Kurnaz, 1990, s. 163-164). Yapraklı'da Çankırı şairleri ile yarışan Miratî, verdiği sınavı başarıyla geçerek uzun bir müddet adından söz ettirmiştir. Miratî, Yapraklı panayırında çoğunlukla Erzurumlu Emrah ile birlikte çalıp söylemiştir. Bu konuda da Miratî'nin bir destanı mevcuttur (Onay, 1933, s. 38). Panayırda âşıklar arasında yapılan yarışmalar ve karşılaşmalar son derece önemlidir. Bunlara şahitlik eden yerli ve yabancı ticaret erbapları, beğendikleri şiirleri cönklerine not etmişlerdir. Böylece bu âşıkların şöhreti sınırları aşarak başka memleketlerde ve coğrafyalarda duyulmuştur. Panayırlarda ünlenen bazı âşıklar da başka şehir ve ülkelerden teklifler almışlardır (Çobanoğlu, 2000, s. 207).

Panayırlarda on beş âşık bir sıraya dizilerek saz ve iptidâî peşrev çalmışlar, gazelden sonra sıra ile divan, koşma, zincirli koşma vb. şiirler okumuşlardır. Daha sonra âşıklar son bir destan söylemişler ve orada bulunan zenginlere methiyeler düzerek onlardan bahşiş istemişlerdir. Ayrıca muamma asan âşığı zenginlerden biri himâyesi altına alarak ona yüksek miktarda bahşiş vermiştir. Âşıkların panayırda söylediği şiirler kayıt altına alınmış ve cönklerle yazılmıştır. Panayırdan önce ve panayırın sonunda tertip edilen düğünlere katılan âşıklar, saz ve söz becerilerini burada da göstermişlerdir (Sargın, 2011, s. 97). Demet Cansız panayırdaki âşıkların işlevini şu şekilde izah etmiştir:

“Hele gecelerindeki zevkler. Dükkânların önleri meş’alelerle dolu her taraf gündüz gibi. Bakarsın bir tarafta âbânî sarıklı, beyaz sakallı kucaklarında on iki telli saz. Yüzleri güzel, sözleri güzel, sazları vücudun en hassas damarlarını titretir. Hüseyini'den bir fasla başlarlar...” (Cansız, 2014, s. 104).

Çankırı halkı da panayıra katılan bu âşıklara büyük ilgi duymuş onlara hürmette kusur etmemiştir (Kurnaz, 1990, s. 163). Özellikle Âşık Emrah, Miratî, Dertli, Seyranî ve Tokatlı Nuri halkın en çok beğendiği âşıklar arasında yer alır. Halk bu şairlerin şiirlerini kayıt altına alırken beğenmedikleri şairlerin şiirlerini yazma gereği duymamıştır (Turan, 2011, s. 297). Halktan büyük ilgi ve itibar gören bazı âşıklar Çankırı'ya yerleşmiştir. Bu âşıklardan Tokatlı Nuri, Çankırı'dan bir kadına âşık olmuştur. Erzurumlu Emrah da Çankırı'da görüp beğendiği dul bir kadınla evlenmiş, gerdek gecesi kadının çocukları olduğunu öğrenince şu dizeleri söylemiştir:

“İstemem böyle sefayı süslüce püsküllüce

Başıma aldım belâyı süslüce püsküllüce” (Sargın, 2011, s. 96-97).

Kaygusuz Abdal da bir şathiyesinde Yapraklı panayırından söz etmiştir. Söz konusu dörtlük şu şekildedir:

“Gider Yapraklı'ya alırım tosun

Boyunduruk bilmez, acemi olsun

Müşteri gelince semizce bulsun

Bazı bilmezlere torlak satarım” (Hacı Şeyhoğlu Hasan, 1932, s. 142).

Yapraklı, Anadolu âşıklık geleneği için âdete bir okul vazifesi görmüştür. Anadolu'nun genelinde yetişen çok sayıda âşığın yolu Yapraklı'dan geçmektedir. Günümüze isimleri ulaşan âşıkların büyük bir bölümü Yapraklı panayırına katılmış, saz çalmada ve şiir söylemede başarılar elde etmiş ve ismini tarih sahnesine yazdırmıştır. Bunun yanında panayıra katılan fakat başarı elde edemeyen âşıklar da vardır. Bunlar başarısızlıkları neticesinde tekrar panayıra katılmamışlardır. İsimleri de zamanla unutulup gitmiştir (Karaca, 2017, s. 279).

3. 'Ukâz Panayırları

Araplar 'Ukâz panayırını her sene, Zilkade ayının başında, Mekke civarında kurmuştur. Panayıra gidecek kişiler Zilkade ayının hilali görüldüğü gün panayırdaki yerlerini almışlardır. Yirmi gün her kabilenin ileri geleni kabilesiyle birlikte kendilerine ait bölgede kalmıştır (Yılmaz, 1997, s. 101). Panayıra çocuğundan yaşlısına, her kesimden insan katılmıştır. Cahiliye döneminde başlayan 'Ukâz geleneği İslami dönemde de varlığını sürdürmüştür (Yılmaz, 1997, s. 101, 131). Arap yarımadasının en büyük panayırı olan bu panayıra Arap yarımadasından çok sayıda kavim katılmıştır. Günümüzde Arap coğrafyasında 'Ukâz isminde bir mevki olmadığı için 'Ukâz panayırının kurulduğu yeri tam olarak belirlemek zordur. Araştırmacılar panayırın Mekke özellikle de Tâif ile Nahle arasında kurulduğu konusunda mutabıktır. Burada al-Kanûs Nehri civarında bir ova üzerine kurulmuştur. O dönemde 'Ukâz'dan Yemen'e, Suriye ve Basra Körfezi'ne yol gitmektedir. 'Ukâz panayırının ilk ne zaman kurulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Fil Olayı'ndan (570-571) on beş sene önce veya sonra kurulduğu düşünülmektedir fakat elde edilen bilgiler 'Ukâz panayırının 2,5 asırlık bir geçmişi olduğunu ve ilk olarak miladi 500 yılından önce kurulduğunu göstermektedir (Yılmaz, 1997, s. 97-100). Ortalama yirmi gün süren panayır, ayın sonuna doğru dağılmıştır. Fil Vakası'ndan sonra Mekke'nin prestijli bir bölge hâline gelmesi ve panayırın bu noktada kurulması panayırın önemini daha da artırmıştır (Kister, 2002, s. 52). 'Ukâz panayırının güvenlik meselesiyle önce Kureyş kabilesi ilgilenmiş daha sonra da Tamîm kabilesi içinden biri hem hacda hem de 'Ukâz'da görevlendirilmiştir (Yılmaz, 1997, s. 109). Panayırdaki güvenlik sorunu olmamış ve öşür de alınmamıştır (Bal, 2014, s. 110). 'Ukâz panayırı İslami dönemde de kurulmaya devam etse de bu dönemde müşrikler ile Müslümanlar arasında yapılan savaşlardan dolayı eski önemini yitirmiştir. Fetihlerle birlikte Araplar fethedilen şehirlerde daha büyük pazarlarla karşılaşmışlar ve alışveriş yapmak için büyük şehirleri tercih etmişlerdir. Bu da 'Ukâz panayırlarının zamanla ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Yılmaz, 1997, s. 131). Bazı kaynaklarda 'Ukâz panayırının son bulma tarihi hicri 129/747 yılı olarak verilmiştir. Buna göre panayır Emeviler'in son dönemlerine kadar devam etmiş sonrasında da ortadan kalkan ilk cahiliye panayırı olmuştur (Sarıcık, 2013, s. 123).

3.1. 'Ukâz Panayırının Sosyal ve Ekonomik Özellikleri

'Ukâz panayırı, Cahiliye Araplarının hem ticaret yaptıkları hem de sosyalleştikleri bir pazar özelliği göstermiştir. Panayırdaki ticaretle birlikte yarışmalar ve eğlenceler de ön plana çıkmıştır. Pazar alışveriş yapmak için gelen Araplar çeşitli meselelerini çözmek için de pazarı ziyaret etmişlerdir. Panayırdaki görevlendirilen yetkili kişiler davacı tarafları dinlemişler ve davaları karara

bağlamışlardır (Bölükbaşı, 2020, s. 93). ‘Ukâz panayırı Cahiliye Araplarının iştirak ettikleri en kalabalık toplantıdır ve panayıra çok sayıda kabile katılmıştır. Bu kabileler arasında Kureyş, Hevâzin, Ğatafan, Huzâa ve Ehâbiş yer almaktadır (Kister, 2002, s. 52). Panayır, Arapların birbirleriyle savaşmadıkları dört ayı ihtiva eden Haram aylarında (Recep, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem) kurulmuştur. Haram ayında kurulmasının sebebi de tüccarların ve halkın Haram ayı dolayısı ile kendilerini güvence altına almak istemesinden kaynaklanır. Panayırın düzenlendiği zaman diliminde Araplar Kâbe’yi ve putları ziyaret etmişlerdir (Ünlü, 1984, s. 35). Zira panayır her yıl hacdan kısa bir süre önce kurulduğu için Kâbe’yi ziyaret etmek isteyen kişiler hac görevinden önce panayıra katılmışlardır. Panayıra katılan asiller haydutlar tarafından tanınmamak ve onların yaratacağı mağduriyetlerden uzak kalmak için yüzlerini peçeyle örtmüşlerdir. Bu durum bir müddet sonra gelenek hâline gelmiştir. Panayıra Mısır, Yemen, Busrâ, İran ve Şam olmak üzere birçok bölgeden tüccar katılmıştır. Yemen’den kumaş ve deri; Irak, Gazze ve Busrâ’dan şarap getirilip satılmıştır. İpek, deri, ayakkabı, süslü ve nakışlı elbiseler, ev eşyaları başta olmak üzere her çeşit ürünün, yağ, un, kuru üzüm vb. yiyeceklerin ticareti yapılmıştır. Savaşlardan toplanan esir kadınların, cariyelerin ve çocukların da panayırda satışı olmuştur. Panayırda devesini ve ineğini satan kişiler söz konusu bu yerlerden gelen ticari malları satın almışlardır. Satılan bazı ürünler açık artırma yöntemiyle satışa sunulmuştur. Ayrıca açık artırma esnasında satışı kızıştıracak kişiler de açık artırmaya dâhil edilmiştir (Yılmaz, 1997, s. 101, 105, 107, 113, 116). ‘Ukâz panayırında savaşlardan elde edilen ganimetler de satışa çıkarılmıştır. Kılıç, kalkan vb. savaş teçhizatının satılması katillerin bulunmasına vesile olmuştur. Yakınları öldürülen kişiler panayırda katili tespit ederek katilden intikamlarını almışlardır (Yılmaz, 1997, s. 115). İhanette bulunanlar, hırsızlık yapanlar veya cinayet işleyenler panayırda ilan edilmiştir. Bu kişilerden af dilemeyenler ‘Ukâz panayırında asılarak taşa tutulmuştur. ‘Ukâz’da kötünün teşhir edildiği gibi iyinin de ifşa edilmesi söz konusudur. ‘Ukâz panayırının bir başka özelliği de borçların tahsis edildiği bir mekân özelliği göstermesidir. Birinden alacağı olan kişi, ‘Ukâz panayırına kadar alacağını ertelemiş ve panayır zamanı borç verdiği kişiden borcunu tahsil etmiştir. İhtiyacı olan kişiler, panayıra gelen kabilelerden yardım talep etmişlerdir. Böylece panayırda fakirlere de yardım yapılmıştır. Kabile baskınlarında esir düşüp köleleştirilen kişiler ‘Ukâz’da fidye karşılığında geri alınmış ve esaretten kurtarılmıştır. Bekârlar evlendirilmiş, yapacağı işe şahit göstermek isteyenler de ‘Ukâz panayırına gelmiştir (Sarıcık, 2013, s. 123). Yemenli hükümdarlar en asil Arapları bulup onlarla dostluk kurmak için panayıra kılıç, at ve elbise göndermişler, bunları da en asil Arapların satın alacağını belirtmişlerdir (Bal, 2014, s. 111). ‘Ukâz panayırının bütün bu özellikleri dikkate alındığında; ‘Ukâz panayırının sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik çok sayıda işlevi olduğundan söz edilebilir (Yılmaz, 1997, s. 119).

3.2. ‘Ukâz Panayırının Arap Şiir Geleneğine Katkıları

‘Ukâz panayırı Arapların şiirler söyledikleri, dil ve edebiyat çalışmalarını icra ettikleri alanlardan biridir. “‘Ukâz, kendisinde bir alem/işaret ve dağ olmayan düz bir sahra demektir. Bir görüşe göre de ‘Ukâz adı, orada pazar sırasında şairlerin karşılıklı şiirler okuyarak teâkuz etmelerinden, yani karşılıklı övünmelerinden dolayı bu pazara verilmiştir.” (Sarıcık, 2013, s. 121). ‘Ukâz panayırı, Arap şairlerin şiir söyleme gücünü ortaya koydukları ve yarıştıkları bir mekân olarak düşünülmüştür. Birçok şair ‘Ukâz’ı, meşhur bir edebiyat sahası olarak görmüştür. ‘Ukâz panayırında hatipler, deve sırtında hutbelerini okuyarak kendi kabilesini öven ve yücelten konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Şairler de çadırlarda duran mümeyyizlere kasideler okumuşlardır. Beğenilen kasideler mısır ketenlerine yazılarak Kâbe’nin duvarına asılmıştır. Ayrıca birinci olan kişiye çeşitli hediyeler verilmiştir (Yaltkaya, 2007, s. 471).

“‘Ukâz’da, şiirler okunur ve önemli konuşmalar (hutbe) yapılırdı. Şiir okumak isteyen ve gururlandığı her haliyle anlaşılan bir şair yüksek bir deve üzerine veya yüksek bir yere çıkar, bütün gözler onun üzerine toplanıp sükûnet sağlanınca, yüksek sesle ezberden kaside okumaya başlardı. Şiirinde bazen yaşadığı olaylarla kendisini ve kabilesini över, yeri gelince intikamın lezzetini anlatır, misafir ağırlama ve cömertlikten söz eder, şiirde şecaatini dile getirir, çöllerden ve vahalardan ve şiirinde yer alan çöl hayvanlarından bahsedirdi. Şair şiirini okurken başında bir sarık ve elinde bir asa bulunur, şiir okuyan ayakta ise bu esasına dayanarak şiirini inşad ederdi. Bazen de şairin elinde, esası yerine bir ok veya mızrak olur, şair bunlarla yaptığı işaretlerle sözüne tesir katmak isterdi.” (Sarıcık, 2013, s. 123).

‘Ukâz panayırındaki yarışmalar neticesinde, özenle seçilen şiirler o döneme ait en güzel edebi eserlerden olan muallaka kitaplarının oluşmasını sağlamıştır (Yaltkaya, 2007, s. 468). Bu da Arap edebiyatının gelişmesinde son derece etkili olmuştur. ‘Ukâz panayırında Kuss b. Sâ’ide insanlara hutbeler vermiş, onlara Allah’ın emir ve buyruklarını ve akıbetini hatırlatmış, iyilikte bulunmaları için onlara tavsiyelerde bulunmuştur (Şanlı, 2019, s. 17). Kuss b. Sâ’ide ile ilgili şu hadise rivayet edilmektedir:

“Peygamber (a.s): ‘Bir gün onu ‘Ukâz panayırında boz (evrak) renkli bir deve üzerinde gördüm. Parlak ve güzel sözler söylüyordu. Ama o sözleri şimdi hatırlamıyorum.’ dedi. Topluluğun arka saflarında bulunan bir bedevi kalkarak konuştu: ‘Onun o gün söylediği sözleri ben hatırlıyorum Allah’ın Rasûlü.’ Adamın böyle demesi üzerine Allah’ın Rasûlü (a.s) sevindi. O adam, Kuss b. Sâide’nin hutbesini söyledi.” (Kurucu, 2014, s. 14).

Bu hadiseye göre Peygamber (a.s) ‘Ukâz panayırına katılmıştır ve Kuss b. Sâ’ide’nin hutbesine de şahitlik etmiştir. ‘Ukâz panayırında şiirler güven duyulan hakemlere okunmuş, hakemler de en beğendikleri şiirleri birinci ilan etmişlerdir. Bu hakemlerden Nâbiğatu’z-Zubyani kırmızı deriden yapılan bir kubbe içine oturmuş ve şairlerin şiirlerini değerlendirerek en beğendiği şiiri birinci olarak seçmiştir (Sarıcık, 2013, s. 123).

4. Yapraklı ve ‘Ukâz Panayırlarının Benzer Yönleri

Yapraklı panayırı tıpkı ‘Ukâz panayırı gibi insanların bir araya geldiği ve kaynaştığı bir kültür ortamıdır. Ahmet Talat Onay, Yapraklı panayırını Arapların ‘Ukâz panayırına benzetmiştir. Ona göre ‘Ukâz panayırı Araplar için neyi ifade ediyorsa Yapraklı panayırı da Türkler için onu ifade etmektedir (Onay, 1931, s. 8).

“‘Ukâz’da nasıl bir kabilenin şairleri müşaare neticesinde kendisine ve kabilesine şöhret sağlamakta ise Yapraklı’da da aynı şey söz konusudur. Yapraklı ve şehir panayırında muhtelif yerlerden gelen şairler birbiriyle ve Çankırlı şairlerle müşaare ve müsabakalarda bulunmuşlar, saz ve söz sahibi olduklarını göstermişlerdir.” (Turan, 2011, s. 297).

‘Ukâz panayırında şairler için tahsis edilmiş özel bir bölüm yer alır. Şairler kırmızı deriden yapılmış çadırlarda şiirlerini icra etmişlerdir (Azizova, 2012, s. 62). Yapraklı panayırında da âşıkların sanatlarını icra edebilecekleri, şiir söyleyip atışmalar yapabilecekleri özel alanlar mevcuttur. Yapraklı panayırında âşıklar, açık havanın yanında sanatlarını kahvehane özelliği gösteren çadırlarda da söylemişlerdir. Bu konuda Hacı Şeyhoğlu Hasan panayırındaki en zevkli yerin, âşıkların bulunduğu kahvehaneler olduğunu belirtmiştir (Hacı Şeyhoğlu Hasan, 1932, s. 82). Panayıra Anadolu’nun dört bir yanından katılan âşıklar, panayır alanındaki âşık kahvehanelerine geldiklerinde önceden gelen âşıklar onları ayakta karşılamışlardır. Yeni gelen âşık da onları selamlayarak gösterilen yere geçmiştir. Atışmalar başladığında da âşıklar önce usta malı deyişler söylemekte sonrada da oradakilerin belirlediği konuda şiirler söylemektedirler. Duvara asılan muammadan daha ileri söylenen muammalar veya âşıkların cevaplayamadığı muammalar duvarda

asılı olan muammaların üzerine asılmıştır. Her âşığın bir muamması vardır ve muamması üstün olan âşık o günün galibi olarak görülmüştür. Sonradan gelen âşıklar, duvardaki muammalara bakarak hangisinden üstün bir söz söylemişse onun söylediği önceki muammanın üstüne asılmıştır. Panayırdaki yaşanan şu hadise de âşıklar arasındaki muamma geleneğinin önemini ortaya koymaktadır:

“Çankırı dışından gelen bir âşık, âşıkların sorusuna bir şiirle cevap veremediğinden âşık kahvehanesinde küçümsenip âşıklığı yerilmiştir. Bu âşık namaz kılmak için camiye gittiğinde orada bir şamdan görmüş ve tekrar kahvehaneye dönüp şu muammayı söylemiştir;

‘Bir acayip nesne gördüm beş baş var

Onun beş başının da beş başı var

Bunlar da cuşa gelip ağlayınca

Her birinde gözlerinin yaşı var.’ Kahvehanedeki âşıklar, bu muammaya cevap veremeyince sazlarını duvarda en alt yerlere asmıştır.” (Sargın, 2011, s. 105).

Yapraklı panayırlarındaki muamma geleneği ‘Ukâz panayırında Kâbe duvarına şiir asmaya benzer. Nasıl ki Yapraklı panayırında en güzel muammayı söyleyen âşığın muamması kahve duvarının en üst köşesine asılıyorsa ‘Ukâz’da da en güzel şiiri söyleyen şairin şiiri ketenden yapılmış tomarlara altın suyuyla yazılarak Kâbe duvarına asılmıştır.

‘Ukâz ve Yapraklı panayırı şairlerin kendi aralarında yarıştıkları birer edebiyat sahasıdır. Her iki panayırdaki da şairler şiir türlerinin en güzel örneklerini vermişlerdir. ‘Ukâz panayırında şairler methiyeli, hicivli ve mübalağalı şiirler söylemişlerdir. Bunu hakemler karşısında gerçekleştirmişler ve hakemler beğenilen şiirleri birinci olarak ilan etmişlerdir. Cahiliye döneminde en-Nâbîga ez-Zübyânî, Hassân b. Sâbit, Hansâ, Meymûn b. Kays el-A’sâ ‘Ukâz panayırına katılmış meşhur hakemlerdendir. ‘Ukâz panayırı “fasih Arapçanın korunmasına katkılar sağlayan sözlü edebiyatın en güzel örneklerinin sunulduğu birer sanat merkezidir” (Azizova, 2012, s. 62). Aynı şekilde Yapraklı panayırı da Türk dilinin ve şiirinin gelişmesine büyük yarar sağlamıştır. Bu bağlamda her iki panayır da kendi milletleri ve edebiyatları için son derece önemlidir.

‘Ukâz ve Yapraklı panayırı ticari amaçla kurulmuş fakat daha sonra önemli bir sosyal ve kültürel mekân hâline gelmiştir. Çok sayıda insanın katıldığı bu panayırlar insanların sosyalleştiği, alışveriş yaptığı, çeşitli yarışmalara ve eğlencelere katıldığı panayırlardır. Her iki panayır da yılın belli dönemlerinde kurulmuştur. Yapraklı panayırı ağustos ile eylül ayının sonuna doğru, ayın bedir (dolunay) döneminde açılmıştır (Karaca, 2017, s. 259). ‘Ukâz panayırı ise hac mevsiminde zilkade ayının başında ayın hilal olduğu zaman diliminde kurulmuştur. İki panayırın da kurulu kaldığı bir zaman dilimi vardır. Yapraklı panayırı ortalama sekiz gün açık kalmıştır. Cuma namazından sonra açılan panayır pazar günü sona ermiştir. ‘Ukâz panayırı da zilkade ayının başından yirmisine kadar kurulu kalmıştır (Azizova, 2012, s. 61).

Panayırlar kuruldukları saha bakımından da birbirlerine benzerdir. Stratejik bölgelerde ve sulak alanlar üzerinde kurulmuştur. ‘Ukâz panayırı Mekke’nin güney doğusunda Tâif ile Nahle arasında taşlık ve sulak bir arazi üzerinde gerçekleşmiştir (Azizova, 2012, s. 62). Yapraklı panayırı da etrafı ormanlarla çevrili, sulak ve yayla özelliği gösteren bir saha üzerinde faaliyet göstermiştir (Bayhan, 2019, s. 46).

Yapraklı panayırında âşıkların birbirleriyle yaptıkları atışma geleneği, ‘Ukâz panayırındaki hicivleşme yarışına benzetilebilir. Bu yarış Araplar arasında “munâfere” kelimesi ile ifade edilmiştir. Munâfere iki rakibin bir hakem karşısında mücadeleye girmesi, birtakım savlarda bulunmasıdır.

Panayırda düzenlenen müsabakalarda şairler hicivleşme yarışına girmiş hatta bazı kişiler de hiciv şairlerinin hedefi olmaktan çekinmişlerdir. Şairler seçkin bir hakemin ve diğer insanların karşısında hiciv yarışına girerek kozlarını paylaşmışlardır (Ayyıldız, 2020, s. 113).

Yapraklı panayırı âşıklar için bir basamak teşkil etmiştir. Saz ve söz becerisini konuşuran âşıklardan başarılı olanlar sanat ve kültür merkezi olan İstanbul'a gitmeye hak kazanmıştır. Başarılı olamayan, saz ve söz imtihanını kaybeden âşıklar ise tekrar memleketlerine dönmüşlerdir. 'Ukâz panayırında da hicivleşme yarışından galip çıkan şairlerin şiirleri Kâbe duvarına asılmış, bu şairler seçkin şair olarak görülerek başka şiir yarışlarında hakemlik yapmışlardır. 'Ukâz panayırında şöhret bulmuş şairler arasında "İmriu'l-Kays, Tarafe b. Abd, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Lebîd b. Rebîa, Amr b. Külsûm, Antere b. Şeddâd, el-A'sâ, Nâbiğa ez-Zübyânî ve Ubeyd b. el-Ebrâs" yer almaktadır (Apak, 2016, s. 192). Benzer şekilde Yapraklı panayırında da adından söz ettirmiş ve ismi bugünlere ulaşmış meşhur âşıklar vardır. Bu âşıklar arasında Erzurumlu Emrah, Mir'ati, Tokatlı Nuri, Bayburtlu İrşadi ve Konyalı Şem'i yer almaktadır.

Ahmet Talat Onay, Yapraklı panayırının âşık şiir geleneği içindeki önemini şu şekilde ifade etmiştir: "...Çünkü buraya İslam memleketlerinden, Anadolu ve Rumeli'nden tacirlerle beraber şairler de gelirler, şiir mübadele ve müsabakasında bulunurlar, şöhretlerini etrafa yayarlardı. Şüphesiz ki her tacir memleketine maddi kâr ile beraber birkaç da yabancı ya da Çankırlı şairlerin şiirleri ile dönerdi." (Onay, 1931, s. 8).

Panayırlarda şiir dışında başka edebî türlerin de örnekleri verilmiştir. Yapraklı panayırında panayırın güvenliğine ve panayırda yaşanan olaylara dair hikâyeler anlatılmıştır (Karaca, 2017, s. 269). 'Ukâz panayırında da halkı bilgilendirmek için dinî ve sosyal konularda hutbeler yapılmıştır. Ayrıca her iki panayırda da deve ve pehlivan güreşleri başta olmak üzere çeşitli müsabakalar ve eğlenceler tertip edilmiştir.

Yapraklı panayırı İran, Hint, Mısır, Suriye, Sudan, Kıbrıs, Yemen ve Kafkasya bölgelerinden gelen malların satıldığı büyük bir pazardır. O dönemde Osmanlı sınırlarına dâhil olan her yerden ticari ürünler getirilmiştir. Hint ipekleri, Acem şalları, Yemen ve Suriye kumaşları panayırda en çok tercih edilen ürünlerdir. Sudan ve Kafkasya'dan getirilen cariyeler ve köleler de Yapraklı panayırında satılmıştır (Karaca, 2017, s. 264). 'Ukâz panayırında da Arap Yarımadası'ndaki çeşitli yerlerden getirilen ürünler satışa sunulmuştur. Gazze ve Busrâ'dan şarap, Suriye'nin diğer şehirlerinden yağ ve üzüm, Tâif'ten deri, Yemen'den ise yiyecek getirilmiştir (Azizova, 2012, s. 61). Ayrıca ticari malların yanı sıra savaşlardan elde edilen esirler ve köleler de 'Ukâz panayırında satılmıştır.

5. Sonuç

Ukaz ve Yapraklı panayırlarının karşılaştırmalı bir biçimde ele alındığı bu çalışmada her iki panayırın sosyal, kültürel ve ekonomik fonksiyonları ortaya konulmuştur. Her iki panayırda kendi milletleri için büyük önem taşımıştır çünkü bu panayırlar bir değil birkaç alana birden hizmet etmişlerdir. Panayırların kendi dil ve edebiyatlarına olan katkıları ise bilhassa önemlidir. Bu panayırlardan 'Ukâz; ticari, sosyal ve kültürel çok sayıda işlevi olan meşhur Arap panayırındır. Arap Yarımadası'ndan çok sayıda tüccarın katıldığı 'Ukâz, gıdadan, kumaşa çok çeşitli ürünlerin ve esir, köle vb. insanların satıldığı büyük bir pazardır. Aynı zamanda 'Ukâz panayırı Arap şairlerin şiir söyleme kabiliyetini sergiledikleri, birbirleriyle yarıştıkları edebî bir muhittir. Şairler seçkin şairlerden oluşan hakemler karşısında şiirlerini söylemişlerdir. Beğenilen en iyi şiir Kâbe duvarına asılarak ilan edilmiştir. 'Ukâz panayırı bu manada Arap dilinin ve edebiyatının gelişmesinde ve farklı sahalarda cereyan etmesinde büyük yarar sağlamıştır. Gerek özel bir zamanda ve mekânda kurulması gerekse işlev bakımından 'Ukâz panayırına benzeyen Yapraklı panayırı da Türk kültürü

açısından son derece önemlidir. Çankırı'nın Yapraklı İlçesi'nde kurulan Yapraklı panayıri özellikle âşık şiirine büyük katkı sağlamıştır. 'Ukâz panayıriında olduğu gibi Yapraklı panayıriında da âşıklar kendilerine ayrılan özel alanlarda şiirler söylemişler, atışmalar yapmışlar, muammalar çözmüşlerdir. 'Ukâz panayıri da Yapraklı panayıri da kendi sahalarındaki şairler için âdeta bir mektep, bir imtihan vazifesi görmüştür. Bu imtihanı geçen şairler başarılı görülmüş ve şöhret kazanarak tarih sahnesi içindeki yerlerini almışlardır. Kendi kültür sahaları içinde faaliyet gösteren ve şöhret kazanan bu iki panayıri farklı coğrafyalarda olsalar da pek çok hususta birbirleriyle benzerlikler taşımaktadır. Bu benzerlikler her iki panayıriın da günümüzde dâhi konuşulmasını sağlamıştır. Ayrıca geçmişten günümüze Araplar ve Türkler arasında başka panayıriolar da yapılmıştır fakat onlar Yapraklı ve 'Ukâz kadar meşhur olamamıştır.

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu, A. ve Aksoyak, İ. H. (1998). *Kastamonu jurnal defteri metin ve tıpkıbasım*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Ayhan, B. (1998). *Çankırı tarihi*. Ankara: y. y. y.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayyıldız, E. (2020). *Klasik Arap şiirinde Emevî dönemine kadar hiciv*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Azizova, E. (2012). Ukâz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.42, İstanbul, 61-62.
- Bal, F. (2014). Çölün ekonomisi: İslam öncesi Arap Yarımadası'nda ticaret, ortaklık, para ve kredi. *Akademik ORTADOĞU*, 9 (1), 95-118.
- Bayhan, A.A., Salman, F. ve Çelik, A. (2009). *Tarihi ve kültürel değerleri ile Yapraklı*. Yapraklı: Yapraklı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baykara, T. (2000). *Türkiye'nin sosyal ve iktisadi tarihi (XI – XIV. yüzyıllar)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bölükbaşı, M. (2020). Cahiliye devrinde Araplarda sosyal ve iktisadi hayat. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (13), 88-95.
- Cansız, D. (2014). *Halk yolu mecmuası (1923 – 1927)*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacı Şeyhoğlu Hasan. (1932). *Çankırı tarih ve halkiyatı notlarından*. Ankara: y.y.
- İşler, E. ve Özay, İ. (2011). *Türkçe – Arapça Kapsamlı Sözlük*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Kister, M.J. (2002). *Mekke ile ilgili rivayetler (Cahiliyye'den İslam'a)*. Çev: Ali Aksu, *CÜİFD*, 6 (2), 41-64.
- Kurucu, A. (2014). *Cahiliye dönemi hâkim ve hatiplerinden Kuss b. Saide, Eksem b. Sayfi ve Amr b. Madikerib'in Arap dili ve edebiyatındaki yerleri*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Meydan Larousse. (1992). Panayıri. (Ed: Safa Kılıçlıoğlu ve Nezihe Araz ve Hakkı Devrim), C.15, İstanbul: Sabah Yayınları.
- Mutlu, M. (1976). Unutulan panayırilarımızdan Yapraklı panayıri. *ATO Dergisi*, 6 (12), 36-37.
- Onay, A.T. (1931). *Çankırı şairleri I*. Çankırı: Çankırı Matbaası.
- Onay, A.T. (1933). *Çankırı şairleri II*. Çankırı: Çankırı Matbaası.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türkçe sözlük*. İstanbul: Can Yayınları.
- Sargın, H. (2011). Çankırı âşıklık geleneği ve Çankırlı Âşık Durmazî (Bilal Durmaz). Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıcık, M. (2013). Cahiliye döneminde Arap yarımadası panayırioları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (31), 109-140.
- Şanlı, İ. (2019). *Cahiliye dönemi Arap edebiyatında nesir*. Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

- Turan, F. A. (2011). Halk şairlerinin sanatlarını icra ettikleri mekânlar. *TUBA/JTS*, 35 (1), 285-303.
- Türkoğlu, Ö. (2008). Tarihi Yapraklı panayırı hakkında bazı notlar. *Çankırı Araştırmaları*, 3 (3), 157- 160.
- Ünlü, N. (1984). *Ana hatlarıyla İslam tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yaltkaya, Ş. (2007). "Arap edebiyatı" adlı makalenin sadeleştirilmesi, (Sad: Ali Yılmaz), *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI (2), 467-492.
- Yılmaz, İ. (1997). *Panayırlar ve Arap dili ve edebiyatının gelişmesinde oynadığı rol*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Funfair which originates from the Greek word "panegyris" means big open market. Funfair is an open market which is set up for selling a variety of products in specific locations during specific times. In terms of quality, funfair is a more extensive shopping place than open markets. Funfairs do not only sell agricultural products, animals or objects such as souvenirs, fabrics and clothes. They are also spaces for cultural exchange and entertainments. Therefore, they are one of the unique centers of most cultures. Throughout history, funfairs have been organized in many places of the world. While some of them were forgotten, some have been mentioned even after centuries. Among these funfairs are the 'Ukaz and Yapraklı' funfairs. The Ukaz funfair which is a famous funfair of Arabs was set up in Zilkade month and during new moon. It continued for twenty days. The funfair was set up in Haram month when the Arabs did not fight and many people participated in the funfair because there were fewer security problems. Most merchants coming from the Arabian peninsula sold their products at the funfair. There were also other products such as raisin, olive oil, silk fabric, horses, guns and leather. For example, wine was brought from Ghazzah and Busra, leather from Taif and oil, grape and guns were brought from other cities of Syria. The Ukaz funfair was an open market where various animals were sold besides trade goods. Arabs used to exchange their animals such as camel, cow and monkey with products from Egypt, Damascus and Iraq. In addition, slaves and bondmaids were merchandised. The Ukaz funfair was a culture medium where wrestling matches and entertainments were organized and poems were read. Poets who participated in the funfair performed their poems in tents made of red leather and showed their mastership in poetry contests. During the poetry contests which were organized in the presence of referees, a poet reading the best poem would win and his poem would be hung on the walls of the Ka'bah with liquid gold. As the Ukaz funfair coincided with the pilgrimage period, those who came to the funfair also visited the Ka'bah. In the Ukaz funfair, prisoners of war were rescued in exchange for ransom. Those who wanted to take revenge waited for the Ukaz funfair and thieves and criminals were declared to the public during the funfair period. The Ukaz funfair was a social environment where everyone from children to older adults participated and those who were angry with each other made peace. The funfair of the Turks which was similar to the Ukaz funfair of the Arabs was the Yapraklı funfair. The Yapraklı funfair is the oldest funfair to be ever known in Anatolia. It was set up in Yapraklı Highland in Yapraklı District of Çankırı. The time when the funfair was set up for the first time is not known, however, the knowledge in the present resources demonstrate that it was set up during the Seljukian period. The funfair was set up every year at the end of harvest in September and during full moon. The opening was made with people from nearby villages in company with drum, zurna and prayers. At the funfair, people sold many products such as silk fabric, spice, shoes, jewellery, fruits and vegetables, bread and walnut halvah. Many merchants from the Ottoman empire participated in the funfair. The Yapraklı funfair, just like the Ukaz funfair was set up for commercial purposes, however, it also prioritized cultural and social functions. During the period when the funfair was set up, it became one of the important centers of not only commerce, but also of artistic and cultural activities. At the funfair, traveler chefs cooked, wrestlers organized wrestling matches and acrobats made shows. In addition, the Yapraklı funfair became a popular place for most minstrels who came from Anatolia and Rumelia, relied on their power of instruments and narratives and desired to be famous. The minstrels who came to the funfair met new minstrels and they performed call-and-response. The funfair served as a dam for poets to go to İstanbul from Anatolia. At the Yapraklı funfair, the minstrels who could not make a scene, solve the puzzle hung and prove themselves in calls-and-responses were considered unsuccessful. Miratî, Dertli, Emrah, Gedayî, Fethî, Bedrî of Niksar, Nuri of Tokat, Gayretî of Tosya, Bezmi, Ceyhunî of Zile, Serdarî, Hüznî, Kemalî of Kastamonu, Rüşdî of Kayseri, Seyhuni, Remzi and Sadri were among the minstrels who participated in the Yapraklı funfair and read poems. The poems that were liked at the funfair were written on notebooks called cönk and recorded. At the funfair, a special place was allocated for the minstrels and they hung puzzles on the walls of this place. The rich awarded the minstrels whose puzzles were hung. The present study discussed the famous Ukaz funfair of the Arabs and the Yapraklı funfair of the Turks. The study evaluated the period when both funfairs were set up, the places they were set up, as well as their social, cultural and economic functions. The funfairs were big open markets which operated in a large area and where many merchants sold a variety of products. From most aspects, the Yapraklı funfair was similar with the Ukaz funfair of the Arabs. The funfairs contributed to the development of the language and literature of both cultures. The calls-and-responses performed by the minstrels and the puzzles they hung at the Yapraklı funfair were similar with poetry contests of poets at the Ukaz funfair. At the Ukaz funfair, the poem of a tribe brought fame to the poet and his tribe as a result of poetry contests. Similarly, at the Yapraklı funfair, the minstrels became famous with instrument and narrative contests. In addition, at both funfairs people organized entertainments, those who were angry with each other made peace, the single went gathering orange blossoms and those who were to have a wedding met their needs. These funfairs became important places where people socialized. Poets who became famous at the funfairs and their poems have survived over the centuries. Moreover, the sermons read at the Ukaz funfair and the stories told at the Yapraklı funfair raised consciousness in people who participated in the funfairs on a variety of subjects.

Meddah Hikâyelerinden Romana Ara Söz Kullanımı Hakkında Karşılaştırmalı Bazı Tespitler

Some Comparative Findings on the Use of Digression Concept from Meddah Stories to Novel

Ahmet Dağlı^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Makalenin konusu, kurguya dayalı edebî ürünlerdeki “ara söz” kullanımını üzerinedir. Ara söz, anlatıcı ya da yazarın metni zaman zaman geçici olarak durdurup dinleyiciye/okura çok çeşitli konularda kendi düşünce, yorum, duygu veya eleştirilerini aktardığı cümlelerdir. Metne ilgiyi artıran bu ara ifadelerde genellikle amaç kültür aktarımı yaparak insanları eğitmek, böylece aynı değerler etrafında sıkı bağları olan bir toplum oluşturmaktır. Bu makalede önce ara söz konusunda mevcut literatür bilgilerine ilave olabilecek değerlendirmeler yapılmıştır. Ardından meddah anlatılarındaki ara sözler ile roman türündeki ara sözler karşılaştırılmıştır. Edebî eserler ilhamını, konusunu toplumdan aldığı için onlar da yeni toplum düzenine uyum sağlayarak gelişir, dönüşür. Anadolu Türklerinin orta Asya’dan günümüze kadar kurgusal anlatılarına baktığımızda destanı, İslami destanı, halk hikâyesini, meddah anlatısını ve romanı gösterebiliriz. Bu türler içinde roman hariç diğerleri sözlü icra ortamı ürünlerdir. Bu kapsamda önce Meddah Behçet Mahir’in bir anlatısından ilk on ara söz alınıp içerik olarak değerlendirilmiştir. Sonra roman türünün ilk örneklerinden olan, Felatun Bey ve Rakım Efendi, Taaşuk-ı Talat ve Fitnat, İntibah romanlarının ilk on ara sözleri tespit edilerek içerik incelemesi yapılmıştır. Romanda ara söz kullanımı teknik kusur olarak görülür. Çalışmada, incelenen romanlarda niçin ara söz kullanıldığı konusu, icra metinleri olan meddahlık anlatısı ile kıyaslanarak tartışılmış, tespit edilen sonuçlar ifade edilmiştir.</p>	<p>The subject of the article is on the use of "digression" in fictional literary products. Digressions are sentences in which the narrator or the author pauses the text from time to time and conveys his thoughts, comments, feelings or criticisms to the listener/reader on a wide variety of topics. The purpose of these phrases, which increase the charm of the narrative, is to educate people by transferring culture, thus creating a society with close ties around the same values. In this article, firstly, evaluations that can be added to the existing literature on the digression are made. Then, the digressions in the meddah narratives and the digressions in the novel genre are compared. Since literary works take their inspiration and subject from society, they develop and transform by adapting to the new social order. When we examined the fictional narratives of the anatolian turks from central asian to the present, we can show the epic, the Islamic epic, the folk tale, the meditative narrative and the novel. Among these genres, except the novel, the others are the products of the oral performance environment. In this context, first ten digressions from a narrative of Meddah Behçet Mahir were taken and contextually evaluated. Then, the first ten digressions of the novels Felatun Bey ve Rakım Efendi, Taaşuk-ı Talat ve Fitnat, İntibah, which are some of the first examples of the novel genre, were determined and a content examination was made. The use of digression in novel is seen count as a technical flaw. In the study, the subject of why digressions are used in the examined novels is discussed by comparing it with the narrative of meddah, which is the performance texts, and the detected results are stated.</p>
Anahtar Kelimeler	Keywords
Ara Söz, Meddah Hikâyeleri, Roman, Anlatıcı, Batılılaşma	Digression, Meddah Stories, Novel, Narrator, Westernization

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü. Email: ahmetdagli@hotmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Kaplan, Stendhal'ın romanı cadde üzerinde gezdirilen bir aynaya benzetmesine atıfla, edebiyatı hemen hemen kültüre denk bulduğunu söyler ve "kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür." der (1993, s. 10). Toplumların hayatında din, coğrafya, iklim, dil gibi pek çok unsurun etkisiyle zaman içerisinde büyük değişiklikler meydana geldiğinde, edebî şekil ve içerikler de bu durumdan doğrudan etkilenir. Öyle ki edebî ürünlerin şekil ve içeriğinin nasıl olacağını belirleyen, onun üreticileri olarak ediplerden ziyade, toplumsal değişim ve dönüşümlerdir denilebilir. Örneğin Anadolu Türklerinin Orta Asya'dayken yaşadığı hayat tarzı, Anadolu'ya geldikten sonra buradaki göçebe yaşam biçimi, İslamiyet'in kabulü, alfabe değişiklikleri, yerleşik hayata geçiş gibi tüm toplumu etkileyen dönemlerin her biri, edebiyatta da şekil ve muhteva yönünden yenilikleri, değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Türk edebiyatını da etkileyen bu büyük olaylardan biri de 19. yüzyılda başlayan Batılılaşma sürecidir. Osmanlı'nın son dönemlerinde çöküşü durdurmak için çare arayan aydınların önemli kısmı, karanlık ortaçağdan o günkü bilimsel ve teknolojik seviyeye gelmiş olan Batı'nın yaşadığı süreci dikkate alarak onların ilim ve teknolojisini almak, diğer konularda geleneksel değerlere bağlı kalmak şeklinde fikir geliştirmişlerdir. İmparatorluğun bu fikirle uygulamaya koyduğu Batı medeniyetini tanıma ve bilimdeki kazanımlarını öğrenip ülkeye taşıma amacıyla her alandan birçok bilim insanı Avrupa'ya eğitim için gönderilmiştir.

Konuya edebiyat özelinden devam edecek olursak; Yeni Osmanlılar adıyla bir araya gelen Şemseddin Sami, Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat gibi ediplere göre Avrupa'nın geldiği seviyenin anahtarı özgürlük, eşitlik ve fen idi. Özgürlük ve eşitliğe bir anayasanın yapılmasıyla, fene (bilim) ise halkın eğitilip cehaletten kurtarılmasıyla ulaşılabilirdi. Halkı eğitmek için onlara ulaşmanın yolu ise gazete ve edebiyattı.

Bu düşünceyle yürütülen çalışmalar neticesi ilk roman, batı tarzı hikâye, gazete, tiyatro gibi türler Türk edebiyatına kazandırılmış oldu. Bunlardan amaç, halkı eğitmek ve dönüştürmek olmuştur (Moran, 2001, s. 9,25). Örneğin roman türünde yazılan örneklerle bakarak Argunşah, "kendilerini sadece edebiyatın değil genel olarak hayatın hatta medeniyetin kurucusu, belirleyicisi hatta sözcüsü ve kural koyucusu olarak gören sanatçılar, romanı kendi amaçları doğrultusunda kullandılar." der. Ona göre İbret dersi ve nasihatler vermek için kıssadan hisse çıkarmanın zorunluluğunu hissettiler. Çünkü onlara göre ortada pek çok konuda hızla eğitilmesi, yeni medeniyete ayak uydurması gereken kalabalık bir halk vardı. (2006, s. 29).

Roman türü Türk toplumunda yaygınlaşmaya kadar anlatı ihtiyacı, meddahların ellerinde mendil, sopa gibi eşyalarla izleyicilerin karşısına çıkıp teatral yönü öne çıkan anlatılarıyla, âşıkların ellerinde sazıyla icra ettikleri hikâyelerle, Kısahan, Köroğluhan, Şahnamehan vb. ustaların icra ettiği sözlü performanslarla karşılanıyordu. Moran, roman türünün ilk örneklerini veren aydınların kendilerine tevarüs eden geleneksel edebî ürünleri, olağanüstü olaylara yer verdikleri ve yetişkinlere hitap etmemeleri dolayısıyla çocuksu, ilkel ve gerilik emaresi olarak gördüklerini söyler (2001, s. 25). Avrupa edebiyatını ve başta roman türü olmak üzere bu edebiyata ait türleri ise çağdaşlaşmanın aracı olarak düşündüler. Türk edebiyatına roman, gazete ve Batılı tarzda şiir, tiyatro gibi türler bu düşüncedeki sanatçılar aracılığıyla girdi.

Bu dönem edebî eserleri üzerinde çalışan araştırmacıların tespitine göre Tanzimat dönemi edebiyat sanatçılarından bir kısmı her ne kadar yukarıda belirtilen düşüncelerle geleneksel edebî tarzı küçümseyip Batı'yı örnek alarak roman yazmaya başlamış olsalar da yazarken kendilerini yetiştiren o eski edebî kültürün baskın tesirinden uzun süre çıkamamışlardır. Örneğin Boratav şu

tespiti yapar: “Modern romanda eski hikâyenin sosyal muhitlerde bulunduğu müşterek zemin, Türk edebiyatının daha yeni çağlarındaki hikâye mahsullerini halk edebiyatının eski gelenekten gelen mahsullerine yaklaştırıyor. Gerçekten de Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri ile eski halk hikâyelerimiz birbirine çok yakın dururlar.” (2012, s. 73).

Boratav, bu ilk roman denemelerinde özellikle destan ve halk hikâyelerinin etkisinden bahseder ancak meddah hikâyelerinin etkisinin daha fazla olduğunu söyler. Bunun sebebinin meddah hikâyelerinin destan ve halk hikâyelerine nazaran daha gerçekçi olmasıyla açıklar ki roman türünde olayların ele alınış üslubu da gerçeklik üzerine kuruludur. O, meddah hikâyeciliğinin iç ve dış özelliklerinin Türk romancılığı üzerine etkisini “Türk romanı bu hikâyecilik üzerine aşçı vazifesi görmüştür.” (1982, s. 318) cümlesiyle özetler. Yani Türk romancılığı yoğunlukla meddah hikâyelerinin şekil ve muhteva özelliklerinin üzerine inşa edilmiştir.

Anadolu Türklerinin anlatı ihtiyacının tezahürü olarak kullanılan ve Anadolu Türkleriyle özdeşleşen ancak 19. yüzyılda Batılılaşma taraftarlarının geri kalmışlık göstergesi olarak görüp küçümseyip uzak durmak istemelerine rağmen uygulamada terk edemedikleri meddah tarzı anlatı üslubunu, bu noktada tarihî süreciyle birlikte kısaca hatırlamak gerekir.

2. Literatür

2.1. Anadolu Meddahlığının Tarihî Gelişim Süreci

Bu geleneğin kökeni, İslam öncesindeki göçebe Oğuz Türklerinin kahramanlık anlatıcısı olan ozana kadar uzanır. Fuat Köprülü, ellerinde kopuzlarıyla diyar diyar dolaşıp göçebe hayatın hikâyeleri olan Oğuz destanlarını anlatan ozanlara ait bu geleneğin, Oğuz göçebelerinin Anadolu'da yerleşik hayata geçmesi, aynı zamanda da İslamiyet'i kabul etmeleriyle dönüşmeye başladığını söyler. Türklerin İslamiyet'i öğrenme kaynakları Acemlerdir. İranlılarla yüzlerce yıl süren münasebetlerin neticesi, Acem anane ve edebiyatı Türk edebiyatını büyük oranda etkilemiştir. Onlar ise daha Sasani dönemlerinde Arapların hâkimiyetine girip Müslüman olmuş, dolayısıyla Arap edebiyatının tesirinde kalmış bir millettir. Onlar Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Hamza gibi İslam kahramanlarının hikâyelerini dinlerken, bunun yanında Şehname adlı eserleri sayesinde kendi millî hatıralarını da unutmamayı başarmışlardır. Bu duruma göre Fuat Köprülü Türk halk edebiyatına ait hikâye ve menkıbelerin şu kaynaklardan beslenerek oluşmuş anlatılar olduğunu söyler: Eski Türk ananesinden geçen mevzular, doğrudan veya İran üzerinden dolaylı olmak üzere İslam ananesinden geçen mevzular, İran ananesinden geçen mevzular, İran aracılığıyla geçen Hint kökenli mevzular. (2012, s. 318-326).

Yukarıdaki bilgilerden, Türk anlatı geleneğini etkileyen unsurların ya doğrudan ya da -Arap ve Hint menşeli olanların da- dolaylı olarak yine İran üzerinden kültürümüze taşındığını görüyoruz. Ancak İran edebiyatına ve İran üzerinden Türk edebiyatına etki eden baskın ana kaynak, Arap edebiyatıdır. Arap anlatı geleneğinde cahiliye devrinden beri var olan “kussas” unvanlı kişiler, Arap hükümdarların saraylarında eğlenceli kıssalar anlatan ancak anlatısını taklitlerle süsleyerek hükümdarı ve saray halkını eğlendirmekle görevli hikâye anlatıcılarıydı. İslamiyet'in doğuşu ve geniş coğrafyalara yayılması neticesinde bu sanatçılar mukallid-kıssahan adıyla ülke sınırlarının dışında da yayılmaya başlamıştır.

Yukarıda kısaca kökeninden bahsedilen bu gelenek, çoğunlukla İran üzerinden Türk edebiyatına nüfuz etmiş, Türklerin var olan destan anlatma geleneği üzerine Arap-İran edebiyatının dramatize etme yönünün aşılmasıyla elde edilen bu tiyatral anlatı tarzı giderek yaygınlaşmış ve Türk anlatı üslubunun geleneksel özelliği halini almıştır. XIV. yüzyıldan itibaren sarayın yanı sıra şehirlerde ve

köylerde anlattıkları Salsalnâme, Hamzanâme, Anternâme, İskendernâme, Süleymannâme, Rüsternâme gibi epik-menkıbevi anlatılar icra edilmiştir. Anlatıcılara ise önceleri “kıssahân, şehnâme-hân, meddah” lakabı verilse de XVII. yüzyıldan itibaren “meddah” adı yaygınlık kazanmıştır (Köprülü, 2012, s. 325).

Bu bilgiler ışığında Orta Asya ozanlık döneminden başlayan ve İslam kültürünün etkisini de bünyesine alarak şekillenen Türk anlatı sistematiğinin yerleşik kalıbının meddah anlatıları olduğu söylenebilir. Köprülü'nün saz âşıklarının anlattığı halk hikâyelerini de dikkate alarak söylediği “bizde halk hikâyeciliğini temsil edenler asırlardan beri meddahlar olmuştur” (2012, s. 317) cümlesi de bu tespiti destekler.

2.2. Kavramsal Çerçeve

İslam öncesi anlatılarından başlayıp Tanzimat dönemine kadar gelişerek gelen, yerleşmiş özellikleriyle Anadolu Türklerinin anlatı kalıbı olarak görülen meddah anlatı geleneğinin en karakteristik özelliği, anlatıda “ara söz” kullanımınıdır. Ancak Batılılaşmayla birlikte edebiyatımıza giren roman türünde eser vermeye başlayan yazarlar, roman türünün kendine özgü kurallarının gereği olarak meddah anlatıcılığı ile aralarına mesafe koymak şeklinde tavır geliştirmeye çalışmışlardır.¹ Ancak bu, uygulamada bir türlü başarısız olan konu olmuştur. Özellikle ilk romanlarda ara söz kullanımından vazgeçilememiştir.

Bu çalışmada Batı medeniyetine geçiş sürecinde roman türündeki ara söz kullanımlarına karşılaştırmalı olarak yakından bakılacaktır ancak bunun için önce “ara söz” konusunun irdelenmesi gerekmektedir.

2.2.1. Ara Söz Nedir?

Ara söz, sözlükte “doğrudan doğruya konuşulan veya yazılan konuyu ilgilendirmeyen dolaylı söz, istitrat” anlamına gelir (Doğan, 1982, s. 41). Başgöz'ün “parantez içine konulacak değerlendirmeler” (2001, s. 87) olarak tanımladığı ara sözler, anlatıcıların anlatının çeşitli yerlerinde zaman zaman anlatıyı kısa süreli durdurup dinleyicilere anlatının o anki konusunun bağlamı ve etkisiyle bireysel görüş, bilgi, tecrübe ve nasihatlerini aktardığı ara bilgilendirme kısımlarıdır. “Ara sözlerde anlatıcı yaratıcıdır. Ara söz olarak kullanılan cümleler ve ifadeler anlatıcının kendisine aittir (Türkmen, 2004, s. 154). Bilinç akışına ve anlatıcının o anki içinden gelen kararına bağlı olarak yapılan bu bilgilendirme ve açıklamaların herhangi bir kuralı, konu ya da hacimsel olarak bir sınırı yoktur. Bu anlamda bir ara söz, bir ünlem ya da hitap ifadesi olabileceği gibi bir fıkra, masal hatta bir alt hikâye de olabilmektedir. Burada en önemli husus, ara söz ile vakanın birbirinden ayrı yapılar olduğudur.

Meddahlar etraflarında toplanan izleyicilere dramatize yönü öne çıkan anlatılar icra ederken, ara sıra hikâyeyi durdurup çeşitli konularda bilgi ve fikir aktarımlarında bulunur, ardından anlatıya kaldığı yerden devam ederdi. Anlatının bağlamına da uygun düşürüp bir fıkra, kısa hikâye, bir tecrübe, güncel konular ve kültürel aktarımlarla yapılan bu ara vermeler, gösteri içerikli sanatlarda “yabancılaştırma” terimiyle anılır. Nutku, yabancılaştırma yöntemiyle, kaybolmuş olan insani

¹ Gerçekten roman türünün teknik olarak meddah anlatıcılığında görülen ara söz kullanımına uzaklığı söz konusudur ki bunun en temel nedeni, aktarım yöntemindeki farklılıktır. Meddah hikâyelerinin aktarımı sözlü ortamda dinleyiciye icra edilen bir performans biçiminde iken romanın aktarım aracı yazıdır, aktarım yöntemi bireysel okumalar şeklindedir.

değerlerin yeniden bulunmasının gerçekleştiğini söyler (1970, s. 34). Derdiyok ise sözlü anlatımların “yaşantı örnekleri sunarak ders veren anlatımlar” olduğunu, ifade edilen söylem ve anlatıların ortak özelliğinin sanatlı yapılar olma noktasında birleştiğini söyler (2017, s. 419).

Âşıklık geleneği temsilcileri de dinleyicilerine bazen birkaç gece sürecek hacimde halk hikâyeleri anlatırken, yeri geldikçe hikâyeyi durdurarak konu dışına çıkar ve kendi kimliğiyle toplumsal, kültürel konularda bilgece konuşmalar yapardı. Boratav, halk hikâyelerinde sanatçıların eserinin kahramanlarından biri olarak ortaya çıkma, vakalar ve kahramanlar karşısında objektifliği bir yana bırakıp olumlu veya olumsuz kanaatlerini açıkça ortaya koyma gibi vasıflarının kuvvetli temayüller halinde ortaya çıktığını söyler (2012, s. 58).

Ara söz, meddahlık ve halk hikâyesi başta olmak üzere destan, efsane, masal, fıkra gibi sözlü anlatı ortamlarında ihtiyaç duyulmuş ve ortaya çıkmış bir üslup özelliğidir. 20. yüzyıla kadar anlatı ihtiyacını büyük oranda anlatma esasına dayalı metinleri icra etme yöntemiyle karşılayan Anadolu Türk kültüründe, anlatıcılar ara söz kullanımına hemen hemen her anlatıda başvurmuşlar, böylece dinleyicilerine çeşitli bireysel ve toplumsal kültür aktarımlarında bulunmuşlardır. Anlatılar matbaanın yaygınlaşmasıyla yazıya geçirilmeye başlanmış, ara söz kullanımı ise farklılaşan yeni kültürde varlığını bir biçimde devam ettirmiştir. Yazılı gelenekte yer bulmuş olmakla birlikte bu yapıların en doğal, orijinal örneklerinin görüldüğü metinler, anlatıcılarının jest-mimik, hitabet, teatral yetenek, müzik gibi unsurlarla icrasını geliştirdiği; dinleyici kitlesinin farklı özellikleri ile bağlama (context), dolayısıyla metnin varyantlaşmasına yol açtığı sözlü ortamda üretilen metinlerdir. Dinleyiciyi anlatının sürükleyici içeriğinden bir süre uzaklaştırdığı için anlatının devamını merak ettirme işlevi de gören ara sözler, anlatının önceden hazırlanan kalıbı içerisinde plansız çıkışlar ve ara vermeler olduğundan, ilk bakışta konu dışı ve önemsiz gibi görünse de aksine önemlidir.

Başgöz, ara sözler aracılığıyla anlatıcının kişi ve olayların dinleyicideki anlamlarını değiştirebileceğini, anlatıcının ideolojisini, görüş ve değerlerini yansıtabileceğini söyler (2001, s. 94). Ara söz, anlatıcı ile dinleyiciler arasında metni oluşturmada ortak rol üstlenir. Anlatıcıya anlatabilmesinde, dinleyiciye ise anlayabilmesinde destek olur. Bunlar dinleyicilerle ilgi kurma ve anlatı ortamını canlı tutma görevi görürler (Bayat, 2011, s. 6). Yazarın anlatı ile dinleyici arasına girmesi olarak da tanımlayabileceğimiz bu kısımlar, Norman Austin'in ifadesiyle, yazarın her zaman karşındakileri ikna eğiliminde olduğu, retorik yapıya sahip cümlelerdir (Başgöz, 2001, s. 89).

Ara sözün bir vasfı da anlatıcının dinleyicilerle paylaştığı bir sır kabilinden bilgiler olmasıdır. Sır, anlamı gereği yakın ve güvenilir insanlarla paylaşılan bilgidir. Dinleyicilerle bu içerikte yapılan özel paylaşımlara ortam sağlayan ara sözler, anlatıcının dinleyicilerle yakın ve sıcak bir insani ilişki geliştirmesini sağlar, onların anlatıya ilgisini ve yakınlığını artırır. İcracının da hedefi öncelikle bu iletişimsel seviyedir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere bir topluluğa icra edilen sözlü gelenekte anlatı, hikâyenin kurgusunu oluşturan esas tabaka ile bir de icracının bağlamını yakaladıkça kendi kişiliğinin ve sosyo-kültürel birikiminin tezahürü olarak araya aldığı bireysel bilgilendirmelerin toplamından oluşur. Bu bilgilerin neler olacağına her ne kadar icracı karar verse de aslında bunlar dinleyicilerin de ait olduğu toplumsal tecrübe ve ortak belleğin yansımalarıdır. Diğer türlü bu bilgiler dinleyicinin yaşadığı kültürene ait değilse ya da benimsemediği, aidiyet kuramadığı konular olursa, dinleyici o anlatıya yabancılaşır, icracının dinleyicideki intibayı olumsuz etkilenir.

Halk anlatılarındaki ara sözler üzerine çalışan araştırmacılar, bunları işlevleri açısından gruplara ayırmışlardır. Bunlardan ilki “Tevârih-i Müluk-i Âl-i Osman” adlı eserdeki ara sözleri dikkate alarak

gruplandırılan Ahmedî'ye aittir. Ahmedî ara sözleri; görüş bildiren ara sözler, açıklayıcı ara sözler ve örnekleyici ara sözler olmak üzere üç gruba ayırmıştır (Sılay, 1991, s. 155). İlhan Başgöz de Ahmedî'nin tasnifine bağlı kalmış ve Türk sözlü anlatı geleneği özelinde ara sözleri üç grupta incelemiştir. Birincisi açıklayıcı-öğretici ara sözlerdir. Bunlar hikâyede bahsettiği eski bir söz, tarih, din, halk hekimliği, gelenek vb. bir konuyu dinleyicilerden bilmeyenlerin olacağını düşündüğünde onlar için yapılan açıklamalardır.² İkincisi görüş, yorum ve eleştiri bildiren ara sözlerdir. Bunlar hikâyenin denk düşürülen yerinde akışa ara verip ideolojik konularda şahsi düşüncenin ifade edildiği; mevcut siyaset, eğitim sistemi, kurumların yanlış işleri vb. hakkında eleştiri yapılan müdahale kısımlarıdır. Üçüncüsü şahsi serzeniş ve itiraf ara sözleridir. Bunlar ise anlatının uygun bulunduğu yerlerde dinleyicileri bir yakın dost gibi görüp onlara şahsi derterinden, geçmişteki hatalarından, özel problemlerinden bahsettiği cümlelerdir (2001, s. 86-91).

Benzer tespitleri masallardaki ara sözlerle ilgili çalışmasında belirleyen Bayat, ara söz kullanma sebepleri hakkında şunları söyler: Anlatıcı, karşısındaki topluluğun, anlattığı konu hakkında ne derecede bilgiye sahip olduğunu aynı ortamda kendi değerlerine göre belirlemekte ve anlatımını bu değer yargısına göre şekillendirmektedir. Anlatı konusunun dominant unsurları hakkında dinleyicilerden bilmeyenler olma ihtimaline karşı bilgilendirme yapmaktadır. Anlatıcının kendisi ve kendi düşünceleri hakkında anlatının bütünlüğünü ve yapısını bozmadan bilgilendirme ihtiyacı hissetmektedir. Olayların, konuların, motif ve epizotların kendinde uyandırdığı izlenimlerden hareketle araya kendisi hakkında bilgiler koymaktadır. Toplumda gördükleri eksiklikleri bu gün ile geçmişini karşılaştırarak sunmaktadır (2011, s. 11-13).

Altun, hikâyelerdeki verilerden hareketle, "sapma" adını verdiği ara sözlerin kullanımında iki farklı sebep belirlemiştir. Birincisi, anlatıya anlatının temel amacı dışında yeni metin/ler katan ve anlatıda içerik düzleminde değişiklikler yaparak anlatının akışını değiştiren "işlevsel sapmalar", ikincisi ise amacı ve amacın gerçekleşmesini etkilemeyen "biçimsel sapmalar"dır (2014, s. 114-119).

Ara sözlerin sebepleri üzerine çalışan araştırmacılar, bunları işlevlerine göre sınıflama ihtiyacı hissetmişlerdir. Farklı çalışmaların verileri ışığında ortaya çıkan bu sınıflamalar, metnin anlatıcılarının tercihleriyle ortaya çıkan ve araştırmacılara farklı bilgiler verebilecek içeriklerdir.

2.2.2. Geleneksel Anlatılarda Ara Söz

Türkler gerek atlı-göçebe gerekse yerleşik dönemlerinde hayat tarzlarına bağlı olarak yazıdan ziyade sözlü geleneğe bağlı olmuşlardır. Bu kültürün bireylerince büyüklere ve bilgili kişilere saygı gösterilmiş, onların söylediği her sözün kıymeti olmuştur. Bunun bir sonucu olarak Türk edebiyat geleneğinde verilen eserlerin her zaman didaktik yönü haizdir. Bir tecrübe paylaşımı anlamına da gelen ve söyleyen ile dinleyen arasında doğrudan iletişim aracı olan "ara söz" kullanımının Türk edebiyatı geleneğinde ayrı bir önemi vardır. Çünkü toplumun önünde olan bilge kişi olarak sanatkârın insanlara söyleyecek sözü vardır. O, yaşadığı toplumda iyi kötüyü gören, medeniyetinin geçmişten tevarüs eden ideal toplum ve iyi insan modelini bilen kişi olarak, kendisini dinleyen insanlara bunları aktarmak ve onları iyiye, güzele yönlendirmekle kendini sorumlu hisseder. Amaca ulaşmak için dolaylı yolu, hikâyeye etme sanatının imkânlarını kullanmayı daha etkili bir seçenek olarak görür. Bu sebeple geleneksel Türk anlatılarında kurgusal ile gerçek hep iç içedir. Boratav, halk hikâyelerinin bünyesi incelendiğinde iki tabakanın olduğunu söyler: "Hikâyenin esas

² Duman, "görüş, yorum ve eleştiri" ve "şahsi serzeniş ve itiraf" içeren ara sözlerin aynı zamanda açıklayıcı ve öğretici olabileceği düşüncesine dayanarak bu başlık için "tanımlayıcı ara sözler" ifadesini önerir (2019, s.25).

mevzusu (Hikâyede değişmeyen veya az değişen manzum konuşmalar, türküler) ve Hikâyecinin anlatırken ilave ettiği sahneler, mütalaalar, teşbihler tabirler, alkış-kargışlar vs.” (2012, s. 59).

Meddahlık geleneğinde elinde sopası ve omzunda mendili ile halkın karşısına çıkan meddah, çeşitli hikâyeleri değişik biçimlerde anlatır ve halkın büyük ilgisini görürdü. O anlattığı hikâyeleri dramatize ederek, şive taklitleriyle süsleyerek geliştiren, seyircisinin daha çok duygularına seslenen bir sanatçıydı. Seçtiği konulara göre seyircide coşkunluk, üzüntü, merak ve acıma duyguları uyandırır, ara sözlerde verdiği bilgiler ve öznel düşünceleriyle, seyirciyle arasında bir duygudaşlık bağı, bir özdeşleşme ilintisi kurardı. Hikâyesi bittikten sonra da anlattıklarının öğretici yanını vurgulardı. (Nutku, 1997, s. 53-64).

Toplumsal gerçekler metin içerisinde farklı yollarla işlenmekle birlikte, en açık biçimde ara söz kullanımlarında ortaya çıkar. Meddah anlatıcılarından Behçet Mahir, anlatıları içerisinde dile getirdiği aşağıdaki ara söz cümlelerinde bu durumu ve sanatçının niyetini açık biçimde ifade etmiştir: “Misalsiz hikâye de hikâye olmaz, hikâyelerin içinde misâl lazım ki o hikâyenin ne olduğunu gösterebilirsin.”, “Hikâyelerimizin içinde olan, bu temsil misaller, hikâyeyi ayakta tutar.”, “Geçmiş hikâyelerde neler olmuş, işte, ibret al, öğüt al, görgü al.”, “Bu geçmişteki hikâyeler, bizlere büyük ibrettir. Hem de büyük görgüdür.” (Sakaoğlu vd., 1999).

Anlatıda ara söz kullanmak yeteneğin ve yapılan işte ustalığın göstergesidir. Anlatıcının dinleyicilere bu işte -hikâye anlatmada- ne kadar iyi olduğunu ifade etmesinin dolaylı bir yoludur. Çünkü seyirciler, anlatıcının saatlerce bazen birkaç gece süren hikâyeleri nasıl akılda tutabildiğini, üstelik onca kişi ve mekân isimlerini olay ve diyalogları unutmadan, karıştırmadan nasıl anlatabildiğini hayranlıkla izler. Bütün bunları aklında tutmasından başka, dinleyicilere hikâyeyi başından sonuna heyecanla, zevkle ve pürdikkat dinletmeyi başarabilen bir kendine özgü anlatma kabiliyeti dikkatlerden kaçmaz. Bu da dinleyicinin anlatıcıya saygı ve hayranlığı da beraberinde getirir. Öyle ki anlatılandan çok anlatan önem kazanır. Artık dinleyicileri o ortama toplayan motivasyon kaynağı, hikâyenin başlığı ya da konusu değil, bir hikâye anlatacak olan şahsiyetin kim olduğudur. Bu şekilde dinleyicilerin teveccüh ve hayranlığını kazanabilen anlatıcılar söz üstadıdır ve onların söylediği her söz değerlidir, dinleyicide karşılık ve itibar görür. Anlatıcının amacı ve dinleyiciler nazarında gelmeyi istediği yer de burasıdır. Seyirci karşısında anlatısını icra ederken sanatçının gizli amacı dinleyiciyi etkilemek hatta kendisine hayran bırakmak olduğu için anlatısını bu amaca uygun tercihleriyle donatır. Halk hikâyecilerinin anlatılarına saz çalıp türkü söylemeyi dâhil etmelerini, aynı şekilde meddahların birçok halk tipini taklit ederek teatral anlatımı tercih etmelerini bu kapsamda değerlendirmek gerekir.

Anlatıda ara söze başvurmak da aynı amaca hizmet eden sebep ve tercihlerden biridir. Aytaç’a göre kurgu metin ile kurgusal olmayan metinleri bir arada sunmak, okuru/dinleyiciyi kurgusal dünya ile gerçek dünya arasında götürüp getirmek onu sürekli düşünmeye ve uyanık olmaya zorlar. Yazarın/icracının ise işindeki yeteneğini gösterir (1990, s. 57). Çünkü anlatıyı ara söz ile kesmek, seyirci gözüyle düşünüldüğünde risk almak demektir. Anlatının büyük kütlesi, karmaşık kişi, zaman, mekân, olay ve içerik yapısıyla onu anlatan için karıştırmaya, unutmaya müsait bir yapıdır. Böyle bir hikâyeyi karıştırmadan anlatıp sonlandırabilmek iyi bir zeka, motivasyon, dikkat ve sakin bir ortam gerektirir. Ancak dinleyici de görür ki anlatı ortamları kalabalık dinleyici kitlesiyle motive olmaya müsait yerler değildir. Anlatıcının heyecanlanması, seslerden, insanlardan etkilenip söyleyeceğini unutması kolaylıkla mümkündür. Bunlar varken anlatıcı bir de anlatısını durdurur ve hikâyenin dışında başka bir şeyler (ara söz) söylemeye başlar. Anlatıyı konudan çıkararak bu müdahalesi anlatıcının hikâyesinde kaldığı yeri, devamındaki olayları unutturabilecek bir

durumdur. Onun bu muhtemel tehlikelere çokça girip her seferinde başarıyla çıkması, onu dinleyicinin gözünde yüceltici ve takdir toplayan hamlelerdir.

Halk hikâyesi, meddah anlatısı, destan gibi hacimli anlatıları icracılarının nasıl aklında tuttuğu merak konusu olmuştur. Onlar bunu sadece iskelet yapıyı ezberledikleri, geri kalan kısımları ise kendilerinin doldurdukları şekilde ifade ederler. Destan üzerine olan çalışmada Çobanoğlu, destancuların meslektaşları arasında bir yer edinebilmek, tanınmak, öne çıkmak gibi bir gayelerinin olduğunu, bu en önde gelen amacın yolunun da dinleyicilerin takdirini kazanmaktan geçtiğini söyler (2003, s. 78-83). İcracının tüm icralarında ilk amacı dinleyicileri etkilemektir. Bunun için sürekli dinleyicileri anlatısının içine çekmeye, onların beğenecekleri şekli düşünüp anlatısında buna göre kendi düzenlemelerini yapmaya çalışır. Ara sözler bu amaç için değerli fırsatlardır. Karşısındaki dinleyici topluluğunu, kültürüyle, yaşantısıyla ve hassasiyetleriyle iyi tanıyan icracı, ara söz bölümlerinde açtığı konularla, fikirleri, nasihatleri ve o kültürden seçtiği cümlelerle dinleyicilerin beğenisini kazanacaktır.

Ekici, halk bilgisi ürünlerinin “toplumsal”lık boyutuna dikkati çeker. Yani herhangi bir anlatının işlev olarak toplumun sanat ve estetik anlayışını yansıtabilecek şekilde toplumla birleşmesi, içerik olarak da onun değerleriyle uyuşması gerekliliğinden bahseder. Yayın, anlatıcının ara sözlerle kendi dünya görüşünü, metindeki kişi ve olaylarla ilgili kendi fikirlerini, tenkit ve uyarılarını, değer yargılarını ifade ettiğini söyler (2007, s. 262). Şişman’a göre anlatıcının metne etkisi anlatıcının yaşadığı ve yaşattığı kültür ortamı ve kültürel değerlerle doğrudan ilgilidir (2006, s. 293).

İcracının ara sözler de dâhil olmak üzere anlatısını oluşturan tüm cümleler toplulukta bulunan başka kültüre ait bir kişiye yabancı gelecek, o toplumun üyesi olan dinleyicilere ise ilk kez dinledikleri bir metin dahi olsa aşına gelecektir. Burada bir topluma ait ortak kültür mirasının oluşturduğu büyük bağlamın varlığını tekrar hatırlamak gerekir.

Halk hikâyesi icracıları hikâyelerini dinleyicilerin beğenmesi amacıyla birçok süslü ifade şekillerine başvururlar. Bu kullanımlar; icracının eserinde kendi hissiyat ve arzusunu ifade etmesini ve onun dinleyici kitlesine hoş görünmesini sağlar. Bu amaç onu daima uyanık tutar. İcracı ve dinleyiciler aynı kültürel çevrenin insanları olduğundan, hissiyat ve zihniyetler birbirine karşılık gelir (Boratav, 2012, s. 68). Türkmen’in toplumda var olan değerleri oranın sahip olduğu dil ile o milletin bir ferdi olarak kendi üslûbu ile metne yansıtmak (2004, s. 154) dediği, Boratav’ın ise “edebîleşmiş müşterek bir halk dili bir halk hikâyeleri üslûbu” (2012, s. 34) sözüyle işaret ettiği şey de budur.

Sözlü anlatılara has ve irticalî olduğu için anlık düşünmenin ürünü olan ara söz, Türk edebiyatında yazılı kültüre geçişten sonra, batıya ait olan ve kendine has özellikleri olan roman türünde de kullanılmaya devam etmiştir. Romandaki kullanımıyla ara sözün icra edilen anlatılardaki ara sözlerle kıyaslandığında farklılık gösteren yanları olması gerekir. Çünkü en temelde sunum yöntemi birinde sözlü icrayken, diğerinde yazılı ortamdır. Sözlü anlatılarda ara söz içerikleri, dinleyici kitlesinin yaşlı, genç, kadın-erkek olması ve eğitim seviyesine göre farklılaştırılmaktadır. Yazılı anlatılarda okur kitlesi çok daha kalabalıktır ancak yazar mekân ve zaman olarak uzaktadır. Onlar hakkında bilgi sahibi olamaz. İcra ortamının olmayışı yazar ve okurların metne yönelik etkileşim yolunu kapatır. Başgöz, “ara sözlerin icra sırasında incelenmesi şarttır” diyerek ara söz konusunda icra ortamının önemine vurgu yapar. Ancak hemen sonrasında, “yine de anlatıcının şahsi değerlendirmelerinin basılı metinlerde olmayacağını farz etmek hatalı olur” der (2001, s. 92). Ancak önemli fark olarak şunu vurgulamak gerekir: Yazılı metinlerde ara sözler yazılmaktadır ancak bunlar icra ortamı olmaksızın oluşan ara sözlerdir. Sözlü anlatılarda anlatıcının seyircilerle

olan doğrudan irtibatı ile ara sözün etkilenme şekilleri dikkate alındığında tüm bu etkilerden uzak olan yazılı metinlerdeki ara sözlerin büyük farklılıklara sahip olduğunu belirtmek gerekir.

2.2.3. Batılılaşma Sürecindeki Türk Edebiyatında Ara Söz

Ara söz, kendi doğal mecrası olan Anadolu halk anlatı geleneğinde önemli ve vazgeçilmez bir unsur olmakla birlikte, -yukarıda ifade edildiği üzere- yazılı metin olan roman türünde bu teknik kullanıldığında durum farklılaşır. Demir, metne müdahaleci tavrın en üst noktasına çıktığı bu geçiş kısımlarında, anlatıcı da değiştirilmiş olmaktadır. Hikâye parçalarını birbirine sistemli bir bütünlük içerisinde bağlamak yerine metni dışarıdan getirilen objelerle bölmek ve üçüncü şahıstan birinci şahsa dönüştürerek açık müdahaleci bir yolu seçmek, metnin kurmacalık yapısının zedelenmesi anlamına gelir. Bu, romana geçişteki acemiliği gösterir ve teknik bir kusurdur (2012, s. 38,51,52).

Ahmed Mithad Efendi, Şemseddin Sami, Namık Kemal gibi Batılı tarzda ilk roman ve hikâye örneklerini veren Tanzimat dönemi romancıları eski tarz anlatıları “geri” olarak niteleyip Batılı tarzda eser vermeye çalışsalar da romanlarında içinde yetiştikleri eski geleneğin verdiği alışkanlıkla ara söz tekniğine sıkça başvurmaktan kendilerini alamamışlardır. Moran’ın tespitiyle halkın cehaletten kurtarılması için eğitilmesi lüzumu karşısında onlara ulaşmanın yolu olarak seçilen edebiyatın (edebî metinlerin) satır aralarında ara sözler, okur ve dinleyicileri telkin amaçlı kullanılmıştır. Tanpınar, ilk dönem (Tanzimat) romanlarında esnaf kahvelerindeki meddahlardan esinlenme ile okuyucunun seviyesine inip onunla konuşma biçiminde görülen bölümleri meddahsı, geleneksel anlatı tarzının devamı olarak görür (1988, s. 456,457).

Sebeup ister eski alışkanlıklar isterse halkı eğitmek olsun, geleneksel edebiyatın “geri” olarak nitelenmesi ve batı menşeli olan roman türünde batıyı taklit yoluyla başlayan sürecin dönüşerek romanın orijinal dinamiklerine doğru yol alması sebebiyle, eski anlatıların üslubundan kalan ara sözün, anlatılar olgunlaştıkça ortadan kalkması beklenir. Kaldı ki Tanzimat sonrası Türk halkının anlatı geleneğinin hem yazılı ortama taşınarak icra ortamını ve bağlamı kaybetmesi, hem de (roman türündeki gibi) hacimsel ve teknik açıdan önemli değişimlere maruz kalması neticesinde, ara sözün bu durumdan etkilenmesi, beklenen bir durumdur.

2.2.4. Romanda Ara Söz

Sözlü anlatılarla yazılı dönem anlatılarını birbirinden ayıran en önemli konulardan biri metnin aktarıcısıdır. Sözlü anlatıları anlatıcı bizzat kendisi aktarır, yazılı dönem ürünlerine bakıldığında ise çoğunlukla metnin üreticisi yoktur, anlatıcısı vardır. Üreticinin metin boyunca ortaya çıktığı yerler, ara söz kısımlarıdır.

Geleneksel anlatı türünün sözlü ortamdan yazılı ortama taşındığı; tür, hacim, kurgu tekniği açısından birçok değişikliğin olduğu bu yeni mecrasında artık icracı âşık veya meddah yoktur. Bir yazar bir de anlatıcı vardır. Metnin yazarı o metni senaryosuyla, kişiler, zaman, mekân gibi anlatı unsurlarıyla estetize eden kişidir, metnin sahibidir. Ancak önemli fark, kurgulanmış metni anlatan “yazar” değil “anlatıcı”dır. Yazar metni bir anlatıcının dilinden anlatır, ona söyler. Anlatıcı, yazardan başka, yazarın belirlediği ve okur ile arasına koyduğu bir başka varlıktır. Demir’in ifadesiyle anlatıcı lengüistik oluşum olarak kurgu metnin en temel figürüdür. Metinde gören ve konuşan kim sorularının cevabı olan, daima hissedilen ve görünür olma özelliğini bütün metin boyunca sürdüren kâğıt varlıktır (2002, s. 18,19). Bazen bir karşı cins, bir ihtiyar, bir çocuk, bir hayvan, bitki hatta cansız varlık da olabilir.

Metinde yer alan ara sözler ise yazarın metni, dolayısıyla anlatıcıyı durdurduktan sonra yazar (kendisi) olarak ortaya çıktığı, kendine ait kimlikle cümleler kurup fikir beyan ettiği kısımlardır. Ara

söze son verildikten sonra yine sözün sahibi değişir. Yazar kimliği geri çekilir, senaryoda kaldığı yerden tekrar “anlatıcı” sözü alır. Anlatıcının dilinden her cümle metindeki senaryoyu etkilediği için bu cümleler daha sorumlu, anlatıcıyı bağlayıcı cümlelerdir. Anlatı boyunca anlatıcı, bir nevi seslendirme görevlisi hüviyetindedir. Kurduğu cümlelerin tamamı o anlatının inşasında gereken parçalarıdır. Ancak anlatının oluşmasını sağlayan bu asıl unsurlar o metindeki ara sözler ile kıyaslandığında yazarın daha uzağında kalır. Anlatıya ait cümlelerin satır aralarında okur tarafından bir kişilik çözümlemesi yaparak yazarı yakalamak, onu tanımak imkânı sınırlıdır.

Anlatının oluşumu, yazarın onu kâğıt üzerinde sonlandırmasıyla tamamlanmış olmaz. Bir okurun onu alıp okumayı tamamlaması gerekir. Dolayısıyla metnin tamamlanması, yazar ve okur olmak üzere iki tarafın varlığı ile gerçekleşir. İcranın doğası gereği bir sözel metin önce yazarın zihninde şekillenir, sonra okura ulaşır. Zamansal açıdan metne daha yakın olan yazarın, onu zihninde üreten ve seslendiren kişi olarak metni benimseme, ondan etkilenme düzeyi de okura oranla daha yüksektir. Her anlatının öncelikli dinleyicisi, yazarın kendisidir. Edebî eserler ise haber metinleri değil, duygulara yönelik metinlerdir. Sözlü anlatıların üreticisi olan yazarlar, aynı zamanda o metnin dinleyicilerinden biri olarak metinden etkilenmektedir. Bunun da yansıması icranın farklı yerlerinde icra cümlelerinden farklı, kendi bireysel fikirlerinin oluşması biçiminde tezahür eder. Plansız, ön hazırlıksız, bağımsız ve doğal olan; sadece bağlamın tetiklemesiyle oluşan bu fikirlerin bazıları metnin sesleri arasında yüzeye çıkmadan yok olurken, duygusal açıdan coşkun ve güçlü olan bazıları ise metnin akışını durdurup ara söz yöntemiyle kendini ifade imkânı bulurlar. Sebep ise anlatının o andaki yerinde olaydan, kişiden etkilenmesi olabileceği gibi metnin bağlamından hareketle zihninde oluşan bir fikir, anekdot, öğüt vb. de olabilir. Yazarı yetiştiren ve etkileyen sosyo-kültürel dokuya ilave olarak onun doğuştan getirdiği karakter yapısından beslenen bu ara sözler, yazarın metnin yüzeyine çıktığı, onu ele veren bölümlerdir. Ancak bir metnin seslendirilmeden zihinden geçirilmesi ile dinleyiciler karşısında seslendirilmesinin metin üreticisinde uyandırdığı duygusallık düzeyi aynı değildir. Hiç şüphesiz icra ortamı duygusallığın daha çok tetiklendiği ortamdır ve bu da ara söze başvurma ihtimalini artırıcı bir etki yapar. Yazılı metin üreticisi olan yazarın zihninde -karşısında dinleyici/ler olmadığından- ara söz ihtiyacının ne şekilde oluştuğu, ne kadar oluştuğu, nasıl şekillendiği konusu dikkate değer bir husustur ve sözlü anlatılara göre farklılık göstereceği öngörülebilir.

Yazılı metinlerde ara sözlerin ortaya çıkışını her ne kadar senaryonun kendisi tetiklemiş olsa da ara sözler anlatının bütünüdür ölümlüyen senaryodan bağımsız olduğu için yazar anlatıcıya kıyasla özgür durumdadır. Bu rahatlık -meddahlardaki kadar olmasa da- onun ortaya kendisi olarak çıkmasını sağlar. Bu yönüyle ara sözler yazarın kendini ele verdiği, ister metne yönelik yorumlama ister konu dışı bir tecrübe paylaşımı yapsın, okurun yazarı tanıması ve hakkında kişilik tahlili yapabilmesi için ona fırsat sunduğu kısımlardır. Konunun sürüklediği bağlamdan etkilenip bir coşkunluk haliyle harekete geçmiş olsa da yazar, bu haliyle irticalen (hazırlıksız) konuşmakta ve kendi fikirlerini deklare etmektedir. Bu cümlelerde onun kültürel birikimini, dünya görüşünü, olaylara bakış tarzını, kişilik özelliklerini, tarafını, niyetini, okurdan beklentisini vb. yakalamak imkanı doğar.

Metnin hacimsel büyüklüğü ara söze etki eden diğer bir husustur. Metnin yapılanışının ilk kısımlarında anlatı yazarın kontrolünde iken, ilerleyen aşamalarda bu durum değişir. Metnin senaryosu şekil kazanıp kişiler, zaman ve mekânlar birbirine örülerek kendi sistematiğini şekillendirdikçe artık bu oluşum yazarı bağlayan, onu bir şeylere zorlayan bir hal alır. Yazar senaryo ve kişilerle ilgili eskisi kadar özgürce tasarrufta bulunamaz duruma gelir. Halk hikâyeleri

ve meddah anlatılarında ara söze fazlaca yer verilebilmesi ve bunun bir gelenek olarak yerleşmesinde, onların daha küçük hacimli olmalarının etkisinden söz edilebilir.

Yazar açısından bakıldığında ara sözlerin dikkate değer bir yönü, ideal okuru üretebilmek için müdahale ve çaba cümleleri olmalarıdır. Ara sözler okurun metni daha iyi anlaması için yönlendirmeye, daha açık ifadeyle metni yazarın istediği şekilde anlamasına hizmet ederler. Bu, metnin üreticisi olarak yazarın, metninin derin yapısı hakkında da ciddi ipuçları verdiği anlamına gelir.

Yazarın esere kattığı ara sözler, ara sözün yapısı gereği asıl metin kurgusunun dışında ve tespit edilmesi kolay parçalar olduğu için metinden çıkarılabilecek yapıda ilavelerdir. Ancak metinden çıkarıldığında eksilen şeyin olup olmadığı, neyin eksildiği meselesi, her metnin özelinde değerlendirilmesi gereken ayrı bir araştırma konusudur. Yazarların metinlerini oluşturmada farklı farklı niyetleri vardır. Aynı yazarın her bir metnine özel farklı niyetinden de söz edilebilir. Çalışmada ara sözün bu yönü ele alınmayacaktır. Ancak konu, bu yönüyle farklı incelemelere açıktır.

3. Yöntem

Edebiyatımızda ilk örneklerine icra ortamı anlatılarında rastladığımız ve bu anlatıların çok kullanılan vazgeçilmez tekniği olan ara söz, zamanla Türk anlatı geleneğiyle özdeşleşmiş, onun karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Yazılı dönemin –özellikle roman türü- yaygınlaşmasıyla beraber yazılı metinlerde de örneklerini gördüğümüz ara söz yapılarıyla ilgili, yukarıda verilen bilgilerden de hareketle şöyle bir soru akla gelmektedir: Türk edebiyatında sözlü metinlerden yazılı metinlere geçiş sürecinde ara sözlerin yapısında bir değişim, dönüşüm olmuş mudur, yoksa özellik ve işlevleriyle aynı şekilde kullanılmaya devam etmiş midir?

Bu çalışmada Türk edebiyatından seçilen dört metinden her birinin ilk on ara sözü dikkate alınarak karşılaştırmak suretiyle yukarıdaki sorunun cevabı aranmıştır. İlk on ara söz ile sınırlandırmadan maksadımız, çalışmaya kıyaslama için her birini gerekli gördüğümüz dört eseri dahil edebilmektir. İlk on ara sözün, o eserdeki ara sözlerin genel karakteristiğini ortaya koymada yeterli olacağı öngörülmüştür. Batılılaşma dönemine ait olan bu eserler Behçet Mahir'e ait bir meddah hikâyesi (Eşref Bey) ve Türk edebiyatının ilklerinden olan üç romandır. Romanlar şunlardır: "Felatun Bey ve Rakım Efendi" (Ahmet Mithat Efendi. Yayımlanış tarihi: 1875), Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat (Şemseddin Sami yayımlanış tarihi: 1875), İntibah (Namık Kemal yayımlanış tarihi: 1876).

Meddah hikâyesi ara söz geleneğinin ait olduğu ve en çok kullanıldığı tür olması nedeniyle araştırmaya dahil edilmiştir. 1919 Erzurum doğumlu olan Behçet Mahir bu hikâyeleri ömrü boyunca icra etmiştir. Dolayısıyla bu hikâyeler Türk edebiyatı Batılılaşma dönemini yaşarken, eski geleneği devam ettirmiş olan anlatılardır. Yukarıda bahsi geçen romanlar ara sözleri açısından bu hikâyeye karşılaştırılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, Şemseddin Sami ve Namık Kemal Batılılaşma dönemi Türk edebiyatının ilk temsilcileri, Türk edebiyatının ilk romancılarıdır. Ara söz kullanımının yoğun olduğu eski gelenekte yetişip batı edebiyat geleneğini Türk edebiyatına getirmeyi amaç edinmiş olan bu roman yazarlarının eserlerinde, ara söz cümlelerinde nelerin nasıl konu edildiği araştırılmıştır. Çalışmaya ilk romancılarımızdan üç örnek alınmasından amaç, ilk dönem romanlarındaki ara sözlerin içeriği ve kullanım şekli hakkında genel kanaatlere ulaşabilmektir.

3.1. Anlatılarda Ara Sözler Üzerine İnceleme

3.1.1. Meddah Behçet Mahir'in Anlatılarında Ara Sözler ve İnceleme

1. "Begefendi dogri ile dogri ol. Dogruye yalan skmez. Dogri ile dogri ol. Yalaniya da nana dogri olsan, yine der ki; 'yalandir'." nk herkesi kendi kimin bilir. Dogri adam kendni bilür, karıyı da dogri bilür. İde bu hikyelerin pevirosu bunun iindir ki, diyor ki; 'dogri ile dogri oldum, yalaiya verdim yalani'." (s.1)
2. Gün bugün, devletimizin altmı yedi ülkemizin iinde, her vilayetin bir valisi vardır. Bunun iin bunlar nerden tayin olir? Angara'dan. nkm baımız Angara'ya bağlıdır. Her vakit seslenirem: "Ey Türk oğlı, dünyada iki Şeyle uğrama! Nedir...? Bir Allah'ın iine, bir de devletin iine garima." Gendi oluk ocuginin etmegini gazanmağa bak. Gendi mesleğin oğrenmeye bak, gendi ulun sudan ıkarmaya bak, etliye stliye garima. Her devrin bir hükmi, her hükmün bir devri vardır."(s.1)
3. Evet, nazar edelim ki bizden evel nece hükümdarlar, nece sultanlar, nece paalar geldi gedi, hani ya? Demek ki bu dünya bir lerdivan. Kimi yeneri kimi ıhar. Evet her Şey gelip gemekte. (s.2)
4. Efendim, syledigim bu kelmlar, hem medd, hem menev dünyayı hamlede geirmege, bu mülkün sahibi kdirdir. Evet, ide, bunin in, bu kelmlar menevi bir sözdür ki, hem de medd her Şeye Allah gdirdir. Bir anda var eder, bir anda yok eder. Her Şeyi yapan da Hakdır, yıkan da Hak'dır, Adil-i Mutlag'dır. Hepimiz, onun emr-i ilhsine mdeyiz. Dilerse yargılar, dilerse ceza verir. Hepsi onun, yurd da onun, mülk de onun, onsekizbin lemi yokdan var eden Adil-i Mutlag, hepsi onun. (s.5)
5. Efendi, diggat et, gelmi gemi hekayelerde neler olmu, ide, ibret al, oğt al, görgü al. Bak ki, bizden evel dünyaya gelenler, neyle neyi bulmu, alımı. Sade alımayla degil begefendi, akıl, ferağet, cesaret, hepsi alımanın iindedir. Beyhde zorlan. Zorlandığın, ekdigin zor yanına galir. Ya zorlanmamanın da yolini bul. etin etin zorlanma, golay yol bul, herke sene hak versin. (s.5)
6. "En evel gendi iini temizlemedikten sona, dıarıyı temiz edemezsin. Bir adam gendi ierisini dzeltmedikten sonra dıarıyı düzeltmeye yol bulamaz. nk en evel gendin topla, gendin düzelt. Ondan sona dn bene. (s.7)
7. Atalar sözi bizlere galmidir; "İt de yaza ıhar amma, yedigi soyugu sor ona." Evet, bu büyük bir sözdür. Yohsullar da titirir, odun yoh, kömür yoh, bahali, gci yeten aliyor, yetmeyen seyrediyor. Parayla da eline gemir, her Şey ona göre. Ayak uzin, yorgan gisa. Ne yapsin bu adam? "Yorganan göre ayak uzat" demiler, amma, ne gadder yorganan göre ayah uzatsan, yine yorgan gisa, ayah uzin. nkm, gelir gideri gorimiyor. Gazancin yüz lira, masrafin yz lira. Digel, o yüz lira gazancinan, yz liranin oğini al bakalim, nasıl alacaksın? Ahan, ganaat et, nasıl edeceksin? İde, nasıl olcah; gazi dutarsın, gilih gaar, gılıhi dutarsın gaz gaar. Amma, bele adamların rengi sapsari olir. Neden?  etmegin yerine bir ila idare eder, garını doymaz, bzilir galir. Gece soyik, iflak olmaz, sabag olir amma, gel o soyugu, o gece ekenden sorak. Begefendi, boynuzli goin haggi, boynuzsuz gocdan sorulacak. Bu, erge sorilacak. Bunin in, hep birbirimize, candan hulus ile hep birbirimizin derdini bilirsekse, Allah da bizim derdimizi bildirir, verir. Derd bile ogalmı, derman da bulamıyoruz. Hekimlerimiz bile, hasdalar ogaldigından bagelemiyor. Neden? Derdimiz de azdi, ogaldi. Neden? Bizim pelimiz azdikca, derdimiz de fazla oluyor. Bunin in are lazim, her Şeye golay care lazim. İde, bak gemide, hekayelerin iinde neler var. (s.11)
8. Bazen ocuklar vardır; -be yaına girer, küfür oğgenir, her Őeyiyle atar, gırar. Neden? Zulm ile gazanılmı, gin ile gazanılmı; elm ile gazanılmamı. O ocukda gusur yokdur, o ocugu gazanandadır gusur, besleyendedir gusur. (s.14)

9. Begefendi, heyre çalış, şere çalışma. İki melek, bir gulun biri sagında, biri solunda, sabahdan evinden çıkar, terkal ahşam evine gidene gadder, iki melek nida eder: "Göreni gör Yarabbi; görene ver, göreni gör," diye sağdaki ve soldaki melek nida eder. Bazen, zenginner var, bir yoksul gelip sadaka isdediği zaman; "Allah versin," dir. Be herif, agilli ol, Allah vermiş sene, verdigine şükret de, bir etmek parasi de sen ona ver, daha Allah nasıl versin sene? Gosgoca apartumanlar, mağazalar, gosgoca sandık ile, gasa ile paralar Allah sene vermiş, daha nasıl versin. Düşünmey misin sen, buni çok güriyorum, çarşılarda bile, mağazalarda bile, gavelerde bile görüyorum. Yazık sizlere çok yazık, çok yazık. Bunun için, yerini bul, yerine ver, fikara-yı sâbirin var içimizde. Belki de, bir senede üç defe, dört defe yemek yiyebilir, yiyecek bulamir. Çok vetendaşlarımızın tandirlari, ocaklari, gusgunalari gaynamiyor. Amma, sirrini Allah bilür. Sen de, bol bol ye, iç, bah surfayı önen aldığın zaman yemeyin gözün öğüne geliyor mi? Bene de, ona da versin Allah. Eyle mi deme ilen gulturacaksın? Eğer, eyle demeynen gurtulacaksansa, vay vay çok yazık. (s.14)

10. O zaman, evet begefendi ayıg ol. Uyuma ki, bütün dertlerin dermanı Gur'an'ın içinde mevcuttur. Keyfsiz düşdün, urgaga urgadın, halsiz oldin, hasda düşdin, ne oldunsa oldun; en evel Gur'an'a sarıl, Gur'an'a bakdır. Gur'an'dan fayda olmazsa, o zaman tebibe segirt, tebibe bakdır. Bizler eyle degil, başımız da agrisa tokdur. Her na olsa hastahana, eczahana, tokdur; dişimiz de agrisa tokdur. Neden bu? Emelde zayıf oldugumuz için. Emelimiz çoh zayıf oldi, etigatimiz çoh inceldi, her şeye tokdura segirtiyoruz. Amma, gel gelelim, bir yandan da esgi cindarlar galmadi, esgi âlimler galmadi. Neden? Şindi, egrisini örgedirler. Baksa da bakdığını bilmiyor. Degeri degmez, savur savur, bir nogda yazir verir. Hayır, işinde, haggindan geldigin sanatın altına gir. Evet, bir takımlari da aldatmaya, para almaya çalışıyor. Bunun için aruk, cindarlardan da bezdügümüz için, hastahaneler, eczahaneler, tokdurlar da aciz oldi, emelde zayıf düşdük. (s.17)

Yukarıdaki ara sözlerde anlatıcının dinleyicilere; doğruluğun fazileti-yalancılığın kötü sonu, devlete bağlılık ve itaat, dünyanın geçiciliği, Allah'ın kudreti ve emirlerine tabi olunması, akilla, feraset ve cesaretle çalışmak, kalbin temiz olması, atasözlerinin hikmeti, aza kanaat etmek ve hesabını bilmek, ilahi adalete olan inanç, çocuk terbiyesinin önemi, fakirlerin unutulmaması ve gözetilmesi, itikadın zayıf olmaması gibi konularda bilgi ve nasihatler verdiği görülmektedir.

Bu ara sözlerle, meddah hikâyesi dinleyerek hoşça vakit geçiren toplum üyelerine bir yandan da onları doğruya, iyiye, güzele yönlendirmenin çok önemli amaç olarak öne çıktığını söyleyebiliriz. Hikâyenin bu ilk on ara sözü vasıtasıyla dinleyicilere verilen mesajların bir tesadüf olmadığını, din, kültür ve medeniyete dair çok önemli değerleri dinleyicilere benimsetmek için her bir ara sözün bilinçli olarak hikâyeye alındığını söyleyebiliriz. İlhan Başgöz'ün ara söz sınıflandırmasına göre bakıldığında bu ara sözlerin hepsi "Görüş, Yorum ve Eleştiri Bildiren Ara Sözler" grubuna girer.

3.1.2. "Felatun Bey ve Rakım Efendi" Romanında Ara Sözler ve İnceleme

1. Felatun Bey'i tanır mısınız? Hani ya şu Mustafa Meraki Efendizade Felatun Bey! Galiba tanıyamadınız. Fakat tanınacak bir çocuktur. Mustafa Merakî Efendi Tophane'nin Beyoğlu'na civarca bir mahallesinde oturur. Mahallesinin ismini haber vermek olamaz. Semtini anladınız ya! Bu kadarıyla iktifa ediniz. (s.1)

2. 45 yaşında iken 27 yaşında bir oğul ile 15 yaşında bir kıza malik olmak ne büyük saadettir. Lakin size şunu da ihtar edelim ki böyle saadet valideler için musibettir. (s.1)

3. Nasıl? Hanesinin idare-i dahiliyesini garipçe mi gördünüz? Bizim Mustafa Merakî Efendi hangi alafranga meşreplerdendi bilir misiniz? Hani ya bundan 15-20 sene evvel İstanbul'da alafranga meşrepler yok mu idi? İşte onlardan. (s.2)

4. Bizim asıl maksadımız Felatun bey'i tanıtmak olduğuna göre pederi Mustafa Merakî Efendi hakkında malumat vermeye gerek yoktur zannetmeyiniz. Felatun Bey'i tanımak için kendisinin menşeiini görmek elbette lazımdır. (s.3)

5. Ha! Bak biz şunu ihtar etmeyi unuttuk. Bizim Mustafa Merakî Efendi'nin ismi yalnız Mustafa Efendi'dir. (s.4)

6. Lakin hani ya Kalemlerde bazı efendiler vardır ki elhak devletinin en büyük makamâtını tutabilmek tedarikâtıyla katiplik zamanını gece gündüz çalışmak ve içinde bulunduğu dairenin vukufunu şamil etmek için iğne iplik olarak bezl-i himmet eder. (s.5)

7. Meramımız burada Felatun Bey'i zemmetmek olmayıp kendi hal ve tavrını erbab-ı mütalaaya layıkıyla tanıtmaktır. (s.6)

8. Ne zannettiniz ya! Felatun isminden "Pantolon" lafzına ve Mihriban isminden dahi "Merdivan" kelimesine intikal edebilmek haylice dirayete mütevaffıktır. (s.7)

9. Felatun Bey'in kıyafetini sorarsanız tariften izhar-ı acz ederiz. Şu kadar diyelim ki, hani ya Beyoğlu'nda elbiseci ve terzi dükkânlarında modaları göstermek için mukavvalar üzerinde birçok resimler vardır ya! ... (s.8)

10. Nasıl, Mihriban Hanım'ın bu kadar serbestliğine taaccüp mü ediyorsunuz? Taaccüp etmeyiniz. Zira kızcağız bir evin hanımı olarak büyümüş olduğundan gelen görücülere gelin makamında dahi kendisi çıkardı. Kayınvalide makamında da kendisi çıkardı. Kayınvalide makamında verdiği cevabı ise bir kayınvalide sıfatıyla verirdi. İşte taaccüp edecekseniz bu serbestçe kayınvalideye taaccüp ediniz. (s.10)

Ahmet Mithat Efendi'nin romanındaki bu ara sözler, yöneltilen sorular, fikir istemeler ve hitaplarla anlatıcının okurlarla arasındaki mekan ve zaman engelini yok farz ederek berabermiş gibi onlarla iletişim kurmaya yöneliktir. "Hani ya şu...", "Galiba tanıyamadınız.", bu kadarıyla iktifa ediniz", "Ha! Bak...", "Hani ya ...yok mu idi?" "Ne zannettiniz ya?", "taaccüp mü ediyorsunuz", "taaccüp edecekseniz ...taaccüp ediniz." gibi ifadeler hitap edilen kitlenin eğitim seviyesi ve statüsü hakkında ipuçları vermektedir. Bu da metne sıradan bir seyirci topluluğu karşısında sözlü olarak icra edilen bir anlatı hissi katmıştır. Bu cümleler aynı zamanda okurlara samimi ve basit sorular yönelten, ünlem gerektiren, onaylanma bekleyen veya devamını okuyucunun getireceği ucu açık cümleler oluşturarak onların dikkatini üst seviyede tutmayı amaçlayan bir üsluptadır.

Diğer taraftan, "tanır mısınız? "semtini anladınız ya", "ne kadar sevinmiştir", "hatırlarsın.", "Nasıl? ...idare-i dahiliyesini garipçe mi gördünüz?", "bilir misiniz?", "biliyor musunuz?", "Kağıthane âlemini beğendiniz mi?" gibi ifadeler kendisini okura onaylatan, roman kişilerine tarafgir olan ve seçtiği tarafta okurla hemfikirmiş izlenimi oluşturan bu tercihi teknik üslubun meddahlık geleneğinden geldiği barizdir. Ancak romanda seyircinin algılarına açıkça müdahale edip öne sürdüğü fikirlerine okurun da katıldığına emin bir üslup tercihiyle romanını kurgularken yazarın, okurla bu samimi atmosfer üzere kurduğu ara sözlerde, -geleneksel anlatı mantığıyla düşünülürse- okurlara millî-manevi konularda toplumsal mesajlar vermeyi, onları eğitmeyi amaç edinmesi beklenirken, böyle yapmadığını görüyoruz. Bir başka deyişle bu romanda gelenekten gelen anlatı tekniklerinden olan ara söz kullanımı korunurken, bu ara sözlerin içeriğinde gelenekten uzaklaşmıştır. Nitekim romanın ileriki ara sözlerinden birinde yazarın bunu açıkça ifade ettiğini görüyoruz: "Ne ise, amaç okurlara hikmet dersi vermek değil a! Biz zevkimize bakalım." (s.186).

Bu ara sözleri Başgöz'ün tasnifine ve yukarıdaki diğer tasniflere göre tek tek değerlendirdiğimizde, dahil edebileceğimiz uygun bir madde mevcut değildir. Çünkü yukarıdaki ara sözlerde

“bilmeyenler için bir konuyu açıklama”, “ideolojisini, şahsi felsefesini açıklama”, ya da “şahsi problemlerinden bahsetme” söz konusu değildir. Burada okurları yakın bir dost gibi görerek kurulan sohbet cümleleri söz konusudur.

3.1.3. “Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat” Romanında Ara Sözler ve İnceleme

1. Zirde zikrolunacak hikâyenin mealinden anlaşılacağına göre afitab-ı aşk u muhabbetin henüz sinn-i rüşde varamamış sıbyanın kulübüne dahi tulû edegeldiği kariînin garabet ve taaccübünü mucip olmasın. Çünkü aşk bir emr-i tabiidir ki, nev’i benî ademin her bir kısmında, yani erkeğinde dışısında, ufağında büyüğünde, sabisinde bâliğinde, gencinde ihtiyarında, fakirinde zengininde akilinde gabisinde, âliminde cahilinde, medenisinde bedevisinde zuhur eder. Herkesin gönlü aşk ile yoğrulmuştur. (s.11)

2. Lakin âdet-i tabiiyedir, insan ne büyük felaketslere, ne de büyük meserretlere birden bire inanmaz. Gönül bir müftüdür ki istemediği şey için pek kolay fetva vermez.” (s.25)

3. İnsan meyus olduğu vakit de –hem öyle meyusiyet- mahcubiyeti de kalkar, korkusu da gider, cesur olur.” (s.26)

4. Bu türlü dertler gündün güne büyür, artar. Bir derecede artar ki mestur bulunduğu kabı, kılıfı patlatır, yırtar da meydana çıkar. Meydana çıkar da ummadığın adamlara dahi malum olur.” (s.36)

5. Evet yukarıda imâ olunduğu gibi Hacıbaba’nın bir emeksiz kızı vardı. İsmi Fitnat’tı. İşte bu oda, Fitnat Hanımın odasıdır. Biz şimdi evin tarifine bakalım da sonra Fitnat Hanımın uzun uzadıya tavsifine geleceğiz.” (s.40)

6. Lakin aslı böyle miydi? Yok. Sabredelim de aslını sonra anlayacağız. Her neyse...” (s.44)

7. Malumdur ki kadınlar ve hususiyle kızlar vakitlerinin çoğunu pencere ve cumbalarda geçirip sokakta geçenleri seyretmekle eğlenirler. (s.47)

8. Gelelim Tal’at Beye. Tal’at Beyi –hatırınızda olmalı ki- bir büyük hüzn ü me’yûsiyette bırakmışız. (s.52)

9. Giderken yolda rast geldiği çapkınların buna işaretler ettiklerini, lakırdı söylediklerini, omuz vurduklarını birakalım da ilerisine bakalım. (s.54)

10. Tal’at ile Fitnat ayrıldıktan sonra Tal’at’ın zihnine gelenleri söyledik. Ya Fitnat Hanım Ragıbe Hanım’ı gittikten sonra ne düşünüyordu? O gece hülyası neydi? Rüyaları nasıldı? Bunu da söyleyelim. (s.70)

Romandan alınan yukarıdaki on ara sözün tamamında anlatıcının roman mekanı değil de meddahlıktaki gibi yüz yüzeymiş gibi bir karşılıklı konuşma üslubu takındığı açıktır. “Zirde zikrolunacak hikâyenin mealinden anlaşılacağına göre”, “Bu oda Fitnat hanımın odasıdır”, “Biz şimdi evin tarifine bakalım da sonra Fitnat Hanımın uzun uzadıya tavsifine geleceğiz.” “Sabredelim de aslını sonra anlayacağız.”, “Gelelim Tal’at Beye.”, “... birakalım da ilerisine bakalım.”, “Bunu da söyleyelim.” gibi ifade tercihlerinden, yazarın gerçekmiş gibi sunduğu roman mekânlarında okurları bir gezintiye çıkarmış, bu mekanları ve roman kişilerini canlı olarak tanıtırıyor gibi bir anlatma üslubunu benimsediği açıkça görülür. Bu ve benzeri ifadelerden yazarın okurla samimi bir irtibat içindeymiş izlenimini oluşturmaya yönelik bir tercihte bulunduğu açıktır.

Yazar bu ara sözlerde roman kahramanlarına eleştirel bir tutum sergilemiş, onlar hakkında olumlu-olumsuz kanaatlerini açıkça ifade etmiştir. Burada okurla iletişim içinde olma ve bu sayede roman kahramanlarına karşı okurların kendi istediği yönde tavır geliştirmesini sağlama amacı vardır.

Okurların romana aktif katılması, o noktada dikkatini toplayıp fikir yürütmesi; uzun süre romanın akışı içerisinde kalan okurların belli aralıklarla durdurulup dinlenmesi gibi gayelerle romanda bu ara sözlere yer verildiği söylenebilir. Uzun soluklu eserler olan romanlarda bu ara vermeler, okurun dinlenmesini, geniş senaryo içerisinde kaybolmadan zihninin yenilenmesini de sağlar.

Meddahlık geleneğinin anlatı ortamlarında yetişmiş olan yazarın romanında ara sözlere bolca başvurması, o gelenekteki izleyiciyle yüz yüze olma özelliğinin yeni tür olan romanla birlikte sona erse de yazarın okur ile iletişim şeklinde geleneksel olanı devam ettirme alışkanlık veya isteğini göstermektedir. Ancak bu romanda da ara söz kullanma geleneğini şekilsel anlamda canlı tutma bilincinin, muhteva olarak devam ettirilmediğini, ya da bundan bilinçli olarak uzak durulduğunu görüyoruz. Oysaki geleneksel ara söz kullanımlarından beklenen, okurları eğitme, onlara genel geçer bir hayat dersi verme, kültür aktarımı, bir değeri öne çıkarma veya olumlu davranış geliştirme gibi amaçlardır, yani toplumu eğitmektir.

Romandaki ara sözleri Başgöz'ün tasnifine göre değerlendirirsek, ilk dört ara söz; yazarın aşk karşısında, felaketler karşısında ve üzgün olduğu zamanda insanla ilgili tespitleri hakkındadır. Diğer ara sözler ise romanın devamında bahsedilecek olayların haberini verme içerikli cümlelerdir. Bu ara sözler de Başgöz'ün ara söz tasnifindeki maddelere uymamaktadır.

3.1.4. "İntibah" Romanında Ara Sözler ve İnceleme

1. Memleketimizin ve insanlarımızın hali malûm. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovuyorlar. Ahbaplar arasında da kalbin üzüntülerini dosdoğru ve samimi olarak açığa vurmak çok defa hoş karşılanmıyor. Buna karşılık mesela eğlence gibi alelade şeylerde bile insanın hoşuna gitmeyen bir durumu beğeniyormuş gibi görünerek riyakârlık yapması insanlık vazifelerinden sayılıyor. (s.25)
2. Herkes bilir ki ciddi şeylerin birçoğu uysallıktan doğar uysallık ile başlar. Zavallı delikanlı arkadaş hatırını kırmamak için yaptığı bir hareketin ileride hayatını bir facia haline sokacağını o gün nereden ve nasıl tahmin edebilirdi? (s.26)
3. Ali bey bilhassa bunu öğrendikten sonra daha önceki işaret sahibinin herhalde namuslu bir kadın olduğuna dair inancı bir kat daha kuvvetlendirdi (O kadar toy bir çocuk namuslu bir aile kadınının bu gibi işaretlerle bir ilgisi olamayacağını nasıl düşünebilirdi?). (s.27)
4. İnsanoğlu her adımını mezardan uzaklaşmak için atar fakat yine de her adımda mezara biraz daha yaklaşır. Her nefesini ömrü uzatmak için alır fakat yine de her nefes alışta ömründen bir nefeslik zaman eksilir. (s.27)
5. İnsanoğlu garip bir yaratıktır. Zamanla her şeye alışır ve alışmadığı her şeyden korkar. Hatta bazen o kadar korkar ki dünyada daima sonu olan ikbalden ayrılmayı bile ölüme tercih eder. (İstisnasız bütün insanlarda mevcut olan ölüm korkusu herhalde ölüm bir kişiye ömründe yalnız bir defa geldiği için ulaşılmaması mümkün olmadığından ileri gelir.) (s.30)
6. Fakat ne faydası var ki memleketimizde herkes ve bilhassa kadınlar büyük adam olmanın ancak devlet kapisında bulunmakla mümkün olabileceğini sanırlar. (s.32)
7. Bilmem gecenin haline hiç dikkat ettiniz mi? Yeryüzüne bir kere karanlık çöktü mü odanın kapısı ve pencereleri bir kere kapandı mı insanın düşüncesini kalbine vahşi karanlıklar dolar. Dünyada varlıkla yokluğun hiçbir farkı kalmaz. Ne tarafa bakılırsa hiçbir şey görünmez, hiçbir ses işitilmez. Hatta dostla düşman bile birbirinden fark edilmez. İnsan bu durumda ve bu şartlar altında uyuyabilirse şair Belîğ'in: "Nakd-i can ile bu âlemde ucuz kurtuldum" mısraını tekrarlayarak mezara girenler kadar bahtiyardır. İnsan bir kere uyuyabilmek saadetine erişebilirse ondan sonra

görse görse ancak rüya görür. Rüya ise ne kadar korkulu ve sıkıntılı olursa olsun en fazla bir iki saat sürer. İnsanın bir kere uykusu kaçtı mı pek tabii -hatta belki zaruri- olarak nefisini ve benliğini ister istemez gönlünün içinde saklanmış bilir. Vücut ruh için adeta bir mezar olur. Bir çeşit kabir azapları başlar. Böyle bir durumda içimizden ne hülyalar geçmez. (s.35)

8. Herkes bilir ki bu tip kadınların yüzlerindeki yaşmak mesire yerlerinde süs için kullanılır ve adeta kabarmış düzgün demektir. Vazifesi yüzü örtmekten ziyade süslemek, başlıca özelliği de hercai gönül, kıt akıl ve yalancı nezaket gibi saklanmak istenen şeyleri ortaya koymaktan ibarettir. (s.38)

9. Utanma korkusuyla riyakarlığa tenezzül, insan için ne garip bir noksanlıktır. İnsan bazen bir yalan uydurur, karşısındakini buna inandırırım derken çok defa kendi yalanına kendisi de inanır. Ali Bey de vaziyeti kurtarmak için söylediği yalana kendi de inanmış, gönlündeki ateşin söndüğünü sanmıştı. (s.66)

10. Hemen bütün hastalıklar akşamları daha şiddetlenir. Aşk ise tedavisi çok zor bir hastalıktır. Buna bir de ümitsizlik ilave edilirse tedavi daha da güçleşir, adeta imkansız hale gelir. Ali beyin aşkıdaki ümitsizlik safhası da böyle biçimsiz bir zamana, yani geceye rastlamıştı. (s.68)

Romanda yazar okura doğrudan hitap etmeyen bir üslupla, romanın başkahramanı hakkında, sanki yazar değil de okur konumundaymışçasına, bilinç akışı tekniğiyle muhtemel tahminler yürütmek biçiminde bir üslup seçmiştir. Bu üslup tercihiyle yazar bir anlatıcı olmaktan ziyade bir yazar olarak kendisini okura yakın konumlandırmakta, bu sayede düşüncelerini söyleyerek okuru istediği konuda ikna etmeye imkân oluşturmaktadır. Beşinci ara söz ve sonrasındakiler yazarın bağlamdan hareketle söylediği kendi tespitleri ya da fikirleridir. Bunlar romanın akışında bir sonraki aşamaya hazırlamak amacını taşıyan cümlelerdir. Bu cümleler toplumsal mesajlarla okuru eğitme, bir düşünce kalıbına göre onlara şekil verme içerikli mesaj cümleleri değildir. Bunun yerine yazarın romanda daha çok kendi kimliğiyle ortaya çıkma isteği doğrultusunda kurulan cümleler olduğu izlenimini vermektedir. Bu ifadelerle bakarak yazarın amacının metinle okur arasında kendi varlığını somut olarak hissettirmeyi amaçladığını söyleyebiliriz.

Başgöz'ün tasnifine bu ara sözleri değerlendirdiğimizde de, dâhil edebileceğimiz bir madde yoktur. Ara sözlerin ikisi “herkes bilir ki...” ile başlar. Burada yan yana olunan kişi arasında geçen sohbet cümleleri söz konusudur. Yine ara sözlerde kullanılan “nereden ve nasıl tahmin edebilirdi?”, “nasıl düşünebilirdi?”. “fakat ne faydası var ki” şeklindeki cümleler bir yandan da okurla aynı fikirde, aynı bakış açısına sahip olunduğunu ispat eden onaylama cümleleridir. Ara sözlerde verilen bilgilerin tamamı romanda birazdan olacıklara bir ön hazırlık, haber verme amaçlı cümlelerdir. Bu ara sözlerde, “bilmeyenler için bir konuyu açıklama”, ya da “şahsi problemlerinden bahsetme” yoktur. Ancak ikinci maddenin bir kısmı olan “şahsi felsefesini açıklama” gurubuna kısmî olarak dâhil edilebilecek cümleler mevcuttur. Bu ara sözlerin öncelikli amacı okurları sıradaki içeriğe hazırlama olmakla birlikte, insanlar hakkında hayat tecrübelerinin aktarımı şeklinde biriken tecrübelerin aktarımı şeklinde bir içeriği de vardır.

4. Sonuç

Ara söz, kurmaca metinlerin satır aralarına giren ancak mahiyeti gereği metin dışı bir unsur olduğu için kurguya odaklanan araştırmacıların ilgi alanlarının gerisinde kalan bir konu olmuştur. Türk anlatı geleneğinin kendine özgü en karakteristik özelliklerinden olan ara söz kullanımı üzerine olan bu çalışmada önce ara söz tekniği konusunda bütüncül tespitlerde bulunulmuş, ardından ara söz kullanımına Batılılaşmanın etkisi olup olmadığı, örnek metinler üzerinden araştırılmıştır.

Batılılaşmayla birlikte roman türü Türk edebiyatına girinceye kadar meddah hikâyeleri ve halk hikâyeleri, Türklerin anlatı ihtiyacını karşılamaktaydı. Dinleyicilerin karşısında canlı performans ile aktarılan bu anlatılarda ara söz kullanmak, geleneksel anlatı kültürünün en göze çarpan üslup özelliği idi. 19. yüzyılın başından itibaren Anadolu Türkleri medeniyet yönünü Batıya çevirdikten sonra roman türü güçlü bir şekilde Türk edebiyatına girmiş ve Türk anlatı kültürünün merkezine yerleşmiştir. Geleneksel halk hikâyeciliği ve meddah anlacılığı ise azalarak devam etmiştir. Ancak icrada ara söz kullanma geleneğin köklü oluşu ve ilk romancıların bu kültürde yetişmiş olmaları, roman türüne uygun olmasa da ilk romanlarda ara söz geleneğinin devam etmesini sağlamıştır.

Bununla birlikte bu araştırmada ilk dönem romanlarından alınan örneklerde ara sözler miktar olarak fazla olsa da bunlarda içerik olarak eski geleneğin toplumu eğitime işlevinden uzaklaşıldığı görülmüştür. Araştırma dâhilinde incelenen Felatun Bey ve Rakım Efendi, Taaşuk-ı Talat ve Fitnat, İntibah romanlarında meddah hikâyelerine kıyasla aynı içeriksel kayıp belirgindir. Bu romanlardaki ara sözler çoğunlukla kahramanlara ait şahsi kişilik özellikleri üzerine tespitlerden oluşmuştur. Toplumdaki insan tiplerini konu eden ara sözlerde ise topluma model olacak örnek davranışlar değil, yine genel karakteristik özellikler ele alınmıştır. Bunların dışında kalan bazı ara sözler ise insanların aşk, riyakârlık, korku, makam hırsı gibi zaafı üzerine tespitleri içermektedir. Hâlbuki bu romanlarla aynı döneme hitap eden bir meddah hikâyesinden alınan ara söz örneklerinde, toplumu eğitime işlevinin sistemli şekilde devam ettirildiğini açıkça görmek mümkündür. Bu ara sözlerde verilen mesajlar; doğruluk, devlete bağlılık, dünyanın geçiciliği, inanç-itikat, çalışkanlık, çocuk terbiyesi, fakirlerin gözetilmesi gibi topluma ait değerler üzerinedir.

Bu örneklerden açıkça görülmektedir ki geleneksel hikâyeler toplumun, romanlar ise bireyin hikâyesini konu alan anlatılardır. Ancak roman türündeki ilk denemeler taklitle başladığından ve yazarları eski kültürden gelen alışkanlıklara sahip olduğundan, bu yeni türde bir geçiş süreci yaşanmıştır. Batılılaşma dönemi anlatılarındaki ara sözler özelinde yapılan bu çalışmadaki incelemenin dışında, aynı dönem romanları üzerine yapılan farklı içerikteki araştırmalarda benzer değerlendirmeler mevcuttur.

Sadece ara söz konusu üzerinden yapılan bu çalışmaya göre roman türünde toplumu eğitime işlevinin azalmasının ilk sebebi olarak icra ortamının kaybedilmesi gösterilebilir. Meddah icracılığında seyirci ile yüz yüze olmak; onların yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel özelliklerini bilmek, icracının duygularını, dolayısıyla kuracağı cümleleri etkilemektedir. Oysa roman, yazarın iletişimden uzak bir mekânda yalnızken ürettiği bir üründür. Eser milyonlarca kişiye ulaşabilir ve yazar bu kişilerle iletişimde değildir. Dolayısıyla okurların tekdüze bir insan topluluğu olma ya da yazarın onların eğitim ve kültür düzeylerini tespit etmesi ihtimali yoktur. Diğer taraftan okur kitlesinin yazara ve eserin içeriğine etki etmesi de söz konusu değildir.

Romana ait ara söz içeriklerindeki farklılaşmanın diğer sebebi olarak, roman dönemi toplumunun bireyselleşmesi gösterilebilir. Halk hikâyeleri ve meddah hikâyeleri kolektif hayat biçiminin etkisiyle oluşan, bu yüzden o toplumun geneline hitap eden, toplumun kültürel kodlarıyla ilintili ve uyumlu anlatılardır. İcracıların karşısında ortak kültürel zevke sahip bir topluluk vardır. Roman ise bireyselleşme döneminin edebî türüdür. Yazar topluma baktığında toplumsal konuları değil bireylerin hikâyelerini görmektedir. Aktarım aracı olan yazının kendine has kuralları da yazarı yeni bir forma zorlamaktadır. Gerek insanın gerekse vakanın aktarım ortamının (yönteminin) değişmesi ara sözlerin içeriklerini etkilemiştir.

Netice olarak ara söz kullanımı Türk anlatı geleneğinin karakteristik özelliğidir, özellikle meddah ve halk hikâyelerinde bu tekniğe sıkça başvurulmuştur. Bunda icranın ustalığını ortaya koymaya

yönelik hedeflere ilave olarak halka öğüt verme, onları eğiterek istenilen toplumsal dokuyu sağlam tutabilme gibi pek çok amaç söz konusudur. Bu gelenek, Türklerin yönünü batı medeniyetine dönmesiyle birlikte edebiyatına giren roman türünde de kullanılmıştır. Roman türüne teknik olarak uygun olmayan bu yöntemi terk etme temayülü güçlü şekilde görülmekle birlikte, ilk dönem roman örneklerinde ara söz kullanılmaktan vazgeçilmemiştir. Bununla birlikte içerik olarak romanın bireyselliği öne çıkaran yapısına uyum sağlamıştır. Böylece ara söz, toplumu eğitme ve kültür aktarımına yönelik amaçtan ziyade, daha bireysel içeriklerle kendisine yer bulmayı başarmıştır. İlk dönem romanları kapsamında yapılan bu çalışma, roman türünün o dönemden günümüze kadarki sürecine yönelik yeni araştırmalarla geliştirilmeye açıktır.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi, (2006). *Felâhât Bey ile Rakım Efendi*. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Altun, I. (2014). Halk hikâyelerindeki olay ve düşünce aktarımlarında digression'dan yararlanma, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/3 111-122.
- Argunşah, H. (2006). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk romanı, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 23-100.
- Aytaç, G. (1990). *Çağdaş Türk romanları üzerine incelemeler*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Başgöz, İ. (2001). Sözlü anlatımda ara söz: Türk hikâye anlatıcılarının şahsi değerlendirmelerine ait bir durum incelemesi, Çev: Metin Ekici, Ankara: *Millî Folklor Yayınları*. Sayı: 50, 86-105.
- Bayat, F. (2011). Haşiye metnin (ara söz ve cümlelerin masal anlatımında rolü, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (Azerbaycan Özel Sayısı-II), 5-14.
- Boratav, P.N. (1982). *Folklor ve edebiyat*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P.N. (2012). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*, Ankara: Tarih Vakfı.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Epik destan geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, Y. (2002). *İlk dönem hikâyelerinde anlatıcılar tipolojisi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Derdiyok, İ.Ç. (2017). Nesirde istitrâdlı anlatım, *Klasik Edebiyatımızın Dili Sempozyumunda Bildiri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 411-420.
- Doğan, M. (1982). *Büyük Türkçe sözlük*, Ankara: Birlik Yayınları.
- Duman, Mustafa. (2019). "Yapısal ve işlevsel bir anlatı unsuru olarak ara sözler: Kutadgu Bilig örneği" *Millî Folklor* 124, 17-29.
- Ekici, M. (2003). Halk bilim araştırmalarında üçüncü boyut, *Millî Folklor Yayınları*, Sayı 60, 72-77.
- Kaplan, M. (1993). *Kültür ve dil*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Köprülü, F. (2012). *Edebiyat araştırmaları 1*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Moran, B. (2001). *Türk romanına eleştirel bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Namık Kemal. (1997). *İntibah*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Nutku, Ö. (1970). Orta oyunu'nda 'yabancılaştırma' kavramı, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 33-47.
- Nutku, Ö. (1997). *Meddahlık ve meddah hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. vd. (1999). *Meddah Behçet Mahir'in bütün hikâyeleri II*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sılay, K. (1991). Ahmedî'nin Osmanlı tarihinde arasöz (digression) tekniğinin kullanımı ve işlevi, *Türkoloji Dergisi*, Sayı: 1, 153-162.
- Şemseddin Sami, (2005). *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- Şişman, B.(2004). "Kültür aktarıcısı olarak meddahlar ve meddah Behçet Mahir örneği", *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumunda Bildiri*, 293-299.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. asır Türk edebiyatı tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Türkmen, F. (2004). "Dede Korkut Hikâyelerinde ara sözler (digressions)", *TDAY Belleten*, 1998/1, 153-160.
- Yayın, N. (2007). Ak Mөөr Destanı'ndaki ara sözler, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 261-288.

EXTENDED ABSTRACT

Society shapes literature, literary works reflect the society they belong. As society changes over time, literary works also follow this change. Each of the periods that affected the whole society, such as the lifestyle of Anatolian Turks when they were in Central Asia, the nomadic lifestyle after coming to Anatolia, the acceptance of Islam, and the transition to settled life, brought about a change in form and content in its literature. One of these changes is the Westernization process that started in the 19th century. The process that started with imitation of Europe in science and technology as a way to prevent the decline of the Ottoman empire was also reflected in literature. Before Westernization, the need for narrative in Turkish society was fulfilled by meddahs performing theatricalised narratives. With the westernization, the novel genre entered our literature. With the spread of the novel, the theater in the western sense, and the newspaper, the tradition of meddah began to decline. Developing an attitude against the old narrative style with admiration for the West had an effect on this situation. Another effective reason was to educate the society about western civilization by means of novels, newspapers and theater. One of the most characteristic features of meddah is the use of "digression". The novelists of the Tanzimat period, who considered the meddah narration as primitive and produced novels, could not help themselves using the digression technique in their novels, as they were brought up in the old tradition. In this study, firstly, the digression was examined in detail by considering the nature of the oral and written narrative. Then, the digressions in the first examples of the Turkish novel were compared with the digressions in the narrative of the meddah Behçet Mahir, which coincided with the westernization period. The works included in the study are a meddah story by Behçet Mahir and some of the first novels of Turkish literature, which were published in 1875; "Felatun Bey ve Rakım Efendi" (Ahmet Mithat Efendi), Taaşuk-ı Talat ve Fitnat (Şemseddin Sami), İntibah (Namik Kemal). The study is limited by the first ten digressions taken from each of these works. Digression can be defined as the technique that the Meddahor the novelist giving information to the audience by stopping the narrative from time to time. After this short break, the narrative continues from where it left off. In this gap, there is no rule or subject limit for what is said. These are sentences in the style of individual opinion, knowledge, experience and advice that come to mind with the context and effect of the current subject. However, when the narratives are considered in general, the existence of a social intention in the digressions draws attention. Digressions in both meddah texts and novels are informations that can be considered as secrets containing sincerity. It enables the narrator to develop a close and warm relationship with the audience, increasing their interest and closeness to the narrative. Although he decides what to say, in fact, these words are shaped under the influence of the social culture in which the audience is also included. If this is not paid attention to and the went out of the cultural world of the listener, the listener becomes alienated from the narrative and the strikingness of the text decreases. Because the audience watches with admiration how the narrator can tell the story that lasts for hours without forgetting and mixing it up. The narrators who can achieve this are masters of words and every word they say is valuable for the listener. This also increases the value of digressions. The primary purpose of the performer in all his performances is to impress the audience. Digressions are good opportunities for this purpose. Although it has also found a place in the written tradition that came with modernization, the texts in which the most natural and original examples of these structures are seen are the oral media texts in which the narrative is developed with elements such as gesture-mimicry, rhetoric, theatrical talent, and music. In written narratives, the readership is much larger, but the author is far from them in space and time, so he cannot have information about them. The absence of a live streaming blocks the way for writers and readers to communicate and interact. It can be predicted that this great difference about the transfer of the text compared to the texts of the meddah will have reflections on the contents of the digressions. There is no distinction between the narrator and the author in meddah. The text is conveyed from a third-person limited perspective. In the novel, on the other hand, it is the "narrator", not the "author", who narrates the text. In addition to first, second and third person narrator types, different narrative methods such as divine, heroic, pluralistic and character perspectives have been developed in the novel. The identity of the narrator is much more distant to the reader than the identity of the author. The author is the person who appears in the digressions. It is difficult to recognize the author from the sentences of the narrator. These digressions, fed by the social fabric that also shapes the author's personality, are the parts that reveal the author and show him. Therefore, in these parts, the author can be known more closely. However, it is natural that there is a difference between the performance environment and the written environment. The volumetric size of the novel is another issue that affects the digression. As the volume of the fictional text increases, the author's power of control decreases, and this may affect the possibility to include the digression. The content of the digressions in the Meddah texts and novels will differ in this respect. Based on the information discussed above, has there been a change in the structure of digressions in the transition from oral texts to written texts in Turkish literature? In the article, the answer to this question was sought by comparing the first ten digressions of each of the four texts selected from Turkish literature. The selected meddah text was taken from Behçet Mahir, one of the meddahs who lived in the 21st century. And the novels are the first ones published in 1875: "Felatun Bey and Rakım Efendi" (Ahmet Mithat Efendi), Taaşuk-ı Talat ve Fitnat (Şemseddin Sami), İntibah (Namik Kemal). Below are examples of digressions from each of these works: O Turkish son! Don't mess with two things in the world! What? Do not interfere in God's business and the State's business. (Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II) Do you know Mr. Felatun? You know, this Mustafa Meraki Efendizade Felatun Bey! Maybe you didn't recognize it. But he is a child to be recognized. Mustafa Meraki Efendi lives in a neighborhood of Tophane near Beyoğlu. It would not be correct to give the name of the neighborhood. You understand the name of neighborhood! That's enough." (Felatun Bey ve Rakım Efendi'den) Everyone knows that many serious things are born from meekness and begin with meekness. How and where could the poor young man have predicted that an act he did not to offend his friend would turn his life into a disaster in the future? (İntibah'tan) According to the results reached by the study, the traditional meddah and folk narrative tradition began to decline with the introduction of the novel genre into our literature from the beginning of the 19th century. However, the rootedness of the tradition, the fact that the first novelists were brought up in this culture, and the society's taking over the need for narration/listening from meddah tradition, ensured the continuation of the digression tradition in the first novels. Digression, on the other hand, was a technical flaw in terms of the novel genre. As a matter of fact, as the Turkish novel developed, the use of digressions followed a decreasing sequence over time. Another result was about the content of the digressions. It has been observed that the digression in the novels gradually moved away from the function of educating the society in the old tradition. In this, it can be mentioned that the first novels were imitation attempts and the authors were under the influence of the first information about this new genre. Another reason for the difference is the loss of the execution environment. Being face to face with the audience; knowing their age, gender and socio-cultural characteristics can affect the feelings of the performer and therefore the sentences he will use. The novel is a product that the author produces when he is alone in a place away from communication. Therefore, readers' influence on the author or on the content of the work is limited. On one hand, there is the strong digression tradition of the old narrative genre for the purpose of giving advice to the society, educating them, and keeping the desired social texture intact; on the other

hand, the novel, which is the new narrative type, has its own structural rules and the type of communication that differentiates with the reader. In this transition period, it is seen that novelists have experienced a process of adaptation from traditional to modern. As a result of the study, it has been seen that although the intermediate words in the samples taken from the first period novels are high in quantity, they have moved away from the function of educating the society of the old tradition in terms of content. The first reason for this is the loss of the execution environment.

Understanding China Through Sharp Power: Dragon's Teeth?*

Keskin Güç ile Çin'i Anlamak: Ejderha'nın Dişleri Mi?

İlhan ARAS^a

ABSTRACT	ÖZ
<p>China is making important initiatives in economic and political issues to become a global power. China's initiatives determine the approaches of other countries, especially those who see China as a threat. In this context, "sharp power" (锐实力) as a new concept of International Relations literature has been used to define China. In this study, the emergence of sharp power concept is discussed; China's sharp power policies are illustrated with various examples; and criticisms directed to the concept are mentioned. Also, many problems related to the concept have been shown, and a holistic approach to the concept has been put forward in the study. In this study, based on the literature, it has been shown that there is a "concept war" between the global powers and that China is left behind in this framework. In International Relations studies, the aims of states in international politics or cooperation or conflict situations with other countries are analyzed with smart power, soft power and many other concepts. With this study, it is aimed to contribute to both the International Relations discipline and the Chinese foreign policy literature with sharp power, which is a new concept in the discipline of International Relations.</p>	<p>Çin, küresel bir güç olmak için ekonomik ve siyasi konularda önemli girişimlerde bulunmaktadır. Çin'in girişimleri, özellikle Çin'i tehdit olarak gören ülkeler başta olmak üzere diğer ülkelerin yaklaşımlarını belirlemektedir. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler literatürünün yeni bir kavramı olarak "keskin güç" kavramı Çin'i tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çalışmada keskin güç kavramının ortaya çıkışı tartışılmış, Çin'in keskin güç politikaları çeşitli örneklerle gösterilmiş ve kavrama yöneltilen eleştirilerden bahsedilmiştir. Ayrıca çalışmada kavramla ilgili birçok sorun gösterilmiş ve kavrama yönelik bütüncül bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Literatüre dayalı bu çalışmada küresel güçler arasında bir "kavram savaşı" olduğu ve Çin'in bu çerçevede geride kaldığı gösterilmiştir. Uluslararası İlişkiler çalışmalarında, akıllı güç, yumuşak güç ve diğer birçok kavramla devletlerin uluslararası politikadaki amaçları veya diğer ülkelerle işbirliği ya da çatışma durumları analiz edilmiştir. Bu çalışma ile Uluslararası İlişkiler disiplinde yeni bir kavram olan keskin güç ile hem Uluslararası İlişkiler disiplini hem de Çin dış politikası literatürüne katkı sağlanması amaçlanmıştır.</p>
<p>Keywords</p> <p>China, Sharp Power, Soft Power, Concept War, China Threat</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Çin, Keskin Güç, Yumuşak Güç, Kavram Savaşı, Çin Tehdidi</p>

* This is a revised and edited version of the paper presented at the 1st Hitit International Congress on Security Studies.

^a Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: ilhanaras@nevsehir.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

*"It doesn't matter if a cat is black or white,
as long as it catches mice".*

Deng Xiaoping

China draws attention as the world's second economic power. Population, dollar reserves, military spending, etc. are the factors that determine other countries' approaches to China. The rise of China is suspected by some countries and even perceived as a threat by the United States, in particular. Therefore, China as a global player has become a country that has economic and political aims in many parts of the World (Friedberg, 2011; Akdağ and Aktütün, 2021). Countries that see these goals as a threat to their interests also lead to the emergence of different literature for China. At this point, it is possible to talk about the concept of sharp power. According to Walker (2018a: 11), "the authoritarians' unexpected ability to carry out digital-age censorship and to exert influence abroad has created a need for new terms that can adequately describe this new situation.". The new term is "sharp power" (锐实力).

Power types such as hard power, soft power, smart power, etc. have been produced in the literature of International Relations. Sharp power has also become a new concept, mainly produced to deal with Russia and China. The concept of soft power, which is generally accepted in the literature, has received many criticisms when considered together with China. In particular, it is emphasized that China's soft power practices are different from other countries. These criticisms paved the way for the emergence of sharp power. In this context, the study sought an answer to the following question with a literature review: "How can the concept of sharp power be evaluated in discussions of the rise of China?"

The remainder of the study is organized as follows: the next section reviews related literature about the concept of "sharp power". After the literature survey, a conceptual framework about sharp power is presented based on different approaches to sharp power. Then, China's sharp power practices from Confucius Institutes to censorship of academic journals are mentioned. Finally, discourses that do not accept the concept of sharp power and reactions directed to sharp power are discussed. It should also be noted that although sharp power is related to Russia and China, the study only deals with China. Thus, it is aimed to provide a general framework on a newly developing concept about Chinese foreign policy and to contribute to the literature.

2. Literature Review

The seminal article on sharp power belongs to Walker and Ludwig (2017a). Economist (2017a) magazine published a special issue on sharp power in 2017 with its cover titled "sharp power: the new form of Chinese influence". A few articles on sharp power have been published to the best of our knowledge. Singh who was the first writer addresses the issue without giving a conceptual explanation of sharp power. Besides, Singh (2018: 8) interestingly "endeavours to shed light on this subject to an Indian readership". Lincot's (2019: 39-49) paper focuses only on China's sharp power in an age of uncertainty. Wu (2019) examines the sharp power of China through Taiwan and Hong Kong protesters.

Besides, two books are published on the sharp power. The Age of Sharp Power: China, Russia and Iran: The Interference is not Soft which was the first published book that investigates the

sharp power over Russia, Iran, and China and examines these countries within the framework of the developments in Italy (Messa, 2019). Fulda (2019) focuses on the struggle for democracy in Hong Kong and Taiwan as “sharp power and its discontents”. Without giving a conceptual explanation of sharp power, he addresses the attitude of the Chinese Communist Party on this issue.

Walker and Ludwig’s (2017a) paper is generally accepted and cited in the literature as the first work concerning sharp power. However, the concept of sharp power was first used by Mead (2004: 48) in the article entitled “America’s Sticky Power” in the context of US foreign policy. Therefore, it is necessary to determine that Mead used the concept for the first time. Mead also included the article in his book titled “Power, Terror, Peace, and War: America’s Grand Strategy in a World at Risk” in 2005. Mead (2005: 21) distinguished between sticky power, sweet power and sharp power in a chapter titled “The Shape of American Power”. When Mead’s studies are taken into consideration, it is seen that he evaluated sharp power as a “very practical and unsentimental thing” and saw the US as a sharp power and made inferences for US foreign policy.

Walker and Ludwig (2017a) used the concept related to China and Russia and did not refer to Mead in their study. Additionally, it is seen that there is no reference to Mead’s work in the “Soft Power to Sharp Power: Rising Authoritarian Influence in the Democratic World” which is an important work in sharp power literature. Other important sources of sharp power also did not refer to Mead in their studies.

The concept of sharp power has become a remarkable subject after an article entitled “The Meaning of Sharp Power” published by Walker and Ludwig in Foreign Affairs. This publication should be considered in conjunction with a study entitled “Soft Power to Sharp Power: Rising Authoritarian Influence in the Democratic World” published by the National Endowment for Democracy (2017). In this framework, it can be stated that the National Endowment for Democracy played an important role in the emergence of the concept. It should also be noted that this institution operates in Washington, is funded by Congress and aims to “the strengthening and growth of democratic institutions in the world”. Therefore, it is possible to state that the National Endowment for Democracy operates under manipulation and influence (Economist, 2017b: 17). This explanation is important in terms of showing the political dimensions of the emergence of the concept.

3. What is Sharp Power?

There have been many different interpretations of China’s soft power practices. In the post-Cold War era, researchers studying Russia and China in terms of soft power witnessed different practices. These authoritarian regimes, which suppressed free expression and political pluralism to protect the power in their countries, have started to use the same practices more internationally (Walker and Ludwig, 2017a). As long as Russia and China do not reduce the pressure on civil society in their countries, they will have problems with their soft power (Nye, 2019).

China is ranked 27th in the Soft Power 30 (2019) in 2019. According to “The Soft Power 30”, the main issues related to China are as follows:

The emerging global power has been facing geopolitical (and reputational) challenges on multiple front over the past year. The US-China trade war; blacklisting of Huawei by the

US; escalating criticism of the treatment of Uighurs in the Xinjiang province; continued tensions on the South China Sea; and most recently the pro-democracy, anti-Beijing demonstrations in Hong Kong have all put pressure on global perceptions of China. [...] China's growing soft power strengths in culture, education, and enterprise, will continue to be tempered by negative global perceptions of China's foreign policy and human rights issues.

Nye (2015) states that China's soft power has some limitations. China's soft power is emphasized by both former President Hu Jintao and President Xi Jinping. Besides, China spends 10 times higher than the United States does on "foreign propaganda". However, it can have a positive image in areas like Latin America and Africa where there are no territorial disputes and human rights issues are not always at the forefront. According to Nye (2015), two main reasons limit China's soft power. The first reason is nationalism. It is possible to see nationalist rhetoric in the South China Sea where China has problems with its neighbors. For example, the anti-China uprisings in Vietnam began after China's activities in the waters claimed by both countries. The second reason is originated from the problems in an uncensored civil society creation in China. The main source of China's soft power is still her government. Individuals, the private sector and civil society do not exist in China's soft power. China does not have soft power elements such as pop culture, Hollywood and universities in the USA. China's approach towards human-rights activists also damages the country's image in spite of positive developments like the 2008 Beijing Olympics and the 2009 Shanghai Expo. In this context, Walker and Ludwig (2017b) state that similar activities in foreign policy should not be considered as soft power, as the activities of the Chinese administration in the fields of media and education in China are not considered as soft power.

Walker (2018c) states that authoritarian regimes such as Russia and China are not based on hard power and their soft power is not sufficient but they can still have an impact on other countries. For these countries, "key attributes of sharp power are outward-facing censorship, manipulation, and distraction, rather than persuasion and attraction". In this framework, Walker (2019a) explains the need for a new concept such as sharp power:

The unanticipated ability of authoritarian states like China to exert influence abroad has created a need for new terms that can adequately describe this new situation. Among such terms is 'sharp power.' This describes an approach to international affairs that typically involves efforts at censorship and the use of manipulation to degrade the integrity of independent institutions.

Walker and Ludwig (2017a) make the following statement regarding sharp power:

Observers should not understand Moscow's and Beijing's efforts as "soft power." They are more properly labeled "sharp power.". Authoritarian influence efforts are "sharp" in the sense that they pierce, penetrate, or perforate the political and information environments in the targeted countries. In the ruthless new competition that is under way between autocratic and democratic states, the repressive regimes' sharp power techniques should be seen as the tip of their dagger. These regimes are not necessarily seeking to "win hearts and minds," the common frame of reference for soft power efforts, but they are surely seeking to manipulate their target audiences by distorting the information that reaches them. [...] the term "sharp power" captures the malign and aggressive nature of the authoritarian projects, which bear little resemblance to the benign attraction of soft power.

Hur (2019: 184) asks “why do authoritarian states use sharp power?”. The answer is that soft power is insufficient in the face of democracies and the political costs of hard power are high. Therefore, authoritarian states resort to sharp power for their goals which cannot be achieved by soft and hard power. According to Rasheed (2018), “‘sharp power’ may be a hybrid of ‘hard power’ and ‘soft power’ or a sub-set of one of them.”. Russia and China have been blamed for opening global television channels to manipulate the news or establish educational and cultural centers for their benefit. Sharp power, as Walker (2018a: 17) said, “neither really soft nor hard, is able to flourish.”. In Insa Ewert words, “‘sharp power’ has been defined as a combination of subversion, bullying, and pressure, which promote self-censorship. Whereas soft power builds attraction through culture and values, sharp power comes with a strong connotation of manipulation. While soft power is presented as alluring, sharp power seems dangerous.” (ChinaFile, 2018). Nye (2018a) states that, “[...] sharp power is a type of hard power. It manipulates information, which is intangible, but intangibility is not the distinguishing characteristic of soft power. Verbal threats, for example, are both intangible and coercive”.

Sharp power is also mentioned as an American concept that claims China and Russia intervene in the internal affairs of foreign countries (Koetse, 2018). Nye (2018b) explains this situation in terms of America as follows: “Washington has been wrestling with a new term that describes an old threat”. Isackson (2019) considers “Russia and China as the current champions of sharp power.”. Taehwan (2018) claims that the sharp power of Russia and China is a clear challenge to the liberal world order. Besides, Nye (2019) portrays North Korea and Iran as authoritarian sharp power along with Russia and China. According to Wu (2019: 133), “the term sharp power useful for referring to manipulative or coercive authoritarian influences hidden under or amidst ostensibly soft power efforts”.

Nye stated that advances in information technologies make sharp power much more important and effective. Therefore, control of the internet by China and Russia's intervention in the 2016 American election has shown that democracies must defend themselves (Chapman, 2018). Rasheed (2018) pointed out that the sharp power concept is concerning certain political events. Interestingly, the sharp power concept emerged in 2016 after the FBI investigation into the involvement of a major Russian banker link to the Kremlin in illegally transferring money to US President Trump's election campaign. In Australia, as another example, Senator Sam Dastyari resigned after a report showing that he had received money from a billionaire in contact with the Chinese government. Senator Dastyari was also known for his opposition to the official discourse of his country in dispute with China in the South China Sea. Copper (2018) showed that Walker and Ludwig's pioneering work was published at the same time as the National Security Strategy report which was published in the Trump period and also presented Russia and China as a threat to the US. In spite of this, Liu (2018), as a counter-example, mentioned from anti-communist parties in the 1948 Italian elections supported by the US with a secret fund. In other words, it is possible to find examples of sharp power for the USA in the past years. Nye (2018b) stated that the US intervention in the Italian election in 1948 was an example of sharp power, not soft power.

Koetse (2018) asserts that the sharp power concept can be called “Chinese threat theory 3.0”. The rise of Chinese nationalism and military capacity as well as China's impact on security issues in its region have led China to be positioned as an ideological, economic, military and

ecological threat by the rest of the world. In this context, the sharp power concept can now be added to this list.

4. Practices to Sharp Power

By 2050, China's centuries-old goals will be determined in two ways. First, by 2021 as the centenary of the Chinese Communist Party, it will aim to create a "moderate welfare society". Secondly, the centenary goal of the People's Republic of China is to create a "fully developed state". Thus, China aims to realize the dream of "the great awakening of the Chinese nation again" by achieving the status of great power as a global leader (Taehwan, 2018).

Sharp power aims to strengthen the image of the country effectively in politics, media, and academia. In this concept, it is possible to mention that China's sharp power has three characteristics: (i) spreading all over, (ii) causing self-censorship, and (iii) no evidence that China is doing so (Economist, 2017b: 18). The Beijing administration, which is not forced on election circles, freedom of expression and assembly in its country, uses these tools against democratic countries to reshape the international order, dissolve traditional alliances, expand its influence and strengthen its dignity (Williamson, 2018: 3).

The destructive effects of sharp power are not only limited to the political field but also be felt in many areas from culture to academia as well as from the media to the publishing world (Walker, 2018c). China's sharp power has been going on for years. China remains distant from states and firms and does not issue visas to journalists and academics who criticize its policies. China has control over Chinese people living abroad through Chinese media and Chinese groups (Economist, 2017b: 18). According to Singh (2018: 9-18), sharp power has seven characteristics: political power, coercion, culture, language and religion, media manipulation, academia, Chinese Diaspora, inducements. Firstly, it is possible to give many examples of China's political power with reference to her diplomatic presence from South Sudan to the Czech Republic [Czechia]. Czech President Milos Zeman, who harshly critics China over the period 2009-2014, completely changed his perspective on China after Xi Jinping's first visit to the country as President. This visit, which resulted in a strategic partnership, helped Czechia gain billions of dollars. The second characteristic is coercion. China's economic investments in Greece as part of the One Belt One Road project have been a driving factor in Greece's political support for China. China aims to spread its culture and language all over the world via Confucius Institutes. In the context of manipulation of the media, China is making significant investments in newspapers, television, radio, internet, etc. across the world. Thus, China tries to explain its domestic and foreign policy to the world from her point of view. Another one is the academy. Each year, 289 universities in China invite international students to doctoral, master, undergraduate and similar educational programs in almost all fields. China also attaches importance to international students to learn Chinese. Hundreds of thousands of Chinese students abroad are important for the Chinese diaspora. Chinese Students and Scholars Associations, which are active in this field, help Chinese students abroad. Lastly, inducements are important to China's sharp power. For example, Xiangmo Huang, who is a Chinese billionaire, donated both Australia China Relations Institute and political parties in Australia.

China has been referred to as the "digital dictatorship" due to its activities both at home and abroad and especially within the framework of the Hong Kong protests in 2019. China's attitude against Hong Kong protests and the disinformation campaign show the "digital dictatorship". Millions of Chinese have been forced to use "Study the Great Nation" app, which was developed to provide ideological control (Wu, 2019: 148-149).

Cole (2018: 10) focuses on the difference between soft power and sharp power and explains the difference with two examples. The use of China's culture and global media presence to increase its worldwide effectiveness leads to confusion over soft power elements and sharp power practices. While these practices are considered legitimate for soft power, they are considered to be incompatible with moral issues and democratic values when carried out by a non-democratic regime. First, a Chinese firm invested in Hollywood film studios to ensure that sensitive issues for China such as Tibet and Taiwan, and blacklisted actors for the Chinese Communist Party were not included in the films. The second is to organize concerts aimed at the "unity" of the Chinese people and the promotion of Chinese culture in communities outside China. These concerts are organized to create a society and distinguish the soft power examples from the sharp power examples. For these reasons, China's soft power and sharp power do not exclude and contradict each other.

Table 1 shows the contents of Chinese sharp power practices. China applies these practices in the face of countries and various problems. For example, China spreads Confucius institutions to many parts of the world on one hand, but on the other hand, continues its censorship activities from the academy to the media.

Tabl1 1: China's Soft / Sharp Power Practices

AREAS OF ACTIVITY	PRACTICES
Discourse/ Narrative	- China Dream - Traditional Confucian values - Sinocentric worldview
Media	- Media offensive - Utilizing local media companies through buying-up and "borrowed boat" strategy
Diaspora	- Utilizing diaspora organizations/Chinese-language media and CSSAs as both agent and target
Culture	- Confucius Institutes disseminating official views - Self-censorship
Political pressures / cooptation	- Direct & indirect political pressure - Economic incentives - Self-censorship - Encouraging Chinese compatriots' political participation

Source: Taehwan, 2018

Taehwan (2018) mentioned some practices related to sharp power. With an investment of \$9 billion to international media since 2009, China has promoted positive views concerning China in English, Chinese and local languages through state-owned China Central Television (CCTV), China International Radio (CRI), China Daily and Xinhua News Agency. Since 2014, Chinese universities have collaborated with the Chinese Ministry of Foreign Affairs to organize "training programs" for influential journalists in developed countries (Cole, 2018: 16). In this framework, Nye (2018) stated that while Xinhua's (China's official news agency) activities in other countries are considered soft power techniques, China Radio International's secret support to 33 radio stations in 14 countries is different from soft power.

There are examples of China's direct intervention in the media sector. For example, in September 2018, a writer called Azad Essa in Independent Online (South Africa's second-largest media group and partly under the control of Chinese investors) proposed to write an article about the persecution of the Uighurs in China. The proposal by Essa led to the cancellation of her column. According to the World Press Freedom Index compiled by Reporters Without Borders, China, which ranked 176th among 180 countries in 2018, has invested approximately 3 billion Euros in the media sector over the last 10 years. Thus, these

investments can be considered as an effort to prevent critical issues about China in the global media (Reporters Without Borders, 2018).

Since China's overseas diasporas are important indicators of sharp power, China has turned its attention to a strong diaspora of around 60 million. Besides, conventional sources of soft power can also be used by sharp power. For example, the Confucius Institutes, launched by China in 2004 and spreading rapidly on a global scale, aim to increase interest in China (Taehwan, 2018). China makes its propaganda by spreading the Chinese language and culture in universities around the world. As Wagner (2019) points out, although Confucius Institutes have been regarded as successful in some countries, the Institutes in some countries have responded to increase the influence of the Chinese Communist Party. Confucius Institutes, which are seen as successful, both promote Chinese language and culture in these countries and create an environment of self-censorship on important issues for Beijing. According to Walker (2019b), there is no transparent process for Confucius Institutes, it is unclear how much money the Chinese government gives to universities that open institutes and how much control it has over universities. Similarly, the American Association of University Professors also made an explanation regarding Confucius Institutes:

Their academic activities are under the supervision of Hanban, a Chinese state agency which is chaired by a member of the Politburo and the vice-premier of the People's Republic of China. Most agreements establishing Confucius Institutes feature nondisclosure clauses and unacceptable concessions to the political aims and practices of the government of China. Specifically, North American universities permit Confucius Institutes to advance a state agenda in the recruitment and control of academic staff, in the choice of curriculum, and in the restriction of debate. (Graham, 2014).

Cole (2018: 9) mentions that China's sharp power has three main targets. The three principal targets are “political and economic elites (“elite capture”); media and public opinion; and civil society, grassroots, and academia.”. According to Cole, one of the most visible areas of China's sharp power is the academy. More than half a million Chinese students abroad take part in institutions in the West. Another important field of sharp power is the publications and media sector. It is possible to give many examples of this field. In November 2017, at least 1000 Springer Nature articles were blocked in China because they covered topics such as Taiwan, Tibet and the Cultural Revolution (Shepherd, 2017). An agreement between Cambridge University Press and the Chinese administration in August 2017 was also an example of sharp power. The Chinese government requested to be censored in China more than 300 articles in the China Quarterly published by Cambridge University Press. These articles in the China Quarterly are about Tibet, Tiananmen Square, the Cultural Revolution and President Xi Jinping (Haas, 2017). Also, the Association for Asian Studies in the United States stated that China has requested censorship on approximately 100 articles published in the Journal of Asian Studies published by Cambridge University Press (Cole, 2018: 15). According to Williamson (2018), censorship events in the world's oldest and most prestigious university publishers showed the effects of Beijing's sharp power.

China also intervenes in Hollywood movies that will be screened in the country. Nevertheless, Aynne Kokas points out that “no Hollywood producer that wants to take advantage of the Chinese market would at this point include a film that includes anything about Taiwan, about Tibet, about Tiananmen”. For example, Marvel's “Doctor Strange” changed the origin of one

of the characters in the film from Tibetan to Celtic. In “Skyfall”, a scene in which James Bond killed a Chinese security guard was censored in China (Lubin, 2016). China's censorship system can also be seen in the country. The online censorship system, known as the Great Firewall, can manage Chinese people's internet access. For this purpose, the Chinese government is applying more machine learning. China also pressures foreign companies such as Google and Facebook, which are forbidden from China to block certain contents (Mozur, 2018).

5. Reactions to Sharp Power

Although China does not want to conquer foreign lands, most people fear that China will conquer foreign minds. Many countries, particularly Australia, Britain, Canada, and New Zealand, began to oppose China's activities. But unlike the West's opposition to the Soviet Union in the past years, China is an important force in the world economy (Economist, 2017c: 9). For this reason, China is a power that can be politically opposed but cannot be ignored economically.

According to Si (2018), many concepts that end with “power” produced by US experts serve to protect the US's global interests and promote an Americanized democracy. In this respect, a critical paper on the sharp power concept was published in Global Times which is one of the most important newspapers in China. In the article, it is pointed out that the sharp power used by Western media to define China and Russia carries a value judgment. Unlike the concepts of hard and soft power, sharp power as a so-called academic concept serves to confirm the prejudices of the West towards China. The worsening of the image of the West in China and the increasing economic weight of China in the West raises concerns in the West, as well as the concept of sharp power arises from these concerns. According to the newspaper, as long as China adheres to its values, the West can't manipulate the world public opinion (Global Times, 2018).

Sha (2019) argues that sharp power is presented as a new “Chinese threat” and there are three myths about China. The first myth is the false image that the Chinese government is running a campaign targeting the US society. The second myth is the negative point of view of the Confucius Institutes that aims to teach the Chinese language and spread Chinese culture. Because Confucius Institutes are not different from France's L'Alliance Francaise, Germany's Goethe Instituts, or Spain's Cervantes Institute. Finally, the tendency to see the interaction between China and the US as a zero-sum game leads to misinterpretation of relations. Besides, Chen Fengying, a researcher at the China Institutes of Contemporary International Relations, said that it is difficult to accept changes in the world order for some Western countries that are afraid of losing their dominant position in the world. Western countries have also characterized China with “China threat” and “China collapse” because of their concern about China's rapid economic growth in recent years, and have ignored China's usual external relations. Therefore, it is possible to see the concept of sharp power as a new stage of the “Chinese threat” concept (Si, 2018).

Because Western experts prefer the concept of soft power for their own countries which make similar practices, Ji Zhiye, chairman of the China Institute of Contemporary International Relations, refuses to use the concept of “sharp power” to express China's competitiveness, attractiveness, and development (Ekomonitör, 2018). Liu (2018) states that sharp power is a result of a failed combination of hard and soft power or “unsmart power”. From this point of view, it is important to consider whether a new concept such as sharp power is needed.

Wang Guoqing, the spokesperson of China's most important advisory body, made the statement regarding sharp power: "it is not the first time that new expressions have been concocted [by the West] to China, and I believe it won't be the last time. Some Westerners may have physically entered the 21st century, but are mentally stuck in the Cold War era". Guoqing quoted Martin Luther King Jr. in his speech, referring to the situation between China and Western countries with the words "men often hate each other because they fear each other; they fear each other because they don't know each other; they don't know each other because they cannot communicate; because they are separated communicate." (Koetse, 2018).

Taehwan (2018) mentions "foreign political influence operations" concerning the actions of sharp power. Accordingly, it is difficult to separate foreign political influence operations from public diplomacy or soft power from hard power because all of them use similar soft power tools such as media, culture, and diaspora. Moreover, the rise of sharp power should be considered within the framework of the goals of China and Russia. With Putin's long-standing rule and Xi Jinping's re-leadership of China, the geopolitical desires of the two powers have revealed their sharp power as an important instrument for their foreign policy.

According to China, the sharp power is an "irresponsible and paranoid" discourse, and this discourse is a sign of the concern of the great powers for China's growing international influence (Rasheed, 2018). In this framework, Si (2018) argues that the concept of sharp power suggests the concept of the "Thucydides trap", which describes the conflict between a rising power and a dominant power. According to Yanru (2018), China prefers a development path designed by itself, which is not developed by Western experts. Accordingly, there are three ways to do something in the world: the right way, the wrong way, and the "Chinese way". In the past, the West had determined the right and the wrong. China's political and economic power also increases its discourse and the Chinese way can be presented in the right way.

Yabin (2018) states his objection to the concept of sharp power as follows:

The concept of 'sharp power' is nothing but another demonizing tool against China, even if it seems like an academic term. So, we do not accept it. However, if 'sharp power' could be explained as a new dimension to evaluate a state's capability to learn, transform, and innovate in this modern era, it will be of more academic significance.

In addition to all these reactions, Nye (2018) had some warnings about sharp power. Accordingly, democracies should not overreact to China's sharp power and information warfare. China can also increase its soft power if it reduces party control over civil society. In contrast, media manipulation and secret communication channels are damaging China's soft power. Democracies should also refrain from using authoritarian sharp-power tools.

6. Conclusion

The rapid rise of China led to the emergence of the sharp power concept. China is regarded as an important rival and threat by the US. In addition, Chinese policies which cannot be regarded as soft power have made her a sharp power. Thus, a different concept of "power" was preferred to define China's activities. Sharp power as an example of US-based conceptualization is a continuation of hard power, soft power, and smart power approaches. Among these concepts, the sharp power concept stands apart from the others. The negative image evoked by the word "sharp" causes China's reactions. China considers the sharp power as "blame" and rejects it. Also, there is no country other than China that reacts to the concept of sharp power. When the reactions to sharp power are taken into consideration, the statements made by Chinese writers and Chinese media draw attention.

Considering the literature, although the sharp power is said about Russia and China, the literature is predominantly based on China. China's soft power problems can be seen as the cause of its sharp power. In the study, the soft power tools used by authoritarian administrations were considered as sharp power. Therefore, what determines the sharp power is not the tools per se, it is who uses them. In addition, sharp power was evaluated in the study as follows: sharp power is the one that determines what can and cannot be talked about. This definition has two dimensions: "you must talk about me" and "you can't talk about me". Sharp power achieves these through propaganda and censorship tools. The point where sharp power differs from soft power is that there is no "you can't talk" approach and censorship in soft power. In this context, similar to the concept of "Socialism with Chinese characteristics", it is possible to evaluate sharp power as Chinese characteristics soft power. In international relations, it is much more important to make your own voice heard when everyone is speaking, rather than silencing the other party.

The following questions may be asked from a different perspective: Sharp power, what cuts? What do the dragon's teeth cut? In China's sharp power, especially academia, media, language, Confucius Institutes and censorship are the prominent topics. Looking at the practices of China, it is seen that it can cut off anything that hinders its own story and criticizes its own discourse. The continuation of the practices that can be shown as sharp power makes the dragon's teeth sharper. In other words, China, which continues its sharp power practices, is actually increasing its sharp power. Especially, as stated in the study, the increase in China's propaganda and censorship activities causes this situation. In this case, it harms the concept of the "China Dream" that Xi Jinping is trying to create.

As pointed out by Nye (2018), "power sometimes depends on whose army or economy wins, but it can also depend on whose story wins." In this sentence, we can substitute the word "story" with the word "word" because we can identify our own "rival or enemy" in international relations. Superpowers sometimes war over words. When this war is considered within the framework of sharp power, China has been losing this war. In order to win the war of concepts, instead of rejecting a concept produced by the West, it is necessary to try to impose a concept created by itself. It is therefore very important that China can produce a discourse on the United States in the future. For example, when Xi Jinping's "China Dream" is used more widely than the concept of sharp power, China's goals can be realized. Otherwise, sharp power practices will increase the reaction against China. As shown in the study, China's sharp power strengthens the negative attitude of countries towards China.

As Copper (2018) pointed out, in the future, the possibility that other authoritarian regimes such as North Korea, Iran, or Cuba, will be able to use their sharp powers. From this interpretation, the issue of sharp power can be addressed in subsequent studies through sharp power practices, case studies, and comparisons. As long as the concepts are discussed, the literature can be enriched and the concepts can be understood more accurately.

References

- Akdağ, Z. and Aktütün, İ. (2021). Küresel hegemonya mücadelesinde Çin. *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, 3(1): 1-22.
- Chapman, J. (2018). Democracies should fight sharp power with soft power. Retrieved from <https://www.pacificcouncil.org/newsroom/democracies-should-fight-sharp-power-soft-power>.
- ChinaFile. (2018). How to fight China's sharp power. Retrieved from <http://www.chinafile.com/conversation/how-fight-chinas-sharp-power>.
- Cole, J. M. (2018). *The Hard edge of sharp power: understanding China's influence operations abroad*. Ottawa: Macdonald-Laurier Institute.

- Copper, J. F. (2018). The new concept of “sharp power” in international politics: a critique. Retrieved from <https://www.ippreview.com/index.php/Blog/single/id/652.html>
- Economist. (2017a). December 16th-22nd, 425, 9071.
- Economist. (2017b). *At the sharp end*. December 16th-22nd, 425, 9071: 17-19.
- Economist. (2017c). *Sharp power*. December 16th-22nd, 425, 9071: 9.
- Ekomonitor. (2018). Dünyaya yeni bir perspektiften bakmak: Çin'in Batı'yla olan dansı. Retrieved from <http://www.ekomonitor.com.tr/cin-monitoru/dunyaya-yeni-bir-perspektiften-bakmak-cinin-batiyla-dansi/> (9.02.2021).
- Friedberg, A. L. (2011). Hegemony with Chinese characteristics. *National Interest*, 114: 18-27.
- Fulda, A. (2019). *The Struggle for Democracy in mainland China, Taiwan and Hong Kong sharp power and its discontents*. New York: Routledge.
- Global Times (2018). Sharp power concept proves Western bias. Retrieved from <http://www.globaltimes.cn/content/1087165.shtml#.WnQCGvYMS-M.twitter>
- Graham, E. J. (2014). Confucius institutes threaten academic freedom. Retrieved from <https://www.aaup.org/article/confucius-institutes-threaten-academic-freedom#.XbM2KegzblV>
- Haas, B. (2017). Cambridge University Press headed for showdown with China over censorship. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/09/cambridge-university-press-headed-for-showdown-with-china-over-censorship>
- Hur, A. (2019). North Korea's sharp power and the divide over Korean identities. In G.Rozman (Ed.). *Joint U.S.-Korea Academic Studies, Volume 30*, (p. 181-198) Washington DC: Korea Economic Institute of America.
- Isackson, P. (2019). Sharpening the knives of diplomacy. Retrieved from https://www.faiobserver.com/region/north_america/soft-power-hard-power-joseph-nye-diplomacy-world-politics-news-today-56123.
- Koetse, M. (2018). On 'sharp power' & the China threat 3.0: 'the West is mentally stuck in cold war era. Retrieved from <https://www.whatsonweibo.com/on-sharp-power-the-china-threat-3-0-the-west-is-mentally-stuck-in-cold-war-era/>
- Lincot, E. (2019). La Chine et sa politique étrangère: le sharp power face à l'incertitude?. *Revue internationale et stratégique*, 115: 39-49.
- Liu, X. (2018). What sharp power? it's nothing but “unsmart” power. Retrieved from <https://www.uscpublicdiplomacy.org/blog/what-sharp-power-it%E2%80%99s-nothing-%E2%80%9Cunsmart%E2%80%9D-power>
- Lubin, G. (2016). 18 Hollywood movies that pandered to China's giant box office. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/hollywood-movies-in-china-2016-10>
- Mead, W. R. (2004). America's sticky power. *Foreign Policy*, 141: 46-53.
- Mead, W. R. (2005). *Power, terror, peace, and war: America's grand strategy in a world at risk*, New York: Vintage Books.
- Messa, P. (2019). *The age of sharp power: China, Russia and Iran: The interference is not soft. the Italian case*, Milano: Bocconi University Press.
- Mozur, P. (2018). China Presses Its Internet Censorship Efforts Across the Globe. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/03/02/technology/china-technology-censorship-borders-expansion.html>
- National Endowment for Democracy (2017). Soft Power to Sharp Power: Rising Authoritarian Influence in the Democratic World. Retrieved from <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf>
- Nye, J. (2015). The limits of Chinese soft power. Retrieved from <https://gulfnnews.com/opinion/op-eds/the-limits-of-chinese-soft-power-1.1549699>
- Nye, J. S. Jr. (2018a). China's soft and sharp power. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-soft-and-sharp-power-by-joseph-s--nye-2018-01/english?barrier=accesspaylog>
- Nye, J. S. Jr. (2018b). How sharp power threatens soft power. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power>.

- Nye, J. S. Jr. (2019). Democracy's dilemma. Retrieved from <https://bostonreview.net/forum/democracys-dilemma/joseph-s-nye-jr-sharp-power-not-soft-power-should-be-target>
- Rasheed, A. (2018). After hard, soft and smart, it's sharp power. Retrieved from <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2018/01/24/After-hard-soft-and-smart-it-s-sharp-power.html>
- Reporters Without Borders. (2018). South Africa: Journalist loses column after publishing an article critical of China. Retrieved from <https://rsf.org/en/news/south-africa-journalist-loses-column-after-publishing-article-critical-china>
- Sha, Y. (2019). The myth of China as a 'sharp power'. Retrieved from <https://news.cgtn.com/news/3d3d414f354d6a4e32457a6333566d54/index.html>
- Shepherd, C. (2017). China warns on overseas content after Springer Nature pulls some articles. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-china-censorship/china-warns-on-overseas-content-after-springer-nature-pulls-some-articles-idUSKBN1D60EF>
- Si, L. (2018). Spotlight: 'Sharp power' or Western invisible power. Retrieved from <http://www.chinadaily.com.cn/a/201802/13/WS5a82a339a3106e7dcc13c8d9.html> (21.01.2022).
- Singh, M. (2018). From smart power to sharp power: How China promotes her national interests. *Journal of Defence Studies*, 12(3): 5-25.
- Taehwan, K. (2018). Authoritarian sharp power: Comparing China and Russia. Retrieved from <http://www.theasanforum.org/authoritarian-sharp-power-comparing-china-and-russia/>
- The Soft Power 30. (2019). China, 2019. <https://softpower30.com/country/china/>
- Wagner, D. (2019). China is waging a silent media war for global influence. Retrieved from <https://nationalinterest.org/feature/china-waging-silent-media-war-global-influence-81906>.
- Walker, C. (2018a). What Is 'sharp power'?. *Journal of Democracy*, 29(3): 9-23.
- Walker, C. (2018b). The Point of Sharp Power. Retrieved from <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2018/02/12/commentary/world-commentary/point-sharp-power/#.XILPZSgzblU>
- Walker, C. (2018c). Russian and Chinese sharp power. Retrieved from <https://www.ft.com/content/648187ce-8068-11e8-af48-190d103e32a4>
- Walker, C. (2019a). China's foreign influence and sharp power strategy to shape and influence democratic institutions. Retrieved from <https://docs.house.gov/meetings/IG/IG00/20190516/109462/HHRG-116-IG00-Wstate-WalkerC-20190516.pdf>
- Walker, C. (2019b). Safeguarding democracies against authoritarian sharp power. Retrieved from <https://policyoptions.irpp.org/magazines/january-2019/safeguarding-democracies-against-authoritarian-sharp-power/>
- Walker, C. and Ludwig, J. (2017a). The meaning of sharp power: How authoritarian states project influence. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power?cid=int-fls&pgtype=hpg>
- Walker, C. and Jessica L. (2017b). From 'soft power' to 'sharp power': Rising authoritarian influence in the democratic world", *Soft power to sharp power: rising authoritarian influence in the democratic world*, Retrieved from <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf>
- Williamson, K. (2018). Nothing soft about China's sharp power. Retrieved from <https://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/402/305/williamson.pdf>
- Wu, Y. (2019). Recognizing and resisting China's evolving sharp power. *American Journal of Chinese Studies*, 26(2): 129-153.
- Yabin, L. (2018). Sharp power should not cut ties. Retrieved from <https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/sharp-power-should-not-cut-ties>
- Yanru, C. (2018). Sharp power': West gets it wrong. Retrieved from <http://www.chinadaily.com.cn/a/201801/16/WS5a5d4072a3102c394518f65e.html>

The Impacts of Ethnicwar in Bosnia and Herzegovina on Education

Bosna Hersek'teki Etnik Savaşın Eğitime Yansımaları

Naime Elcan Kaynak^a

ABSTRACT	ÖZ
<p>This paper attempts to explore the factors triggering segregated education in Bosnia and Herzegovina. Bosnia and Herzegovina (BiH) is one of the post conflict societies suffering from damages the ethnic war created. Before starting to war BiH belonged to the Yugoslavia where people from different ethnic groups lived side by side in peace. Along with the onset of the war in Yugoslavia, everything was changed and reversed in BiH. Individuals from different ethnic groups became adversaries to each other. The war created deep ethnic, religious and national segregations in BiH which formerly famous with its multiethnic and multicultural tradition. These divisions extended to education system. The war caused destruction and divided schools, curriculums, teachers, and overall education system of the society. In this study using documentary analysis all sub-themes have been explored and discussed in detail that impact segregated education in Bosnia and Herzegovina. Findings display that parents opposition to integrity, lack of trust and international support, politicians and politicized text book and multiple ministries and curriculums are among the factors triggering segregation in education.</p>	<p>Bu makalenin amacı Bosna- Hersek' teki parçalanmış eğitimin sebeplerini, altında yatan faktörleri tarihsel boyutlarıyla derinlemesine analiz ederek, bazı çözüm önerileri sunmaktır. Bosna-Hersek, etnik savaşın derin yaralar açtığı toplumlardan biridir. Savaştan önce Bosna-Hersek Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bir parçasıydı. Eski Bosna Hersek'te farklı etnik gruplardan insanlar barış içinde yan yana yaşarlarken, Yugoslavya savaşının başlamasıyla birlikte Bosna-Hersek' te her şey değişmiş ve tersine donmuştur. Öncesinde dostluk içerisinde yaşayan farklı etnik gruplardan bireyler birbirlerine düşman olmuşlardır. Savaş, eskiden barışçıl, çok ırklı ve çok kültürlü geleneğiyle ünlü olan Bosna-Hersek 'te derin etnik, dini ve ulusal bölünmeler yaratmıştır ve bu bölünmeler eğitim sistemine kadar uzanmıştır. Savaş, Bosna-Hersek'in eğitim sistemini yıkıma uğratarırken getirdiği en büyük sorun ayrımcılık olmuştur. Doküman analizi tekniği kullanılarak elde edilen bulgulara bakıldığında ailelerin eğitimin birleşmesine karşı çıkması, politikacılar, siyasallaştırılmış ders kitapları, çoklu bakanlık ve müfredatlar, güven eksikliği ve uluslararası desteğin az olması eğitimde ayrışmayı etkileyen temel faktörlerdir.</p>
<p>Keywords</p> <p>War, Ethnic Discrimination, Bosnia and Herzegovina, Segregated Education</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Savaş, Etnik Soykırım, Bosna-Hersek, Ayrıştırıcı Eğitim</p>

^a Dr. Araştırma Görevlisi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. Email: naimekaynak@erciyes.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

The area of education has paved the way for reconstructing the post conflict countries and undevelop nations. In post-conflict societies education has been used as a psychological tool to remedy broken society and rebuild trust and humanity in divided countries (Hill, 2011). If education is correctly applied, it can bring community members together providing dialogue, preventing hate speech and decreasing violence. Otherwise, it might cause political indoctrination and social division. Indoctrination is related to authority relationship in which the representative of the authority use power on ones indetified as less legitimate or less powerful (Momano, 2012). In post-conflict societies like BiH, education can be used by the totalitarian regime to propagate their ideolgy by brainwashing children. Since totalitarian regime have the enough authority to exercise power on individuals suffered from war and conflict (Momano, 2012).

Drawn upon the studies of Danesh (2006) and Schweisfurth (2006), Hill (2011) emphasizes the crucial role of education in reconstruction of post-conflict societies. Accordingly, education can make a great contribution in the reconstruction process of post-conflict societies implementing a new curriculum and inclusive education in which the themes like keeping national identity, resolving conflict, thinking critically are emhasized.

In post-conflict societies, younger generations are seen as those who stand for the hope of the future (Clark, 2010). They may also be seen as agents who will bring freedom, peace and prosperity to society. Hence, educating the younger generations is a highly important and crucial prerequisite in order to build a greater society consisting of productive citizens.

Bosnia and Herzegovina is one of the post-conflict societies suffering from destruction as a consequence of the ethnic war (Clark, 2009). Before starting to ethnic war, BiH belonged to Socialist Federal Republic of Yugoslavia in which people from different ethnic groups lived peacefully. However, the onset of the war in Yugoslavia reversed the situation. Individuals from different ethnic groups ethnically, religiously divided and became adversaries to each other. The war destroyed the peaceful nature of the BiH which was once known for its multicultural society (McDermot & Lenohan, 2012).

The war in Bosnia divided the country into two entities and many cantons. The fragmentation in political structure of Bosnia and Herzegovina extended into almost all reas including the education system. While schools are already dealing with lack of infrastructure, qualified teachers, and ethnic discrimination, other political issues added on the problem. Schooling is identified by the lack of a common curriculum, opposing education policies, segregated schools, and mono-ethnic classroom and instruction (Hill, 2011 & Stabback, 2007). The role of education in reconstruction of post-conflict countries is indisputable. It is not expected that schooling can shoulder the entire burden for restoring and improving the society, but education is seen as one of the remedies to rebuild and reconcile the society. It is used as a tool in these societies, serving as a means for communal healing and reconciliation of a traumatized and broken society. In these societies, "education can play a critical role in psychological interventions for children and adults, rebuilding trust and relationships and cultivating social cohesion in divided and torn communities"(Hill, 2011, p.158). If education is implemented thoughtfully, it can facilitate dialogue among people of different groups; prevent hate speech,

and the outbreak of violence. Amidst these challenges, segregated schools are the major issue in education which the war brought to country.

Previous studies discuss that segregated education in BiH serves as an obstacle for social cohesion and creates challenges to maintain peace (Torsti, 2009; Hill, 2011). Segregated education does not allow the new generation in BiH to interact with individuals from the other side. Consequently, those who did not witness the war unquestionably see the other side as the enemy without even knowing or listening to them.

International organizations have taken initiatives to abolish segregated education, but their efforts have mostly failed. The reason for the failure of these initiatives is that reforms are initiated without having detailed knowledge of structure of the BiH and its social context (Bantwini, 2010). Educational reformers did not notice the factors that triggered the application of segregated education policy.

This study aims at exploring and analyzing the challenges, complexities, contradictions related to segregated education in Bosnia. More specifically, I will analyze following questions relating to segregated education in BiH:

1-What factors are lying behind segregated education?

2-What efforts have already been taking to unify the education system?

It is worth mentioning here that factors increasing segregation in the education system of BiH are deeply rooted and most of them are the result of the social, economic and political conditions. In this essay, I have focused merely on the major challenges of segregated education. In the following section, I briefly relay information about the background of Bosnia and Herzegovina so that the reader may understand the current situation.

2. Literature

Bosnia and Herzegovina is one of the post conflict societies suffering from destruction as a consequence of the ethnic war (Clark, 2009). Prior to the war, BiH was a part of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. People from different ethnic groups used to live peacefully.

The former Yugoslavia housed various ethnic group including Serbs, Croats, Bosnians and Romans. These different groups lived in peace and had very close relationships with each other such as inter-ethnic marriages, which were very common. According to Mcdermott & Lanahan (2012) study, there was a high level of tolerance among Jews, Muslims, Christians, and they lived in harmony. They go on to say that churches, synagogues and mosques were built only a few blocks away from each other. At that time, Yugoslavia maintained its peace among their various ethnic groups.

Diagram 1. Brief background of BiH

However the onset of the war in Yugoslavia reversed the situation. Individuals from different ethnic groups became adversaries to each other. The war created deep ethnic, religious and national divisions in BiH. The war destroyed the peaceful nature of the BiH which was once known for its multicultural society (McDermot & Lenohan, 2012). While former BiH was highly effective with its multicultural education, the separation between ethnicities and social changes occurring in BiH have thus created an enormous disruption in the educational system, and resulted in eliminating multicultural approaches from schooling

Among the former Yugoslav republics, the most extreme conflict and fights among dominant ethnic groups which included Serbs, Bosnians and Croats took place in Bosnia and Herzegovina. Even in same ethnic group, people are divided and conflict with each other depending on their religions. For instance, Muslim Bosnians fight with non-Muslim Bosnians; Catholic Croats fight with Orthodox Croats. According to statistics, 250,000 people, including children and soldiers, lost their lives during the war between 1992- 1994 in Bosnia and Herzegovina. The war was ended signing a ceasefire agreement, the Dayton Peace Agreement, in 1995. The agreement stopped the weapons but did not offer a long term solution for Bosnia, furthermore it divided Bosnia into two parts as the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Serbian Republic. Croats and Bosnians were the dominant ethnic groups in the Federation of Bosnia and Herzegovina, while Serbs were the dominant in the Serbian Republic. The disintegration in Bosnia caused new fragmentations in the political structure of the state. The Republic of Serbia was divided into seven regions; BiH was divided into ten cantons. All these fragmentations in the structure of BiH divided the society more than even before. Consequently, the fragmentations extended into the education system. Because there are 14 ministries of education in total, there is a lack of a common national education policy. For instance, while the Republic of Serbia embraced a centralized curriculum across its regions, BiH followed a decentralized curriculum.

While the former BiH was good at sustaining its multicultural education, the separation between ethnicities and social changes occurring in BiH worsening the situation resulted in eliminating multicultural approaches from schooling. Different ethnic groups were reluctant to come together and consequently, it influenced schooling profoundly. The war triggered the proliferation of rhetoric of nationalism among BiH's citizens, including children. For instance, Serbians wish to put their children in Serbian schools so that they may be taught in the Serbian language.

While schools are already dealing with lack of infrastructure, qualified teachers, and ethnic discrimination, other political issues added on the problem. Schooling is identified by the lack of a common curriculum, opposing education policies, segregated schools, and mono-ethnic

classroom and instruction (Hill, 2011 & Stabback, 2007). Amidst these challenges, segregated schools are the major issue in education which the war brought to country.

Previous studies discuss that segregated education in BiH serves as an obstacle for social cohesion and creates challenges to maintain peace (Torsti, 2009; Hill, 2011). Segregated education does not allow the new generation in BiH to interact with individuals from the other side. Consequently, those who did not witness the war unquestionably see the other side as the enemy without even knowing or listening to them.

International organizations have taken initiatives to abolish segregated education, but their efforts have mostly failed. The reason for the failure of these initiatives is that reforms are initiated without having detailed knowledge of structure of the BiH and its social context. Educational reformers did not notice the factors that triggered the application of segregated education policy. Bantwini (2010) draws attention to the requirement of recognizing social culture prior to implementing education reform. She says that “ reforms continuously fail to achieve the desired outcomes because they neglect the social issues that surround each school and district” (p.88).

The current approach in education which occurred as a result of ethnic war is named the “ *two schools under one roof approach*” which referred to diverse ethnic groups took education in different classroom within the same school building. If, for instance, a school consists of Croats and Bosnians, both Croats and Bosnians would share the responsibilities of school director, student council, and secretary. Although many educators find this division in education very inconvenient, they cannot afford to change the system. The attempts to reform schools face strong resistance.

It is worth mentioning that the factors increasing segregation in the education system of BiH are deeply rooted and most of them are the result of the social, economic and political conditions. In this essay, the focus is merely placed on the major challenges of segregated education.

3. Methods

In attempting to explore segregated education in Bosnia and Herzegovina the method of documentary analysis has been used (Bowen, 2009). Documentary analysis is one type of qualitative research approach includes a procedure for reviewing and examining both written and online documents in detail to acquire in-depth information (Bowen, 2009). As other qualitative methods, in documentary analysis the collected data is carefully reviewed and analyzed to create the themes. For his study the data collected from websites compiling existing records and documents as well published books and articles. For this study main sources were written articles and doctoral dissertations. Collected data had been analyzed applying thematic analysis (Braun & Clarke, 2008). Data analysis process was consisted of multiple stages. In the first stage, each source was reviewed carefully, and written materials were read line by line. As sources were analyzed descriptive notes were taken. In the second stage, I looked for similarities and differences across sources to get a general picture of patterns and themes related to segregated education. In the final stage, patterns were integrated to create themes. As a result of the data analysis six themes are found and each theme will be discussed in detail in the findings section.

In order to attempted to describe and analyze the challenges, complexities, and the contradictions related to segregated education in Bosnia, findings will be presented undersubtitles. In the following part, the factors behind segregated education are subsequently explored. Later, I introduce the reforms that aim at eliminating segregation from the education system. The article ends with some suggestions on preventing segregation in the BiH.

4. Findings

According to findings there are numerous factors found triggering segregation in education. As a result of the thematic analysis, six factors were found. Emerged themes are presented in the following diagram (Diagram 2) and will be explained in detail in as following.

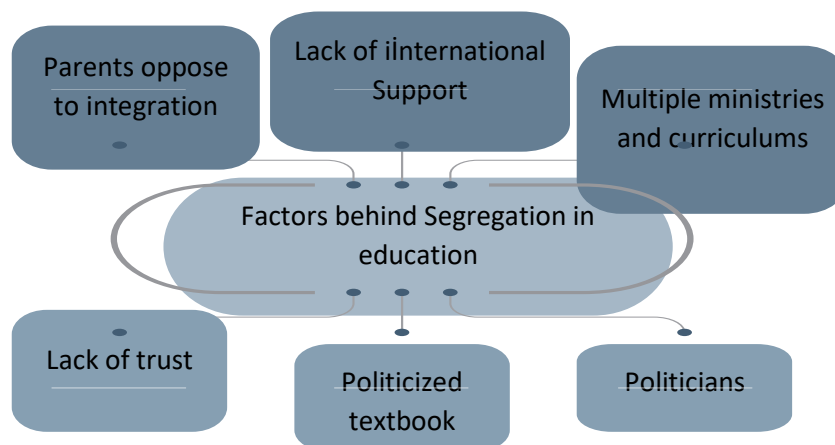

Diagram 2. Emerged Themes

4.1. A High numbers of Ministries and Educational Curriculums

Before the war was initiated, BiH had one stable education system. The war divided BiH in two entities: the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Serbian Republic. After division each entity set up their own ministry of education. The federation is comprised 51 percent of country, while the remainder belongs to the Serbian Republic. The Federation itself is divided into ten cantons, three of which have a Croat majority, two are ethnically mixed, and seven have a Bosnian majority. Also each of the ten cantons have their own Ministry of Education. This means that there are 14 ministries responsible for educating a population of 4 million in BiH. This plethora of education ministries in BiH prevents the development of a unified educational policy.

In addition to the abundant number of ministries, there are also many different curriculums. The enacted curriculum in any given area varies depending on the dominant ethnic group. For instance, while Posavina Canton applies the curriculum developed by the Mostar Institute for School Affairs, Una- Sana Canton follows the curriculum developed by BiH Federation Ministry of Education (Clark, 2010, p. 346). Also some cantons use curriculums they borrowed from other countries. Serbian schools tend to borrow curriculums from Serbia, while Croats borrow from Croatia. Each canton as well as each school applies its own preferred curriculum.

4.2. Politicians

Although education was cited as a right every human have in Dayton Peace Agreement, no information is given about who is responsible for the implementation and maintenance of the

education policy, nor how. Also, international organizations are not given any mandate to lead educational reforms (Torsti, 2009, p. 72). The Serb Republic followed a more centralized education policy, while ten cantons in Bosnia and Herzegovina applied a different policy.

Due to the fact that the implementation of educational reforms is left to local governments, the international community has had only a limited impact on reforming the education system. (Torsti, 2009, p. 72). These entities create their own policies and enacted their own curriculums.

The lack of a national plan for education creates a gap which is utilized by political parties and politicians. Instead of putting effort to solve problems in education, they use education for their own political agendas and in conveying their own ideological beliefs. Drawing upon the ideology, each political party constructs their own educational policy. Sometimes they borrowed policies from neighboring countries, but this resulted in various ethno-nationalistic policies that increased political conflict among parties.

The second problem related to politicians is they have limited communication localbased community member and international NGOs. Their reluctance to interact with local, state, and international entrepreneurs prevents the creation of a unified education system. A great number of educational reforms sponsored by international organizations have failed due to the lack of communication with local politicians. Some of the reform movements initiated by international organizations have stopped at the pedagogical institutes or education ministries (Torsti, 2009, p. 75). All these issues echoed Cole and Barsalou's (2006) ideas that it could be difficult for international organizations, who are considered to be outsiders, to address the educational problems in any nation. According to the study of Diagoli (2007), Torsti (2009) claims that the reforms carried out by international organizations are considered to be imposed by foreign movements and therefore, meaningless.

4.3.Politicized textbook

Politicized curriculums are one of the biggest problems in BiH. In particular, the history textbooks are full of biased and stereotypical knowledge According to Torsti (2007), this is the case because the Croats, Bosnians, and Serbs have used different curricula and different textbooks. One particularly problematic issue pertaining to textbooks is how historical events are portrayed. History is portrayed differently in the Bosnian, Croat and Serbian curriculums (Torsti, 2003). Each ethnic group sees the issues or events from their point of view.

Baranovic's (2001) examination of history textbooks used in 1996 and 1997 reveals that history textbooks were written with ethnocentric focus. This means that each ethnic group in BiH focuses on their own histories. They disregard the history of other groups. Also, each ethnic group's textbooks portray its own ethnic group as having suffered the most as a result of the war.

In a similar way, Torsti (2003) analyzed history textbooks used between 1999 and 2000. According to his findings, the war is represented very differently in each curriculum. He found that the textbooks frequently use "us/ them" expressions. His study also reveals that history textbooks include hostile, stereotypical images of the other national groups. According to recent analysis on history textbooks used in 2006-2007, the stereotypical images and hostile statements still exist there (Torsti, 2009).

4.4. Lack of Trust

The war destroyed the trust and friendship among Serbs, Croats and Bosnians. Clark's (2009) interview study depicts how mistrust has spread in the country. In particular, Bosnian interviewees reflected on how their former Serb and Croats friends and neighbors misbehaving and betraying them.

The major obstacle for building trust among ethnic groups is the lack of communication. Serbs, Croats and Bosnians tend to frequent different places and attend different educational institutes. For instance, in Gornji Vakuf- Uskoplje, there are separate post offices, telecommunications, nurseries, and schools for Croats and Muslim Bosnians. Croats do not pass the Bosnian part of the town, and vice-versa. The situation is very similar in schools. Students of different ethnic groups are taught by different teachers and they have little contact with each other

4.5. Parents Oppose Integration of Schools

This type of segregated education in BiH has gained increased attention from the international community (Hill, 2011, p.161). International organizations including UNESCO believe that social cohesion cannot be built in a society without integrating the different ethnic groups in it. Their efforts in integrating schools are challenged by local groups, especially by the parents of the students who attend the schools. Parents do not want their children to come into contact with students from different ethnic backgrounds. The attempts to integrate schools have faced strong resistance.

This anti-integration sentiment at the local level has led to the international community to step back and follow a different policy. Rather than focusing on the integration of schools, they pushed for the unification of schools (Hill, 2011). They believe that unification would be a step forward towards the integration of the education system. According to this approach, different ethnic groups use the same school building. Even though this approach may appear as if it would be a success in terms of unifying the schools, in fact, very little has changed. Even while attending school in the same building, students from different ethnic groups do not interact with each other, since they use different entrances. They are schooled in different classrooms and taught by different teachers who use different curriculums and textbooks.

4.6. Lack of International Support

Even though the international community has taken some initiatives for reforming education system of BiH, their efforts were unsuccessful in addressing segregation and stereotypical teaching materials (Torsti, 2009). There are a few of reasons for this. Firstly, although international reforms supplied materials to the reconstruction of schools, they ignored the division problem in schools. Secondly, according to Diegoli (2007), the initiatives started by international organizations aimed at quick fixes in the short run rather than providing long term solutions.

The lack of organization among different forces within the international community is yet another factor for why it has little influence in addressing the problems created by segregated education. Starting in 2002, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) has led in coordinating international supports and initiatives. Even though OSCE has taken initiatives to reform segregated education, their efforts have failed due to the fact that they did

not cooperate with local politician and organizations. They have launched some educational reforms, but they did not monitor or control the implementation of reforms.

5.Current International Reforms in BiH

Though many important international initiatives failed to prevent segregation in education, some of them successfully address the segregation issue in education. The Education for Peace (EFP) is one initiative which is supported by Luxembourg. The program was initially implemented as a pilot study in five schools in BiH. The program was maintained with a high level of success, so that the BiH Ministry of Foreign Affairs requested the extension of the EFP. The main purpose of the EFP is to train teachers and school staff on how they might help people and children who have been psychologically affected by the war. For instance, EFP educate teachers on how they may educate people about the dynamics of violence, the elements of the healing process, and the psychological needs of traumatized children.

The other task of the EFP is to increase the level of peace. In 2004, they arranged 14 regional peace events through which students came together from the 100 selected schools. In 2005, regional peace events were hosted by the participating schools in order to bringing together children from diverse ethnic groups. Approximately 5,000 teachers and 60,000 students from 100 schools are currently participating in the EFP project (Clark, 2010).

OSCE has initiated very important attempts to bring peace to the country. It began two important projects: “Live it call it” is implemented in Srebrenica and the other, “Framing the future” is in Stolac. These two projects were initiated in order to increase the contact among the individuals from different ethnic groups. The main rationale of the projects is to develop mutual understanding bringing students together and to give up their preconceptions and stereotypes.

The other initiative called, “*Culture of Religions*” is being implemented in BiH with the help of OSCE. This initiative teaches students about the four main religions in BiH, namely Catholicism, Judaism, Islam and Orthodoxy. This project was initiated with the sponsorship of the Goethe Institute. The main purpose of the program is to help children recognize commonalities in their culture and history. It is believed that gaining awareness about commonalities will help children increase their level of understanding, and acceptance, and tolerance of others.

Child Friendly Schools is another successful program maintained by UNICEF. Child Friendly Schools has been successful in terms of bringing teachers, families, stakeholders and politicians together. The program was first launched in 2002 with the purpose of improving the quality of teaching children. According to a UNESCO report (2010), 103,000 students (24 %) from 500 elementary schools were taught in Child Friendly Schools between 2002 and 2008.

The second purpose of the program is to create a multicultural environment in schools. They arrange welcome events in cantons and invite both children and their families from different ethnic groups. With these events, they had access to about 58,500 parents.

6.Conclusion/Discussion/Suggestions

The role of education in reconstruction of the post conflict countries is indisputable. Education is used as a tool in post conflict societies, serving as a means for communal healing and reconciliation of a traumatized and broken society. In these societies, “ education can play a critical role in psychological interventions for children and adults, rebuilding trust and

relationships and cultivating social cohesion in divided and torn communities”(Hill, 2011, p.158). If education is implemented thoughtfully, it can facilitate dialogue among people of different groups, prevent hatred speech, and outbreak of violence.

According to findings of this study, the lack of trust and interaction among different ethnic groups, politicized textbooks, the lack of national plan in education, the actions of politicians are among the main factors leading to segregated education. International community have taken some initiatives to unify schools, however their efforts were not efficient in addressing segregation and stereotypical teaching materials. The reason is they have given much attention to supply materials to reconstruction of schools; they have ignored the division problem.

In BiH, as usual in post-conflict societies, education is used as remedy for the challenges the war brought to country. However the education plan had not been worked as planned due to the many obstacles. In post-conflict societies, as in other areas, numerous challenges related to education exist. In BiH the factors triggering segregated education are not as simple as seen by outsiders; they are very deep-rooted. Policy makers and educational reformers should keep the idea in their mind that it is impossible to unify schools without destroying the factors underpinning segregated education. As a new state that has recently emerged from an ethnic war, eliminating the problems and conflicts which the war brought into the education system is challenging in the short run, but some initiatives could be taken at least to alleviate the problems.

Today, the absence of conflict is accepted as peace in BiH. In practice, different ethnic groups live side by side but not together. In a similar way, the “two schools under one roof approach” allows for education for all in a common building, but in separate classrooms. The high level of mistrust, lack of communication, actions of politicians, influence of parents, and politicized textbooks are among the major factors underlying segregated schools.

Rebuilding trust among ethnic groups is the main step to abolish segregated education. In order to build trust, the interaction among ethnic groups must be increased. Increasing interaction among parents could be challenging since they witnessed the war, but it is possible and imperative for the current younger generation. At this point, education could be used to rebuild trust among children. As a suggestion, the “two schools under one roof approach” should be abolished, since it is fostering segregation and decreasing communication among young generations. Most students see others from different ethnic groups as enemies without even knowing them.

The second recommendation is that education must be considered to be the primary means that will accelerate the development of Bosnia and Herzegovina. Thereby, politicians may put their best efforts to improve education. Recognizing education as an issue for long-term development may allow the creation of long-term projects rather than focusing on quick-fixes.

One of the critical problems in BiH is the absence of a political structure which willingly undertakes systematic educational reform. My recommendation is that there should be an organization at the state level that executes a common education policy. That organization, as an authority, should mandate and control the implementation of educational reforms. At the same time, this authority must evaluate and analyze the success of applied reforms. In relation to educational reforms, the curriculums, especially national subject curriculums used throughout the country, must be controlled. Also, politicians and stake holders must find

appropriate and sufficient incentives to come together to develop and implement a united vision.

The final recommendation is that there should be a shared vision and a common long term goal which all international stakeholders aim at. Having common goals would help international organizations work in collaboration, follow a coherent strategy, and use resources efficiently. Another important issue is the cooperation among international organizations with local policies. Fostering cooperation among them will accelerate the implementation process of reforms.

References

- Bantwini, B.D. (2010). How teachers perceive the new curriculum reform: Lessons from a school district in the Eastern Cape Province, South Africa. *International Journal of Educational Development*, 30, 83-90.
- Baranovic, B. (2001). History textbooks in post-war Bosnia and Herzegovina. *Intercultural Education*, 12, 13–26.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Bozic, G. (2006). Reeducating the hearts of Bosnian students: An essay on some aspects of education in Bosnia and Herzegovina. *East European Politics and Societies*, 20, 319–342.
- Clark, J. (2010). Education in Bosnia-Herzegovina: The Case for root-and-branch reform. *Journal of Human Rights*, 9(3), 344-362. doi:10.1080/14754835.2010.501269.
- Clark, J. (2009). From Negative to Positive Peace: The Case of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Human Rights*, 8(4), 360-384. doi:10.1080/14754830903332434.
- Clarke-habibi, S. (2005) Transforming worldviews: The case of education for peace in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Transformative Education*, 3, 33–56.
- Cole, E. & Barsalou, J. *Unite or Divided The Challenges of Teaching History in Societies Emerging from Violent Conflict. Special Report 163*. Washington DC: United States Institute of Peace, June 2006.
- Danesh, H. B. (2008). The education for peace integrative curriculum: Concepts, contents and efficacy. *Journal of Peace Education*, 5, 157–173.
- Diegoli, T. (2007). Collective Memory and Social Reconstruction in Postconflict Bosnia and Herzegovina (BiH). Graduate School of International Studies. University of Denver. Unpublished thesis.
- Hill, K. (2011). Possibilities for social cohesion in Education: Bosnia-Herzegovina. *Peabody Journal of Education*, 86(2), 155-170.
- McDermott, P., & Lanahan, B. K. (2012). Democracy and social justice in Sarajevo's schools. *The Qualitative Report*, 17(Art. 22), 1-27.
- Minow, M. (2003) Education for coexistence. In *Imagine Coexistence: Restoring Humanity After Violent Ethnic Conflict*, (Antonia C. and Martha M. Eds.) (San Francisco: Jossey Bass).
- Momanu, M. (2010). The pedagogical dimension of indoctrination: Criticism of indoctrination and the constructivism in education. *META: Research in Hermeneutics, Phenomenology and Practical Philosophy*. 4(1). 88-105.
- Schweisfurth, M. (2006). Global and cross-national influences on education in post-genocide Rwanda. *Oxford Review of Education*, 32, 697–709.
- Stabback, P. (2007). Common curriculum, core curriculum or common curriculum standards—finding a solution for Bosnia and Herzegovina. *Prospects*, 37, 449–467.
- Torsti, P. (2003) *Divergent Stories, Convergent Attitudes: Study on the Presence of History, History Textbooks and the Thinking of Youth in Post-War Bosnia and Herzegovina*. PhD Thesis, University of Helsinki.
- Torsti, P. (2007). How to deal with a difficult past? History textbooks supporting enemy images in post-war Bosnia and Herzegovina. *Journal of Curriculum Studies*, 39(1), 77-96. doi:10.1080/00220270600765278.
- Weinstein, H. M. Freedman, S. W., & Hughson, H. (2007) School voices: Challenges facing education systems after identity-based conflicts. *Education, Citizenship and Social Justice*, 2, 41–71.
- Torsti, P. (2009). Segregated education and texts: a challenge to peace in Bosnia and Herzegovina. *International Journal of World Peace*, (2), 65.

The French Revolution: The Marxist Interpretation and the Revisionist Critic

Fransız Devrimi: Marksist Yorum ve Revizyonist Eleştiri

Onur DÜNDAR ^a , Mustafa İSLAMOĞLU ^b

ABSTRACT	ÖZ
<p>In this study, the Marxist interpretation of the French Revolution and the Revisionist critic shall be compared. It shall be made use of categorical systematic content analysis through qualitative research method. The French Revolution, in this paper is the unique case that occurred in a certain period of the history. Marx and his followers investigated the roots of socialism in the French Revolution. This brought them to the economic dynamics of the revolution. Among these dynamics, the bourgeoisie is the dominant component. In the 1950's this approach was contested by the revisionists. Cobban, one of the most prominent revisionists, argued that the "Third Estate" which is claimed to represent the bourgeoisie in the "General Assembly" (États Généraux) does not have a bourgeois character. Furet, another revisionist, remarks that the political culture arising from the revolution makes more difficult its accurate analysis. He believes that the feudal system, contrarily to Marxist assertions was destroyed by the presence of the justice of royalty lost its function before the revolution. The economic mechanism of the feudal land was not sustainable by 1789. The impact of the revolution, from this point of view was limited to wipe out the last remains of the feudal world.</p>	<p>Bu çalışmada Fransız Devrimi'nin Marksist yorumu ve buna getirilen Revizyonist eleştiri karşılaştırılacaktır. Bunun için nitel araştırma yönteminde kategorik ve sistematik içerik analizine başvurulacaktır. Çalışmada Fransız Devrimi, tarihin belirli bir zamanında meydana gelmiş tek bir vaka olma özelliği taşımaktadır. Marx ve takipçileri sosyalizmin kökenini Fransız Devrimi'nde aramışlardır. Bu da onları devrimin iktisadi dinamiklerine götürmüştür. Bu dinamikler içerisinde burjuvazi baskın bir unsurdur. 1950'li yıllarda revizyonistler bu yaklaşıma itiraz etmişlerdir. Revizyonist yazar ve düşünürlerin önde gelen şahsiyetlerinden Cobban, "Genel Meclis" (États Généraux)'te burjuvaziyi temsil ettiği iddia edilen "Üçüncü Sınıf"ın burjuva bir karaktere sahip olmadığını öne sürmektedir. Bir diğer Revizyonist yazar, Furet, devrimle birlikte ortaya siyasal kültürün olayın doğru bir şekilde incelenmesini zorlaştırdığına dikkat çekmiştir. Marksistlerin iddia ettiğinin aksine feodal düzenin monarşi yargısının varlığı nedeni ile devrim öncesinde işlevini yitirdiğine inanmaktadır. 1789 yılına gelindiğinde feodal toprakların iktisadi mekanizması sürdürülebilir bir özellik arz etmemektedir. Devrimin, bu açıdan bakıldığında etkisi feodal dünyanın geriye kalan unsurlarını ortadan kaldırmakla sınırlı kalmıştır.</p>
<p>Keywords</p> <p>French Revolution, Bourgeoisie, Revisionist Critic, Marxist Tradition, Aristocracy</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Fransız Devrimi, Burjuvazi, Revizyonist Eleştiri, Marksist Gelenek, Aristokrasi,</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Manyas MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü. Email: onurdndr@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. Email: mislamoglu@bandirma.edu.tr

1. Introduction

In the last quarter of the 18th century, the existing different classes in France, apart the king, can be regarded as the common people, the clergy and the aristocracy. With the reinforcement of the central administration, the degree of influence of the aristocracy on the common people remained limited to some regions far away from the centre. The competition between monarchy and aristocracy can be easily observed in the field of law. Royal prosecutors at the centre, the feudal lords in the back country were dispensing justice. The aristocracy, though losing some of his power, was maintaining his most important privileges in the rural area. This situation was making impossible any reaction that could save the labour from the feudal control. As it is known, autonomous reactions are extremely important as capitalistic components capable of disintegrating the remains of the feudal system. At the end of the 18th century, it is not possible to find such an autonomous power in France. The feudal system is still present and sovereign in the back country. At this point, the nature of the feudal system should be investigated. Does this sovereignty imply any conflict? Or on the contrary an express consent? The answer to the question is crucial. The sovereignty of the aristocracy on the common people is clear. However, it is also a fact that the peasant didn't accept this sovereignty by heart. The increase of productivity in the 18th century France was at a level to not be ignored. Nonetheless, this improvement in the productivity was absorbed in the last quarter of the century by the negative effects of the American independence war. Even when the crop reached its maximum, there was no possibility for the French peasant to make any saving. In the 18th century France, there were large provinces where the number of landless was greater than the number of farmers (Rozental, 1956:58).

Apart the landless laborers, the peasantry owning its land was for the most part smallholding. The feudal lords, furthermore, arbitrarily extended the scope of the drudgery. The non-respect of some peasant's rights created a disaffection towards the feudal lord. In order to arise from this discontentment a conflict, another class, different than these mentioned above was required. The French bourgeoisie, with the help of the mercantilist policies was increasing his wealth by the means of trade and production. Starting from the 15th century, they were having more and more economic power. It wanted to be the voice of the peasantry because the French bourgeois could get advantage from the decline of the French aristocracy. The bourgeoisie could not transform its economic power to political power. The corn crisis of 1775 was an opportunity to see explicitly the interest conflicts between different classes. This event, apart being an important crisis and making clear the conflicts between classes compelled the bourgeoisie and the peasantry to be allies. In this study, a discussion shall be done about which classes of the French society are the striking forces through the French Revolution? In the wake of the revolution, the liberal historians were aware of the economic aspect however they never gave priority to this aspect. French revolution had itself an impact on Marx's thought more than any other event in the world history could have. As Draper points it out, all the questions raised by the French Revolution are questions that Marx wanted to answer. For this reason, Marxist Orthodox and Revisionist perspectives shall be compared through this work. From this point of view, who is the driving force in carrying out of the French Revolution shall be investigated in this paper. Marxist and revisionists have both considered economic facts in a different way than the ne-classics who try to follow the rules of the natural sciences. For Marxists and revisionists, the circumstances are taken as facts in their social environments. From this point of view, this paper analyses the human economic behaviour within the social

context. By answering “Who drove the French Revolution?”, it shall be possible to find an answer to this question. Through this study, the Marxist and Revisionist interpretations shall be described. The Marxist theory argues that the French Revolution was carried out by the bourgeoisie. Furthermore, French Revolution is the source of inspiration for Marx who considers the relationship between the classes in terms of perpetual struggle. The second argument that shall be put into question is the Revisionist interpretation. Revisionists such as Cobban and Furet could not agree with the Marxists. According to the Revisionists, the French Revolution was carried out not by the bourgeoisie but by a more complex coalition of people who could not find its definition in only one class. In order to follow a consistent methodology within this conceptual framework, it shall be made use of qualitative research methods. Among the qualitative research designs, historical case study analysis shall be done. In the research, the investigation on “Who was the driving force in the French Revolution” shall be done by document analysis from the first degree and second sources. The literature related to this theory is reinforced with content analysis. In the next chapter, the methodology, it shall be discussed with which instruments the content analysis shall be done. After making clear this issue, the methodological consistency shall be ensured in the second chapter.

2. Methodology

In this study, it will be made use of the qualitative research methods because an investigation with hermeneutics¹ shall be conducted for investigating whether the bourgeoisie or the aristocracy was the dominant class during the French Revolution. The existence of the dominant class shall be questioned in the light of the Marxist and revisionist views consequently the conceptual framework that is adopted shall have the quality to test the theory. The case study that gives the possibility to collect deep and detailed information to the researchers by the means of information sources about the systems limited to some periods of time shall be selected among the qualitative research designs (Creswell, 2013:130). In this context, the French Revolution that is a historical case that occurred in a certain period of the history shall take its place as a sectional case design. Since investigations such as how and under which circumstances the factor that affected the development of the French Revolution, the definitions of the longitudinal subcases within the adopted design are not required in this study². The French revolution that is a unique case in a certain period of the history taken as a unique sectional case puts the adopted case design in the category of sectional sample case³. Rather than putting an emphasis on the literature that gives broadly account of the paradigms that are dominated by the Neo-classic view that the French Revolution created a totally new society in France, the documents of first- and second-degree sources that consider the revolution in its social context and that have an economic awareness. Some resolutions via categorical systematic content analysis among the qualitative research shall be done with the data obtained from the document review⁴. Within this study that grounds on an investigation

¹ According to Gadamer, hermeneutics *hermeneuieren* is the art of informing, acknowledging, translating and revelation (Gadamer, 1995:10-11).

² The definition of sectional subcases in the commonly used case study designs is a design referred to in the studies in which usually time process analyses are carried out (Gökçe, 2022: 41).

³ Jason and Rogers (2001) from Bal (2016); Kinds of sample cases can be categorized in 5; 1) *Spontaneous sample case*, 2) *Sectional sample case*, 3) *Fragmented sample case*, 4) *Ex ante ax post sample case* 5) *Comparative Sample Case*.

⁴ According to Siğrı; “..content analysis that is the fundamental data analysis for the qualitative research; is a technique of qualitative data analysis that aims to reach the concepts and ...” (Siğrı, 2021:276).

that questions which class dynamic is dominant in the unfolding of the French Revolution; there shall be a possibility to test the adopted conceptual framework. Some resolutions related to content analysis shall put into light the findings and their interpretations. Subcodes and subcategories shall not be determined. As a requirement of the categorical systematic analysis, the Marxist postulate that argues that the French Revolution is a bourgeois revolution and the revisionist postulate that doesn't agree with this hypothesis shall be subject to two-dimensional classification. The conclusions shall be put into light in the results and discussion section.

2.1. Systematic Categorical Analysis of the Marxist and Revisionist Views

In this section a single step categorical systematic content analysis shall apply. This analysis is constituted of a two-dimensional classification. Two categories shall be presented under two subtitles as the Marxist postulate (i) and the revisionist postulate (ii) concerning which was the dominant class during the French Revolution. In the results and discussion part, it shall go through the phase of resolution of categorical-systematic analysis that shall be done by establishing a relationship between the dimensions classified by splitting the categories.

2.1.1. *The Bourgeois Revolution: A Central Theme in the Marxist Tradition*

According to Draper (1986), Marx's thought deals with questions raised by the French Revolution. Marx defines the French Revolution as a bourgeois capitalist revolution. However, the bourgeois in the 19th century has a different meaning from the bourgeois of the Revolution. The bourgeois in The French Revolution is heroic while the bourgeois of the 19th century focuses on maintaining in his hands the private property. Despite this change, the bourgeois revolution remained an important aspect of the Marxist theory. According to Hobsbawm, the bourgeoisie was not the striking force of the French Revolution but succeeded to shape its final direction (Hobsbawm, 1996:63-64).

Though having a central importance in the Marxist tradition, the idea of bourgeois revolution originated with liberal historians. Marx, in his letter to Weydemeyer in 1852 confesses not be the first to use the idea of class struggle. Françoise Guizot, author of *Histoire de la Civilisation en France* (History of the civilization in France) was already teaching in the 1820's as a professor at Sorbonne that class struggle was based on property relations (He would be a couple of decades letter the French Prime Minister who expelled Marx from France under the pressure of the Prussian State). Jaurès gives for the first time a complete account of the revolution from the Marxist point of view in the first years of the 1900's. Jaurès is the first author who looked for a social phenomenon in the revolution. When in 1898 the bookseller and publisher Rouff proposed him to write that book, socialism was very popular in France. In the early 1900's in France, the most eminent professor on the French Revolution studies was Aulard at the Sorbonne University (Wolikow, 1991:431-432). Aulard was one of these republican bourgeois who struggled for the foundation of a secular and modern republic between 1875 and 1880 (Soboul, 1979: 445). Aulard considers the revolution as the coronation of the Enlightenment (Soboul,1974:141). The subtitle of Aulard's masterpiece, *Histoire Politique de la Révolution* (Political History of the Revolution) published in 1901 reveals this fact: *Origine et développement de la démocratie et de la République* (Origin and development of democracy and Republic). For Aulard, uniquely the bourgeoisie could lead the revolution and the common people were expected to follow this superior class. Jaurès, contrarily to

Aulard remarks in the introduction of *Histoire Socialiste* that the book is addressed to workers and peasants. This is not Jaurès who saw for the first time the economic dynamic behind the Revolution. The liberal historians did also an account of the economic dynamics having impact on the revolution. However, they considered the year 1789 as an interruption. According to Tocqueville (2010), 1789 gave birth to a new society. Guizot believes that the bourgeoisie created slowly the circumstances for the revolution. Barnave has the conviction that feudal aristocracy was a hint to the economic development of France before 1789. Institutions created by the landed aristocracy delayed the genesis of a new era (Jaurès, 1901:98). Barnave stressed that a new way to create wealth was forcing a new distribution of power in the society. Jaurès doesn't hide at all that he takes as reference Barnave in what concerns the economic theory of the French Revolution (Rébérioux, 1966:171-172). Barnave wrote the economic reasons of the revolution during the revolution (1791-92) although his work could be published only in the 1840's. Historians in the 1820's and 1830's didn't have access to this important document nonetheless it gave opportunity to Soboul to trace back the history of the bourgeois revolution to the period of the revolution Augustin Thiers in 1823 and et Mignet in 1824 committed to paper the history of the revolution under the same title: *Histoire de la Révolution française* (History of the French Revolution). Another common point in these books was the idea that the revolution was a battlefield for the struggling classes. In *Histoire Socialiste* there was for the first time an attempt to find economic reasons as the main cause of the Revolution. Albert Mathiez, the student of Aulard and the second scholar who held the chair of the French Revolution at the Sorbonne reedited *Histoire Socialiste* in the 1920's (Ellis, 1978:354). Georges Lefebvre, another important French Marxist historian following the reedition considered Jaurès as his master. For Jaurès, the Revolution is the result of a long economic and social process. Lefebvre and Mathiez are aware of the complexity of the transition to a new society. Following the revolution, the line of antagonism switched from one to another. The disintegration first occurs between the bourgeoisie and the popular mass then among different categories of the bourgeoisie itself. In 1924, under the effect of the revolution in Russia with his *Les Paysans du Nord* (The Peasants of the North), Lefebvre shows that there is also a distinct class of peasants having a certain autonomy and specificity. *La vie chère et le mouvement social sous la Terreur* (The expensive life and social movement under Terror) by Mathiez in 1927. The Marxist, called Orthodox or social classic view with the contribution of Albert Soboul in the 1950's continued to dominate the historiography of the French Revolution. Soboul made the most comprehensive work on the urban popular history of the French Revolution. Soboul's studies (1958) found their expression in his doctorat ès-lettres about the sans-culottes. His basic account about the sans-culottes reappeared in different versions. The sans-culottes should not be confused with the Jacobins. Sans-culottes are rather a movement than a political party. They are side by side with the peasants and the bourgeoisie in the first years of the revolution in the struggle against the landed aristocracy and the absolute government. They are enthusiastic about economic and social equality. It's hard to qualify sans-culottes as proletarian. They are a coalition of small size entrepreneurs and people who work for them.

2.1.2. Revisionist Critic

French Revolution historiography on which no more word could be said, it was thought, had witnessed one of its most controversial debates at the middle of the 20th century. The conference held in London on the 6th of February 1954 was certainly the opening scene of this debate (Lefebvre, 1985:1). Cobban through the conference argued that the Revolution was not

in itself maybe a myth however the dynamics told by the Marxist historians was not in conformity with the facts. According to Cobban, the Revolution was not at all anti-feudal or anti-aristocratic. There was no longer a feudal system prevailing at the time of the Revolution. Cobban to be the first, a group of scholars particularly in France and in the Britain called "revisionists" investigated the bourgeois character of the French Revolution (Heller, 2010:184). The revisionists considered the revolution as a part of a long process and not an interruption in the course of the history. The classic social interpretation of the French Revolution presupposes a connection between the Third Estate and the bourgeoisie. By bourgeoisie in Britain is meant the people involved in the industry, finance and trade. At least this is its meaning for the British example and so for Cobban. Manufacturers, merchants and industrials are at different size. Georges Rudé remarks that head physicians and liberal aristocrats could not be ignored in the group of people who were at the front line in the counter-revolution against the aristocracy in 1788 (Rudé, 1959:178-190). Cobban goes further and makes research about the professional carrier of the members of the Third Estate. He concludes that only %13 of the people elected in the Third Estate could be qualified as capitalist independently from the size of the capital (Lefebvre, 1985:4).

The two thirds of the Third Estate are involved in liberal profession. This is the reason why it cannot be argued that the Third Estate represents the French bourgeoisie. Among the 1539 members of the Third Estate, 629 were high-ranking officials. What must be noted here is that prior to the Revolution 289 were already commissioned with a high-ranking civil service (Lefebvre, 1985:5). From this point of view, even if we assume that the Third Estate corresponds to the bourgeoisie; his members were not totally excluded from the public services. Furet (1927-1997) is the pioneer of the revisionist critic in France (Baker, 2000:1. Furet is not only a revolution historian but also an important personality in what concerns the French political culture (Le Monde, 1997). According to Furet, the French Revolution is the consequence of the change not in the economic and social history but the cultural thought. Together with Mona Ozouf they prepared *Dictionnaire critique de la Révolution Française* (Critique dictionary of the French Revolution) in 1988 (Heller, 2010: 186). At this point the revisionist critic gained some reputation among the scholars who approached the issue on the cultural side. Furet argued that this transformation in the mind of the people could not be restrained to its economic character. The feudal system is valid rather for the 11th century than 18th century (Chaunu, 1986:390). Even between the beginning and the end of the 18th century, there are differences about the validity of the feudal concepts. The concepts of sword and robe are less important at the end of the century. The lend rent is not as important as the Marxists argue. As Tocqueville mentioned (1985), the feudal rights were having a less negative impact on the peasants in France than its neighbours. The reason why the peasant of the 18th century is in worse condition than the peasant of the 13th century is the arbitrary judgement of the fiscal authority. The fiscal authority in question here depends on the royal administration. The peasant didn't have right to contest the decisions made by the royal tax officers. The feudal system's political fundamentals were not existing no longer in the last quarter of the 18th century. Its economic structure was not sustainable. The monarchy already destroyed politically the feudal system. The antagonism argued by the French Marxist historians simplifies the facts at the cost of diverging from the reality.

Kautsky (1901), an important thinker in the Marxist tradition qualifies the antagonism established between the two classes as an oversimplification. Kautsky indicates that the

approach of a struggle opposing the revolutionary mass and the reactionary mass is insufficient for explaining the social relationships that are not for sure as simple as that. According to Furet the French state destroyed step by step the vertical solidarity between the orders. The lack of political solidarity among the members of the nobility is due to Louis XIV and his policies to create concurrent aristocrats in the 17th century (Furet, 1971:274). On the other hand, it was possible to see a kind of non-official cooperation between the French bourgeoisie and the King because the merchants were hostile to the local authorities. This hostility more precisely was directed to any kind of people indifferent to the value of their commercial activities. The bourgeoisie, influent in some of the cities was not eager to accept the presence of aristocrats pushed to live in the countryside (Bloch, 1982: 264).

3. Conclusion

For Marx, the French Revolution is a bourgeois capitalist revolution. At the middle of the 20th century, it was thought that everything that could be said was already said about the French Revolution. The conference held in 1954 by Alfred Cobban considered the Orthodox Marxist explanation of the French Revolution as a myth. Some other objections were raised in France by François Furet. These people, called revisionists investigated the bourgeois character of the Revolution. Marxists do not mean that the Revolution was totally carried out by the bourgeoisie but that the bourgeoisie could give its final direction to the revolution. According to the Marxists, the bourgeoisie and the peasantry showed solidarity until the fall of the King. Consecutively the bourgeoisie turned against the peasantry. They suppose in this context that there was solidarity between the King and the aristocrats and among the aristocrats themselves. The bourgeoisie was represented by the Third Estate. The Marxist explanation argues that the revolution gave an end to the feudal system. Cobban first wanted to show that the bourgeoisie could not be identified with the Third Estate and that only between 10% and 15% of the Third Estate could be qualified as bourgeois when the structure of the British bourgeoisie is taken as model. Doctors and lawyers are more crowded in the Third Estate than merchants, traders or industrials. Even when assumed that the Third Estate represents the bourgeoisie, according to the Marxist antagonism bourgeoisie-aristocracy it is not expected to have bourgeois in high-ranking officials. 289 members of the Third Estate hold a high-ranking public office before the French Revolution. Another revisionist, Furet insists that the land rent does not mean exclusively feudal right. The feudal system was already destroyed by the monarchy by the time of the revolution. The feudal mode of production could not survive very long without the political pillar. The French Revolution didn't abolish the feudal system, but it removed the last residuals of the feudal world.

References

- Baker, K. M. (2000). In memoriam: François Furet. *The Journal of Modern History*, (72):1:1-5
- Bloch, M. (1982). *La société féodale, La formation des liens de dépendance*, Paris, Éditions Albin Michel.
- Chauu, P. (1986). *Au coeur religieux de l'histoire*, Paris: Librairie Académique Perrin.
- Claudine, W. (1991). Centenaire dans le bicentenaire: 1891-1991. Aulard et la transformation du cours en chaire d'histoire de la révolution française à la Sorbonne. *Annales Historiques de la Révolution Française*. 286:431-458.
- Creswell, J.W. (2013). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. London: Sage Publications, Inc.
- Draper, H. (1986). *Karl Marx's theory of revolution*. New York: Monthly Review Press.

- Ellis, G. (1978). The "marxist interpretation" of the french revolution. *The English Historical Review*.93(367):353-376.
- Furet, F. (1971). Le catéchisme révolutionnaire. *Annales.Histoire, Sciences Sociales*. 2(1): 255-289.
- Gadamer, H.G. (1995). Hermeneutics. *Hermeneutik (yorum bilgisi) üzerine yazılar* (Ed.: D. Özlem), İstanbul, Ark.
- Gökçe, E. U. (2022). Uluslararası ilişkiler çalışmalarında açıklamaya ve anlamaya dayalı nitel araştırma süreci, yöntemler ve bilgisayar destekli veri analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51(1): 37-53.
- Heller, H. (2010). Marx, the french revolution, and the spectre of the bourgeoisie, *Science&Society*. 74(2): 184-214
- Hobsbawm, E. (1996). *The age of revolution 1789-1848*. New York: Vintage Books.
- Jaurès, J. (1901).*Histoire socialiste (1789-1900), tome I, la constituante*. Paris: Jules Rouff et Cie.
- Kaustsky, K. (1901). *La lutte des classes en France en 1789*. Paris: Librairie G. Jacques et cie.
- Lefebvre, G. (1985). Le mythe de la révolution française. *AnnalesHistoriques de la Révolution Française*. 259(1):17.
- Madeleine, R. (1966). Jaurès historien de la révolution française. *In: Annales Historiques De La Révolution Française*. La pensée socialiste devant la Révolution française. 184: 171-195.
- Rozental, A. A. (1956). The enclosure movement in france. *The American Journal of Economics and Sociology*, 16(1), 55-71.
- Rudé, G. (1959). *The crowd in the french revolution*. New York: Oxford University Press.
- Soboul, A. (1974). L'historiographie classique de la révolution française. *Réflexions Historiques*.1(2):141-167.
- Soboul, A. (1958). *Les sans-culottes parisiens en l'an II, mouvement populaire et gouvernement révolutionnaire :2juin 1793-9 thermidor*. Paris: Clavreuil.
- Soboul, A. (1979). Jaurès, mathiez et l'histoire de la révolution française. *Annales Historiques de la Révolution Française: for the twentieth death anniversary of Georges Lefèbvre*. 237(1): 445.
- Siğrı, Ü. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tocqueville, A. (2010). *De la démocratie en Amérique*. Paris: Flammarion.
- Tocqueville, A. (1985). *L'ancien régime et la révolution*, Paris: Gallimard.

Cultural and Spatial Negotiation in German Everyday Life: The Case of Turkish Students in Tübingen^a

Alman Gündelik Hayatında Kültür ve Mekan Müzakereleri: Tübingendeki Türk Öğrenciler Örneği

Şeyma KARAMEŞE^b

ABSTRACT	ÖZ
<p>This study mainly examines the place production processes of Turkish-origin youths in a German city. The main difference of this article is focusing on the dialectical relationship between space and identity by adding the space as a concept to the discussion of identity production processes of youth migrants in German context. As in the beginning of the socialization process, these youths in German schools are active agents, producing new places and transforming the existing places through negotiating their identities within the host country. In this study, an in-depth interview is conducted with 20 high school students in Tübingen. It is found that students not only produce their own identities but also create new existential spaces and reinterpret existing spaces. Cafes, restaurants, football fields, mosques/associations, Turkish lessons, mess halls, and celebration halls will be discussed with the concept of what I called “spatial negotiation”, inside and outside of the school. In there, students try to solve the existing tension between Turkish identities and German identities, and they are able to resolve this tension by producing new cultural forms. In other words, these places contribute to maintaining their own identities while at the same time creating new cultural values intertwined with other forms.</p>	<p>Bu alıŐma esas olarak Türk kökenli gençlerin bir Alman kenti olan Tübingen’deki mekân üretim süreçlerini incelemektedir. Bu makalenin temel farkı, Almanya bağlamında göçmen gençlerin kimlik üretim süreçleri tartışmasına bir kavram olarak mekânı ekleyerek mekân ve kimlik arasındaki diyalektik ilişkiye odaklanmaktır. Alman okullarında sosyalleşme sürecinin başlangıcında bu gençler ev sahibi ülke içinde kimliklerini müzakere ederek yeni mekânlar üreten ve var olan yerleri dönüştüren aktif faillerdir. Bu çalışmada 20 lise öğrencisi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Öğrencilerin sadece kendi kimliklerini üretmekle kalmadıkları, aynı zamanda yeni varoluŐsal mekânlar yarattıkları ve var olan mekânları yeniden yorumladıkları tespit edilmiştir. Okul içinde ve dışında kafeler, restoranlar, futbol sahaları, camiler/dernekler, Türkçe dersleri, yemekhaneler ve kutlama salonları “mekânsal müzakere” dediğim kavram çerçevesinde incelenecektir. Öğrenciler Türk kimlikleri ile Alman kimlikleri arasındaki mevcut gerilimi çözmeye çalıŐırlar ve bu gerilimi yeni kültürel biçimler üreterek çözebilirler. Başka bir deyişle, bu mekânlar kendi kimliklerini korumalarına katkıda bulunurken aynı zamanda diğer formlarla i içe yeni kültürel değerler yaratırlar.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Mekan, Kimlik, Kültür, Sosyoloji</p>	<p>Keywords</p> <p>Place, Identity, Culture, Sociology</p>

^a Data from a fieldwork conducted in Germany in 2016 were used in this study.

^b Dr. Araştırma Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. Email: seykaramese@hotmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

Turkey and Germany have a long history of migration, which began formally with the signing of a labour recruitment agreement in 1961. With the influx of "guest workers" from Turkey to Germany, a large number of migrants have arrived. The population has grown from a few thousand to 1.5 million people today (Aydın, 2016). Despite the assumptions of the first generations, they have permanently relocated to Germany and built a new life. This is because the first-generation migrants' plans and desires to return to their home countries vanished as their children and grandchildren grew up in Germany (Ehrkamp, 2005: 345). Today, 58 years later, the problems of new generations who are different from their families in terms of using language, getting an education, having opportunities for secure jobs, and, most importantly, being involved in social life are being discussed. Existing within society is important not only for understanding identities, but also for understanding relationships in various parts of the host country. The new generation in schools is an active agent negotiating their identities, and as part of that process, they create new places to resolve tensions between Turkish and German identities. In other words, new senses of place enable new types of identities distinct from previous generations. However, in the German migration context, this group reinterprets their families' experiences through their own identities, cultures and space imaginations, represents both a transformation and a continuity.

In this paper, I propose that two intersecting concepts, place and identity, transform each other by being aware of their dialectical relationship. This means that in the first step, identity is seen as critical in identifying relations and transformations, and then place takes centre stage because all of these negotiations are possible within a place, making the process never-ending. In other words, neither of them is the same as they were before. Both are constantly under construction. This paper attempts to clarify the shifts in youth identities by including place in youth studies and, rather than understanding issues of boundaries and conflict, demonstrates how place opens the door to new senses of identity. I use the geographic concept of place to understand how youths' practices create new places of belonging that allow them to engage the receiving society on their own terms with their parents' heritage. In addition to the concept of place, I will discuss social identity, which represents Turkish migrants as a group. This is followed by a brief overview of the research methods and fieldwork conducted in 2016. In this study, the data gathered for Master study is handled with different theoretical framework from the thesis. The main difference and originality of this study is focusing on space-based interactions. In the final section of this article, I show how youths' everyday practices solve the existing tension between Turkish and German identities by producing new senses of place through in-depth interviews with high school students in Germany. Negotiation processes encompass not only identities but also locations. In other words, not only do these places contribute to the preservation of their own identities and cultures, but they also enable the reproduction of the spaces.

2. Identity and Place: Why Two of Them Very Crucial In Migration Studies Together?

Studies on identities looking for conflicts and boundaries cannot explain the issue with all dimensions of the relations between host country and migrants, so I'd like to add an analytical note by mentioning the place within the discussions of identity and migration. This is because daily life in cities creates unavoidable relations and transformations in the sense of place and

identity for both migrants (newcomers) and city residents. In that sense, this study investigates the dialectical relationship between the locations of German cities and the identities of Turkish students. Because of its various dimensions, "identity" is a contentious concept in social science. Although self-identity and social identities are discussed separately, self-identity is also accepted to be social because identities cannot exist without social construction. When discussing migrant and city identities, reference is made to social processes in daily interactions. In this paper, I intend to understand social identity in relation to place by being aware of the differences in personal identities. The historical context and background of both German and Turkish identities are critical for recognizing similarities and differences. From this vantage point, identity is a never-ending process shaped by places, rather than a fixed point; rather, it is a dynamic point. Identity also refers to one's relationship with the other (Hall, 1989).

According to this viewpoint, meanings are assigned to places by people who share common values and identities. A sense of place is more than just being able to locate things on a cognitive map; it is also about connecting meaning to a structure or a natural point (Gans, 2002). Placemaking with a sense of community is critical in this context and is at the heart of this discussion. Locations are built over identities and similar lifestyles in the first step, but after that, they gain independent status over people in order to maintain or reproduce new values and lifestyles within the location. Identity construction is linked to the social production of places, and communal spaces not only foster but also reinforce identity expressions (Ors, 2018). However, the process of creating belonging is not limited to such communal spaces, nor is the expression of identities. Identity expressions occur in public space as well, and it transforms entire neighbourhoods (Ehrkamp, 2002). In this research, it is focused on this transformation mainly in different places of city. Because the city's spatial multiplicity and hybridity contribute to its heterogeneity, all of these places play critical roles in the transformation. Living in the city constantly reflects historical and spatial multiplicities, which both constrain and organize other identities. As immigrants negotiate their place in society, they create places, transforming the urban landscape of modern cities. As a result, urban space becomes a "negotiated reality" (Anderson, 1991: 28).

There is a dialectical relationship between immigrants and host societies in this way. Because migrants find their own similarities in contrast to the world around them in urban environments, urban life converts migrant groups into ethnic communities with shared memories and perceptions. Because of all these relationships, neither identities nor places are the same and are both undergoing transition. Youth identities are the most dynamic among these identities because they have potential to adapt to changes in both their personal identities and the urban environment. I am going to concentrate on this dynamic of young migrant identity with relation to the activities of the cities in terms of transition in periods and times.

As a result of their engagement with the receiving society, young immigrants negotiate their belonging in both symbolic and material ways. In other words, because young migrants are frequently confronted with new situations and experiences, they must rethink and negotiate their worldviews. They try to find appropriate solutions to problems that arise in their daily lives.

In addition to places where negotiation can be used to resolve tensions between Turkish and German identities and create new senses of place and identities, some of the places where students go to maintain their Turkish identities are also spaces of resistance. Resistances within the spaces are manifestations of ordinary people's existence in opposition to the dominant

German identity strategy. According to Michel De Certeau, power expects the continuation of dominant values and forces subalterns to participate in strategies devised by themselves (1984). However, in response to power's "strategies," migrants develop "tactics" and "resistance" mechanisms to overcome suppression and maintain their own cultural values within host countries' existing spaces. However, these locations are not the same as they were before the migration. Because there is a power struggle between tactic (Turkish identity) and strategy (German identity), place in everyday life becomes resistance spaces. As a result, not only are identities changing as a result of migration, but so are places. Existing places are not the same as with interactions of identities transforming the meaning of places, in addition to re/production of new places. This is because these locations become focal points for struggle and resistance. These two dimensions demonstrate how Turkish students attempt to resolve the dichotomy between their two identities by creating new meanings and identity forms in daily life interactions. Even when place is used as a form of resistance against the dominant culture, it facilitates the resolution of identity conflicts and increases adaptation and belonging to the host country.

3. Research Design / Methods

"How the settlement of Turkish migrants in Germany has effected new generation Turkish pupil's understanding of their own identity?" is main research question in this research.

To tackle this question so exploring the place production processes of Turkish origin youths in a German city, research takes a qualitative approach. The research is conducted in Tübingen region (south of Germany) under the capital of Stuttgart in the province of Baden-Württemberg. I chose this region because I was appointed as a mother language teacher in German schools by Turkish Ministry of Education approximately two years to teach, spread and protect Turkish language and culture to Turkish origin youths maintaining their education in Germany (abdigm.meb.gov.tr, 2019). Since field and participants are familiar to me, my school and student samples are all from Tübingen city. Tübingen is a traditional university town and about one third of the population is a student. The sentence of "Tübingen doesn't have a university, Tübingen is a university." characterizes the town. However, despite large increase in population and all the modernization with the restoration of the Old Town, Tübingen has been able to preserve a lot of its atmosphere and charm. The city lies along the Neckar River in the south of Stuttgart (www.tuebingen.de, 2019).

The research has been designed as the standardised open- ended interview. For two years teaching experience, I had a chance to observe how these students use the places in schools and outside of the schools to express their own identities. With the advantage of observations in their natural environment, research is designed as qualitative research. This observation helped to learn the social, cultural, and economic contexts of participants and the relationships between people, contexts, ideas, and norms before intensive analyses. Especially, observation makes easier tacit understanding which informs about knowledge and subsequent interpretation of data's, collected from field during the research.

The main method, qualitative research is used for investigating meanings, interpretations, symbols, and the processes and relations of social life with a small number of respondents. As a qualitative research method, using in depth- interview helped me for more detailed information about thoughts and practices of respondents. This is because; it gives broader,

detailed and more meaningful picture about the relations more than observed in the field (Boyce and Neale, 2006).

I carried out 20 in-depth interviews with young people between 15- and 18-years old living in Tubingen and continue to their educations in there through taking permission from their families. Since they have known me as their teachers, gaining confidence was not difficult. In a silent place, generally in their homes, interviews have been conducted.

The position of the researcher is one of the important factors during the research. I tried to understand my participants with the advantage of being both insider and outsider. While being Turkish and migrant produce insider position, being teacher produced outsider position

Tablo 1: List of Participants

Pseudonym	Sex	Age
Ayşe	Girl	15
Ali	Boy	16
Ahmet	Boy	16
Nevin	Girl	18
Berrak	Girl	17
Semra	Girl	18
Faruk	Boy	17
Mesut	Boy	16
Fatma	Girl	17
Sude	Girl	15
Kemal	Boy	17
Feyza	Boy	15
Sezen	Girl	18
Cenk	Boy	16
Arda	Boy	15
Necla	Girl	15
Bedriye	Girl	17
Mehmet	Boy	16
Fatih	Boy	18
Zeynep	Girl	18

4. Findings

In this research, it is found that Turkish Pupils to express themselves not only create new spaces but also reinterpret the existing places with their own understanding of their identities. During this relation both identities and places are not same both under construction. I categorized these spaces under “Spatial Negotiation” category to identify in school and out of school places because these places are both resistance against suppression of dominant culture and solve the existing tension between Turkish identities and German identities by producing new cultural forms and negotiating two identities. In other words, even if these places are resistance spaces to protect Turkish identity still the meanings of places are not as same as before the relations of these cultures.

Tablo 2: Categorization of Places

Spatial Negotiation	
In School Spaces	Out of School Spaces
Turkish Lessons	Homes
Mess Hall	Cafes/Turkish Restaurants

Cultural Celebration Halls	Mosques/ Associations
	Sport Fields (Football)

4.1. In School Spaces

4.1.1. Turkish Lessons

Turkish and Turkish Culture Lessons have been started to be given with the agreements in 1971 and 1976, generally, as two hours elective in German schools (Yılmaz, 2012) so places (classes) are put in order by German school management by aiming to teach mother language and culture to Turkish origin pupils. While these places are ordered for these aims, the meanings have shifted and gained more broader character with the relations in classes. Mainly, Turkish lessons turn to the expression of Turkish identity in the given place by power, so they are now the place of negotiation between their Turkish and German identities.

Ayşe expressed her feelings with these words:

“I chose Turkish elective course to show Turks are here, in this school. When we enter Turkish lessons in a group, my German friends wonder and ask what we have learned in class. These lessons make us more visible”

Ahmet agreed Ayşe by clarifying their position like that:

“My German friends choose their elective religion course, so I choose Turkish lesson. If they have a chance to learn their religion according to their sects, I have the right to learn my language, culture and religion”.

These quotations show how Turkish courses turn to places where pupils express their Turkish identity. They believe in that with Turkish courses they are more visible, and they express their Turkish identity. However, these youths do not only expect to be accepted with their Turkish identity but also with their German identities.

Ali told his position in between Turkey and Germany by saying that: “When I go to Turkey my relatives laugh at my Turkish because I could not understand them and just remember German words instead of Turkish one when I am talking “

Fatih also added the meaning of being in limbo by explaining his language necessities: “In Germany, I am seen as Turkish, but in Turkey I am seen as German. I am always in between two so in addition to German language, I need to learn Turkish. I hate the word ‘Alamancı’”

Fatih introduces us with the term of “Alamancı”, main unintended word by them because it implies to being lack of symbolic and cultural capital of Turkish society, so they try to learn norms and values of Turkish culture and expect to cohesion with Turkish society with their German identities as well.

When these sentences are considered together, it is seen how Turkish classes turn the place of negotiation between their two identities. These students as the creator of new form of identities, they use practices of two cultures and languages as a form, so they do not only learn Turkish culture to maintain their ties in their native countries but also represent their cultures within the culture of host society. Since they are not only different from German but also Turkish norms, they play the rules of both sides with new form of living and new cultural capitals. On

the one hand, they resist to dominant power who underestimates their cultural existence and identities, on the other hand they negotiate their two identities to solve tension between them.

4.1.2. Mess Halls / Common Eating Places

Eating habits and practices are the most visible sign of being Turkish and different from Germans. In the schools, it has been seen that Turkish students are more sensitive to pork, pig productions and its marketing. Pork is a red line between German students, teachers and Turkish students. During in-depth interview, many students have constructed direct relation between being Muslim, Turkish and not consuming pork.

To overcome this problem, in mess halls or eating times, they choose menu suitable for their religious and cultural codes. We understand their choices from the experiences Arda and Semra:

“Each week, my mother choose menu without meat because they are not halal.” (Arda)

“My lunch box is different from my friends. They consume German products but I prefer halal Turkish foods”

These examples show even if they are common places and common practices in the same school borders, Turkish youths exist with their own cultural codes. This existence creates a way of negotiation within the borders of school. For instance, today many teachers and school management are more sensitive about eating habits of Turkish migrants than ever. Even if, they get candies with gelatine, they also get alternative productions suitable for Turkish students. I have observed that if there is a barbecue party in schools, there are two stands. One of them is for pork, the other one is for meats bought from Turkish markets for Turkish students.

Sezen and Faruk told how their experiences are similar to their German friends despite the different food consumption: “Lots of fun in grill parties. Turkish students participate and eat halal foods in these activities. School management knows and cooks for us” (Sezen).

“When my teachers come to class with a sweet surprise, they give me one without gelatine” (Faruk)

Moreover, many students express their pleasures about not only sensitiveness of teachers but also families of German students. In school and home parties, families are also careful about eating practices of Turkish students.

“My friends warn their families about my eating habits. When they cook for activities in class, they do not cook meat, or something contains pork” (Kemal).

Despite the dominant culture and its eating practices, Turkish youths are successful to change and transform the relations in common eating places. While there is an uncompromising eating habits between two cultures, by getting their cultural habits into school places, they transform the relations in the common places, and they become successful to express their identities without excluding from the places.

4.1.3. Cultural Celebration Halls

Rehearsal halls and festival halls are given by German authority; however, they are used differently from expectations and turn to places where Turkish identity is reproduced and maintained. In other words, although power gives places for the performative activities of

students, these places have been used as a place of reproduction of identity. 23 April Children Festival is very crucial among families. They expect from Turkish teachers to teach traditional dances, music and any other activities to show on this date. Turkish Families and NGOs are very active to continuity of this tradition in Germany. They rent performance halls, send out invitation cards to German Authorities and Turkish families in their region and announced in mosques the date and time of activity.

These places create feeling as if they are in Turkey. These words of my student's parent also clarify reason behind emphasize on these festival places "Is there anything else or any other place to feel like in Turkey except on April 23? My goal today is to make my children feel like me."

Feyza sees these special days as an expression of themselves and the way of telling their cultures by saying that "Learning Turkish dances and performing them in front of our teachers and friends are so enjoyable. They learn more about us."

In addition to their German identities, youths perform their Turkish identities in the same place in front of German authorities and Turkish community both. Through performing Turkish dances, using two languages by reciting poetries and singing, and introducing Turkish culture to host country, these places are used for solving tension between two identities and showing how these two identities can be together within the same place.

4.2. Out of School Places

4.2.1. Homes/Domestic Relations

Houses are the first places where identities are negotiated, and new forms of relations are reproduced both different from those of the host country and native country. Eating habits, food chooses transformations of cultural values to young generation, TV channel chooses, language preferences, consumption patterns are all under the effect of dialectical relation. Despite the protection of Turkish cultural values by parents, the younger generation tries to transform relations and bring their German identities to space in which Turkish identity codes are dominant.

The way of using language and language preferences are the most remarkable sign of negotiation between two identities. Despite the warning of their families to speak Turkish in homes, they prefer to use German mainly. Especially with their siblings, they continue to communication how they do in daily life.

Families see using Turkish in the house as resistance against dominant culture and protecting their cultures. One of the mothers of my students expressed her ideas with these words that "In house, I always try to speak Turkish with my children. When they speak German each other, I warn them"

They only transform their language to Turkish if their mothers do not know Turkish or parents do not want to speak German. We understand this tension from the words of Bedriye: "I am used to speak German in school. When I come to home, my family speaks Turkish and warn me"

However, Ahmet broadens his language experiences at home by adding that “It is so enjoyable to speak secret issues with my brother in home. Since my mother does not understand, we can chat until she is angry with us”

They negotiate their languages sometimes through speaking German sometimes Turkish. More interestingly, this negotiation is clearer when they put German words within Turkish language and so they use mixed language within the borders of the houses. Although this mixed language usage is popular among Turkish pupils in different spheres of daily life, home is the first place where this negotiation has started since they born. However, while they speak German more in the homes, they prefer Turkish broadcasters when it comes to choosing a TV channel. Families also support them and generally they watch together.

Nevin and Mesut explained how enjoyable watching Turkish channels for them:

“I am watching Turkish serious because they are exciting and humorous. I get bored from German channels” (Nevin)

“Turkish competitions are funny than the ones on German channels. Thus, we can learn a lot about Turkey” (Mesut).

The main reasons for watching TV channels and series are cultural similarity, excitement, and entertainment. Television, with its latent teaching ability, can be critical tools for cultural transformation. The effect of Turkish soap operas on cultural transformation was discussed in the study "The Effect of Turkish Soap Operas on the Bosnian Native Speakers in Turkish Learning Process." According to research findings, Turkish serious are effective at both changing values and improving language abilities (Karçiç and Arslan, 2014). In that sense, it cannot be underestimated the roles of televisions on children. Because television is the primary source of entertainment for Turkish migrants in Germany, its importance is highlighted in the homes. In this sense, televisions are regarded by students and families as a means of preserving culture by "entertaining as Turk." Parents use the most powerful communication tool, orienting their children to watch Turkish channels, to cleverly and latently enable cultural transformation.

Another important dynamic to comprehend when living with two distinct identities is patriarchy. However, the effects of patriarchy have been felt not only in homes but also in schools because parents' attitudes have a double standard for the sake of boys. Girls are not allowed to go outside at night, and they are expected to be more responsible with housework and to be more respectful and calmer. Even German teachers complain about boys' overly masculine attitudes. Paşha and maço are the most common words used by German teachers to describe masculine attitudes in boys of Turkish origin. They couldn't figure out why there was such a big difference in attitudes between boys and girls.

Necla by comparing her situation with the boys in the home expressed her feelings with these words:

“I wish I was a boy. It's so hard to be a girl. Everything in the house has been expected from me”

Sezen has also used similar arguments with Necla in the quotation below:

“When my mother asks me for help, I ask her why she didn't ask my brother. I object when she says you are a girl”.

Despite the German education system's intentions, we see that cultural transition continues for the sake of the boys. We can see how Turkish-origin girls fight inequalities within their homes.

However, given Turkish society's dominant patriarchal structure, expecting complete gender transformation is unrealistic. Despite the clear negotiation in terms of domestic roles and despite the changes to some extent, still Turkish cultural relations are dominant. Lastly, houses are the first place where young people get used to eating practices. As it is discussed under the chapter "in school places", religious and traditional eating habits produce a resistance mechanism for young people in different places and houses are the centre of these places from where resistance has produced. Although young generation tries to German tastes in daily life, they prefer Turkish foods and eating customs.

As a result, while homes turn to places of negotiation in terms of using language, watching TV and gender roles, when it is looked for eating practices they become as the place of resistance.

4.2.2. Cafes/Turkish Restaurants

Generally, Turkish youth prefer to be together with their Turkish peer groups and generally socialize with them. When it is asked to reason, answers point to the differences in eating habits and entertainment. As it has been discussed, pork is clear border between their Turkish and German identities. However, still there are friendships between Turkish and German pupils and they go out for different activities by overcoming cultural borders. They alleviate tensions through Turkish restaurants and doner, a popular Turkish traditional kebab. Today, not only Turkish people but also many Germans enjoy eating doner in Turkish restaurants. Nomadic kitchens enable displaced or voluntarily displaced communities to re-settle, hold on to life, develop a sense of belonging to a congregation, and, moreover, come together in a physical environment (Tuncer, 2018), so doner Kebab became a catalyst for the cultural transition between Turks and Germans.

From this perspective, during socialization process, Turkish youth try to be together with their peer groups and also, they protect their borders in terms of cultural and religious eating habits both in school and out of school.

From what Ahmet and Faruk have said, it is clear why doner is such an important part of their socialization process: "When we go out together, we decide to eat doner kebab because it is halal, and my German friends love it." (Ahmet)

"Since my friends know that I don't eat pork, they prefer to eat doner automatically when we go out and we would like to have a sit in Turkish restaurant" (Faruk).

In addition to restaurants, traditional Turkish bars are crucial places where youths express their two identities especially through their music styles. The Hip-pop music style is the most popular among Turkish students. This music is not only a resistance but also a way of expressing new identities. The younger generation tries to express their problems in different cultures through existing within the dominant society. According to Kaya's work, hip-pop youth is an example of the transnational space in German society. These transnational identities also indicate why it is not easy for them to use the term immigrant today. Today they are commuting between the two countries (2007).

“Rap music does not talk about only love unlike Pop music. You put in it the life. You put everything; you show the life. In the past, rap singers suffer more, they sold drugs, and their parents are alcoholic or death. These children tell their pain with rap” (Cenk).

Hip-pop music is the music of new generation who are different from their migrant parents. In that sense, it is a new way of expression and production. This new culture is not as the same of existing dominant culture. It is between two, so it is not Turkish and not German wholly. By expressing inequalities in dominant culture, they try to solve problems within society and be part of German daily life. Although in the past there are inequalities as well and their families were suffered from these, new generation can express inequalities in different spheres with music. Both in cafes and restaurants are main places in which Turkish identities reconstruct with the contribution of experiences in German society and values in German society so doner and hip-pop music become sign of this transition in common places.

4.2.3. Mosques/ Associations

Today, Islam is not recognized as an official religion in Germany, and religious organizations and mosques are not supported by the government, so they are considered private and have no legal standing (Jonker, 2000), and they continue with the help of local actors. Despite the various religious community associations and local organizations, Diyanet stands out because it is directly funded by the Turkish government in order to maintain and increase loyalty to Turkey and Turkish identity. Its activities aim to create national identity rather than Muslim identity. In other words, Diyanet's goal is to integrate German-Turks into German society primarily through their Turkish national identity. In this regard, teaching the Turkish language and culture to future generations is critical to preserving national identity. (Yükleyen and Yurdakul, 2011: 70-71).

However, within daily life, we see different representations of identities which are different from the expectations of both Turkish and German policies. New migrant youths do not only re/interpret existing places, but also, they are producing new sense of identities. In this sense, the meaning of mosques is more than the purpose of establishment and identities different from pure form of national identity discussions.

Today, Turkish mosques in Germany are different from the mosques in Turkey because they are not only used for religious targets. Imams and Religious teachers in mosques organize activities similar to activities get used by youths in German schools. In other words, they have to organize activities that take their German identity into account as well.

Necla told the one of the functions of mosques with these words: “As in the school, our Muslim preachers teach religion with games and funny activities. We do not only learn religion we discuss about life as well. Last week one of my friends cried for their parent’s separation. Our preacher has supported her and told how we can cope with the problems like that. When I go to mosque, I feel like in a therapy”.

In addition to being social and psychological centre for the students, they are the place for fun: “Mosques are really funny. There are competitions, quizzes, games and lots of fun. I look forward to weekends” (Ahmet).

Mosques serve a variety of purposes, including resolving youth issues, imparting cultural values, addressing dual identities, bringing them together in one location, and altering their

connotations in various contexts. According to this viewpoint, mosques ought to confront the negotiation of identities as a feature of German society, giving them a distinct character from mosques in Turkish. They work to counter the dominance of the educational system, but they also attempt to address the issues and demands of emerging adolescent identities.

4.2.4. Sport Fields/Football

Football fields are the places reproduced new meanings by youth Turkish boys. They mainly play football under local sport clubs. Instead of other sportive activities, they prefer playing football because students feel more confident and powerful in this group sport within the football field. Playing as a group is crucial because through producing group identity, they resist to inequalities and equalize themselves with other group friends. In other words, whether German, Turk or Italy, they feel themselves together and unified under a team.

"Football is not the only sport. As real as life. We are happy, sad, and enraged. All spectators in the stadium rise united when we score a goal in stoppage time. A certain vibe already exists. And it fosters interpersonal harmony. Our squad has no rules and no prejudice, so it can join us. As a team, we compete. Therefore, forget Kurdish, German, Turkish, and Italian in the stadium. Being a team and working together is beneficial" (Mesut).

All of the football players chosen as role models represent concepts like unity, cohesiveness, inclusion, and integration. Additionally, they have demonstrated the possibilities of a life other than that of their factory-working dads. As a result, Mesut Zil and Ronaldo have comparable connotations for them. They stand for ascent and acceptance in the host nation while maintaining their own ideals.

"We are Ronaldo fans. He has compassion. He assists others. To kids, he never says no. They are welcome to photograph him. He was on the same local team as me at the time, yet he never changed. He belongs to us." (Fatih).

So, in addition to transformation of cultural values and place of resistance against inequalities, today football is seen as a way of mobility by regarding role model especially similar to them. Mesut Özil and Emre Can are most popular examples for them. Since they want to be discovered by German football authorities and play in German National Team, many Turkish students go on to play football from their early ages.

"As a Turk, Mesut Özil has started to football on my own age in local team. Now he is in Arsenal. Could you imagine it? He could be successful so why cannot I? (Faruk).

As a result, acting as a group with their own cultural values, being together equally with people from different backgrounds in the same place, gaining more money and getting upward mobility let turn football fields to new places and the new meanings are reproduced within these fields.

5. Conclusion

In addition to identity transformations in migration studies, space should be added into the discussion and the meaning of the spaces that young people generally use in urban life should be understood together with the meanings of their identities. This is because, space, like identity, is a dynamic concept that changes and transforms both the immigrants and the people of host country. In this study, we discussed how both new spaces and existing spaces gain new sense of understanding by looking at how two dynamic relationships transformed each other. In this sense, space makes possible different relations both as centre of conflict and negotiation.

In this study, the places used by Turkish-origin pupils in German everyday life were taken into consideration. They are actively used inside and outside the school because these youths who are under transformation from childhood to adulthood more social than their parents and consume their times in different places of cities. These places, which are sometimes places of resistance and sometimes negotiation, are the means for the formation of new cultural forms in both cases. This potential inevitably creates a different spatial memory emerges from their families because they are more visible, and they don't have a life between work and home. Moreover, these young people have different socializing habits, entertainment cultures, perceptions of religion, and usage of language. They regulate their relations not only with the host country, but also with the previous generations, both within and outside the school, and this relation is directly parallel to the perception of their own identities and space. With the advantage of long observation process as a mother language teacher, in-depth interview was conducted with 20 high school students to understand their perceptions. It is found that students are trying to solve the existing tension between their Turkish and German identities and reconcile this tension by producing new cultural forms and new senses of meaning in common places. This not only makes them visible but also prevents tension and conflict in two cultures by showing that negotiation is possible within the daily life.

References

- Anderson, K. (1991). *Vancouver's Chinatown: Racial discourse in Canada, 1875 /1980*. Montreal: McGill /Queen's University Press.
- Aydin, Y. (2016). *The Germany-Turkey migration corridor; refitting policies for a transnational age*. Washington DC: Migration Polict Institute.
- Boyce, C. & Neale, P. (2006). *Conducting in-depth interview: A guide for designing and conducting in-depth interviews for evaluation input*. Pathfinder international tool series, monitoring and evaluation-2. Retrieved from [http://www.pathfind.org/site/DocServer/m_e_tool_series_indepth_intervie ws.pdf?docID=6301](http://www.pathfind.org/site/DocServer/m_e_tool_series_indepth_intervie_ws.pdf?docID=6301).
- Dwyer, C. (1998). Challenging dominant representations of young British Muslim women. In Skelton T. and Valentine G. (eds.), *Cool places: Geographies of youth culture* (pp. 50-65). London and Newyork: Routledge.
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life (Volume 1)*. Berkeley: University of California Press.
- Ehrkamp, P. (2002). *Turkish immigrants' politics of belonging: Identity, assimilation discourse, and the transformation of urban space in Duisburg-Marxloh. Germany*. PhD Dissertation, Faculty of The Graduate School of The University Of Minnesota.
- Ehrkamp, P. (2005). Placing identities: Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(2), 345-364. doi: 10.1080/1369183042000339963

- Gans, H.J. (2002). The sociology of space: A use- centered view. *City & Community*, 1(4), 329-339. doi: 10.1111/1540-6040.00027.
- Hall, S. (1989). Ethnicity: Identity and difference. *Radical America*, 23 (4), 9–20.
- Jonker, G. (2000). What is other about other religions? The Islamic communities in Berlin between integration and segregation. *Cultural Dynamics*, 12(3), 311-329. doi: 10.1177/092137400001200303.
- Karçiç, S. & Arslan, M. (2014). The effect of Turkish soap operas on the Bosnian native speakers in Turkish language learning process. *Journal of Research in Education and Teaching*, 4 (2), 179-187. Retrieved from http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/18c.sanela_karcic.pdf.
- Kaya, A. (2007). German-Turkish transnational space: A separate space of their own. *German Studies Review*, 30(3), 483-502. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/27668369>.
- Ors, I. R. (2018). *Diaspora of the city. Stories of cosmopolitanism from Istanbul and Athens*. New York: Palgrave, Macmillan.
- Tuncer, E. (2018, December). Yemek, kent ve gündelik hayat. Kolektif mutfaklar ne işe yarar? Retrieved from <https://manifold.press/kolektif-mutfaklar-ne-ise-yarar>.
- Yılmaz, C. (2012). *Yurtdışında yaşayan Türk çocuklarına Türkçe Öğretimi: Almanya örneği*. Ankara: Yurtdış Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Yükleyen, A. & Yurdakul, G. (2011). Islamic activism and immigrant integration: Turkish organizations in Germany. *Immigrants & Minorities*, 29(1), 64-85. doi: 10.1080/02619288.2011.553134.

Cyprus Peace Operation in The Perspective of Responsibility to Protect

Koruma Sorumluluğu Açısından Kıbrıs Barış Harekâtı

Gizem BİLGİN AYTAÇ^a

ABSTRACT	ÖZ
<p>The use of military intervention against Humanitarian Crises during the Cold War was a concept that was limited in world politics and international law. Today, despite the theoretical and legal debates, sometimes by UN Security Council resolutions and sometimes by exceeding the only legitimate authorized institution of the use of force, states implement their responsibility to protect against third-party countries. Studies on the responsibility to protect, covering the history and theory of international relations, call the Cyprus Peace Operation a controversial example of humanitarian intervention in terms of the international community's reaction and the operation's legitimacy. Therefore, it will be examined within the framework of the responsibility to protect (R2P) in international political theory. In the 1990s, the International Relations literature defined humanitarian intervention as limiting the sovereignty of states against global atrocities. After the 2005 Earth Summit, R2P, third-party action against humanitarian crises, becomes a normative order-forming phenomenon. The phenomenon will allow us to examine the 1974 peace movement within the context of its responsibility to protect it. Discussions on the Cyprus Peace Operation under the Turkish Ministry of Foreign Affairs will be used as the study's research method in the Parliamentary Budget Discussions.</p>	<p>Soğuk Savaş döneminde İnsani Krizlere karşı askeri müdahalenin kullanılması, dünya siyaseti ve uluslararası hukuk alanında sınırlı olarak kullanılan bir kavramdır. Bugün, teorik ve yasal tartışmalara rağmen, bazen BM Güvenlik Konseyi kararları ile bazen de güç kullanımının tek meşru yetkili kurumunu aşarak, devletler üçüncü taraf ülkelere karşı koruma sorumluluğunu uygulanmaktadır. Küresel insani krizlere yönelik müdahaleler, barış ve güvenliği sağlamak yetkisinin ötesine geçmiştir; bir çatışma yönetim modelini oluşturmaktadır. Koruma sorumluluğu üzerine yapılan, uluslararası ilişkiler tarihi ve teoriyi kapsayan çalışmalar, Kıbrıs Barış Harekâtı'nı uluslararası toplumun tepkisi ve hareketin meşruiyeti açısından insani müdahalenin tartışılmalı bir örneği olarak adlandırmaktadır. Dolayısıyla bu örneği uluslararası siyaset teorisinde koruma sorumluluğu çerçevesinde incelemeye çalışılacaktır. Uluslararası ilişkiler literatürü 90'lı yıllarda insani müdahaleyi, insan hakları ihlallerine karşı devletlerin egemenliğinin sınırlandırılması olarak tanımlamıştır. 2005 Dünya Zirvesi'nden sonra, Koruma Sorumluluğu insani krizlere karşı üçüncü taraf eylemi, normatif düzen oluşturan bir olgu haline gelir. Bu yönetim modelinin, savunmaları ve eleştirileri, 1974 barış hareketini koruma sorumluluğu kapsamında incelememize olanak tanıyacaktır. TBMM Bütçe görüşmelerinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı altında Kıbrıs Barış harekâtı üzerine tartışmalar, çalışmanın araştırma yöntemi olarak kullanılacaktır.</p>
<p>Keywords</p> <p>Responsibility to Protect, Humanitarian Intervention, Cyprus, Turkish Foreign Policy, Security</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Koruma Sorumluluğu, İnsani Müdahale, Kıbrıs, Türk Dış Politikası, Güvenlik</p>

^a Dr Öğretim Üyesi., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Email: gizembil@istanbul.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

Responsibility to protect (R2P) is an evaluated concept debated historically from a legal and political perspective. From the 1990's military interventions that entered wars, ethnic conflicts, and regional conflicts for providing or constructing human rights, security, and safety (recently providing human security) were discussed under humanitarian intervention and evolved into responsibility to protect at the global governance level.

Relying on political theory, Weber's use of legitimate violence, which has been analyzed as a state privilege, has created a new challenge in international law and politics regarding limiting a state's sovereignty in global politics. The broad spectrum of scholars debated R2P as a norm with no consensus on which kind of norm it is. While designing our research question, we have asked whether the 1974 Cyprus intervention legitimized itself by humanitarian values and did this with to R2P framework according to decision-makers; or is it creating a moral hazard while looking out for strategic means in the Mediterranean. First, we will evaluate the literature and look at Turkish parliament discussions to understand if our constructed framework is valuable.

2. Literature

Humanitarianism became an essential part of global politics in the 1990s and affected third-party interventions to international human rights abuses by introducing the concept of R2P. ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty) was the first organization that used the concept and drew the legal framework in 2001. After that, the concept entered the 2005 World Summit Outcome document and made the concept globally a norm and a type of security governance, especially in providing human security (Bilgin Aytac, 2017). Responsibility to Protect has been adopted by Un Political discourse and evolved into an international ethical norm (Ercan, 2014).

Humanity basing on the desire to assist the wounded and suffering without discrimination, recognizing common humanity and that 'our enemies are men. The principle of impartiality derives from the willingness to help without discrimination except based on needs, prioritizing the most urgent cases of distress. The principle of neutrality bound Red Cross workers from taking sides in a conflict or engaging in political or social controversies (Chandler, 2001).

Chandler describes the main principle of humanitarianism, which is influenced directly by the emerging human rights regime that determined all global politics after the '70s. Though it has thoroughly emerged in the Western world and used to re-structure the so-called failed states or Third World, the challenges have come in these senses, especially in the 90s.

Holbrook mentions the Cyprus intervention as an example of the humanitarian interventions of the Cold War.

“Between 1945, and 1990 there were a number of interventions in sovereign states by countries acting without Western backing. In 1970, breaches of sovereignty occurred due to: India's intervention in East Pakistan in 1971, Turkey's intervention in Cyprus in 1974; Indonesia's invasion of East Timor in 1975; Vietnam's Intervention in Cambodia in 1978; and Tanzania's intervention in Uganda in 1979” (2002: 138).

Turkmen is one of the primary authors focusing on 1974 in humanitarian intervention and the R2P concept. She analyzes the normative reasoning of the military intervention underlining the Treaty of Guarantee in Cyprus, though emphasizing that the idea was not used in that period. She also highlights the importance of humanitarian consequences during the cold war (2005: 68-69).

Kosovo's 1999 NATO bombing became a vital example and an exception to the equal state sovereignty system that the UN system has recognized. 1994 Haiti intervention has shown us an example of enlarging the understanding of protecting peace and security principles. With Security Council 940 Resolution, international armed forces were formed to overthrow the military government (Hehir, 2008).

Wheeler added a different perspective by analyzing Security Council Resolution 688 for constructing safe havens for the plight of the Kurds in 1991 that countries like China and India made strong references to Article 2(7) and claimed the necessity of Iraq's use of force breaching to international peace and security. Otherwise, this would violate the sovereignty and territorial integrity of the states (Wheeler, 2000).

For the Iraqi no-fly zones, Holbrook also mentions the new features of the humanitarian intervention excepted by the Western countries; *'coercive action, the absence of indigenous consent, and a declared humanitarian objective.'* (Holbrook, 2002)

The post-Cold War period brought a limitation to world politics with normative implications. Defending human rights regimes against state sovereignty was ruled under 'the R2P. For scholars, the limit of sovereignty has been debatable. First, some theories idealize individual rights and obligate legal and coercive intervention, and others concern much more with sovereign equality between states comprising the people on their territory in terms of democratization and insecurity questions.

From the concept of just war to R2P, all the historical evaluation process has shown us also that these values that legitimize the use of force have closely interlinked with the security approaches of the actors. Furthermore, the limitation of the use of force is directly related to the increasing influence of society and individual contribution to world politics.

In this study, we want to look at Cyprus Peace Movement in 1974 from this perspective. Though the concept of humanitarian intervention or R2P was not yet used in those years, Turkish foreign policy has intensely used the language of humanitarianism in discussing the issue. We had the opportunity to observe the Foreign Ministry Budget discussions in the Turkish Parliament before and after the intervention, which also demonstrated internal debates at the beginning of the political crises and the outcomes of the Turkish foreign policy role in the Cyprus issue. The article's research question is: *"how do foreign policy decision-makers try to interpret the Cyprus peace movement as a legitimate intervention to the island under humanitarian values?"*

3. Methods

In this paper, we aim to evaluate Cyprus Peace Intervention in 1974 through the concept of R2P. We are aware of the challenge since the concept was not defined at that period. However, Turkish foreign policy has assertively used the language of humanitarianism in the discussions. The

Turkish Foreign Ministry Budget talks are a crucial part of the Turkish Parliament discussions that comprise all the annual major foreign policy issues; they reflect the domestic policy's influence while overseeing the foreign policy decisions. We chose the years before the intervention in 1972, 73; 1974,76,78 after it.¹ The status of Cyprus was discussed in the Turkish Parliament during that years.

4. Cyprus peace Movement and its reflections on 1970's Turkish Foreign Policy

Cyprus's intervention in 1974 and its historical background are crossroads of Turkish foreign policy. It is one of the important events that affected the internal-domestic politics of the Turkish government at the most vivid time of the Cold War. Cyprus Policy has influenced every political issue in the period, from Greece to American relations, from NATO to European Economic Community.

Cyprus' crisis interlinks with the humanitarian values during the Cold war since Turkey was not only perceived as a strategic port in the East Mediterranean policy but as a minority issue. Scholars looked to the 1974 intervention as one of the significant examples of the Cold War and the UN Peacekeeping force founded in 1964, reasoning the tensions between two communities, which would shift into ethnic conflict. Erkem highlights mutual ethnic nationalism in the Cyprus crisis seeking its roots back to British colonial rule and analyzing the consociational democracy 1960 constitution on the island (2016).

The conflict fired by the Greek and Turkish domestic politics during the Cold War, which these two countries are significant allies and centerpiece of NATO from its foundation in the two-bloc system.

1959 Zurich -London agreements have created the principles of the 1960 Constitution of Independent Cyprus Republic. Starting one year later, Turkish Foreign Minister Selim Sarper announced that the Greek community violated the two agreements, and Turkish Cypriots fixed proportional communal representations were underestimated.

Greek Cypriot President Makarios violated Zurich and London agreements and the Constitution in a one-sided action. EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston -National Organization of Cypriot Fighters) started to use violence against Turkish residences and mosques.

In 1972, because of the Makarios's tension with Grivas (founder of EOKA) he proliferated the armament on the island. Czechoslovakian weapons imported to Cyprus created a threat to Turkish foreign policy decision-makers and increased anxiety on the humanitarian level. Violent attacks on minority economic limitations confronted with the violations of the constitutional agreements have also created distress in Turkish foreign policy decision-makers.

UN involvement in Cyprus has occurred before and after the intervention; Turkey's previous hesitation in staying outside the Non-Aligned Movement created a negative role in the UN General Assembly voting against the Turkish side of the Cyprus issue. Especially the Second intervention condemned by the UN in 1974. Greece demonstrated micro-nationalist behaviors against the

¹ All the Turkish -English translations of the talks are made by the author.

Turkish minority in Trachea and Greek islands like Rhodes and Crete. They discriminated against the Turkish community in the educational curriculum, neglecting the economic contribution of the community. Greece shows this competitive and discriminative appearance in the continental shelf, territorial air space, and proliferation of Greek islands.

Cyprus has been seen as a crucial port in East Mediterranean and an assurance for state interests. The Cyprus issue has also stimulated conflict with NATO during the détente period, challenged the relations with the USA, and reflected in domestic policy as socialist and anti-imperialist trends.

In the 1970s, federative solutions in Cyprus were discussed by all parties, especially by CHP (Republican Peoples Party.) Despite the controversial structure of internal politics, Cyprus became a unifying issue for the political parties against the Greek Cypriots' enosis will. After the Cyprus intervention, this issue was used by mainstream political parties CHP and AP (Justice Party) both ways in internal politics. Cyprus's success of Prime Minister Ecevit courage him to end the coalition and his will of single party power in subsequent elections. Still, it never happened and ended with the Nationalist Front coalition.

From 1970 to 1974, negotiations between the two communities brought hope; however, increasing violence against the Turkish community created a shortcut for Turkish intervention on the island.

Haluk Ülman declared the federative idea of Cyprus in the Ecevit-Erbakan government (6 months before the intervention).

“Turkey's thesis is not a regional federative claim requiring a territorial division or a plan necessitating a migrant exchange. The suggested plan was a functional federation, giving the Turkish community autonomy and a fair political representation. In other terms the coalition will be divided, not the territories” (TBMM, 1974: 627).

Turkey comprehends the tension in the internal policy of Greece with the challenges between Makarios and the military junta. Speculation was terminating the independency of Cyprus. However, Makarios became the unwilling leader of the "junta" with its Soviet relations. The tension would increase by excluding the Makarios from the conflict and bringing influential EOKA leaders to Greek Cypriot leadership. Regional federative wills of the CHP (Republican Peoples Party) could transform into annexation ideas, stimulating violence between two communities. In the Parliament talks, opposition to the violation of Treaties about Cyprus created an anti-NATO attitude, majorly from the leftist deputies.

The conflict fired by the Greek and Turkish domestic politics during the Cold War, which these two countries are significant allies and centerpiece of NATO from its foundation in the two-bloc system. CHP Deputy Haluk Ülman answered these doubts in Cyprus by claiming the strategic importance of the humanitarian issue:

"Cyprus's strategic meaning for Turkey never loses importance, depending on the time limit. There are not any legal powers in the world that can take the Treaties from our hands. Also, there cannot be any government that would behave hesitantly to the situation threatening Cypriot Turks' lives and prosperities” (TBMM, 1972: 521).

1973 in the elections' hot atmosphere, CHP strengthened its aspects in Cyprus. Istanbul Deputy Necdet Uğur asserts the advantage of the positive outcome of the mutual communal negotiations and emphasizes Cyprus issue as a national interest concept is a requirement according to the new conditions of the world for Greece and Turkey (TBMM, 1973: 514).

Ecevit-MSP government, Foreign Affairs Minister Turan Güneş explained the functional federative system by blaming the previous Menderes government (in 1950's).

"After Second World War, in the '50s, when Greek Cypriots started a War against the British government, Turkey behaved carelessly, in two blocs" dimensions and had forgotten more than one hundred thousand Turkish society and supported the un-existence of the Cyprus problem. When he woke from this negligence, it was too late for the issue, and there was no chance in case of acceding 1960 order. It is well known that this order has not been successful, and the island has been under Greek dominance since 1964. Furthermore, some Turkish foreign policymakers started to adopt a unitary system since they lacked information about the system serving the Greek aspects to radically change the 1960s Constitutional order. For a long time, Greeks tended and demonstrated the federative system as a dividing step for the island. By no means does the Ecevit government ever wants to share the island, and he respects Cyprus's independence and territorial unity and sees the federative system as the guarantee. Enosis is the real threat, and enosis can only be hindered by a federative system that provides the existence of Turkish society on the island" (TBMM, 1974: 627).

The circumstances were more controversial a few days before the intervention and after, according to the previous terms. First, the military Greek junta intervention in Cyprus had created a suitable platform for Ecevit to use the public support behind him in the intervention decision. Nikos Sampson's confiscation to the Makarios government meant the end of independent Cyprus and the end of fair representation chance of the minority rights. The military government in Cyprus changed the state's name to the Cyprus Helen Republic. The governance of the EOKA would certainly continue aggression toward Turkish Cypriot's life and their prosperities on the island.

When the Cyprus crisis erupted with the overthrow of Archbishop Makarios at the behest of the Athens junta, the Turkish reaction was uncertain. On the day of the coup, the Turkish press announced Archbishop's fall. A national Security Council meeting in Ankara on the night of July 15 decided to put into operation Article 4 of the 1960 Cyprus Treaty of Guarantee (Cumhuriyet, 1974 July 16: 5). Makarios's leadership played a two-way role from the beginning of the Cyprus issue. His nationalist manners and religious part over Greek Cypriots made the case unsolvable. His return to Cyprus relied on Turkish intervention, and the collapse of EOKA and military power in the Cyprus government, Makarios continued its unitary state wills that rejected the federative system in Cyprus. Still, Turkey's strong-minded aspects over the situation also Makarios would play a role in integrating the idea to recognize Cypriot Turks in their territories till his death.

Turkey searched for Great Britain's support for the intervention, but they remained silent. With the first intervention, Turkey quickly took control of the Northern part with significant military success. To the general opinion of the scholars and foreign policy officials, there is no alternative for any Turkish government not to intervene in Cyprus, depending on public pressure. Turkey also found

a chance in Geneva to discuss its federative demands. The junta ended in Greece with the intervention, and Karamanlis took the government. The Karamanlis government would reject these demands, ending with the second intervention in the North part of Cyprus. The second intervention had created mainly the legitimacy conflict in the International area. The two-way negotiations have not started until the National Front coalition after the resignation of Ecevit. However, the issue would be taken to the UN General Assembly several times after nine years with the Greek parts.

Mainly two main subjects would be discussed in General Assembly; one was the remaining Turkish troops on the island, and the second was the Greek refugees that had moved from its places during the intervention. Greek governors of Cyprus that had excluded Turkish representatives since 1964 started to talk about respect for the island's independence; undermining the systematic will of the unification with Greece - enosis - that had been severally rejected by Greece too in the UN General Assembly negotiations. Also, Greece accused Turkey of not conciliating in the multi-communal negotiations. Resolution 3212 of the General Assembly asserts, "Urges the speedy withdrawal of all foreign armed forces and foreign military presence and personal from the republic of Cyprus" (Sönmezoğlu, 1994: 179).

Foreign Minister Turan Güneş signed the withdrawal of the Turkish troops, the opposition had used this attempt as a step back in Cyprus issue. In 1975 MGP leader Feyzioğlu claimed that the functional federative was buried, and Greece's will to take the issue to the UN's field and the acceptance of the Turkish withdrawal was a mistake (TBMM, 1975, p: 446). Ecevit's coalition with MSP had shown multidimensional foreign policy aims, which would also continue with National Front coalitions. However anti-American and leftist influences, for the first time, significantly influenced Turkish foreign policy on the Cyprus issue. Starting from the harsh opposition to Johnson's letter to Ecevit's election interest using Cyprus issue served a suitable atmosphere.

Turkey supported the withdrawal of the Turkish troop depending on a solution that the Turkish Cypriots could accept with the continuing decisiveness of the Turkish Government-National Front against the UN resolution. Turkey's signature on the UN resolution, supported by CHP, is the step to accepting fair representation of Turkish Cypriots in international platform (Öymen, 2005: 257)

Especially in 1975, for the indictment of Feyzioğlu in the Parliament, Haluk Ülman answered the critics with; "Turkey is not a foreign military power that has to withdraw from the island" (TBMM, 1975: 446), emphasizing its guarantee role.

In a way, that was the denial of the UN Resolution with public pressure. It is essential to note the Kissinger-Ecevit talk after the intervention that asserts: "Turkey had implemented the American policies in Cyprus for ten years, and now, Turkey has the initiative" (Öymen, 2005: 452)

Formation of Federative North Cyprus in 1975, references on the Cyprus issue in the budget discussion were based on the economic development of the Northern Part and the rightfulness of Turkey in the intervention against the American embargo and the pressures from Europe. After the formation of the two *de facto* states in Cyprus (Cyprus, the issue became more controversial between the two parties, CHP (Republican People's Party) and AP (Justice Party), similar to all internal cases. About the Cyprus question, when CHP blames National Front Coalitions for being

undemocratic and self-reacted, CHP coalitions are accused by AP be party based minded and neglecting the national interest of Turkey and the Cyprus minority.

AP accused CHP of blocking the legal way of the issue in the international field by signing the UN resolution. Despite the military success, Ecevit was accused of using Cyprus as a vehicle for internal politics, which is quite right concerning Ecevit's decision to end the coalition and the intention of early elections. (TBMM, 1975: 450)

Turan Feyzioğlu has drawn attention to humanitarian values. Highlighted the legitimacy of Turkish troops' existence and insisted that the Turkish soldiers remain in the, to provide refuge for Turkish Cypriots on the north of the island.

"Turkish soldiers did not go to the island for invasion. However, until a political solution is found, the Turkish soldiers and the security of Turkish Cypriots are to the required extent. Until you wake up, staying on the island means the attacks and massacres will not be repeated, it is a necessity" (TBMM, 1975: 446).

The Sadi Irmak government (November 17, 1974 – March 31, 1975) had released the political prisoners from the Turkish Cypriots. For all governments, the existence of the Turkish troops is vital for the security of the Cypriots and the public's support of internal policies by motivating nationalist feelings. Turkish power on the island was perceived as the guarantee of security in the Middle East as an essential base in the Mediterranean. On the other hand, the two societies" disbelief and antagonism toward each other made it impossible for them to form a state concerning both societies and equity in representation. Turkey's claim to solve the problem in bilateral negotiations responded by Greece as carrying the issue to Hague Tribunal. Especially with the suitable environment of the American sanction Greece and Makarios wanted to pressure Turkey on both issues.

The Cyprus issue will be softened from time to time with the bilateral negotiations of Greece and Turkey. For example, in March 1975, the negotiation affected the relations of two societies on the island, and on April 23, 1975, Vienna became a platform for mutual communal negotiations in the new dimensions of the island. In this frame, Makarios

Greek Cypriot President Makarios violated Zurich and London agreements and the Constitution in a one-sided action. EOKA started to use violence against Turkish residences and mosques.

Communal negotiations in the new dimensions of the island. In this frame, Makarios turned to Cyprus (As the president of the Cyprus Republic) on December 7, 1974 and took the Greek Cypriots" leadership from Karamanlis. Turkish Cypriot leader Denktaş's agreement on the federative republic's main principles would be the negotiation's subject, and till the death of Makarios, these negotiations continued positively. After Kiprianu's leadership (the president of Cyprus Republic) and negative opinion towards Turkish Cypriots changed the ongoing negotiations. In 1978, Greek Cypriots demonstrated harsh policies against Turkish Cypriots again. At Security Council, Rauf Denktaş's speech had been hindered by Greek Cypriot delegations; Kiprianu's did not want to talk with Denktaş in one of the UN meetings and only wanted to talk with Ecevit as a representative of the Turks at issue (Gönlübol, 1996: 579).

When we look at the reactions in the parliament every political party gives resolute speeches and ideas about Cyprus. Mainly economic exclusion of the North part started to be determined in the speeches. Sadi Irmak government (non-partisan government) formed after the elections had succeeded in getting some of the middle eastern countries to support Cyprus issues like Libya, Iran, and Pakistan, some of which are the close allies in the western block and the CENTO process for Turkey. These relations were always supported by conservative MSP (National Salvation Party), the second part of the coalition that decided on Peace Intervention in 1974. MSP's critics of CHP was about its exploitation of the issue in internal politics and her diplomatic failures. However, CHP deputy Haluk Ülman replied to these critics more strictly by determining its security role.

"Cyprus is a problem not only for the existence and security of Turkish Cypriots but also Turkey in the region " (TBMM, 1975: 456).

CHP reasoning this claim in the "enosis will of Greece that meant the will of changing East Mediterranean balance, to its advantage." Also, this opposition continued after the Nationalist Front government reduced CHP's popularity in Cyprus. During the minority government of Ecevit, AP (Justice Party) Deputy Adnan Celal Yardımcı emphasized CHP's (republican People's Party) attitude in Cyprus and accused Ecevit of deadlocking the process by signing the UN agreement (TBMM, 1978: 648)

The delay in oil research in the Aegean Sea had created a suspicious scene in the international arena for continental shelf conflict; created two different views in the Parliament. CHP supported accepting the issue in the Hague Tribunal after negotiating with the two Prime Ministers of the two countries; National Front was totally against the idea and wanted the issue to be solved only with Greece. Greece carried the issue to UN Security Council (1975) and the Hague tribunal (1976). Both would not be successful in the international arena, and the issue would be solved mutually in Bern 1976, with Turkey's strong claim of 12 miles from Greece being a reason for war depending on the Hague Tribunal decision in the advantage of Turkey.²

The importance of internal conflicts increased its effects on international relations, which the Greek politicians also used during the '70s. MSP Zonguldak deputy Mehmet Zeki Okur emphasized the Greek First Delegate of European Commission Stavropoulos's words: "Turkey has added Continental shelf issue to Cyprus we do not have a problem like that first of all Turkish government has to look in their internal conflict" (TBMM, 1976: 249). He emphasized the importance of internal peace in the foreign policy-making process. With all parties, the Federative claims of Cyprus were highlighted more decisively at the end of the 70s.

In 1976 CHP Deputy Hasan Esat Işık claimed important points about Turkish Greek relations. "Cyprus is a crucial problem for us in an international society, but this does not mean that an Aegean crisis is less crucial; Turkish Greek relations collapsed with this event."

² This resolution is based on Greek asserts about Turkish petrol prospects in the Aegean Sea, assuming the SISMİK-I investigation ship had created irreversible harm on the continental shelf of Greece. Hague Tribunal disagreed with this assertion and gave a decision against Greece, which forced Greece to negotiate in Bern.

Işık had emphasized the importance of the Aegean Sea control in sea and air with the mutual agreements. However, this also accused the National Front government of being silent in the armament of twelve islands and the management of NATO bases in the Greek islands in order of Turkish national interests (TBMM, 1976: 251).

CHP's accusation of the National Front* (Milliyetçi Cephe) government in Cyprus depends on several events in this period. One is the Denктаş declaration of non-alignment, which the National Front government left alone Denктаş in this situation. The other was based on the failure to provide support in Cyprus issues from the third-world countries. The short-term CHP government would continue support-providing policies in 1979 through negotiations with Yugoslavia, India, and the Brezhnev government in Soviet Russia. These would also fail despite the Ecevit government's lively scene reflected in the Turkish daily press. In this process, only CENTO (Central Treaty Organization) countries like Iran and Pakistan would be the only supporters of the Cyprus issue by Turkey in the international arena. Mutually AP accused CHP of the early armistice in Peace Intervention and Ecevit's decision to reopen closed bases after the end of the American military sanction and accused the Ecevit government of sacrificing in Cyprus issue.

Looking at CHP's aspects in the Cyprus issue, especially in Greek-Turkish relations, we can see a general balance between Venizelos and Atatürk after the Turkish Independence War. The American sanction changed this balance to the disadvantage of Turkey, which would continue with Greece's membership in the EEC (European Economic Community), and nowadays with the EU. The petrol crises and the economic instability Turkey had passed created considerable tension in the Parliament because of the significant ideological differences or expectations. Still, because of the instability in the governments depending on weak coalitions, political parties entered into endless conflicts, especially between AP and CHP. This situation created the power of the conservative and nationalist parties like MSP and MHP (National Movement Party) further from their representative power in elections that would also affect foreign policy decisions, chiefly in National Front coalitions. This claim formed different discourses on common issues. Depending on this, DP (Democratic Party) interpreted Vienna Negotiations and criticized the government's policies. Greek Cypriots demands a polycentric control system and Greek regions by making a territorial bargain with Turkish Cypriots, providing a bi-regional federal state in the country. Cyprus needed a revisionist foreign policy; nevertheless, the Foreign Minister of National Front Sabri Çağlayangil tried to continue the island's status quo; there were no standard government policies on the issue, which had also reflected in the Aegean issue with Greece. The National Front was against the continental shelf issue being carried to Hague Tribunal. However, there is no single movement for petrol prospects while Greece maintains oil from Tassos Island (TBMM, 1976: 264). Çağlayangil had given responses to these critics by referring to internal instability (TBMM, 1976: 274).

* National Front Governments were the coalition governments that are built for opposing CHP (Republican Peoples Party) lead governments, first in (1975-1977) and second in 1977 (From April to December).

Therefore, this was the appropriate criticism for its period because of the Cyprus issue's internal influence. When we look at the domestic political environment, Turkey never experienced a stabilized political atmosphere. National Front government, with its conservative parts, became more powerful in the streets, especially the nationalists.

Greece postponed the issue till the 1980s without any acceptations or rejections. This fact also increased the tension in the Parliament parties accused each other of the failure: A de facto state, which is not recognized by any other country except Turkey and is economically excluded."

"Consequently, the Turkish military intervention of 20 July 1974 prevented the Turkish Cypriots from being decimated and the island from being annexed to Greece" (Türkmen, 2005: 80).

According to Turkmen, Turkey has seen the Treaty of Guarantee as solid; it doesn't use the principle "of right to act" Article 51 of the UN Charter (2005). In addition, when we evaluate the cases in Cyprus, Cambodia, and East Pakistan, the lack of support from Western countries does not prevent third-party countries from intervening in neighboring countries due to humanitarian concerns.

5. Conclusion/Discussion/Suggestions

Turkey's intervention in Cyprus within the principles of responsibility to protect (R2P) is an ambitious thesis, and readers can even see it as an adaptation of theory to practice. However, in the R2P literature, although Cyprus did not receive the support of western politics, it provided the conditions that were embraced for humanitarian reasons, and that brought the end of the conflict for the Turkish and Greek Cypriots. In our study, we tried to emphasize Turkish foreign policy decision-makers' challenges in balancing strategic ambitions with humanitarian values. We must underline that Turkey also drew the most independent non-Western foreign policy in that term (compared to previous ones), which was challenged by Cold War alliances.

In both cases, nation-states still preserve their roles in the international system by integrating themselves into more economically and politically liberal structures in a more institutional aspect. Despite the sovereignty of the Westphalian state system, which was strictly preserved during the Cold War, states can quickly intervene with collective values or interests. Security perceptions have been changed clearly, and these changes have affected the idea of war. War can be distinguished from its effects on civilians and military operations used for political aims. Also, the Cyprus crisis still preserves the de facto situation of the island's north. Still, it stimulates the tension between the two communities and the foreign policies of Greece and Turkey.

Bibliography

- Bilgin, A. G. (2017). Human Security Concepts for Ngo S in Post Intervention Societies - a Case Study in Iraq. *Journal of International Social Research*, 10(50), 167–173.
- Bölükbaşı, S. (1992). The Turco-Greek Dispute-Issues, Policies, And Prospect. Clement H. Dodd (ed.), Turkish Foreign Policy – New Prospects, The Ethen Press 1. Edition 1992.
- Erkem Gülboş, P. (2016). Ethnic nationalism and consociational democracy in Cyprus. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 99-115.
- Gönlübol, M. (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası , Siyasal Yayınları, Ankara.
- Gözen Ercan, P. (2014). R2P: From Slogan to an International Ethical Norm. *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), 35–52.
- Hehir, A. (2008). Humanitarian intervention after Kosovo. In Humanitarian Intervention after Kosovo (pp. 53-75). Palgrave Macmillan, London.
- Holbrook, J. (2002). Humanitarian intervention and the recasting of international law. *Rethinking Human Rights Critical Approaches to International Politics*, (pp. 136–157) Palgrave Macmillan.
- Öymen, O. (2005) Silahsız Savaş - Bir Mücadele Sanatı Olarak Diploması, Remzi Kitapevi, 5.Baskı, İSTANBUL: 2005.
- Sönmezoğlu F. (1994b). “Soğuk Savaş yıllarında Kıbrıs Sorunu, Bağlantısızlar ve BM Genel kurulundaki Oylamalar” Türk Dış Politikası Analizi ed. Sönmezoğlu, pp 541-585.
- Sönmezoğlu, Faruk (1994a). The Cyprus Question and the United Nations 1950-1987. *The International Journal of Turkish Studies*, Winter 1992-94, p: 179
- TBMM B: 114 23.2.1978 O: 2.
- TBMM B: 44 21.2.1975 O: 2.
- TBMM B: 45 21.2.1972 O: 1.
- TBMM B: 63 22.2.1976 O: 3.
- TBMM B: 64 21.2.1973 O: 1.
- TBMM B: 82 22.5.1974 O: 2.
- Türkmen, F. (2005). Cyprus 1974 revisited: Was it humanitarian intervention? *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(4), 61–88.
- Wheeler, N. (2000). Saving strangers- humanitarian intervention in international society. Oxford University Press.

Atıf: Berber, Ş. (2022). Studies on micro histography based on ancient Mesopotamian, Western and Chinese histography traditions. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 681-687.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Received
27 / 10 / 2022

Kabul / Accepted
30 / 11 / 2022

Studies on Micro Histography Based on Ancient Mesopotamian, Western and Chinese Historiographic Traditions

Kadim Mezopotamya, Batı ve Çin Tarih yazım Geleneğinden Hareketle Mikro Tarih yazımı Üzerine Tetkikler

Şarika BERBER^a

ABSTRACT	ÖZ
<p>In 21st century; micro history is the most innovative school of historiography. We all know that more and more specific topics are being studied. There are unquestionably several reasons why historians prefer micro titles. At this point, it does not seem possible to deal with the confusion between people and events with macro-historiography. The fact that the historian makes a balls-up more solvable, which he deals with, depends on the limitation of the problem and making it micro as much as possible. When ancient and modern historiographies are compared, it is likely to find many common traits between them in this regard. The writing of gods and goddesses, the lives of emperors, and certain titles in ancient civilizations are micro titles. For instance, there are gods and goddesses in the center of Mesopotamian historiography. In ancient Greece, history begins with the writing of Legends. Documents describing dynasties in ancient China are also examples of micro-history. Probably, this was the reason of the explanation of micro subjects for the understanding of ancient history. It is obvious that the goal was more than the life story of that person. The intent to reach a macro perspective and generalization with a micro title addressed is the same as the effort of the modern historian. In consequence, it is exciting to see that those who know the smallest part, the 'one', can understand and make sense of the whole and thus the chain of events that appear untidy is regular.</p>	<p>21. yüzyılda mikro tarih, tarih yazımının en yenilikçi okuludur. Giderek daha spesifik başlıkların çalışıldığı hepimizin malumu. Tarihçilerin mikro başlıkları tercih etmesinin şüphesiz birçok sebebi var. Geldiğimiz noktada insan ve olaylar karmaşası ile baş edebilmek makro tarihyazımı ile pek mümkün görünmüyor. Makro tarihyazımını sınırlandırmak modern çağda epey zor. Tarihçinin ele aldığı problemler yumağını daha çözülebilir kılması, problemin sınırlandırılmasına ve mümkün olabildiğince mikrolaştırılmasına bağlı. Bu şekilde daha net bir bakış kazanılıyor. Eski Çağ ve modern çağ tarihyazımı mukayese edildiğinde bu anlamda aralarında birçok ortaklık bulmak mümkündür. Kadim Medeniyetlerde tanrı ve tanrıçaların, hükümdarların hayatlarının, spesifik bir başlığın yazımı mikro başlıklardır. Misal; Mezopotamya tarih yazımında merkezde tanrı ve tanrıçalar vardır. Eski Yunan'da tarih, Efsane yazımı ile başlar. Yine Eski Çağ Çin'de hanedanlıkların anlatıldığı kayıtlar ve belgeler de mikro tarih örneklerinden. Belki de kadim tarih anlayışında mikro konuların anlatımının sebebi bu idi. Belli ki amaç; o kişinin hayat hikayesinden daha fazla idi. Ele alınan mikro bir başlıkla makro bir bakış ve genellemeye gidilmek istenmesi modern tarihçinin çabası ile aynı. Sonuç itibarıyla en küçük parçayı 'bir'i bilen (tanımlayanın) 'bütün'ü anlayabileceği, anlamlandırabileceği ve böylece savruk olarak görünen hadiseler zincirinin kurallı olduğunu görmek ise heyecan verici.</p>
<p>Keywords</p> <p>Mesopotamia, China, Histography, Micro History, Western.</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Mezopotamya, Çin, Tarihyazımı, Mikro Tarih, Batı.</p>

^a Doç.Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi.
Email: sarika.berber@hbv.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

People are extant with their memory. The memory defines and completes a person. It shapes the people's life through the questions that people address to their soul and the universe, and the answers they find. The stability of your life is only possible by the memory. Memory is sort of a root that holds a person in time. That's why people hold on to their memories. They know that they cannot hold on to the past and the present and that they cannot have any envisagement and imagination of the future without the memory. All that a man does bears the mark of a man. It's like the science of history. Therefore, people have tried to record everything they do according to their knowledge and skills and to transfer it to the future. Because all of the process of conveying time to its successors, such as what they are and where they belong, is a natural tendency of man. Therefore, it would be an insufficient description to say that the science of history started with the transition to written sources. However, such a generalization is made because humanity can only have the ability to find and understand historical records close to the present day. The question of why we need a concept of collective memory apart from history is inescapable (Ross, 2008:150)

The birth of history and man is the same. The science of history and the fate of humanity are intimate (Demiriş, 1994: 231). History is a social science that studies human actions based on certain and sometimes changing, renewing principles and criteria (Ekizoğlu, 2018, 17). The past period of time forms the root of history. The history cannot survive without the past (Kağnıcı, 2012: 49). It is likely to see some differences in the understanding of history between the historiography and methods of each country and nation, as well as each historian (Yediyıldız, 2014:39). The most significant element that causes differences between historiography and its methods is geography. It is highly interesting that geography has a direct impact on people and thus their thoughts and actions. Therefore, different human minds and different human imaginations and concepts emerged in different geographies in the same time period. Within this direction, it is crucial to address the relationship between geography and history in order to understand human beings and their actions.

2. Mesopotamian Historiography

The geography, in which the first samples of recorded history are given, is Mesopotamia since it hosts the oldest civilizations of the world (Reyhan, 2000:22-24). Because the Ancient Mesopotamian Tribes, who have given plenty of evidence and documents that they have reached the level of legal order and systems shaped in a known period of history, deserve to be considered worthy of special interest on this point (Bilgiç, 1963:103). In the third and second millennium BC, numerous written works belonging to Egypt, Sumerian, Assyrian, Akkadian, Hittite, and Babylonian civilizations have survived until today.

Historical knowledge of Mesopotamian civilizations is recorded in epigraphs and annals (Reyhan, 2000:44-47). Sumerian Kings List, Epigraphs of Akkadian Sargon, Babylonian Annals are examples of myths, epics, and epigraphs that reflect the conception of the history of that period (Reyhan, 2000: 25-31). In this kind of understanding of graphy- even if not in the modern sense - it is entirely likely to see the consciousness of history. The place and time of events are not

indicated in this expression of history. There are gods and goddesses at the center - and these gods and goddesses are eventually people who lived, died, and were sanctified by their generations - in the end. Collingwood denominates this historiography as theocratic history. Gilderhus argues that these documents have no historical value since they do not consist of any commentary expressions or analyses. The understanding of history in Hebrew texts is universal despite the religious perception in Mesopotamia and Egypt that is restricted to geography. The Hebrews was conscious that there was only one God who created the world. The historiographies have also developed in parallel with this belief. A statist understanding of history and historiography with religious elements draw attention in the period of Hittites (Gilderhus, 2014:14, 24, 25, 26).

Mesopotamians' historical perception was based on the idea that events in the past and now would recur in the future (cyclical history). Therefore, the events should be recorded and the managers should take lessons from them. The universe of the Mesopotamian was assuredly not a man centered one; his mode of awareness drew his attention first to the external world, and secondarily, at best, to himself (Finkelstein, 1963: 461). Most of the texts were making propaganda to the political authority of that period due to the language they used and the events they told and the expression manner of these events. Consequently, the propagandized kings both glorified and sanctified themselves and supported the legality of their domination with religious factors. Along with the states established by the Sami peoples, a single and divine king understanding has appeared with absolute authority in the expression of history. Mesopotamia's understanding and tradition of history continued until the Persian domination and even they took the advantage of this saving (Kağnıcı, 2017:126-129).

3. Western Classical Histiography

In the majority of ancient societies, historiography was usually about writing myths or keeping them annually (Temelli, 2013:2). In Ancient Western historiography, there are three periods; Greek, Hellenism, and Rome (Kağnıcı, 2012:55). Although Herodotus of Halicarnassus, who made history by going beyond the writing of legends, is known as the father of history (Collingwood, 1996:50), this term belongs to the West and binds the West. Herodotus wrote about the wars of the Persians and the Greeks based on the testimonies of the eyewitnesses and some official records of the state, and the chronicles (Gilderhus, 2015: 15, 28, 29). Herodotus aimed to ensure that the actions of people were not lost and could be learned. This has shaped the history (Temelli, 2013:15). It is considerable that Herodotus wrote about the cultures and history of the peoples he visited and mentioned in his books about Pelasg, Kars and Lelegians, who lived in Greece before (Tekin, 2018:43). Thukydides went down in history as the person who laid the foundation for the understanding of pragmatic (utilitarian) history by aiming to ensure that history is a result of human actions and that people can more easily predict the results of their actions by considering these events in the future (Temelli, 2013:19, 20).

By the emergence of Alexander, the Great on the history stage, significant changes occurred in the understanding of Greek history (Demiriş, 1994: 237). After the Alexander period, Hellenistic

Period history began to gain a universal character. Historiography based on documents starting with Hellenism later became a method used by Roman historians (Collingwood, 1996:63, 64, 65).

In Rome, history was aimed at recognizing the lineage and taking lessons from the experiences. With Rome becoming a state in the future, the understanding of history advanced with the keeping of important events and minutes. The Roman school of history gained a new school with the impartial writing of Cincius and Cato's beginning to write in Latin. The first example of this school was the work of Cornelius Tacitus, the Germania. After the Sulla period, the understanding of history advanced and gained a philosophy, politics and critical perspective. Titus Livius, which is the greatest name in Roman history, is a man who writes neutral history. Livius wrote the longest work in Roman history, writing Roman history from its founding to the death of Drusus. Roman historiography has developed with the school received from the Greeks and brought an investigative and critical perspective to history (Esmek, 2019:4, 5, 7, 8, 11, 13).

Both the Greek and his successor, the Romans, believed that history had three functions: a school for future leaders and commanders, a material for litterateurs, and an element that promotes individual morality (Demiriş, 1994: 232). The perception of Western history has mythological and theocratic features as well as being humane. The phenomenon of Western history is in integrity that carries traces of today's modern history and defends the principle of continuity but gives works in line with the principle of circularity (Collingwood, 1996: 49, 56, 74-76).

4. Chinese Classical Historiography

There are also many differences of opinion about the beginning of China's written history. The earliest sources that have survived to the present day are the writings in the prophetic bones dated to the end of the Shang Dynasty and the howls about the dynastic functioning (Özmen, Buluş, 2017: 10-17). Zuo Zhuan, Gongyang and Guliang written between 722-482 BC, which is the classical texts of China, shows us that these periods and the Chinese understanding of historiography are not just the annual attitude. Since the classical texts were interpreted and rewritten, historians were rationally examining and interpreting the texts (Kirilen, 2013: 266-268). However, it is difficult for us to know the history of China before the Qin clan when Shi Huang Di burned the dynastic records before the Chinese dynasty - with the concern that it would harm his domination (Özmen, Buluş, 2017:17). Chinese historiography, which has a Chinese-centered perspective, carries a chronological, narrative, didactic and interpretive style. The events are explained in short sentences and the cause-effect relationship is taken into consideration. On the other hand, Chinese historiography, which was written in a question-answer style, serves the purpose of educating politicians and enabling them to take lessons (Kirilen, 2013: 266, 267, 270-272, 289). The Chinese had a retrospective and cyclic understanding of history, and this understanding remained unchanged for a long time (Aydın, 2016: 36, 49, 50). Because, during the Han dynasty, scattered annalistic traditions were pulled together and woven into a much stronger historical fabric by the founders of imperial historiography (Cosmo, 2014:260).

5. The Birth of Micro History in 20th Century

According to Meier, both macro and micro history: everyone knows what they represent until they have to describe them. Firstly, it seems like that there is an obligation to make a determination. Simply put, the understanding of history that has been accepted so far is what is now more or less described as macro history (Meier, 2012: 108-109). Actually, these historiographies, called macro history, were generally considered as the expression of great events, wars, and personalities. This situation lasted until the 20th century. However, the changing world had led people on new searches in the 20th century. Historiography was also affected by this situation, and schools such as Annales emerged. Well, is micro-history really improving? Or is it the history in which people who are ignored and left in the dark of history and whose voice was not heard are placed in the focus of history (Özcan, 2022: 201)?

Actually, macro history and micro history are linked. Scholars from various disciplines, such as anthropology, psychology and sociology, adopted the method (Denzin and Lincoln, 1994). As long as micro history exists, macro history realize. In the interest of brevity, what history has explored so far in so many different ways is the area that is now called macro history. Indeed, these definitions are the theories of micro historians. It is another problem if they are right or not (Meier, 2012: 108,109).

Georg G. Iggers says that the first half of the 20th century was the scene of a challenge to social history against classical historiography. He notes that the second half of the 20th century is the scene of the challenge of micro-history and post-modernist history against the understanding of social science-oriented history. Classical historiography rejects all kinds of historiography that are not based on preliminary sources. The most suitable area for a documented understanding of history is a political history narrative that places the state in its focus. Furthermore, the assumptions of classical historiography did not face a serious threat at a time when societies were not yet actively involved in political decision-making processes and did not take the stage of history as a social subject. The last quarter of the 19th century, the first half of the 20th century in particular, brought along to changes in historiography in parallel to the changes in the social order. Democratization, which was based on the participation of large masses in politics, required a historiography that took into account the wider segments of the population and the conditions they were exposed to. The focus of historiography has shifted from politics to society, and the emphasis has started to be placed on the social conditions that reveal them rather than on the history of the great men. This social science-oriented understanding of history that focused on social structures was considered as a science that aimed to identify historical causations (Ertan, 2012:10).

6. Conclusion

Nothing is as hidden as the one that is clear as day. This is a sentence that fully describes the profession of historiography as of the Classical to the Modern Age. Annals are in some way obvious, but still hidden in many ways. Unknown and hidden aspects are clarified by the questions asked by the historian about the events. The historian is the one who seeks answers to why and how questions. Ecoles are constructed with different perspectives given by the historian to the

questions asked about the events. Although it is correct that historical schools and types of historiographies have developed over time, it is not likely to say that they have totally changed and become different. It is the human beings who create the history and are influenced by history. History repeats that annals are similar to each other, but each historical event is subjective, unique, and unusual because the perpetrator of each event is a different person.

In addition to the uniqueness of each event, it is an undeniable fact that historical events are related, connected, and linked to each other. Actually, historians in the ancient and modern world have always tried to find the mathematics of annals. Couldn't it be a law or algorithm of annals, like the laws of physics? This search for historiography is highly reasonable. Because man seeks logic in every event. The idea that events are unspectacular and incidental is not realistic. The fact that coincidence is the main thought put in the center of annals is a gross injustice for the historiography effort from ancient times to today. If so, nothing written makes sense. Because the main purpose of historiography is that the causes and consequences of time –past, present, and future- and human actions are meaningful and understandable, and knowable, isn't it?

In the 21st century, science and technology are growing at an unprecedented pace. Science and technology in the 21st century are becoming more and more micro. Innovations such as medicine, genetic science, robotic technology, the defense industry, quantum physics, the discovery of subcellular particles, etc. are only a few of the revolutionary examples of micro-discovery. So, why are the micro studies an increasing value? Basically, becoming micro means becoming more professional. Because the way to understand the 'whole' is to understand the 'one', which is the smallest part. It is like to understand a body, which is a macro-world, through a drop of blood. In consequence, micro-diving gives rise to a macro perspective.

Micro-historiography is one of the innovations, which are the contribution of the 21st century for the historiography in this context. We are all aware that more and more specific titles are being studied. There are unquestionably several reasons why historians prefer micro titles. At this point, it does not seem possible to deal with the confusion between people and events with macro-historiography. It's quite hard to limit macro-historiography in the modern era. The fact that the historian makes a balls-up more solvable, which he deals with, depends on the limitation of the problem and making it micro as much as possible. Thus, a clearer view is obtained.

When ancient and modern historiographies are compared, it is likely to find many common traits between them in this regard. The writing of gods and goddesses, the lives of emperors, and certain titles in ancient civilizations are micro titles. For instance, there are gods and goddesses in the center of Mesopotamian historiography. In ancient Greece, history begins with the writing of Legends. Records and documents describing dynasties in ancient China are also examples of micro-history. Probably, this was the reason of the explanation of micro subjects for the understanding of ancient history. It is obvious that the goal was more than the life story of that person. The intent to reach a macro perspective and generalization with a micro title addressed is the same as the effort of the modern historian. In consequence, it is exciting to see that those who know the smallest part, the 'one', can understand and make sense of the whole and thus the chain of events that appear untidy is regular.

(Interestingly, the Qur'an gives all the messages about human beings through the lives of 28 prophets – micro titles-. "Man, his actions and results" are told through the lives of the prophets. The concept of time is inseparable in the Qur'an. In our mind; past is known, present is seen, future is unknown. In Quran, third of them are known. Future is known exactly. Because events are not accidental. There is no coincidence in the universe. Surprisingly, the Qur'an makes the mathematics of human relations obviously. What causes what? Quran gives what causes what. The concept of "Te'vilü'l-Ehâdis" -especially in Surah Yusuf- means that; reading the events, knowing the underlying causes and consequences, etc. The reader who reads the events correctly can know which actions will result in what. Since it is relevant to the article, the subject I briefly touched on here will be an exciting exploration of my other article.)

References

- Aydın, F. (2016). Klasik Çin düşüncesi, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, 29- 56.
- Bilgiç E. (1963), Eski Mezopotamya kavimlerinde kanun anlayışı ve an'anesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21/3-4, 103-111.
- Collingwood R.G. (1996; 2. Baskı). *Tarih tasarımı*. (Çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Cosmo N. D. (2014). Truth and unity in Chinese traditional historiography. *Forms of Truth and the Unity of Knowledge*. Notre Dame: University of Notre Dame Press. 260-280.
- Denzin, N.K., and Lincoln, Y.S. (eds.) (1994). *Handbook of Quantitative Research*, Sage, Thousand Oaks, CA.
- Demirş, B. (1994). Grekler'de ve Romalılar'da tarih yazımı I. Grekler'de tarih yazımı. *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, 13, 231-240.
- Ekizoğlu, Ç. E. (2018). "Hititlerde -tarihçilik ve tarih anlayışı", Yüksek Lisans Tezi, Sinop: Sinop Üniversitesi, 2018.
- Ertan, M. (2012). Gündelik hayatın tarihine dokunma çabası: mikro tarihçilik ve carlo ginzburg. *Kültür ve İletişim*, 15/20, 9-36.
- Esmek, K. (2019). Roma tarih Yyzıcılığı ve Augustus dönemi tarihçisi Titus Livius. *Ders Notları*. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Finkelstein, J. J. (1963). Mesopotamian Historiography. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 107(6), 461-472.
- Gilderhus, M. T. (2014; 2. Baskı). *Tarih ve tarihçiler*. (Çev. Emine Sonnur Özcan), Ankara: Atf Yayınları.
- İbişi, A. T. (2013). Eski Yunan'da tarih düşüncesi. *Felsefe Arkivi*, 38, 1-26.
- Kağnıcı, G. (2012). Tarih yazıcılığı açısından eski Mezopotamya'da krali kayıtlardaki ifadelerin değerlendirilmesi. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Kağnıcı, G. (2017). Kral yazıtlarındaki propaganda biçimleri: Erhanedanlar döneminden Eski Babil'in sonuna kadar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 125-135.
- Kirilen, G. (2013). Klasik Çin metinlerinde yabancı halklar: Bahar ve güz yıllıklarına göre diler, Ronglar ve Hunlara bıraktıkları miras. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53/2, 263-293.
- Meier, C. (Çev: Doğan Gün), (2012), Makro ve mikro tarih ilişkisi üzerine notlar. *Memleket ve Siyaset Yönetim*, 7/18, 100-125.
- Özcan, E. (2022). Osmanlı'da mikro tarih örneği. *Bitig MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/ 3, 200-2005.
- Özmen, İ.; Buluş, A. (2017). Başlangıçtan devrime Çin'i anlamak (Mı)?". *Medeniyet ve Toplum*, 1/1, 9-33.
- Reyhan, E. (2000). *Eski çağ tarihi ve uygarlığı el kitabı*. Ankara: Grafik Yayınları.
- Poole, Ross. (2008). Memory, history and the claims of the past. *Memory Studies*. 1. 149-166.
- Tekin, O. (2018). Eski Yunan ve Roma tarihine giriş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yediöldüz, B. (2014). Çağdaş tarihçilik. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 39-48.

Formal and Semantic Hierarchy of Turkish Transitive Verbs

Türkçe Geçişli Fiillerin Biçimsel ve Anlamsal Hiyerarşisi

Nuh DOĞAN^a

ABSTRACT	ÖZ
<p>In Turkish, transitivity is defined according to both syntactic and semantic criteria. However, the types of transitional verbs and sentences, determined by the semantic and syntactic criteria, often contradict each other. Sometimes, a verb or sentence which meets the semantic condition may not satisfy the syntactic or vice versa. There are two reasons cause this contradiction. The first is due to the reason for adherence of transitivity to strict syntactic qualification and not taking the specific encoding situation of prototype transitivity [NOM-ACC] into account or ignoring the frames out of valency-related verb-meaning codification. The second is the restraint of transitivity in prototype transitivity as a rigid semantic concept. However, transitivity is a gradual and multifactorial concept. Therefore, it is not possible to talk about a single transitivity, hence a single verb type and a single case frame in which transitivity is encoded. There are different degrees of transitivity, and they can be labeled in the range of high degree to low degree transitivity. The degrees of transitivity in Turkish are formally coded up to a point with different case frames. It has been investigated which phases of transitivity in Turkish and how far different degrees of transitivity can be coded with variable case frames in this work. Turkish transitive verb hierarchy and related classes are proposed based on semantic and syntactic parameters. The transitivity scale of Turkish and the semantic map of verb classes will be formed as the final stage of this study.</p>	<p>Türkçede geçişlilik hem söz dizimsel hem de anlamsal ölçütlere göre tanımlanır. Ancak anlamsal ve söz dizimsel ölçütler aracılığıyla belirlenen geçişli fiil ve cümle tipleri çoğunlukla birbiriyle çelişir. Anlamsal koşulları sağlayan bir fiil ya da cümle kimi zaman söz dizimsel koşulları, söz dizimsel koşulları sağlayan bir fiil ya da cümle de bazen anlamsal koşulları sağlayamamaktadır. Bu çelişkinin iki sebebi vardır. Birincisi geçişliliğin katı söz dizimsel koşullara bağlanmasından ve prototip geçişliliğin kodlandığı [YALın-YÜKlüme] durum ya da istem çerçevesinin dışındaki fiil anlamı kodlama çerçevelerinin dikkate alınmamasından ileri gelir. İkinci ise geçişliliğin katı semantik bir kavram olarak kabul edilmesi ve prototip geçişlilikle kısıtlanmasıdır. Oysa geçişlilik aşamalı ve çok faktörlü bir kavramdır. Bu nedenle tek bir geçişlilikten, dolayısıyla tek bir fiil tipinden ve geçişliliğin kodlandığı tek bir durum çerçevesinden söz etmek mümkün değildir. Geçişliliğin farklı dereceleri vardır ve fiil sınıfları geçişlilik ölçeğinde yüksek ya da prototip geçişlilikten düşük geçişliliğe doğru sıralanır. Türkçede geçişliliğin dereceleri bir noktaya kadar formal olarak farklı durum çerçeveleriyle kodlanır. Bu çalışmada Türkçede geçişlilik derecesinin hangi aşamalardan oluştuğu ve geçişliliğin farklı derecelerinin nereye kadar farklı durum çerçeveleriyle kodlanabildiği araştırılmıştır. Anlamsal ve söz dizimsel parametrelerden hareketle Türkçe geçişli fiil hiyerarşisi ve sınıfları önerilmiştir. Çalışmanın sonunda Türkçe geçişlilik ölçeği ve fiil sınıflarının anlam haritası oluşturulmuştur.</p>
<p>Keywords</p> <p>Transitivity Hierarchy, Transitive Verbs, Case-Frames, Turkish Verbs, Valency</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Geçişlilik Hiyerarşisi, Geçişli Fiiller, Durum Çerçevesi, Türkçe Fiiller, İstem</p>

^a Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Atakum-Samsun. Email: nuhdogan55@hotmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Introduction

Transitivity has an important place in Turkish as in many other languages. Transitivity is generally defined and determined by both syntactic and semantic criteria in Turkish. In Turkish language studies, transitivity has long been treated as a concept related to voice category and syntactic phenomenon (see Dizdaroğlu 1963; Bilgegil, 1982; Gencan, 1983; Ediskun, 1999; Kükey, 1972; Korkmaz 2009; Hacıeminoğlu, 2016). Verbs are divided into two categories, transitive and intransitive, depending on whether they take an object or their relationship with the object. In most of the studies in the field, Turkish transitivity has been regarded as the semantic category of the verb and has been approached as such (see Lübimov, 1963; Banguoğlu, 2000; Ergin 1993; Yücel, 1999). As to afore-mentioned studies, verbs containing outward motion and affecting an entity other than the agent are considered transitive, whereas verbs that contain internal and self-directed motion and do not affect an object are considered intransitive (Banguoğlu, 2000: 409; Ergin, 1993: 282). A clear-cut syntactic criterion has been applied to determine in/transitivity in Turkish. Generally, verbs are considered to be transitive if they take an accusative case or object in sentences; in the opposite situation, it's treated as intransitive in the case of the absence of an accusative case and object. This kind of non-inclusive transitivity approach has not been adopted by some researchers who proposed the inclusion of other case situations from time to time. Based on the affectedness of the object, Banguoğlu (2000) argues that the object can also be encoded with a dative case, Boz (2004) with the ablative case, and Üstünova (2015) with all other state markers. In Turkish, transitivity has been seen as a semantic category and has been tried and determined by strict syntactic criteria. This contradictory approach has led to confusion. On the one hand, all the verbs are considered to be transitive in the case that they come up with a complement clause and are encoded by accusative case. On the other hand, it has been claimed that there are various object options coded by non-acc cases, regardless of whether the second argument of the verb is coded by the accusative. The most prominent point of view of this approach is that transitivity is a concept related to the affectedness of an object. In the literature, this has led to great confusion about transitivity. Today, it has an ambiguous basis for defining what is an object and what is a transitive verb in Turkish.

Transitivity is not a static and uniform phenomenon. In linguistics, transitivity is accepted as a multi-factorial, semantic concept with different degrees, in which verbs or sentences are ranked on the transitive scale (see Hopper & Thompson 1980; Tsunoda, 1985). Languages can differ in terms of coding of transitivity. Some languages formally encode transitivity as much as possible. There are various alternatives to denote transitivity in languages. Some languages use formal ways to encode different values of transitivity. Some languages encode different degrees of transitivity by different case frames. It has been propounded that transitivity in Turkish is coded with NOM-ACC case frame, which is most likely the influence of Arabic and Western languages. In this case, transitivity must be coded by limited formal structures. However, Turkish transitivity cannot be unrefinedly limited by the transitivity coding possibilities of languages with limited coding systems. In comparison to other languages, Turkish has much more possibility of coding transitivity. With the influence of Western and Arabic grammar, verbs in Turkish are superimposed on their transitive and intransitive columns. In this article, it is proposed that various values of semantic transitivity can be distinguishably coded in formal way in Turkish. A verb that is transitive in other languages can be intransitive in Turkish, and a verb that is intransitive in other languages can also be transitive in Turkish. Meanwhile, it is a

universal concept in terms of semantics, the formal types of Turkish transitivity differ from those of other languages. The criteria is not merely related to Turkish case. It can be used to distinguish transitive from intransitive universally. It has been argued that the strict syntactic criterion applied to determine transitivity is not suitable for either Turkish or the nature of transitivity. This study is based on the transitivity approach of Hopper and Thompson (1980), Tsunoda (1985), and Malchukov (2005), aiming to clarify the transitivity scale of two-place verbs and Turkish transitive verb types and their coding frames.

2. Transitivity Hierarchy and Verb Types

The concept of transitivity is traditionally understood as the transmission of action from an agent to an affected entity, and this action requires at least two participants. In other words, transitivity is not a monotonous and monolithic concept. Transitivity can be divided into different sub-groups within itself with regard to its range of degrees and stages. First, further definition for that of the transitivity is needed to fully determine the semantic degrees and syntactic structure of it. Givon (1985) has distinctly proposed three basic features related to the Agent, Patient, and verb.

- For the Agent, a transitive sentence has a volitional, distinct, clear, and controlling Agent-cause that initiates action.
- For the Patient, a transitive sentence has a visible, obvious, involuntary, non-controlling, affected argument that changes the case.
- A transitive sentence carries verbal semantics such as tense, aspect, and modal.

Accordingly, it can be said that the transitive semantics of verbs can be defined in terms of the semantic roles of the arguments of the verbs. There is a general consensus that the transitivity prototype denotes the semantic roles of its arguments (Malchukov, 2005: 87). It is generally taken for granted that the typical two-argument verb is transitive (Haspelmath, 2015). Based on Tsunoda (1985: 387), the prototype transitive and transitive verbs can be defined as follows:

“prototypical transitive verbs are defined as those verbs which describe an action that not only impinges on the patient but necessarily creates a change in it”

Transitivity defines verbs that express the action of two-place verbs that Agent argument touches both Patient argument and creates a change of state on Patient argument. The verbs such as *kırmak* “break”, *öldürmek* “kill”, *ezmek* “crush”, *bükme* “crankle” express such an action.

Moreover, according to Lazard (2002) “In most of languages, the major two-actant construction [= the transitive construction] is not limited to the expression of prototypical actions [= ‘break’-type actions], and not even to actions as such”. Hence *benimsemek*, I embrace the definition of Haspelmath (2015: 136) who has also adopted the point of Lazard (2002):

A verb is considered transitive if it contains an A and a P argument. A and P are defined as the arguments of a verb with at least two arguments that are coded like the ‘breaker’ and the ‘broken thing’ micro-roles of the ‘break’ verb.

Hopper and Thompson (1980) see transitivity as a gradual concept, in which different semantic components or parameters are effective. In terms of transitivity parameters, sentences are ranging from high to low transitivity on the transitivity scale. It is counted that the transitivity of the verb decreases in the absence of parameters related to transitivity (eg, affected) and

increases in the presence of all parameters. Therefore, it is accepted that two-place verbs have a hierarchy of two-place verbs ranging from the more transitive to the less transitive.

In Hopper and Thompson's (1980) transitivity hypothesis, transitivity has ten (10) different components. In terms of the presence or absence of semantic components. A verb can be evaluated according to high or low in transitivity. The transitive verbs have following components.

Table 1: Transitivity Parameters of Hopper and Thompson (1980)

	High	Low
a. Participants	2 or more participants: A and O ²	1 participant
b. Kinesis ³	action	non-action
c. Aspect ⁴	telic	atelic
d. Punctuality ⁵	punctual	non-punctual
e. Volitionality ⁶	volitional	non-volitional
f. Affirmation ⁷	affirmative	negative
g. Mode ⁸	realis	irrealis
h. Agently ⁹	a high in potency	a low in potency
i. Affectedness of O ¹⁰	O totally affected	O not affected
j. Individuation of O ¹¹	O non-individuated	O non-individuated

Transitivity generally refers to the transfer or transfer of an action from one participant to another. This transfer process differ in intensity, speed and tone of action. It is thought that languages can mark these different facets of verb with semantic components of transitivity and the transitivity can be separated in terms of these semantic components. Affectedness parameter is the most important and distinctive tool in determining transitivity and constructing the transitivity hierarchy. In comparison of following sentences, the verb *kırmak* “break” in 1a is more transitive than the verb *sevmek* “like” in 2. This is duo to the reason that the sentence

² “O” refer to the term “Patient”, “A” to the term “Agent”.

³ Verbs express action or state, in other words, action and non-action processes. Action verbs correspond to events that are transferred from one participant to another. Non-action verbs refer to static events that do not involve any transfer.

⁴ An action seen from the endpoint is either in a state of completion (telic) or incompleteness (atelic). In the telic sentence, the action is effectively transferred to the patient and the action is effectively completed. In the atelic sentence, the action is only partially completed.

⁵ Some actions (like the verb *kırmak* “break”) require no transitional phase between inception and completion. The action begins and ends at the same time. Such actions are more effective on the patient than continuous or on-going ones (such as *gitme* “go”).

⁶ In some event situations, the Agent may perform the action on the Patient more purposefully or consciously, while in some event situations, it may perform more purposefully or unintentionally. In the sentence *The boy broke the window*, Agent is volitional, but in the sentence *The boy forgot the bag*, Agent is non-volitional.

⁷ No explanation has been given for this parameter.

⁸ This parameter is based on the distinction between realis and irrealis. Actions that take place in the real world or that do not occur abstractly are thought to be less affected than actions that occur concretely in the real world.

⁹Participant high in Agency can effect a transfer of event but participants low in Agency cannot.

¹⁰ This parameter relates to how much an action is transferred to a patient and whether patient is completely affected by an action. In the sentence *Ali keki yedi Ali ate the cake* and *Ali kekten yedi Ali ate some of the cake*, the patient differs in terms of affectedness. In the first sentence the patient is completely affected; in the other partially.

¹¹ The component of individuation refers to the distinctness of the Patient both from the agent and other arguments such as itself. Sentences in which the patient is encoded with definiteness markers are considered more transitive than others.

in 2 cannot meet the conditions labeled as kinesis, telic, punctual, affectedness, and individuation as components of transitivity. Therefore, the sentence 2 is considered less transitive. However, Hopper and Thompson's (1980) transitivity parameters cannot be able to directly distinguish the transitivity differences between 1a and 3. Hopper and Thompson (1980: 254) have suggested that one-participant verbs can sometimes be more transitive than two-participant verbs. In 3, the verb *yıkanmak* "wash", whose object is deleted by morpho-syntactic processes, can be regarded as semantically more transitive than the verb *sevmek* "like" in 2. It has emerged a controversy on which level of language the notion of transitivity must be taken into consideration.

1a) Can bardağı kırdı.
Can broke the glass.

2) Can çikolatayı seviyor.
Can likes chocolate.

3) Can yıkandı.
Can took a bath.

Tsunoda (1985) revises Hopper and Thompson's transitivity hypothesis. In particular, he argues that some of the components of transitivity are not distinctive while they have congeniality. He has suggested that the components of transitivity should be separated. To characterize the differences in the affectedness parameter, in particular, it converts it to the affectedness scale. He argues that the P¹² of two-participant verbs has different degrees of affectedness. They constitute a hierarchic transitivity related to the degree of affectedness. The two-place verbs are shown in the hierarchy of verb types in Table 2, on which ten (10) different languages are listed and being compared with each other in terms of transitivity. This hierarchy provides a scale of transitivity ranging from more to less. The verb types above in this hierarchy have a relatively higher transitivity value determined by the influencing condition. The verb *kırmak* (to break) denotes a higher degree of affectedness. Therefore, it takes a higher position in the hierarchy compared to the verb *hatırlamak* (remember). For the reason that the mental verb *hatırlamak* "to remember" possesses higher degree of affectedness, it can present relatively higher transitivity than the verb *benzemek* "to resemble". At the top of the transitivity hierarchy are prototypical transitive verbs, such as *kırmak* "break", *kesmek* "cut". On the other hand, Turkish is different from other languages in terms of case frames selected by the verb classes in transitivity hierarchy.

Table 2: Tsunoda's (1985) Transitivity Hierarchy of English Verbs

1		2		3	4	5	6
Effective action >		Perception >		Pursuit >	Knowledge >	Feeling >	Relation
1a	1b	2a	2b				
NOM-ACC	NOM-ACC NOM-OBL (i) NOM-OBL (ii)	NOM-ACC	NOM-OBL (i) NOM-OBL (ii)	NOM-ACC NOM-OBL	NOM-ACC NOM-OBL	NOM-ACC NOM-OBL (i) NOM-OBL (ii)	NOM-ACC NOM-OBL (i) NOM-OBL (ii) NOM-OBL (iii)

The transitivity hierarchy of verb types is based on measurable linguistic evidences. Hopper and Thompson have suggested that each of the 10 transitive components are unequally

¹² In this article, the A refers to agent and agent-like semantic roles such as actor, experiencer. The P refers to patient and patient-like semantic roles such as stimulus, goal, theme, cognitive content.

connected to the (morpho-)syntactic properties of transitivity. Tsunoda (1985) has asserted specifically on the (morpho-)syntactic representation of semantic transitivity. For Tsunoda, degrees of affectedness are related to the syntactic representation of transitivity. In other words, the degrees of affectedness or hierarchy are formally reflected in the syntax. The verbs which display similar syntactic behavior or select the same case frames are thought to be semantically similar and form a same class of verbs. It is visible from Tsunoda's (1985) transitivity hierarchy that specific verb classes choose certain case frames or valency patterns and prefer certain case frames primarily. Semantically, prototypical transitive verbs select the prototypical transitive case frame. In languages, the semantics of transitivity is primarily encoded with [NOM-ACC] case frame. It is accepted that the diversity in case-taking affects the level of transitivity.

Tsunoda's (1985) transitivity hierarchy in Table 2 shows the nonrandomness of different verb classes in their choice and preference of different case frames or valency patterns. Semantically, prototypical transitive verbs select the prototypical transitive case frame. In languages, semantics of transitivity is primarily encoded by [NOM-ACC] case frame. Classes of transitive verbs differ in their case frames, and we can see this more clearly as they diverge from prototypical transitive semantics. This situation weakens the priority of the [NOM-ACC] case frame and the transitivity begins to be denoted in different state frames. In Turkish, the transitivity degree of the verb *kırmak* "to break" in (1a) and the verb *vurmak* "to hit" in (4) can be good example for mentioned situation. In (1), the accusative marker strengthens the state change on the object. In (4a), although there is a physical contact, the change of state on the object is uncertain. Some languages may encode transitivity with various case frames, while others may encode different degrees of transitivity with a single case frame.

- 1a) *Can*^{NOM} *bardağı*^{ACC} *kırdı.* [NOM-ACC]
Can^{NOM} *broke*^{Verb} *the glass*^{NOM}
- 4a) *Çocuk*^{NOM} *masaya*^{DAT} *vurdu.* [NOM-DAT]
Boy^{NOM} *hit*^{Verb} *the table*^{DAT}.

Tsunoda (1985) argues that direct effect verbs in the transitivity hierarchy constitute prototypical transitive verbs, and prototypical transitive verbs require the transitive case frame [NOM-ACC] and that the A and P of prototype transitive verbs prefer the NOM and ACC in their syntax, respectively. Prototypical transitive verbs that have a high degree of Affectedness require the prototype coding frame (NOM-ACC). The verbs would deviate from its prototype transitive meaning alternative and use other frames if they are related to non-prototype case frames, such as [NOM-ABL], [NOM-DAT]. Meanwhile in Turkish, they are defined as intransitive. In sum, verb classes of languages lead to different case selection alternatives. Different case frames are used to encode different classes of verbs in terms of the degree of affectedness. For example, it is perceptible that the verb *vurmak* "to hit" deviates from prototypical transitivity by comparison with verb *kırmak* "to break", which doesn't encompass that type of change. Therefore, *vurmak* (to hit) marked with the NOM-DAT case. Tsunoda (1985: 388) classified transitive verb classes according to the case frames which encode transitivity. Some languages do it in a different way. They depict the degrees of transitivity with different case frames, while some languages merely use prototypical [NOM-ACC] case frame to encode different degrees of transitivity. For example, in Table 2 English continues to use the transitive case frame [NOM-ACC] along with other case frames to encode six different verb

types of transitivity. This notion is referred by the term *transitivity prominence* in the literature (see Haspelmath, 2015). Unlike many other languages, Turkish exhibits a high degree of transitivity prominence, different degrees of transitivity are denoted by typical transitive case frames [NOM-ACC]. The transitivity prominence varies across languages. Diversity in coding transitivity poses a higher probability in case of languages than others (see Haspelmath, 2015). It's widely accepted that as a case language, Turkish satisfies mentioned diversity by means of more than one case frame.

Tsunoda (1985) has propounded that the degree of transitive verbs can be associated with the processes of passivity, antipassivity, reflexivity, and reciprocal as a part of morpho-syntactic processes. Each process of them can be used as evidence for the transitivity scale. In the Turkish case, the passivity and middle voice, which is not entirely, can form effective evidence. The other processes are not as effective as afore-mentioned two processes. For example, while the verb *kırmak* "to break" can be easily turned into passive form, as in 1b, the verb *andırmak* "to remind of" in 5b and the verb *benzemek* "to resemble" in are not valid for the same situation. In Turkish, the passivation process is not compatible with all verb classes. For example, in 1b, the verb *kırmak* "to break" can be passivized outright, while (4b) *vurmak* "to hit" can only be made impersonal passive.

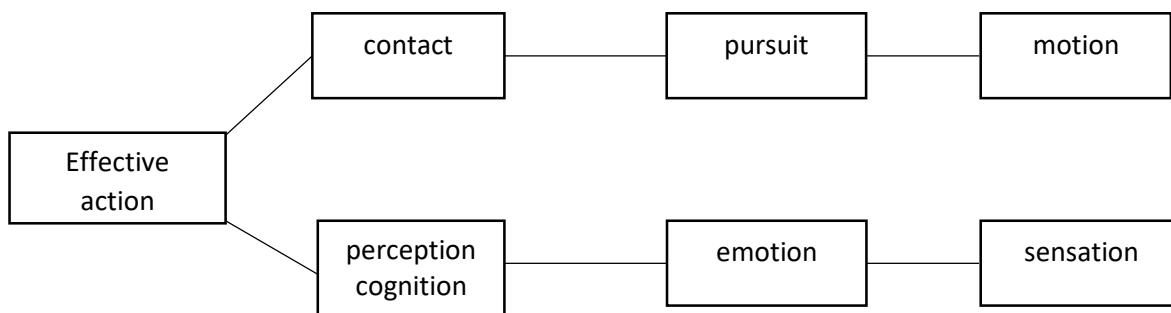
The argument structure of the verbs *kırmak* "to break" and *andırmak* "to remind of" and the verbs *vurmak* "to hit" and *benzemek* "to resemble" are coded with the same case frame. While a passive voice can be formed with the verbs "to hit" and "to break", the same is not true for the verbs "to remind of" and "to resemble". It can easily be claimed that emerging of this selectivity is due to the degree of affectedness of P.

- 1a) Can^{NOM} bardağı^{ACC} kırdı. [NOM-ACC]
Can^{NOM} broke^{Verb} the glass^{ACC}
- 1b) Cam^{NOM} kır-ıl-dı. [NOM]
The glass^{NOM} was broken^{Verb}.
- 5a) Çocuk^{NOM} babasını^{ACC} andırıyor. [NOM-ACC]
The boy^{NOM} resembles^{Verb} his father^{ACC}.
- 5b) *Babası^{NOM} andır-ıl-ıyor. [NOM]
**His father^{NOM} is resembled^{Verb}*
- 6a) Çocuk^{NOM} annesine^{DAT} benziyor. [NOM-DAT]
The child^{NOM} looks like^{Verb} his mother^{ACC}.
- 6b) *Annesi^{NOM} benzeliyor. [NOM]
**His mother^{NOM} is looked^{Verb}*
- 4a) Çocuk^{NOM} masaya^{DAT} vurdu. [NOM-DAT]
The child^{NOM} hit^{Verb} the table^{OBL}.
- 4b) Masaya^{DAT} vur-ul-du. [DAT]
The table^{NOM} was hit^{Verb} by the boy^{OBL}.

According to Malchukov (2005), Tsunoda's (1985) hierarchy of verb types is not compatible with other languages and should be revised. Based on his argument, in this hierarchy sub-verb types may deviate from the prototype transitivity, but cannot predict which case frame to choose when there is a deviation (Malchukov, 2005: 77). Malchukov (2005) has also claimed that it is possible to constitute a universally applicable hierarchy. For that, he has developed a

new verb type and a transitivity scale based on the argument or role structures of verbs. According to him, it is predictable which verb types will choose which case frames in this hierarchy. Malchukov (2005) rearranged Tsunoda's (1985) transitivity hierarchy in Table 3 and designed a two-dimensional semantic map. Malchukov (2005) proposes the following two-dimensional semantic transitivity map, considering the role structure of verb types, the agentivity potential of A, and the affectedness condition of P.

Table 3: Transitivity Hierarchy and Map of Malchukov (2005)

Malchukov (2005) has also argued, based on the variability in the argument structure of verb types in terms of agentive and affectedness, that the transitivity scale can be determined by the semantic roles of the core arguments of the verbs. He claims that the transitivity of verbs with an Agent-Patient role structure and with an Experiential-Stimulus role structure cannot be distinguished from each other in the same dimension. Effective motion verbs such as *kırmak* "to break" with Agent-Patient role structure are different from cognitive verbs such as *hatırlamak* "remember" in terms of A's agentive and P's affectedness, which has an Experiential-Stimulant role structure. Since A participant of the active verbs is more agentive than the cognitive verbs, and the A participant of the cognitive verbs is likewise more agentive than the emotive verbs. However, the A participant of the emotive verbs such as *kırmak* "to hurt" and *korkmak* "to fear" is less agentive and less controlling than the verbs of cognition and action. For this reason, these verb types are placed after cognition verbs in the transitivity scale. The P participant of the cognitive verbs is considered relatively more affected than the P of the emotion verbs. The verb *sevmek* "to like" since a visual image is obtained in the mind. The right of the transitivity scale marks the low value of both agentivity and affectedness of patient. In Table 3, cognition and emotion verbs such as *görmek* "see" and *duymak* "hear" are placed in the same category. Cognitive verbs are active and sense verbs are inactive. Languages also encode such verb classes with different case frames. The Experiencer of cognition verbs can hear and see involuntarily and unconsciously, but regarding perception verbs, it can be said that the Experiencer is the agentive and performs the mental action more voluntarily and consciously. Alternatively, as in (7) and (8), perception and cognition verbs are not coded with different case frames. These verb types can only be separated from each other in terms of the agentivity of A. However, in Turkish, emotion verbs can be encoded with a different case frame than the case frames in which cognition and perception verbs are encoded. In (9) and (10), the verbs *korkmak* "to be afraid" and *acımak* "to pity on" are coded with a different case frame than the verb *hatırlamak* "remember".

1a) Can^{NOM} $\text{bardağı}^{\text{ACC}}$ kırdı. [NOM-ACC]
Can^{NOM} *broke*^{Verb} *the glass*^{ACC}

7) Ali^{NOM} $\text{kapı numarasını}^{\text{ACC}}$ hatırladı. [NOM-ACC]
Ali^{NOM} *remembered*^{Verb} *the house number*^{ACC}

8) $\text{Çocuk}^{\text{NOM}}$ $\text{köpeği}^{\text{ACC}}$ gördü. [NOM-ACC]
The boy^{NOM} *see*^{Verb} *the dog*^{ACC}

9) Çocuk^{NOM} köpekten^{ABL} korkuyor. [NOM-ABL]
The child^{NOM} is afraid^{Verb} of the dog^{OBL}

10) Çocuk^{NOM} köpeğe^{DAT} acıyor. [NOM-DAT]
The child^{NOM} pity^{Verb} on the dog^{OBL}

According to Malchukov (2005), the hierarchy of verb types cannot predict which case frame each lexical item will select but reveals that if the lower verbs in the hierarchy select the typical transitive case frame, the verb types higher in the hierarchy also share the same case frame. Languages differ to the extent that they stretch from the typical transitive case frame to others. And such extensions are interpreted as metaphorical extensions from one semantic field to another (Malchukov, 2005: 82). From the same viewpoint, it can be said that graded transitivity can be easily determined to the extent that it deviates from the transitive case frame. Languages use the canonical transitive case frame for both transitive verbs and other verb classes. In Turkish, mostly preferred to use a highly transitive case frame. Despite that, the distinctive degrees of transitivity are coded with different case frames. About 50 percent of the verbs in the lexicon use transitivity case frame in Turkish. The different transitivity level are coded in different case frames.

Tsunoda (1985) has suggested revising Hopper and Thompson's (1980) transitivity parameters. He proposed his own affectedness parameter and adapted it to the affectedness scale. Malchukov (2005) has also followed Tsunoda's advice refined agently parameters. The agently parameter is defined as a gradual component in a two-dimensional semantic map. The transitivity ranges from the highly agentive to the low agentive in terms of the A participant in the first dimension of the transitivity hierarchy, which includes the verbs of perception, cognition, and emotion. With this approach, Malchukov (2005) resolved the conflicts in Tsunoda's (1985) verb hierarchy in terms of role structures and agently properties. In the transitivity hierarchy, another transitivity parameter that needs to be refined is the concept of individuation, which is also called specificity. In Turkish, the transitivity scale is affected by the specificity of the P participant of the two place verbs. It is a gradual concept. Specificity plays a prominent role in the transitivity hierarchy of Turkish verbs. It can be said that transitivity ranges from high specificity to low specificity in terms of the P participant. In examples, 1a and 4a, the high specificity of 1a is encoded by the [NOM-ACC] case frame, while that of 4a is encoded by [NOM-DAT]. It can be said that the verbs encoded by the [NOM-DAT] case frame have higher specificity than the verbs encoded by the [NOM-ABL] case frame, especially regarding cognition verbs. For example, in 4a, the verb *vurmak* "hit" has more specificity than the verb *korkmak* "be afraid" in (9) does. Hence, transitivity is also high. These examples show that there is a direct relationship between high specificity and prototype transitivity, and the specificity decreases from typical transitivity to low transitivity. Based on these examples, it can be said that different degrees of specificity are reflected in the syntax and are coded with certain case frames.

1a) Can^{NOM} bardağı^{ACC} kırdı. [NOM-ACC]
Can^{NOM} broke^{Verb} the glass^{ACC}

4a) Çocuk^{NOM} masaya^{DAT} vurdu. [NOM-DAT]
Boy^{NOM} hit^{Verb} the table^{DAT}

9) Çocuk^{NOM} köpekten^{ABL} korkuyor. [NOM-ABL]
The child^{NOM} is afraid^{Verb} of the dog^{OBL}

The degree of specificity is further decreased by O-incorporation in the syntax. The argument which exposed to incorporation can be labeled with {} in the case frame. 11a is a more specific sentence than 11b. That means the verbs incorporating objects are more transitive than the others.

11a) Kadın^{NOM} köpeği^{ACC} besliyor. [NOM-ACC]
The woman^{NOM} feeds^{Verb} the cat^{ACC}

11b) Kadın^{NOM} köpek^{NOM} besliyor. [NOM-{NOM}]
The woman^{NOM} feeds^{Verb} a dog^{ACC}

3. The Transitivity Hierarchy of Two-place Turkish Verbs

The transitivity-intransitive distinction is mainly related to the valency classes of the verbs. One-place verbs, where only an argument occurs in the NOM case, are considered intransitive, while two-place or three-place verbs, where an argument occurs in the ACC case, are generally considered to be transitive. Two-place transitive verbs are mostly encoded with [NOM-ACC], and three-place ditransitive verbs are encoded with [NOM-AKK-DAT] case frame. [NOM-ACC] is the prototype case frame for typical transitive verbs. In Turkish, [NOM-ACC], [NOM-ACC-DAT], and [NOM-ACC-ABL] case frames are mostly considered transitive. Although, some scholars suggest that there are other transitive encoding frames in the linguistics literature. Dixon (1994) divides verbs into five classes: intransitive (S), transitive (S+O), extended intransitive (S+E), extended transitive (A+O+E), and double-transitive (A+O+O). This distinction suggests three syntactic valency frames in which transitive verbs are encoded. Intransitive verbs are divided into two main classes. The verbs vary from each other in terms of transitivity and intransitivity. In other words, They are different in terms of valency classes and classified in terms of different valency frames. Kishimoto et al. (2015) proposed six different valency frames for Japanese: i) intransitive [XNOM], ii) double-subject [XNOM YNOM], iii) semi-intransitive [XNOM YLOC/ABL], iv) semitransitive [XDAT YNOM], v) transitive [XNOM YACC], vi) ditransitive [XNOM YACC ZDAT/ LOC/ ABL]. In this classification of Kishimoto et al. (2015), it can be said that there are four different valency or case-frames in which transitivity is coded according to the valency classes of the verbs. The transitivity verb classification of Kishimoto et al. (2015) has provided literature that there are quite different types of transitivity in terms of formal as well as semantically.

The valency classes of Turkish verbs have highly diversified syntactic valency-frames or case frames. The valency classes of Turkish verbs draw attention by their syntactic diversity. In Doğan (2011), the syntactic behavior of 534 polysemous Turkish verbs have been analyzed in 2250 valency frames. It has been determined that the verbs are coded with 40 different case frames sensitive to meaning, including alternative syntactic valency frames (see, Table 4). It has determined that Turkish verb meanings and meaning classes are coded with 12 different basic valency or case frames, and other syntactic behaviors of verbs that are marked with () in Table 4 mostly emerge with the metaphorical extension of 12 basic valency-frames. More than 50% of two-place verbs marked with the [NOM-ACC] case-frame. This indicates that transitivity is highly encoded with [NOM-ACC] case frame. The Transitivity case frame is used more frequently than other case frames in Turkish. However, transitivity is also coded with other case-frames according to the degree of transitivity. The transitivity hierarchy also has a formal hierarchy in Turkish. It can be argued that transitivity follows a formal hierarchy such as

[NOM-ACC] > [NOM-NOM] > [NOM-DAT] > [NOM-ABL] > [NOM-INS]. The verbs can be intransitive with [NOM], semi-transitive with [NOM-NOM], transitive with [NOM-ACC], semitransitive with [NOM-DAT], semitransitive with [NOM-ABL], semitransitive with [NOM-INS]. In addition, it can be said that case-frames resulting from metaphorical expansions in Table 4 are alternative coding-frames in which transitivity is coded.

Table 4: Case Frames of Turkish Verbs

Basic Case Frames		Metaphorical Extensions	
1.	[NOM]	(227)	[NOM-ADJ] ¹³ (27) [NOM-OBL] (10) [NOM-LOC] (44)
2.	[NOM-ACC]	(298)	[NOM-(ACC)] (12) [NOM]-ACC-ADJ (17) [NOM-ACC-LOC] (4)
3.	[NOM-NOM]	(78)	[NOM-(NOM)] (5) [NOM-NOM-(INS)] (16) [NOM-NOM-LOC] (3)
4.	[NOM-DAT]	(31)	[NOM]-(DAT) (35) [NOM-DAT-ADJ] (6) [NOM-OBL-(DAT)] (2) [NOM]-[ADJ]-(DAT) (1)
5.	[NOM-ABL]	(58)	[NOM-(ABL)] (16) [NOM-ABL-ADJ] (2)
6.	[NOM-INS]	(29)	[[NOM-(INS)] (7) [NOM-INS-(DAT)] (1)
Basic Case Frames of Three-place Verbs		Metaphorical Extensions	
7.	[NOM-ACC-DAT]	(93)	[NOM-NOM] (68) [NOM-ACC-LOC-(ABL)] (11) [NOM-ACC-ADJ-(DAT)] (1)
8.	[NOM-ACC-{NOM}]	(51)	[NOM-NOM-(DAT)] (40) [NOM-NOM-DAT-(INS)] (1)
9.	[NOM-ACC-INS]	(8)	[NOM-ACC-(INS)] (35)
10.	[NOM-ACC-ABL]	(27)	[NOM-ACC-(ABL)] (19)
11.	[[NOM-NOM-ABL]	(8)	[[NOM-NOM-(ABL)] (9)
12.	[NOM-DAT-ABL]	(4)	[[NOM-ABL-(DAT)] (7) [NOM-DAT-(ABL)] (10)

The formal hierarchy of Turkish transitivity is a projection of the semantic transitivity scale. The transitivity scale, however, is not strictly constrained by this case-frame hierarchy. Different degrees of transitivity can be encoded with the same case-frames as in other languages. Nevertheless, the nature of semantic transitivity can be described more clearly through the transitivity parameters, transitivity scale, and semantic maps proposed by Hopper and Thompson (1980), Tsunoda (1985) and Malchukov (2005). Table 5 depicted two-place verbs in Turkish and their semantic hierarchy. This hierarchy is organized and regulated by a two-dimensional semantic map based on transitivity, affectedness, and role structures of the verb classes. Among the semantic parameters, punctual/ non-punctual, volitional/ non-volitional, and high agently/low agently components were considered.

The transitivity hierarchy was found to range from effective action verbs to non-effective action verbs. In the first sub-dimension of the hierarchy, there are contact verbs, goal verbs, motion

¹³ [ADJ] refers to adjunct argument.

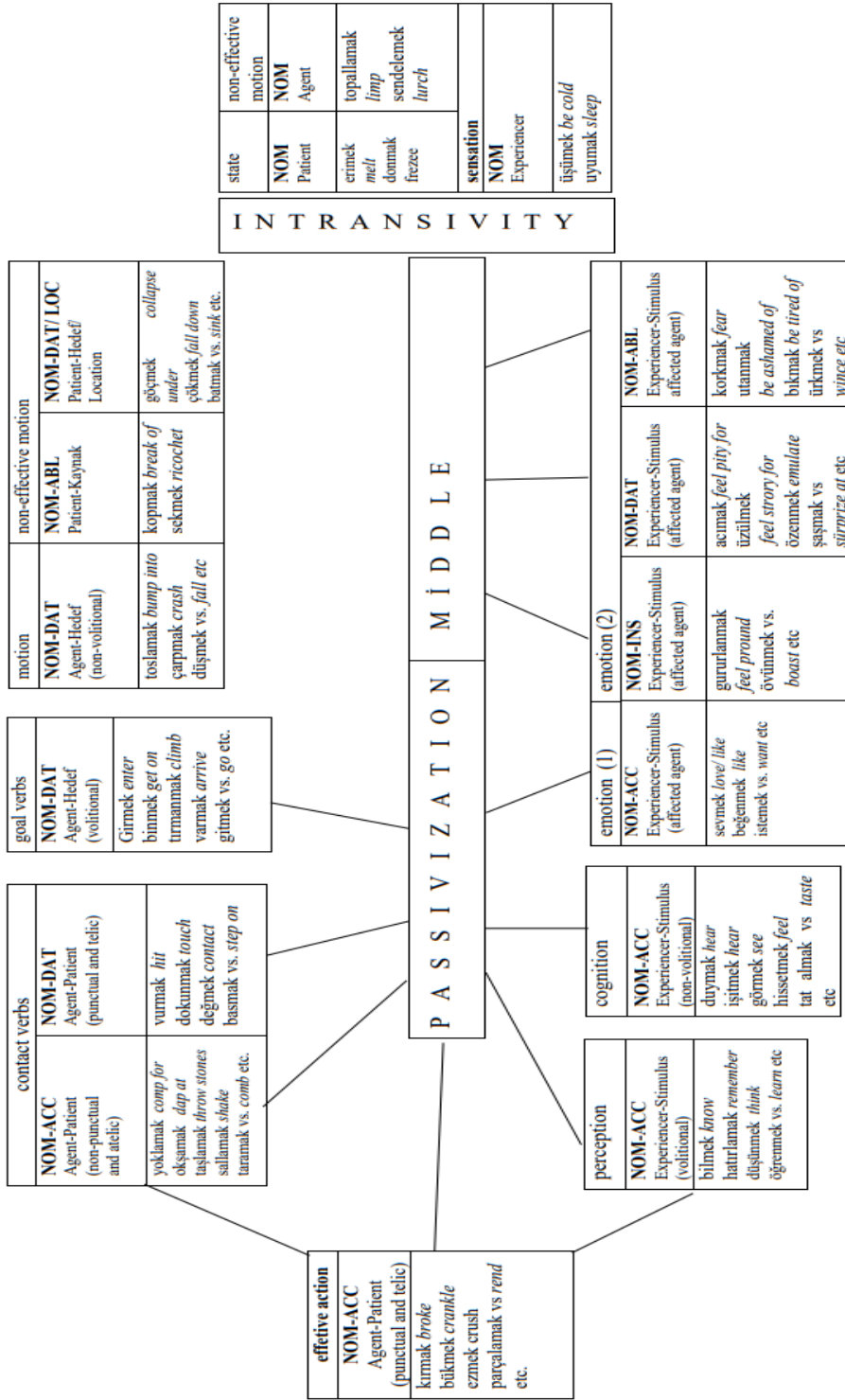
and non-volitional motion verbs. It can be argued that these verb classes are compatible with the formal transitivity hierarchy. The different degrees of transitivity select different case frames. Different classes of transitive verbs can sometimes deviate from the formal hierarchy and may be coded with the same case frame. In this case, different verb classes that select the same case frame differ from each other either in terms of semantic role structure or transitivity parameters. Contact verbs with same role-structure are classified into two classes in terms of their semantic components. One of them is non-punctual contact verbs and the other is punctual contact verbs.

The first is encoded with the [NOM-ACC] case-frame, and the second with the [NOM-ACC] case-frame. In the first class, some verbs touch an object continuously or more than once, and in the second class, verbs touch an object only once. As for other verb types, punctual contact and goal verbs select the same case-frame, but the role structures of the verbs are different. Although punctual contact verbs contact something, goal verbs do not contact anything, the action is performed in one direction. Goal verbs roughly correspond to the pursuit verb type of Tsunoda (1985) and Malchukov (2005). Since the verbs perception and cognition are used metaphorically with the meaning of pursuit verb type in Turkish, such a verb type is not classified in the semantic map. Non-punctual contact verbs and effective action verbs are also coded with the same case-frame. However, effective action verbs are a telic verb type, but non-punctual contact verbs are an atelic verb type. In the transitivity scale, verb classes differ from each other with semantic parameters when their case-frames are the same, and with case-frames when their semantic parameters are the same. However, the predominant criterion of transitivity is the [NOM-ACC] case-frame encoding the affectedness condition. However, semantic parameters are also a distinguishing criterion when the case frame and role structure of transitive verb types are the same. However, semantic parameters are also a distinguishing criterion when the case frame and role structure of transitive verb types are the same. Although the goal and motion verbs are coded with the same case frame and role structure, their semantic parameters are different. Goal verbs indicate that the action is done consciously by the A itself, that is, A is volitional, while motion verbs mean that A performs the action involuntarily (ie non-volitional). Therefore, motion verbs are intransitive verbs. This can also be understood from the fact that verbs cannot be passive. Non-effective motion verb classes that fail to satisfy the case frame, role structure, and semantic parameter conditions are also intransitive and cannot be passive.

In the second sub-dimension of the Turkish transitivity hierarchy, the verb classes of perception, cognition, and emotion were classified according to volitionally and affected agent criteria. The verb classes as perception and cognition select the same case-frame and share the semantic role structure, but they are distinct in terms of the volitionally parameter. While A participant of perception verb type is volitional, the cognition verb type is non-volitional. In terms of this parameter, the verbs in question are listed in the hierarchy. Emotion verbs are at the end of the transitivity scale and are encoded with different state frames. Emotion verbs have four different degrees of transitivity. They have a hierarchy in themselves in terms of the high agentivity of the A participant and the degree of controlling. Different degrees of transitivity of emotion verbs according to the criterion of the affected agent are coded with different case frames in Turkish. However, the first type of emotion verbs, perception and cognition verbs are encoded with the same case-frame. Although they have same case-frames and role structure. the degree of transitivity differs in terms of semantic parameters. A participant of the first type

of emotion verbs is more affected. Therefore, it can be argued that the verbs of perception and cognition are more agentive than those of the first type of emotion verbs. However, the second type of emotive verbs have uncertainty in the regard. The reason is that the first type of emotion verbs can be passive, the second type of emotion verbs only allow middle alternation. The middle voice in Turkish is a sign of lexicalization. The middle voice in Turkish depends only on certain grammatical and lexical conditions. Therefore, the middle voice is also a sign of intransitiveness. It's open to question that the second type of emotion verbs, which only allow middle alternation, are low intransitive.

Table 5: Transitivity Map of Turkish Two-Place Verbs

4. Conclusion

Transitivity is a gradual and multifactorial concept, and different degrees of transitivity in Turkish can be coded with different case-frames up to a certain extent. The hierarchy of case-frames, which encodes transitive verbs, is formed in parallel with the transitive scale in Turkish. In other words, Transitivity is a formal scale. Transitivity has a formal hierarchy of [NOM-ACC] > [NOM-NOM] > [NOM-DAT] > [NOM-ABL] > [NOM-INS]. [NOM-ACC], by which encode state-frame prototype transitivity. However, while semitransitive verbs are coded with [NOM-NOM], other semitransitive verbs are coded with [NOM-DAT], [NOM-ABL], [NOM-INS] case frames. However, different degrees of transitivity and classes of verbs are not always formally distinguishable from each other. Verb types with different degrees of transitivity may share the same case frame. Some verbs can even be coded as prototype transitive verbs, even though they are not semantically transitive. Even the transitivity in itself can be distinguished from each other by the role structures of verbs and certain semantic parameters. Turkish two-place transitive verbs are divided into 6 different types in a two-dimensional hierarchy based on the case frames in which the meaning of the verb is encoded, the role structure of the verbs, and semantic parameters. The syntactic and semantic features of transitive verb types are described in the semantic map in Table 5. However, transitivity is not just a property of two-place verbs. Three-place verbs can also be transitive and multi-factorial. Future research will determine the degree of transitivity and coding frames of three-place verbs. This will provide a holistic understanding of transitivity.

References

- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T. (2008). -Dan Ekli Özne Üzerine. *Tür Dili- Dil ve Edebiyat Dergisi*, 676, 19-24.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bilgegil, K. (1963). *Türkçe Dilbilgisi, Edebiyat Bilgi ve Teorilerine Giriş*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Boz, E. (2004). *Türkiye Türkçesinde +Dan Ekli Nesne Ögesi Üzerine*. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri içinde (s. 501- 511). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- Dixon, R. M. W. (1994). *Ergativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doğan, N. (2011). Türkiye Türkçesi fiillerinde isteme göre anlam değişiklikleri (Unpublished PhD), Ondokuz Mayıs University, Samsun.
- Doğan, N. (2018). Söz dizimsel açıdan Türkçe fiil sınıfları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2204-222.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Erdem, M. (2016). Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları. *Turkish Studies*, 11(20), 185-200.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (1983). *Dilbilgisi*. İstanbul: Kanaat Yayınlar.
- Givón, T. (1985). *Ergative morphology and transitivity gradients in Newari*. F. Plank (Ed.), *Relational typology* (p. 89–107). Berlin: Mouton.
- Hacieminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Haspelmath, M. (2015). *Transitivity prominence*. Andrej Malchukov and Bernard Comrie (Eds.), *Valency Classes in the World's Languages* (s. 131-148). Berlin: De Gruyter Mouton
- Hopper, P. J. & Thompson, S. A. (1980). Transitivity in grammar and discourse. *Language*, 56, 251–299.
- Kishimoto, H., Kageyama, T. and Sasaki, K. (2015). *Valency classes in Japanese*. Andrej Malchukov and Bernard Comrie (Eds.), *Valency Classes in the World's Languages* (s. 765-807). Berlin: De Gruyter Mouton,

- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kükey, M. (1972). *Uygulamalı Örneklerle Türkçede Fiiller*. Ankara: Ogun Kardeşler Matbaası.
- Lazard, G. (2002). Transitivity revisited as an example of a more strict approach in typological research. *Folia Linguistica*, 36 (3-4), 141-190.
- Lübimov, K. (1963). Çağdaş Türkiye Türkçesinde Çatı Kategorisi ve Çatı Ekleriyle Türetilen Ekler. *Türk Dili*, 147, 150-155.
- Malchukov, A. (2005). *Case pattern splits, verb types, and construction competition*. Mengistu Amberber & Helen de Hoop (Eds.), *Competition and Variation in Natural Languages: the Case for Case* (p. 73-117). Amsterdam: Elsevier.
- Malchukov, A. (2015). *Valency classes and alternations: Parameters of variation*. Andrej Malchukov and Bernard Comrie (Eds.), *Valency Classes in the World's Languages*, Berlin: De Gruyter Mouton, s. 73-130.
- Malchukov, A., Haspelmath, M. & Comrie, B. (2010). *Ditransitive constructions: a typological overview*. Andrej Malchukov, Martin Haspelmath & Bernard Comrie (Ed.), *Studies in Ditransitive Constructions* (p. 1-65). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Tsunoda, T. (1981). Split case-marking in verb types and tense/aspect/mood. *Linguistics* 19. 389-438.
- Tsunoda, T. (1985). Remarks on transitivity. *Journal of Linguistics*, 21(2), 385-396.
- Üstünova, K. (2015). Eylem-Nesne İlişkileri Üzerine Sadece {-I}, {-Ø} Ekleriyle Çekimlenmiş Ad / Zamir Alan Eylemler Mi Geçişli Sayılmalıdır?, *Turkish Studies*, 10(16), 1143-1152.
- Yücel, B. (1999). *Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları*. Türk Gramerinin Sorunları II içinde (s. 156-201). Ankara: TDK Yayınları.

An Investigation of the Relationship Between Gender Roles Attitudes and Self-Esteem of Married Women

Evli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Tutumları ve Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Merve ERCAN^a Orhan KOÇAK^b Fatümatü Zehra ERCAN^c

ABSTRACT	ÖZET
<p>This study aimed to investigate the relationship between the gender roles attitudes (GRA) and self-esteem of married women. The study has a quantitative design. GRAS, Self-Esteem Scale, and the Demographic Questionnaire were used to collect data. Correlation, regression, and ANOVA analyses were performed to analyze the data. The correlation analysis performed to understand the relationship between GRA and self-esteem has revealed a positive and weak relationship between the sub-dimensions of GRA and income and education status; while a weak negative relationship has found between the sub-dimensions of GRA and years of marriage and the number of children. The hierarchical regression analysis carried out to understand the predictive power of GRAS sub-dimensions and demographic characteristics on self-esteem showed that two dimensions of GRAS, namely TGR and egalitarian gender roles, significantly and moderately predicted self-esteem of married women in marriage, while the variables of years of marriage, number of children, education status and income were found to predict self-esteem significantly at a low level.</p>	<p>Araştırmanın amacı; evli kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumları (TCRT) ve Benlik Saygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma nicel desenli bir çalışmadır. Araştırmanın gereçleri, TCRTÖ, Benlik Saygısı Ölçeği ve demografik soru formudur. Verilerin analizi için korelasyon, regresyon ve Anova analizleri kullanılmıştır. Buna göre TCRT'leri ve demografik özelliklerin benlik saygısı ile ilişkisini anlamak için yapılan korelasyon analizinde TCRTÖ alt boyutları, gelir ve öğrenim durumu arasında pozitif ve düşük bir ilişki bulunmuşken, evli kalma süresi ve çocuk sayısı arasında düşük düzey negatif bir ilişki bulunmuştur. TCRTÖ alt boyutlarının ve demografik özelliklerin benlik saygısı üzerinde yordama gücünü anlamak için yapılan hiyerarşik regresyon analizinde TCRTÖ alt boyutlarından evlilikte, geleneksel, eşitlikçi CRT değişkenlerinin evli kadınların benlik saygısı tutumlarını anlamlı ve orta düzeyde yordadığı evlilik yılı, çocuk sayısı, öğrenim durumu ve gelir değişkeninin ise benlik saygısı tutumlarını anlamlı ve düşük düzey yordadığı belirlenmiştir.</p>
<p>Keywords</p> <p>Gender Roles, Gender Equality, Traditional Gender Roles, Self-Esteem, Married Women</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Cinsiyet Rollerini, Cinsiyet Eşitliği, Geleneksel Cinsiyet Rollerini, Benlik Saygısı, Evli Kadınlar</p>

^a Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.
Email: merverumeysaercan@gmail.com

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. Email:
orhan.kocak@istanbul.edu.tr

^c Dr. Öğr.Üyesi F.Zehra ERCAN, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.
Email: f.zehraercan@gmail.com

1. Introduction

Gender is the roles and behaviors imposed on men and women by the culture and the social structure created by the culture. From this perspective, gender has been socially constructed (Akgül Gök, 2013). Gender refers to the socially unequal division between masculinity and femininity. Gender deals with the socially produced aspects of the distinction between men and women and argues that the distinction between men and women cannot be explained biologically, and that culturally dominant ideas about masculinity and femininity represent stereotypes that have little to do with reality. Gender roles, on the other hand, have been determined based on an understanding that considers women and men as the result of socialization, rather than the result of their biological structures (Marshall, 2013).

The self is a reflexive skill, with which people treat their own thoughts as their own objects (Marshall, 2013). Rosenberg defined the self as “the sum of the thoughts and feelings of the individual towards himself as an object” (cited in Marshall, 2013). Self-esteem, on the other hand, is the positive and negative evaluations of the person about himself. High self-esteem helps people develop effective and healthy defenses to deal with negative emotions and situations. Self-esteem is related to self-efficacy (Adams, 2010). It is a subjective assessment of one's worth as an individual (Orth & Robins, 2019). Self-criticism is effective in the formation of self-esteem (Tohumcu et al., 2019). Self-esteem is socially constructed as well as being related to one's self-perception. Lifestyles in accordance with social norms affects one's self-esteem. In this sense, the factors that determine self-esteem are dynamic and variable.

The Black Sea neighborhood, where the study was conducted, is located in the Gaziosmanpaşa District of the province of Istanbul and is one of the most crowded neighborhoods in Turkey with a population of 68,000. It is thought to have a high representation power in terms of diversity, since it is a neighborhood involving families that migrated from different provinces of Turkey. This neighborhood was chosen because of the researcher's ease of access to the participants. The socio-economic level of married women residing in the neighborhood is low, as it is a neighborhood formed by immigration from the rural areas of the country. Women's participation in employment is low, so they are thought to have a more traditional attitude due to their family structure. It is thought that the factors that determine their self-esteem and Gender Roles Attitude are important. The study addresses gender roles, gender equality and self-esteem, and correlation and regression analysis findings are discussed to understand the relationship between these constructs.

2. Theoretical Framework

2.1. Gender Roles

A subject is not an individual but a collective category. In other words, it is a social group that constitutes the source of cultural elements. Each form of culture is the concrete manifestation of the collective consciousness of the social group. The worldviews of collective groups are explained through various elements of culture (Swingewood, 1998). While the subjects form the society, it is the society that also creates the subject. Society determines the subject's self, boundaries, and roles. Gender roles are also learned in the socialization process of the subject. According to Köse (2013), gender is not just a phenomenon imposed on bodies that carry the burden of reproduction in many societies, it is also a phenomenon that has spread to all areas of life and has different meanings, describing the mobility of life. Gender roles can be explained

as social roles and expectation norms defined on the basis of biological sex (Dedeoglu, 2000). Social roles are built on the axis of gender within the context of sociological phenomena. Gender, which the individual is born into and determined beyond his own cognitive process, determines the roles of the individual in life. The social structure is gradually changing. However, in the modern era, which represents today, the change takes place very radically and rapidly. Culture and social structure often find it difficult to keep up with the pace of the top-down changes. According to Giddens (2012), the lifestyles that emerged as a result of modernity have greatly changed the social order. The transformations brought about by modernity are quantitatively and qualitatively faster and more effective than previous periods. Gender roles have also been affected by these changes.

2.2. Gender Equality

Gender equality can be defined as equality or absence of inequalities regarding gender-based social roles and expectation norms. In modern societies, the family is shown as the most important element in the distribution of wealth. It is essential for the state to preserve the integrity of the family. In the states where the social state understanding is adopted, the welfare of children, the elderly and the disabled is under the guarantee of the state. The state itself undertakes the responsibility of protecting these people. However, the cost of being a social state is quite high. In countries where the economy is not developed enough and which adopts the understanding of social state, the care of children, the elderly, the sick and the disabled is provided by women through the family institution. This is done by imposing gender roles on women. According to Yıldırım (2016), the social structure is established through the patriarchal ideology, regardless of the ideological understanding of the political structure. This separates the public space from the private space, increases the visibility of men in the public space, and positions women in the private space. In order to protect the existential integrity of the patriarchal ideology, states develop policies to ensure the integrity of the family. These policies are fundamentally inconsistent with gender equality.

2.3. Self-esteem

There are many conceptualizations of self-esteem, and thus, there is no clear and agreed on definition. Rosenberg claims that self-respect, self-acceptance, and self-satisfaction are not associated with feelings of superiority and perfection. Other definitions also support Rosenberg's claim. It is stated that self-esteem is the cognitive representations of one about himself (Niveau, New & Beaudoin, 2021). Self-esteem affects one's view of the world, other people's perception of him, his choices, and relationships.

Self-esteem begins to develop with birth. Although there are many factors in the development of self-esteem, the most basic ones are one's competence and self-perception. One's evaluation of these two resources for himself are the factors that enable the development of self-esteem. Respect of the other supports self-love and emotional development (Özkan, 1994). Self-esteem is the main determinant of one's well-being. Low self-esteem is associated with certain psychological disorders (Niveau, New & Beaudoin, 2021). Self-esteem is at the center of our psychological functions and is important in the integration of personality and motivation of behavior (Tözün, 2010). Self-esteem both increases with the competence of the individual and increases the competence possessed.

3. Method

3.1. Research Model

The study is a cross-sectional study with a quantitative research design. In cross-sectional research, the researcher focuses on a particular point in time. The biggest disadvantage of this type of research is its inability to catch up with social processes and changes (Neuman, 2017). In the present study, data were collected between November 1 and December 20, 2019, and the correlational survey model was used.

3.2. Target Population and the Sample

The target population of the study consisted of married women living in the Black Sea neighborhood of Gaziosmanpaşa District of Istanbul. The sample was determined using the random sampling method. Since the population is larger than 10,000, the formula $n = s^2 \cdot Z\alpha^2 / d^2$ was used to determine the sample size (Şahin, 2014). As a result of the calculations, the sample size was determined as 460 participants.

n: Sample size

1.96, 1.58 and 3.28 for $Z\alpha = \alpha = 0.05, 0.01, \text{ and } 0.001$

d= Sampling Error = 0.03

s= Target population standard deviation = 1.96

3.3. Data Collection Tools

The Gender Roles Attitude Scale (GRAS), developed by Zeyneloğlu and Terzioğlu (2011), was used in the study. The Cronbach's alpha of the original scale was calculated as 0.92. In the present study, the Cronbach's alpha of the GRAS was found to be 0.88. In addition, the short form of the Self-esteem Scale developed by Rosenberg (1965) and consisting of 10 items was used to collect data. The validity and reliability study of the scale was carried out by Çuhandaroğlu (1986) and the Cronbach's alpha of the adapted version of the scale was found to be 0.88. In the study, the Cronbach's alpha of the Self-Esteem Scale was found to be 0.76.

In addition, the Participant Information Form was used to gather information about the socio-demographic characteristics of women (age, income, level of education, years of marriage, number of children).

3.4. Data Analysis

The Shapiro and Kolmogorov-Smirnov tests were performed to determine whether the attitude scores of the participants showed normal distribution. It was seen that the data showed normal distribution. Therefore, correlation and hierarchical regression analyses were performed.

4. Findings

The findings of the study are presented in three parts: the demographic characteristics of the married women and the analysis of correlation coefficients according to some demographic variables, the regression analysis of the self-esteem of married women according to their demographic characteristics, the hierarchical and simple regression analysis of self-esteem of married women according to the GRAS sub-dimensions.

Table 1: Demographic Characteristics of the Sample

Years of marriage	Number of children		Income		Age		Education		Occupation	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%

1	143	29.3	0	167	34.2	1	172	35.2	1	131	26.8	1	148	30.3	1	159	51.6
2	114	23.4	1	60	12.3	2	116	23.8	2	114	23.4	2	83	12.1	2	77	15.8
3	111	22.7	2	138	28.3	3	118	24.2	3	124	25.4	3	59	17.0	3	159	32.6
4	120	24.6	3	78	16.0	4	23	4.7	4	119	24.4	4	198	40.6			
			4+	45	9.2	5	59	12.1									
	488	100.0		488	100.0		488	100.0	Total	488	100.0		488	100.0		488	100.0

* Research data were collected in 2019. The minimum wage was 2,558 TL in 2019.

The ages of the participants ranged from 17 to 87. Age was evaluated in four categories in the analysis (1=17-28, 2=29-34, 3=35-40 and 4=41+ years old)

The level of education of the participants were evaluated using the following categories: 1=Primary School, 2=Middle School, 3=High School, and 4=University.

Years of marriage of the participants varies between 1 year and 53 years. It was analyzed in four categories: 1= 1, 2=2-9, 3= 10-19, and 4= 20 and above.

The income status of the participants was evaluated in four categories (1=2000-2900 TL, 2=3000-4900 TL, 3=5.000-9.900 TL, and 4=10.000 TL and above).

The number of children the participants have varies between 0 and 8. This variable was evaluated in four categories (1=0, 2=1, 3=2, 4=3, 5=4 and above).

Occupations of the participants were evaluated in three categories, which are 1= Housewife, 2= Self-employed, and 3= Civil Servant.

Table 2: Correlation Coefficients Between All Research Variables for Married Women

	Mn	Sd	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	Self-esteem	292.8	436.8	1										
2	Female GRA	296.0	912.7	.175**	1									
3	Egalitarian GRA	212.4	245.4	.198**	-.044	1								
4	Marriage GRA	140.0	189.3	.292**	.154**	.213**	1							
5	Traditional GRA	245.6	403.1	.27**	.51**	.13**	.31**	1						
6	Male GRA	223.1	479.6	.20**	.62**	.06	.22**	.41**	1					
7	GRAS_Total	1.1	1.6	.29**	.89**	.20**	.38**	.72**	.79**	1				
8	Age	34.7	9.5	-.06	-.13**	-.15**	-	-.1*	-.22**	1				
9	Income	2.3	1.3	.18**	.34**	.02	.1*	.32**	.19**	.35**	1			
10	Years of marriage	24.2	115.0	-.14**	-.28**	-.12**	-.2**	-.31**	-.19**	.74**	-.18**	1		
11	Number of children	15.4	134.4	-.09*	-.35**	-.09*	-	-.19**	-.31**	.57**	-.25**	.75**	1	
12	Level of education	26.7	128.0	.20**	.44**	.12**	.25**	.46**	.31**	.51**	-.41**	.54**	-.57**	1

*p<0.05(sig), **p<0.01(sig), ***p<0.001(sig)

The correlation analyses between the variables are shown in Table 2. A weak positive relationship was found between the self-esteem variable and female gender roles attitude (r=0.175, p<0.001), egalitarian gender roles attitude (r=0.198, p<0.001), marriage gender roles attitude (0.292, p<0.001), traditional gender roles attitude (r=.275, p<0.001), male gender roles attitude (r=0.203, p<0.001), the GRAS total score (r=.291, p<0.001), income (r=.182, p<0.001), and level of education (r=.209, p<0.001), and a weak negative relationship was found between self-esteem and years of marriage (r=-.144, p<0.001) and number of children (r=-.095, p<0.05).

A moderate positive relationship was found between female gender roles attitude and marriage gender roles attitude (r=0.154, p<0.001), traditional gender roles attitude (r=0.519, p<0.001),

male gender roles attitude ($r=0.625$, $p<0.001$), income ($r=0.349$, $p<0.001$), and level of education ($r=.445$, $p<0.001$). A strong positive relationship was found between female gender roles attitude and the GRAS total score ($r=.895$, $p<0.001$). A weak and moderate negative relationship was found between female gender roles attitude and age ($r=-.131$, $p<0.001$), years of marriage ($r=-.283$, $p<0.001$), and number of children ($r=-.352$, $p<0.05$).

A moderate relationship was found between the egalitarian gender roles attitude variable and marriage gender roles attitude ($r=0.213$, $p<0.001$), traditional gender roles attitude ($r=0.137$, $p<0.001$), GRAS total score ($r=0.202$, $p<0.001$), and level of education ($r=.445$, $p<0.001$), while a weak negative relationship was found between the egalitarian gender roles attitude variable and age ($r=-0.154$, $p<0.001$), years of marriage ($r=-.128$, $p<0.001$), and number of children ($r=-.096$, $p<0.05$).

A moderate and weak relationship was revealed between the subdimension of marriage gender roles attitude and traditional gender roles attitude ($r=0.318$, $p<0.001$), male gender roles attitude ($r=0.220$, $p<0.001$), GRAS total score ($r=0.381$, $p<0.001$), income ($r=.101$, $p<0.05$), and level of education ($r=.250$, $p<0.001$), while a weak negative relationship was found between the subdimension of marriage gender roles attitude and age ($r=-0.266$, $p<0.001$), years of marriage ($r=-.202$, $p<0.001$), and number of children ($r=-.193$, $p<0.05$).

A moderate and strong positive relationship was found between the subdimension of traditional gender roles attitude and male gender roles attitude ($r=0.419$, $p<0.001$), the GRAS total score ($r=0.724$, $p<0.001$), income ($r=.322$, $p<0.05$), and level of education ($r=.469$, $p<0.001$), while a weak negative relationship was found between age ($r=-0.246$, $p<0.001$), years of marriage ($r=-.310$, $p<0.001$), and number of children ($r=-.310$, $p<0.05$).

A moderate and strong relationship was found between the subdimension of male gender roles attitude and the GRAS total score ($r=0.791$, $p<0.001$), income ($r=.192$, $p<0.05$), and level of education ($r=.314$, $p<0.001$), while a weak negative relationship was found between the subdimension of male gender roles attitude and age ($r=-0.101$, $p<0.001$), years of marriage ($r=-.199$, $p<0.001$), and number of children ($r=-.231$, $p<0.05$).

A moderate positive relationship was found between the GRAS total score and income ($r=.352$, $p<0.05$) and level of education ($r=.514$, $p<0.001$), while a moderate negative relationship was found between the GRAS total score and age ($r=-0.222$, $p<0.001$), years of marriage ($r=-.341$, $p<0.001$), and number of children ($r=-.383$, $p<0.001$).

A moderate positive relationship was found between the age variable and years of marriage ($r=.743$, $p<0.001$) and number of children ($r=.575$, $p<0.001$), while a moderate negative relationship was found between the age variable and level of education ($r=-.418$, $p<0.001$).

While there was a moderate and positive relationship between the income variable and level of education ($r=.540$, $p<0.001$), there was a weak negative relationship between the income variable and years of marriage ($r=-.188$, $p<0.001$) and number of children ($r=-.256$, $p<0.001$).

While a strong positive relationship was found between years of marriage and number of children ($r=.758$, $p<0.001$), there was a moderate negative relationship between years of marriage and level of education ($r=-.572$, $p<0.001$).

A moderate and negative relationship was found between the number of children variable and level of education ($r=-.572$, $p<0.001$).

Table 3: Regression Analysis of Self-Esteem Attitudes According to Participants' Demographic Characteristics

	1			2			3		
	Coef	St Beta		Coef	St Beta		Coef	St Beta	
(Constant)	30.838		***	28.114		***	28.035		***
Years of marriage	-.740	-.207	**	-.503	-.141	*	-.591	-.165	**
Number of children	.245	.080	***	.459	.150	**	.487	.159	**
Level of education				.679	.210	***	.442	.137	**
Income							.382	.122	**
R²	.024			.052			.063		
R² Change	.020			.046			.054		
Sig (ANOVA)	.004			.000			.000		
F	5.719			8.401			7.608		

* $P<0.05$ (sig), ** $p<0.01$ (sig), *** $p<0.001$ (sig)

In order to determine the variables associated with self-esteem of married women, the correlations between the variables were examined, and it was seen that self-esteem was associated with years of marriage, number of children, level of education and income status (see Table 2).

In this context, in the hierarchical regression analysis conducted to predict self-esteem of married women, the variables of years of marriage, number of children, level of education and income status were used. When Table 3 was examined, it was seen that the variables in the first model explained 2% of the variance ($R^2=.024$, $F(5.719, p<.001)$). In the first model, the variables of years of marriage and number of children were found to be significant. When the standardized beta coefficients were examined, it was observed that the strongest predictor was years of marriage ($B=-.207$).

It was seen that the variables in the second model explained 5% of the variance ($R^2=.052$, $F(8.401, p<.000)$). In the second model, the variables of years of marriage, number of children, and level of education were found to be significant. When the standardized beta coefficients were examined, it was observed that the strongest predictor was level of education ($B=.210$).

It was observed that the variables in the third model explained 6% of the variance ($R^2=.063$, $F(7.608, p<.000)$). In the third model, the variables of years of marriage, number of children and level of education were found to be significant. When the standardized beta coefficients were examined, it was seen that the strongest predictor was years of marriage ($B=-.165$).

Table 4: Hierarchical Regression Analysis of Self-Esteem Attitudes according to the GRAS and Its Sub-Dimensions

	1			2			3		
	Coeff	St Beta		Coeff	St Beta		Coeff	St Beta	
(Constant)	16.423		***	12.727		***	12.073		***
Marriage GRA	.536	.231	***	.481	.208	***	.463	.200	***

Traditional GRA	.217	.200	***	.207	.191	***	.161	.149	**
Egalitarian GRA				.222	.124	**	.230	.128	**
Male GRA							.072	.079	
Female GRA							.010	.021	
R2	.123			.137			.144		
R2 change	.119			.131			.134		
ANOVA (Sig)	.000			.000			.000		
F	32.204			24.357			15.387		

*p<0.05(sig), **p<0.01(sig), ***p<0.001(sig)

a Predictors: (Constant), marriage gender roles attitude

b Predictors: (Constant), marriage gender roles attitude, traditional gender roles

c Predictors: (Constant), marriage gender roles attitude, traditional gender roles, Egalitarian gender roles attitude

d Predictors: (Constant), marriage gender roles attitude, traditional gender roles, Egalitarian gender roles attitude, Male gender roles attitude, Female gender roles attitude

When Table 4 was examined, it was seen that the variables in the first model explained 12% of the variance ($R^2=.123$, $F(32.204, p<.00)$). In the first model, the variables of marriage gender roles attitude and traditional gender roles attitude were found to be significant. When the standardized beta coefficients were examined, it was found that the strongest predictor was marriage gender roles attitude ($B=.231$).

It was seen that the variables in the second model explained 13% of the variance of ($R^2=.137$, $F(24.357, p<.00)$). In the second model, the variables of marriage gender roles attitude, traditional gender roles attitude, and egalitarian gender roles attitude were found to have a significant relationship. When the standardized beta coefficients were examined, it was found that the strongest predictor was marriage gender roles attitude ($B=.208$).

It was seen that the variables in the third model explained 14% of the variance ($R^2=.144$, $F(15.387, p<.00)$). In the third model, the variables of marriage gender roles attitude, traditional gender roles attitude, and egalitarian gender roles attitude were found to have a significant relationship, while no significant relationship was found between the variables of male gender roles attitude and female gender roles attitude.

Table 6: Gender Roles and Self-Esteem Attitudes of Married Women by Occupation

	Occupation	N	Average rank	Sd	X	P	Sig.dif.
Male GRA	Housewife	252	282.18				
	Self-employment	77	259.84				
	Civil Servant	158	175.39				
	Total	487		2	57.450	0.000	Yes
Egalitarian GRA	Housewife	252	202.14				
	Self-employment	77	223.08				
	Civil Servant	157	319.90				
	Total	486		2	70.377	0.000	Yes
Traditional GRA	Housewife	252	295.81				
	Self-employment	77	245.60				
	Civil Servant	157	158.51				

	Total	486		2	92.678	0.000	Yes
Marriage GRA	Housewife	252	277.33				
	Self-employment	77	271.40				
	Civil Servant	157	175.52				
	Total	486		2	55.278	0.000	Yes
Female GRA	Housewife	251	248.44				
	Self-employment	77	246.81				
	Civil Servant	156	230.81				
	Total	484		2	1.631	0.442	Yes
Self-esteem	Housewife	243	215.57				
	Self-employment	75	202.25				
	Civil Servant	151	282.53				
	Total	469		2	28.140	0.000	Yes
GRAS total	Housewife	252	277.01				
	Self-employment	77	252.82				
	Civil Servant	158	181.89				
	Total	487		2	45.025	0.000	Yes

When Table 6 is examined, it is seen that according to the variable of women's occupation, male GRA is highest in housewives, while it is lowest in civil servants. The ANOVA test performed to see if the participants differed in terms of male GRA according to occupation ($x=57.450$, $p<0.00$) revealed a significant difference. This difference was found to be due to the difference between civil servant women, housewives, and self-employed women.

Based on the variable of women's occupation, the egalitarian GRA was found to be highest among civil servants, and the lowest among housewives. A significant difference was found according to the ANOVA test ($x=70,377$, $p<0.00$) performed to see whether the participants' egalitarian gender role attitudes differed according to their occupation. This difference arises from the difference between civil servants, housewives and self-employed women.

Based on the variable of women's occupation, traditional gender roles attitude was found to be highest among housewives and lowest among civil servants. A significant difference was found between occupations according to the ANOVA test ($x=92.678$, $p<0.00$) performed to see whether the participants differed according to the traditional gender roles attitudes. It is observed that this difference arises from the difference between housewives and civil servants and self-employed women.

Based on the variable of women's occupation, the highest marriage GRA was found in housewives, and the lowest in civil servants. A significant difference was found according to the ANOVA test ($x=55.278$, $p<0.00$) performed to see whether the participants' attitudes towards gender roles in marriage differed according to their profession. This difference has been found to stem from the difference between women who are civil servants and housewives and self-employed women.

According to the variable of women's occupation, female GRA is highest among housewives and lowest among civil servants. The ANOVA test ($x=1.631$, $p<0.442$) performed to see

whether the participants' female GRA differed according to their occupation revealed no significant difference.

According to the variable of women's occupation, the GRAS total is highest among housewives and lowest among civil servants. A significant difference was found in the ANOVA test performed to see if the participants' GRAS total scores differ by occupation ($x=45.025$, $p<0.00$). This difference has been found to be due to the difference between women who are civil servants and women who are housewives and self-employed.

Based on the variable of women's occupation, self-esteem was found to be highest among civil servants and lowest among housewives. A significant difference was revealed in the ANOVA test ($x=28.140$, $p<0.00$) performed to see if the participants' self-esteem differed according to their occupation. The difference was found to be caused by the difference between civil servant women and housewives and self-employed women.

5. Discussion and Conclusion

Self-esteem attitudes are directly related to the competencies and conditions women have (Kim & Park, 2018). Studies have shown that there is a negative relationship between gender discrimination and self-esteem. Self-esteem is an internal process that is built according to how an individual thinks they are perceived. The individual is accepted or rejected according to social norms. Collective behaviors shared by society determine the social norm. An individual's self-perception may be related to approval or disapproval by the society (Stark et al., 2018). In the present study, the factors that determine the self-esteem of married women were investigated. For this purpose, correlation and regression analyses were performed.

The correlation analysis performed to understand the relationship between GRAs and self-esteem revealed a weak positive relationship between GRAS total score and its sub-dimensions and income status and level of education, and a weak negative relationship GRAS total score and its sub-dimensions and years of marriage and number of children. The weak relationship is due to the characteristics of the sample. The women in the sample generally reside in an environment with low socio-economic status and traditional conservative characteristics. Research data show that traditional characteristics have a very strong effect on attitude. The hierarchical regression analysis revealed that the most powerful predictor was education status, while its predictive power was very low.

The hierarchical regression analysis conducted with the variables of years of marriage and number of children to predict women's self-esteem showed that the increase in years of marriage and number of children decreased self-esteem. According to the study of Vatandaş (2011), the increase in the number of children makes women more attached to the home and increases their domestic responsibilities. The blessing of motherhood by society, education and religious teachings contributes to women's internalization of their roles. When the variable of level of education was added to the variables of years of marriage and number of children, it was observed that self-esteem increased significantly and positively, and the strongest predictor was level of education. When income variable was added to the hierarchical regression analysis, it was seen that it predicted self-esteem attitude significantly. According to Özyaydınlık (2014), the active participation of individuals in society is directly related to being aware of rights and being able to use them. Awareness about rights is gained through education. The core component of self-esteem is self-awareness. Contributing to the world in

which one lives and producing increase competence and self-esteem (Minev et al., 2018), and production is directly related to education.

The hierarchical regression analysis performed with the variables of GRAS sub-dimensions to predict the self-esteem of married women revealed that marriage gender roles attitude, traditional gender attitudes and egalitarian gender roles attitude predicted self-esteem, while male gender and female gender roles attitudes did not predict self-esteem attitudes. The study conducted by Selçuk (2021) showed that traditional gender roles attitude has a negative effect on self-esteem.

The ANOVA test, which was conducted to investigate the relationship between GRAs and self-esteem attitudes of women according to their occupation revealed a significant relationship between GRAs and self-esteem of women. It was observed that the traditional and male gender role attitudes of housewives and self-employed women were higher than the civil servant women, while their self-esteem and egalitarian gender role attitudes were lower. The findings in the study conducted by Günay and Bener (2011) showed significant differences in the GRAs of women according to their occupations. It has been observed that civil servant women adopt egalitarian gender role attitudes more compared to housewives and the self-employed women. The reason for this is that the education level of civil servant women is higher than the others. Studies have shown that the labor force participation rate of women in Turkey is low. Therefore, women have a higher risk of experiencing poverty and addiction (Demirgöz Bal, 2014). It is also known that self-employed women are employed with a lower salary than men and have less job security. This situation affects the position of women in the household, increases their dependence on men, and causes women to adopt more traditional gender role attitudes. The family is important as an area where gender identities and gender roles are redefined (Dedeoğlu, 2000).

References

- Adams, P. E. (2010). Understanding the Different Realities, Experience, and Use of Self-Esteem Between Black and White Adolescent Girls. *Journal of Black Psychology*, 36 (3), 255-176.
- Akgül Gök, F. (2013). *Evlü kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılarının aile işlevlerine yansması*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çuhandaroğlu F. (1986). Adölesanlarda benlik saygısı. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Bölümü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86(3), 139-170.
- Demirgöz Bal, M.(2016). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1),15-28. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kashed/issue/22284/239026>
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin sonuçları*. (Trans. by E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı
- Günay, Gülay., & Bener, Özgün. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153/153
- Kim, E., & Park, H. (2018, July). Perceived gender discrimination, belief in a just world, self-esteem, and depression in Korean working women: A moderated mediation model. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 69, pp. 143-150). Pergamon.
- Köse, E. (2013). "Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiciliği üzerine eleştirel yaklaşımlar ya da doğa "doğal mıdır?". *Doğu Batı*, (64), 37-52.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Trans. by Osman Akınhay & DeryaKömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

- Minev, M., Petrova, B., Mineva, K., Petkova, M., & Strebkova, R. (2018). Self-esteem in adolescents. *Trakia Journal of Sciences*, 16(2), 114-118.
- Neuman, W. L., (2018). *Toplumsal araştırma yöntemleri 1-2*. (Trans. by S. Özge), İstanbul: Yayın Odası
- Niveau, N., New, B., & Beaudoin, M. (2021). Self-esteem interventions in adults—a systematic review and meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 94, 104131.
- Selçuk, S. (2021). *Kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları açısından bağlanma stili, kadına yönelik şiddet tutumu ve benlik saygısının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Stark, L., Asghar, K., Seff, I., Cislighi, B., Yu, G., Gessesse, T. T., ... & Falb, K. (2018). How gender-and violence-related norms affect self-esteem among adolescent refugee girls living in Ethiopia. *Global Mental Health*, 5.
- Swingewood, Alan. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Trans. by Osman Akınhay), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Şahin, B. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Abdurrahman Tanrıoğen(Ed.). Metodoloji, içinde (s. 111-130). Ankara: Anı Yayınevi.
- Orth, U., & Robins, R. W. (2019). Development of self-esteem across the lifespan. In D. P. McAdams, R. L. Shiner, & J. L. Tackett (Eds.), *Handbook of personality development* (pp. 328–344). The Guilford Press.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0/33
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4-9.
- Tohumcu, M. U., Karılı, T. A., Bahadır, E., & Kalender, B. (2019). İnternet ve akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı ve yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Tözün, M. (2010). Benlik saygısı. *Actual Medicine*, 18(7), 52-57.
- Vatandaş, Celalettin. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studie*, 29-56.
- Yıldırım, Ş. (2016)., Toplumsal cinsiyet bağlamında kadına yönelik şiddet, *sosyal politikanın cinsiyet halleri*, Ed. Derya Şaşman Kaylı, & Fatih Şahin, Ankara: Nika,. 81-103.
- Zeyneloğlu, S., ve Terzioğlu, F. (2011). Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 409-420.

APPENDIX

App-1: Ethics Committee Approval

Sayı:

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 31.03.2021

ARAŞTIRMA PROJESİ DEĞERLENDİRME FORMU

Toplantı tarihi: 31.03.2021
Toplantı no: 07
Proje no: 594
Karar no: 2021/594

Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Fatımatü Zehra ERCAN'ın "Karadeniz Mahallesi'ndeki Evli Kadınların Benlik Saygularının Toplumsal Cinsiyet Rollerine Tutumları Üzerine Etkisinin İncelenmesi" adlı çalışması görüşüldü. Çalışma etik açıdan uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Dilek ONAY DERİN (Başkan)

Prof. Dr. Yunus Emre ÖZTÜRK (Üye)

Prof. Dr. Senay YILMAZ (Üye)

Doç. Dr. Gökhan KAYILI (Üye)

Doç. Dr. Serap DASBAŞI (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Hacer ALAN DÜRMEN (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi M. Ali CEBİRBAY (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÖZSOY (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatımatü Zehra ERCAN (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖLMEZ YILDIZ (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Şerife GÜZEL (Üye)

Arş.Gör. Dr. Şenay DEMİR (Üye)

716

Adaptation of the Racial Microaggression Scale to Turkish Culture: Validity and Reliability Study

İrksal Mikroagresyon Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Mustafa ÖZMEN^a Oğuzhan YILDIRIM^b Nuri TÜRK^c

ABSTRACT	ÖZ
<p>This study, it was aimed to adapt the Racial Microaggression Scale (RMS) to Turkish culture and to examine its validity and reliability. The study group of the research consists of 184 people between the ages of 18-62 living in different regions of Turkey. The Turkish version of the RMS consists of 14 items, just like its original form. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was calculated for the reliability of the inventory. Item discrimination was examined through corrected item-total score correlation values. In addition, 27% sub-top groups were formed regarding the data and it was determined that these two groups differed significantly. In order to reveal the criterion validity of the scale, the Perceived Discrimination Scale (PDS) and the Collective Self-Esteem Scale (CPS) were used and it was determined that there were significant relationships between them. Confirmatory Factor Analysis (CFA) was used to examine the construct validity of the RMS. It was determined that the inventory had a single-factor structure similar to its original form. The Cronbach Alpha reliability coefficient for the inventory was calculated as .91. The results showed that the Turkish Form of RMS can be used to reveal perceived racial microaggression in minority individuals.</p>	<p>Bu çalışmada İrksal Mikroagresyon Ölçeği (İMÖ)'nin geçerlik ve güvenilirlik bakımından incelenerek Türk kültürüne uyarlanması amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan 18-62 yaş arası 184 kişi oluşturmaktadır. İrksal Mikroagresyon Ölçeği'nin Türkçe formu orijinal formundaki gibi 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Düzeltilmiş madde toplam puan korelasyon değerleri aracılığıyla ise madde ayırt edicilikleri incelenmiştir. Bunun yanında verilere ilişkin %27'lik alt ve üst gruplar oluşturulmuş ve bu iki grubun anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Ölçeğin ölçüt geçerliğini ortaya koymak amacıyla Kolektif Benlik Saygısı Ölçeği (KBSÖ) ile Algılanan Ayrımcılık Ölçeği (AAÖ) kullanılmış ve aralarında anlamlı ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. İMÖ'nün yapı geçerliğini incelemek için ise Doğrulayıcı Faktör Analizine (DFA) başvurulmuştur. Ölçeğin orijinal formu ile benzer olarak tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ise .91 olarak hesaplanmıştır. Sonuçlar İrksal Mikroagresyon Ölçeği (İMÖ) Türkçe Formunun azınlık bireylerde algılanan ırksal mikroagresyonu anlamak için kullanılabileceğini göstermiştir.</p>
<p>Keywords</p> <p>Microaggression, Racial Microaggression, Minority, Scale Adaptation, Validity and Reliability</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Mikroagresyon, İrksal Mikroagresyon, Azınlık, Ölçek Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik</p>

^a Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri Programı. Email: mozmen@bingol.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Uzm. Psik. Dan., Millî Eğitim Bakanlığı, Tokat İl Millî Eğitim Müdürlüğü. Email: oguzhanyildirim.pdr@gmail.com

^c Arş. Gör., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı. Email: nuri.turk@siirt.edu.tr

1. Introduction

Numerous studies demonstrate that racism is detrimental to the mental and spiritual wellbeing of individuals. It has been reported to have a wide range of effects, from stress (Moradi & Risco, 2006) to depression (Santana et al., 2007), sleep problems (Steffan & Bowden, 2006), and some eating disorders (Mastria, 2002). In this framework, it is evident that carrying out the necessary work at the social level to prevent racial discrimination will improve the mental and physical health of members of minority groups. It should be one of the priorities of mental health professionals and experts to raise awareness of racial attitudes in minority group clients and to strengthen their clients' coping skills regarding this situation (Nadal, 2011). In this context, the discourse of a black person in the USA that everyone is human in terms of creation can be perceived as an exclusionary factor for the person exposed (Neville et al., 2000).

In the racism model known in the primitive sense, it is obvious that exclusionary and marginalizing attitudes have a significant effect. Since racism, which is seen at a clear and obvious level, has given way to a skillful and subtle racism model in the modern period, even members of the minority group cannot realize that they are excluded on a conscious level. In addition, although some people state that they are not racists in the traditional sense and defend humanistic values, they may have subliminal exclusionary feelings towards members of minority groups (Dovidio & Gaertner, 2006). Different definitions of this new form of racism have been made in the recent past: aversive racism (Dovidio et al., 2002), symbolic racism (Sears, 1988), modern racism (McConahay, 1986), and racial microaggressions (Pierce et al., 1978). Recently, there has been a significant increase in the use of the term "microaggression" in fields such as sociology, psychology, and education (Nadal, 2011). Sue et al. (2007a) say that a microaggression is a short, frequent, and daily verbal or behavioral insult that goes along with hostile, humiliating, or negative racial attitudes and hurts or pushes away the target or targets, whether on purpose or not.

Models of racism, such as microaggression, for which it is difficult to determine the exact boundary, may be difficult to define, measure, and correct in social life due to their nature or structure (Williams et al., 2021). Studies support the claim that recent racism has turned into more subtle, uncertain, and unintentional moves in social, political, and economic life (Dovidio et al., 2002). In other words, "old-fashioned" models of racism, in which racial hatred or violence is overt, direct, and often deliberate, have increasingly evolved into an indirect and often disguised contemporary form (Sue et al., 2007b). The humanistic approach of the modern world has created an acceptance that it is unacceptable to develop negative attitudes towards people from different cultures and normative values. As it can be understood from the literature review, it has been determined that the "new generation" racism paradigm mainly manifests in the form of microaggressions. It is extremely important to carry out microaggression studies in countries where there are refugees and asylum seekers and social structures with minority status among different ethnicities. At this point, Turkey has been exposed to a multicultural migration influx from different countries in recent years. According to the data of the Presidency of Migration Management (PMM; 2022), it hosts more than 3.6 million Syrian refugees under temporary protection status. The presence of refugees or asylum seekers in Turkey for more than ten years, particularly during the Syrian war, has created social cohesion between locals and foreign nationals, as well as local social problems of ethnic origin (Toğral-Koca, 2016). In the social trend research conducted by KONDA every three years (2016-2019), it is seen that there is a dramatic decrease in the positive attitude of the local people towards Syrians (Bulut, 2019). The fact that a microaggression study investigating the effect of the tolerance threshold against different ethnic

structures, especially Syrians, at the subconscious or conscious level has not been carried out in a geography like Turkey, which witnessed a multicultural migration influx and which hosts different sociological cultures, points to an important scientific gap. At this point, the adaptation study of the microaggression scale is expected to enable in-depth studies on ethnic minority groups at the subconscious and conscious levels. Consequently, the present study will shed light on a wide range of topics, including social psychology, political psychology, xenophobia, and immigrant integration.

2. Methods

The research was designed based on the survey model, one of the quantitative research methods. In survey model studies, it is aimed to describe an existent situation on the whole universe or a group of samples in order to reach a general judgment about the universe (Şata, 2020).

2.1. Study Group

In order to determine the psychometric properties of the *Racial Microaggression Scale*, minority individuals studying at universities in different regions of Turkey participated in the research based on voluntariness. Participants of the study were selected by random sampling method. A total of 184 participants, 91 women and 93 men, are included in the study group. These participants, aged between 18 and 62, perceive themselves as a minority in the region they live in. The geographical regions where the participants live are listed as follows: Southeastern Anatolia Region (38.5%), Eastern Anatolia Region (22.3%), Mediterranean Region (14.7%), Central Anatolia Region (11.9%), Black Sea Region (4.9%), Marmara Region (4.9%) and the Aegean Region (2.7%).

Kaiser-Meyer Olkin (KMO) and Barlett's tests were used to determine the suitability of the data of RMS, which was adapted in the study, for factor analysis. Kaiser-Meyer Olkin (KMO) and Barlett's tests were used to determine the suitability of RMS data for factor analysis. The KMO value was found .90 (More than .50), Barlett's test result was found to be significant (χ^2 (91, N = 184) = 1187,644; $p < .001$).

2.2. Data Collection Tools

2.2.1. Racial Microaggression Scale (RMS)

The validity and reliability studies of the inventory, which was originally developed as *Inventory of Microaggressions Against Black Individuals*, were carried out by Mercer, Hill, Wallace, and Hayes (2011). In this study conducted with 385 black university students, it was revealed that the scale has a single factor structure. The inventory, which has 14 items, is a 5-point Likert-type and has no reverse scored items. Participants are asked to reflect the microaggressive attitudes and behaviors they think they have been exposed to in the last year. When the psychometric properties of the scale were examined, it was determined that the chi-square model was statistically significant [$\chi^2(77, N=385)=165.39, p<.001$]. It was determined that the fit indices of the scale presented an acceptable model (CFI=.99; TLI=.99; RMSEA=.05). Standardized factor loadings ranged from .69 to .83. The internal consistency coefficient of 14 items was calculated as .94. In addition, it was found to be significantly associated with the original 45-item form of the scale ($r=.98; p<.001$). Considering the relationship of RMS with other scales for criterion validity; it was determined that RMS was significantly correlated with Rejection Sensitivity: Race Questionnaire ($r=.27$) and IRRS Global Racism scale ($r=.84$). As a result of the analysis, it was

revealed that the inventory, which was determined to be a valid and reliable measurement tool, was related to the variables of general distress and perceived stress (Mercer et al., 2011).

2.2.2. Perceived Discrimination Scale (PDS)

It was developed by Ruggiero and Taylor (1995) in order to examine whether individuals are discriminated against individually or collectively. This eight-item scale, whose validity and reliability study for Turkish culture was conducted by Baysu (2007), has a two-factor structure. The scale has two sub-dimensions: Perceived Individual Discrimination and Perceived Group Discrimination.

2.2.3 Collective Self-Esteem Scale (CSES)

The Collective Self-Esteem Scale developed by Luhtanen and Crocker (1992) was adapted to Turkish culture by Baysu (2007). The scale, which was developed to reveal the cognitive and affective elements, which are seen as the two basic expressions of ethnic identification, consists of 13 items.

2.3. Process

Firstly, the permission was obtained from the developers of the Racial Microaggression Scale (RMS) for the scale adaptation study. Then, ethical approval was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Siirt University (Decision Date and Number: 05.04.2022-2488). The data of the research were collected through the online platform (Google Forms) from university students ($Range_{age} = 18-62$, $Mean_{age} = 22.61$, $SD_{age} = 5.65$) studying in different regions of Turkey in March-July 2022. Then, support was received from three domain experts for the translation of the original form of the scale into Turkish. The Turkish version of the scale was created with three domain experts who have a good of both languages. The Turkish form of the scale was translated back into English by three experts in the English linguistic area. In the next step, the original version of the scale, its Turkish form and the form translated back into English were conveyed to a different field expert who have a good of both languages, and his opinions were asked. According to the expert opinion, it was determined that these three forms were appropriate with each other in terms of language and structure. Then, the Turkish form of this scale was applied to 184 foreign national minority individuals living in Turkey. In addition to this scale, the Collective Self-Esteem Scale (CSES) and the Perceived Discrimination Scale (PDS) were also conducted to the participants. Then, Confirmatory Factor Analysis was performed on the participants' RMS scores. Afterwards, correlation coefficients between RMS and PDS, CSES were calculated. After the validity studies of the scale, the Cronbach Alpha reliability coefficient and item total statistics were calculated within the scope of reliability studies, and finally the sub-top groups formed from the participants were compared.

2.4 Findings

2.4.1. Criterion Validity

In order to determine the criterion validity of RMS, the correlation coefficients between the scale's Collective Self-Esteem Scale (CSES) and Perceived Discrimination Scale (PDS) sub-dimensions were calculated ($p < .05$).

Table 1: The Relationships between the Racial Microaggression Scale (RMS), the Collective Self-Esteem Scale (CSES) and the Perceived Discrimination Scale (PDS)

	1	2	3	4
1. RMS	1			

2. CSES	-21	1		
3. PID	.60*	-.26*	1	
4. PCD	.38*	.90	.61	1

RMS: Racial Microaggression Scale; CSES: Collective Self-Esteem Scale; PID: Perceived Individual Discrimination; PCD: Perceived Collective Discrimination: $p < .01$

According to Table 1, It was found that there are negative correlation ($r=-.21$) between RMS and CSES, positive correlation ($r=.60$) between RMS and Perceived Individual Discrimination, positive correlation ($r=.38$) between RMS and Perceived Collective Discrimination.

2.4.2. Construct Validity

Confirmatory factor analysis was performed to test the construct validity of RMS. First of all, it was examined whether the data were normally distributed or not, and it was determined that the kurtosis (.26) and skewness (.69) values varied between -1 and +1. Then, it was examined whether there was a multicollinearity problem between RMS and other variables examined for criterion validity. It was determined that VIF values were less than 10 and tolerance values were greater than 0.1. In this context, it is seen that the data are normally distributed and there is no multicollinearity problem between the variables (Can, 2017; Öztürk, 2005).

The relevant values tested and the criteria considered in Confirmatory Factor Analysis are presented below:

Table 2: Goodness of Fit Index

Model Fit Index	Goodness Fit	Acceptable Fit	RMS
χ^2	$0 \leq \chi^2 \leq 2df$	$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	1.86
χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / df \leq 3$	$3 \leq \chi^2 / df \leq 45$.03
GFI	$\geq .90$.89 - .85	.91
AGFI	$\geq .90$.89 - .85	.87
CFI	$\geq .97$	$\geq .95$.95
IFI	$\geq .95$.94 - .90	.95
RMR	$\leq .05$.06 - .08	.10
RMSEA	$\leq .05$.06 - .08	.07

When the table above (Cited by Karagöz, 2016) was examined, it was determined that $\chi^2 = 1.86$, $\chi^2 / sd = .03$, GFI = .91 and IFI = .95 and the model fit was goodness. However, it was determined that AGFI = .87, CFI = .95 and RMSEA = .07 and model showed acceptable fit. On the other hand, the RMR value, which did not have a goodness fit, was found to be very close to the acceptable fit at the .10 level.

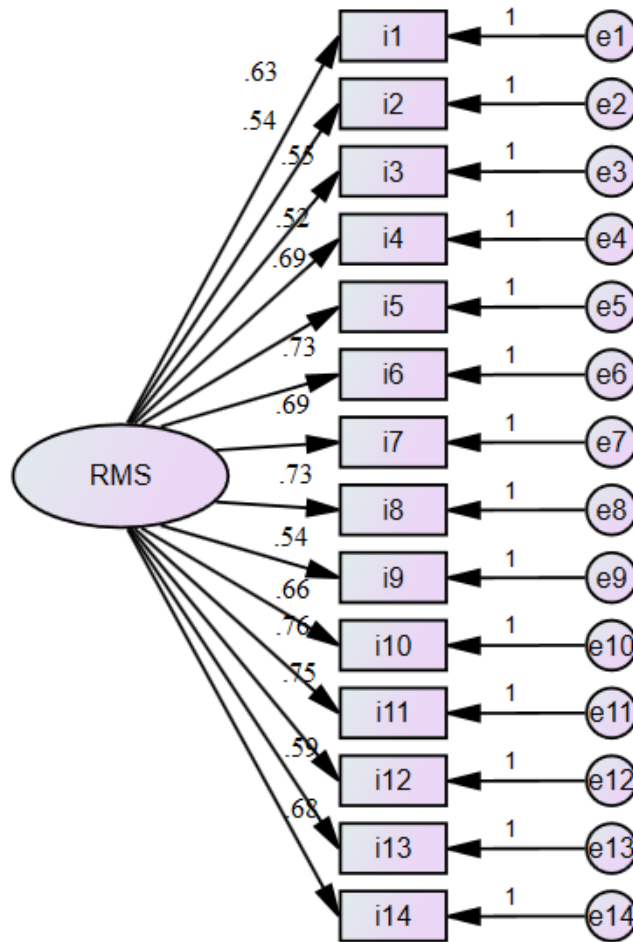

Figure 1. Confirmatory Factor Analysis Result of RMS

Model Fit Index: $\chi^2 = 1.86$, $\chi^2 / sd = .03$, GFI = .91, IFI = .95, AGFI = .87, CFI = .95 ve RMSEA = .07

When the path diagram and factor loads related to RMS were examined with Confirmatory Factor Analysis, it was determined that the one-dimensional structure was confirmed similar to the original form of the scale. It was determined that item factor loads varied between .52 and .75.

2.4.3. Internal Consistency Confidence Coefficient

In order to demonstrate the reliability of the Racial Microaggression Scale (RMS), the internal reliability coefficient was calculated. The Cronbach Alpha value was found to be .91, which is satisfactory. As a matter of fact, according to Büyüköztürk (2005), this value indicates that the reliability of the RMS is quite sufficient.

2.4.3. Item Total Statistics

The corrected item-total correlation coefficient allows to comment on the position of the items in the scale. If the items in the scale are compatible in terms of the features it measures, it is expected that the score obtained from an item and the total score will change in the same direction (Can, 2017). While it was observed that the corrected item total coefficients of RMS ranged between .51 and .68, it was determined that the items of the scale were at a good level (Büyüköztürk, 2005).

2.4.5 Comparison of Sub-Top Groups

Another way to determine the ability of a measurement tool to measure the features it wants to measure is to compare the sub-top groups. For this purpose, the total scores obtained from the inventory are sorted from largest to smallest. Then, the correlation coefficient between the mean score of the top 27% and the mean score of the bottom 27% is calculated and compared (Can, 2017). Within the scope of this research, firstly, 27% of the participants were calculated and the number 49.68 ($184 \times 27 / 100$) was reached. 50 people from the sub-top groups were determined and their mean scores were compared. Within the scope of this research, firstly, 27% of the participants were calculated and the number ($184 \times 27 / 100$) 49.68 was reached. Fifty participants from the sub-top groups were determined and their mean scores were compared. While the RMS top-group mean score was 2.50, the sub-group mean score was .22. As a result of the analysis, it was determined that there was a significant difference between these two groups ($p < .05$).

3. Conclusion/Discussion/Suggestions

The discrimination and humiliation of black and/or Muslim individuals in many parts of the world in the last centuries continues to add new crimes of racism to the history of humanity (Lilienfeld, 2017). However, since the 1990s, internal and external wars in different countries have increased the number of minority groups in the world who had to migrate to various countries. Especially in Turkey, which is one of the countries that receive the most immigration in the world due to its geopolitical position, the issue of refugee/immigrant has started to be discussed a lot with the recent economic problems (Karaman, 2022). While some of the citizens living in Turkey say that refugees should be protected and protected, some others think that it is right not to be accepted into the country and to send those who come back to the country (Selvi, 2022). Although the thought of not accepting and sending refugees or immigrants depends on different reasons (i.e., cultural difference, economic, security), it can be said that one of the main reasons is microaggression (Wong et al., 2014).

It can be said that aggression may include cyber dimensions (Ateş et al., 2018; Ateş & Kaya, 2022) and may affect immigrants and individuals perceived as the other more negatively in today's world (Batmaz et al., 2021; Doğrusever et al., 2022), where the psychological resilience levels of individuals are gradually decreasing. Microaggression is a type of racism that includes humiliating and exclusionary thoughts and behaviors towards individuals who are perceived as different and other in society (Türk, 2020; Türk & Atli, 2022), especially minority groups (Sue et al., 2007). Although the subject of microaggression has been studied mainly on a racial basis in the literature, there is very little research on this subject in Turkey, where different ethnic and racial communities live together (voluntary/compulsory). For this reason, there is a need for an accurate understanding of the psychological, sociological and political context of the emergence processes and effects of racial microaggression and to carry out the necessary preventive-developmental studies (Mekawi & Todd, 2021). Considering the current need, in this study, it is aimed to adapt the Microaggression Inventory for Black Individuals developed by Mercer and friends (2011) into Turkish with the name of the Racial Microaggression Scale (RMS).

While adapting the scale, expert opinion was taken for content validity, and confirmatory (CFA) factor analysis was performed to ensure construct validity. The fit values obtained as a result of the DFA analysis ($\chi^2 = 1.86$; $\chi^2 / sd = .03$; GFI = .91; IFI = .95; RMSEA=0.07; AGFI = .87; CFI = .95) were found to be at an acceptable level. The Collective Self-Esteem Scale (CSES) and the

Perceived Discrimination Scale (PDS) were used to determine the criterion validity of the Racial Microaggression Scale (RMS). It was determined that there was a statistically significant negative correlation between MSMI and CSES ($r = -.21$). It was also understood that Perceived Individual Discrimination ($r = .60$) and Perceived Collective Discrimination ($r = .38$), which are the sub-dimensions of the Perceived Discrimination Scale, have significant positive relationships with RMS. According to these results of the study, it can be said that individuals exposed to microaggression think that they are discriminated against individually and collectively, as well as their collective self-esteem decreases.

Along with the criterion validity of the RMS, its reliability was also examined. As a result of the analyzes made, the Cronbach's Alpha value, which represents the internal consistency coefficient of RMS, was found to be .91. This high value reveals that the scale has sufficient reliability in terms of reliability. Item analysis was performed to determine the item discrimination and item total scores of the RMS. According to the results of the analysis, it was observed that the corrected item total coefficients varied between .51 and .68. The fact that these coefficient values are .30 and above indicates that the items are sufficient to represent the feature to be measured (Büyüköztürk, 2005). In order to evaluate item discrimination, 27% lower-upper group comparisons were also made. The data obtained revealed that the difference between the groups was statistically significant and the item discrimination level was at a good level.

In conclusion, in this study, which was carried out with the aim of translating the Microaggression Inventory for Black Individuals into Turkish, it is seen that the RMS is a valid and reliable measurement tool. It is thought that this scale will provide important contributions to researchers who want to examine racial microaggression experienced by minority individuals over the age of 18. In future research on minority groups, studies can be conducted on topics such as the causes and consequences of racial microaggression; racial microaggression and social adaptation and belonging to the country; psychological and physical disorders due to immigration and racial microaggression.

References

- Ateş, B. & Kaya, A. (2022). Investigation of cyberbullying and cybervictimization situations in adolescents in terms of coping and alexithymia. *EKEV Akademi Dergisi*, (90), 59-78.
- Ateş, B., Kaya, A., & Tunç, E. (2018). The investigation of predictors of cyberbullying and cyber victimization in adolescents. *International Journal of Progressive Education*, 14(5), 103-118.
- Batmaz, H., Türk, N., & Doğrusever, C. (2021). The mediating role of hope and loneliness in the relationship between meaningful life and psychological resilience in the Covid-19 pandemic during. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(5), 1403-1420. <https://doi.org/10.18506/anemon.895199>
- Bulut, B. (2019, 30 July). *KONDA'dan çarpıcı araştırma: Suriyelilere bakışta tehlikeli tırmanış*, Evrensel. <https://www.evrensel.net/haber/383882/kondadan-carpici-arastirma-suriyelilere-bakista-tehlikeli-tirmanisi>
- Büyüköztürk, Ş. (2005). *Sosyal bilimler için veri analizi elkitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem.
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem.
- Doğrusever, C., Türk, N. & Batmaz, H. (2022). The mediating role of meaningful life in the relationship between self-esteem and psychological resilience. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 910-928. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1029866>
- Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (2006). A Multilevel Perspective on Prejudice: Crossing Disciplinary Boundaries. In P. A. M. Van Lange (Ed.), *Bridging social psychology: Benefits of transdisciplinary approaches* (pp. 385–390). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Dovidio, J. F., Gaertner, S. E., Kawakami, K., & Hodson, G. (2002). Why can't we just get along? Interpersonal biases and interracial distrust. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 8(2), 88-102. <https://doi.org/10.1037/1099-9809.8.2.88>
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Karaman, N. (2022). Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin irksallaştırılma deneyimleri ve baş etme stratejileri. *İçtimaiyat, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, 269-285. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1028116>
- Lilienfeld, S. O. (2017). Microaggressions: Strong claims, inadequate evidence. *Perspectives on Psychological Science*, 12(1), 138-169. <https://doi.org/10.1177/1745691616659391>
- Mastria, M. R. (2002). Ethnicity and eating disorders. *Psychoanalysis & Psychotherapy*, 19, 59-77.
- McConahay, J. B. (1986). Modern racism, ambivalence, and the modern racism scale. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, discrimination, and racism* (pp. 91-125). London: Academic Press
- Mekawi, Y., & Todd, N. R. (2021). Focusing the lens to see more clearly: Overcoming definitional challenges and identifying new directions in racial microaggressions research. *Perspectives on Psychological Science*, 16(5), 972-990. <https://doi.org/10.1177/1745691621995181>
- Mercer, S. H., Zeigler-Hill, V., Wallace, M., & Hayes, D. M. (2011). Development and initial validation of the inventory of microaggressions against black individuals. *Journal of Counseling Psychology*, 58(4), 457-469. <https://doi.org/10.1037/a0024937>
- Moradi, B., & Risco, C. (2006). Perceived discrimination experiences and mental health of Latina/o american persons. *Journal of Counseling Psychology*, 53(4), 411-421. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.4.411>
- Nadal, K. L. (2011). The Racial and Ethnic Microaggressions Scale (REMS): Construction, reliability, and validity. *Journal of Counseling Psychology*, 58(4), 470-480. <https://doi.org/10.1037/a0025193>
- Neville, H. A., Lilly, R. L., Duran, G., Lee, R. M., & Browne, L. (2000). Construction and initial validation of the Color-Blind Racial Attitudes Scale (CoBRAS). *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 59-70. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.47.1.59>
- Öztürk, E. (2005). *Çoklu doğrusal regresyon modeli*. Ş. Kalaycı (Ed.). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri İçinde. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Pierce, C., Carew, J., Pierce-Gonzalez, D., & Willis, D. (1978). An experiment in racism: TV commercials. In C. Pierce (Ed.), *Television and education* (pp. 62-88). Beverly Hills, CA: Sage.
- Presidency of Migration Management (PMM). (2021). *Temporary protection statistics*. Retrieved from <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27>
- Santana, V., Almeida-Filho, N., Roberts, R., & Cooper, S. P. (2007). Skin colour, perception of racism and depression among adolescents in urban Brazil. *Child and Adolescent Mental Health*, 12, 125-131. doi:10.1111/j.1475-3588.2007.00447.x
- Sears, D. O. (1988). *Symbolic racism*. In *Eliminating racism* (pp. 53-84). Springer, Boston, MA.
- Selvi, A. (2022, 9 Eylül). *Suriyelilerin geri dönüşü ve anketler*. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/suriyelilerin-geri-donusu-ve-anketler-42056079> adresinden alınmıştır.
- Steffan, P. R., & Bowden, M. (2006). Sleep disturbance mediates the relationship between perceived racism and depressive symptoms. *Ethnicity & Disease*, 16, 16-21.
- Sue, D. W., Bucceri, J., Lin, A. I., Nadal, K. L., & Torino, G. C. (2007a). Racial microaggressions and the Asian American experience. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 13(1), 72-81. <https://doi.org/10.1037/1099-9809.13.1.72>
- Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., Bucceri, J. M., Holder, A. M. B., Nadal, K. L., & Esquilin, M. (2007b). Racial microaggressions in everyday life: Implications for clinical practice. *American Psychologist*, 62(4), 271-286. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.62.4.271>
- Şata, M. (2020). *Nicel araştırma yaklaşımları*. E. Oğuz. (Ed.), Eğitimde araştırma yöntemleri (1.baskı) içinde (s. 77-90). Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

- Toğral-Koca, B. (2016). Syrian refugees in Turkey: from “guests” to “enemies”? *New Perspectives on Turkey*, 54(1), 55–75. <https://doi.org/10.1017/npt.2016.4>
- Türk, N. & Atli, A. (2022). Popüler dizi-film karakterlerinin lise öğrencilerinin rol model alma davranışı üzerindeki etkisi: ‘Onun gibi olsam’. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(234), 1639-1660. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.802862>
- Türk, N. (2020). *Popüler dizi-filmlerin lise öğrencilerinin rol model alma davranışı üzerindeki etkisi: onun gibi olsam* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Williams, M. T., Skinta, M. D., & Martin-Willett, R. (2021). After Pierce and Sue: A revised racial microaggressions taxonomy. *Perspectives on Psychological Science*, 16(5), 991–1007. <https://doi.org/10.1177/1745691621994247>
- Wong, G., Derthick, A. O., David, E. J. R., Saw, A., & Okazaki, S. (2014). The what, the why, and the how: A review of racial microaggressions research in psychology. *Race and Social Problems*, 6(2), 181-200. <https://doi.org/10.1007/s12552-013-9107-9>

APPENDIX

App-1: Ethics Committee Approval

Evrak Tarih ve Sayısı: 05.04.2022-2488

T.C.
SİİRT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

ETİK KURULU KARARLARI

SIİRT
ÜNİVERSİTESİ
Bilimin İstikrarı

01.04.2022

Oturum Saati
10:00

Oturum Sayısı
355

Üniversitemiz Etik Kurulu 01.04.2022 tarihinde saat 10:00'da Kurul Başkanı Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI başkanlığında, aşağıda imzaları bulunan üyelerin katılımıyla toplanarak gündemdeki konuları görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır.

ETİK KURUL KARARI

Siirt üniversitesi Etik Kurulunun aşağıdaki görüşü tavsiye niteliğinde olup üniversitemizle ilgili etik ilkelerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır.

ETİK İNCELEME KONUSU

Araştırmacının Adı Soyadı: Nuri TÜRK
Değerlendirilecek Araştırmanın Adı: "Mikroagresyon ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması"
başlıklı araştırmasının etik olarak uygunluğu.

Söz konusu araştırmada, Etik Kurulun görevi kapsamında değerlendirilen husus, araştırma etiğiyle ilgilidir.

Araştırma etiği bakımından yürütülecek olan programın katılımcıların yararına olması ve onları herhangi bir zarara uğratma riski taşımaması gerekmektedir. Araştırma etiği bakımından ikinci olarak, rıza unsurunun gözetildiğine dair bilgi olmalıdır.

SONUÇ

Sonuç olarak, Sosyal Bilimlerdeki araştırmaların yayın etiği, insan katılımına dayalı olanların da araştırma etiği bakımından etik gereklere uygun olması gerekmektedir. Katılımcıların zarara uğratılmaması temel ilkedir. Rızalarının olması halinde toplanan verilerin isim verilmeden raporlaştırılmasında araştırma etiği bakımından bir sakınca bulunmamaktadır.

Kurul Üyeleri:

Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI
Kurul Başkanı

Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU
Kurul Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Varol TUTAL
Kurul Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Simla ADAGIDE YILMAZ
Kurul Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Arif GÜLLER
Kurul Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Burçak ASLAN ÇELİK
Kurul Üyesi

Batman Yolu 10.km Merkez, 56100 Siirt/Türkiye
Tel: +90 (484) 212 11 11
E-Posta: : siu@siirt.edu.tr

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Şefik ÇAKIR
Faks: 90 (484) 223 19 98

Ek-2: Racial Microaggression Scale (RMS)

Irksal Mikroagresyon Ölçeği (İMÖ)

Bireylerin hayatında zaman zaman meydana gelen olaylar aşağıda sıralanmıştır.

Lütfen her olayı dikkatlice okuyunuz. Her bir olayı **geçtiğimiz bir yıl boyunca** yaşayıp yaşamadığınızı ve yaşadıysanız bu olayın sizi ne kadar üzdüğünü belirtin.

Lütfen aşağıdaki ölçeği kullanarak yanıtlayınız.

	Bu Olay Başıma Hiç Gelmedi (0)	Bu Olay Yaşandı Ama Üzülmedim (1)	Bu Olay Yaşandı ve Biraz Üzıldüm (2)	Bu Olay Yaşandı ve Kısmen Üzıldüm (3)	Bu Olay Yaşandı ve Çok Üzıldüm (4)
1. Başarılı olduğumda başkaları bana ırksal kökenimden dolayı bir ayrıcalık gördüğümü hissettirdi.					
2. Irksal kökenim nedeniyle insanlar bana aşağı statüdeymişim gibi davrandı.					
3. Irksal kökenim nedeniyle insanlar bana potansiyel bir suçluymuşum gibi davrandı.					
4. Başkaları, farklı bir ırksal grubun kültürel değerlerinin benimkinden daha iyi olduğunu bana hissettirdi.					
5. Birisi bana ırksal kökenimdeki diğer insanlar gibi olmadığımı söyledi.					
6. Birisi bana farklı ırksal kökenden bir arkadaşına sahip olduğunu ve dolayısıyla ırkçı olmadığını söyledi.					
7. Diğer insanlar bana ırksal kökenim hakkında çok fazla konuştuğumu hissettirdi.					
8. Irksal kökenimden birinin başarılı olmasına insanların şaşırıldıklarını hissettim.					

9. Birisi ırksal kökenim nedeniyle bir hizmetli veya işçi olduğumu sandı.					
10. ırksal kökenim nedeniyle bir mağaza veya markette takip edildim.					
11. Birisi ırksal kökenim nedeniyle giyinme şeklime olumsuz tepki verdi.					
12. Başkaları ırkımı temsil eden birisi olarak bana düşüncelerimi sordu.					
13. Birisi davranışlarıyla ırkçı görünmesine rağmen aslında öyle olmadığını söyledi.					
14. ırksal kökenimle ilgili zorluklardan bahsettiğimde, birisi bana eğer çalışırsa herkesin başarılı olabileceğini söyledi.					

Atf: Güneş, E. vd. (2022). A research on communication problems of Syrian refugee students from a linguistic social work perspective. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 730-742.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
26 / 04 / 2022
Kabul / Accepted
18 / 08 / 2022

A Research on Communication Problems of Syrian Refugee Students from A Linguistic Social Work Perspective

Dilbilimsel Sosyal Hizmet Perspektifinden Suriyeli Mülteci Öğrencilerin İletişim Problemleri Üzerine Bir Araştırma

Engin GÜNEŞ^a , Hüseyin GÜRKAŞ^b , Alper GÜNER^c

ABSTRACT	ÖZ
<p>With this preliminary research, it is aimed to determine the problems experienced by refugee children whose mother language is Arabic in schools where Turkish education is given. The research addresses the question of how much of the problems that refugee children are specifically dealing with in school social work are due to language differences. Syrian refugee children living in Kocaeli and attending high school were selected as the universe. The research is limited to 10 high school students whose mother language is Arabic, born in Syria between 2004-2008. A semi-structured interview form was applied to five female and five male high school students in Izmit district of Kocaeli. A qualitative research method was adopted, in which hermeneutic and in-depth answers were obtained with an interview form consisting of open-ended questions. As a result, institutions and organizations working in the field of refugees need a social work approach and social workers. Not knowing Arabic or Persian is the biggest obstacle for social workers working in the field, especially in the field of integration. Therefore, the biggest obstacle in front of Syrian students is education and the Turkish language that will provide it. Difficulties in language learning span the integration process over decades.</p>	<p>Bu ön araştırma ile anadili Arapça olan mülteci çocukların Türkçe eğitim verilen okullarda yaşadığı sorunların tespiti amaçlanmaktadır. Araştırma, mülteci çocukların spesifik olarak okul sosyal hizmetinin ilgilendiği sorunların ne kadarının dil farklılığından kaynaklandığı sorusunu konu olarak ele almaktadır. Evren olarak Kocaeli’nde yaşayan ve liseye devam eden Suriyeli mülteci çocuklar seçilmiştir. Araştırma, 2004-2008 yılları arasında Suriye’de doğan anadili Arapça olan 10 lise öğrencisi ile sınırlandırılmıştır. Kocaeli ilinin İzmit ilçesinde liseye devam eden beşi kız beşi erkek öğrenciye yarı yapılandırılmış bir görüşme formu uygulanmıştır. Açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formuyla yorumsamacı, derinlemesine cevapların elde edildiği nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Sonuç olarak, mültecilik alanında çalışan kurum ve kuruluşlar sosyal hizmet yaklaşımına ve sosyal hizmet uzmanlarına ihtiyaç duymaktadır. Sahada özellikle entegrasyon alanında çalışan sosyal çalışmacılar için Arapça veya Farsça bilmemek en büyük engeldir. Dolayısıyla Suriyeli öğrencilerin önündeki en büyük engel eğitim ve bunu sağlayacak olan Türkçedir. Dil öğrenmedeki güçlükler entegrasyon sürecini on yıllara yaymaktadır.</p>
<p>Keywords</p> <p>Linguistic Social Work, School Social Work, Multilingualism, Refugee, High School Student</p>	<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Dilbilimsel Sosyal Hizmet, Okul Sosyal Hizmeti, Çok Dillilik, Mülteci, Liseli</p>

^a Dr. Öğretim Üyesi Selçuk Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü. Email: engin.gunes@selcuk.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding author)

^b Yahya Kaptan OO Müdürü. MEB. Email: gurkas77@gmail.com

^c İngilizce Öğretmeni (Md.Yrd) MEB. Yahya Kaptan OO. Email: algnr@hotmail.com

1. Introduction

Linguistic social work entitles the client to meet his/her social needs by using his/her own language. In this context, it especially respects minority groups, immigrants and refugees, supports them to keep their languages and cultures alive, allows people to express themselves and participate actively in the aid process. When the data showing the demographic characteristics of Syrian immigrants under temporary protection in Turkey are examined, it is seen that approximately 47% of the approximately 3.7 million Syrians in Turkey consist of school-age children and higher education-age youth. Migration refers to population movements in which a person or a group of people, regardless of duration, nature or reason, moves across an international border or within a state (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2013). Migration waves from Turkey's border neighbors such as Iran, Iraq and Syria since the 1980s did not have a permanent appearance. The Syrian migration, which started in 2011, has changed the game in this sense, and the problem has become permanent with the increasing number of immigrant population from year to year and the length of stay of these immigrants in the country. Having encountered such an intense foreign migration for the first time in its history, Turkey has begun to gain the identity of a country that receives immigration. In this context, it is seen that the palliative migration policies created based on the idea that asylum seekers are temporary/guests are no longer valid, and Syrian immigrants have become more sedentary over the years.

Even though it is limited to the social welfare regime and immigration policies of the country of immigration, social work profession and discipline, meeting the basic needs of asylum seekers and refugees such as shelter, nutrition, education and health, increasing their problem-solving and coping capacities, having control over their own lives, psycho- social rehabilitation, legal status, social structure of the migrated country, immigration policies, informing about social welfare services, maintaining ties with the country of origin, connecting with the resources, services and opportunities available in the society, access to social welfare services, social acceptance and harmony, human It carries out applications at different levels, from micro to macro, in the protection and development of their rights, in the creation and development of more effective and humane migration policies for asylum seekers and refugees (Güldalı, 2009: 8). In this context, Syrian immigrants constitute an important field of study in terms of social work profession and discipline. Social work has an important position in making the voices of disadvantaged groups heard, defending their rights and considering their demands. At the point of advocacy, attention should be paid to the place of discourse. How discourse is created and used is important for the change of perceptions and understandings at micro, mezzo, macro and global levels. Linguistic social work states that changing socio-economic, philosophical and political situations should be analyzed by providing a framework for social work discourse that takes place in this context. At the point of making the analysis, it is necessary to examine how inclusive and universal the discourses, meanings and expressions in the language are, the duties and responsibilities of the social worker, institutions and organizations, how the client and the problems in the practices are conceptualized and constructed, and how the knowledge, skills and values are built (Kara, 2020: 1713). With this migration movement, which reached 4 million after 2011 and a significant part of which consisted of children in the education age, many legal regulations were needed. Due to the view that the duration of the migration would be short in the first years of the migration movement, the measures taken were generally implemented as health, shelter and meeting basic needs. The policies pursued for the education of Syrian children were initially developed with the thought that these people would return to their country in a short time, and the lessons were given

with the Arabic curriculum. In this way, it was thought that they would not encounter any problems when they returned to their countries. However, the uncertainty of the turmoil in Syria after 2013 and the danger of about 1 million school-age children being excluded from education forced the Turkish state to take comprehensive measures in the field of education. In this direction, the Ministry of National Education tried to find a solution to the education problems of the Syrians with the circular published on April 26, 2013. "Measures Against Syrian Citizens Hosted Outside the Camps in Our Country"

The circular titled is the first official document published by the Ministry of National Education (MEB, 2013a). However, this circular is more about the provision of environments where students can be taught rather than the content of the education. Undoubtedly, this circular is important because it is the first step taken in this regard. Later, a more comprehensive circular titled "Educational Services for Syrian Citizens Under Temporary Protection in Our Country" was published on September 26, 2013. The issues that are mainly mentioned in the circular include teacher employment, curriculum, enrollment of students and giving Turkish lessons, which were not mentioned in the circular on April 26 (MEB, 2013b). With this circular, Temporary Education Centers (TEC) were established, it was decided to assign Syrian teachers and to implement the Arabic curriculum, and Turkish lessons were given to those who wanted them. The legal status of Syrians in our country was achieved with the adoption of the Law on Foreigners and International Protection No. 6458 in May 2014. With this law, temporary protection status, which is a special status, has been given to Syrian immigrants in our country. In accordance with Article 89 of the relevant law, persons with this status and their family members have the right to benefit from primary and secondary education services. At the same time, the Ministry of National Education issued the "Educational Services for Foreigners" circular and made some arrangements for the education of children in our country within the scope of Law No. 6458. In this circular, students who do not have a residence permit are also given the right to enroll in Turkish schools with a foreign identification document. In addition, the Ministry of National Education aimed to provide accreditation by placing the existence of TECs on a legal basis with this circular. It is decided that TECs can be opened when necessary with the permission of the governorship, depending on the provincial or district national education directorates, provided that the course schedules and curricula determined by the ministry are followed, ensuring unity in practice and foreign students wanting to return to their countries or continue their education in educational institutions affiliated to the Ministry of National Education. It is aimed that they will not lose a year in case of a loss. This decision has revealed a dual structure in the education of Syrian students. While the children in the camps were educated in TECs opened for them, most of the children of families who migrated to the cities could not be provided with access to school. At this point, the Ministry of National Education realized the dual structure that emerged in the education of Syrian students and carried out the accreditation of TECs in a period of three years and gathered the educational activities of Syrian students into a single point, namely schools. When the Turkish literature is examined, there is only one article in the field of Linguistic Social Work, and there is no thesis or book on the subject. The article in question is Kara's article titled "Linguistic social work as a new approach" in 2020. The article is aimed at introducing and describing the subject of Linguistic Social Work. In this context, the concept has found application in this study for the first time in relation to the education of Syrian refugee students. The fact that Linguistic Social Work first came to life in this study as an application area expresses its value as originality. The demographic characteristics of 10 refugee students who voluntarily participated in the study are summarized in the table below.

Table 1: Characteristics of Participants

Gender	Demographic Summary
1.Girl	At the age of 17, the father of 4 brothers passed away in Syria.
2.Girl	At the age of 15, the father of 4 brothers passed away in Syria.
3.Girl	16 years old 4 Brothers Father and mother are teachers so they have a salary.
4. Girl	At the age of 15, 6 Brothers and Fathers are in Syria, and Abi works and takes care of 7 people.
5. Girl	At the age of 16, 2 Brother Fathers work in Italy and they are well-off.
1.Boy	At the age of 15, 5 brothers' father died in Syria. 2 older brothers are working.
2. Boy	At the age of 16, 6 brothers are getting help from Kızılay, their father and brothers are working.
3. Boy	At the age of 16, Father of 5 Brothers works in Kuwait and they are well-off.
4. Boy	At the age of 16, 2 Brothers Mother is working, father has remained in Syria and their communication has been lost. When the mother became a Turkish citizen, the Red Crescent stopped aid.
5. Boy	At the age of 17, 11 brothers and sisters are working, they are getting help from Red Crescent.

2. Problems Refugee Students Experience in Education

Tunga vd. (2020) in their study, the problems experienced by Syrian children in the education process; gathered under three headings as barriers to access to school, language barrier and lack of qualified teachers. Shifting school-age students to child labor due to economic difficulties, negative reaction to co-education, security problems (peer bullying and discrimination), lack of awareness and awareness of families, deficiencies in education policies towards refugees, single parenting (one of the parents may die in the war or still in Turkey) reasons such as lack of access to school), difficulties in accessing school, high mobility within the country, and social exclusion are listed as barriers to accessing school. Since the temporary education model, which is tried to be given with persons other than MEB personnel, has disappeared, there is no need to discuss the second item, which is defined as the Shortage of Qualified Teachers. The language barrier, which is the main subject of the study, is discussed in a separate title below.

2.2. Language Barrier

The fact that Arabic and Turkish are quite different languages makes it very difficult for Syrian children to adapt to Turkish education. It would not be wrong to say that the decision to teach Turkish to Syrian children was delayed. As stated in the previous sections, the education of Syrian children started in TECs and Arabic was used as the language of education. The process that we can call the lost time between these two practices is one of the reasons why the target point in teaching Turkish to Syrian children has not yet been reached. Again with this policy change, it was decided that TECs should be closed and the students there should continue to the schools affiliated to the Ministry of National Education. For this reason, it has been made compulsory for Syrian students in the 1st, 5th and 9th grades to enroll in schools that provide Turkish education under the Ministry of National Education. This situation has caused especially the 5th and 9th grade students to encounter the Turkish curriculum without being able to learn the language

sufficiently. Children who were transferred to MEB schools, where Turkish education continues, with weak or no Turkish, could not follow the lessons and left the school after a while.

In the interviews with the teachers of the Syrian students placed in the Ministry of National Education, the teachers stated that the only criterion used for the placement of these students in the schools affiliated to the Ministry of National Education is their age and emphasized that the students have different language proficiency despite being the same age (Tunga et al., 2020). Another reason for not overcoming the language barrier was stated as the inadequacy of the course materials used in Turkish teaching.

Biçer and Kılıç (2017) evaluated the textbooks used in teaching Turkish to Syrian students by collecting teacher opinions. Within the scope of the study, the teachers who used these textbooks were asked for their opinions on topics such as content, suitability for student levels, distribution of basic language skills, and formal features. Teachers stated that the contents of the textbooks were simple and the number of activities was insufficient, not suitable for the level of students at different levels, in other words, they had to use the same books for students at different levels. They stated that the basic language skills are not distributed equally in the books, the books are focused on grammar and writing, and the necessary importance is not given to listening and speaking skills.

Another problem mentioned in the literature is that there is no specific curriculum for teaching Turkish to foreigners. Syrian students said that their readiness level was not at the level of the program used in Turkish lessons, and that they had difficulties in the measurement and evaluation phase. The teachers, who draw attention to the fact that the programs used are prepared for students whose mother tongue is Turkish, state that they need lesson programs prepared by experts in teaching Turkish to foreigners (Biçer ve Kılıç,2017; Tunga vd, 2020; Taştan ve Kılıç,2017; Güzel,2021; Özer vd, 2016a ve 2016b; Şimşir ve Dalmaç,2018; Özgüzel,2019).

Finally, it is seen that there are also affective reasons that play a role in not overcoming the language barrier. The resistance of Syrian families and children to learning Turkish was also expressed in NGO reports and in interviews with teachers. The fact that the Qur'an is in Arabic and Arabic is seen as the language of Islam, the fact that Syrians have temporary protection status and their belief that they will be sent to their country because they do not have the right to citizenship, and their concerns about losing their identity are among the reasons for the resistance to learning Turkish.

3. Methodology of the Research

The research is a preliminary research. In the future, it is planned to conduct a more comprehensive research with larger participation based on the data of this preliminary research. In this context, first of all, a literature review was made and it was aimed to reveal the problems that need to be overcome by scanning the studies on language in the education of Syrian children in our country. For this purpose, researches conducted by academic and non-governmental organizations published between 2015-2022 were collected. In order to reach academic research, searches were made with the keywords "Syrian children", "refugee education", "Syrian refugees" and "Syrian students" in the Ulakbim database (tr index) and the google academic search engine. The scope of the research was limited to education. Ten articles meeting these criteria were included in this study. After the literature was scanned, the second stage of the research, the interview with the students, was started.

With this preliminary research, it is aimed to determine the problems experienced by refugee children whose mother language is Arabic in schools where Turkish education is given. The research specifically addresses the question of how much of the problems that social work deals with refugee children are due to language differences. Syrian refugee children living in Izmit and attending high school were chosen as the research population. An Imam Hatip High School in Izmit district was chosen as the sample area. A semi-structured interview form was applied to five female and five male Syrian students attending this high school. A qualitative research method was adopted, in which hermeneutic and in-depth answers were obtained with an interview form consisting of open-ended questions.

The interpretive approach is an approach that aims to understand society and people by questioning the meaningful construction of complex social environments and situations and the interaction of individuals with each other (Kaya, 2019: 272). In terms of the social work profession, the interpretive approach also helps individuals to understand other people and the society they live in (Pulla and Carter, 2018: 10). As an applied social science, the social work profession constructs life experiences and reality with language and provides the perception, interpretation and interpretation of the reality of clients through language.

A translator has been assigned to assist us by the Association for Solidarity with Asylum Seekers and Migrants (SGDD) for this research. The research interviews were completed by going to the children's school in one day. interviews; Our English teacher friend, who is one of the article writers, realized it. What's your name at the beginning? How many are brothers? It was asked in Turkish and the answers were received. As the questions became more complex, the translator stepped in and asked the questions by translating them into Arabic and translated the answers he received into Turkish. During the interviews, the questions in Table 2 were asked, and their answers were recorded on a voice recorder with the permission of the students. When the answers were analyzed, it was observed that the students gave short answers that did not exceed one or two sentences and they skipped some questions saying they did not exist. Therefore, the in-depth interviews aimed in the research remained quite superficial. Spontaneous translation of answers from Arabic to Turkish may also be another reason for short answers. The small number of answers and the shortness of the answers limited the research.

Table 2: Semi-Structured Interview Questions with Students

EXPLANATION	
This study, for which your participation is requested, is a scientific research and is carried out by Engin Güneş, a doctoral faculty member of the Social Work Department of Selçuk University. Participation in this research is entirely at your own discretion. If you agree to participate in the study, the researcher will conduct an in-depth interview with you face-to-face or over the phone to get your information and opinions about the research. The interview will be recorded with a voice recorder to be used for qualitative data analysis. Your answers will be used in a scientific article about immigration and your identity information is not needed.	
INTERVIEW QUESTIONS	
1-	Could you briefly introduce yourself and your family? (Your gender, in what year were you born in Syria, how many years did you immigrate to Turkey, are your parents with you, how do you make a living, how many siblings do you have)
2-	Can you tell us your immigration story? (Did the family members come together, did they come in pieces, in which cities did they stay, did they stay in the camp etc.)

3-	How many languages do you know? How well do you know Turkish? How did you learn Turkish? Would you tell?
4-	Have you had problems with education related to language? How is your academic success?
5-	Do you have language problems in social life?
6-	Do you have a story of your own that stems from not knowing Turkish?
7-	Do you receive social assistance? Can you talk about them?
8-	Are there any conflicts arising from language in the process of social assistance?
9-	What are your suggestions for Turkey's education policies for immigrants?
10-	Can you tell us about your predictions about where you will be in ten years?

Thanks for your help...

4. Findings of the Research

There should not be more than one Syrian in the classrooms. Because if there is more than one Syrian, they speak Arabic among themselves, so it becomes difficult to learn Turkish (1st Female Student Orphan is 17 years old).

The fact that Syrian students cannot find enough support for language education in the family and that Arabic is spoken in their social circles leaves the school they attend as the only place to improve themselves in terms of Turkish. It is very important to be in contact with Turkish peers in this sense. As stated by the female student in the study, cutting off communication with Turkish-speaking peers will bring failure.

When it comes to problems in schools, the solution suggestions that teachers think to solve them cannot be shared with families sufficiently, and some of the problems cause insolvency and isolation of immigrant children (Şimşir, Dilmaç, 2018). People who migrated from their own countries at the beginning of the migration process preferred to settle in a place close to a relative or compatriot who had settled in Turkey before. As a result of this, immigrant districts called “ghettos” were formed. The friend groups of immigrant children in the neighborhood and their parents speak in their mother tongue and constantly watch television programs in their own language (Özgüzel, 2019).

In this context, children who are included in the Turkish Education System without speaking a language other than their mother tongue, experience great difficulties until they reach school age or pass school age. Therefore, having Arabic-speaking peers in the classroom makes learning Turkish much more difficult.

I have no dreams as we are constantly changing places (1st Male Student is 16 years old).

Can you tell us about your predictions about where you will be in ten years? Responses to the question: I don't know, I don't have a dream(2nd Girl, 3rd Boy).

One of the most important obstacles to education is the unwillingness of Syrian students to go to school due to the uncertainty they feel about their future. The news that the Syrians will be returned to their own country and the hope of moving to a third western country weaken the sense of belonging to Turkey and cause no plans for the future. In addition, when the appointment time comes, teachers prefer schools with homogeneous presence in school selection and Turkish parents; Exclusionary attitudes such as wanting to send their children to schools where there are few or no Syrian students are another obstacle in the education of Syrian children.

Syrian refugees prefer Imam-Hatip schools in secondary education as an educational strategy. This research was carried out in an Imam Hatip High School in Kocaeli. The reasons such as the fact that Imam Hatips have separate classes for girls and boys, religious education courses that aim to provide vocational formation in addition to the secondary education curriculum, and the high credits of these courses in the curriculum ensure that Syrian students take the first place in their choice of Imam Hatip schools. When the Syrian student has difficulties in the lessons that require the use of Turkish, he can reach a passing level in the end of the year by getting high grades in these vocational courses, and only by getting a passing grade in the courses that do not have a weight in mathematics and similar language. Although high school education is not compulsory in Syria, girls and boys are educated in separate schools. The compulsory implementation of primary education in Turkey in the form of coeducation causes Syrian parents to react and this situation causes especially girls to stay away from school.

Can you tell us about your predictions about where you will be in ten years? Other answers to your question:

I want to be a hairdresser in Turkey (1st Girl). I want to be a football player (2nd man, 5th man). I want to be a classroom teacher in Turkey (3rd girl). I want to be a computer programmer (4th male). I want to be a doctor in Syria (4th Girl). I know that I will be a fashion designer working in very big companies in Turkey (5th girl).

I was born in Deir ez-Zorl immigrated to Turkey 3 years ago. I know Arabic and a little Turkish. I learned Turkish in the course at the youth center. I never went to school in the past. Teachers in the classroom can't take care of me because I don't speak Turkish very well. I find it difficult to attend classes (2.Girl Orphan is 15 years old).

Immigrants and refugees have neither a past nor a future in the lands they came from, they have come temporarily to return, they have been accepted under certain conditions and must be content with what the host state will give them. They can neither go back nor go forward, they are stuck in the present (Özer et al., 2016a). While the language of instruction plays a unifying role for speakers of that language, it has an exclusionary effect on those whose mother language is different.

Another problem related to the language barrier is the placement in the classroom. It is one of the issues identified during the interviews and workshops that there are differences between districts and schools in terms of classroom placement. It has been observed that among different criteria such as the age of the student, Turkish literacy level and knowledge level, especially age comes to the fore in class placement. It is obvious that the fact that the age criterion is the primary determinant in class placement will cause many problems, considering the years lost by these children due to war and migration. In general, children who have overcome the reading/writing/understanding problem after being placed in a class based on Turkish knowledge can skip classes according to their academic levels. Although there is no central exam for this, the school administration takes the initiative together with the relevant teachers.

I was young when we set out. I set out with my brother, grandfather, grandmother and mother. We did not set out as fugitives. With our passport, we first went to Lebanon by plane. From there we went to Libya by plane. We lived in Libya. My uncles came to Libya We came to Turkey with my uncles. I speak Arabic, Libyan and Turkish. I speak Turkish very well. I am a translator in Turkey. I speak as well as a Turk. I learned Turkish at school from the 1st grade. I solved the language problem in 2 months. When Syrians do not understand,

teachers do not make an effort to correct it. I observe that some of my friends are discriminated against because they are Syrian (5th Girl Student is 15 years old).

According to Whitaker (2010), the younger the child immigrates, the easier it is to learn the target language. In addition, it is stated in the related study that the language fluency levels of the parents may have positive or negative effects on the children's language. If the parents have low linguistic fluency, the child may have better English; because the child can act as a translator. To put it more clearly, the immigrant child may try to teach the language he is learning to his family. Conversely, if the parents' linguistic fluency is considered to be low, the child's fluency may not be that high; because the mother language spoken at home may outweigh. The target audience learning a foreign language learns the language in line with their own interests, needs, attitudes, capacities, prior knowledge and experiences (McKay & Hornberger, 2006). Efforts to integrate students from different ethnic and cultural backgrounds, where there is a language barrier, and where the necessary sensitivity is not shown to differences, social aspects of coexistence, human rights and peace education, is a situation that exacerbates the conflict and alienates refugee children and leads to unprotected education, which has undesirable consequences (Dreyden-Peterson, 2011: 62-64). In a school where Syrian migrant students are concentrated, no multilingual person with a migrant background, experience of immigration, and multilingual is employed.

When I started school, I had an argument with a teacher, she thought I was being disrespectful because I couldn't express myself. (5th Male Student 16 years old).

The attitude of the teachers is very important in the social adaptation of the student as well as in the classroom. In the study titled Education of Syrian Children in Turkey in Istanbul: Problems and Solution Suggestions, teachers stated that they feel even more helpless when they think that children are not listened to by their teachers. On the other hand, students stated that they feel more comfortable and safe in the presence of teachers who understand the difficulties they experience in getting used to a new language, subjects and educational materials and explain their expectations and what needs to be done clearly and precisely. makes it very difficult for refugee children to continue their education, dragging them into greater isolation. In cases where teachers and administrators do not have training to cope with the problems that refugee children face at school, the results are devastating (Özer et al., 2016b).

While the student is trying to get used to the new language, curriculum and education system, on the other hand, they are vulnerable to discrimination and bullying, which they are likely to encounter. Teachers play a major role in the lack of support of families struggling with traumatic experiences, socio-economic difficulties, future anxiety, and language-related communication problems, in meeting the need for schools and role models. As can be seen, language support is vital in refugee education in cases where there is a language difference. In cases where language support cannot be provided, communication poses many difficulties for both students and teachers, while the task of Bilingual Social Workers becomes even more important.

5. Conclusion

According to the data of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), more than half of the world's refugee population are children. As in all societies, children are the weakest, most vulnerable and at highest risk group of the refugee society. As UNHCR frequently emphasizes, the education of refugee children is one of the most basic human rights and states have an obligation to provide basic education to all children. In addition, the right to education of

refugee children is protected by international law with the Declaration of the Rights of the Child, of which Turkey is a signatory, the Geneva Convention on the Status of Refugees, the International Convention on Economic, Social and Cultural Rights and the Protocol of the European Convention on Human Rights. Education, as the most basic human right and most importantly the right of the future, is the only way to escape from purgatory for refugee children who are stuck between the past and the future. It is clear that they will face bad living conditions and exclusion without the necessary training to compete in the job market in the future, both in the country of origin and in their own countries where it does not seem possible to return in the near future, and such a lost generation will have social consequences. Therefore, it is necessary to support the Republic of Turkey, which is faced with a migration wave in the size of migration from Syria for the first time in its history, to create long-term and comprehensive policies instead of short-term measures in order to ensure that Syrian children have access to education.

Legislation on Syrian children's access to education in terms of their inclusion in the education system is an important step in solving the problems, but it is not sufficient.

Structural barriers, poor living conditions, poverty, child labor, inadequate care and uncertainty, which are common in the case of migrant children, negatively affect children's access to education. In this respect, school attendance rates should be closely monitored and the reasons for leaving should be determined. Conditional cash transfers can be made to families to prevent absenteeism or drop-out from school. In this sense, including students who do not attend school and their parents in free Turkish courses will play an important role in shortening the integration process.

The language barrier poses serious problems not only for Syrian students, but also for other students and teachers in the classroom. The problem frequently expressed by the teachers in the interviews on the subject is the feeling of inadequacy created by not being able to adequately help these students, who are not supported by special vocational education and who have learning difficulties due to the lack of Turkish literacy and require special attention due to the intensity of the curriculum. According to the results of the research, the language barrier is much higher for these students who were born and raised in Syria compared to their siblings who were born here or who came to Turkey at preschool age.

Where refugees live; It is expected that social services will provide solutions to many problems such as housing, adaptation, language, employment, health care, education, labor exploitation, social exclusion, abduction and human trafficking, exposure to sexual violence and sexual abuse. As can be seen, Syrian refugees have a multi-component and multi-actor structure that pushes many disciplines, professional groups, non-governmental organizations, local governments, various public institutions and organizations to work together due to their characteristics and many intertwined problems. Undoubtedly, the social work discipline and profession play a key role in the execution of these processes in a holistic and mutually supportive manner. In the adaptation process to a new country, especially consultancy, resource management and training functions appear as extremely important concepts. In particular, services such as psychosocial support, empowerment, adaptation, coexistence, advocacy, providing information, bringing together resources, schooling, combating child labor, screening services for trauma victims should be systematically and professionally expanded by the school social service.

As a result, institutions and organizations working in the field of refugees need a social work approach and social workers. It is important that social workers are present here so that the

projects carried out can reach a healthy result and be continued on a rights-based basis. However, a number of problems await solutions. Knowing Arabic or Persian can be an obstacle for social workers, especially as a requirement of the field. Institutions rightly prefer to work without the help of an interpreter in their field work, which causes different professional groups to be employed under the title of social worker.

Linguistic social work considers language as a fundamental human right, including the use of minority languages, and thus encourages the provision of services to clients in an appropriate language, in line with the social justice obligation of social workers. However, linguistic social work argues that each spoken language should be viewed as a resource that can be developed.

Since this research is in the nature of a preliminary research, a more comprehensive and comprehensive research can be conducted based on the data of this preliminary research in the future. Since Turkish is not well known in such studies, it is recommended that the research questions be prepared in Arabic. Questionnaires should be preferred in terms of being economical in terms of time and reaching more people. The issue of integration and the language problem should be handled not only by social work but also by many different disciplines, which will enrich the literature. Studies with Syrian students attending universities in Turkey will enable us to reach academically richer data sets.

References

- Biçer, N. & Kılıç, B. S. (2017). Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretmek için kullanılan ders kitaplarının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5 (4) , 649-663. DOI: 10.16916/aded.329809
- Dreyden-Peterson, S. (2011). Refugee education: a global review, UNHCR Policy Development and Evaluation Service, Geneva. <http://www.unhcr.org/4fe317589.html>. 06.04.2022.
- Güldalı, P.(2019). Uluslararası göç ve sosyal hizmet. *Sosyal Hizmet Magazin Dergisi*. (7). (7-9).
- Güzel, H.(2021). Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin sorunları ve Suriyeli göçmenlere yönelik kamu politikaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Kara, Y.(2020). Yeni bir yaklaşım olarak dilbilimsel sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 31(4). (1703-1718).
- Kaya, F. (2019). Yorumlamacı yaklaşımda anlama kavramının önemi ve pozitivism eleştirisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (22), 271-280.
- Mckay, S. L. ve Hornberger, N. H. (eds.) (2009). *Sociolinguistics and language teaching*. Cambridge.
- MEB Milli Eğitim Bakanlığı (2013a). Ülkemizde kamp dışında misafir edilen Suriye vatandaşlarına yönelik tedbirler genelgesi. 03 18, 2017 tarihinde Kayseri Melikgazi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü: http://melikgazi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_05/03024558_suriye.pdf 06.04.2022.
- MEB Milli Eğitim Bakanlığı (2013b). Ülkemizde geçici koruma altında bulunan Suriye vatandaşlarına yönelik eğitim öğretim hizmetleri genelgesi. Fethiye İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü: http://fethiye.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_10/02093016_scannedimage24.pdf 07.04.2022.
- Özer, Y., Ateşok, Z., ve Komsuoğlu, A. (2016a). Türkiye’nin göçmen ve mültecilere yönelik eğitim politikalarının dönüşümü. In A. Esen, M. Duman ve H. Alper (Eds.), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* (pp. 147–170). İstanbul.
- Özer, Y., Ateşok, Z., ve Komsuoğlu, A. (2016b). Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi: sorunlar ve çözüm önerileri (pp. 147–170). İstanbul.
- Özgüzel, S.(2019). Suriyeli göçmenlerin entegrasyonunda eğitim ve kültürlerarası iletişimin önemi; Hollanda örneğinden çıkarılacak sonuçlar. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*. 27(2).(236-246).
- Perruchoud, R.ve Redpath-Cross, J. (2013). Göç terimleri sözlüğü. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf 07.05.2022

- Pulla, V., Carter, E. (2018). Employing interpretivism in social work research. *International Journal of Social Work and Human Services Practice*, 6 (1), 9-14.
- Şimsir Z. ve Dilmaç B, (2018). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri. sayfa:107-112 ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/2995
- Taştan, C., ve Çelik, Z. (2017). Türkiye'de Suriyeli çocukların eğitimi güçlükler ve öneriler. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Tunga Y., Engin G., ve Çağıltay, K. (2020). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir alanyazın taraması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 317-333. DOI: 10.17679/inuefd.535845
- Whitaker, E. (2010). *Language acquisition of the children of immigrants and the role of nonprofit organizations*. Washington: University of Puget Sound.

APPENDIX

App-1: Ethics Committee Approval

**SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
BİLİMSEL ETİK DEĞERLENDİRME KURULU
TOPLANTI VE KARAR TUTANAĞI**

TOPLANTI TARİHİ: 30.09.2022

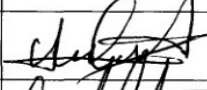
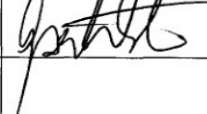
TOPLANTI GÜNDEMİ: Engin GÜNEŞ'in 28.09.2022 tarihli dilekçesine istinaden Etik Kurul Kararı İstenmesi yazısı.

KARAR 2022/106: Engin GÜNEŞ'in "Dilbilimsel Sosyal Hizmet Perspektifinden Suriyeli Mülteci Öğrencilerin İletişim Problemleri Üzerine Bir Araştırma " başlıklı çalışmaları araştırma ve yayın etiği açısından UYGUNDUR.

Toplantıya katılanların oy birliği ile kabul edilmiştir.

Gereke: Başvuru esnasında belirtilen koşullara uymak, araştırmaya etik kurul kararından sonra başlamak ve çalışma prosedüründe bir değişiklik olması durumunda kurulumuza beyan etmek kaydıyla etik açıdan uygundur.

742

KURUL ÜYELERİ		İMZA
Doç.Dr. Reşat AÇIKGÖZ	Başkan	
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ARSLANTÜRK	Üye	

Atf: Yaman, H. (2022).
Tek Parti Döneminde
Şırnak'ta nüfus ve
demografik yapı [1927-1950]
*İctimaiyat Sosyal Bilimler
Dergisi*, 6(2), ss. 743-760.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved
26 / 07 / 2022
Kabul / Accepted
18 / 11 / 2022

Tek Parti Döneminde Şırnak'ta Nüfus ve Demografik Yapı (1927-1950) The Population and Demographic Structure in Şırnak During The Single- Party Period [1927-1950]

Hikmet YAMAN^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet Türkiye'sinde Tek Parti Dönemini simgeleyen 1927-1950 yılları arasında yapılan genel nüfus sayımlarının verilerine dayanarak Şırnak'ın demografik yapısına ışık tutmaktır. Bu amaçla, Türkiye'de ilk kez 1927 tarihinde yapılan nüfus sayımı ve 1935 yılından itibaren de beşer yıl aralıklarla gerçekleştirilen genel sayımlar içerisinde Şırnak'a ilişkin demografik veriler ve sonuçlar, kapsamlı olarak tasnif edilmiş ve Şırnak'a ait özgün dinamiklerle değerlendirilmiştir. Makalenin 1927-1950 yılları arasındaki 5 farklı nüfus sayımı verilerini esas almış olması dolayısıyla çalışmada nicel yöntemle başvurulmuştur. Şırnak verilerini içeren çizelgeler, özellikle yerel yerleşimler özelinde yeniden yorumlanmıştır. Bu yöntemden hareketle; 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 yıllarında yapılmış sayımlar sonucunda tespit edilmiş olan toplam Şırnak nüfusu; dil, din, cinsiyet, köylü-kentli dağılımı ve okuryazarlık gibi özellikler bakımından analiz edilmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yayımlanan Resmi Nüfus İstatistikleri ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgeleri, makalede kullanılmış olan birincil kaynaklardır. Makalenin temel bulguları, 1927-1950 yılları arasındaki Şırnak nüfusunun kendine özgü özelliklerini kapsamaktadır.</p>	<p>The aim of this study is to shed light on the demographic structure of Şırnak based on the data of the general population censuses conducted between 1927-1950, which symbolises the Single Party Period in Republican Turkey. For this purpose, the demographic data and results of the first census conducted in Turkey in 1927 and the general censuses conducted at five-year intervals since 1935 have been comprehensively classified and evaluated with the unique dynamics of Şırnak. Since the article is based on the data of 5 different censuses between 1927-1950, quantitative method is used in the study. The charts containing Şırnak data have been reinterpreted especially in terms of local settlements. Based on this method, the total population of Şırnak, which was determined as a result of the censuses conducted in 1927, 1935, 1940, 1945 and 1950, was analysed in terms of characteristics such as language, religion, gender, peasant-urban distribution and literacy. Official Population Statistics published by the State Institute of Statistics (SIS) and documents from the Prime Ministry Republican Archives (BCA) are the primary sources used in the article. The main findings of the article cover the specific characteristics of the population of Şırnak between 1927 and 1950.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Tek Parti Dönemi, Nüfus Sayımları, Şırnak, Şırnak Nüfusu</p>	<p>Keywords</p> <p>Single Party Period, Population Censuses, Şırnak, Şırnak's Population.</p>

^a Dr., Millî Eğitim Bakanlığı. Email: hikmet-yaman@hotmail.com

1. Giriş

Osmanlı Devleti sonrasında modern bir ulus devleti olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, nüfus sayımına ve planlamasına büyük önem atfetmiştir. Miras alınan demografik yapı ve etnik farklılıklar, mühim birtakım sosyoekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra 1927 tarihinde ilk genel sayımını gerçekleştiren yeni rejim, sorunların çözümünde nüfus sayımlarını kilit görmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti, Doğu Trakya ve Anadolu topraklarını içine alan geniş bir coğrafyada kurulmuştur. Yeni rejimin karşılaştığı sorunların önemli bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yoğunluk kazanmış olan savaşlarla yakından ilintilidir. Çünkü, savaşlar nüfusun önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Karpas, 2010: 95-96). İnsan gücünün her anlamda belirleyici bir faktör olduğu bu dönemlerde, nüfustaki belirgin azalışlar, endişe ve hoşnutsuzluk kaynağı olarak ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan, nüfusun ülke genelinde arttırılmasına imkân tanıyacak politikaların geliştirilmesinin yeni rejimin öncelikleri arasında geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Devlet denetiminde ilgili resmî birimlerce üretilen fikir ve projelere ek olarak, halkın bu çerçevede bilinç ve farkındalığına süreklilik kazandırmak düşüncesiyle sosyal boyutu kuvvetli girişimlere de başvurulmuştur. Cumhuriyetin 10. yılı için bestelenmiş olan marş, bu duruma verilebilecek en iyi örnek olarak nüfus temelli hassasiyetin izlerini taşımaktadır. Bu türden topyekûn bir seferberlik hâli, gerekli ve elzem görülmüştür. 1913-1923 yılları arasında özellikle genç erkek nüfusunun kırıma uğramış olması, bahse konu hassasiyetin üzerine inşa edildiği tarihsel gerçeklik olarak mühimdir. Bu minvalde, bahse konu kuşağı takip eden nesil 1940'lı yıllarda genç nüfus niteliği kazanmıştır. Bununla birlikte, bu neslin de silahaltına alınması lüzumu üzerine hedeflenen nüfus artışı 1945'ten sonra yakalanmıştır (Çavdar, 1983: 1552-1553; Yaman, 2022: 121).

Nüfus meselesi, tüm insanlığı ilgilendiren bir boyuta sahiptir. Savaşlar ve salgın hastalıkların nüfus için ciddi tehdit oluşturduğu ve nüfusun böylelikle artış eğilimi gösteremediği memleketlerde, nüfusu arttırmaya dönük endişe ve teşebbüsler gözle görülebilir bir hâl almıştır. Bu nedenle, mevcut nüfusun korunması ve arttırılması, Tek Parti Dönemi Türkiye'si için zaruri bir öncelik olmuştur. Ölümün azaltılması ve doğum oranlarının arttırılmasına yönelik tedbirlerin üzerinde önemle durulduğu gibi bu amaca hizmet edecek şekilde başta Balkan coğrafyasından olmak kaydıyla Türk soydaşların ülkenin muhtelif bölgelerine yerleştirilmesine dayanan iskân politikası da temel önceliklerden birisi olarak Tek Parti Dönemi hükümetlerinin gündeminde kalmıştır (Nayır, 1982: 441-447). Bu amaçla, yeni dönemin nüfus politikası gereğince 1930 yılında çok çocuklu ailelere maddi destek sağlanması uygulamasına geçilmiş ve maddi karşılık beklemezsizin çok çocuklu ailelerin madalya ile taltif edilmesi kararlaştırılmıştır (Son Posta, 1 Kanunuevvel 1930). Atılan bu adımlarla, çocuğu bulunmayan veya az olan ailelerin yanı sıra yeni evli çiftlerin de çocuk yapmalarına tesirde bulunması hedeflenmiştir.

Devlet İstatistik Enstitüsünün Türkiye Nüfus Raporu'na (1995: 71) göre, 1923-1950 aralığındaki geniş dönemde çeşitli sosyoekonomik etkenlerin evlenme ve aile kurma üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen evlilik ve aile kurumu, nüfus artışının en önemli sağlayıcıları olmuştur. Seferberlik hâlinin sona ermesi, askerlik hizmetinin azalması, tarım alanlarındaki verim artışı ve ekonomik büyüme, nüfus artışına olumlu etkide bulunan diğer unsurlardır. Ayrıca, ölüm oranlarındaki azalış ve doğum oranlarındaki yükselişle birlikte Cumhuriyet öncesindeki dönemden miras kalmış izlerin silindiği değerlendirilmiştir.

TBMM CH Fırkası Grubu Nüfus Komisyonu Raporu'nda (1934: 220-222), "Şu halde memleketimizde nüfusu çoğaltmak meselesinin halli yolunda hedefe daha ziyade yaklaşmak için bir taraftan kanun hükümlerinin tatbik ve icrasına memur olanların çok dikkat ve heyecan ile çalışmalarına devam etmesi, sıhhat ve muaveneti içtimaiyye bütçesinin ve belediye bütçelerinin bu maksat için imkân dairesinde takviye edilmesi, diğer taraftan milletimizin nüfusunu çoğaltmak meselesine alaka ve bilgisinin takviyesine hadim ilmi, ameli vasıta ve tedbirleri çoğaltmak suretiyle ileri yürüyüşüne devam etmek lazım gelmektedir." ifadelerine yer verilmiştir. Rapor içerisinde öne çıkan hususların başında gelen bu değerlendirme, devletin meseleye olan yaklaşımını ve yakın ilgisini yansıtıyor olmasından ötürü önemlidir. Benzer doğrultuda, birden fazla çocuğu olan ailelere teşvik sağlanmasına devam edilmesi ve on üzeri çocuğu bulunan ailelerden hiç vergi alınmamasına yönelik tavsiyeler de dikkat çeken diğer ayrıntılardır (1934: 11-31).

Bu bağlamda, devletlerin iç ve dış dinamikleri gereği nüfusun gücüne ve nüfuzuna büyük önem affettikleri görülmüştür. İlk nüfus sayımını 1831 yılında yapan ve 1860'ların sonunda İstanbul'da bir istatistik bürosu kuran Osmanlı Devleti'nin temel gayesi, vergi toplamak ve askere alabileceği zümrenin potansiyelini tespit etmektir. Cumhuriyet Dönemi'nde de benzer amaçlarla Dâhiliye Vekâleti Nüfus İşleri Müdürlüğü nüfus kütükleri düzenleyerek bireylerin gözetimini ve denetimini kalıcı bir temele oturtmayı hedeflemiştir (Yaman, 2022: 125; Özbay, 2015: 290-295).

Türkiye'de, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tek parti olarak iktidarda kaldığı 1923-1950 yılları arasında toplam 5 genel nüfus sayımı yapılmıştır. Bunların ilki 1927'de, diğerleri de 1935'ten itibaren beş yılda bir gerçekleştirilmiştir. Çağlayan (2016: 38), Tek Parti Dönemi'ndeki nüfus sayımları ile ilgili olarak şunları belirtmektedir:

"Nüfus sayımlarında vatandaşların cinsiyet, yaş, anadil, din, okuryazarlık, meslek, tabiiyet, maluliyet ve medeni durum gibi özellikleri belirlenmiştir. Sayımlarda Müslüman, Musevi ve Hristiyanlar ile "dinsizler", "dini meçhul olanlar", ve "sair dinler"e mensup olanlar yer almıştır. Buna karşılık, Anadolu'nun kadim topluluklarından olan Yezidiler, Keldaniler, Nasturiler ve Süryaniler gibi etnik ve dini gruplar, azınlık sayılmadıklarından nüfus sayımlarında tasnif dışı tutulmuşlardır. Nüfus sayımlarında anadil ile ilgili soru, "aile arasında konuşulan dil" ve "ev içinde konuşulan dil" olarak sorulmuştur. Sayımlarda, Türkiye'de Türkçe dışında konuşulan onlarca dil kayıtlarda yer almıştır. 1950 nüfus sayımında diller "Türkçe", "Mahalli Diller" ve "Yabancı Diller" olmak üzere üç kategoride tasnif edilmiştir. "Mahalli diller" adı altında Türkiye'de konuşulan Müslim ve gayrimüslim tüm dillere yer verilirken, "yabancı diller" adı altında ise Almanca, Fransızca, İngilizce vb. dillere yer verilmiştir. 1927-1945 nüfus sayımlarında Kürtçe tek bir kategoride gösterilirken, 1950 sayımında Kürtçe, Türkiye'de konuşulan lehçeleriyle birlikte yer almıştır."

Bu geniş ve zengin arka plan ışığında, Tek Parti Dönemi Türkiye'sinde Şırnak'ın kapsadığı alan, kendine özgü bölgesel dinamikleri, demografik yapısı ve sosyal görünümü dolayısıyla merak uyandırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Siirt sancağına bağlanan Şırnak, Cumhuriyet Dönemi'nde Siirt'in il statüsüne kavuşmasıyla 1927'de kaza yapılarak Siirt'e bağlanmıştır. 1930 yılında belediye statüsüne geçen Şırnak, 1990 yılına kadar Siirt uhdesinde kalmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 6718). 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 Sayılı Kanun'la Siirt vilayetinden ayrılan Şırnak, il statüsü kazanmıştır. İlgili kanun ve karar, 18 Mayıs 1990 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak resmîyet kazanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 655- 69-6//6; Resmî Gazete, 18 Mayıs 1990, Sayı: 20522 Mükerrer). Türkiye'nin 73. ili olan Şırnak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sınırları içerisinde kurulmuştur. Bugün itibarıyla 7.172 kilometrekare yüzölçümü bulunan Şırnak vilayetinin kuzeyinde Siirt,

batısında Mardin, doğusunda Hakkâri ve kuzeydoğusunda Van illeri ile güneyinde Irak ve Suriye devletleri bulunmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 6691).

Geçmiş bilgisinden de anlaşılabilceği üzere bir yerleşim yerinin kalıcılığı sahip olduğu nüfus ve kurulu bulunduğu mekân ile doğrudan bağlantılıdır. Kimi yerleşimler göç vererek tarih sahnesinden silinirken kimi beldeler de nüfuslarından, dış göçlerden ve mekândan aldıkları güçle kadim bir memleket olarak ön planda kalmaya devam etmektedir. Bu özellikleri itibarıyla, Şırnak gibi yerleşimler merkezi hükümetlerin yakın ilgisine mazhar olmuştur.

Bu çalışmada, 1927-1950 yılları arasındaki genel nüfus sayımlarının sonuçları esas alınarak Şırnak ve bağlı yerleşimlerinin nüfus özellikleri, kent ve kır nüfusu yoğunlukları, eğitim durumu, dini zümreleri ve konuşulan dilleri hakkında kapsamlı mütalaada bulunmaktadır.

2. 1927 Nüfus Sayımı

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM) 1927 Genel Sayımı sonuçlarına göre Şırnak'ın toplam nüfusu 10.566 kişi olarak gerçekleşmiştir. Kilometrekareye düşen kişi sayısı 2.675, nüfus yoğunluğu %3.9 ve toplam yerleşim yeri de 64 olarak kayıtlara geçmiştir (TCBİUM, 1929: 15).

1927 Sayımında Türkiye'nin toplam nüfusu 13.660.275 kişi olarak tespit edilmiş olmasına rağmen askerlik, vergi ve diğer mükellefiyetler nedeniyle bütün vatandaşların net olarak kayıt altına alınamadığı ve Doğu ile Güneydoğu vilayetlerinde konar göçer nüfusun fazlalığı dolayısıyla özellikle kırsal bölgelerdeki il nüfuslarının düşük kaldığı belirtilmiştir (Çağlayan, 2016: 39).

Tablo 1. 1927 Sayımına Göre Şırnak Vilayeti Nüfusu.

Kaza	Nüfusu			Yüzölçümü	Nüfus Yoğunluğu	Yerleşim Yeri Adedi
	Erkek	Kadın	Toplam			
Şırnak	5.220	5.346	10.566	2.675	3.9	64

Nüfus sayımı sonuçları medeni hâl bağlamında ele alındığında evli ve bekar oranlarının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Şırnak genelinde boşanma oranlarındaki azlık dikkat çekmektedir. Kadınlardaki boşanma oranının erkeklerden fazla olması, ataerkil olarak bilinen bir coğrafyada dikkat uyandıran bir ayrıntı olarak öne çıkmaktadır. Şırnak nüfusunun medeni durum özellikleri Tablo 2'de gösterildiği gibidir (TCBİUM, 1927: 179).

Tablo 2. 1927 Sayımına Göre Şırnak Nüfusunun Medeni Durum Özellikleri.

Kaza	Cinsiyet	Toplam Nüfus	Medeni Durumu				
			Bekar	Evli	Dul	Boşanmış	Meçhul
Şırnak	Erkek	5.220	2.576	2.478	163	3	-
	Kadın	5.346	2.368	2.395	574	9	-

Nüfus sayımı verilerinden izleyebilme imkânı bulduğumuz diğer bir özellik de halkın yaş durumudur. Bu bağlamda, Şırnak nüfusunun yaş gruplarına göre tasnifine bakıldığında erkek ve kadın nüfusu içerisinde genç ve orta yaşlı kesimin ağırlıkta kaldığı görülmektedir. Buna karşılık, yaşlı nüfus oranı oldukça azdır. Şırnak nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir (TCBİUM, 1927: 179).

Tablo 3. 1927 Sayımına Göre Şırnak Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.

	Yaş Grupları									
	1 yaşından küçük	1-2	3-6	7-12	13-19	20-45	46-60	61-70	71+	Yaşı Meçhul
Erkek	95	630	804	487	255	2.223	514	158	50	4
Kadın	38	326	714	644	601	2.216	606	146	51	4

Şırnak nüfusunun eğitim boyutu hakkında da önemli enformasyon sağlayan 1927 verilerine göre okuma bilen ve bilmeyen kesim arasındaki keskin farklılık dikkat celbetmektedir. Kadın nüfus içerisinde yalnızca 3 bireyin okuma yazma biliyor oluşu, ilginç bir görünüm sunmaktadır. Bu husustaki bilgiler, Tablo 4'te gösterilmiştir (TCBİUM, 1927: 179).

Tablo 4. 1927 Sayımına Göre Şırnak Nüfusunun Tahsil Dağılımı.

Kaza	Okuma Bilenler ve Bilmeyenler		
	Bilen	Bilmeyen	
Şırnak			
	Erkek	78	5.142
	Kadın	3	5.343

Şırnak nüfusunun mesleki dağılımı, önemli detaylar barındırmaktadır. Erkeklerde 1.910 kişinin ziraatla, 98 kişinin sınai ve 58 kişinin ticaretle uğraştığı; 43 kişinin serbest meslek, 22 kişinin memur, 361 kişinin ordu mensubu, 3 kişinin PTT çalışanı ve 58 kişinin de muhtelif meslek sahibi olduğu görülmektedir. Mesleği bulunmayan veya mesleği tespit edilemeyen erkek sayısı da 2.667'dir. Diğer taraftan, kadınlardaki mesleki dağılıma bakıldığında 83 kişinin ziraat, 8 kişinin sınai ve 4 kişinin de muhtelif alanlarda olmak üzere toplamda 95 kadının iş yaşamında aktif katılım sağlamış olması, Şırnak'taki toplumsal yaşamın zenginliğine örnek gösterilebilecek mühim bir özelliktir. Sayı az olarak değerlendirilebilir olmakla birlikte Tek Parti Dönemi'nin siyasi, sosyal ve iktisadi koşulları göz önünde bulundurulduğunda bu durumun daha da değerli bir hâl aldığı söylenebilir. Son olarak, herhangi bir mesleği bulunmayan kadın sayısı ise 5.251 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu gerçeklikten hareketle, Şırnak vilayeti genelinde kadınların büyük bir çoğunluğunun daha çok ev işleri ve çocukların bakımıyla iştiğal olduğunu söyleyebiliriz. Bu minvalde, 1927 Sayımında Şırnak nüfusunun mesleklere göre tasnifine ilişkin bilgiler, aşağıda Tablo 5'te gösterilmiştir (TCBİUM, 1927: 201).

Tablo 5. 1927 Sayımına Göre Şırnak Nüfusunun Mesleki Dağılımı.

	Zirai	Sınai	Ticari	Serbest	Memur	Ordu	P.T.T	Muh.	Meslek Top.	İşsiz-Meçhul
E.	1.910	98	58	43	22	361	3	58	2.553	2.667
K.	83	8	-	-	-	-	-	4	95	5.251

1927 Nüfus Sayımının ortaya koyduğu bir başka özellik de vilayet halkının sahip olduğu dini aidiyetlerdir. Aşağıda Tablo 6 içerisinde dini tabiiyet temelinde detaylandırılan bilgiler, Şırnak nüfusunun çoğunluk itibarıyla Müslüman olduğunu teyit etmektedir. Buna göre, erkeklerde 4.924

ve kadınlarda 5.050 kişi kayıtlara Müslüman olarak geçmiştir. Hristiyanlar ise mensup oldukları mezheplerle birlikte belirtilmiştir. Bu nedenle, 38'i erkek ve 49'u kadın olmak üzere 87 kişi Katolik, 30'u erkek ve 32'si kadın toplam 62 kişi Ermeni ve 1 kişi de Hristiyan olarak tespit edilmiştir. Öte yandan, sair dinler içerisindeki erkek sayısı 228, kadın sayısı ise 214'tür (TCBİUM, 1927: 223). Bu kısımda tahlil edilen bilgilerden yola çıkarak şu tespitte bulunmak mümkündür: Şırnak vilayetinde tespit edilmiş gayrimüslim nüfusun 150 ve sair dinlere mensup kimselerin de 442 gibi küçük bir sayıda kalmış olması, özellikle erişim imkânları güç olan kırsal bölgelere gidilemediği ihtimalini akıllara getirmektedir.

Tablo 6. 1927 Sayımına Göre Şırnak Nüfusunun Dini İnkısamı.

	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Musevi	Sair Dinler	Dinsiz/Dini meçhul
Erkek	4.924	38	-	-	30	-	-	228	-
Kadın	5.050	49	-	-	32	1	-	214	-

Şırnak'ın sosyal yapısına ilişkin önemli bir içerik olduğunu düşündüğümüz maluliyet bilgisi, aşağıda yer verilen Tablo 7 içerisinde detaylandırılmıştır. Tablo incelendiğinde Şırnak halkının genel olarak sağlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Herhangi bir engeli bulunmayan nüfus, erkeklerde 5.112 ve kadınlarda 5.317 olarak kayıtlara geçmiştir. Buna karşılık, erkek nüfus içerisinde 24 kişinin kör, 7 kişinin sağır ve dilsiz, 5 kişinin total, 1 bireyin çolak ve 71 kişinin de sair engeli bulunduğu görülmektedir. Kadın nüfusu içerisinde ise 13 kişi kör, 1 kişi sağır ve dilsiz, 3 kişi total ve 12 kişi sair engelli olarak geçmektedir (TCBİUM, 1927: 223). Engellerin nelerden kaynaklandığı bilgisine ulaşamıyor olsak da erkek engelli nüfusun kadın engelli nüfusundan yaklaşık 4 kat fazla olması dikkat çekmektedir. Doğuştan gelen maluliyetler hariç tutulduğunda, erkek nüfusun dış dünyada tehlikelere maruz kalan bir ortamda bulunduğu, buna karşılık kadın nüfusun genel olarak hane içerisinde ve etrafında yaşam sürmüş olması ihtimali dolayısıyla insan bedeni üzerinde engel oluşturabilecek durumlara erkeklere oranla çok daha az maruz kaldıkları söylenebilir.

Tablo 7. 1927 Sayımına Göre Şırnak Nüfusunun Maluliyet Dağılımı.

	Maluliyetler						
	Maluliyetsiz	Kör	Sağır Dilsiz	Total	Çolak	Kambur	Sair Maluliyetler
Erkek	5.112	24	7	5	1	-	71
Kadın	5.317	13	1	3	-	-	12

Nüfus sayımlarının karakteristiklerinden birisi de vatandaşların dil aidiyetleri hakkında fikir veren birincil kaynak olmalarıdır. Aşağıda Tablo 8 içerisinde sunulan veriler, Şırnak'ta çok dilli bir yapının mevcudiyetini teyit etmektedir. İl genelinde halk arasında Kürtçenin yoğun konuşulduğu anlaşılmaktadır. Türkçe ve Arapça dilleri de bölgede konuşulan diller olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, 352'si erkek 23'ü kadın olmak üzere 375 kişinin Türkçe, 51'i erkek 24'ü kadın 75 kişinin Arapça ve 4.625'i erkek 5.123'ü kadın toplam 9.748 kişinin Kürtçe konuştuğu resmîyet kazanmıştır (TCBİUM, 1927: 245).

Tablo 8. 1927 Sayımına Göre Şırnak Nüfusunun Ana Lisan Dağılımı.

Kaza	Cinsiyet	Lisanlar
------	----------	----------

Şırnak		Türkçe	Arapça	Kürtçe	Sair ve Meçhul Lisanlar
	Erkek	352	51	4.625	192
	Kadın	23	24	5.123	176

1927 Nüfus Sayımında Şırnak hakkında temas edilebilecek diğer bir ayrıntı da halkın tabiiyetidir. Tabiiyeti meçhul 5 kişi hariç olmak üzere, 5.216'si erkek ve 5.345'i kadın olmak üzere toplamda nüfusun neredeyse bütününe denk gelecek şekilde 10.561 kişi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kayıtlara geçmiştir. Şırnak nüfusuna ilişkin tabiiyet bilgisi, aşağıda Tablo 9 içerisinde verilmiştir (TCBİUM, 1927: 261-281).

Tablo 9. 1927 Sayımına Göre Nüfusun Şırnak Nüfusunun Tabiiyet Durumu.

Kaza	Cinsiyet				
Şırnak		Türkiye	Irak	İran	Meçhul
	Erkek	5.216	-	-	4
	Kadın	5.345	-	-	1

Şırnak nüfusunu bağlı köy ve nahiyelerle birlikte veren Tablo 10, yukarıda yorumlanmış tablo içeriklerinin bir özeti niteliğindedir (BCA, 30-10-0-0, 26-146-9/28).

Tablo 10. 1927 Sayımına Göre Şırnak Merkez ve Köy Nüfusu.

Şehir Nüfusu	Kadın	1.562
	Erkek	1.400
	Toplam	2.962
Şehre Bağlı Köyler		
	Kadın	3.785
	Erkek	3.770
	Toplam	7.555
Diğer Nahiye ve Köyler		
	Kadın	0
	Erkek	0
	Toplam	0
Nahiye ve Köyler Toplamı		
	Kadın	3.785
	Erkek	3.770
	Toplam	7.555
Genel Toplam		
	Kadın	5.347

	Erkek	5.170
	Toplam	10.517
Yüzölçümü km²		2.675
Nüfus Yoğunluğu (Kişi)		4
Yerleşim Yeri Sayısı		64

Tablo 10 içerisinde dikkat çeken en belirgin husus, Şırnak şehir nüfusunun Şırnak'a bağlı köy ve nahiyelere oranla oldukça düşük kalmış olmasıdır. Toplam 64 olarak kayıt altına alınmış yerleşim yeri sayısı da bölge halkının büyük çoğunluğunun köy ve nahiyelerde yaşadığına işaret etmektedir. Nahiye ve köylerdeki kadın erkek nüfus sayıları birbirine çok yakın iken Şırnak şehir nüfusundaki kadın erkek sayılarında belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Genel olarak bakıldığında ise kadın nüfusunun erkek nüfusundan biraz daha fazla kayıtlara geçtiği görülmektedir.

3. 1935 Genel Nüfus Sayımı

İlk nüfus sayımından 8 yıl gibi uzun bir süre sonra, 20 Ekim 1935 tarihinde gerçekleştirilen Cumhuriyetin ikinci genel sayımında Türkiye'nin toplam nüfusu ciddi bir artış göstererek 16.158.018 olarak kayıt altına alınmıştır (TCBİUM, 1937: 3). Bu görünümde Siirt vilayetinin toplam nüfusu da 61.284'ü erkek ve 66.586'sı kadın olmak üzere toplam 127.870 kişi olarak tespit edilmiştir (BCA, 30-10-0-0, 26-148-1/5/7). 1927-1935 sayımlarında nüfusu (3001-4000)'e kadar olan yerleşimler içerisinde Şırnak nüfusunun kadın ve erkek dağılımı aşağıda Tablo 11'de gösterildiği şekilde gerçekleşmiştir (Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü/DİGM, 1935: 21). 1927'den 1935'e gelinen süreçte Türkiye genelinde nüfus 2,5 milyon civarında (2.497.743) bir yükseliş kaydetmişken Şırnak merkezinde kadın ve erkek nüfusunda az da olsa düşüş yaşanması ve 8 sene zarfında büyüme seyri yakalayamamış olması düşündürücüdür.

Tablo 11. Şırnak Kadın Erkek Nüfusu 1927-1935.

Yer	1935 Nüfusu			1927 Nüfusu		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Şırnak	1.543	1.763	3.306	1.400	1.562	2.962

Şehir ve köy nüfuslarının birlikte takip edilebilmesine imkân tanıyan 1935 Sayımı; nüfus, yüzölçümü ve nüfus yoğunluğu verileri temelinde geçen 8 yıllık sürede Şırnak'ta kırsal nüfusun ağırlıkta kalmaya devam ettiğini teyit etmektedir. Şırnak nüfusu, 1935'te 10.801 kişi olarak gerçekleşmiştir. Kilometrekareye düşen kişi sayısı 2.675'tir. Nüfus yoğunluğu %4'tür. Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü verilerine göre, 1935'te Şırnak nüfusunun şehir ve köy rakamları Tablo 12'de gösterildiği gibi şekillenmiştir (Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü, 1935: 14).

Tablo 12. 1935 Sayımında Şırnak Nüfusunun Şehir ve Köy Dağılımı.

	Şehirde			Köyde			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Şırnak	1.543	1.763	3.306	3.281	4.214	7.495	4.824	5.977	10.801

Benzer şekilde, Şırnak'ın köy adedi, köy nüfusu ve yüzölçümlerine ilişkin olarak Tablo 13 içerisinde sunulan enformasyon, doğrudan kırsal yaşama ve kırsal nüfusun yoğunluğuna işaret etmektedir.

Sayım neticesinde Şırnak'ta 34 farklı köyün bulunduğu ve ortalama nüfuslarının 202 kişi olduğu tespit edilmiştir (TCBİGD, 1937: 40).

Tablo 13. 1935 Sayımında Şırnak'ta Köy Adedi, Ortalama Nüfus ve Yüzölçümü.

Kaza	Köy Adedi	Ort. Köy Nüfusu	Beher Köye İsbet Eden Yüzölçümü
Şırnak	34	202	78.7

Şırnak'a özgü olmayan düşük okur yazar oranı hakkında bölgenin genelini de kapsayacak şekilde üzerinde durulmasında fayda bulunduğu ileri sürülmüştür. Doğu illerinin ortak sorunu haline dönüşmüş eğitim meselesinin ortaya çıkardığı görünümün iç açıcı olmadığını dile getiren Şevket Süreyya Aydemir, toplamda 720 köyü bulunan Diyarbakır'ın sadece 30 köyünde öğretmenli okulun olduğu ve nüfus yoğunluğu yüksek bir diğer vilayet olan Muş'un 428 köyünün bir tanesinde dahi okulun bulunmadığı gerçeğinin altını çizmiştir. Umumi Müfettişlik bölgesi sınırlarında kalan 8 vilayetteki genel hâlin benzer bir manzara ihtiva ettiğine, buna karşılık, 8 vilayetin 58 kazasında toplam 336 karakolun olduğuna dikkat çekmiştir (Aydemir, 2021: 342). Dolayısıyla, Umumi Müfettişlik bölgesinde eğitim öğretim gibi gerekliliklerden ziyade güvenlik endişesinin daha çok ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, temel öncelik, bölgedeki eğitim eksikliğini giderilmesinden evvel vilayetlerde asayişin tesis edilmesi olmuştur.

Bu bağlamda, 1927 ve 1935 sayımları arasında mukayesede bulunulduğunda, 1935 Nüfus Sayımının daha ayrıntılı veriler sunuyor olması önemlidir. Tasnifte başlıkların zengin içerik sunacak şekilde genişletilmiş olması bunda etkili olmuştur. 1935 Sayımında Şırnak'taki eğitim durumunu yansıtan Tablo 14'e bakıldığında, Şırnak merkezinde okuma yazma bilen kadın ve erkek sayısının toplamda 31 olduğu görülmektedir. Bu oran, okuma yazma bilmeyenlerle karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Buna göre, 1.691'i erkek ve 1.892'si kadın olmak üzere toplamda 3.563 kişinin okuma yazma bilmediği görülmektedir. Bir başka ifadeyle, Şırnak merkezde kadın ve erkek nüfusunun yalnızca %0.9'u okuma yazma biliyorken bu oran okuma yazma bilmeyenlerde %99.1'dir. Şırnak merkezinin köy ve nahiyelerine kıyasla dış dünyaya daha açık olduğu varsayımını göz önünde bulundurduğumuzda, okuma yazma bilen oranlarının daha yüksek ve en azından kırsal yerleşimler olan köy ve nahiyelerden daha iyi olması beklenir. 1935 sonuçlarına göre tam tersi bir durum söz konusudur. Nahiye ve köylerdeki görünüme bakıldığında, erkek nüfus içerisinde 3'ü yalnızca okuma bilen ve 75'i de hem okuma hem yazma bilen toplam 78 kişi tespit edilmiştir. Kadın nüfusu içerisinde okuma yazma bilen belirlenememiş olması ilginç bir detaydır. Diğer taraftan, 3.058'i (%97.5) erkek ve 3.742'si de kadın (%100) olmak üzere nahiye ve köylerde okuma yazma bilmeyen toplam kişi sayısı ise 6.800'dür (TCBİGD, 1937: 289).

Tablo 14. 1935 Sayımında Şehir ve Köylerde Okuma-Yazma Bilen ve Bilmeyen Nüfus.

Kaza	Cinsiyet	Okuma-Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Okuma-Yazma Bilmeyen	Toplam Nüfus	Oran (Bilen-Bilmeyen)	
						Bilen	Bilmeyen
Şırnak	Erkek	20	-	1.671	1.691	1.4	98.6
	Kadın	11	-	1.892	1.903	0.6	99.4
	Toplam	31	-	3.563	3.594	0.9	99.1

Nahiye ve Köyleri							
	Erkek	75	3	3.058	3.136	2.5	97.5
	Kadın	-	-	3.742	3.742	-	100
	Toplam	75	3	6.800	6.878	1.1	98.9

4. 1940 Genel Nüfus Sayımı

20 Ekim 1940 tarihinde yapılan üçüncü genel nüfus sayımında, Türkiye'nin toplam nüfusu 17.820.950 olarak tespit edilmiştir (TCBİUM, 1944: 3). 1935'ten 1940'a kadar olan 5 yıllık süre içerisinde, Türkiye nüfusunun yalnızca 1.662.932 kadar artış göstermiş olması üzerinde durulmaya değer bir durumdur. 1935 sonrasında nüfus artışının büyük oranda stabil kaldığı anlaşılmaktadır. Bu artış miktarı Türkiye geneline dağıtıldığında bahse konu durağanlık daha anlaşılır bir hâl almaktadır.

1940 Sayımında Şırnak'ın kapladığı alan, Şırnak popülasyonunun nahiye ve köylerdeki dağılımı ile kilometrekareye düşen kişi sayısı aşağıda Tablo 15'te gösterilmektedir. Nüfus özelliklerine ilişkin detaylara 1940 Sayımında yer verilmediği için bu tablo üzerinden yalnızca Şırnak'ın erkek ve kadın nüfusu izlenebilmektedir. Buna göre, Şırnak'ın toplam merkez nüfusu kadın ve erkeklerde 5.033, nahiye ve köylerdeki erkek ile kadın nüfusu toplamda 9.827 kişi olarak gerçekleşmiştir. Kilometrekareye düşen kişi sayısı 1.660 ve nüfus yoğunluğu da %9 olarak kayıtlarda yer almıştır (TCBİGM, 1940: 556). Hem Şırnak merkez hem de Şırnak köy ve nahiyelerinde kadın ve erkek nüfusu birbirine yakın sayılarda olmasına rağmen kadın nüfusunun erkek nüfusundan daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 15. 1940 Sayımında Şırnak'ın İdari Taksimata Göre Nüfus Miktarı.

	Şehirde			Nahiye ve Köylerde			Toplam			Yüz.	Yoğ.
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam		
Şırnak	2.435	2.598	5.033	4.889	4.938	9.827	7.324	7.536	1.4860	1.660	9
Oran %	48.4	51.6	100	49.8	50.2	100.0	49.3	57.7	100	-	-

1940 Sayımına göre, Şırnak'ın merkez ve merkez nahiyesi nüfusları ile köy adedi tespit edilerek köy başına düşen ortalama nüfus bilgilerine aşağıda Tablo 16 içerisinde yer verilmiştir (TCBİGM, 1940: 557).

Tablo 16. 1940 Sayımında Şırnak Merkez ve Nahiyeler Nüfusu.

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Adedi	Köy Başına Ortalama Nüfus
Şehir	2.435	2.598	5.033	-	-
Merkez Nahiyesi	4.889	4.938	9.827	35	281
Toplam	7.324	7.536	14.860	35	281

Sahip oldukları zengin sosyokültürel aidiyetleriyle Şırnak tarihinin önemli bir parçasını oluşturan köy ve nahiyelere ilişkin detayların yer aldığı Tablo 17, bu yerleşimlerdeki kadın ve erkek nüfusun ilk kez ayrıntılı olarak yansıtılıyor olmasından ötürü son derece önemlidir (TCBİGM, 1940: 564).

Tablo 17. 1940 Sayımında Şırnak Nüfusunun Nahiyeye ve Köylere Dağılımı.

Şırnak	Erkek	Kadın	Toplam
Şehir	2435	2598	5033
Merkez Nahiyesi			
Banibotıyan	68	44	112
Basrat	75	92	167
Berkever	84	88	172
Biryazır	330	330	660
Biava	28	23	51
Ceffane	217	218	435
Cinet	61	53	114
Dergül	213	222	435
Derşew	226	272	498
Deşteelan	171	164	335
Gever	33	33	66
Gülündür	173	187	360
Gündükümütrip	60	66	126
Gündikimulla	301	376	677
Gündükü Ramo	144	169	313
Gürdilan	40	53	93
Heştan	132	122	254
İpsindarök	64	70	134
İpsiviyan	114	114	228
İri	141	141	282
İstüveşker	106	123	229
Kendali	223	223	446
Kırım	59	60	119
Koç Beyi	52	54	106
Kürün	53	47	100

Mendikeran	48	48	96
Meydin	69	76	145
Nanip	113	120	233
Narah	67	41	108
Navalkerik	145	169	314
Naviyan	191	189	380
Nivava	109	122	231
Şerefi	132	127	259
Şireş	213	221	434
Şilyan	98	102	200
Mıntıka Harici	536	379	915
Toplam	4889	4938	9827
Şırnak Kazası Toplamı	7324	7536	14860

Bugün daha çok Türkçe isimleriyle bilinen bu yerleşim alanlarının hala halk arasında eski isimleriyle zikredilerek bugüne taşınıyor olması, mühim bir kültürel zenginliğe işaret etmektedir. Şırnak mozaiğinde yeri yadsınamaz olan bu kadim yerleşkelerin bir kısmı artık boşaltılmış köy statüsünde olsa da birçoğunun halen yerel halkın meskeni konumunda olması zikredilmeye değer bir boyut arz etmektedir. Ayrıca, telaffuzları asıl kullanımlarından az da olsa farklı not edilmiş olmasına rağmen, Şırnak köy ve nahiye isimlerinin 1940 Sayımında değiştirilmeden kayıt altına alınmış olması dikkate değerdir.

Tablo verileri dikkatle incelendiğinde Kendali [223-223], Mendikeran [48-48], İri [141-141], İpsiviyan [114-114], Gever [33-33] ve Biryazır [330-330] köylerindeki kadın ve erkek nüfusunun sayı olarak birbirine eşit olduğu görülmektedir. 5 köyde aynı istatistiğin ortaya çıkmış olması ilginç bir görünüm sunmaktadır. Diğer taraftan, toplam nüfus bakımından Heştan [254], Şerefi [259], Gündükü Ramo [313], Navalkerik [314], Gülündür [360], Naviyan [380], Şireş [434], Ceffane [435], Dergül [435], Kendali [446], Derşew [498], Biryazır [660] ve Gündikimulla [677] gibi köyler nüfus yoğunluğu en yüksek yerleşimler olarak öne çıkmaktadır.

5. 1945 Nüfus Sayımı

21 Ekim 1945'te gerçekleştirilen Cumhuriyetin tarihinin dördüncü genel sayımı sonuçlarına göre, Türkiye nüfusunun bir önceki sayım sonrasında 1.050.223 kişilik artış göstererek 18.871.203'e yükseldiği tespit edilmiştir (Cumhuriyet, 1945). Şırnak'ın genel görünüm içerisindeki yeri, genel olarak önceki sayım sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan, 1945 verileri de Şırnak kırsal nüfusunun merkez nüfusundan yaklaşık olarak iki kat fazla olduğu teyit etmektedir. Şırnak'a ilişkin kent ve kır nüfusu sonuçları, aşağıda Tablo 18'de gösterildiği şekilde gerçekleşmiştir (TCBİGM, 1961: 25).

Tablo 18. 1945 Genel Nüfus sayımı Sonuçlarına Göre Şırnak'ın Kent ve Kır Nüfusu.

İlçe Adı	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Toplam
----------	-------------	------------	--------

Şırnak	3.730	7.957	11.705
---------------	-------	-------	--------

6. 1950 Nüfus Sayımı

Türkiye'nin beşinci genel nüfus sayımı, 22 Ekim 1950'de yapılmıştır. 1927-1935 aralığındaki belirgin artış dışında 1935-1950 aralığındaki sayımlarda birbirine yakın artış oranları dikkat çekmektedir. Bu noktada, 1950 Sayımı sonuçlarına bakıldığında Türkiye toplam nüfusunun 2.063.467 kişi artarak 20.934.670'e yükseldiği görülmektedir (TCBİGM, 1951: 46). Şırnak kazası ve bağlı köylerinin nüfus oranlarının 1940-1950 aralığındaki görünümü, aşağıda Tablo 19'da gösterilmiştir (TCBİGM, 1961: 25).

Tablo 19. Şırnak Nüfusu Verileri (1940-1950).

Kaza	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu			Toplam		
	1940	1945	1950	1940	1945	1950	1940	1945	1950
Şırnak	5.033	3.730	3.204	9.827	7.975	8.425	14.860	11.705	11.629

Şırnak nüfus sonuçlarını daha geniş bir aralıkta görebilme imkânı tanıyan Tablo 20, 1927-1950 aralığında yapılan genel sayımlarda Şırnak nüfusunun kapsadığı alanı da ortaya koymaktadır (TCBİGM, 1961: 31).

Tablo 20. Şırnak Merkez Nüfusu (1927-1950).

Kaza	Nüfus				
	1927	1935	1940	1945	1950
Şırnak	2.962	3.594	5.033	3.730	3.204

1945-1950 aralığında Şırnak'ın köy sayısı, köy başına düşen nüfus ve yüzölçümü bilgileri Tablo 21'de gösterildiği şekilde gerçekleşmiştir (TCBİGM, 1961, s. 42).

Tablo 21. Şırnak'ın Köy Nüfusu (1945-1950).

Kaza	1945			1950		
	Köy Sayısı	Köy Başına Nüfus	Köy Başına Yüzölçümü	Köy Sayısı	Köy Başına Nüfus	Köy Başına Yüzölçümü
Şırnak	38	222	40.9	35	228	44.4

1940-1950 yılları arasında yapılan genel sayım sonuçlarına göre Şırnak'ın merkez nüfusu Tablo 22'de gösterilmiştir (TCBİGM, 1950: 22).

Tablo 22. Şırnak Merkez Nüfusu (1940-1950).

Kaza	Merkez		
	1940	1945	1950
Şırnak	5.033	3.730	3.204

Şırnak hakkında tam bir görünüm sunan Tablo 23, 1950 Sayımı neticesinde Şırnak'ın ilçe, bucak ve muhtarlıklar nüfusunu yansıtmaktadır. Tablo içerisinde merkez ve merkez nahiyesinin yanı sıra

çeşitli sebepler nedeniyle bucak statüsüne kavuşturulan Kızılsu'nun ve Kızılsu'ya bağlanan civar köylerin nüfus sayılarına da yer verilmektedir (TCBİUM, 1950).

Tablo 23. 1950 Sayımına Göre Şırnak'ın Merkez ve Bucaklar Nüfusu.

Mevkiler	Nüfus
Şırnak	
Şehir	3204
Merkez Bucağı	
Avyan	401
Avgamasya	363
Banıbotyan	214
Biryan	198
Ceffane	272
Dergül	356
Gever	115
Gülündür	184
Gündikimolla	534
Gündikiramo	240
Heştan	150
İspindaruk	115
İstüvişkir	253
Kendali Yusuf Han	248
Kirun	31
Mendikeran	149
Narah	47
Navyan	526
Nivava	174
Şilyan	427
Toplam	4997
Kızılsu Bucağı	
Banimehenda (B.M.)	221
Basret	121

Berimeri	124
Besüke	124
Biava	74
Cinit	131
Derşev	599
Deştelelan	382
Firisan	54
Gündükimtrip	239
İri	94
İspivyan	251
Karni	230
Kirim	282
Meydin	102
Nanip	105
Şerefi	98
Şhraş	197
Toplam	3.428
Şırnak ilçesi toplamı	11.629

Tablo 17 ve Tablo 23 bir arada değerlendirildiğinde, bazı köylerdeki nüfus sayılarının ölüm ve doğum oranlarıyla ilişkilendirilemeyecek kadar ciddi azalışlar ve yükselişler gösterdiği görülecektir. Bu durum, köyler arasında göç hareketlerinin yaşanmış olabileceği ihtimalini beraberinde getirmektedir. Şırnak merkez nüfusunun ciddi değişimler göstermemiş olması, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle, köylerde mukim insanların güvenlik, daha iyi iklim koşulları ve tarım imkânları gibi gerekçelerle yer değiştirmiş olabileceği düşünülmektedir.

Siirt ilinin Şırnak ilçesine bağlı Şhraş köyü, 12 Kasım 1948'de Kızılsu bucağına dönüştürülmüştür. Kızılsu bucağına kurulma gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır: "5071 sayılı kanunla kurulmuş olan ilçelerden tutumlanan Bucak kadrolarıyla coğrafi vaziyeti ve iktisadi münasebet bakımlarından duyulan zaruret, kapsayacağı bölgede halk hizmetinin daha kolaylıkla görülmesini sağlamak ve köylerimizin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmaları yolunda elde edilecek faydalar göz önünde bulundurularak yeniden altı bucak kurulması lüzumlu görülmüştür." (BCA, 30-11-1-0, 201-29-21).

Kızılsu bucağına kuruluş gerekçelerine ilişkin diğer detaylar şu şekilde sunulmuştur: "Kuzeyde 2250 rakımlı Çerran, Batıda 1581-1395 rakımlı Ketrâh Dağları, güneyde Deradağı, Kızılsu Deresi, doğuda yine Kızılsu Deresi gibi çok çetin arızalarla çevrilmiş ve ortasındaki 1831 rakımlı Derşu Dağının sarp arızaları arasına yayılmış olan 31 köyde 4638 nüfuslu bir kitleyi barındıran kışı çok sert geçen ve uzun süren bölgenin bu mevsimde ve yağışlı zamanlarda Mart-Haziran ayları arasında tuğyan eden Kızılsu maniası dolayısıyla irtibatı kesilmekte olan 30 km uzaklıktaki Şırnak

ilçesinden idaresinde halkın muhtarlık bulunduğu gibi devlet sınırına yakın ve cennet olan kaçakçı kabileleri ve şakilerin kuzeye giden yollarının yegane geçidi bulunan Kasrik geçidinin de uzak mesafeden daimi kontrol altında bulundurulması mümkün olmadığından gerek halka kolaylık gerekse bölgenin sosyal ve kültürel yönden kalkınması ve çok mühim bir geçit olan Kasrik Boğazının daima ve yakından muhafaza ve gözetimini sağlamak yönlerinden merkezi Kızılsu (Şıhraş) köyü olmak ve (5) sayılı cetvelde adları yazılı köyleri kapsamak üzere (Kızılsu)." (BCA, 30-11-1-0, 201-29-21//7-8.).

Kızılsu bucağına bağlanan köyler ise şunlardır: Kızılsu (Şıhraş), (B.K.), Cinit, Gündikimutrup, Nanip, Ferisan, Banimehenda, Nevalkerik, Kirim, Amogiyan, Karni, İspivyan, Derşev, İri, Basret, Biave, Şerefi, Meydin, Aşılma ve Deştelelan (BCA, 30-11-1-0, 201-29-21//10/11).

Şırnak kazasının 1927-1950 yılları arasındaki nüfus artış hızları aşağıda Tablo 24 içerisinde yer almaktadır (Yıldız vd., 2010: 304-305).

Tablo 24. Şırnak Nüfusunun Artış Hızı (1927-1950).

İlçe Merkezi	1927	1935	1940	1945	1950
Şırnak	2.962	3.594	5.033	3.730	3.204
Yıllık Artış %	-	2.67	8.01	-5.18	-2.82

1927-1950 yılları arasında, 1935 ve 1940'taki kısmi artış haricinde Türkiye nüfusu genel olarak düşük kalmıştır. Bu süreçte savaş izlerinin tam olarak kaybolmaması, ekonomik buhranlar, siyasi sıkıntılar, ağır vergiler ve nihayetinde II. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği genel seferberlik hâli gibi sebeplerin nüfus artışına engel teşkil ettiği düşünülmektedir.

7. Sonuç

Tek Parti Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus politikası, ulus devlet anlayışını sağlamlaştırmak ve milli kimlik bilinci oluşturmak hedefindedir. Bu kapsamda uygulanan nüfus mübadelesi ve iskân politikası, Türkiye sınırlarında Türk ve Müslüman nüfusunu arttırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, özellikle Türk nüfusu Balkanlardan Anadolu'ya kaydırılırken Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Kürt nüfusu da Orta ve Batı Anadolu'ya nakledilerek homojen bir toplum meydana getirilmek istenmiştir.

Tek Parti Dönemi'nde Şırnak demografik yapısının din ve dil gibi farklı unsurlardan müteşekkil olduğu ve bu yönüyle Cumhuriyet'le tesis edilmesi arzulanan ulus-devlet idealinden uzak kaldığı görülmektedir. Hükümet, geleceğe yönelik politika üretmek ve nüfusun genel bir tablosunu ortaya çıkarmak amacıyla 1927'de ilk nüfus sayımını gerçekleştirmiştir. Sayım sonuçlarına göre Türkiye'nin çeşitli yönlerden nüfus özellikleri kayıt altına alınmıştır. Bu genel görünüm içerisinde dil, din, eğitim ve etnik unsur gibi özellikleri temelinde Şırnak nüfusunun analizi yapılmıştır.

Tüm sayım verileri, Şırnak nüfusunun büyük bir oranda kırdaki yaşamakta olduğunu teyit etmiştir. Okuryazar oranının oldukça düşük kalmış olması, Şırnak'a ilişkin gözlemler içerisinde dikkat çekmektedir. Başta Şırnak olmak üzere tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde, 1927-1950 nüfus sayımı istatistikleri esas alındığında, okullaşma ve okur yazarlık oranlarında, bölgede faaliyete geçen Türk Ocakları, Millet Mektepleri, Halkevleri ve Halkodalarına rağmen ciddi anlamda bir artışın gözlemlenememiş olması dikkate değerdir.

Şırnak'ın engebeli arazi yapısı ve dönem şartlarında Şırnak köylerinin merkez ve civar bölgedeki yerleşim alanlarıyla olan irtibat eksikliğine ek olarak Türk, Kürt ve Arap gibi etnik unsurların bir

arada yaşadığı gerçeği, Şırnak nüfusunun sosyokültürel aidiyetlerini korumasında etkili olmuştur. Diğer taraftan, Şırnak nüfusu maluliyetler bakımından ele alındığında sakatlık oranları dikkat çekmektedir. Genç nüfusun genel olarak fazla olması, doğurganlığın önemli bir göstergesidir. Bununla birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında doğurganlık oranınıneksiye düşmesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında tatbik edilen nüfusun arttırılmasına dönük politikaların yeniden gündeme alınmasını zaruri kılmıştır.

Sonuç olarak, Diyarbakır ve Van gibi önemli kentlere Tek Parti Dönemi hükümetlerinin daha etkili ulaştığını, eğitim ve iskan benzeri politikalarla böylesi kentlerde daha etkili sonuçlar alabildiğini ve yerleşme çabalarının daha yoğun gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Hükümet merkezi ve bu vilayetler arasındaki demiryolu bağlantısının yanı sıra tarihi şehir hüviyetinde yerleşimler olmaları dolayısıyla diğer bölge şehirleriyle mukayese edildiğinde sahip oldukları iyi altyapı ve bağlantı yollarının Tek Parti Rejimi çalışmalarının daha somut sonuçlar vermesinde etkili olduğu yadsınamaz. Şırnak örneğinde daha farklı bir arka plan olduğunu teyit eden genel sayım sonuçları, merkezden uzak gelişen Şırnak'ın idari yapısının çok uzun senelerce kaza statüsünde kalmasına ek olarak demiryolu ve diğer resmî imkânlardan yoksun olması veya uzak kalması nedeniyle hedeflenen gelişimi gösteremediği düşünülmektedir.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 201-29-21.

BCA., 30-11-1-0, 201-29-21.

BCA., 30-11-1-0, 201-29-21// 7-8.

BCA., 30-11-1-0, 201-29-21//10/11.

BCA., 30-18-1-2, 655- 69-6//6.

BCA., 30-10-0-0, 26-146-9/28.

BCA., 30-10-0-0, 26-148-1/5/7.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet, 28 Ekim 1945.

Resmî Gazete, 18 Mayıs 1990, Sayı: 20522 Mükerrer.

Son Posta, 1 Kanunuevvel 1930.

Kitaplar ve Makaleler

Aydemir, Ş. S. (2021). *İkinci Adam / 1884-1938*. Cilt 1, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağlayan, E. (2016). Tek parti döneminde Malatya'da nüfus ve demografik yapı [1927-1950]. *Şarkiyat*, 8(1), s. 36-53.

ÇAVDAR, T. (1983). Türkiye'de nüfus ve nüfus sorunu. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 6, s. 1552-1555.

Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü Direktörlüğü, B. İ. G. (20). *İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı; Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Şehir ve Köy İtibari ile Muvakkat Rakamlar; Türkiye Nüfusu*, Ankara: Ulus Basımevi.

Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı nüfusu 1830-1914*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Nayır, Y. N. (1982). Nüfus meselesi karşısında Türkiye, *Ülkü Seçmeler (1933-1941)*, Ankara İktisadi ve Ticaret Akademisi, Ankara, s. 441-447.

Özbay, F. (2015). *Dünden bugüne aile, kent ve nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Direktörlüğü (1937). *Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu İlkteşrin 1935 Kati Tasnif Neticeleri*, C. 60, Ankara: Mehmet İhsan Basımevi.

- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibari ile Nüfus ve Yüzey Ölçü.*
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1961). *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu,* İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1929). *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, Mufassal Neticeler İcmal Tabloları,* İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1950). *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Muvakkat Rakamlar,* C. 1, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilayet, Kaza, Nahiyeler ve Köyler İtibari ile.* Neşriyat No. 359.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (1944). *Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1940 Vilayet, Kaza, Nahiyeler, Köyler İtibariyle Nüfus,* Cilt 2, Ankara: Yeni Cezaevi Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1951). *Küçük İstatistik Yıllığı 1947-1950,* Ankara.
- Yaman, H. (2022). *Tek Parti Dönemi'nde Van (1923-1950),* Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yıldız, M. Z., Sındır, R. ve Alaeddinoğlu, F. (2010). Geçmişten günümüze Şırnak ve çevresinin sosyo-demografik gelişimi. *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu,* 14-16 Mayıs 2010, Ankara, s. 295-311.
- Yurt Ansiklopedisi (1982-1983). Cilt 9, İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş., s. 6691-6718.

Atf: Erkoyuncu, Ü. (2022). İmparatorluk çağı (1875-1914). *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 761-763.

Başvuru / Recieved:

19 / 03 / 2022

Kabul / Accepted:

19 / 08 / 2022

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

(KİTAP TANITIMI)

İmparatorluk Çağı (1875-1914)

Eric HOBBSAWM,

İngilizceden çeviren: Vedat ASLAN,

Dost Kitabevi Yayınları, Aralık 2005, 367

ISBN:975-7501-70-0

Ümran ERKOYUNCU^a

19. yüzyılın en önemli tarihçilerinden biri olarak kabul edilen Eric Hobsbawm'ın kaleme aldığı bu kitap, sadece akademisyenlere değil, dünya tarihine ilişkin çalışmalarıyla, dünyayı anlamak isteyen ve bu açıdan tarihin önemine inanan her kesim okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Vedat Aslan tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilen bu kitap, 13 bölümden oluşmaktadır.

İmparatorluk Çağı, kendi içinde bütünlüğü olan bir kitap olmasına karşın, 1776'dan 1914'e uzanan 19. yüzyıla ilişkin genel bir araştırma niteliği kazanan bir çalışmanın üçüncü ve son cildir. Yazar, bundan önceki iki kitapta (Devrim Çağı 1789-1848 ve Sermaye Çağı 1848-1875) olduğu gibi, İmparatorluk Çağı isimli kitabında 19. yüzyılı ve onun tarihteki yerini anlamaya ve açıklamaya çalışarak, geçmişi birbirinden ayrı konu alanlarının bir toplamı olarak görmek yerine tutarlı bir bütün olarak görmeye çalışmıştır.

Eric Hobsbawm, giriş bölümünde İmparatorluk Çağı isimli kitabının tarihte, batının liberal burjuvazisinin kendisi için yarattığı toplumun ve uygarlığın, modern endüstri dünyasının kalıcı bir biçimini değil sadece ilk gelişim evresini temsil ettiğinin açık hale geldiği anı incelediğini ifade etmektedir.

Birinci bölüm (ss. 21-43) "Devrimin Yüzüncü Yılı" başlığını taşımakta ve üç alt bölümden oluşmaktadır. Yüzüncü Yıldönümleri, 19. yüzyılın son dönemlerine ait bir buluş olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın küreselleştiği ve demografik olarak daha da büyüdüğü bu süreçte, dolaşımdaki mal, insan, sermaye ve bilginin, maddi ürün ve düşünceler ile oluşturduğu sıkı bağların yanında dünyanın, bir diğer anlamda bölünmeye doğru sürüklendiği ifade edilir. 1880'ler Avrupası kapitalist gelişmelerin merkezi iken diğer taraftan dünya ekonomisinin ve burjuva toplumunun en önemli bileşeni haline gelmiştir. Endüstri, modernliğin bir ölçütü olarak görülmüştür. Bu yüzyılın adı değişimdir. Teknolojik ilerleme maddi üretim ve iletişimi artırmıştır. Ancak ilerlemenin temel açmazı olarak gerçekte ilerlemenin dünyayı nereye götürdüğü sorgulanmaktadır.

"Vites Değiştiren Ekonomi" başlıklı ikinci bölüm (ss. 44-66) uluslararası ticaretin etkileyici bir şekilde büyüdüğü ve hızla artmaya devam ettiği süreçte dünya ekonomisiyle yeni bütünleşmiş

^a Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi. Email: uerkoyuncu@bingol.edu.tr

olan denizaşırı ülkelerin yaşadığı ekonomik patlama süreciyle söze başlamıştır. Böylesi çarpıcı bir üretken büyüme döneminin ‘Büyük Bunalım’ olarak adlandırılabilceği sorusu, tarım ürünleri fiyatları açısından yaşanan olumsuzluklar, gümrük tarifesi uygulamaları, denizaşırı ülkelere yaşanan yüksek sayılı göç oranları, iş dünyasının yaşadığı fiyat politikaları ve uluslararası ekonomik rekabet hali açıklanarak cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, ekonominin coğrafi açıdan çok daha geniş bir tabana yayıldığı belirtilir. Dünya ekonomisinin fark edilebilecek özelliklerinden biri de teknoloji devrimidir. Sadece teknolojik alanda değil aynı zamanda organizasyon ve muhasebe alanlarında da bilimsel yöntemler uygulanmak suretiyle üretimde ve şirket yönetiminde ussallaştırma yönünde bir çaba sarf edildiği görülmektedir. Süreç içinde devletin ve kamu sektörünün rolü artmış hükümetlerin rolünün belirleyici olduğu (silahlanma gibi) bazı endüstrilerin gelişmesine de yol açtığı belirtilmiştir.

“İmparatorluk Çağı” başlıklı üçüncü bölüm ise (ss.67-97) adımları, gelişmiş ya da gelişmekte olan kapitalist bir merkez tarafından belirlenen dünya ekonomisinin, kısacası ileri olanın geri olan üzerinde egemen olduğu imparatorluk dünyasına dönüşümü belirtmektedir. Modern dünya tarihi içinde kendilerini imparator olarak adlandıran iktidar sahiplerinin sayıca fazla olduğu bir dönem olarak ifade edilerek yeni türde bir imparatorluk, kısacası sömürgeci bir imparatorluk çağı olarak adlandırılmıştır. Serbest ticaretin ve serbest rekabetin geçerli olduğu bir yüzyıl olmasının yanı sıra süreç içinde bir tarihçinin yapması gereken ilk şey, dünyanın bölüşümünün ekonomik bir boyutu olduğu gerçeğini yeniden ortaya koymaktır düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu dönem yeni teknoloji taleplerinin oluşmasının yanında hızla gelişen ve genişleyen bir gıda malları pazarını yaratmıştır.

“Demokratik Siyasal Yaşam” başlıklı dördüncü bölümde (ss.98-127) ele alınan tarihsel dönem, demokratikleşme sorunu üzerinedir.1870’lerden sonra devletlerin siyasal yaşamının demokratikleşmesinin kaçınılmaz olduğu bir sürece girdiği ve 1880-1914 yılları arasında batılı devletlerin çoğunun kaçınılmaz olarak gelişmelere boyun eğmek zorunda kaldığı durumlar açıklanmıştır. Ele alınan dönemin tarihinin büyük bir kısmının, devletlerin ve hâkim sınıfların rejimlerine, demokratik biçimde seferber edilen kitlelerin zihninde yeni bir meşruiyet kazandırılabilir miydi? sorusuna yanıt aranmaya çalışıldığı belirtilebilir.

“Dünyanın İşçileri” başlıklı beşinci bölüm (ss.128-158) artan işçi sınıfı ile birlikte, işçi sınıfı partilerinin yükselişi, etkin sendikalar, örgütlenme ve proletarya kimliğinden bahsetmektedir. 1870-1914 yılları arasında çalışan sınıfların bilinçli ve örgütlü toplumsal gruplar olarak oluşumu üzerinde durarak coğrafi, ideolojik, bölgesel ya da ulusal şekillerde, potansiyel farklılıkları üzerinde durulmuş ve örneklendirilmiştir.

Altıncı bölüm ise “Dalgalandan Bayraklar: Milletler ve Milliyetçilik” başlığı altında (ss.159-182) demokratikleşen siyasal yaşamın önemli yan ürünü olan siyasal yaşamda milliyetçiliğin yükselişinden bahsetmektedir. 1880’lerden 1914’lere kadarki dönemde milliyetçilik kavramı büyük bir sıçrama göstererek ideolojik ve siyasi içerik noktasında dönüşüm geçirdi. Bu dönüşüm içerisinde oluşan vatanseverlik ve yurtseverlik gibi kavramların demokratik ülkelerin hükümetleri açısından önemi ve gerekliliği bölümde ifade edilerek, devlet milliyetçiliği ve yaygın bir temel eğitim kavramları üzerinde durulmuştur.

Demokratikleşmenin tehdidi altındaki insanlar cümlesiyle başlayan “Kim Kimdir ya da Burjuvazinin Belirsizlikleri” başlıklı yedinci bölüm ise (ss.183-210), burjuva toplumunun oluş hikâyesini, para harcamak kadar kazanmanın önemli olduğu bu dönemde ‘Gençlik ve Modernlik’ sözcüklerinin kullanıma başlandığı eğitimli burjuva sürecini vermektedir. Bölümde, 19. yüzyılı kendi yüzyılı yapan

bu sınıfın tarihsel yazgısından uzaklaşıp uzaklaşmadığı ya da geçmişteki ve bugünkü değerlerini nasıl birleştirebileceği sorularının sorulduğu ve cevaplanmaya çalışıldığını görmekteyiz.

“Yeni Kadın” başlıklı sekizinci bölümde (ss.211-238), değişimin ve dönüşümün en çarpıcı yanı olarak ifade edilen ‘kadınların kurtuluşu ya da özgürleşmesi’ kavramlarıyla başlayan, kadınların hareket özgürlüğü ile devam eden toplumsal değişim ve sonuçlarından bahsedilmektedir.

“Dönüşen Sanat” başlıklı dokuzuncu bölüm (ss.239-263), sanatın bu dönemde içine düştüğü kimlik bunalımını anlatır. Bu dönem (1870’ler-1914 arası) hem yaratıcı sanatların hem de izleyicilerinin pusulayı şaşırıldığı bir dönem olarak tanımlanmıştır. Birincinin bu duruma tepkisi, yeniliğe ve deneyime doğru uçmak olarak tanımlanırken ikincilerse, ‘sanat hakkında bir şey bilmediklerini, fakat neden hoşlandıklarını bildiklerini’ söyleyerek kendilerini klasik eserlere vermişlerdir. Bu dönemde, halk sanatçıları ile yüksek burjuva kültürüne ait yaratıcı sanatçılar arasında ciddi bir ayırım yapılamayacağı düşüncesi hâkimdir. Gerçek ayırım çizgisinin dönemin kendi içinde olduğu ve avant-garde bir kesimin ve sanatın oluştuğu bilgisi verilebilir. Tiyatro sayılarının arttığı, kültürel etkinliklerin daha geniş tabakalara yayıldığı, reklamcılık mesleğinin ön planda olduğu bir gelişim döneminden bahsetmek mümkündür.

Onuncu bölüm ise “Kesinlikler Aşınıyor: Bilimler” başlığı altında (ss. 264-283), insanın evreni kavrama ve yapılandırma yönteminin dönüşüme uğradığı bir dönem olarak gözleendiği süreci ifade etmektedir. Dönüşümü bir taraftan zihinsel ve psikolojik açıdan iki türlü tanımlarken diğer taraftan bilim ile sezginin ayrılma sürecini matematik bilimi üzerinden şekillendirmektedir. Matematikte ve fizikte bu dönemde yaşanan dönüşümün nasıl açıklanması gerektiği sorusunun Tarihi açısından önemine değinmektedir. Bu bölümde eugenicsin programı (hayvan yetiştirmede kullanılan seçici/ayıklayıcı üretme tekniklerinin insanlara uygulanması), neo-pozitivizm, kuantum kuramı ve fizik bilimi alanındaki çalışmaların sivrildiği bir dönem karşımıza çıkmaktadır.

“Us ve Toplum” başlıklı on birinci bölüm (ss.284-298), 1875-1914 arasında zihin dünyasında yaşanan başlıca gelişme olarak halk eğitiminde, kendini yetiştirmede ve halkın okuyan kesiminde gözlenen ilerlemeleri ortaya koymaktadır. Bu dönemdeki kitleler, hem hareket halinde iken hem de eğitiliyorlardı. Buna karşın, geleneksel din, burjuvazinin ana vatanlarında gerek zihinsel bir güç olarak gerekse kitleler nezdinde hızla geri çekilmekteydi. Bunun nedeni bir ölçüde kentleşmeye bağlanmış ve diğer taraftan devrimleşen bir toplumbilimi olgusu sorgulanmaya çalışılmıştır.

“Devrime Doğru” başlıklı on ikinci bölümle devam eden imparatorluk çağı, bu bölüme kadar 19. yüzyıl kapitalizminin bir toplumsal ve siyasal istikrar dönemini özetlediğini dile getirerek, rejimlerin sadece varlıkları sürdürmekle kalmadığını aynı zamanda geliştiğini de ifade etmiştir (ss.299-325). Fakat dünyada, durumun bahsedilen şekilde olmadığı çok sayıda bölgenin varlığını ortaya koyarak dünya savaşının öneminden, nedenlerinden ve devrimin oluş şekline yola çıkarak konuyu detaylandırmıştır. Çarlık Rusya’sının bu bölümde ayrıntılarıyla ele alındığı görülmektedir.

“Barıştan Savaşa” isimli son bölümde ise (ss.326-353), savaşın ortaya çıkışı, genel durumu, devletlerarası rekabet, silahlanma yarışı ve sonuçları üzerinde durulmaktadır. Kitabın başlıca kaygısının zenginliğin artmış olduğu, batılı imparatorlukların geliştiği burjuva uygarlıklarının barış çağının, kaçınılmaz olarak bu çağa son veren bir savaş, devrim ve bunalım embriyosu taşıdığını anlamak ve göstermek olduğunu amaçladığı ifade edilmektedir. Kitabın sonsöz bölümü (ss.354-367), yukarıda vurguladığımız on üç bölümün çarpıcı konularının özeti niteliğindedir.

19. yüzyıla, insanlığın ve doğanın geçirdiği devrimci dönüşüm dönemine ışık tutan aynı zamanda bu yüzyılın burjuva toplumunun değişimini ve gelişimi aydınlatan bir kaynak olması özelliğiyle dünyayı anlamak isteyen her seviyede okuyucu için bir başvuru kaynağıdır.

Değerlendirme Süreci

İçtimaiyat, “çift-kör hakemlik süreci”ni makaleleri inceleme süreci olarak benimsemiştir.

İçtimaiyat’a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsellik açısından şartları sağlamayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir.

İçtimaiyat’a yayınlanmak üzere gönderilen makaleler intihal programlarında taranır. Gerekli şartları sağlamayan yazılar ya reddedilir ya da hakemlik süreci başlatılmadan önce düzeltme yapmak üzere yazara gönderilir.

İçtimaiyat yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir.

İçtimaiyat Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Makeleyi değerlendiren hakemlerin yazarla aynı kurumda olmamasına dikkat edilir. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir. Hakem raporları üç yıl süreyle saklanır.

İçtimaiyat’a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.

İçtimaiyat Dergisinde yayın için gönderilen makalelerin değerlendirme süreleri normal koşullarda: Editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 4 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.

İçtimaiyat’a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.

İçtimaiyat’ta yayınlanan bilimsel makaleler ve araştırmalar ücretsiz olarak son kullanıcı ve kurumlara sunulmaktadır. Kullanıcılar, yayıncı veya yazarın iznine gereksinim duymadan İçtimaiyat dergisinde yayınlanan makalelerin tam metinlerini okumak, indirmek, kopyalamak, basmak, dağıtmak, arama yapmak veya bağlantı kurmak hakkına sahiptir. Bu haklar Creative Commons Atıf (CC BY) 4.0 Uluslararası Lisansı ile serbest bırakılmıştır.